

UNIVERSITAT_{DE}
BARCELONA

El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta

Laia Rosàs Redondo

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 3.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 3.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 3.0. Spain License.**

Laia Rosàs Redondo

El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Laia Rosàs Redondo

**El parlar de la conca central
de la Noguera Ribagorçana:
fronteres dialectals a la Terreta**

Directora de tesi i tutora:

Maria-Rosa Lloret Romañach

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Departament de Filologia Catalana i Lingüística General
Programa de doctorat Estudis lingüístics, literaris i culturals

Setembre de 2016

Com una font, a voltes, la paraula
diu els secrets del món.

Joan Vinyoli

Allavons, aquí hi ha un misteri.
Eixo misteri é molt llarg, eh. Se vos que
te hu aspplique punt per punt... Ti va bé?

Maria de Quina, la Torre de Tamúrcia

Fotografia de la portada: Marcel Puig

Agraïments

Aquest ha estat un camí que ha fet molta *puiada*, però, per sort, he rebut l'ajut i el suport d'un nombre important de persones, a les quals vull expressar el meu agraïment.

D'entrada, vull agrair a la meva directora de tesi, la Maria-Rosa Lloret, el temps dedicat i l'ajut que m'ha proporcionat en tot moment. Els seus comentaris i revisions han estat fonamentals al llarg de tot el procés d'elaboració d'aquesta tesi; i el seu tracte afable m'ha reconfortat més enllà de l'àmbit estrictament acadèmic. A la Núria Alturo, li agraeixo la seva bona disposició a l'hora de deixar-me uns materials difícils de trobar i que m'han estat útils en l'elaboració d'aquest treball. A l'Esteve Valls, les llargues converses en què, ni tan sols sense que s'ho hagués proposat, em va donar bones idees que he mirat de recollir a la tesi.

D'altra banda, aquesta tesi no hauria estat possible si no fos pels habitants de la Terreta, que em van obrir les portes de casa seva, em van dedicar el seu temps i, fins i tot, em van posar un plat a taula, perquè “un treball tan gros no es pot fer si s'està sec com un cremall”. El llistat de persones de la Terreta que voldria anomenar és inacabable. Voldria destacar, sobretot, l'ajut d'en Lluís i l'Anna de Miquela; la nostra amistat em va donar carta blanca per moure'm per la Terreta com si fos una mica menys forastera. Gràcies també a en Jordi del Coix, sempre disposat a fer la *xarradeta*; a en Jesús i a tots els de casa Rafel, que es van convertir en la meva família ribagorçanopallaresa; gràcies també a la fonda Domenc, autèntic centre neuràlgic de la Terreta i font inesgotable de paraules; i gràcies també a la Nati dels Masos, a la Laura de la Ribera i als de ca del Nen, a Joaquin de Violant, a Pedro de Cosme, als de ca del Llarc, i a molts d'altres.

No puc tancar aquests agraïments sense fer referència a la gent del meu entorn més personal. A la meva família –especialment als meus pares i a la meva germana– i a la família d'en Marc, els agraeixo la comprensió i el suport. També vull agrair a tots els meus amics els ànims que m'han donat en tot moment; han estat indispensables. Penso, especialment, en l'Ester, que em va acompanyar en bona part del treball de camp; en la Roser, amb qui ens hem animat mútuament; i en la Marta, per la seva comprensió, dins i fora de la feina, i el seu ajut.

Finalment, vull agrair a en Marc que hagi estat al meu costat durant tot el temps que ha durat aquesta recerca. Si aquesta tesi s'ha acabat és, sobretot, gràcies a ell i a la seva virtut per fer fàcil allò que no ho és.

Resum

La tesi *El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta* analitza un conjunt de trets de tipus fònic i morfològic que tradicionalment s'han entès com a isoglosses que delimiten les varietats nord-occidentals del ribagorçà i el pallarès, per tal d'aportar noves dades sobre la frontera entre aquestes dues varietats. L'abast de l'estudi és especialment rellevant perquè tracta d'una àrea que, tot i que des del punt de vista geogràfic, forma, indubtablement, una unitat territorial (la Terreta), es troba administrativament dividida entre la comarca de la Ribagorça, a la província d'Oscà (Aragó), i la comarca del Pallars Jussà, a la província de Lleida (Catalunya). L'interès pels trets estudiats ve suscitat, d'entrada, per la variació que presenten a la Terreta, tal com ja s'havia apuntat en estudis anteriors; però, d'altra banda, pels efectes de la frontera, que poden estar intervenint en els canvis en curs observats amb relació a descripcions més antigues.

Per als objectius de la tesi, s'ha partit de dades lingüístiques obtingudes d'enquestes dialectals pròpies que s'han fet a un total de 38 informants, dividits en dues franges d'edat –de 26 a 49 anys i de 55 a 85 anys–, procedents d'un total d'onze nuclis de la Terreta –sis de situats a l'àrea administrativament pallaresa i cinc a l'àrea administrativament ribagorçana. Complementàriament, s'ha dut a terme un buidatge exhaustiu de la bibliografia per tal de conèixer l'extensió geogràfica dels trets estudiats assignada en les síntesis de dialectologia tradicional i en els treballs de caràcter general, i també s'han revisat treballs dialectals més específics centrats en varietats adscrites al ribagorçà i al pallarès. La comparació de les dades obtingudes en aquesta recerca amb les contingudes a la bibliografia ha permès de determinar amb més precisió l'adscripció subdialectal de la Terreta. En aquest sentit, s'ha pogut evidenciar la dificultat de traçar una frontera clara entre ribagorçà i pallarès –tal com han posat de manifest diversos autors fins ara– i, a la vegada, s'ha pogut constatar l'existència d'un contínuum ribagorçanopallarès que fa replantejar la divisió tradicional entre ribagorçà i pallarès. D'una altra banda, els resultats obtinguts han permès de detectar la incidència de la frontera administrativa com un factor diferenciador influent, que fa que la transició tradicionalment suau entre trets pròpia d'una àrea de contínuum pugui veure's modificada. La recerca duta a terme deixa constància addicional dels processos de canvi lingüístic que tenen lloc en àrees de frontera.

Índex

I.	Introducció.....	1
I.1	Motivació	1
I.2	Objectius	2
I.3	Organització dels continguts.....	5
II.	Descripció de l'àrea d'estudi	9
II.1	Marc geogràfic i marc administratiu	9
II.1.1	Descripció física: unitat geogràfica de l'àrea d'estudi	10
II.1.2	Descripció administrativa: divisió política de l'àrea d'estudi	12
II.2	Aspectes sociodemogràfics	17
II.2.1	Xarxa de comunicacions	17
II.2.2	Demografia i economia	19
II.2.3	Escolarització	24
II.3	Aspectes lingüístics.....	25
II.3.1	Els parlars de la Terreta dins del domini lingüístic català	26
II.3.2	Aproximació sociolingüística a la Terreta	32
III.	Metodologia.....	39
III.1	Marc teòric	39
III.2	Metodologia del procés de recollida de dades	41
III.2.1	Qüestionari	41
III.2.2	Punts d'enquesta.....	44
III.2.3	Informants	46
III.2.4	Tractament de les dades	48
IV.	Hipòtesis de partida	51
V.	Estudis previs	53
VI.	Estudi de fenòmens concrets per a la classificació subdialectal de la Terreta	59
VI.1	Introducció	59
VI.2	Aspectes fònics	61
VI.2.1	Vocalisme.....	61
VI.2.1.1	Vocalisme tònic: obertura de la vocal mitjana anterior i diftong <i>ei</i>	61
a)	Presentació de les dades per a la Terreta	62

b) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i manteniment del diftong <i>ei</i> (<i>lleit, feit...</i>) en obres de caràcter general.....	63
c) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i manteniment del diftong <i>ei</i> (<i>lleit, feit...</i>) en els estudis específics sobre el pallarès.....	66
d) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i manteniment del diftong <i>ei</i> (<i>lleit, feit...</i>) en els estudis específics sobre el ribagorçà.....	71
e) Síntesi i conclusions	76
VI.2.1.2 Vocalisme àton: realització de <i>-a</i> àtona final en síl·laba travada.....	85
a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta	87
b) Referències a <i>-a</i> àtona final en síl·laba travada en obres de caràcter general	96
c) Referències a <i>-a</i> àtona final en síl·laba travada en els estudis específics sobre el pallarès.....	98
d) Referències a <i>-a</i> àtona final en síl·laba travada en els estudis específics sobre el ribagorçà	99
e) Síntesi i conclusions	100
VI.2.2 Consonantisme	102
VI.2.2.1 Palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/	102
a) Consideracions generals sobre la palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/.....	103
b) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta	113
c) Palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ dins del domini lingüístic català.....	125
d) Síntesi i conclusions	131
VI.2.2.2 Ensordiment de sibilants	133
a) Consideracions generals sobre l'ensordiment de sibilants	134
b) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta	140
c) Referències a l'ensordiment de sibilants en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general	162
d) Referències a l'ensordiment de sibilants en els estudis específics sobre el pallarès	165
e) Referències a l'ensordiment de sibilants en els estudis específics sobre el ribagorçà	167
f) Síntesi i conclusions.....	173
VI.2.2.3 Tractament dels sons llatins -ĭ-, -Dĭ-, -Gĭ-, -G ^e ĭ- i -Bĭ-	176
a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta	178

b)	Referències al tractament de -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G ^e . ⁱ i -BĬ- llatins en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general	181
c)	Referències al tractament de -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G ^e . ⁱ i -BĬ- llatins en els estudis específics sobre el pallarès.....	182
d)	Referències al tractament de -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G ^e . ⁱ i -BĬ- llatins en els estudis específics sobre el ribagorçà.....	184
e)	Síntesi i conclusions	185
VI.2.2.4	Tractament dels grups romànics N'R i L'R.....	186
a)	Presentació i descripció de les dades per a la Terreta.....	187
b)	Referències al tractament dels grups romànics N'R i L'R en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general	192
c)	Referències al tractament dels grups romànics N'R i L'R en els estudis específics sobre el pallarès	193
d)	Referències al tractament dels grups romànics N'R i L'R en els estudis específics sobre el ribagorçà.....	193
e)	Síntesi i conclusions	195
VI.3	Aspectes morfològics.....	196
VI.3.1	Paradigmes flectius de classes nominals.....	196
VI.3.1.1	Article definit	196
a)	Presentació i descripció de les dades per a la Terreta.....	197
b)	Referències als sistemes d'articles pallarès i ribagorçà en obres de caràcter general.....	213
c)	Referències al sistema d'articles en els estudis específics sobre el pallarès.....	216
d)	Referències al sistema d'articles en els estudis específics sobre el ribagorçà	221
e)	Síntesi i conclusions	224
VI.3.1.2	Demostratius.....	225
a)	Presentació i descripció de les dades per a la Terreta.....	226
b)	Referències al sistema de demostratius en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general.....	232
c)	Referències al sistema de demostratius en els estudis específics sobre el pallarès	233
d)	Referències al sistema de demostratius en els estudis específics sobre el ribagorçà	234
e)	Síntesi i conclusions	236
VI.3.1.3	Apunts sobre els clítics pronominals.....	239
a)	Presentació i descripció de les dades per a la Terreta.....	239
b)	Referències a les variants <i>mi</i> , <i>ti</i> , <i>si</i> i <i>ni</i> en obres de caràcter general	248

c) Referències a les variants <i>mi, ti, si</i> i <i>ni</i> en els estudis específics sobre el pallarès	249
d) Referències a les variants <i>mi, ti, si</i> i <i>ni</i> en els estudis específics sobre el ribagorçà	250
e) Síntesi i conclusions	251
VI.3.2 Flexió verbal	252
VI.3.2.1 Present d'indicatiu (PI)	253
VI.3.2.2 Imperfet d'indicatiu (IIInd)	263
VI.3.2.3 Present de subjuntiu (PS)	270
VI.3.2.4 Imperfet de subjuntiu (IS)	275
VI.3.2.5 Futur	280
VI.3.2.6 Condicional	281
VI.3.2.7 Imperatiu	282
VI.3.2.8 Infinitiu	282
VI.3.2.9 Gerundi	283
VI.3.2.10 Participi	283
VI.3.2.11 Apunt sobre l'increment velar a la Terreta	284
VI.3.2.12 Síntesi i conclusions	293
VII. Síntesi i conclusions	297
VIII. Bibliografia	315
IX. Annexos	331
IX.1 Graella d'informants	333
IX.2 Qüestionari	338
IX.3 Paradigmes verbals	355
IX.3.1 Verb <i>comprar</i> (I)	357
IX.3.2 Verb <i>perdre</i> (IIa)	358
IX.3.3 Verb <i>beure</i> (IIb)	359
IX.3.4 Verb <i>dormir</i> (IIIa)	360
IX.3.5 Verb <i>servir</i> (IIIb)	361
IX.3.6 Verb <i>anar</i>	362
IX.3.7 Verb <i>caure</i>	363
IX.3.8 Verb <i>córrer</i>	364
IX.3.9 Verb <i>dir</i>	365
IX.3.10 Verb <i>fer</i>	366
IX.3.11 Verb <i>haver</i>	367
IX.3.12 Verb <i>obrir</i>	368

IX.3.13	Verb <i>ser</i>	369
IX.3.14	Verb <i>tossir</i>	370
IX.3.15	Verb <i>vindre</i>	371
IX.3.16	Verb <i>veure</i>	372
IX.3.17	Verb <i>viure</i>	373
IX.3.18	Verb <i>voler</i>	374
IX.4	Cartografia complementària.....	375
IX.4.1	Situació de la Terreta en el mapa comarcal de Catalunya i Aragó	375
IX.4.2	Inclusió de la Terreta dins la divisió geogràfica proposada per la <i>Gran geografia comarcal de Catalunya</i> (1984)	376
IX.4.3	Mapa general físic de la Terreta i el seu entorn.....	377
IX.4.4	Distribució segons l'àrea geogràfica estudiada dels principals estudis citats en aquest treball	378

I. INTRODUCCIÓ

I.1 Motivació

La tesi que es presenta porta per títol *El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta* i se centra en l'estudi de la varietat lingüística d'una àrea que, tot i la seva clara i indubtable unitat geogràfica, es troba administrativament dividida entre la comarca de la Ribagorça, a la província d'Osca, a l'Aragó, i la comarca del Pallars Jussà, a la província de Lleida, a Catalunya.

La divisió política que acabem d'assenyalar del territori objecte d'estudi, conegut com la Terreta, ens podria fer pensar que a banda i banda del límit administratiu es parlen varietats distintes del català, en aquest cas, ribagorçà i pallarès. Tanmateix, és ben sabut que sovint els límits lingüístics i dialectals no coincideixen amb les fronteres administratives. D'altra banda, cal tenir en compte que quan es parla de ribagorçà i de pallarès es fa difícil d'establir el límit entre aquestes dues varietats del català nord-occidental. Alturo (1987: 73-74) parla d'una "transició lingüística molt suau", d'una "tènue frontera dialectal"; Coll (1991: 19) assenyala "que el ribagorçà i el pallarès comparteixen bona colla de mots i de trets. Tants, que ens fóra difícil precisar exactament on acaba l'un i comença l'altre"; per Sistac (1993: 25; 1998: 43; 2003: 158, 165) "ambdues parles (ribagorçà i pallarès) comparteixen bona part de les seues característiques específiques definitòries", i afegeix que "hi ha un contínuum ribagorçanopallarès, sense fronteres dialectals interiors remarcables o, com a mínim, amb una suau transició entre tots dos blocs (ribagorçà i pallarès), susceptible d'ésser descrit com un diasistema".

Els motius que ens han dut a interessar-nos per aquesta zona específica a cavall d'Aragó i Catalunya són diversos. La Terreta, per la seva condició geogràfica i administrativa, pot ser un espai idoni per comprovar, d'una banda, si existeix un correlat entre unitat geogràfica i unitat lingüística, i, de l'altra, si la frontera administrativa pot contribuir a la diferenciació dialectal dels territoris de banda i banda del límit administratiu. A més a més, l'espai escollit és, per la seva situació, igualment idoni per comprovar si som davant d'un exemple d'aquest contínuum ribagorçanopallarès, d'aquesta transició lingüística suau a què han fet referència alguns autors. Si bé som conscients que la nostra àrea d'estudi és relativament reduïda i que, per tant, la nostra recerca s'inscriu en la línia dels treballs de microfrontera, pensem que podem aportar dades interessants pel que fa a la delimitació dialectal de les varietats ribagorçana i pallaresa. És especialment amb aquesta voluntat que neix aquesta tesi.

A banda d'això, el nostre interès per la Terreta també s'explica pel fet que aquest territori ha estat poc explorat des del punt de vista dialectològic –o, si més no, ho ha estat d'una manera poc sistemàtica. A més a més, l'escassa entitat demogràfica d'alguns dels punts de la zona, sobretot de l'àrea administrativament pallaresa, fa encara més necessari, i urgent, l'estudi del parlar de la Terreta.

I.2 Objectius

Aquest estudi es proposa, en primer lloc, deixar constància de la distribució que presenten actualment una sèrie de trets de tipus fònic i morfològic en els diferents nuclis de població de la Terreta, i contribuir, d'aquesta manera, a la descripció sincrònica dels parlars del sector mitjà de la vall de la Noguera Ribagorçana i, a la vegada, al coneixement de les característiques estudiades. Aquest primer objectiu és el punt de partida per a la consecució del segon objectiu, i principal, de la tesi: donar compte de quina és l'adscripció subdialectal de la zona d'estudi d'acord amb els trets lingüístics considerats que siguin definidors de ribagorçà i pallarès.

Tal com s'ha apuntat a § I.1, l'àrea que ens ocupa es troba dividida administrativament entre les comarques de la Ribagorça (Aragó) i del Pallars Jussà (Catalunya), partió que coincideix pràcticament amb el pas del riu Noguera Ribagorçana. En algunes obres, de fet, la divisió subdialectal entre ribagorçà i pallarès coincideix amb el traçat del riu i, per tant, amb la divisió administrativa. Per exemple, a l'entrada *ribagorçà* de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (a partir d'ara, GEC), hi diu: “Subdialecte del català nord-occidental. S'estén des de la vall d'Aran (on fa frontera amb el gascó) fins al sud de Tamarit i des de la Noguera Ribagorçana fins a la frontera amb l'aragonès que corre entre l'Éssera i l'Isàvena i, més avall, va paral·lela al Cinca [...]” (la cursiva és nostra). En canvi, i com veurem a § II.3.1, en altres definicions relatives també a la varietat ribagorçana, la totalitat de la nostra àrea d'estudi –tant la part administrativament ribagorçana com la pallaresa– queda inclosa sota domini ribagorçà. Hem de suposar, doncs, que la Terreta és, des del punt de vista dialectal, clarament ribagorçana? O bé que la part occidental és d'adscripció ribagorçana i la part oriental d'adscripció pallaresa? O encara una darrera possibilitat: es tracta d'una zona que exemplifica aquesta suau transició entre ribagorçà i pallarès de què parlen alguns autors i que fa difícil adscriure clarament la Terreta a una varietat o a l'altra?

Així les coses, aquesta tesi pretén investigar si les dades recollides en aquest treball donen evidència a favor d'una àrea ribagorçana, de dues àrees subdialectals diferenciades –l'una d'adscripció ribagorçana i l'altra d'adscripció pallaresa– o d'un contínuum ribagorçanopallarès. Atenent a la definició d'*isoglossa* –“Línia imaginària que assenyalava el

límit entre la presència i l'absència d'un tret lingüístic determinat i que pot contribuir a delimitar dues àrees dialectals" (DIEC)—, és evident que conèixer la distribució sobre el terreny d'alguns dels trets lingüístics estudiats pot ser clau per donar resposta a la qüestió que ens plantejem en aquesta tesi. De fet, a "Fronteres polítiques i dialectals a la Terreta (Ribagorça)" —l'únic treball de tipus lingüístic que té en compte la nostra àrea d'estudi en conjunt i que suposa, per tant, un punt de partida fonamental per al nostre treball—, Barrull & Sistac (1992) repassen la distribució a la zona dels "trets fonològics que tradicionalment hom ha considerat diferenciadors entre el pallarès i el ribagorçà: presència o absència de /ʎ/ en els grups llatins GL, KL, BL, PL, FL, [pʎówre], [fʎáma], [bʎát] per [plówre], [fláma], [blát]; ensordiment o no de /z/ i /d͡z/, [kamísa], [dótse] per [kamíza], [dódze]; ensordiment o no de /ʒ/ i /d͡ʒ/ [pátʃes], [tʃén], [formátʃe] per [paʒés], [d͡ʒén], [formád͡ʒe]; femenins plurals en -as o en -es, [las kázas] per [les kázes]" (p. 52-53).¹ El present estudi, d'una banda, vol actualitzar la distribució d'aquests trets ja estudiats per Barrull & Sistac (1992), i, de l'altra, afegir-ne de nous que ens puguin donar més informació quant a l'adscripció subdialectal de la zona.

Al costat dels trets que poden ser concloents per caracteritzar des del punt de vista subdialectal la Terreta, n'estudiem d'altres —ja ho hem dit— amb la mera voluntat de conèixer-ne la distribució a la zona i contribuir, així, a la descripció dels parlars de l'àrea d'estudi. Uns i altres trets els hem localitzat, fonamentalment, a la bibliografia, especialment en les caracteritzacions del ribagorçà i del pallarès recollides a Veny (1982), i en la monografia de Coll (1991) sobre el parlar del Pallars, o bé els hem identificat a partir del treball de camp realitzat. Tots els trets objecte d'estudi pertanyen als àmbits fònic i morfològic; si bé som conscients de l'interès que també tenen els trets sintàctics i lèxics en l'estudi de la variació dialectal, val a dir que el nostre treball no té la voluntat d'oferir una descripció de tots els elements que conformen un sistema lingüístic i, en aquest sentit, hem deixat de banda les característiques sintàctiques i lèxiques per tal de centrar-nos en una sèrie de característiques fòniques i morfològiques i aprofundir-hi.²

¹ Amb relació al darrer tret que recullen Barrull & Sistac, si bé és cert que tradicionalment s'ha parlat de la diferència entre els femenins plurals en -as i els femenins plurals en -es, val a dir som davant d'un fenomen de més abast: la realització, en [a] o en [e], de la vocal -a àtona final quan es troba en síl·laba travada (vg. § VI.2.1.2). L'estudi de Barrull & Sistac, basat en dades de 1985, fou publicat per primera vegada l'any 1987 a la revista *Collegats*.

² En consonància amb la nostra trajectòria investigadora, vinculada a projectes de recerca del Grup d'Estudi de la Variació Dialectal (GEVaD; www.ub.edu/GEVAD) del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona dedicats a l'estudi de la variació lingüística fònica i morfològica, ens hem centrat en l'estudi d'aspectes pertanyents a aquests dos àmbits. La tesi s'adscriu al projecte vigent FFI2013-46987-C3-1-P del GEVaD, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

Aquesta tesi es proposa un tercer i darrer objectiu: comprovar si hi ha indicis de canvi lingüístic en els parlars de la conca mitjana de la Noguera Ribagorçana i, en cas afirmatiu, identificar si els processos de canvi detectats segueixen alguna dinàmica específica, és a dir, si es vinculen a una àrea o a un tipus d'informant en concret o si afecten un tret o trets determinats. Plantejar l'estudi del canvi lingüístic en un territori com la Terreta ens sembla especialment interessant per diverses raons. D'entrada, cal tenir en compte que durant anys la nostra àrea d'estudi, tancada entre muntanyes (vg. § II.1), ha viscut en un fort aïllament que l'ha mantinguda fora d'influències externes, però els canvis en la xarxa tradicional de comunicacions produïts des de mitjan segle XX n'han propiciat l'obertura i, per tant, l'han feta més vulnerable als canvis (vg. § II.2). D'altra banda, ens trobem en un territori travessat per una frontera política i, si bé les línies que marquen el límit entre dues solucions dialectals no es reconeixen necessàriament en les línies que marquen un límit administratiu, el cert és que les segones poden acabar incidint en el traçat de les primeres i, per tant, poden acabar modificant la distribució de trets dialectals a la zona. En el marc d'aquest treball, pretenem descobrir, doncs, si la frontera administrativa pot haver contribuït a fer augmentar les diferències entre els parlars dels nuclis administrativament aragonesos i els parlars dels nuclis administrativament catalans de la Terreta. La presència d'aquest límit administratiu a la Terreta ens porta indefectiblement a plantejar-nos quin és l'influx de la varietat del català estàndard a banda i banda de la frontera. És sabut que aquesta varietat gaudeix avui dia d'un gran prestigi i que té una forta presència tant als mitjans de comunicació com a l'escola, que en són els principals difusors; és precisament això el que fa que l'estàndard tingui un gran impacte sobre les varietats dialectals, el qual es tradueix en una substitució gradual de les formes pròpies d'aquests parlars per formes de l'estàndard.³ Ara bé, cal tenir en compte que a la nostra àrea d'estudi la relació amb la varietat del català estàndard d'uns informants i altres és diferent –l'estàndard no té exactament el mateix pes com a varietat de referència per als parlants d'un costat i l'altre de l'àrea d'estudi, precisament per la pertinença dels territoris de banda i banda del riu a realitats polítiques diferents–; per això, pensem que pot ser interessant d'observar, a grans trets, quins efectes pot tenir sobre els parlants de la Terreta un major contacte amb l'estàndard.⁴ En darrer terme, i amb relació a l'interès que suscita la

³ A l'altre costat de la substitució de variants autòctones per variants de l'estàndard, pot haver-hi el manteniment conscient –o, fins i tot, la recuperació– de certs trets per part dels parlants com a reafirmació de la seva identitat.

⁴ Autors com Massanell i Valls han posat de manifest de quina manera la frontera política entre Catalunya i Aragó pot condicionar la direcció que pren el canvi lingüístic. Massanell (2009: 128) assenyala que “[...] sembla previsible que es generi una fractura geolèctica, progressivament important, entre els territoris situats a banda i banda de la frontera administrativa catalanoaragonesa, donada la diversitat de tractament que hi ha

Terreta com a espai per estudiar el canvi lingüístic, cal tenir present que l'afebliment demogràfic que pateix la zona també pot fer variar la distribució dels trets dialectals sobre el terreny –de fet, des del darrer terç del segle XX fins ara el despoblament total d'alguns punts de la Terreta ja ha provocat la modificació del traçat d'algunes isoglosses.

Pel que fa a aquest tercer objectiu, volem precisar que l'estudi del canvi lingüístic no és la finalitat última d'aquesta tesi, atès que no ha estat possible estudiar-lo d'una manera sistemàtica: tenint en compte les característiques de la comunitat de parla, recollides a § II.2 (població molt envellida, noves generacions que han marxat a viure a zones més poblades, etc.), en alguns nuclis es fa difícil, per manca d'informants joves, estudiar el canvi lingüístic a partir de la comparació entre informants de diferents grups d'edat. Per tant, les conclusions que aquest treball pugui aportar amb referència al canvi lingüístic normalment respondran a tendències generals observades en conjunt a tota l'àrea d'estudi, o relatives a la totalitat de l'àrea administrativament ribagorçana, o bé a la totalitat de l'àrea administrativament pallaresa, i rarament faran referència a una sola localitat o nucli. Considerem que, ni que sigui a grans trets, no podem deixar de referir-nos als processos de canvi si el que volem –tal com definíem amb el primer objectiu– és deixar constància de la distribució que presenten actualment a la Terreta una sèrie de característiques lingüístiques.

I.3 Organització dels continguts

Els continguts d'aquesta tesi es presenten distribuïts en set blocs o capítols:

El present capítol (§ I) està dedicat als aspectes introductoris i, principalment, s'hi delimiten els objectius de la tesi.

En el segon capítol (§ II) s'exposen les característiques més importants de la Terreta, les quals es presenten dividides en tres apartats: en el primer, dedicat als marcs geogràfic i administratiu (§ II.1), se situa geogràficament l'àrea d'estudi dins del territori corresponent al domini lingüístic català i se n'assenyalen els principals límits naturals i accidents geogràfics (§ II.1.1) així com els municipis i nuclis que la conformen i la seva adscripció administrativa (§ II.1.2); en el segon apartat es recullen alguns aspectes socials i demogràfics d'interès sobre la zona (§ II.2); finalment, el tercer apartat d'aquest bloc està

rebut i hi rep la llengua catalana. De fet, aquest increment de la diferenciació dialectal per l'establiment de fronteres autonòmiques ja ha estat constatat en una altra regió nord-occidental, la tortosina, en la qual es parla un subdialecte de transició cap al valencià. Sembla que en els darrers anys la varietat tortosina ha començat a abandonar alguns dels trets que l'agermanaven amb el valencià septentrional, que ha substituït per característiques pròpies de l'estàndard central". Valls (2013), en la seva tesi sobre la naturalesa del canvi lingüístic en català nord-occidental, indica que l'anivellament amb el català estàndard és menor en els parlars de la Franja per l'efecte protector de la frontera –*l'efecte-frontera*–, que preserva les varietats del català parlades en territori aragonès de l'influx de l'estàndard català.

dedicat als aspectes lingüístics (§ II.3), i, d'una banda, s'emmarca la varietat pròpia de l'àrea d'estudi dins del dialecte nord-occidental –partint, sobretot, del que n'ha dit la bibliografia– (§ II.3.1), i, de l'altra, es fa referència, d'una manera molt general, a qüestions de caràcter sociolingüístic (§ II.3.2).

El tercer capítol (§ III) tracta els aspectes metodològics, tant amb relació als conceptes i teories que ens han servit per desenvolupar una metodologia de treball i d'anàlisi (§ III.1) com amb relació al procés de recollida de les dades dialectals (§ III.2). En aquest segon apartat dedicat a la compilació de les dades es recull informació referent a les característiques del qüestionari, al mètode d'enquesta i a l'execució de les entrevistes (§ III.2.1), als punts d'enquesta (§ III.2.2), a la tria dels informants (§ III.2.3), i a la transcripció i organització posteriors de les dades (§ III.2.4).

En el quart capítol (§ IV) es presenten les hipòtesis de què ha partit aquest treball, les quals es reprenen, així com els objectius –enumerats a § I.2–, en el darrer capítol de la tesi, dedicat a les conclusions (§ VII).

L'objectiu del cinquè capítol (§ V) és repassar els estudis lingüístics previs que s'han fet sobre la Terreta –estudis dedicats pròpiament a l'àrea d'estudi, ja sigui a la seva totalitat o bé a un nucli o nuclis en concret. A la vegada, però, en aquest apartat, s'ha cregut oportú d'enumerar aquelles obres d'abast geogràfic més general (com ara els atles lingüístics, per exemple) en què es pot trobar informació relativa a algun dels punts que conforma la Terreta. També es fa referència en aquest punt a estudis més específics dedicats a varietats limítrofes o properes geogràficament a la que és objecte de la nostra recerca o a varietats que hi estan relacionades.

El sisè capítol (§ VI), el més extens de la tesi, constitueix el cos del treball. S'hi tracten els diferents fenòmens objecte d'estudi, els quals es presenten distribuïts en fenòmens pertanyents a l'àmbit fònic (§ VI.2) i fenòmens pertanyents a l'àmbit morfològic (§ VI.3). Els aspectes fònics, al seu torn, es divideixen en vocàlics (§ VI.2.1) i consonàntics (§ VI.2.2). Dins del vocalisme, concretament del vocalisme tònic, ens centrem en l'estudi de l'obertura de la vocal mitjana anterior (§ VI.2.1.1), i, dins del vocalisme àton, en la realització de -a final en síl·laba travada (§ VI.2.1.2); pel que fa al consonantisme, ens centrem en les següents característiques: palatalització de la lateral dels grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ (§ VI.2.2.1), ensordiment de sibilants prepalatals (§ VI.2.2.2), tractament dels sons llatins -l̥-, -Dl̥-, -Gl̥-, -G^e.i- i -Bl̥- (§ VI.2.2.3) i tractament dels grups romànics N'R i L'R (§ VI.2.2.4). Quant als aspectes de tipus morfològic, el nostre interès gira al voltant de les formes de l'article definit (§ VI.3.1.1), de les formes dels demostratius (§ VI.3.1.2), de les formes d'alguns clítics pronominals (§ VI.3.1.3) –el de primera i

segona persona del singular (acusatiu i datiu), el reflexiu de tercera persona (singular i plural) i el partitiu—, i, finalment, de la morfologia verbal (§ VI.3.2). Val a dir que en aquest darrer apartat dedicat a les formes verbals no ens hem plantejat l'estudi de fenòmens aïllats, sinó que, per la complexitat i l'interès de la morfologia verbal, n'hem volgut oferir una descripció més general, la qual no ens ha impedit, tanmateix, de destacar, quan ha escaigut, determinats aspectes.

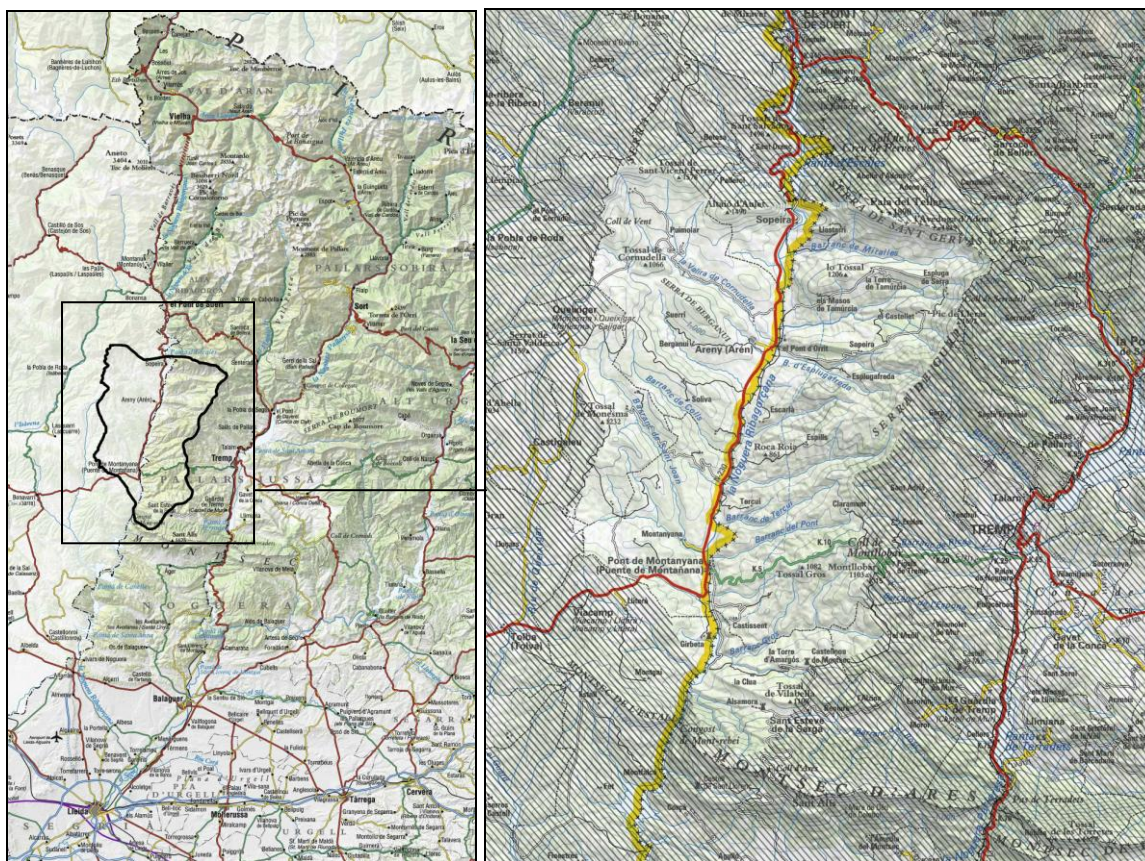
En el darrer capítol de la tesi (§ VII) es fa una síntesi del contingut del treball i es presenten les conclusions finals que se n'han extret. La tesi es tanca amb el llistat de la bibliografia consultada (§ VIII), i amb els annexos (§ IX), que apleguen una graella amb informació relativa als parlants gràcies als quals s'ha pogut confeir el corpus d'estudi (§ IX.1), un exemplar del qüestionari dissenyat per a l'obtenció de les dades (§ IX.2), un conjunt de divuit paradigmes verbals que sistematitzen les dades estudiades a § VI.3.2 (§ IX.3) i un annex amb cartografia complementària (§ IX.4).

II. DESCRIPCIÓ DE L'ÀREA D'ESTUDI

II.1 Marc geogràfic i marc administratiu

L'àrea objecte d'estudi de la tesi és una petita conca fluvial tancada, situada al Prepirineu central. Com ja s'ha dit, administrativament es troba a cavall de Catalunya i Aragó, en un tram on la divisòria entre les dues comunitats coincideix pràcticament amb el traçat del riu Noguera Ribagorçana. Ens situem quasi a l'extrem nord-occidental de Catalunya i al nord-oriental d'Aragó.

(1) Situació general de l'àmbit d'estudi⁵

⁵ Aquests dos mapes, com els inclosos a § II.1.1, § II.1.2 i § III.2.2, són d'elaboració pròpia i s'han fet a partir del mapa topogràfic de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, extret de www.icgc.cat.

II.1.1 Descripció física: unitat geogràfica de l'àrea d'estudi

La vall de la Noguera Ribagorçana, com les valls de la Noguera Pallaresa a l'est, i de l'Isàvena i de l'Éssera a ponent, neix al vessant meridional del Pirineu i creua el Prepirineu en direcció sud, fins a arribar a la plana de Lleida, on conflueix amb la vall del riu Segre. En el seu curs mitjà aquests rius han de creuar les serres prepirinenques, en les quals predomina la direcció est-oest, a través d'estrets congostos. Aquestes serres constitueixen importants accidents geogràfics que han condicionat històricament les comunicacions al llarg de les valls, ja que les han dividit en conques amb entitat pròpia, com la Conca de Tremp, a la Noguera Pallaresa, o la nostra àrea d'estudi, la Terreta, a la Noguera Ribagorçana. Des del punt de vista geogràfic, per tant, l'àrea objecte del nostre interès forma una unitat clara i ben delimitada que podríem definir com el conjunt de terres que aboquen les seves aigües al riu Noguera Ribagorçana entre el congost d'Escales, al nord, i el congost de Mont-rebei, al sud; la Terreta constitueix, doncs, una comarca natural d'uns 425 km² que s'estén per la conca mitjana de la Noguera Ribagorçana i que forma una conca tancada entre les serres prepirinenques de Sant Gervàs, al nord, del Montsec, al sud, les serres de Gulp i de Montllobar, a l'est, i de Cis, de Berganui, de Sant Marc, de Palleroa i de Giró, a l'oest. Al nord, Sant Gervàs separa la Terreta de la conca alta de la Noguera Ribagorçana; al sud, el Montsec d'Ares marca el límit de la Terreta amb la vall d'Àger, i el Montsec d'Estall ho fa amb la vall del riu Guard; a l'est, les serres de Gulp o Lleràs i de Montllobar defineixen la partió d'aigües amb la Noguera Pallaresa, i, finalment, les serres que en marquen el límit oest coincideixen amb la divisòria d'aigües amb les valls dels rius Isàvena i Queixigar.

Coneixem el territori objecte d'estudi com a *Terreta*, *Noguerola* o *Clotada d'Areny* –noms que Tremosa (1991: 29) recull en l'estudi demogràfic i econòmic que dedica a aquesta zona–, però, de totes tres denominacions, la primera, *Terreta*, és la més estesa i coneguda entre els habitants de la zona, per bé que sovint els mateixos habitants relacionen aquesta denominació únicament amb el sector nord-oriental de la conca. De fet, si es repassa la bibliografia, el nom de *Terreta* ha fet referència a dos àmbits geogràfics diferents: la majoria d'autors (vg. *Gran geografia comarcal de Catalunya* (d'ara endavant, GGCC), 1984; Tremosa, 1991; Barrull & Sistac, 1992; Sancho, 2011) l'entenen en sentit ampli, és a dir, la Terreta englobaria les terres situades tant a la riba dreta com a la riba esquerra del riu, és a dir, a la riba aragonesa i a la riba catalana; d'altres (vg. Tort, 1992) l'entenen en sentit reduït: la Terreta només englobaria les terres administrativament

pallareses –les situades a la riba esquerra– i concretament les del sector més nord-oriental.⁶ En aquest estudi optem per la definició més àmplia de *Terreta*, d'acord amb la qual el territori amb aquest nom s'estén a banda i banda del riu Noguera Ribagorçana; el terme *Terreta* entès en aquest sentit ha estat avalat per diversos autors i permet que ens referim a la nostra àrea d'estudi en conjunt.⁷

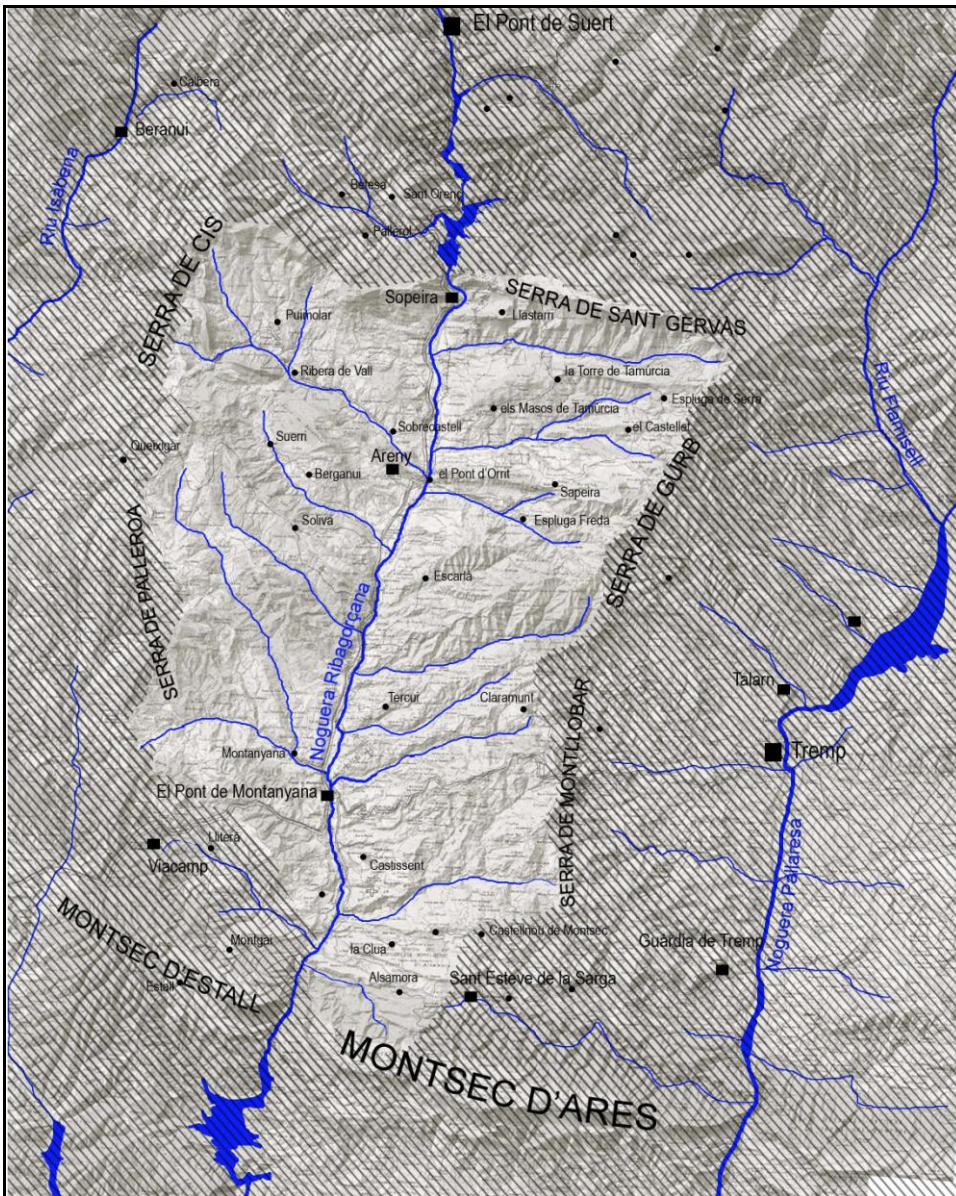
En la definició concreta del perímetre de l'àrea d'estudi (vg. (2)), cal precisar que el límit nord queda definit per la serra de Sant Gervàs, el pas d'Escales i el Turó d'Aulet, i que, per tant, per nosaltres, els nuclis de Sant Orenç i Betesa, que es troben més al nord, no queden inclosos en l'estudi, malgrat que, administrativament, des de l'any 1970, el primer, i, des de 1966, el segon, formin part, respectivament, dels municipis de Sopeira i d'Areny, els caps del quals sí que són objecte d'estudi d'aquesta tesi. Pel que fa al sud, el traçat que delimita l'àrea estudiada l'hem fet coincidir amb la barrera del Montsec d'Ares; a la part occidental de la Noguera Ribagorçana, hem situat el límit sud-oest de l'àrea d'estudi –coincidint amb Tremosa (1991: 47)– just per sota del Pont de Montanyana, seguint els contraforts meridionals del Montsec d'Estall, de manera que els nuclis de Viacamp i Lliterà n'han quedat fora. La *Terreta*, doncs, ocupa la part meridional de l'àrea geogràfica de l'Alta Ribagorça, entesa aquesta última no com la comarca catalana sinó en el seu sentit ampli d'unitat geogràfica: la muralla del Montsec parteix la conca de la Noguera Ribagorçana i la separa en baixa, d'una banda, i en mitjana i alta, de l'altra, de manera que la vall mitjana d'aquest riu –la *Terreta*–, la capçalera d'aquest riu i les valls de Castanesa i Boí formen la unitat geogràfica de l'Alta Ribagorça.⁸

⁶ Al llarg de la tesi sovint farem referència a la riba administrativament aragonesa com a *riba dreta*, d'acord amb la direcció del curs del riu. Altres denominacions que utilitzarem per a aquesta riba són la de *riba administrativament ribagorçana* o, simplement, *ribagorçana*, o bé la de *riba occidental*. De la mateixa manera, ens referirem a la riba administrativament catalana amb les denominacions de *riba esquerra* –basada en la direcció del curs del riu–, *riba administrativament pallaresa* o, simplement, *pallaresa*, o bé *riba oriental*.

⁷ Tremosa (1991: 29) diu, del nom *Terreta*, que “[...] és l'únic que té una arrel popular i viva entre els habitants de la contrada, encara que en limiten l'extensió a les terres que pertanyen a l'àmplia vall del barranc de Tamúrcia. Jo crec que és correcte que la paraula *Terreta* sigui presa en dos sentits: en un sentit estricte referit a la zona de Tamúrcia, i en un sentit més ample, que serveixi per a designar les ribes dreta i esquerra de tota la vall del riu Noguera Ribagorçana, compreses des dels congostos d'Escales fins a Mont-rebei. La paraula *Terreta* ha tingut durant centúries una significació geogràfica per a la gent d'aquestes valls; per això crec que els geògrafs han fet bé de recollir-la i donar-li una categoria i una perpetuïtat definitives, dintre l'àmbit de la Geografia Física Subcomarcal”.

⁸ No hem inclòs Viacamp i Lliterà a la nostra àrea d'estudi perquè ja estan vinculats a la unitat geogràfica de la Baixa Ribagorça (vg. GGCC: 255 i 365, i Tremosa, 1991: 31). Als annexos s'inclou un mapa que situa la *Terreta* dins la divisió geogràfica proposada per la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (vg. § IX.4.2). Segons aquesta divisió, l'Alta Ribagorça engloba les conques mitjana i alta de la Noguera Ribagorçana i les capçaleres dels rius Isàvena i Éssera.

(2) Mapa geogràfic de l'àrea d'estudi⁹

II.1.2 Descripció administrativa: divisió política de l'àrea d'estudi

Des del punt de vista administratiu, l'àrea d'estudi no forma una unitat comarcal: la part oriental de la Terreta pertany a la província catalana de Lleida –concretament a la comarca del Pallars Jussà, amb capitalitat a Tremp–, i la part occidental de la Terreta pertany a la província aragonesa d'Osca –concretament a la comarca de la Ribagorça, amb Graus com a

⁹ Als annexos s'inclou un mapa físic més general de la Terreta i el seu entorn (vg. § IX.4.3).

capital.¹⁰ Els diferents nuclis que constitueixen la Terreta formen part de cinc municipis diferents, els ribagorçans de Sopeira, Areny de Noguera i el Pont de Montanyana, i els pallaresos de Tremp i Sant Esteve de la Sarga –els nuclis pertanyents a aquests dos darrers termes tenen, per tant, la capitalitat del municipi fora de la Terreta.¹¹

(3) Mapa administratiu de l'àrea d'estudi¹²

¹⁰ Graus és la capital administrativa, però cal tenir en compte que la localitat de Benavarri fou la capital del comtat de Ribagorça.

¹¹ En aquest punt ens limitarem a enumerar els nuclis que formen part de la Terreta i en donarem l'adscripció administrativa. És a § III.2.2, però, que especificarem quins, d'aquests nuclis, són els punts d'enquesta del treball.

¹² Als annexos s'inclou un mapa comarcal més general de la Terreta i el seu entorn (vg. § IX.4.1).

Els nuclis de població més importants que conformen la nostra àrea d'estudi són, de nord a sud, Sopeira, Areny de Noguera i el Pont de Montanyana, tots tres d'administració aragonesa i pertanyents a la província d'Osca. Situats al fons de la vall, concentren la major part de la població de la Terreta, en contrast amb les zones més muntanyoses, que han patit un buidament demogràfic molt dràstic.

La localitat d'Areny de Noguera, situada aproximadament al centre de la Terreta, a la riba dreta del riu, té 328 habitants.¹³ Per alguns autors és la capital natural de la Terreta; altres autors (vg. Tort, 1992: 448) assenyalen, en canvi que “és impropï considerar-la com la capital de la Terreta”, però, tanmateix, no poden negar que “és el centre de serveis d'una part significativa de la vall de la Noguera Ribagorçana, per damunt de les fronteres administratives”. Dels habitants d'Areny, la majoria viu en aquesta mateixa localitat, però n'hi ha una part que viu repartida en els petits nuclis de població que formen part del municipi d'Areny de Noguera: Sobrecastell, la Ribera de Cornudella –agregat a Areny l'any 1955– i Betesa –agregat a Areny l'any 1966.¹⁴ Sobrecastell es troba al nord d'Areny, prop de la confluència de la Valira de Cornudella i la Noguera Ribagorçana; la Ribera de Cornudella –formada pels nuclis dispersos de la Ribera de Vall, Sant Martí, el Sas, Puimolar, Suerri, Iscles, Soperuny, Tresserra, Vilaplana i la Plana, alguns dels quals estan del tot despoblats– s'estén per la vall de la Valira de Cornudella; Betesa està formada pels antics pobles dels Molins, Santa Eulàlia i Ovís i es troba a la vall del barranc d'Aulet.¹⁵

El poble de Sopeira és al marge dret de la Noguera Ribagorçana, a tocar del pas d'Escales –també conegut com a congost de Sopeira–, i es troba 10 quilòmetres al nord d'Areny, en direcció al Pont de Suert. Té un total de 99 habitants.¹⁶ Formen part del seu terme municipal els antics pobles de Sant Orenç i de Pallerol, que, com Betesa, se situen a la vall del barranc d'Aulet.¹⁷

¹³ Aquesta dada correspon al padró municipal amb data d'1 de gener de 2015. Font: Institut Nacional d'Estadística [Consulta: 25 de setembre de 2015]. Segons les dades del padró corresponent a l'any 2008, moment en què es va dur a terme la fase principal del treball de camp, el municipi d'Areny de Noguera tenia 322 habitants.

¹⁴ Per referir-nos al conjunt de petits nuclis i masos aïllats que es troben repartits per la vall de la Valira de Cornudella, hem optat per la denominació de *Ribera de Cornudella* (o, simplificant, *Ribera*), que és la utilitzada pels habitants de la Terreta. Si bé la denominació oficial de l'antic municipi és *Cornudella de Valira* o *Valiera*, ens permetem la llicència, en aquest cas, de fer servir la denominació amb més tradició a la zona.

¹⁵ L'antic municipi de Betesa, tot i formar part avui del terme municipal d'Areny de Noguera, al qual fou annexionat l'any 1966, no està inclòs en l'àrea estudiada en aquesta tesi, atès que queda més al nord del pas d'Escales, límit septentrional del territori objecte del nostre estudi (vg. § II.1.1).

¹⁶ Aquesta dada correspon al padró municipal amb data d'1 de gener de 2015. Font: Institut Nacional d'Estadística [Consulta: 25 de setembre de 2015]. Segons les dades del padró corresponent a l'any 2008, moment en què es va dur a terme la fase principal del treball de camp, el municipi de Sopeira tenia 108 habitants.

¹⁷ Com Betesa, els nuclis de Sant Orenç i Pallerol no formen part de la nostra àrea d'estudi perquè queden fora del que hem fixat com a límit septentrional de la Terreta en aquesta tesi.

El Pont de Montanyana té un total de 107 habitants i se situa 13 quilòmetres al sud d'Areny, en direcció a Benavarri.¹⁸ El poble es troba dividit en dues parts, a banda i banda del riu: a la riba esquerra hi ha la part més antiga del poble; a la dreta, un nucli més modern, essencialment amb serveis per als turistes.¹⁹ Dos quilòmetres al nord-oest del Pont de Montanyana, a la riba dreta del riu, hi ha la vila vella de Montanyana, la qual havia estat, antigament, cap de municipi del Pont de Montanyana. Cap als anys seixanta, però, la gradual despoblació d'aquest nucli féu desplaçar el cap del municipi de la vila antiga al poble del Pont de Montanyana. Actualment aquest municipi comprèn els antics pobles de Montanyana, Colls, la Móra de Montanyana, Torrebaró i les caseries de Coscolla i Espluga de Colls, pràcticament del tot despoblats.

La resta de nuclis que acaben de configurar la Terreta se situen a la riba esquerra de la Noguera Ribagorçana i pertanyen administrativament, els uns, a Tremp i, els altres, a Sant Esteve de la Sarga –municipis, tots dos, del Pallars Jussà. L'annexió a Tremp dels nuclis de la Terreta que actualment en formen part data de 1970, any en què es va dur a terme una reordenació del mapa municipal que va afectar, especialment, les zones més despoblades del territori; d'aquesta manera els municipis, fins aleshores independents, d'Espluga de Serra, Sapeira i Fígols de la Conca foren incorporats al municipi de Tremp. Abans de passar a formar part d'aquesta localitat, però, l'antic municipi d'Espluga de Serra comprenia, a banda del poble amb el mateix nom i cap de municipi, els nuclis dels Masos de Tamúrcia, la Torre de Tamúrcia, el Castellet, Torogó, Miralles, Aulàs, Llastarri, Casterner de les Olles, i Enrens i Trepadús; el municipi de Sapeira comprenia, a més a més de Sapeira, els nuclis d'Orrit, el Pont d'Orrit, Tercui, Espills, Escarlà, Esplugafreda i la Ribereta; el municipi de Fígols de la Conca comprenia, dins del territori de la Terreta, els nuclis de Claramunt i Castissent. Al límit meridional de la Terreta trobem els nuclis d'Alsamora, la Clua i Mont-rebei, que, a diferència de la resta de nuclis de la Terreta oriental, pertanyen al municipi de Sant Esteve de la Sarga.

Atès que en aquest punt ens ocupem de qüestions relacionades amb les demarcacions administratives, val la pena de fer unes breus consideracions de tipus

¹⁸ Aquesta dada correspon al padró municipal amb data d'1 de gener de 2015. Font: Institut Nacional d'Estadística [Consulta: 25 de setembre de 2015]. Segons les dades del padró corresponent a l'any 2008, moment en què es va dur a terme la fase principal del treball de camp, el municipi del Pont de Montanyana tenia 151 habitants.

¹⁹ Al llarg d'aquest treball ens referim sovint al territori administrativament pallarès com al situat a la riba esquerra o a la riba catalana, de la mateixa manera que fem referència al territori administrativament aragonès com al situat a la riba dreta o a la riba aragonesa. El Pont de Montanyana, però, n'és una excepció, ja que és d'administració aragonesa però el seu territori es distribueix a banda i banda del riu; així, doncs, el límit comarcal, provincial i autonòmic –el límit administratiu– no coincideix exactament amb el traçat del riu Noguera Ribagorçana en aquest punt. Tot i això, a efectes de simplificació, i si no indiquem explícitament el contrari, quan parlem de la riba dreta o aragonesa, hi inclourem, per defecte, el Pont de Montanyana, encara que bona part del seu nucli se situï a la riba esquerra o catalana.

històric. Els municipis d'Espluga de Serra i Sapeira, juntament amb els que anys més tard integrarien la comarca de l'Alta Ribagorça, foren inclosos, en la divisió territorial de Catalunya de l'any 1933, a la comarca del Pallars Jussà. Quan, després de la dictadura franquista, es van restaurar les comarques, una part del Pallars Jussà va poder agrupar-se sota la nova demarcació comarcal de l'Alta Ribagorça, creada l'any 1988. Tot i les afinitats amb aquesta nova comarca, els antics municipis d'Espluga de Serra i de Sapeira –geogràficament ribagorçans– no van poder passar-ne a formar part, atès que l'any 1970 ja havien estat annexionats al municipi de Tremp i, per tant, d'aquesta manera, quedaven vinculats, a la comarca del Pallars Jussà.²⁰ De fet, les vicissituds administratives han acompanyat la Terreta des de fa segles. En l'època medieval, l'adscripció de la vall mitjana de la Noguera Ribagorçana al domini dels comtes de Pallars Jussà o al dels comtes de Ribagorça fou objecte de litigi fins al segle X. L'any 975 la Terreta passà, finalment, al domini del comtat de Pallars i no fou fins al 1322 que els territoris de la riba occidental passaren a dependre del comtat de Ribagorça, un territori federat a l'Aragó però que continuava tenint funcionaris i lleis pròpies (Usatges de Barcelona). Les vicissituds històriques, polítiques i administratives, doncs, han configurat el caràcter fronterer característic de la Terreta.

En darrer terme i a tall de conclusió, cal dir que tot i l'adscripció administrativa d'uns pobles a la comarca de la Ribagorça i dels altres a la del Pallars Jussà, tot el territori que ens ocupa és des del punt de vista de la geografia física clarament ribagorçà: tal com ja s'ha dit, es tracta d'un conjunt ininterromput de serres i barrancs, de petites valls que aboquen les aigües a la vall principal, la del riu Noguera Ribagorçana, eix vertebrador de la Terreta. El riu, d'acord amb Barrull & Sistac (1992: 51), “ha actuat més com a factor cohesiu que no pas com a divisor” dels habitants d'una banda i l'altra del riu.²¹ De fet, tot i la realitat administrativa d'aquests pobles, Coromines (1959: 36) ja assenyalava que, des

²⁰ De fet, una de les mesures que proposava l'*Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya* que es va fer l'any 2000, conegut com a *Informe Roca*, era que tant Espluga de Serra com Sapeira deixessin de formar part del municipi de Tremp i s'incorporessin al del Pont de Suert, a l'Alta Ribagorça, per tal com aquests dos antics termes “[c]orresponen a un sector ribagorçà (la Terreta) tant topogràficament (són tributaris de la Noguera Ribagorçana) com històricament” (p. 17). L'any 2010 els veïns del sector nord-oriental de la Terreta, el corresponent als antics municipis d'Espluga de Serra i Sapeira, van organitzar una consulta per segregar-se del municipi del Tremp; 60 veïns de 65 van votar a favor de la segregació de Tremp i de la constitució d'un ajuntament propi.

²¹ Recollim un fragment d'una rondalla aplegada per Coll (2005: 67) en què riu i frontera són protagonistes i que ratifica el que diuen Barrull & Sistac sobre la força aglutinadora del riu: “El curs del riu dibuixa la frontera administrativa provincial i avui també autonòmica, entre Aragó i Catalunya. Conten que des de temps antics hi havia picabaralles a propòsit de l'indret exacte que havia de marcar la línia divisòria entre ambdós països històrics. Finalment algú va proposar: «Que ho parteixi el riu, que no hi ha res més net que l'aigua.». Ho van fer així i des de llavors bona part del curs de la Noguera Ribagorçana assenyalava la frontera entre Aragó i Catalunya. Una decisió tanmateix ben galdosa, ja que els rius –almenys els nostres petits rius pirinencs–, lluny de separar terres i pobles, encara els uneixen més. [...]”.

del punt de vista geogràfic i lingüístic, i segons l'economia natural, seria preferible, agrupar sota una mateixa comarca pobles de la zona catalana d'Aragó amb pobles del Principat i del País Valencià. Entre el conjunt de propostes d'agrupació comarcal de Coromines convindria "reconèixer l'existència d'una nova comarca o subcomarca, ben arrelada a la consciència popular amb el nom de *la Terreta* (també ha estat usat el de *Noguerola*), i integrada pels ajuntaments de Sopeira, Areny, Monesma i Castigaleu (segregats de l'Alta Ribagorça), els de Montanyana, Viacamp, Tolba i Lluçars (avui atribuïts a la Baixa Ribagorça), i els d'Espluga de Serra, Sapeira i part d'Eroles i de Sant Esteve de la Sarga (ara pertanyents al Pallars Jussà). L'ur centre natural és sens dubte Areny".²²

II.2 Aspectes sociodemogràfics

La Terreta constitueix una àrea tancada entre muntanyes, perfilada per uns límits geogràfics ben precisos que han condicionat el seu desenvolupament sociodemogràfic i econòmic: durant anys els habitants d'aquesta zona han viscut en un fort aïllament, propi de les comunitats rurals i de les societats tradicionals. Tanmateix, la construcció del pantà d'Escales i l'obertura de l'accés al trànsit de la vall de la Noguera Ribagorçana van representar, a partir de la segona meitat del segle XX, importants transformacions socials per a la zona. A continuació, fem una breu aproximació a la realitat sociodemogràfica de la Terreta a través de l'evolució de quatre aspectes que considerem importants per entendre el context actual: la xarxa de comunicacions, la demografia, l'economia, i l'educació.

II.2.1 Xarxa de comunicacions

Antigament tots els camins de la Terreta eren camins de tragí i de bast, és a dir, camins que permetien el pas d'animals de ferradura carregats de sàrries i arres, però no el de carros. La dificultat de creuar el congost d'Escales, al nord, i el de Mont-rebei, al sud, va propiciar que a la Terreta les comunicacions no només es fessin al llarg de la vall de la Noguera Ribagorçana –longitudinalment–, sinó que la Terreta tingués també relació amb les valls de la Noguera Pallaresa, a orient, i de l'Isàvena, a occident. La xarxa de comunicacions de la Terreta era, doncs, de tipus radial. Un camí, al nord, passava pel pas d'Escales i connectava la Terreta amb els pobles de muntanya de les valls de Viu, Boí, Barravés, Castanesa i Bonansa, i, més enllà, amb la Vall d'Aran i França. Per Areny de Noguera, vila de

²² Deixant de banda la inclusió de segons quins ajuntaments a la Terreta, ens interessa destacar el fet que Coromines inclogui la Terreta entre les propostes d'agrupacions comarcals interadministratives.

traginers dedicada a l'intercanvi de productes agrícoles i de bestiar entre l'Alta i la Baixa Ribagorça, aquesta ruta cap al nord suposava la via d'exportació més important dels productes de la Terreta. Cap a l'est, un camí permetia anar des d'Areny de Noguera fins a Salàs de Pallars i la Pobla de Segur, i un altre cap a Tremp, seguint el barranc d'Orrit. També es podia arribar a Tremp des del Pont de Montanyana per un camí que passava per Fígols. A l'oest, el camí que travessa la serra de Cis pel pas del coll de Vent connectava la Ribera de Cornudella amb els pobles de la vall de l'Isàvena. També a l'oest, un altre camí portava a Graus, per Berganui i Suerri, o per Soliva i Monesma, i des de Montanyana també s'anava a Monesma i Castigaleu. Al sud-oest, passant per Montanyana i Viacamp, un camí permetia arribar a Tolba i a Benavarri. Finalment, al sud, un camí poc concorregut per la seva dificultat permetia arribar a Àger i a Balaguer, passant pel Pont de Montanyana i Alsamora, i travessant el Montsec pel coll d'Ares. Aquests camins de ferradura, molt transitats durant segles, condicionaren les relacions entre els pobles de la Terreta i del seu voltant i enfortiren els vincles entre els més propers.

A mitjan segle XX, però, la generalització del transport per carretera va suposar l'abandonament progressiu d'aquests camins de ferradura i, per tant, de la xarxa tradicional de comunicacions i relacions comercials. Entre els anys 1944 i 1950 es va fer construir l'actual carretera N-230, que creua la Terreta verticalment –ressegueix aproximadament la vall de la Noguera Ribagorçana– i que comunica, cap al nord, amb el Pont de Suert i Viella (travessant el pas d'Escales, obert al trànsit el 1950), i, cap al sud, amb Lleida (fent una marrada per Benavarri per evitar l'estret pas del congost de Mont-rebei). Aquesta carretera constitueix actualment el principal eix viari al voltant del qual s'estructura l'activitat socioeconòmica de tota la zona. L'impuls definitiu a la construcció de la xarxa viària actual es va produir especialment entre els anys 1947 i 1955, arran de la construcció de la presa d'Escales per part de l'empresa ENHER, per a l'aprofitament hidroelèctric de la Noguera Ribagorçana. Les obres d'una infraestructura com aquesta van suposar la construcció de la xarxa d'accessos necessaris per al moviment de treballadors i de material. Paral·lelament a l'aixecament de les infraestructures hidroelèctriques, l'obertura del túnel de Viella, l'any 1948, va desplaçar definitivament l'eix principal de comunicació entre Lleida i la Vall d'Aran de la vall de la Noguera Pallaresa i el Port de la Bonaigua a la vall de la Noguera Ribagorçana.²³ La importància que ha pres aquest eix, doncs, ha fet que actualment la Terreta tingui un accés molt directe, d'uns 25 minuts en cotxe a un nucli

²³ Pel volum de trànsit que ha acabat absorbint i per l'alta sinistralitat, està previst que la N-230 sigui substituïda parcialment per l'A-14, una autovia que ha de facilitar i fer més fluid el trànsit entre Lleida i Sopeira. Caldrà veure de quina manera aquesta nova via d'accés més ràpid a la Terreta modifica aquest territori des dels punts de vista econòmic i social.

mitjà com el Pont de Suert (2.314 h), al nord, i d'uns 85 minuts en cotxe a una ciutat com Lleida (138.542 h), al sud.²⁴

Pel que fa a la connexió per carretera de Tremp amb bona part dels nuclis de població pallaresos que des de 1970 en depenen administrativament, val a dir que la distància de prop d'una hora de cotxe que separa aquests nuclis del seu cap administratiu és una mostra evident que en la reordenació municipal duta a terme el 1970 no es van fer prevaldre els criteris geogràfics. Tremp, amb 6.175 habitants, es troba comunicat amb el Pont de Montanyana per la carretera C-1311, que passa pel coll de Montllobar o de Fígols.²⁵ Aquesta carretera, l'única que connecta la Terreta amb Tremp, es va fer construir l'any 1938 per ordre de l'exèrcit franquista, que, des de l'Aragó, necessitava una via nord de penetració a Catalunya.

L'únic mitjà de transport públic que avui hi ha a la zona és un autobús regular que, tres cops al dia, cobreix la línia Barcelona-Viella, Viella-Barcelona, amb parades a Lleida, el Pont de Montanyana, Areny i el Pont de Suert, entre d'altres. També es disposa d'un autobús escolar que cada dia recorre els nuclis de població de la Terreta per portar escolars cap als centres d'educació primària i secundària del Pont de Suert.

II.2.2 Demografia i economia

A banda dels canvis i millora en la xarxa de comunicacions que la construcció de la presa d'Escales va suposar, també cal destacar l'esclat demogràfic resultant del bastiment d'aquesta infraestructura. La immigració massiva que atragueren les obres hidroelèctriques dels anys 50 va fer disparar els índexs de població. L'arribada de molts obrers de fora, especialment del sud d'Espanya, va obligar a construir petits barris de treballadors a pobles com Areny de Noguera i, sobretot, al Pont de Suert.²⁶ També reberen immigrants Sopeira, Sant Orenç, Aulet i el Pont de Montanyana. Segons l'estudi de Tremosa (1991: 125), es calcula que uns 2.800 immigrants es van arribar a establir a la Terreta, quasi el doble de la població autòctona que abans de les obres d'Escales vivia als pobles d'Areny, Sant Orenç,

²⁴ Aquestes dades corresponen al padró municipal amb data d'1 de gener de 2015. Font: Institut Nacional d'Estadística [Consulta: 25 de setembre de 2015].

²⁵ Aquesta dada corresponen al padró municipal amb data d'1 de gener de 2015. Font: Institut Nacional d'Estadística [Consulta: 25 de setembre de 2015].

²⁶ El Pont de Suert fou el lloc de major activitat i on es va instal·lar la Direcció General de les obres d'ENHER. En poc temps va passar de 300 a 3.500 habitants censats (Tremosa, 1991: 123). Alturo (1987: 26), referint-se al Pont de Suert, parla "d'un augment de població espaiador", d'un 625%, entre 1946 i 1958. En aquest sentit, cal tenir en compte, a més a més, que els censos de població d'aquells anys no sempre reflecteixen l'increment real de població que hi va haver, atès que un nombre considerable dels immigrants que van venir atrets per les obres d'ENHER no va arribar mai a inscriure's als censos municipals, i, per tant, va passar per la zona sense deixar-hi cap rastre estadístic.

Aulet, Sopeira i el Pont de Montanyana junts.²⁷ Aquest augment sobtat de la població va tenir com a conseqüència la massificació i l'allotjament de moltes famílies d'immigrants en barraques o quadres, en veritables condicions de misèria.²⁸

A partir de l'any 1960, amb la finalització de la fase principal de les obres de la presa d'Escales, la majoria d'immigrants que s'havien establert durant prop d'una dècada a diferents nuclis de la Terreta va marxar. De fet, entre els anys 60 i 70 tots els pobles de la Terreta van quedar més buits del que estaven abans de l'esclat demogràfic dels anys 50. Aquesta davallada de població s'explica pel fet que la partença dels immigrants que havien vingut atrets per les obres hidroelèctriques va anar seguida –coincidint amb un moment de forta industrialització de les zones urbanes– d'una emigració a gran escala de la població autòctona cap a Tremp, Balaguer, Lleida i, molt especialment, cap a Barcelona i la seva àrea d'influència.²⁹ Aquesta disminució del nombre d'habitants de la zona va tenir com a conseqüència l'abandonament de força nuclis de població que van quedar del tot deshabitats (Llastarri, Torogó i Aulàs, a la riba esquerra, i Ovís, Pallerol, Soperuny, Iscles, Claravalls i Colls, a la riba dreta, en són alguns exemples).³⁰ A més a més, aquest buidament poblacional tan acusat va obligar a annexionar alguns municipis i pobles –fins aquell moment amb ajuntament propi– a altres municipis amb més pes demogràfic: així, l'antic municipi de la Ribera de Cornudella (amb els nuclis de la Ribera de Vall, Sant Martí, el Sas, Puimolar, Suerri, Iscles, Soperuny, Tresserra, Vilaplana i la Plana) fou annexionat a Areny de Noguera l'any 1965, i el 1970 els municipis d'Espluga de Serra i de Sapeira, a la riba oriental de la Noguera Ribagorçana, passaren a formar part, com ja hem

²⁷ Segons el cens de 1940 aquests cinc pobles sumaven un total de 1.509 habitants (210 a Sant Orenç, 97 a Aulet, 708 a Areny de Noguera, 217 a Sopeira i 277 al Pont de Montanyana) (vg. Tremosa, 1991: 124).

²⁸ Llocs com l'anomenat Campament d'Areny, petit nucli de població i de serveis pertanyent a Areny que se situa a tocar de la N-230, van néixer com a campaments de l'ENHER per acollir treballadors del pantà d'Escales.

²⁹ Sabartés (1993: 31), amb relació als dos Pallars i a l'Alta Ribagorça, diu que l'etapa 1960-1991 “suposa una autèntica desertització de la zona, amb una pèrdua global de 14.515 persones, el 39,58%. A nivell comarcal el Pallars Jussà perd el 30,8% de la població, el Pallars Sobirà el 34,5% i l'Alta Ribagorça el 49,2%. Aquesta forta devallada poblacional no és contínua, sinó que presenta una especial intensitat a la dècada de 1960-1970. A l'acabament de les grans obres hidroelèctriques i la industrialització accelerada de l'àrea metropolitana barcelonesa, s'hi afegeixen les poques possibilitats de promoure cap activitat industrial autòctona capaç de fixar la població, la qual es veu abocada a un èxode massiu cap a les àrees més desenvolupades del Principat”. Si bé 1960-1970 és el període que presenta un descens poblacional més acusat, cal tenir en compte que l'emigració de les comarques pallareses i ribagorçana no és nova d'aquest període sinó que ja es va començar a produir a partir de la segona meitat del segle XIX. Tret del període 1940-1960, marcat per la construcció de les centrals hidroelèctriques, la pèrdua de població és una constant des de 1860 en aquestes comarques. Vg. l'estudi de Sabartés (1993) sobre l'evolució demogràfica de la població en aquestes comarques de 1857 a 1991.

³⁰ Són representatives les dades que presenta Tort (1992: 449) pel que fa a l'emigració de la població autòctona de l'antic terme municipal de Sapeira: l'any 1960 hi havia al municipi 332 habitants, que quedaren reduïts a 85 l'any 1970 i a 34 el 1981. Quant a l'evolució de la població a cadascun dels nuclis adscrits a l'antic terme de Sapeira, val a dir que Escarlà, Espills, Esplugafreda, Orrit i el Pont d'Orrit, Sapeira i Tercui tenien, l'any 1960, 47, 42, 17, 72, 122 i 32 habitants, respectivament, 7, 18, 0, 23, 33 i 4 habitants l'any 1970, i 0, 3, 0, 20, 10 i 1 l'any 1981.

explicat, del municipi de Tremp i a dependre'n administrativament. Tort (1992: 445), referint-se als antics termes municipals de Sapeira i d'Espluga de Serra, diu que "[d]espoblat dràsticament a partir dels anys 60, el seu territori pot ser considerat com el paradigma del desert a les terres catalanes". De fet, la densitat de població és avui en aquestes terres inferior a un habitant per quilòmetre quadrat, un índex demogràfic propi de zones típicament desèrtiques. Barrull & Sistac (1992: 52) calculen que l'enorme canvi produït en la geografia humana de la Terreta és el responsable de la desaparició del 60% dels nuclis que hi havia a principi de segle.³¹

Tot i aquesta disminució dràstica en el nombre d'habitants, des de ja fa alguns anys han començat a arribar a la Terreta uns nous pobladors, *hippies* o neorurals, normalment d'origen urbà, que s'han instal·lat, sobretot, en pobles abandonats de la Terreta.³² La majoria prové de països del centre d'Europa i d'alguns punts de l'Estat espanyol, i solen utilitzar el castellà com a llengua vehicular. En general, es dediquen a l'artesanía o a altres feines que tenen poc pes en l'economia de la zona. Tret d'algunes excepcions, hi ha poca interacció entre els habitants autòctons i els *hippies* que s'han instal·lat a la Terreta, però, quan n'hi ha, la llengua que utilitzen uns i altres sol ser el castellà. D'altra banda, les onades immigratòries més recents també han tingut incidència a la Terreta i darrerament força romanesos han vingut a treballar a la zona –s'han establert, especialment, al nucli d'Areny de Noguera. La majoria són homes que es lloguen en alguna casa com a pastors –feina que molts ja han fet a Romania– i que acaben vivint a la mateixa casa per a la qual treballen. Això fa que alguns romanesos tinguin força relació amb la població autòctona; en general, però, es relacionen amb gent de la seva mateixa procedència i, per tant, en els seus intercanvis comunicatius utilitzen el romanès. El castellà és la llengua que utilitzen per comunicar-se amb la població autòctona, la qual també opta per aquesta llengua per dirigir-se a la població d'origen romanès.

Actualment, segons les dades de població oficials, hi ha a l'àrea estudiada 752 habitants.³³ Per fer-nos una idea de la distribució de la població en el territori, incloem el següent quadre:

³¹ Dades de Sorolla (2012: 12) mostren que tota la Ribagorça catalanoparlant es veu afectada per aquesta erosió poblacional, que ha deixat bona part dels nuclis deshabitats: segons dades relatives al 2011 els municipis catalanoparlants de la Ribagorça sumen tan sols un total de 3.768 habitants.

³² Cal tenir en compte que els primers *hippies* que es van instal·lar a la Terreta ho van fer ja l'any 1975. Tanmateix, en aquell moment, la seva presència a la zona era encara testimonial.

³³ Les dades són de l'any 2008, moment en què es va dur a terme la fase principal del treball de camp.

(4) Població total de l'àrea estudiada distribuïda per municipis i nuclis de població (any 2008)

Nuclis administrativament ribagorçans		Nuclis administrativament pallaresos	
Total de població	531	Total de població	221
Superfície (km ²)	188,1	Superfície (km ²)	228,5
Densitat (habitants/m ²)	2,82	Densitat (habitants/m ²)	0,97

Municipis	Nuclis de població	Municipis	Nuclis de població
Sopeira 79	Sopeira 79	Tremp 180	La Torre de Tamúrcia 19
Areny de Noguera 301	La Ribera de Vall 6		Els Masos de Tamúrcia 12
	Puimolar 2		Espluga de Serra 42
	Sant Martí 2		Torogó 5
	El Sas 21		Aulàs 42
	Sobrecastell 27		Castellet 3
	Areny de Noguera 222		Sapeira 6
	Campament d'Areny 17		El Pont d'Orrit 16
	Berganui 4		Esplugafreda 2
El Pont de Montanyana 151	Montanyana 30		Escarlà 1
	Torrebaró 12		Espills 6
	El Pont de Montanyana 109		Tercui 6
		Sant Esteve de la Sarga 41	Claramunt 1
			Castissent 19
			Alsamora 22
			La Clua 9
			Mont-rebei 10

Font: Institut Nacional d'Estadística

Les dades sobre la densitat de població ens mostren que la riba occidental està més poblada que no pas l'oriental, on la poca població que hi ha està repartida en nuclis molt petits i masos dispersos. D'altra banda, volem precisar que les xifres recollides a (4) no reflecteixen ni els habitants reals –hi ha gent empadronada a la zona que no hi viu o només hi viu temporalment– ni el fet que en alguns nuclis pràcticament tots els habitants censats són població neorural vinguda de fora –això explica, entre d'altres, les xifres elevades d'Espluga de Serra i d'Aulàs. Cal tenir en compte, especialment per a l'àrea d'administració pallaresa, que la població autòctona hi és molt minsa: no hi ha cap nucli on els habitants autòctons superin la desena i, de fet, en una bona part dels nuclis d'aquesta àrea ja no hi queda cap habitant autòcton.³⁴

³⁴ A § III.2.2 s'assenyalen els nuclis, dels inclosos en el quadre, on hem pogut entrevistar població autòctona.

Pel que fa a la mobilitat interna de la població, val a dir que aquesta ha estat, al llarg dels anys, considerable, especialment entre les dones, per causa dels nombrosos matrimonis entre gent procedent de diferents pobles de la Terreta i també d'altres valls. “Las donas ací totas són d'importació”, ens comenta un informant de Sobrecastell, tot referint-se al fet que, per norma general, era la dona la que marxava de casa seva per anar a casar-se amb l'hereu d'una altra casa. Els matrimonis mixtos, és a dir, entre aragonesos i catalans, no han estat estranys a la zona, tal com ho demostra aquesta dita popular recollida per Artur Quintana (1989: 171) a Sopeira: “Salamí, salamó, a on mi casaré jo? A Catalunya o a Aragó?”.³⁵ No cal dir que el paper de la dona a la Terreta ha canviat radicalment amb les transformacions viscudes durant el segle XX. L'abandonament d'un estil de vida de tipus tradicional, entre d'altres, ha fet que avui la figura de la dona no tingui el pes que havia tingut temps enrere en les feines agrícoles i domèstiques; això ha provocat que l'emigració de la població femenina sigui més acusada que la de la masculina i ha determinat que entre els joves hi hagi menys dones que no pas homes.

Quant a l'activitat econòmica de la zona, bona part de la població de la Terreta s'ha dedicat sempre, i encara ho fa avui, a l'agricultura i, especialment, a la ramaderia, amb un important desenvolupament en els sectors oví, porcí i del cabrum. Pel fet de trobar-nos en una zona de frontera, és habitual que alguns ramaders, sobretot aragonesos, treballin terres o tinguin granges a l'altra riba del riu. Moltes famílies han viscut i viuen de la terra i dels animals, però n'hi ha algunes que es dediquen a activitats comercials o de serveis: botigues de queviures, fondes, etc. Els centres de mercat més importants són avui el Pont de Suert i Tremp, però antigament Areny de Noguera havia estat el mercat principal de bona part dels pobles de la vall mitjana de la Noguera Ribagorçana i l'hem de considerar el mercat tradicional de la Terreta.³⁶ Tort (1992) destaca que els antics municipis de Sapeira i d'Espluga de Serra, a la riba oriental del riu, al llarg dels segles havien desenvolupat una vinculació molt estreta amb la localitat de Tremp, la qual exercia la funció de centre de mercat, i que fou l'abandonament dels camins de tragí i l'obertura de la carretera N-230 els que van propiciar que Areny de Noguera i el Pont de Suert substituïssin, en certa manera, Tremp en el paper de centre de serveis. Tot i les consideracions de Tort i la vinculació que hi pogué haver entre la localitat de Tremp i els termes de Sapeira i d'Espluga de Serra,

³⁵ Fora de la Terreta, al nucli de les Paüls, a la ribera de l'Isàvena, Quintana (1998: 172) recull una dita paral·lela a la documentada a Sopeira –“Cuqueta d'Aragó, ta on t'estimas més anar? Ta Catalunya o Aragó?”–, que denota, igualment, aquesta tendència generalitzada a la formació de matrimonis entre catalans i aragonesos. Curiosament, la dita que Quintana va recollir a Sopeira li fou proporcionada per una de les informants del nostre corpus (vg. Francino, 2009: 151).

³⁶ Avui, tot i que ha perdut un 80% de la seva població respecte al 1900, Areny de Noguera encara es pot considerar com un petit centre de serveis de la Terreta.

ensem que la proximitat geogràfica amb Areny degué ser determinant perquè aquest poble esdevingués el mercat principal d'aquests dos municipis. Per Barrull (2001: 269-270), per exemple, el paper que Areny de Noguera, ja des d'antic, concretament des del segle XI, ha tingut com a centre econòmic, social i comercial de tota la vall mitjana de la Noguera Ribagorçana és evident, i, per tant, també ho és la vinculació amb municipis com Sapeira i Espluga de Serra, els quals, tot i la seva pertinença administrativa i política al Pallars, han basculat econòmicament i socialment més cap a la Ribagorça que no cap al Pallars.

II.2.3 Escolarització

Antigament hi havia hagut a la Terreta mestres i escoles repartits per tot el territori –l'any 1930, d'acord amb dades recollides per Tremosa (1991: 116), 23 mestres nacionals residien a la Terreta. Això va suposar un primer pas en l'escolarització d'una població entre la qual el percentatge d'analfabetisme era a principi del segle XX molt elevat. Durant la segona meitat del segle XX, però, amb l'emigració a gran escala que es va produir a la zona, el nombre de mestres es va anar reduint i les escoles van anar tancant progressivament.

Actualment hi ha a la Terreta dos centres de primària, de tipus rural, on normalment els alumnes es distribueixen en tres grups d'edat diferenciats: una de les escoles es troba a Areny de Noguera, i l'altra, de creació relativament nova, a l'antic cap de municipi d'Espluga de Serra. Aquest últim centre, tot i dependre de l'Ajuntament de Tremp, es troba integrat dins la Zona Escolar Rural o ZER de l'Alta Ribagorça. La llengua d'escolarització al centre d'Espluga és el català; ara bé, pràcticament tots els escolars són fills de neorurals i n'hi ha força que fora de l'escola utilitzen el castellà com a llengua de comunicació oral. Al centre de primària d'Areny, com en totes les escoles de l'Aragó catalanòfon, l'escolarització és en castellà. Tanmateix, si ho volen, els alumnes poden rebre de 2 a 3 hores setmanals de català, llengua que, val a dir, és la que la majoria utilitza per comunicar-se fora de l'escola. Aquest ensenyament, que, tot i fer-se en hores lectives té caràcter optatiu, es començà a introduir a la Franja a partir del curs 1985-1986, gràcies a la Declaració de Mequinensa, petició que signaren disset ajuntaments de municipis aragonesos catalanoparlants l'1 de febrer de 1984 amb l'objectiu que es reconegués la realitat lingüística de la Franja Oriental d'Aragó en l'Estatut d'Autonomia d'Aragó, que s'ensenyés el català a l'escola com a assignatura optativa i que es desenvolupés una llei de normalització lingüística de les llengües pròpies d'Aragó. Alhora, els ajuntaments es

comprometien a normalitzar el català en l'àmbit municipal i a fomentar-ne l'ús públic.³⁷ Quant a l'ensenyament secundari, tant els nens que han rebut l'educació primària a Espluga de Serra com els que l'han rebuda a Areny acostumen a anar a estudiar a l'IES del Pont de Suert, fundat l'any 1985. Situat a la comarca de l'Alta Ribagorça, és el centre d'ensenyament secundari de referència i el més proper a la Terreta –és a 23 quilòmetres d'Areny. De fet, atès que és molt probable que els escolars de la Terreta acabin anant a cursar l'educació secundària a aquesta localitat, darrerament ha proliferat el nombre de nens de la Terreta que ja cursen els estudis primaris directament al Pont de Suert, en lloc de fer-ho als centres d'Areny de Noguera o d'Espluga de Serra. A més a més, es disposa d'un autobús escolar que cada dia recorre la majoria de nuclis de població de la zona fins a arribar al Pont de Suert i que afavoreix el trànsit d'escolars entre els nuclis de la Terreta i la capital de l'Alta Ribagorça.

Avui, doncs, els nens que viuen a la Terreta poden cursar-hi tota l'educació primària; l'educació secundària la poden fer a uns trenta minuts de casa, al Pont de Suert. Dels nostres informants, de fet, ja n'hi ha quatre, els més joves, que han rebut una part o tota l'escolarització a la capital de l'Alta Ribagorça; es tracta d'informants nascuts el 1974 en endavant, i n'hi ha tres d'aragonesos i un de català. Abans que existís aquesta possibilitat, però, les destinacions escollides per continuar els estudis primaris, iniciats, normalment, a la Terreta, eren diverses –Trem, la Pobla de Segur, Lleida, Benavarri, Barbastre o Osca. Val a dir que entre els habitants aragonesos –prenem com a referència els nostres informants nascuts abans del 1974 amb estudis més enllà dels 14 anys– no era estrany començar els estudis a Aragó i acabar-los a les localitats catalanes de Lleida o Trem.

En darrer terme, i després de repassar alguns aspectes sociodemogràfics amb relació a l'àrea d'estudi, volem deixar constància que, tot i la pertinença dels habitants de la Terreta a realitats administratives diferents, hem pogut observar que en els àmbits de la vida social la frontera politicoadministrativa és pràcticament inexistent, tal com ho il·lustra l'ús que els autòctons fan del mot *país* per referir-se a la totalitat de la zona.

II.3 Aspectes lingüístics

Abans d'endinsar-nos en l'estudi pròpiament lingüístic d'alguns trets dels parlars de la Terreta, convé fer algunes consideracions prèvies, amb una doble finalitat: d'una banda,

³⁷ Els ajuntaments ribagorçans que l'any 1984 van signar la Declaració de Mequinensa van ser els d'Areny de Noguera, Benavarri, Bonansa, Montanui, el Pont de Montanyana i Tolba.

classificar i situar els parlars objecte d'estudi dins del domini lingüístic català (§ II.3.1); de l'altra, fer una breu aproximació a la realitat sociolingüística de la zona (§ II.3.2).

II.3.1 Els parlars de la Terreta dins del domini lingüístic català

D'entrada, podem afirmar que els parlars de la Terreta se situen dins del domini lingüístic del català nord-occidental. Dit això, tot seguit, ens pertocaria, en aquest punt, d'incloure l'àrea estudiada dins d'un subdialecte concret, però, tanmateix, no hem d'oblidar que determinar quina és l'adscripció subdialectal d'aquesta zona és precisament l'objectiu del present treball. Vegem, però, què ha dit la bibliografia amb relació a la classificació subdialectal de la Terreta.

Els nuclis i localitats pertanyents administrativament a la Ribagorça que conformen la nostra àrea d'estudi, hi ha consens a l'hora d'adscriure'ls al subdialecte ribagorçà.³⁸ A grans trets, podem dir que el català ribagorçà s'estén per la comarca catalana de l'Alta Ribagorça i per la franja oriental de les comarques aragoneses de la Ribagorça i de la Llitera.³⁹ Cal tenir en compte que el territori que abraça el conjunt d'aquestes dues comarques aragoneses constitueix un exemple clar de diversitat idiomàtica: es tracta d'una zona de frontera lingüística en la qual conviuen varietats dialectals de tipus aragonès, a la part occidental, i varietats dialectals de tipus català, a la part oriental –on situem, precisament, els parlars objecte del nostre estudi.⁴⁰ Al costat d'aquestes varietats, n'hi ha d'altres l'adscripció lingüística de les quals no és fàcil de determinar, atès que presenten una barreja de trets catalans i de trets aragonesos, i, per tant, només poden ser considerades com a parles de transició entre aquests dos sistemes lingüístics, aragonès i català. De fet,

³⁸ Quan fem servir la denominació *ribagorçà* cal tenir presents aquestes paraules d'Arnal (1997: 57-58): “Es cierto que, desde la dialectología catalana, se habla de ‘ribagorçà’ como un dialecto o subdialecto del catalán occidental, propiamente del noroccidental, caracterizado básicamente por la palatalización de /l/ agrupada con consonante precedente y por el ensordecimiento de determinados sonidos consonánticos fricativos. Pero este ‘ribagorçà’ afecta únicamente a las hablas de la comarca que son de filiación lingüística catalana y no es, por tanto, ni lo pretende, una denominación que englobe al conjunto de variedades lingüísticas del territorio ribagorzano. Desde una perspectiva estrictamente lingüística, ha de entenderse, pues, que el adjetivo ‘ribagorzano’ no designa a un único dialecto sino a un conjunto de diversas modalidades lingüísticas ribagorzanos, esto es, habladas dentro del espacio comarcal de la Ribagorza: unas de raigambre aragonesa; otras de tipo catalán; otras, en fin, dotadas de gran singularidad debido a la mezcla de elementos de ambos sistemas lingüísticos”. Al llarg de la nostra tesi, que parteix del punt de vista de la dialectologia catalana, quan utilitzem el terme *ribagorçà* és, generalment, per fer referència a la varietat nord-occidental del català.

³⁹ Si bé el parlar del Baix Cinca es podria incloure entre els parlars ribagorçans, especialment per la presència de la palatalització de la lateral en els grups consonant+L en localitats com Fraga i Saidí, potser seria més indicat considerar-lo de transició entre el ribagorçà i el lleidatà, tal com proposa Sistac (1998: 44; 2003: 157).

⁴⁰ Tal com assenyala Menéndez Pidal (1926: 467) amb relació a l'antic comtat de Ribagorça, “lejos de representar cierta unidad lingüística, se muestra dividido de Norte a Sur en dos mitades: la oriental habla catalán y contribuye mucho a propagar en la mitad occidental y en el resto de Aragón formas de tipo catalán [...]. La mitad occidental del condado habla aragonés y su frontera con la mitad catalana es sin duda antiquísima, como lo muestran, por ejemplo, los nombres colindantes de los dos tipos *Ardanué*, *Ardanuy* [...]”.

segons el predomini de trets aragonesos o de trets catalans, es fa referència a parles de transició de l'aragonès al català o bé a parles de transició del català a l'aragonès. Aquesta interpenetració de trets de tipus aragonès i de trets de tipus català es fa palesa, sobretot, a l'àrea nord-occidental i central de la Ribagorça –a la capçalera de l'Éssera i a la conca de l'Isàvena.⁴¹ La Ribagorça i bona part de la Llitera (pel sud, fins a Tamarit de Llitera) formen un territori en què els límits entre trets de tipus aragonès i de tipus català no són coincidents, sinó que formen un ventall d'isoglosses entrecreuades: a tall d'exemple només cal veure que el límit de la diftongació de Ē i Ō tòniques llatines –pròpia de l'aragonès–, el traçat de la isoglossa /θ/-/s/ (per a l'aragonès [θiŋk]; per al català [siŋk]) i la línia que separa els plurals de tipus aragonès en *-as* dels de tipus català en *-es* no coincideixen.⁴² Aquesta barreja de trets propis d'un sistema lingüístic amb d'altres de propis d'un altre sistema lingüístic fa de l'establiment de la frontera entre aragonès i català una qüestió controvertida que ha atret durant anys l'interès de nombrosos lingüistes: Navarro (1908), Saroïhandy (1899, 1908), Griera (1914, 1918-1919), Menéndez Pidal (1916), Alvar (1955, 1971), Coromines (1959), Haensch (1960, 1962, 1974), Sistac (1993) i Giralt (1998, 1999), entre d'altres. Dins del panorama lingüístic de l'alt Aragó, les localitats i nuclis ribagorçans que es contemplen en aquest treball se situen a la franja més oriental, on l'heterogeneïtat lingüística i la mescla de trets aragonesos i catalans no és, ni de bon tros, tan acusada com en la zona central.

Quant als nuclis administrativament pallaresos que acaben de conformar l'àrea d'estudi del present treball, a la bibliografia hi ha escasses referències explícites a la seva adscripció subdialectal. El cert és que si ens guiem per definicions que parteixen de realitats administratives, com la que la GEC ens proporciona per a l'entrada *pallarès* –“Subdialecte del català nord-occidental parlat al Pallars”–, probablement puguem acabar incloent aquests nuclis dins del subdialecte pallarès. Ara bé, ja hem vist que les demarcacions administratives no poden ser preses com a criteri per a la delimitació lingüística, dialectal o subdialectal. Per tant, pensem que és imprescindible que a continuació revisem les definicions relatives al ribagorçà i al pallarès, per tal de recollir totes les informacions referents, concretament, als límits orientals del ribagorçà i als límits

⁴¹ En paraules de Sistac (2003: 162), aquesta àrea pot ser considerada com “l'autèntica transició entre els dialectes llatins iberoromànics (castellans i aragonesos) i els de base més clarament gal·loromànica (gascons i catalans)”. A l'extrem nord-occidental de la Ribagorça, a la Vall de Benasc, el benasquès constitueix un exemple clar de varietat de transició, amb una barreja d'elements aragonesos, catalans i, fins i tot, gascons.

⁴² Tradicionalment es fa referència a la isoglossa del femení plural, però som, de fet, davant d'un tret d'abast més general: el tractament de /a/ àtona final en síl·laba travada.

occidentals del pallarès, els quals –sospitem– ens poden donar indicis sobre l’adscripció subdialectal de la nostra àrea d’estudi.

En la descripció dels dialectes catalans que ofereix Barnils (1919), la definició que aquest autor dóna dels límits del ribagorçà és força imprecisa: “El ribagorçà comprèn les localitats catalanes de l’antic comtat de Ribagorça i cau a l’altra banda de la línia determinant de la província de Lleyda” (p. 5). Badia ([1951] 1981: 63), en la breu caracterització dialectal que inclou a la *Gramàtica històrica catalana*, diu del pallarès que “[s]e singularitza, entre altres trets, per presentar *e* oberta com a resultat de A llatina + iod; per resoldre en la fricativa *y* diversos grups llatins que ofereixen, en general, d’altres palatalitzacions, i per una sèrie d’arcaïsmes fonètics en la toponímia”, però no ens dóna cap dada relativa als seus límits occidentals. Quant al ribagorçà, en canvi, Badia sí que fa referència a la seva extensió territorial: “S’estén des de l’angle nord-oest del domini fins al sud de Tamarit, entre la frontera occidental i la vora dreta de la Noguera Ribagorçana. Se singularitza per la palatalització de la *l* dels grups PL, FL, CL, i per l’ensordiment d’alguns sons sonors (*z, ž, ẓ̌* que esdevenen *s, š i ṣ̌*), tipus de parla conegut amb el nom d’*apitxat*, tot i que aquesta denominació és aplicada preferentment al valencià central” (p. 63).⁴³ Segons aquest autor, doncs, el límit est d’aquesta varietat coincideix aproximadament amb el traçat del riu i, per tant, amb l’actual frontera administrativa.

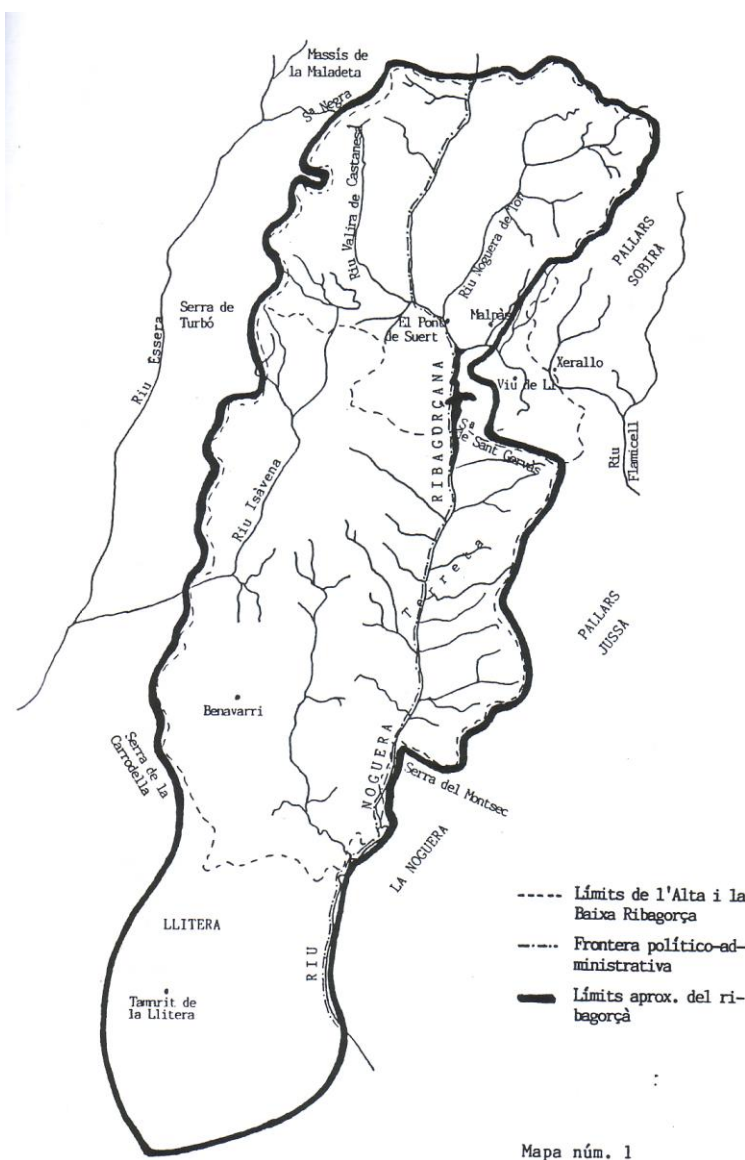
D’acord amb la delimitació geogràfica de Veny (1982: 100), el ribagorçà “comprèn una faixa lingüística que fa de pont entre el català i l’aragonès i que s’estén des de Benasc fins al sud de Tamarit de la Llitera, i ve circumscrit a l’oest per la frontera ja assenyalada amb l’aragonès, i a l’est per una línia que corre entre el Flamisell i la Noguera Ribagorçana (incloent pobles com Boí, Malpàs, Viu de Llevata) per seguir paral·lel a aquest riu a l’altura de Benavarri”. De la definició de Veny es pot entendre que el límit entre ribagorçà i pallarès discorre, fins a Benavarri, per la divisòria d’aigües entre la Noguera Ribagorçana i la Noguera Pallaresa, i que, per tant, la Terreta queda inscrita dins del domini ribagorçà. Alturo & Fondevila (1986) estudien, prenent com a referència la definició de Veny, la zona on aquest autor situa el límit est del ribagorçà, però se centren “bàsicament en la zona de la Vall de Xerallo, la Llevata i la Ribera del Ribagorçana que té al centre el Pont de Suert, aquella on sospitàvem que desapareixien els trets més característics del ribagorçà: les

⁴³ En el mapa de dialectes i subdialectes del català de Badia ([1951] 1981: 59), el límit est del ribagorçà no coincideix amb el límit oriental a què es refereix aquest mateix autor en la definició que dóna d’aquesta subvarietat a la p. 63. Mentre que en la definició Badia fa coincidir el límit oriental del ribagorçà amb la Noguera Ribagorçana, en el mapa de la p. 59 el límit del ribagorçà s’aproxima més a la Noguera Pallaresa i inclou dins dels seus límits pobles com Àger i Tremp. Es deu tractar molt probablement d’un error gràfic.

palatals després d'oclusiva i l'apitxament" (p. 4).⁴⁴ L'anàlisi lingüística de la zona permet a Alturo & Fondevila d'establir una tènue frontera dialectal entre ribagorça i pallarès que passa entre Malpàs (Alta Ribagorça), d'una banda, i Viu de Llevata (Alta Ribagorça) i la vall de Xerallo (Pallars Jussà), de l'altra. Un any més tard, en la tesi de llicenciatura d'Alturo (1987) sobre el canvi lingüístic a l'Alta Ribagorça, l'autora es refereix als límits orientals de la varietat ribagorçana i precisament fa referència a la Terreta –es tracta, de fet, d'una de les poques referències explícites a l'adscripció subdialectal de la nostra àrea d'estudi que hem trobat en la bibliografia–: “Al sud de la Serra de Sant Gervàs, el ribagorça inclouria la zona de la Terreta fins la serra del Montsec, i a partir d'aquí aniria lligada a la frontera administrativa, per separar-se'n més amunt de Fraga” (p. 74). Queda clar, doncs, que per Alturo la totalitat de la Terreta s'inclou dins la varietat del català ribagorça, tal com es pot comprovar en el mapa que aquesta autora inclou en el seu estudi i que reproduïm a continuació:

⁴⁴ Concretament els nuclis de població objecte d'estudi a Alturo & Fondevila (1986) són Llesp, Ventolà, Malpàs, Massivert, Viu de Llevata, Abella d'Adons, Adons i Perves, adscrits a l'Alta Ribagorça, i Sas, les Iglésies, Sarroca de Bellera i Vilella, adscrits al Pallars Jussà. Tots aquets nuclis es troben més enllà del límit nord de la nostra àrea d'estudi, a l'altra banda de la serra de Sant Gervàs.

(5) Mapa extret d'Alturo (1987: 75) que marca els límits de la varietat ribagorçana

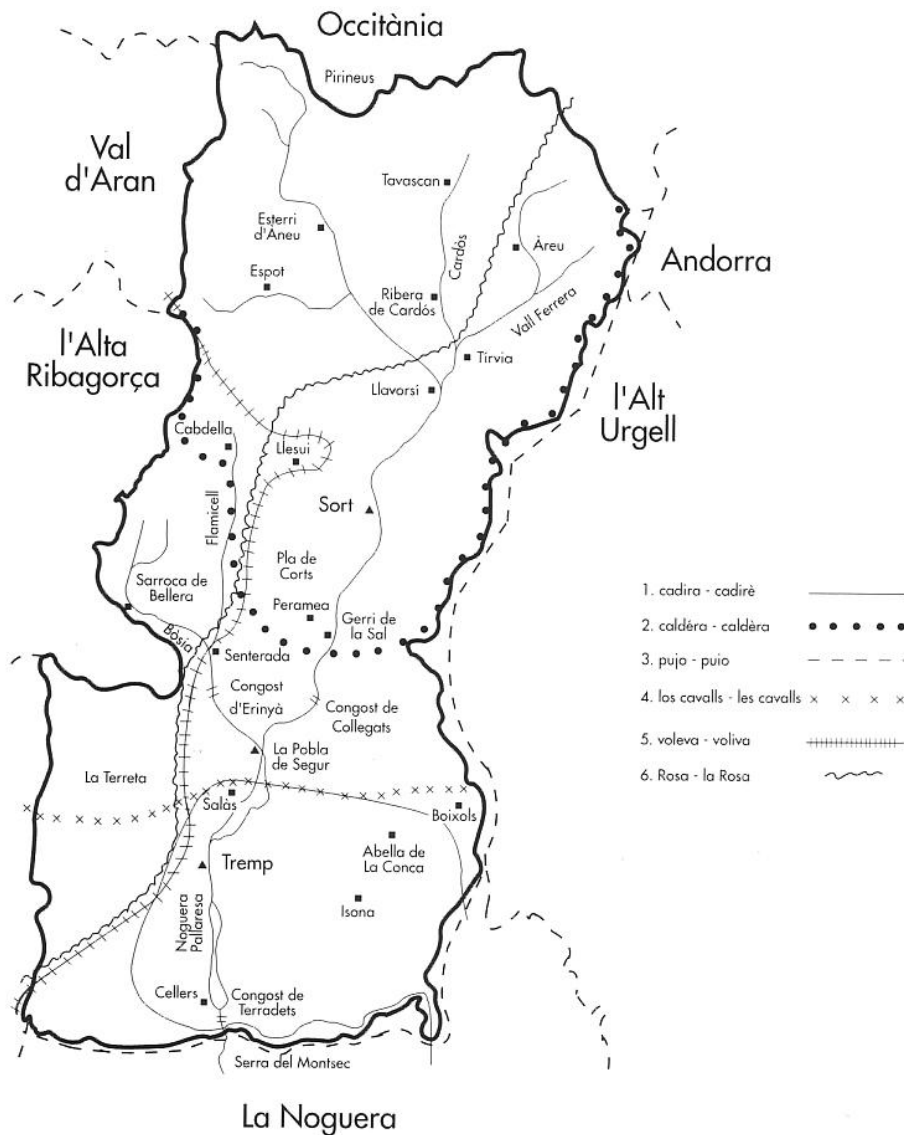

Alegre (1991: 185), en la seva síntesi de dialectologia catalana, no aporta res de nou respecte de Veny (1982) quant al límit oriental del ribagorçà: “[...] el marca una línia que discorre entre els rius Flamicell i la Noguera Ribagorçana”. Quant al pallarès, en canvi, a diferència de Veny (1982), Alegre (1991: 180) sí que en concreta l’extensió: “[...] s’estén per les comarques del Pallars Sobirà, Conca del Flamicell i la capçalera de la vall de Boí (comarca de la Ribagorçana)”. Aquesta definició sobre els límits del pallarès no contempla, doncs, els pobles situats a l’esquerra de la conca mitjana de la Noguera Ribagorçana com a pertanyents a aquesta varietat.

Coll (1991: 19), en la monografia *El parlar del Pallars*, descriu els límits geogràfics del pallarès i posa de manifest la dificultat de precisar-ne el límit occidental, pel fet que, tal com hem assenyalat en altres ocasions, ribagorçà i pallarès comparteixen una

bona colla de mots i de trets. L'autor destaca que el fet que la divisió comarcal de 1987 hagi respectat els límits municipals ha provocat que, d'una banda, els pobles de la Terreta, clarament ribagorçans, però inclosos al municipi de Tremp, pertanyin al Pallars Jussà, i, de l'altra, que els nuclis de Perves, Corroncui i Pinyana, de vessant pallaresa, formin part de l'Alta Ribagorça, atès que pertanyen al municipi del Pont de Suert. Coll, tot i reconèixer que els pobles de la Terreta administrativament pallaresos són geogràficament ribagorçans, els inclou en el mapa de la p. 18 (vg. (6)), que recull les principals isoglosses del pallarès. No hem de perdre de vista, tal com ho indica el títol de l'obra de Coll, que aquest autor fa una monografia no tant del pallarès com del parlar del Pallars, i, per tant, la inclusió en aquest mapa dels nuclis de la Terreta d'administració pallaresa –independentment de la seva adscripció subdialectal al ribagorçà o al pallarès– està del tot justificada.

(6) Mapa extret de Coll (1991: 18) amb les principals isoglosses del pallarès

En darrer terme, volem fer referència a la denominació *alt-ribagorça* utilitzada per Suïls (2008). Per aquest autor, el territori que podem caracteritzar d'alt-ribagorça és el de “la vall de Boí, la vall de Barravés, i la vall del Valiera, inclosa la plana de les Paül·ls fins al límit amb el benasquès (òbviament també s’hi haurien d’incloure les valls adjacents de Viu-Erta-Malpàs, Gotarta-Igüerri, i Cirés-Buira-Betesa)”, però Suïls mateix planteja que probablement caldria ampliar l'àrea de l'alt-ribagorça “*Ribagorça avall fins a la línia del Montsec i cap a l'oest incloent una part de la vall de l'Isàbena si no tota*” (p. 226) (la cursiva és nostra). D'acord amb això, doncs, la Terreta podria quedar inclosa a l'àrea alt-ribagorçana.

Arribats a aquest punt, cal dir que, si bé del conjunt de definicions presentades fins ara, es fa difícil extreure'n una conclusió clara sobre la pertinença, a un subdialecte o a l'altre, dels nuclis administrativament pallaresos que conformen la nostra àrea d'estudi –aquestes definicions donen poca informació precisa sobre el límit oriental del ribagorça i sobre el límit occidental del pallarès–, val a dir que la majoria està d'acord a fixar el límit oriental de la varietat ribagorçana més enllà de la frontera administrativa entre Aragó i Catalunya, és a dir, més enllà de la riba oriental del riu Noguera Ribagorçana, la qual cosa ens podria fer decantar per la inclusió dels nuclis administrativament pallaresos que integren la Terreta dins la subvarietat ribagorçana.

II.3.2 Aproximació sociolingüística a la Terreta

Quant a la realitat sociolingüística de la zona, cal tenir en compte, altra vegada, que la nostra àrea d'estudi es troba escindida en dues realitats administratives –Catalunya i Aragó–, on el català no té el mateix reconeixement legal: mentre a Catalunya té la consideració de llengua oficial, a Aragó, el català, igual que l'aragonès, no hi és oficial, i l'única llengua que té aquest reconeixement és el castellà. No podem passar per alt, però, que, a la Franja –nom amb el qual es coneix el territori sota administració aragonesa pertanyent al domini lingüístic català–, l'ús del català hi és extens i que és considerable el nombre d'habitants d'aquest territori que tenen la llengua catalana com a llengua pròpia.⁴⁵ D'acord amb l'Enquesta d'Usos Lingüístics a la Franja (2014) (EULF14), el 94,1% dels habitants d'aquest territori entén el català i el 80,2% el sap parlar –en nombres absoluts,

⁴⁵ Existeixen altres denominacions per al territori administrativament aragonès de parla catalana basades en el punt de vista de l'observador: *Franja Oriental* i *Franja de Ponent*. La denominació *Franja d'Aragó* s'utilitzà durant el Segon Congrés de la Llengua Catalana, l'any 1985, i és també la utilitzada en les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans per fer referència a les comarques aragoneses de parla catalana. Altres autors, com Sorolla, opten pel mot *Franja*, sense adjectivar, atès que aquest nom pren com a referència el mateix territori, i no l'observador (vg. Sorolla, 2003: 4). Per a més informació sobre la qüestió de la denominació de les comarques de llengua catalana a l'Aragó, vg. Moret (1995).

aquest 80,2% suma 33.743 habitants (Sorolla, 2015: 79-80).⁴⁶ Segons dades de l'enquesta, es calcula que un 52,8% té el català com a llengua inicial, mentre que el castellà és la llengua inicial d'un 33,8%. Totes aquestes xifres constitueixen per si soles una bona raó per pensar que el català bé hauria de tenir el reconeixement legal que es mereix. De fet, no fou fins 25 anys després de la Declaració de Mequinensa que les Corts d'Aragó, presidides pel socialista Marcelino Iglesias, van aprovar la Llei de llengües (Llei 10/2009, de 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó). Tanmateix, tot i que aquesta llei reconeixia la pluralitat lingüística d'Aragó i el català i l'aragonès com a llengües pròpies i històriques d'aquest territori, no en preveia l'oficialitat. Anys més tard, coincidint amb el canvi de govern socialista pel popular a les Corts d'Aragó, PP i PAR van aprovar la Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques d'Aragó, la qual obviava les denominacions *català* i *aragonès* i les substituïa per unes paràfrasis ambigües, maldestres, confuses, irrespectuoses amb els parlants d'aquestes dues llengües, inadmissibles des del punt de vista científic i pensades només per evitar de dir les coses pel seu nom i reconèixer, per tant, que les llengües pròpies d'alguns habitants de l'Aragó són el català i l'aragonès.⁴⁷ Recentment, el govern aragonès, ara sota presidència socialista, ha aprovat les lleis de pressupostos i de mesures fiscals i administratives amb una esmena que incorpora les denominacions de *català* i *aragonès* com a llengües pròpies d'Aragó a la Llei de patrimoni cultural. Sigui com sigui, però, la legislació aragonesa no ha reconegut mai ni reconeix l'oficialitat de català i aragonès i, en l'ensenyament, per exemple, l'estudi d'aquestes llengües hi és opcional; això fa que l'aprenentatge de català i aragonès no hi quedi garantit. Si hem fet aquí aquesta referència al tractament legal que rep la llengua catalana a Aragó, ben diferent del que rep a Catalunya, és perquè, tal com apuntaven Barrull & Sistac (1992: 51) amb relació a la Terreta, "açò pressuposa que els habitants d'una de les riberes no tenen els mateixos drets lingüístics que els de l'altra i, lògicament, les seues actituds poden esdevenir sensiblement diferents". Vegem-ho.

Les observacions que hem fet sobre el terreny ens han permès de constatar que els hàbits lingüístics dels habitants de la Terreta varien relativament de la riba aragonesa a la riba catalana de la Noguera Ribagorçana. S'observa als pobles i nuclis de la riba occidental

⁴⁶ Sorolla (2015) compara les dades de la darrera EULF amb les de l'enquesta del 2004. Si bé es detecta, amb relació a les dades de 2004, una baixada del 18,3% en la proporció de parlants que tenen el català com a llengua inicial, cal tenir en compte que la proporció de població autòctona ha disminuït, respecte a 2004, en una xifra similar, un 17,5%.

⁴⁷ Vg. l'interessant article que Giralt (2014) dedica a aquesta qüestió, el qual ofereix una explicació succinta del periple de català i aragonès en la legislació aragonesa i indaga, i qüestiona, l'origen i la justificació del circumloqui *lengua aragonesa propia del área oriental de Aragón*, altrament conegut amb l'acrònim de LAPAO. Vg. també Espluga (2013).

de la Terreta una situació diglòssica: el català és la llengua de comunicació oral en l'àmbit familiar, a la llar –on la llengua és transmesa amb naturalitat de pares a fills–, al carrer, amb els amics, és a dir, en les interaccions de la vida quotidiana més informals. En canvi, el castellà s'utilitza en àmbits de la vida social com l'església i l'assistència sanitària, o en àmbits formals, com l'administració, i, en general, és també la llengua pròpia de la comunicació escrita.⁴⁸ La dependència administrativa dels habitants de la riba oriental de la Terreta a Tremp i, en darrer terme, a Catalunya ha fet que aquests parlants emprin el català en més àmbits formals que no pas els seus veïns aragonesos. Tot i això, cal tenir en compte que bona part dels nuclis de la riba catalana es troben aproximadament a una hora en cotxe del cap del seu municipi, la localitat catalana de Tremp, i, en canvi, molt a prop de la localitat aragonesa d'Areny. Això fa que rebin, per exemple, l'assistència mèdica primària en aquesta darrera localitat i que, com fan els seus veïns de la riba administrativament aragonesa, substitueixin el català pel castellà en determinades situacions. Pel que fa a la llengua utilitzada pels parlants de la Terreta amb la gent de fora, ja hem comentat a § II.2.2 que la població autòctona habitualment canvia el català pel castellà quan es dirigeix als *hippies* que, des de l'any 1975, s'han anat instal·lant a la zona, i també quan es dirigeix als romanesos que han arribat amb les darreres onades migratòries. Amb la gent vinguda de Catalunya, especialment de Barcelona, en general, els parlants de la Terreta s'hi comuniquen en la seva varietat del català, si bé n'hi ha molts que tendeixen a acostar-la a la varietat dels seus interlocutors amb la inclusió d'elements propis del català estàndard. Sembla, doncs, que s'ha produït un canvi en l'actitud dels parlants respecte a anys enrere: Haensch (1982: 14-15) explica que és habitual que els parlants de les localitats aragoneses de la Terreta utilitzin el castellà per parlar amb la gent procedent de Barcelona, tot i que ja

⁴⁸ Amb relació a l'ús del castellà com a vehicle de l'expressió escrita, és significatiu aquest comentari fet per una informant d'Areny, el qual denota la concepció que els parlants de la zona tenen del seu parlar, el d'un sistema lingüístic que no és apte per comunicar-se per escrit: “Lo català el sé parlar, bueno, la *fabla* d'ací, pero escriure el català, no en sé. Jo l'escriuria igual que el parlo. Nates no diem *parlar*, eh; és *enraonar*. I ací ham tingut la oportunitat, perquè han fet cursos de català, pero... no hi hai tingut massa interés, perquè hai fet cursos d'altras cosas. Com que et defensas enraonant. Si no el sabís enraonar potser seria una altra cosa, clar, pero al sabe'l enraonar, dius: pa qué?”. No és estrany, doncs, que la Franja registri una proporció baixa de població que sap escriure el català, un 41,2%, sobretot si es compara amb la proporció de població que el sap parlar, un 80,2% (EULF14). Amb relació a la diglòssia en què viuen els aragonesos catalanoparlants, Espluga & Capdevila (1995: 40) recullen algunes situacions en què els aragonesos catalanoparlants utilitzen el castellà: “Les ocasions en què més es percep que no es pot parlar català són en parlar amb el metge/essa (89%), amb els mestres dels nens (44%), amb l'advocat/essa (63%), amb l'empleat/ada de banca (57%), amb la Seguretat Social (91%), en demanar informació a la delegació d'Hisenda (97%), amb la companyia Telefònica (86%), amb personal de Correus (72%)”. Tot i la situació diglòssica que hem descrit per als habitants occidentals de la Terreta, no ens sembla, per ara, que aquesta situació hagi de provocar la substitució lingüística del català pel castellà com a llengua de comunicació oral: tal com indica Moret (1995: 13) per a la localitat de Fraga, a la comarca del Baix Cinca, “[l]a fidelitat lingüística, almenys en el camp de l'oralitat quotidiana, ha estat gairebé total [...]”. Evidentment, però, caldria fer un estudi de caràcter sociolingüístic per corroborar-ho.

apunta que la possibilitat d'un canvi en aquesta actitud, per un major coneixement de la realitat lingüística del català, és possible.⁴⁹

No podem tancar aquest apartat sense fer una breu referència a la consciència lingüística dels habitants de la nostra àrea d'estudi. Encara hi ha força població catalanoparlant de les localitats aragoneses de la Terreta que no acaba d'identificar la seva varietat com a catalana, tot i la proximitat –geogràfica i lingüística– amb la varietat que es parla just a l'altra banda del riu, a la riba administrativament catalana, la qual sí que és identificada pels habitants de la riba administrativament aragonesa com a *català* o, si més no, com a *més català*: “Xarren en la *e*; ja són més catalans, estos” o “Estos són catalans catalans”, hem sentit a dir a gent d'Areny referint-se als habitants de la riba oriental.⁵⁰ Alguns consideren que parlen malament o bé una barreja de català, castellà i aragonès que només veuen apta per comunicar-se en les relacions familiars; aquestes percepcions fan que sovint coneguin el seu parlar amb el nom de *xapurreat* o *xapurriau*, denominació pejorativa força estesa a tota la Franja que denota prejudicis lingüístics cap a la varietat pròpia: “Enragonem més o menos un *xapurreat* una mica tonto”, comenta un informant del Pont de Montanyana.⁵¹ No hem trobat a la Terreta usos de gentilicis locals per designar els parlars propis, a diferència del que passa amb el *fragatí*, el *nonaspí*, el *maellà*, etc., però sí, en canvi, de la denominació, força estesa, *ribagorçà*, basada en el nom de la comarca. A vegades, simplement, els parlants es refereixen a la seva varietat amb expressions basades en la realitat més immediata: “Natres ragonam lo d'ací”, “Ragonam com ací, com al poble” o “Natres xarrem lo que xarrem”. Sovint, aquestes denominacions diverses, les quals permeten d'esquivar l'ús del terme *català*, pretenen anul·lar la doble condició dels

⁴⁹ En paraules de Haensch (1982: 14-15), “se puede observar en los pueblos ribagorzanos de habla catalana, pero políticamente aragoneses, cierta reticencia a hablar catalán con personas procedentes de Barcelona, porque la variante local del catalán se considera de poco prestigio o fea, o bien porque, debido a las importantes diferencias entre el catalán de Barcelona y el habla catalana local, se siente cierta “distancia” entre las dos variantes del catalán. Debido a la creciente divulgación de conocimientos que lleva consigo una apreciación más objetiva de la realidad lingüística, es posible que esta actitud cambie como lo hacen suponer ya actualmente algunos indicios”.

⁵⁰ És interessant d'observar de quina manera els parlants vehiculen a través de determinats trets –en aquest cas, la realització en [e] o [a] de /a/ àtona final en síl·laba travada– la pertinença a una determinada comunitat o a una altra.

⁵¹ Amb relació a la consideració que els parlants tenen de la seva varietat, llegim a Veny (1982: 100) que “[e]ls parlars ribagorçans gaudeixen de força vitalitat, però els seus usuaris tenen consciència de servir-se d'un parlar xampurrat, casolà, familiar, que troben *fiero* ('lleig') en relació amb la llengua hegemònica, el castellà, al qual recorren amb facilitat i quasi automàticament quan hi ha gent forana”. En aquest mateix sentit, Alegre (1991: 185) diu que “[e]l parlar ribagorçà no es manifesta gairebé mai fora dels cercles familiars. Els parlants usen força el seu dialecte, però en tenen una consideració negativa, de parlar sense importància, cosa que provoca el canvi lingüístic cap al castellà, llengua de més prestigi per a ells”. Pel que fa a les idees presentades per Veny i per Alegre, cal que matisem, almenys per a la nostra àrea d'estudi, que els parlants i especialment les generacions joves tenen cada vegada menys el complex de “parlar malament”, i, tal com s'ha assenyalat anteriorment, la substitució de català per castellà davant de parlants de la resta del domini lingüístic català és poc freqüent.

habitants de la Franja –ser aragonesos i parlar català–, i evitar, així, que el fet de reconèixer que la llengua que parlen és la catalana qüestioni l’aragonesitat de la seva identitat.⁵² Afortunadament, però, cada cop hi ha més gent que manifesta que el seu parlar és essencialment català, que utilitza aquesta denominació obertament i que viu amb plena normalitat el fet de ser aragonès i parlar català. De fet, s’ha registrat en el conjunt de l’Aragó catalanòfon un creixement en l’ús de la denominació *català* en la darrera dècada: el mot *català* ha passat de ser el menys utilitzat, d’acord amb l’EULF04, a ocupar la primera posició en l’EULF14.⁵³ La tasca duta a terme per alguns ajuntaments i per associacions culturals –campanyes de sensibilització lingüística, jornades i conferències, publicació i difusió d’obres i d’estudis escrits en català– ha contribuït i contribueix a dignificar la llengua catalana a l’Aragó i a desvetllar la consciència lingüística dels parlants de l’Aragó catalanòfon. En aquest sentit, a la comarca de la Ribagorça, és important la tasca feta des del 2003 pel Centre d’Estudis Ribagorçans (CERIB), el qual es preocupa de l’estudi i la conservació dels valors culturals de les valls ribagorçanes i recull en la revista *Ripacurtia* treballs d’investigació relacionats amb el territori, així com el contingut de les comunicacions presentades en el marc de les Jornades d’Estudis del CERIB. De mica en mica, el coneixement i la difusió de la realitat lingüística contribueixen a prestigiar les varietats locals i a evitar prejudicis lingüístics que sovint s’han bastit de la comparació d’aquestes varietats amb el castellà i també amb el català estàndard.

Quant a la consciència lingüística dels parlants dels nuclis administrativament catalans que conformen la Terreta, en general reconeixen que la seva llengua és el català. Senten, això sí, que hi ha certa distància entre la seva varietat i la varietat parlada, per exemple, a Barcelona, més que no pas respecte de la varietat que parlen els seus veïns aragonesos, i, de fet, alguns, especialment els més grans, amb un nivell d’instrucció més baix, no identifiquen la seva varietat com a *català autèntic* –diuen–, o bé la menystenen enfront de la varietat del català estàndard.⁵⁴ Val a dir, però, que els prejudicis que aquests habitants de la riba catalana tenen respecte de la seva llengua no són tan acusats com en les localitats de la riba aragonesa –no oblidem, però, que els joves aragonesos, pel fet de tenir un grau més alt d’informació sobre la realitat lingüística, tenen una concepció més positiva

⁵² En aquest sentit, cal tenir en compte la dualitat de la majoria de la resta d’aragonesos: parlen castellà i, tot i això, no deixen de ser aragonesos.

⁵³ Cal tenir en compte que, durant anys, la denominació generalitzada per referir-se a la llengua pròpia entre els habitants de la Franja ha estat la de *xapurreat*. Els qui fa dues dècades utilitzaven la denominació *català* eren una minoria (vg. Martín Zorraquino *et al.*, 1995: 51).

⁵⁴ Amb relació a la percepció lingüística que es té de la varietat pròpia, és il·lustratiu el comentari que ens va fer TNG, de la Torre de Tamúrcia: “Ací sempre hem enraonat igual, un poc com aquí a vora Aragó, eh. Catalans com allà a Girona, no. É molt català cap allà. Agueixos tractants que vivien a Salàs, a la fira, que vivien d’allà de la Pllana de Vic i per allà, aguells n’eren, de catalans”.

de la llengua pròpia que no pas les generacions precedents. Tot i la pertinença d'aquests parlants a la comarca del Pallars Jussà, en general utilitzen molt poc el terme *pallarès* per referir-se a la varietat que els és pròpia, a diferència del que passa amb la denominació *ribagorçà* a l'altra banda del riu.

És cert que hi ha algunes diferències entre les actituds i hàbits lingüístics dels habitants de banda i banda de la Noguera Ribagorçana: uns se senten més aragonesos i els altres més catalans, i uns utilitzen més el castellà en àmbits formals que no pas els altres. L'efecte, però, que la frontera politicoadministrativa pot haver exercit en algun moment sobre la consciència lingüística dels parlants cada cop es veu més contrarestat gràcies a un major coneixement de la realitat lingüística, que fa que, cada vegada més, els parlants de les dues ribes de la Noguera Ribagorçana valorin els seus parlars i els identifiquin com a varietats del català.

III. METODOLOGIA

III.1 Marc teòric

Tal com s'ha especificat a § I.2, l'objectiu primer d'aquesta tesi és donar compte de la distribució geogràfica que una sèrie de trets lingüístics de tipus fònic i morfològic presenten actualment a la Terreta, per tal de determinar, en darrer terme, l'adscripció subdialectal dels parlars d'aquesta àrea geogràfica, d'acord amb el comportament d'alguns dels trets escollits. El fet, doncs, que ens centrem en l'estudi de la distribució actual d'una sèrie de característiques des del punt de vista espacial fa que, d'entrada, puguem caracteritzar la tesi com un treball sincrònic i de caràcter dialectal, amb un enfocament eminentment descriptiu.

Tot i que, per l'objectiu últim de la tesi, el nostre treball s'allunya dels estudis geolingüístics tradicionals –que tenen com a finalitat principal la confecció d'una monografia dialectal–, val a dir que les dades necessàries per al desenvolupament de l'estudi les hem obtingut mitjançant el mètode tradicional de treball dialectal (vg. § III. 2), que, en paraules de Viaplana (2002: 75), “[c]onsisteix, fonamentalment, en l'elaboració d'un corpus de dades que responguin tant com sigui possible a la realitat objectiva, les quals són captades directament dels parlants per mitjà d'enquestes”; per tant, la nostra tesi comparteix amb els treballs de dialectologia de tall tradicional la metodologia de la recollida de materials lingüístics. Ara bé, tal com afegeix Viaplana, cal tenir en compte que “[l']ús que es fa d'aquest corpus a efectes d'interpretació, i la mateixa manera com es manipulen les dades obtingudes, depenen de l'orientació que adopti l'estudi dialectal en qüestió, i s'han de considerar com a variables dependents del model adoptat”. En aquest sentit, cal reconèixer que la postura adoptada en el nostre treball amb relació al tractament i a la interpretació de les dades és, com veurem a continuació, més aviat multidisciplinària.

D'una banda, oferir una descripció actualitzada de quin és l'estat dels trets lingüístics objecte d'estudi ens ha dut a recollir dades d'informants pertanyents a dos grups d'edat diferents, la qual cosa ens ha permès de detectar possibles variacions entre generacions, i ens ha situat, en certa manera, dins l'àmbit d'estudi del canvi lingüístic.⁵⁵ Així mateix, ateses les característiques de l'àrea d'estudi –que es presenta dividida en dues administracions públiques diferents–, la pertinença del nucli o localitat d'origen de l'informant a una realitat administrativa o a una altra ha estat, a més de l'edat, un factor a

⁵⁵ Concretament en l'estudi del canvi lingüístic en temps aparent, l'únic plantejament que s'adequa a les circumstàncies en què s'ha dut a terme el nostre treball.

tenir en compte a l'hora de descriure la distribució i el comportament dels trets lingüístics estudiats. És a dir, en el nostre estudi hem pres en consideració els factors edat de l'informant i adscripció administrativa del nucli, perquè el primer ens ha permès deixar constància de la variació generacional, i el segon, mesurar l'efecte que la frontera administrativa pot haver exercit en la diferenciació dialectal dels parlars de la zona, influència que ja ha estat estudiada en la varietat nord-occidental per autors com Massanell (2009) i Valls (2013). Així, doncs, les incursions que, podríem dir, fem en l'àmbit de la variació sociolingüística ens permeten observar l'evolució dels trets estudiats en correlació amb dos factors externs –l'edat i la procedència administrativa dels informants– que considerem rellevants per al present estudi.⁵⁶ Malgrat això, insistim en l'orientació dialectal de la tesi, atès que en el nostre punt de mira hi ha la distribució espacial dels trets lingüístics, especialment de les isoglosses, línies imaginàries que assenyalen en els mapes lingüístics el límit entre la presència i l'absència d'un tret lingüístic determinat i que poden contribuir, precisament, a delimitar dues àrees (sub)dialectals.⁵⁷ Val a dir que el terme *isoglossa* fou una de les descobertes principals de la dialectologia tradicional o geografia lingüística i, de fet, la determinació d'isoglosses –primordial per a l'estudi de les fronteres lingüístiques– ha estat una de les majors preocupacions d'aquesta disciplina. Al llarg d'aquesta tesi, centrada en la distribució d'elements pallaresos i ribagorçans a la Terreta, sovint ens servim d'aquest terme, però no tant per referir-nos a les línies que divideixen els mapes lingüístics sinó per referir-nos a les característiques dialectals que hi ha a la base d'aquestes línies. A més a més de la informació que ens han proporcionat les dades dialectals procedents del corpus d'estudi, cal dir que hem tingut en compte informació lingüística complementària: concretament hem aplegat dades dialectals procedents d'obres dedicades a espais lingüístics limítrofs i propers a la Terreta que ens han permès situar els fets lingüístics estudiats dins de les varietats ribagorçana i pallaresa i que han contribuït a la definició o no d'aquests trets com a veritables isoglosses entre ribagorçà i pallarès.

D'altra banda, aquesta tesi també s'interessa pels fenòmens objecte d'estudi des d'una perspectiva estrictament gramatical i, en aquest cas, ens hem servit de les aportacions fetes pel generativisme clàssic (Chomsky & Halle, 1968) i, en algun punt, hem

⁵⁶ En els treballs de tipus variacionista se sol fer un tractament quantitatiu de les dades basat en anàlisis estadístiques que no oferim en aquesta tesi. La nostra aproximació a les dades s'ha fet des d'una perspectiva més aviat qualitativa. No hem d'oblidar que no tenim com a objectiu últim fer un estudi aprofundit i exhaustiu dels fenòmens de canvi lingüístic.

⁵⁷ Sobre la representació, tipologia i jerarquia de les isoglosses, vg. Chambers & Trudgill (1980: § 7), Veny (1986: 151-154) i Viaplana (2002: 98-106). D'acord amb el que recullen Chambers & Trudgill (1980: 103), el terme *isoglossa* fou utilitzat per primera vegada l'any 1892 pel dialectòleg letó J. G. A. Bielenstein. Tanmateix, Veny (1992: 198) documenta una utilització d'aquest terme anterior a la de Bielenstein: curiosament del polític aragonès Joaquín Costa, en un article de l'any 1878 titulat "Dialectos de transición".

recorregut a observacions més recents fetes des de la teoria de l'optimitat (Prince & Smolensky, 1993). No desenvolupem amb amplitud el formalisme propi d'aquestes teories lingüístiques ni fem una anàlisi teòrica detallada de totes les dades perquè, com hem dit, el nostre enfocament és principalment descriptiu; ara bé, quan ens ha semblat interessant d'aproximar-nos a alguns aspectes des d'un punt de vista lingüístic més teòric, hem manllevat conceptes d'aquestes teories per presentar possibles anàlisis dels fenòmens implicats. Així, per exemple, en l'estudi dels trets fònics prenem de la fonologia generativa clàssica la interpretació de la relació entre forma subjacent i forma superficial. De la mateixa manera, en el capítol dedicat a la flexió verbal, adoptem del marc generatiu les propostes de segmentació morfològica i d'assignació dels al·lomorfs o segments morfològics a un morfema determinat (l'enfocament morfèmic clàssic conegut com a *Item and Arrangement*), però, en canvi, manllevem de la teoria de l'optimitat la noció d'*al·lomorfia externa* (Kager, 1996, 1999; Mascaró, 1996, 2007; Tranel, 1996; Lapointe, 2001; Rubach & Booij, 2001; Lloret, 2011), que ens ha permès explicar i justificar la distribució de diferents variants al·lomòrfiques en l'estudi d'alguns clítics pronominals i d'altres qüestions de la morfologia verbal. Per tant, tot i que per l'objectiu principal de la tesi no desenvolupem cap anàlisi íntegrament dins d'aquestes teories lingüístiques, apuntem, amb relació a alguns fenòmens, en quina línia es podria desenvolupar l'anàlisi.

En darrer terme, cal apuntar que, si bé la perspectiva d'anàlisi adoptada en la tesi és bàsicament sincrònica, s'hi han inclòs, quan esqueia, referències de caràcter diacrònic, per delimitar millor l'evolució i l'abast actual dels fenòmens estudiats.

III.2 Metodologia del procés de recollida de dades

III.2.1 Qüestionari

Per tal d'obtenir els materials lingüístics necessaris per a l'elaboració de la tesi ha estat imprescindible confeccionar un qüestionari que recollís els aspectes de tipus fònic i de tipus morfològic que ens havíem proposat d'investigar. Després de revisar els estudis previs sobre l'àrea objecte d'estudi (vg. § V), vam confeccionar una primera versió del qüestionari que el juny de 2007 es va utilitzar en una fase prèvia del treball de camp, la qual va tenir com a objectiu que ens familiaritzéssim amb els parlars de la zona i que n'adquiríssim una competència passiva. A més a més, aquest primer contacte amb l'àrea d'estudi va permetre identificar nous trets que no s'havien detectat durant la recerca

bibliogràfica i que, posteriorment, es van incloure en la nova versió, definitiva i més acurada, del qüestionari.⁵⁸

Per a la confecció del nostre qüestionari vam prendre com a base l'enquesta dialectal del Corpus Oral Dialectal (COD) de la Universitat de Barcelona, que va néixer amb l'objectiu de recopilar materials relacionats amb la variació lingüística, principalment sobre aspectes fònics i morfològics, a cadascun dels caps de comarca –o localitats equivalents– de tots els territoris de parla catalana. L'enquesta de què es va servir el COD durant el seu extens treball de camp es presentava dividida en dos grans blocs: la primera part contenia aproximadament unes 600 preguntes que tenien com a resposta ítems de tipus foneticomorfològic; la segona part era un text de producció lliure d'entre 5 i 10 minuts de durada, una mostra de parla espontània que pretenia confirmar i completar la informació obtinguda en la primera part de l'enquesta així com obtenir dades de tipus lèxic.⁵⁹ De la mateixa manera que el del COD, el qüestionari que s'ha fet servir per al present estudi també conté aquestes dues parts diferenciades. En la primera part es demanen especialment ítems de tipus fònic i morfològic. De fet, algunes preguntes de la nostra enquesta dialectal coincideixen plenament amb les del COD; tot i això, cal tenir en compte que, per nosaltres, el qüestionari del COD ha estat només un punt de partida o de referència, el qual, després de diverses supressions i ampliacions, ens ha permès arribar a la confecció d'un qüestionari propi, dedicat a recollir informació sobre diversos trets de l'àrea d'estudi, però centrat sobretot en aquelles característiques que volem estudiar i adequat als objectius que ens plantejem en aquesta tesi. El resultat ha estat un conjunt de 887 entrades, de les quals 604 pertanyen a la morfologia verbal, que ha tingut un pes especial en el qüestionari. Les mostres de parla espontània constitueixen la segona part de la nostra enquesta dialectal, però, a diferència de les recollides en el marc del COD, tenen una durada que oscil·la entre els 20 i els 60 minuts, en funció de l'informant.

Quant a la manera de formular les preguntes del qüestionari als informants, ens hem servit majoritàriament dels procediments tradicionals del mètode indirecte: els dibuixos, la dixi ("Això és la meva... *orella* [assenyalant l'orella]"), les perífrasis ("60 minuts és una... *hora*"), les descripcions ("El lloc tancat on el pastor recull el bestiar que

⁵⁸ Als annexos (vg. § IX.2) s'inclou la versió definitiva del qüestionari, amb les preguntes tal com van ser demanades als enquestats.

⁵⁹ Per a una descripció més detallada del COD, vg. Lloret & Perea (2002), Clua & Lloret (2006), Clua *et al.* (2006), Viaplana *et al.* (2007) i la pàgina web específica del COD (www.ub.edu/lincat) i la general del Grup d'Estudi de la Variació Dialectal (GEVaD; www.ub.edu/GEVAD). Una selecció dels textos espontanis del COD és accessible a través del Dipòsit digital de la UB (<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/10413>) i també de la pàgina web del Corpus del Català Contemporani de la Universitat de Barcelona (CCCUB) (www.ub.edu/ccub/), un arxiu que reuneix diferents corpus de llengua catalana oral contemporània confegit pel grup de recerca Grup d'Estudi de la Variació (GEV; www.ub.edu/GEV), finançat per la Generalitat de Catalunya, del qual forma part el GEVaD.

pastura a muntanya és la... *plleta*”) i les frases incompletes (“Amb *perdre*. Jo de xic sempre... les claus: *perdeva*”; “No heu de parlar tan fort; heu de parlar més... *fluix*”). També hem recorregut al mètode directe, és a dir, a la traducció del castellà, quan s’ha cregut que era difícil suscitar en l’informant la resposta volguda a partir de les tècniques del mètode indirecte, i sempre i quan el mot castellà hagi estat prou diferent del català com per no interferir en la resposta. El qüestionari s’ha organitzat bàsicament en funció dels diferents tipus de pregunta: d’aquesta manera, l’informant ha après la mecànica de cadascun dels procediments i això ha fet que l’enquesta li resultés més fàcil; a més a més, s’ha procurat d’ordenar alternativament els diferents ítems que responien a un mateix fenomen d’estudi, és a dir, s’ha defugit l’agrupació dels ítems del qüestionari per fenòmens. Quant a l’apartat de morfologia verbal, el conjunt de verbs demanats s’ha dividit en blocs de dos o, com a molt, tres verbs, els quals s’han distribuït al llarg del qüestionari per tal d’evitar que l’enquesta esdevingués excessivament feixuga o repetitiva i amb l’objectiu d’assegurar la qualitat i l’espontaneïtat de les respostes.

La sistematicitat que suposa l’aplicació d’un qüestionari guiat basat en un mètode de preguntes i respostes pot tenir com a contrapartida la manca d’espontaneïtat, i encara més tenint en compte que som davant d’una comunitat de parlants que considera –afortunadament, cada vegada menys– la varietat que els és pròpia com un parlar més aviat familiar, poc apte per parlar amb la gent de fora; això fa que sovint aquests parlants modifiquin la seva varietat per acostar-la a la modalitat lingüística d’un interlocutor forà. És evident, doncs, que hi ha una dificultat a l’hora d’enregistrar la parla espontània dels informants per l’efecte que la simple presència de l’enquestador pot tenir sobre els parlants.⁶⁰ Conscients d’això, hem mirat de contrarestar aquest possible efecte de diverses maneres. En primer lloc, l’enquestadora ha intentat que els informants es familiaritzessin amb la seva presència; és per això que ha fet estades llargues a l’àrea d’estudi amb l’objectiu d’introduir-se en la vida quotidiana dels habitants de la zona i de conviure-hi. En segon lloc, i també amb la voluntat d’aconseguir enregistrar la parla real dels informants, cal assenyalar que en general totes les entrevistes s’han dut a terme a casa dels enquestats, en un ambient distès. Així, els informants no s’han trobat descontextualitzats del seu àmbit habitual. A més, l’aparell que hem fet servir per enregistrar les entrevistes ha estat una gravadora digital (model Philips Digital Voice Tracer 7790), que hem escollit, entre altres coses, per les seves petites dimensions. En general, pensem que hem aconseguit escurçar la

⁶⁰ És el que Labov (1972) anomena la “paradoxa de l’observador”: l’objectiu de la investigació lingüística ha de ser descriure com parla la gent quan no està sent sistemàticament observada, i, tanmateix, això només es pot obtenir mitjançant l’observació sistemàtica.

distància que hi pot haver entre l'informant i l'enquestador i que hem reunit les condicions necessàries per tal d'aconseguir la màxima espontaneïtat en les respostes.

A més, cal tenir en compte que, si alguna de les solucions proposades pels informants ens ha semblat dubtosa o poc espontània, hem procurat de tornar-la a demanar al final del qüestionari, i s'han buscat estímuls addicionals perquè els enquestats la tornessin a produir. Finalment, les mostres de parla espontània que s'han enregistrat de cada informant també han estat molt útils per tal de validar alguns dels resultats obtinguts a la primera part de l'enquesta, així com per aportar més dades relatives als fenòmens objecte d'estudi d'aquesta tesi. La majoria de textos orals tenen una durada considerable, atès que s'ha deixat que els informants s'esplaïessin lliurement i de manera relaxada; corresponen a digressions que els informants han fet espontàniament i que han estat suscitées per alguna de les preguntes del qüestionari guiat, a interaccions amb una tercera persona –normalment un parent o amic dels informants present a l'entrevista–, o bé a les converses de caràcter informal que l'enquestadora ha mantingut amb els informants, en general cap al final de l'enquesta. Qualsevol acte de comunicació, doncs, ha estat aprofitat per rebre informació lingüística. Quant a la temàtica de les converses, val a dir que la majoria gira a l'entorn del món rural, de les feines del camp i de la vida al poble, i n'hi ha força que fan referència al passat.

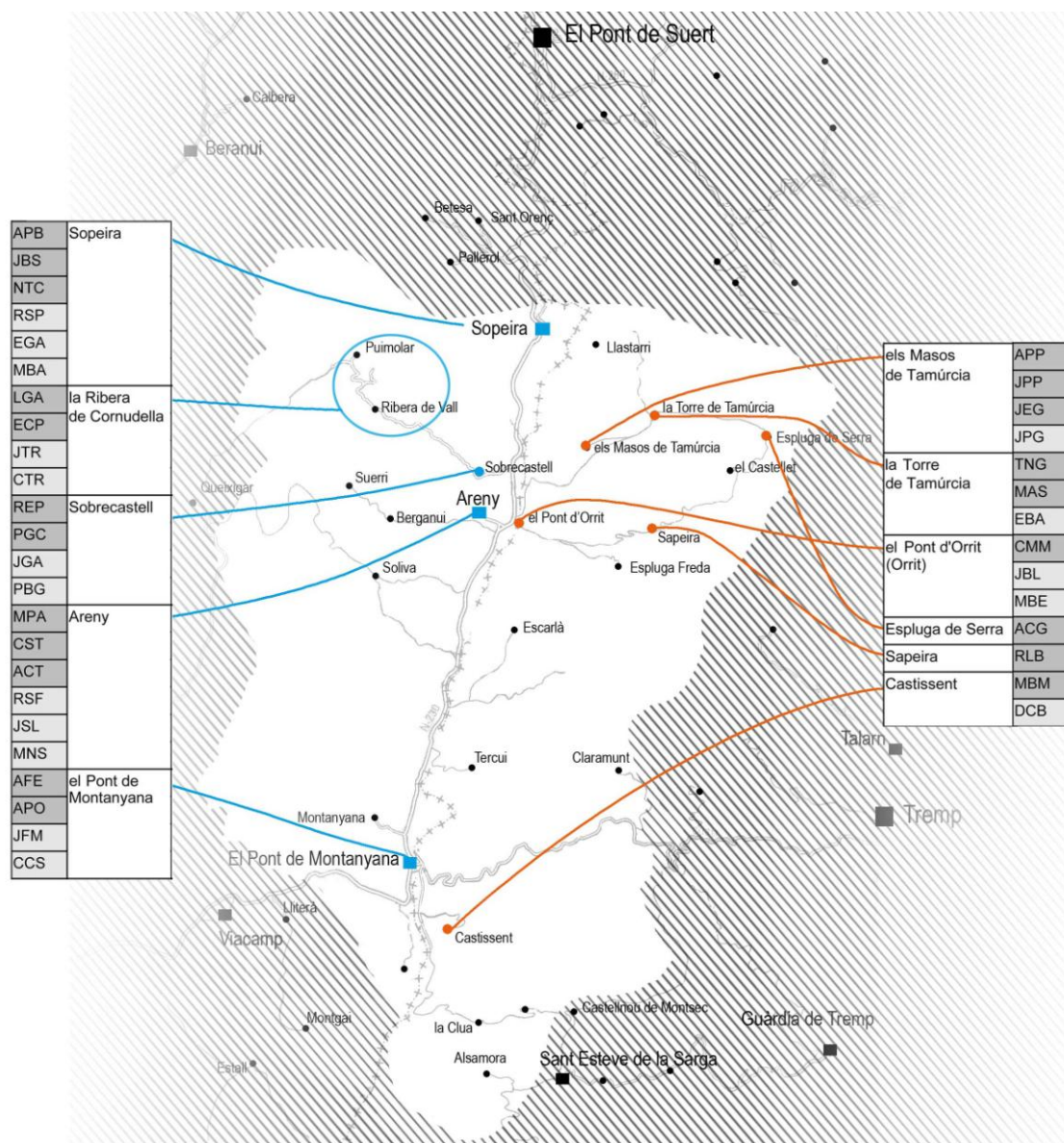
El treball de camp es va dur a terme, principalment, durant el juliol de 2007 i de novembre de 2007 a maig de 2008. Posteriorment, en diverses ocasions, es va tornar a visitar la zona d'estudi per tal de completar i corroborar alguns materials. El qüestionari guiat s'ha aplicat íntegrament a tots els informants, excepte en tres casos en què l'avançada edat dels enquestats no ho ha permès. Per a aquests casos s'ha confeccionat un qüestionari més reduït i, com a contrapartida, s'ha optat per registrar fragments de parla espontània més extensos. Totes les entrevistes tenen una durada d'entre una hora i mitja i tres hores: les més llargues, sempre que ha estat possible, s'han completat en dos dies, per tal que no esdevinguessin feixugues per als informants.

III.2.2 Punts d'enquesta

El greu despoblament que afecta la Terreta ha fet que no s'hagin pogut recollir materials lingüístics de tots els nuclis que integren la nostra àrea d'estudi, ja sigui perquè hi ha nuclis que estan del tot deshabitats o bé perquè la població que hi viu no és autòctona. En total, són 11 els nuclis de població en què s'han pogut dur a terme enquestes. A continuació incloem un mapa amb els diversos punts –destacats amb color blau i amb color taronja– de què hem obtingut dades (vg. (1)); especifiquem, al costat de cada punt, els informants que

s'hi han enquestat –hi fem constar les inicials (que corresponen al codi de l'informant) i indiquem amb gris fosc que la persona enquestada pertany al grup d'informants grans i amb gris més clar que pertany al grup d'informants joves.⁶¹

(1) Punts d'enquesta

Els nuclis administrativament ribagorçans on hem localitzat població autòctona i on, per tant, s'han dut a terme entrevistes són, de nord a sud, la localitat de Sopeira, l'antic terme de la Ribera de Cornudella i el nucli de Sobrecastell –agregats d'Areny–, la localitat pròpiament d'Areny de Noguera, i la del Pont de Montanyana. Pel que fa als nuclis administrativament pallaresos, hem obtingut dades dels nuclis –avui dins del terme municipal de Tremp– dels Masos de Tamúrcia, la Torre de Tamúrcia i Espluga de Serra

⁶¹ El següent punt dels aspectes metodològics està dedicat exclusivament a la selecció i característiques dels informants (vg. § III.2.3).

–pertanyents a l’antic terme d’Espluga de Serra–, de Sapeira i del Pont d’Orrit –pertanyents a l’antic terme de Sapeira–, i de Castissent –pertanyent a l’antic terme de Fígols de la Conca–, els únics on encara hem localitzat població autòctona. El treball de camp s’ha concentrat, doncs, a la zona septentrional –a les conques al voltant d’Areny– i als punts meridionals del Pont de Montanyana i Castissent.

Per fer-nos una idea aproximada de la població real i dels informants potencials de cada nucli, ens hem basat més en les visites fetes sobre el terreny que no pas en les dades de població oficials –en el cas de la Terreta, els censos no reflecteixen la demografia real de la zona, perquè sol haver-hi més població censada de la que realment hi viu. Gràcies, doncs, a les prospeccions fetes al territori hem determinat quants i quins informants es podien enquestar per nucli, procurant de prendre una mostra representativa de cada punt d’enquesta. Ara bé, per a la riba oriental, hem de precisar que l’escassa població autòctona que hi queda ha fet que en aquesta zona s’hagi prioritzat obtenir el màxim d’informació possible –hem optat per entrevistar tants informants com hem pogut–, encara que això hagi suposat que el percentatge d’entrevistats per nucli sigui més alt a la part pallaresa que a la ribagorçana i, per tant, que hi pugui haver el mateix nombre d’informants en nuclis petits de la riba oriental que en nuclis amb més població de la riba occidental.⁶²

III.2.3 Informants⁶³

En la tria dels informants, hem tingut especialment en compte dues variables: l’edat i la procedència administrativa. Així, els 38 parlants que constitueixen el corpus d’estudi d’aquesta tesi es distribueixen, d’una banda, en informants grans i en informants joves, i, de l’altra, en informants administrativament aragonesos i en informants administrativament catalans. Del total dels 38 enquestats, n’hi ha 21 de pertanyents al grup d’informants grans i 17 al grup d’informants joves, i 24 de procedents de nuclis d’administració aragonesa i 14 de nuclis d’administració catalana.⁶⁴

Les diferències en el nombre d’informants seleccionats –n’hi ha més de grans i més d’aragonesos– vénen condicionades per la realitat sociodemogràfica de la zona, que no ha permès que la tria es fes d’una altra manera. A la zona administrativament pallaresa hi

⁶² A l’àrea administrativament pallaresa, hem de destacar que, als nuclis de Sapeira i d’Espluga de Serra, només hi hem localitzat un únic informant vàlid per al nostre estudi. Tot i això, hem considerat important de recollir la parla d’aquests dos indrets, encara que fos a partir de l’enregistrament d’un sol parlant.

⁶³ En aquest apartat fem únicament un repàs de les característiques més generals dels informants. Als annexos (vg. § IX.1) incloem una graella que recull la informació completa relativa a cadascun dels informants (codi de l’informant, localitat o nucli de procedència, nom de la casa, lloc de naixement, any de naixement, edat en el moment de l’entrevista, grau d’instrucció o estudis, llengua d’estudi, professió, i procedència de la mare, del pare i del cònjuge).

⁶⁴ Pel que fa al nombre de dones i d’homes entrevistats, hi ha, entre els informants, 15 dones i 23 homes.

queda molt poca població autòctona i, d'altra banda, hi ha molt pocs joves; això ha determinat tant que el nombre d'enquestats a l'àrea oriental de la Terreta hagi estat inferior al d'enquestats a l'àrea occidental com que el nombre total d'informants joves hagi estat sensiblement inferior al d'informants grans.

L'establiment de dos grups d'edat diferenciats ha respost a la voluntat, tal com hem definit en els objectius, d'estudiar la varietat lingüística de la Terreta no només a través de la parla de la gent gran sinó també a través d'informants de generacions més joves, per tal de deixar constància de l'evolució que hagin pogut tenir certs trets. Concretament, hem agrupat els nostres informants en les dues franges d'edat següents: de 26 a 49 anys, i de 55 a 85 anys.⁶⁵ La construcció de la carretera N-230 va suposar la fi de l'aïllament secular de la Terreta, i considerem aquest fet com a prou important perquè marqui una diferència entre aquells informants nascuts abans que s'obris l'accés a la Terreta per carretera i aquells que van néixer després.⁶⁶ Els primers, doncs, han estat clarament més vinculats que els segons a un estil de vida determinat per la xarxa tradicional viària que durant anys havia regit la Terreta: uns i altres informants han tingut, per tant, una relació diferent amb el territori i amb l'exterior. Notem, per exemple, una diferència evident en l'escolarització dels informants de cadascun dels grups d'edat establerts: la majoria dels que hem inclòs en el grup grans o bé pràcticament no ha anat a escola o bé hi ha anat fins als 11-14 anys i sempre a escoles de la Terreta, normalment al mateix nucli de procedència; en canvi, els informants que hem inclòs en el grup dels joves, deixant de banda el fet que han tingut accés a estudis més enllà de l'educació primària, han cursat totalment o parcialment la seva educació fora de la Terreta (Trem, la Pobla de Segur, Lleida, el Pont de Suert, Benavarri, Barbastre i Osca, i més rarament Barcelona). D'altra banda, és significatiu el fet que, en general, els informants grans coincideixen a descriure una Terreta, la de quan eren xics, en què pràcticament totes les cases estaven habitades –han estat testimonis, doncs, d'una època en què encara no s'havia produït l'èxode massiu cap a les zones urbanes–; els informants del grup joves, en canvi, ja no recorden haver vist mai totes les cases plenes en els seus nuclis de d'origen.

Quant a les característiques generals dels nostres informants, cal assenyalar que tots els enquestats del grup grans han nascut a casa i que una part considerable dels joves ja ha nascut a Lleida o a Trem, tot i que encara n'hi ha alguns que ho han fet a casa. Tots s'han

⁶⁵ Aquestes són les edats dels informants en el moment en què se'ls va fer l'entrevista. Els informants del grup grans són nascuts entre 1953 i 1923 i els del grup joves entre 1982 i 1958.

⁶⁶ Hem fet una sola excepció amb la informant més jove del grup grans, CMM, del Pont d'Orrit. Tot i haver nascut l'any 1953, poc després que s'obris la carretera, hem optat per incloure-la al grup grans, perquè dels tres informants enquestats al Pont d'Orrit és la més gran.

criat i han viscut a les localitats i nuclis on han estat enquestats i, si bé a l'hora de fer la tria dels informants s'ha procurat que no haguessin fet llargues estades fora de casa, en el cas, sobretot, del grup joves això ha estat pràcticament impossible: la majoria ha estat estudiant en alguna localitat de la província de Lleida o d'Osca durant algun període, però val a dir que, al llarg d'aquest temps, solia tornar a casa amb regularitat, els caps de setmana.⁶⁷ Pel que fa a la procedència dels pares, tot i que en la recollida de corpus amb objectius semblants al nostre hi ha la pauta establerta que els pares i, si pot ser, el cònjuge de l'informant han de provenir del mateix lloc que aquest, en el nostre cas aquesta condició ideal s'allunya molt de la situació real: són molt pocs els habitants de l'àrea objecte d'estudi que tenen pare i mare, i encara menys el cònjuge, exactament del mateix lloc d'on ells provenen. Tal com s'ha explicat a § II.2.2, al llarg dels anys han estat freqüents els matrimonis entre gent procedent de diferents pobles de la zona, ja siguin d'Aragó o de Catalunya. En aquest sentit hem procurat que almenys la mare de l'informant fos originària de la mateixa localitat o nucli que aquest, però no sempre ha pogut ser així. Pel que fa al nivell d'instrucció dels nostres informants, en general podem dir que és mitjà-baix: ja hem comentat que alguns dels més grans pràcticament no han anat a escola i que d'altres hi han anat, com a molt, fins als 14 anys; els més joves generalment han cursat estudis secundaris i, posteriorment, de formació professional.⁶⁸ Pel que fa a l'activitat professional, tots els homes entrevistats s'han dedicat o es dediquen a la terra i als animals —els joves, de fet, s'han convertit avui en propietaris de petites explotacions ramaderes i agrícoles—; les dones grans que hem entrevistat són mestresses de casa i han desenvolupat feines del camp i tasques imprescindibles en l'economia domèstica a pagès; les dones que s'inclouen dins del grup joves, en canvi, exerceixen feines diverses, generalment fora de l'entorn domèstic.

III.2.4 Tractament de les dades

Un cop finalitzat el procés de recollida de materials lingüístics, s'ha procedit a la seva transcripció i organització. Totes les dades han estat transcrits fonèticament (amb l'Alfabet Fonètic Internacional: AFI, versió 1993) i classificades per punts d'enquesta i, dins de cada punt d'enquesta, per informants, per tal de poder partir de les dades de cada població sense perdre, però, la possibilitat de partir de les dades de cadascun dels enquestats. Normalment s'ha recollit una resposta per ítem i per informant, però, en cas

⁶⁷ En el moment en què es van dur a terme les entrevistes, absolutament tots els informants treballaven i vivien a l'àrea objecte d'estudi.

⁶⁸ Com a mostra de la poca escolarització que van rebre bona part dels informants més grans que hem entrevistat, un habitant dels Masos de Tamúrcia nascut l'any 1925 ens explica que “sol vuit dies vai nar a estudi a la Torre ben sols”.

que s'hagin obtingut dues solucions diferents per a un sol ítem i parlant –una de procedent, per exemple, del qüestionari guiat, i l'altra de la conversa espontània–, s'han recollit totes dues, excepte quan s'ha detectat molt clarament que una de les solucions no s'havia produït espontàniament. Atès que, de les dades, no se n'ha fet un tractament quantitatiu de tipus estadístic, n'hem tingut prou per a l'ordenació i sistematització de la informació procedent de les enquestes amb les eines que ens ha proporcionat el programa Microsoft Excel©, el qual permet crear filtres i fer cerques que faciliten la consulta de la informació amb relació a un determinat tret, poble o informant, així com la comparació de trets entre punts d'enquesta i enquestats.

IV. HIPÒTESIS DE PARTIDA

Aquest treball parteix d'una sèrie d'hipòtesis que es relacionen amb els objectius de la tesi, recollits a § I.2: deixar constància de la distribució que presenten actualment a la Terreta una sèrie de trets de tipus fònic i morfològic, donar compte de quina és l'adscripció subdialectal de l'àrea d'estudi, i comprovar si hi ha indicis de canvi lingüístic a la zona.

Amb relació al primer objectiu, partim del supòsit que la unitat geogràfica que caracteritza la Terreta es tradueix també en una certa unitat de tipus lingüístic. Ara bé, això no vol dir que no hi pugui haver algunes diferències entre els nuclis que conformen la nostra àrea d'estudi, per raó de la situació i condicions geogràfiques particulars de cada nucli. A més a més, tenim constància, per l'estudi de Barrull & Sistac (1992), que hi ha una sèrie d'isoglosses que travessen verticalment la nostra àrea d'estudi i que avancen d'oest a est; d'altra banda, pensem –basant-nos, per exemple, en les diferències dialectals entre la capçalera de la Noguera Ribagorçana i zones més meridionals del curs d'aquest riu– que és possible que hi hagi isoglosses que avancin de nord a sud a la Terreta; d'acord amb això, doncs, hi haurà uns trets que s'estendran d'oest a est i uns altres que ho faran de nord a sud. La direcció en què progressen unes i altres isoglosses marcarà diferències entre nuclis: les primeres ho faran entre nuclis situats a oest i est de la Terreta; les segones entre nuclis situats a nord i sud. D'acord amb aquesta afirmació, podem suposar que hi haurà més diferències entre els nuclis situats als extrems de la nostra àrea d'estudi (més al nord i més a l'oest, i més al sud i més a l'est) que no pas entre nuclis geogràficament propers. Tenint en compte això, és possible que nuclis que es troben a banda i banda del riu però a poca distància l'un de l'altre tinguin més elements lingüístics comuns que no pas nuclis situats als extrems de la nostra àrea d'estudi; per tant, no entenem el riu com un factor geogràfic de diferenciació dialectal.

Quant al segon objectiu –donar compte de quina és l'adscripció subdialectal de l'àrea d'estudi–, tenint en compte el fet que la pertinença administrativa no determina la pertinença a una determinada varietat lingüística, dialectal o subdialectal, considerem que no hem d'atribuir necessàriament els parlars de la riba pallaresa de la Terreta al pallarès ni els de la riba ribagorçana al ribagorçà, si bé és cert que la bibliografia ha circumscrit clarament aquests últims al català ribagorçà. De fet, en lloc d'adscriure els parlars de l'àrea d'estudi a ribagorçà o a pallarès assumim que cal adscriure'ls a una àrea entesa com a ribagorçanopallaresa. Basem aquesta suposició en les afirmacions d'Alturo (1987: 73, 74), Coll (1991: 19) i Sistac (1998: 43; 2003: 158, 165) sobre el fet que ribagorçà i pallarès

comparteixen un nombre considerable de trets, i que hi ha una suau transició entre tots dos que fa que aquestes dues varietats siguin susceptibles de ser estudiades com un diasistema.

Pel que fa al tercer objectiu, comprovar si hi ha algun indicatiu de canvi lingüístic en els parlars de la conca central de la Noguera Ribagorçana, partim de la sospita que sí que n'hi ha, i que aquest és més acusat entre els informants més joves de l'àrea administrativament pallaresa que no pas entre els de l'àrea ribagorçana. L'escolarització dels primers a Catalunya pot haver influït en l'abandonament de trets lingüístics propis, especialment d'aquells en què es produeix una diferenciació més gran respecte de l'estàndard; considerem, doncs, que un major contacte amb la varietat del català estàndard pot ser responsable d'un procés de desdialectalització. Quant als parlants joves dels municipis administrativament aragonesos, pensem que el canvi lingüístic pot anar en una altra direcció: l'escolarització, durant anys, en castellà, primer a Sopeira, a Areny i al Pont de Montanyana, i, posteriorment, a Benavarri, Barbastre o Osca, podria traduir-se en un procés de castellanització –pensem que lleu– de la varietat pròpia d'aquests parlants.⁶⁹ Una mostra de l'influx del castellà en el parlar de la zona podria ser la iodització de la lateral palatal dels grups [pʎ], [kʎ], [fʎ], [bʎ] i [gʎ]. Aquestes hipòtesis al voltant del canvi lingüístic a la Terreta ens fan pensar que la frontera administrativa –que determina, de fet, la varietat que exercirà de referència per a uns i altres parlants– pot acabar, en certa manera, contribuint a la diferenciació dialectal. Ara bé, cal tenir present, tot i les suposicions que hem fet, que els informants de la zona aragonesa tampoc no queden fora de la influència de la varietat del català estàndard, especialment des que Pont de Suert i Lleida han esdevingut centres de referència per als habitants de tota la Terreta, ja siguin catalans o aragonesos.⁷⁰

⁶⁹ Pensem que la influència de la varietat estàndard d'una llengua sobre una varietat dialectal d'una altra llengua és menor que la que pugui exercir l'estàndard d'una llengua sobre una varietat dialectal d'aquesta mateixa llengua.

⁷⁰ Cal tenir en compte, tal com hem recollit a § II.2.3, que alguns dels nostres informants més joves de l'àrea administrativament ribagorçana ja han cursat una part dels seus estudis al Pont de Suert i a Lleida.

V. ESTUDIS PREVIS

Les terres frontereres entre Catalunya i Aragó i especialment la Ribagorça han despertat l'interès dels lingüistes d'ençà de la celebració, l'any 1906 a Barcelona, del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, tal com ho demostren les aportacions de Mn. Antoni Navarro (1908), “El català an el Ribagorça”, i de Jean-Joseph Saroïhandy (1908), “El català del Pirineu, a la ralla d'Aragó”. Tot i això, els treballs que han estudiat de manera sistemàtica i en conjunt la zona concreta objecte del nostre estudi són més aviat escassos. Ara bé, sí que trobem força treballs –els quals enumerarem tot seguit per ordre cronològic– amb referències a algun o alguns dels nuclis que conformen la Terreta.

L'any 1914, mossèn Antoni Grieria publica la seva tesi doctoral, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic*, la qual té com a objectiu indagar els límits nord-occidentals i occidentals del català, a partir de la comparació del vocalisme d'una sèrie de localitats que ell mateix va recórrer durant l'any 1910. Entre les poblacions aragoneses limítrofes amb Catalunya que apareixen a l'estudi de Grieria hi ha les d'Areny de Noguera i Sopeira, els dos nuclis –juntament amb el Pont de Montanyana– amb més pes demogràfic de la Terreta. Posteriorment, el mateix Grieria publica diversos articles en el *Butlletí de Dialectologia Catalana*: ens interessa especialment “El català occidental”, publicat l'any 1920, en què l'autor recull nombrosos materials fonètics, morfològics i lèxics procedents de diverses localitats, entre les quals Grieria inclou, altra vegada, Areny de Noguera i Sopeira. Entre 1935 i 1947 aquest mateix autor publica els catorze volums del *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*, una extensa obra lexicogràfica que conté materials, entre altres poblacions aragoneses, de Sopeira. A aquesta obra de caràcter lexicogràfic de Grieria, cal afegir-hi el compendi sobre cultura pirinenca de Fritz Krüger, *Die Hochpyrenäen*, una obra publicada al llarg dels anys trenta a Hamburg i a Barcelona en què es pot trobar lèxic de les localitats ribagorçanes d'Areny de Noguera, Montanyana, el Pont de Montanyana i Sopeira, entre d'altres (apud Moret, 1998: 34).⁷¹ Tampoc no podem passar per alt els atles lingüístics que han publicat dades relatives a Sopeira i a Areny de Noguera: Sopeira és el punt d'enquesta número 99 de l'*Atlas lingüístic del domini català* (a partir d'ara, ALDC), el qual recull dades obtingudes en aquest nucli l'any 1968; Areny és el punt d'enquesta número 402 de l'*Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja* (a partir d'ara, ALEANR), que conté materials

⁷¹ La traducció al castellà de l'obra de Krüger, *Los Altos Pirineos*, fou publicada a casa nostra en diversos volums entre els anys 1995 i 1997.

recollits entre 1963 i 1968. Posteriorment, Arnal (1997) ha repassat el panorama lingüístic de la Ribagorça, i ho ha fet, en bona part, basant-se en les dades lingüístiques de les vuit localitats ribagorçanes enquestades a l’ALEANR, entre les quals hi ha, com ja s’ha dit, Areny de Noguera, i Giralt (2011) ha fet el mateix per a la Franja a partir de dades de l’ALDC, entre les quals consta Sopeira. Un darrer treball en què es recull informació de nuclis de la Terreta –al costat, però, d’informació de nuclis pertanyents a altres àrees– és el de Guzmán (1997). En aquest estudi sobre el canvi lingüístic es fa una interessant aproximació als grups de consonant+L en el territori de l’Alta Ribagorça aragonesa, i, al costat de les poblacions de les Paüls, Bonansa i Montanui, Areny de Noguera i Sopeira conformen els punts d’enquesta d’aquest treball.

A diferència dels estudis esmentats fins ara, hi ha un sèrie de treballs i obres que estan dedicats exclusivament a la Terreta, i que se centren o bé en un sol nucli de la nostra àrea d’estudi o bé en diversos dels nuclis estudiats: es tracta de les contribucions fetes per Oliva (1908), Haensch (1980), Barrull & Sistac (1992), Francino (1992) i Tort (1992), que repassarem tot seguit.

Oliva (1908), en el marc del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, presenta un interessant estudi sobre el parlar de Sopeira centrat en aspectes lèxics –Víctor Oliva recopila prop de 500 ítems lèxics que ell mateix va sentir durant la seva estada en aquesta localitat. Uns quants anys més tard, Francino (1992), a “Variacions lingüístiques: Sopeira”, recull succintament les principals característiques fonètiques, morfològiques i lèxiques del parlar de Sopeira, i posa en relleu les característiques que situen aquest parlar dins de la varietat ribagorçana i les diferències que presenta respecte al català estàndard.

Haensch (1980) a “Els parlars catalans d’Areny i de la Ribera de Cornudella” repassa breument algunes de les característiques fonètiques, morfològiques i lèxiques d’aquestes dues varietats veïnes i ja destaca quina és la diferència més important entre tots dos parlars: “l’existència d’un parell d’africades (sorda i sonora) a Areny, mentre que en el parlar de Cornudella només tenim, com en la resta de parlars occidentals del Ribagorça, l’africada sorda (*tx*)” (p. 222). L’autor localitza “entre la vila d’Areny i el poblet de Sobrecastell, el primer de la Ribera de la Valira pujant cap a l’oest, una important isoglossa que marca el pas d’un tipus de parla «més catalana» (lleidatana) a una altra de més aragonesa” (p. 222). Tot i que per Haensch queda clar, però, que aquests dos parlars tenen més elements comuns que no diferenciadors, l’autor conclou que el parlar d’Areny “és més «català», tendeix més al dialecte català occidental, mentre que el parlar de Cornudella, com era d’esperar, marca ja la transició als parlars de la Vall de l’Isàvena, al qual s’arriba

passant per un port de muntanya que permet el pas de la Ribera de Cornudella al poble de Serradui” (p. 229).

Tort (1992) a “Notes sobre la Terreta i l’antic terme de Sapeira”, després d’aportar força dades de tipus demogràfic i històric, s’ocupa d’aspectes lingüístics i destaca el fet que el nucli pallarès de Sapeira “presenta unes característiques dialectològiques pròpies, degudes a la peculiar posició geolingüística de la Terreta, a la zona de contacte entre els subdialectes pallarès i ribagorçà”. Amb relació a aquesta idea, l’autor assenyala de manera molt sintètica, i basant-se en les descripcions que ofereix Veny (1982), alguns aspectes del parlar de Sapeira que corresponen a la varietat ribagorçana i d’altres que ho fan a la varietat pallaresa. Finalment, a l’annex, l’autor presenta un inventari de lèxic propi d’aquest nucli.

El treball de Barrull & Sistac (1992), “Fronteres polítiques i dialectals a la Terreta (Ribagorça)”, es diferencia dels anteriors pel fet que és l’únic estudi de què disposem que està dedicat a l’àrea objecte de la nostra recerca en la seva totalitat.⁷² Aquest treball, tot i que de caràcter breu, suposa un precedent i un punt de partida molt importants per al nostre estudi: Barrull & Sistac repassen la distribució a la Terreta de la palatalització de la lateral dels grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/, de l’ensordiment de sibilants, i de la realització de /a/ en síl·laba final travada; mostren en una sèrie de mapes l’evolució de les isoglosses que tracen aquests trets de tipus fònic, i pronostiquen, finalment, de quina manera es veuran modificades, aquestes isoglosses, en el futur. L’interès d’aquest estudi amb relació al contingut de la nostra tesi és evident, ja que s’hi proporciona informació de quina devia ser la distribució dels trets estudiats abans del gran buidament poblacional, s’hi assenyala la distribució d’aquests trets l’any 1985 –moment en què Barrull & Sistac duen a terme el treball de camp–, i, finalment, s’hi indica la distribució que es preveu, per a aquests trets, en el futur –moment que bé podria coincidir amb l’època actual. El mateix Sistac, en la seva tesi, publicada el 1993 i dedicada al ribagorçà a l’alta Llitera –concretament als parlars de la vall de la Sosa de Peralta–, inclou també un interessant apèndix cartogràfic amb diversos mapes que assenyalen el traçat de les isoglosses més importants que travessen la Ribagorça i la Llitera. Les poblacions objecte del nostre estudi, tant les administrativament pallareses com les administrativament aragoneses, apareixen en aquest compendi de mapes (Sistac, 1993: 352-371), que mostra la distribució d’alguns dels trets que tractem en el capítol central d’aquesta tesi.

⁷² El perímetre de la nostra àrea d’estudi no coincideix exactament amb el de l’àrea estudiada per Barrull & Sistac (1992), que abraça més nuclis (vg. § II.1.1 i § III.2.2).

A banda dels estudis amb informació relativa a la nostra àrea d'estudi, també cal tenir-ne en compte d'altres –que hem consultat al llarg de l'elaboració de la nostra tesi– de dedicats a parles veïnes o properes a la que és objecte d'estudi, o a parles que, en certa manera, hi estan relacionades, i que ens interessen pel fet que recullen, entre d'altres, informació de caràcter fònic i morfològic. A continuació llistem aquests estudis classificats d'acord amb el territori al qual fan referència i ordenats cronològicament.⁷³

Per a la Ribagorça –entenent la denominació en sentit ampli–, hem tingut en compte, principalment, els següents treballs: la tesi de Haensch (1960) i altres treballs més breus d'aquest autor (1962 i 1974) –concretament sobre els parlars de l'Alta Ribagorça i de la conca mitjana de l'Isàvena–; el treball d'Alturo & Fondevila (1986) sobre la frontera lingüística entre el ribagorçà i el pallarès a l'extrem nord-est de l'Alta Ribagorça; l'estudi de caràcter sociolingüístic d'Alturo (1987) sobre el canvi lingüístic a l'Alta Ribagorça; la tesi de Saura Rami (2003) sobre aspectes fonètics i morfosintàctics del benasquès; la monografia de Moners (2008) sobre el parlar de Castigaleu; i els treballs de Viruete (2007-2008, 2009) sobre el parlar de Benavarri, especialment el primer, dedicat a la morfologia verbal d'aquesta localitat. Cal que fem referència també a la tesi d'Arnal (1998), complet estudi sobre les varietats de filiació lingüística aragonesa de la Baixa Ribagorça occidental al qual hem recorregut en algun punt del nostre estudi. Pel que fa a la Llitera, hem pres en consideració aquests treballs: Alcover (1921-1922) i Carpi (1981), que ressegueixen, tant l'un com l'altre, diversos aspectes del parlar de Tamarit de Llitera; la tesi doctoral de Sistac (1993), centrada en els parlars de la vall de la Sosa de Peralta; i la de Giralt (1998), sobre els aspectes gramaticals de les parles de tota la comarca lliterana.⁷⁴

⁷³ A efectes de simplificació, hem dividit aquestes obres en les dedicades a parlars inclosos dins dels territoris de la Ribagorça i de la Llitera, d'una banda, i en les dedicades a parlars inclosos dins del territori del Pallars, de l'altra. Tant la denominació *Ribagorça* com la de *Pallars* no fan referència a cap realitat administrativa existent. El nom *Ribagorça* s'ha d'entendre aquí en sentit ampli: inclou territori que forma part de la comarca aragonesa de la Ribagorça i tot el territori que actualment forma part de la comarca catalana de l'Alta Ribagorça –el territori, de fet, que abracen les comarques proposades per la *Gran geografia comarcal de Catalunya* de l'Alta Ribagorça i de la Baixa Ribagorça, no coincidents amb cap realitat administrativa. Així, doncs, cal tenir en compte que quan llistem els estudis lingüístics dedicats a la Ribagorça, n'incloem de dedicats al català però també de dedicats a parlars ribagorçans de transició, com el benasquès, que queden inclosos dins de l'espai que aquí hem designat com a Ribagorça; bona part d'aquestes varietats que coneixem com de transició no es poden considerar, tot i la presència d'alguns elements catalans, de filiació lingüística catalana, i les considerem de filiació lingüística aragonesa o bé de veritable transició entre català i aragonès. El mateix passa amb la Llitera: els dos estudis principals de què disposem dedicats a aquest territori –Sistac (1993) i Giralt (1998)– no només tenen com a objecte d'estudi parles pertanyents al català sinó també alguns parlars de transició, els quals formen part, al costat de les varietats catalanes, de la realitat lingüística d'aquesta comarca. D'altra banda, la designació *Pallars*, la utilitzem, com fa Coll (1991), per referir-nos tant al territori del Pallars Sobirà com al del Pallars Jussà. Als annexos, en l'apartat de cartografia complementària, s'inclou un mapa que recull l'abast geogràfic que comprenen els principals estudis consultats en aquesta tesi (vg. § IX.4.4).

⁷⁴ Volem fer referència també a diversos treballs de recerca i de grau que aporten dades dialectals d'interès sobre alguns parlars ribagorçans avui: Castro (2008) fa un estudi sobre la palatalització de la lateral a les localitats lliteranes de Castellonroi, Valldellou i Camporrells, i a la ribagorçana d'Estopanyà; Marro (2010)

A aquestes aportacions relatives als territoris de la Ribagorça i de la Llitera, cal afegir-hi les monografies de Galan & Moret (1995) i de Moret & Sasot (1996), que s'ocupen, respectivament, dels parlars de Fraga i de Saidí, al Baix Cinca; la referència a aquests estudis la veiem necessària pel fet que les varietats parlades en aquestes localitats es caracteritzen per la palatalització de /l/ en els grups /pl/, /kl/, /fl/, /bl/ i /gl/, un dels trets fònics més característics del ribagorçà.

Pel que fa al Pallars, hem consultat, principalment, els següents treballs: l'estudi de Coromines (1935) sobre el parlar de les valls pirinenques de Cardós i Vall Ferrera; l'article de Roca-Pons (1965) sobre el parlar de la vall del Flamisell; el treball d'Alturo & Fondevila (1986) sobre la frontera lingüística entre el ribagorçà i el pallarès al nord-oest del Pallars Jussà; la monografia de Coll (1991) dedicada al parlar dels dos Pallars; el treball d'Andreu, Ramoneda & Toldrà (1992) sobre el pallarès a la vall d'Àssua; l'aportació d'Alamón & Andreu (1992), que s'ocupa d'algun aspecte puntual de fonètica pallaresa; la contribució de Sistac (1998) sobre el pallarès d'Àneu; els diversos treballs que ha publicat Romero (2001a, 2001b, 2001c) amb relació al canvi lingüístic a la Conca de Tremp, entre els quals destaca la seva tesi doctoral, centrada en el canvi lingüístic en morfologia nominal; i, finalment, les aportacions de Beà: un estudi dedicat a la vocal /a/ àtona final en pallarès (Beà, 2013), un treball que ofereix un estudi en paral·lel de la fonètica i del lèxic de les varietats parlades al Pallars Sobirà i a la Vall Fosca (Beà, 2015), i la seva tesi doctoral (Beà, 2016), la qual, basada en materials lingüístics recollits en el marc del projecte Aixalda, descriu el parlar del Pallars Sobirà i de la Vall Fosca.⁷⁵

En darrer terme, volem destacar que també hem obtingut informació sobre aspectes fònics i morfològics de parles ribagorçanes i pallareses a través d'estudis d'abast geogràfic

fa un estudi sobre la variació interna de la parla del poble de Jusèu a partir de tres variables fòniques, i Lladonosa (2013), sobre el parlar de Boí. Aquests treballs posen de manifest l'interès lingüístic d'aquests territoris i les diverses possibilitats d'estudi que ofereixen. D'altra banda, volem destacar el projecte que està duent a terme l'associació Escunç amb el títol "La Ribagorça parla", un diccionari en línia, en constant elaboració, que recull mots propis de la parla de la Ribagorça: www.ribagorcaparla.cat.

⁷⁵ Molts dels treballs que hem citat en aquest punt aporten, a banda d'informació fònica i morfològica –que centra el nostre interès–, informació sobre la riquesa i variació lèxiques del pallarès. De fet, són diverses les contribucions que no hem anomenat que apleguen mots d'aquesta varietat: destaquem els diversos treballs de l'etnògraf Violant i Simorra, que contenen apunts sobre lèxic; el recull de mots de la vall d'Àneu de Pol (1962); el recull de lèxic *Aina*, de Ramoneda *et al.* (2007) –un glossari temàtic iniciativa del Grup d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu que vol ser una eina per al personal docent dels centres educatius–; el llibre de Febrer & Bringué (2007) sobre la Vall Ferrera; i, finalment, els vocabularis del Pallars Jussà i del Pallars Sobirà publicats per Reñé (2010, 2011) a *Estudis de dialectologia catalana*. Tampoc no hem fet referència al treball de Rius-Escudé & Pérez-Peix (2012) sobre els trets melòdics del pallarès, ni al treball de sintaxi de Llop (2013) sobre la negació en pallarès, ni a la tesi doctoral d'Artés (2016) sobre el tractament gramatical de les terminacions de gènere a partir de l'estudi dels clítics en pallarès; tots aquests treballs mostren que l'interès que suscita aquesta varietat és creixent. En darrer terme, volem deixar constància del treball de recerca de Vilanova (2009) sobre el parlar d'Ainet de Besan i del treball de final de carrera de Martínez (2014) sobre el parlar de la Vall Fosca.

més ampli que els citats en els paràgrafs anteriors: han estat una font d'informació valuosa els diversos treballs d'Alcover –especialment les dades dialectals contingudes en els quaderns de camp i *La flexió verbal*–, els diversos atles que ja hem enumerat a l'inici d'aquest capítol, les descripcions dialectals que fa Veny (1982: 86-103) del ribagorçà i del pallarès en la síntesi de dialectologia *Els parlars catalans*, i el Corpus Oral Dialectal (COD), al qual ja ens hem referit anteriorment i que proporciona dades lingüístiques relativament actuals de les capitals ribagorçanes de Benavarri i el Pont de Suert i les pallareses de Tremp i Sort. Precisament Valls (2013) ha partit, entre d'altres, de dades d'aquest corpus per elaborar la seva tesi sobre el canvi lingüístic en nord-occidental, la qual ens ha proporcionat, igualment, informació d'interès sobre ribagorçà i pallarès.

VI. ESTUDI DE FENÒMENS CONCRETS PER A LA CLASSIFICACIÓ SUBDIALECTAL DE LA TERRETA

VI.1 Introducció

Els fenòmens a través de l'estudi dels quals volem contribuir a la descripció sincrònica dels parlars de la Terreta són els següents: dins del vocalisme tònic, estudiem la incidència de la vocal mitjana anterior oberta i del diftong *ei* (procedent del grup llatí ACT) (§ VI.2.1.1); dins del vocalisme àton, el tractament de la /a/ àtona final en síl·laba travada (§ VI.2.1.2); dins del consonantisme, la palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ (§ VI.2.2.1), l'ensordiment de sibilants (§ VI.2.2.2), el tractament dels sons llatins -l̥-, -dl̥-, -gl̥-, -g^e i - i -bl̥- (§ VI.2.2.3) i el tractament dels grups romànics N'R i L'R (§ VI.2.2.4); entre els elements morfològics, dediquem un capítol a les formes de l'article definit (§ VI.3.1.1), al sistema de demostratius (§ VI.3.1.2), a alguns clítics pronominals (§ VI.3.1.3) i a la flexió verbal (§ VI.3.2).

El nostre interès per tots aquests aspectes ve suscitat, d'entrada, per la variació que presenten a la Terreta, de la qual hem volgut deixar constància en aquesta recerca. D'altra banda, cal puntualitzar que alguns dels trets estudiats els hem escollit perquè tradicionalment s'han relacionat amb la pertinença a una de les dues varietats dialectals que ens ocupen, ribagorçà i pallarès: és el cas, per exemple, de la palatalització del segon element dels grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/, de l'ensordiment de sibilants o de la realització en [a] de /a/ àtona en síl·laba final travada per consonant –trets que s'han identificat amb la varietat ribagorçana–, i de, per exemple, una major incidència de [é], que s'associa, generalment, al pallarès. En aquesta nòmina de trets que ens haurien de permetre identificar un parlar com a més ribagorçà o com a més pallarès, hi incloem també l'estudi dels articles definits –especialment de les formes plurals– i dels demostratius, pels quals les síntesis de dialectologia han recollit sistemes diferenciats en ribagorçà i en pallarès. Determinades característiques ens interessin, doncs, per la condició que se'ls ha atribuït d'isoglosses delimitadores de les varietats ribagorçana i pallaresa, o pel fet que s'han interpretat com a característiques més representatives d'una varietat que de l'altra.⁷⁶ En

⁷⁶ Sovint una solució s'ha interpretat com a més representativa d'una varietat pel fet que gaudeix en la varietat en qüestió d'una major extensió, però això no vol dir que aquesta solució sigui l'única solució per a

l'estudi d'aquests trets creiem pertinent de fer una revisió de la bibliografia per compilar aquelles informacions relatives a la distribució d'aquests trets en català i, concretament, en els dominis del ribagorçà i del pallarès: la comparació de les nostres dades amb les contingudes a la bibliografia ens ha d'ajudar a determinar, si és possible, l'adscripció subdialectal de la Terreta.

D'altra banda, en aquest estudi, també hi han tingut cabuda altres trets que, a diferència dels anteriors, són característiques que s'atribueixen tant al ribagorçà com al pallarès, i que han estat i són compartides amb altres àrees pirinenques i del domini: és el cas de la resolució en [j] dels sons llatins $-I_1$ -, $-DI_1$ -, $-GI_1$ -, $-G^{e,i}$ - i $-BI_1$ - i de la conservació sense *d* epentètica dels grups $N'R$ i $L'R$; l'estudi d'aquestes solucions s'ha fet amb la intenció de mostrar quina és la distribució que presenten a la Terreta i de mesurar el grau de manteniment d'unes solucions que es troben en recessió o ja han desaparegut en altres punts del domini. A la vegada, i com hem fet amb els fenòmens citats anteriorment, hem volgut conèixer, d'acord amb el que recull la bibliografia existent, l'abast geogràfic concret d'aquests elements en l'espai ribagorçà i en el pallarès.

L'apunt sobre els clítics pronominals l'hem dedicat a l'estudi de les formes plenes *mi*, *ti*, *si* i *ni*, uns elements interessants no tan sols per la distribució que presenten a la Terreta sinó pel fet que no se'n fa esment en les descripcions de trets de ribagorçà i pallarès; precisament l'absència de referències a aquestes variants pronominals n'ha justificat la inclusió en el conjunt de trets estudiats.

En darrer terme ens centrem en la morfologia verbal, l'estudi de la qual s'ha plantejat, a diferència dels trets anteriors, d'una manera general. Atès que ens situem en un dels àmbits de la llengua amb més variació formal, que s'ha enregistrat un volum de dades verbals considerable en el marc d'aquest treball i que el nombre de fenòmens d'interès que hi hem localitzat és divers, hem optat per oferir una descripció per temps verbals, una visió de conjunt de la flexió verbal a la Terreta a partir de la qual ha estat més fàcil incidir en determinats aspectes que poden aportar informació sobre l'adscripció subdialectal de la zona estudiada.

Pel que fa a l'organització dels continguts de cada capítol, val a dir que, amb l'excepció de la flexió verbal, tots els capítols segueixen, generalment, una mateixa estructura: d'entrada, es presenten, per al tret estudiat, les dades enregistrades en el marc d'aquesta tesi i, si escau, se'n fa una breu descripció; en segon lloc, es recull el que les obres de caràcter general han dit sobre l'extensió geogràfica del tret en qüestió; el tercer i

un determinat tret en aquesta varietat ni que sigui exclusiva d'aquesta varietat. Com veurem, en ribagorçà la solució [a] per a /a/ àtona final en síl·laba travada conviu amb la solució [e].

quart apartats de cada capítol estan dedicats, respectivament, a compilar la informació que, de l'abast del tret, ens donen els estudis específics sobre el pallarès, d'una banda, i els estudis específics sobre el ribagorçà, de l'altra –informació que ha de servir per ratificar, completar o matisar les consideracions extretes de les obres més generals–; finalment, cada capítol es tanca amb un apartat conclusiu que posa en relació les dades obtingudes a la Terreta amb les extretes dels treballs consultats en els apartats precedents.

VI.2 Aspectes fònics

VI.2.1 Vocalisme

VI.2.1.1 Vocalisme tònic: obertura de la vocal mitjana anterior i diftong *ei*

El primer fenomen que ens proposem d'estudiar dins del vocalisme tònic és l'obertura de la vocal mitjana anterior (*carret*[é]ra, *caminar*[é], *m*[é]s 'més') conseqüència de l'evolució de A llatina + iod, això és, del diftong -AI-, primari o secundari, el qual s'ha resolt, habitualment, en català, en la realització tancada de la vocal mitjana anterior. L'interès per a l'estudi d'aquest tret s'explica pel fet que tant en els estudis generals sobre dialectologia com en alguns dels estudis específics dedicats al pallarès i al ribagorçà el fenomen d'obertura de determinades vocals mitjanes anteriors en posició tònica és vist com un dels trets més distintius de la varietat pallaresa, i també –tot i que d'una manera menys generalitzada– de la varietat ribagorçana.⁷⁷ A les obertures procedents de A llatina + iod que hem assenyalat, cal afegir-hi una sèrie de casos aïllats –també d'interès per al present capítol– que presenten [é] allà on la resta de varietats del català presenta [e]. Es tracta de mots la [é] dels quals procedeix de la Ē breu del llatí clàssic, que va evolucionar a [e] en llatí vulgar, i que, en alguns casos, més aviat aïllats, s'ha conservat amb aquest timbre: p. ex., *p*[é]dra (< PĒTRA), *m*[é]u (< MĒUM), *f*[é]sta (< FĒSTA), etc.⁷⁸

El segon tret objecte d'estudi dins del vocalisme tònic és la conservació del diftong *ei* en mots del tipus *lleit*, *feit* o *pleit*, manteniment que reflecteix un estadi antic de la llengua, anterior a la monoftongació. Conscients que es tracta d'un tret d'abast molt reduït

⁷⁷ En la breu caracterització dialectal que ofereix Badia ([1951] 1981: 63), precisament l'autor destaca del pallarès que “[s]e singularitza, entre altres trets, per presentar *e* oberta com a resultat de A llatina+iod”.

⁷⁸ Evidentment, entre aquests casos no hi comptem els que, procedents de [é] del llatí vulgar (< Ē breu del llatí clàssic), han conservat la [é] a tot el domini per influència de la consonant següent: *m*[é]l, *f*[é]rro, *hiv*[é]rn, *t*[é]ndre, *p*[é]u, etc. (vg. Moll, [1952] 2006: 72).

—que afecta molt pocs mots—, pensem, però, que el seu estudi és important atès que molts autors el situen com a propi de les varietats ribagorçana i pallaresa, així com d'algun altre punt del domini (Andorra, Capcir (Badia, [1951] 1981: 126)). Tot i que el presentem aquí com un tret independent de l'anterior —l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica resultant del diftong -AI—, ens trobem, de fet, davant d'aquest mateix diftong, procedent, però, del grup llatí -ACT-: el grup consonàntic llatí -CT- es resolgué amb la vocalització de la primera consonant en -i-, la qual, amb la -A- precedent, esdevingué iod semivocal.

Pel que fa a l'estructura del capítol, primerament es presenten les dades obtingudes a la Terreta (vg. § a)) per a l'estudi de l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i per a l'estudi del diftong *ei* procedent de -ACT-; en segon lloc, es recullen les referències al tractament d'aquests trets en ribagorçà i pallarès segons les descripcions generals (vg. § b)); tot seguit, es fa un buidatge dels estudis dedicats específicament a àrees pallareses, per tal de recollir les referències al tractament que hi han rebut els trets objecte d'estudi (vg. § c)); i es fa exactament el mateix però a partir dels estudis dedicats a àrees ribagorçanes (vg. § d)). El capítol es tanca amb un darrer apartat en què es presenta una síntesi dels apartats precedents i es posen en relació les dades de la Terreta amb les obtingudes en les diverses obres consultades (vg. § e)).

a) Presentació de les dades per a la Terreta

A continuació, presentem de forma resumida els resultats obtinguts, a partir de les enquestes realitzades, per als trets relatius a l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica (vg. (1)) i a la conservació del diftong *ei* en mots del tipus *lleit*, *feit* o *pleit* (vg. (2)).

(1) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta		Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta	
Resultat de A llatina + iod (No s'hi inclouen els resultats procedents de -ACT- (vg. quadre (2))).	[é] [primé], [karé], [majtinéra], [kompraré], [més] ‘més’, [bés] ‘vés’, [fréjʃ] o [fréjʃe]			
Resultat de [é] del llatí vulgar (< Ē breu del llatí clàssic)	[é] [téms], [finéstra], [fésta], [jéywa]~[éggwa], [dimékres], [sérp], [noβémbre], [dén], [kastéʎ], [ʎéβre], [fěβre]			
	La Ribera	Resta de nuclis		
	[péðra], [péðro]	[péðra], però [péðro]	[péðra], però [péðro]	
	[érβa]	[érβa]	[érβa]	
	[néw]	[néw]	[néw]	
	[méw] [téw] [séw]	[méw] [téw] [séw]	[méw] [téw] [séw]	
	Resta de nuclis	Areny	Castissent	Resta de nuclis
[béʎ]	[béʎ]	[béʎ]	[béʎ]	

(2) Conservació del diftong *ei* en mots com *lleit* o *feit*

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta	Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta
Resultat de A llatina+iod procedent del grup -ACT- (LACTU, FACTU)	[é] [lé], [fét]	

b) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i manteniment del diftong *ei* (*lleit*, *feit*...) en obres de caràcter general

D'acord amb les obres generals que inclouen referències al pallarès i al ribagorçà, totes dues varietats es caracteritzen pel fet que presenten un alt nombre d'ocurrències de [é].⁷⁹

Veny (1982: 97) destaca en pallarès “el resultat de /e/ dels grups llatins -AI-, -ACT-: *cantar*[é], *batr*[é], *carr*[é]*r*, *figu*[é]*ra*, *f*[é]*t*, *ll*[é]*t* (i *ll*[é]*it*)”, i també el del sufix llatí -ORIU, el qual “ha confluït també en una /e/: *volt*[é]*r*, *voltor*, *saltad*[é]*r*, *saltant*, *lligad*[é]*r*, *vencill*, etc”. Quant al ribagorçà, Veny (1982: 101) assenyala que “[e]l vocalisme tònic és com el comú nord-occidental, amb més ocurrències de /e/ que el lleidatà, car coneix aquest

⁷⁹ A l'hora de transcriure exemples procedents d'altres autors, hem optat per adaptar a l'alfabet fonètic internacional (AFI 93) les transcripcions que utilitzen sistemes anteriors a aquest.

fonema com a resultat del sufix llatí -ARIU (*txin*[é], gener, *prim*[é], primer, *din*[é]*s*, diners) i, en alguns parlars, de la E llatvg. (*t*[é]*mps*, *p*[é]*dra*)”. Quant al resultat del grup llatí -ACT- en ribagorçà, Veny destaca que hi roman vivent l’estadi *ei* (*feit*, *lleit*, *plleit*), però no especifica l’obertura de la vocal mitjana.

Alegre (1991: 180-181), per al pellarès, destaca l’obertura de la vocal *e* provinent dels sufixos -ARIA (FICARIA > [fiyé^{ra}] ‘figuera’), -ARIU (CARRARIU > [karé] ‘carrer’) i -ORIU (VULTURIUM > [bolté] ‘voltor’) i dels grups llatins -AI- (MA(G)IS > [més] ‘més’) i -ACT- (LACTE > [lét] o [léjt] ‘llet’, FACTU > [fét] o [fêjt] ‘fet’). Concretament, per a l’evolució del grup llatí -ACT-, Alegre assenyala que “les formes en /ε/ o /e/ del català general van penetrant i arraconen les diftongades”, i que el diftong es conserva millor en les formes derivades com, per exemple, *lleitera*. Del ribagorçà, Alegre (1991: 185) en destaca, d’una banda, l’obertura de la *e* resultant del sufix -ARIU, com en pellarès, i, de l’altra, la conservació del diftong *ei*, derivat del grup llatí -ACT-, però no s’especifica, en aquest cas, el grau d’obertura de la vocal mitjana.

Tenint en compte aquestes caracteritzacions generals del ribagorçà i el pellarès, podem dir que ambdues varietats tenen en comú que resolen el sufix llatí -ARIU en [é]. D’acord amb les informacions aportades per Veny i Alegre, a banda de la [é] resultant de -ARIU, el pellarès presenta també altres ocurrencies de [é] –més ocurrencies de [é] que no pas la varietat ribagorçana–, atès que el pellarès coneix la [é] com a resultat, no només del sufix -ARIU, sinó també a partir dels grups llatins -AI-, -ACT- i -ORIU. D’altra banda, Veny, inclou com a propis d’alguns parlars ribagorçans alguns mots, com [téms] i [péðra], que presenten [é] procedent de la Ē del llatí clàssic, la qual va donar [é] en llatí vulgar; aquest timbre –que divergeix de l’evolució [é] pròpia de bona part del domini lingüístic– s’ha mantingut, doncs, segons Veny, en determinats mots en alguns punts del ribagorçà.⁸⁰ No sembla que es tracti, però, d’un fenomen que tingui un comportament sistemàtic, i molt probablement la conservació de la [é] del llatí vulgar deu afectar mots aïllats.

⁸⁰ Alturo (1987: 76), potser seguint Veny, també pren el resultat [é] (< Ē breu del llatí clàssic) que trobem en certs mots com un dels trets que permet qualificar la seva zona d’estudi com a lingüísticament ribagorçana: “la major ocurrencia de /ε/, fins i tot allí on la major part de parlars occidentals fan /e/ ([téms] ‘temps’, [péðra] ‘pedra’)”; l’autora recull, precisament, els mateixos exemples que Veny, als quals més endavant afegeix les formes de possessiu ([méw], [téw], [séw]) i algunes formes verbals del verb *tenir*, com, per exemple, [té] ‘té’.

Pel que fa a les formes diftongades del tipus *lleit* o *feit* –les quals reflecteixen un estadi intermedi previ a la monoftongació–, podem dir, d’acord amb les informacions de caràcter general presentades fins ara i extreïdes de Veny (1982) i d’Alegre (1991), que les variants amb diftong són més generalitzades en ribagorçà que no pas en pallarès. Tot i que *ei* és el tractament genuí que el grup -ACT- ha rebut en totes dues varietats, s’observa en pallarès un cert retrocés en l’ús de les formes diftongades. De fet, Veny inclou com a exemples del pallarès les formes *f[é]t* i *ll[é]t* i, entre parèntesis, la forma *ll[éj]t*, la qual cosa ens pot fer pensar que aquesta última és una forma menys general.⁸¹

Si ens fixem ara en les nostres dades, relatives a la Terreta, i les posem al costat de les caracteritzacions generals de Veny i d’Alegre, podem comprovar que la varietat que estudiem difereix tant del ribagorçà com del pallarès en el resultat del sufix -ARIU, el qual és [é] a tota la Terreta. De fet, la varietat de la Terreta tampoc no presenta l’obertura a [é] en la resta de contextos en què la varietat pallaresa sí que ha evolucionat cap a aquest timbre vocàlic. En aquest sentit, podem establir, doncs, que la varietat de la Terreta s’allunya de la ribagorçana i encara més de la pallaresa. Pel que fa als resultats obtinguts a la Terreta per als mots que contenen una [ɛ] procedent de la [é] en llatí vulgar –Ē del llatí clàssic–, només en un dels nuclis de la Terreta, la Ribera de Cornudella, s’han recollit mots que, com els exemples presentats per Veny –*pedra* i *temps*–, presenten obertura: concretament, les formes que hem localitzat a la Ribera de Cornudella són [péðra], [érβa] (però *s[é]rp*), [néw], els possessius [méw], [téw] i [séw] i el nom de pila *P[é]dro*. La forma *temps* es realitza a la Ribera i a tota la Terreta amb [é].

⁸¹ Badia ([1951] 1981: 126), després d’assenyalar que “[e]l resultat actual del procés *AI > e* és, gairebé en tot el domini, *e* tancada”, destaca, d’una banda, que “l’etapa *ei* (< ACT) perdura en algunes zones aïllades, com ara la Ribagorça, el Pallars, Andorra i el Capcir (*feit*, *lleit*, etc.)”, i, de l’altra, que “la *e* resultant no és tancada sinó oberta en alguns punts del domini, com la Ribagorça, el Pallars i el Capcir”. Moll ([1952] 2006: 82) assenyala: “L’etapa intermèdia *ei* es troba en documents catalans fins al segle XIV pel que fa al grup ACT (FACTU, *feyt*, TRACTU, *treyt*); d’altra banda, avui dia hi ha dialectes pirenaics que no han ultrapassat totalment aquesta etapa i que pronuncien *ll[é]t* i *guar[é]t*”. Sistac (1993: 40, nota 39) també delimita l’extensió d’aquest tret, dins i fora del domini català: “[...] a tota la Llitera i la Ribagorça i, parcialment, al Pallars Sobirà (on també tenim [fét] i [két]). Pel nord, ho retrobem al Capcir i en gran part del llenguadocià meridional, on conviu amb [fájt] (fins a trobar la isoglossa de la palatalització: [fátj]), incloent-hi el gascó [éjt], [héjt]. Pel sud ho retrobem al Baix Cinca (però més aviat [féjt], especialment a Fraga) i a Maella. En estat residual ho trobem als Ports de Morella i al Maestrat. A més, PLACITU > [pléjt], [pléjt] és general en valencià (malgrat que el DCVB no el documenta enlloc)”. Galan & Moret (1995: 20) recullen en el parlar de Fraga els mots [gwaréjt], [kéjt] i [pléjt], que encara mantenen el diftong *ei*. El DCVB recull la forma [kéjtéra] a Calasseit, Benassal i Morella, i la forma [kéjt] a Andorra, Benavarri, Pinyana, Balaguer, Pradell, Massalcoreig, Fraga, Calasseit, Riba-roja, Batea, Benassal i Morella, i la forma [kéjt] a Ribesaltes, Oliana, Tamarit de Llitera i Maella. La forma [p[é]jt], el DCVB la documenta a la Ribagorça, a la Llitera i a Fraga. Les formes *treit*, *feit* i *perfeit* el DCVB només les recull com a variants antigues.

No hem trobat enlloc de la Terreta cap rastre de les formes diftongades del tipus *lleit* i *feit*, pròpies del ribagorçà, i també del pallarès (en aquesta última varietat ja hem vist que les variants diftongades són menys generals que en ribagorçà i conviuen amb les formes *ll[é]t* i *f[é]t* –anotades per Veny i Alegre–, i també amb *ll[é]t* i *f[é]t* –anotades només per Alegre. Les formes generals a tota la Terreta són les formes monoftongades i sense obertura, *ll[é]t* i *f[é]t*. En aquest sentit, doncs, podem determinar que la varietat de la Terreta s’allunya tant del ribagorçà com del resultat genuí del pallarès, així com de l’estadi posterior del pallarès amb reducció *[éj] > [é]*.

c) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i manteniment del diftong *ei* (*lleit*, *feit*...) en els estudis específics sobre el pallarès

Aquest apartat té com a objectiu donar compte del tractament que reben en pallarès els dos fenòmens que estudiem dins del vocalisme tònic: l’obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica, d’una banda, i el manteniment del diftong *ei* en mots com *lleit*, *feit* o *pleit*, de l’altra. Per tal de fer-ho, repassem els treballs dedicats exclusivament a la varietat pallaresa, tant els que ens proporcionen informació d’una àrea geogràfica reduïda, específica (Coromines, 1935, per a les valls de Cardós i Vall Ferrera; Roca-Pons, 1956, per a la vall del Flamisell –la Vall Fosca–; Alturo & Fondevila, 1986, per als nuclis pertanyents al municipi pallarès de Sarroca de Bellera; Sistac, 1998, per a les valls d’Àneu), com els que ens donen informació d’un àmbit geogràfic més general (Coll, 1991, per al Pallars Sobirà i el Pallars Jussà; Beà, 2015, per al Pallars Sobirà i la Vall Fosca). També en aquest apartat fem una breu referència a la varietat de la Conca de Tremp (Romero, 2001a); tot i que no es considera una varietat pròpiament pallaresa, sinó de transició entre pallarès i lleidatà (Sistac, 1998: 44), ens interessa fer-hi referència per la proximitat i les relacions d’aquesta zona amb la nostra àrea d’estudi.

A les valls situades a l’extrem nord-oriental del Pallars Sobirà de Cardós i Vall Ferrera, la parla de les quals és estudiada per Coromines (1935), hi és característica –amb l’excepció del poble de Tor– l’obertura de la *e* en posició tònica en mots com *[éra]* ‘era’ (substantiu), *[karé]* ‘carrer’, *[fiyéra]* ‘figuera’, *[més]* ‘més’, *[fě]* ‘fer’ (verb), etc., tots ells exemples de l’evolució cap a *[é]* de A llatina + iod.⁸² Quant a les formes del tipus *freixe*,

⁸² Coromines (1935: 245) destaca el fet que el pallarès té *[é]* com a resultat de la combinació d’una A llatina amb una *ĭ* fruit de l’anticipació d’una *i* de la síl·laba següent (s’inclou aquí el sufix -ARIU, -ARIA > -air(u), -aira > -eir, -eira > -er, -era) o de la vocalització d’una consonant llatina. D’aquesta manera, segons

madeixa i *greix*, al costat de les variants amb obertura, hi apareixen les formes amb [é], tancament que s'explica, probablement, “per la influència tancant de la [j] i de la fricativa” (Coromines, 1935: 246). La primera persona singular del futur es realitza amb obertura en els pobles de les valls de Cardós i Vall Ferrera ([batré] ‘batré’, amb l'excepció, altra vegada, de Tor (Coromines, 1935: 266). Pel que fa a l'evolució de [é] del llatí vulgar (< Ē del llatí clàssic), a banda dels contextos habituals en què aquesta vocal s'ha conservat amb obertura a tot el domini lingüístic català, Coromines (1935) llista diversos casos –que agrupa tenint en compte el context fònic posterior– en què ha prevalgut la solució [é], i també casos en què hi ha vacil·lació entre les solucions amb obertura i sense.⁸³ Així, trobem [é] davant del grup llatí CL ([béʎ] ‘vell’) i davant de *r* seguida de vocal, de *b* o de *p* ([éra] ‘era’ (verb *ser*), [fé] ‘fer’ (< FĒRUM, adjectiu), [érβa] ‘herba’, [séɾp] ‘serp’). Davant de *d*, als pobles d'Àreu i de Farrera apareix la solució amb [é] ([pédra] ‘pedra’), i als pobles de Cardós, la solució amb [é] ([pédra] ‘pedra’).⁸⁴ Quant a l'evolució del grup -ACT- a les valls de Cardós i Vall Ferrera, el tractament que rep -ACT- en els pobles estudiats per Coromines és [éj] (p. ex.: [ʎéjt]); l'autor descriu aquest tractament com el genuí de l'Alt Pallars.⁸⁵ Coromines assenyala, però, que les formes del català comú, amb [é] i [é], ja han començat de penetrar, i, d'altra banda, que el diftong es conserva millor en les formes derivades, com [ʎejtéɾa].⁸⁶

La varietat parlada a la Vall Fosca (al nord del Pallars Jussà), estudiada per Roca-Pons (1956), destaca pel fet que no ofereix un resultat comú quant a l'obertura de la *e* en

Coromines, el pallarès trenca la unanimitat de la resta de dialectes catalans, que coincideixen a fer tancada la *e* resultant del grup -AI-. Tot els pobles estudiats per Coromines tenen com a resultat -AI- > [é] (Estaon, Esterri de Cardós, Tavascan, Farrera i Àreu), amb l'excepció, però, del poble de Tor, que presenta [é] i, per tant, en paraules de l'autor, “va amb els parlars de l'Urgellet i Andorra”.

⁸³ Coromines detecta certes vacil·lacions en l'obertura de la *e* quan va seguida de *nr* (p. ex., [diβénres] ‘divendres’ a Farrera, però [diβénres] a Tavascan i Àreu), de consonant velar (p. ex., [éggwa] ‘egua’, però [dimékres] ‘dimecres’) i de *s* (p. ex., [finéstra] ‘finestra’, però [finéstra], [fésta] ‘festa’). Tots els casos que recull Coromines (1935) de *e* seguida de [w] d'origen labial presenten [é] (p. ex., [méw] ‘meu’ (possessiu), [néw] ‘neu’).

⁸⁴ Pel que fa al poble de Tor, en tots els contextos que descriu Coromines d'aparició de [é] “té constantment [é] com el català oriental i les valls veïnes de l'Urgellet i Andorra, pertanyents al català occidental: [pédra], [ére], [fé], [burék], [éggwa], [finéstra], [érβa], [séɾp], [ʎéβre], [brés]” (Coromines, 1935: 248).

⁸⁵ Novament, tal com passava en els exemples anteriors, el poble de Tor presenta la realització tancada: [ʎéjt].

⁸⁶ És probable que, d'aquesta observació feta per Coromines (1935: 246) sobre la penetració de les formes del català comú i sobre la major conservació del diftong en les formes derivades, en parteixin les consideracions fetes per Alegre (1991: 180) pel que fa al grup -ACT- en pallarès i que hem recollit a § b).

posició tònica procedent de A llatina+iod: els pobles de Cabdella, Espui, la Torre de Cabdella i Mont-rós, a la capçalera del riu Flamisell, fan [karé] ‘carrer’, [kaldé] ‘calder’, [més] ‘més’, [fé] ‘fer’ (verb), [bés] ‘vés’, etc., com els parlars de Cardós i Vall Ferrera; la resta de llogarets i pobles del Flamisell, a la part baixa de la vall (Obeix, Castell, Antist, Estavill, Cérvoles, la Plana, Beranui, la Pobleta de Bellveí i Senterada), presenten [é]: [fé] ‘fer’ (verb), [karé] ‘carrer’, [kaldé] ‘calder’, [més] ‘més’, [bés] ‘vés’, etc. Els mots com *freix* i *greix* es realitzen arreu del Flamisell amb [é] (p. 70). Quant a la primera persona del singular del temps de futur, és general a tota la vall la pronúncia amb [é], [kantaré] (p. 78). El nombre de casos amb conservació de la [é] del llatí vulgar que Roca-Pons (1956) documenta a la vall del Flamisell és inferior al nombre de casos recollits per Coromines (1935). Així, a diferència de les valls de Cardós i Vall Ferrera, a tots els pobles del Flamisell trobem les solucions amb *e* tancada [érβa] ‘herba’, [sérp] ‘serp’, [péðra] ‘pedra’, etc. Roca-Pons recull, però, alguns casos de manteniment de [é] del llatí vulgar: els possessius (p. ex., [méw]) i, en el context de *e* davant de *r* més vocal (o *r* < TR), [ére] (< ĒRAT) i [pére] (< PĚTRU). Aquestes pronúncies no són generals de tota la vall i Roca-Pons les atribueix a aquells nuclis de la ribera del Flamisell on ha registrat les realitzacions tipus [karé], [kaldé], etc. Quant al mot *vell* (< VĚCLU), la forma amb [é] és comuna a tota la vall.⁸⁷ Pel que fa a al grup -ACT-, tots els pobles de la Vall Fosca presenten una solució comuna: [é] ([két]).

Els nuclis pertanyents al municipi de Sarroca de Bellera (Sas, les Iglésies i Sarroca de Bellera), estudiats per Alturo & Fondevila (1986), es troben situats a la zona del Coll de Perves, pas natural entre les valls del riu Noguera Ribagorçana i del riu Flamisell. Aquest treball ens proporciona informació quant al resultat, concretament, del sufix -ARIU, que, en aquests nuclis pallaresos que fan frontera amb la comarca de l’Alta Ribagorça, és [é]: així, trobem, p. ex., les formes [tewlé] i [primé] (Alturo & Fondevila, 1986: 50, 58). L’estudi només recull alguns exemples aïllats de mots procedents de [é] del llatí vulgar (< Ē del llatí clàssic): [fésta] ‘festa’, [dimékres] ‘dimecres’, [diβénres] ‘divendres’.

⁸⁷ El DCVB documenta la forma [béλ] a Sort, Isavarri, Llavorsí, Boí, Cabdella, Pobla de Segur, Tremp, Tamarit, Fraga, Balaguer i Urgell. Moll ([1952] 2006: 73) situa la pronúncia [béλ] en una zona del català occidental que va des de Benavarri fins a Mequinensa, a part de l’Urgell i en localitats de l’extrem meridional (Monòver).

El quart estudi de caràcter específic que ens interessa recollir en aquest apartat és el dut a terme per Sistac (1998) a les valls d'Àneu, a l'extrem nord-occidental del Pallars Sobirà. Sistac (1998: 62-63) destaca com a “tret diferencial respecte del dialecte de la resta de Ponent” l'obertura de les vocals mitjanes anteriors que procedeixen del diftong llatí -AI-, del grup -ACT- i del sufix -ARIU, -ARIA: l'autor inclou com a exemples les formes [més] ‘més’, [lét] ‘llet’, [forné] ‘forner’, [karetéra] ‘carretera’, entre d'altres, així com formes verbals de primera persona del futur ([kaminaré] ‘caminaré’) i mots que han canviat el seu sufix en [é] (VULTŮRIU > [bolté] ‘voltor’).⁸⁸ Quant als casos “escadussers i inesperats de *e* oberta” –tal com els descriu Sistac– procedents de la [é] del llatí vulgar (< Ē breu del llatí clàssic), l'autor en detecta uns quants a les valls d'Àneu: *neu*, *nét*, *festa*, *tenen*, *vénen*, *herba*, etc., i, amb un alt grau de vacil·lació dins de les valls, els mots *pedra*, *metge*, *divendres*, *tendre*, *finestra*. Sistac apunta que aquests casos de [é], mancats de sistematicitat, es retroben en altres punts del Pallars, de la Ribagorça i de la Llitera i que és probable que s'expliquin pel fet que “el vocalisme del llatí vulgar es degué mantenir a l'extrem nord-occidental de la llengua catalana fins a èpoques molt tardanes”.

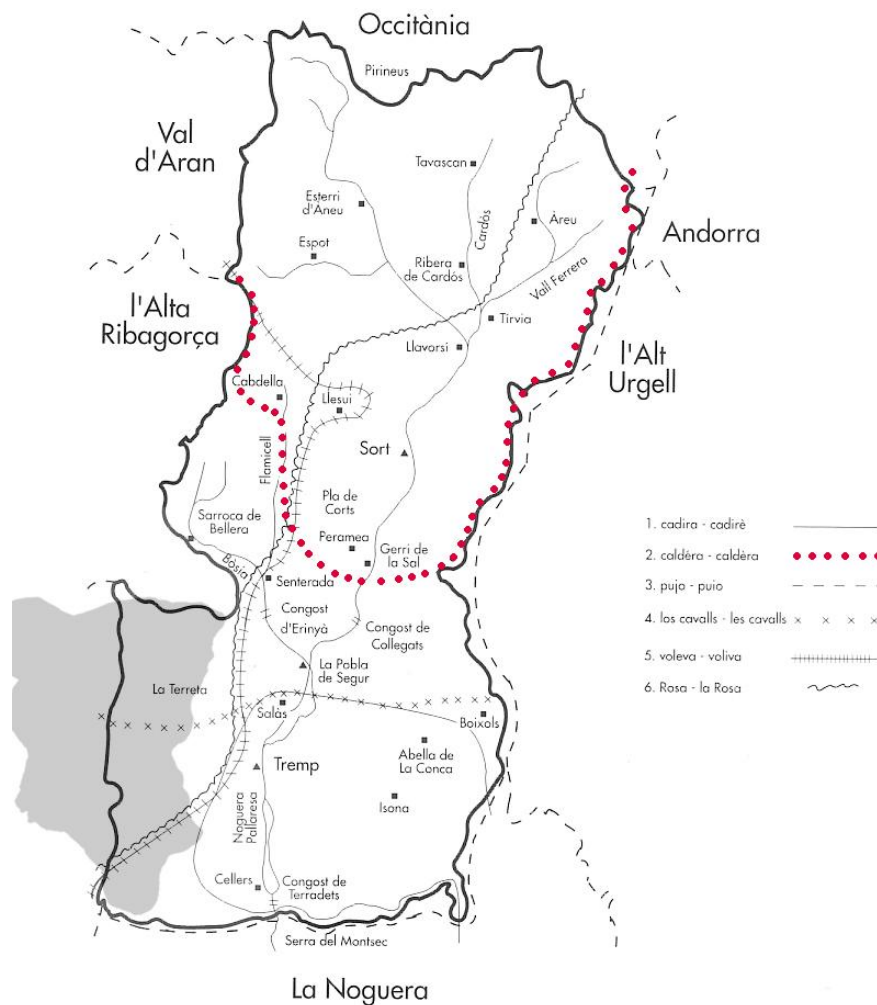
A la Conca de Tremp, les vocals mitjanes anteriors que es troben en posició tònica procedents de A llatina+iód evolucionen cap a [é]: [karetére] ‘carretera’, [fét] ‘fets’ (Romero, 2001a: 65). La parla de la Conca de Tremp difereix, doncs, de l'evolució cap a [é] típica del pallarès i coincideix, en aquest punt, amb les solucions del lleidatà. També els mots *festa*, *pedra* i *finestra* (amb [é] en llatí vulgar < Ē del llatí clàssic) es realitzen amb [é] ([fêste], [pédre], [finéstre]) –aquesta és la pronúncia que el DCVB recull per a la localitat de Tremp.

Bona part de la informació relativa al pallarès que hem exposat fins ara es presenta sintetitzada a Coll (1991): l'autor es refereix a l'obertura de la *e* tònica procedent del grup llatí -AI- com un dels trets més distintius de la parla del Pallars, i, després d'enumerar-ne alguns exemples ([oliβé] ‘oliver’, [fét] ‘fet’, [faré] ‘faré’), n'indica l'abast geogràfic: “[...] aquest fenomen és propi de tot el Pallars Sobirà –des de Gerri fins Alós–, amb una obertura progressiva de la *e*, a mesura que avancem cap al nord. Travessa també cap a la Vall Fosca, on afecta els pobles del marge esquerre del Flamicell –la Coma de Mont-ros– així com

⁸⁸ Sistac també recull una sèrie de casos en què la [é] s'ha estès a altres mots per analogia: p. ex., a la forma verbal [féβa] ‘feva’, o als mots [kafé] ‘café’, [bwéno] o [béno] ‘bueno’, [pwésto] ‘puesto’, [léyo] ‘lego’ i [despwés] ‘después’, entre d'altres.

Espui i Cabdella, ja a la capçalera de la vall. Aquí, però, l'obertura de les *ee* és menys general que al Sobirà". A (3) reproduïm el mapa de Coll (1991: 18), el qual, entre les principals isoglosses del pallarès, recull la relativa a l'obertura de la vocal mitjana anterior procedent de A llatina + iod, que aquí destaquem en vermell. Afegim en el mapa de Coll la silueta corresponent a la nostra àrea d'estudi.

(3)

A partir de Coll (1991: 18)

Beà (2015), en el darrer estudi de què es disposa dedicat a l'àrea pallaresa, estudia els parlars del Pallars Sobirà i de la Vall Fosca (aplega, per tant, les àrees estudiades per Coromines, 1935; Roca-Pons, 1956; Sistac, 1998; i estudia, a més a més, l'àrea meridional del Pallars Sobirà). Beà (2015: 117) ratifica que el límit meridional de la realització [é] procedent del sufix -ARIU es troba avui allà mateix on el va situar Coll (1991). Pel que fa al manteniment de [é] del llatí vulgar, es documenten diversos mots amb conservació del timbre obert, al costat, però, dels corresponents casos amb [é], i, si bé la distribució

geogràfica d'unes i altres solucions no sempre és clara –hi ha molta vacil·lació–, podem dir que, en general, Beà detecta una major concurrència de casos amb obertura a la part septentrional de la seva àrea d'estudi.⁸⁹ Pel que fa a la conservació del diftong *ei*, Beà (2015: 114-115) només l'ha trobat en el mot *plet*; per al mot *llet* documenta les variants *ll[é]t* i *ll[ê]t*.

d) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i manteniment del diftong *ei* (*lleit, feit...*) en els estudis específics sobre el ribagorçà

De la mateixa manera que en l'apartat anterior –dedicat al pallarès–, a continuació repassem les aportacions relatives al ribagorçà pel que fa a l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica i pel que fa al manteniment del diftong *ei*. Tenim en compte el treball de Grieria (1914) –centrat en qüestions de vocalisme a la frontera catalanoaragonesa–, els diferents treballs de Haensch (1960, 1974) –sobre els parlars de l'Alta Ribagorça i sobre els parlars del curs mitjà de l'Isàvena, respectivament–, el treball d'Alturo & Fondevila (1986) –en aquest apartat només prenem en consideració els nuclis administrativament ribagorçans d'aquest estudi–, el treball de Sistac (1993), el qual té com a principal objecte d'estudi el ribagorçà a l'alta Llitera, però recull, també, en l'apèndix cartogràfic, informació referent a tota l'àrea ribagorçana, i, finalment, el treball de Moners (2008), per a Castigaleu, i el de Viruete (2009), per a Benavarri. Tot i que bàsicament ens referim a varietats ribagorçanes de filiació lingüística catalana, en alguna ocasió fem referència a parlars híbrids o de transició que també trobem a les comarques de la Ribagorça i de la Llitera.

D'acord amb les dades recollides per Grieria (1914: 61), l'obertura de la vocal mitjana procedent del sufix llatí -ARIU no és general de tota l'àrea ribagorçana. Així, l'evolució -ARIU > [é] és desconeguda als pobles de la ribera de l'Isàvena i als de la ribera ribagorçana –Grieria recull la forma [nuyé] 'noguer' a Senet, Castanesa, el Pont de Suert, Sopeira i Areny. En canvi, a la zona de Benavarri, Grieria hi documenta la solució amb obertura, que és també la pròpia de la Llitera.⁹⁰ De mots amb manteniment de la [é] del

⁸⁹ Per a referències concretes a la distribució geogràfica d'unes i altres variants, vg. Beà (2015: 107-111). Destaquem només el cas concret de les pronúncies amb [é] dels possessius, que aquest autor ha localitzat de manera majoritària a tota la comarca, amb l'excepció de les valls del sud, on hi ha vacil·lació. Les variants *m[é]u*, *t[é]u* i *s[é]u* són, doncs, les localitzades per Beà a les valls de Cardós i Vall Ferrera; aquestes formes no coincideixen, doncs, amb les variants amb tancament recollides per Coromines (1935).

⁹⁰ No tenim en compte absolutament tots els punts d'estudi de Grieria (1914), els quals l'autor classifica d'aquesta manera: Vall d'Aran (Canejan, Montcorbau, Salarú, Viella); ribera Ribagorçana (Senet, Castanesa, les Paüls, el Pont de Suert, Sopeira, Areny); ribera Éssera (Benasc, Castilló, Campo, Graus);

llatí vulgar (procedent d'una È del llatí clàssic), Grieria (1914: 42-49) en troba de repartits per tota l'àrea ribagorçana, si bé també documenta, en alguns punts, els corresponents mots amb [é]. Destaquem només aquí el fet que aquest autor recull els mots amb obertura *p[é]dres*, a Sopeira, i *f[é]sta*, *fin[é]stra* i *h[é]rba*, a Sopeira i a Areny, com a la resta de pobles de la Noguera Ribagorçana; assenyallem que aquestes dades, però, no coincideixen amb les procedents del nostre corpus: tots aquests mots els hem documentat sempre amb [é] als nuclis de Sopeira i Areny.⁹¹ Quant a l'evolució del grup -ACT-, d'acord amb les dades de Grieria (1914: 58, 96-97), la conservació del diftong *ei* és general de l'àrea ribagorçana amb l'excepció de la ribera de la Noguera Ribagorçana: la forma documentada a Senet, Castanesa, el Pont de Suert i Sopeira és *ll[é]t*, però *ll[éj]t* a Areny –altra vegada, les nostres dades, sense diftong, disten de les recollides per Grieria al nucli d'Areny.⁹²

Les varietats de l'Alta Ribagorça estudiades per Haensch (1960) són les de Bissaurri i Renanué, a la conca del riu Éssera, i, d'acord amb Haensch, de filiació aragonesa; les d'Espés, les Paüls, Abella i Alins, a la conca del riu Isàvena, i que l'autor considera de transició del català cap a l'aragonès; i, finalment, les de Bonansa, Noals, Benifonts, Ardanui, Castanesa i Fontjanina, a la conca del riu Noguera Ribagorçana, i que l'autor inclou dins del domini lingüístic català.⁹³ La solució del sufix -ARIU en aquestes varietats de l'Alta Ribagorça és [é]: així trobem, p. ex., [brayé] i [kraβé] a la zona de l'Isàvena i de la Noguera Ribagorçana, i [brayéro] i [kraβéro] a la zona de l'Éssera. En alguns dels nuclis, Haensch també hi ha recollit algunes formes que presenten [é] (procedent de [é] oberta del llatí vulgar): són [féβre] 'febre', [pédra] 'pedra' o [pésa] 'peça' (aquesta última només a l'Isàvena i a la Noguera Ribagorçana).⁹⁴ Quant al manteniment de l'estadi *ei* en l'evolució del grup -ACT-, Haensch (1960) documenta les

ribera Isàvena (Beranui, Roda, Llaguarres, Lasquarri); zona de Benavarri (Tolba, Benavarri, Jusseu, Aguilaniu, Torres del Bisbe), Llitera (Binèfar, Tamarit, Sant Esteve, Fonts, Peralta), riberes baixes del Segre i del Cinca (Lleida, Massalcoreig, Fraga, Candanos, Vilella, Vallobar). Pel que fa al poble de les Paüls, Grieria l'inclou entre els pobles de la ribera del riu Noguera Ribagorçana; caldria incloure'l, però, entre els pobles de la ribera de l'Isàvena atès que es troba a la conca alta d'aquest riu.

⁹¹ Val a dir que hi ha altres informacions entre les documentades per Grieria (1914) que no coincideixen amb les recollides en estudis posteriors. Així, Grieria (1914) recull *cast[é]ll* a Tolba, Benavarri i Peralta, però Sistac (1993: 357) només a Peralta.

⁹² El mateix passa amb els mots *fet* i *plet*, que Grieria documenta amb conservació del diftong *ei* al Pont de Suert i a Areny i a Sopeira, on no tenim constància d'aquestes realitzacions.

⁹³ En el títol de l'estudi de Haensch (1960) la denominació *Alta Ribagorça* s'ha d'entendre, doncs, com una entitat geogràfica i no administrativa. Aquesta denominació passà a designar la realitat administrativa corresponent a la comarca catalana de l'Alta Ribagorça l'any 1987.

⁹⁴ Als nuclis de la conca de l'Éssera estudiats per Haensch hi ha molts mots que diftonguen en [jé]: n'és un exemple [pjésa] 'peça', juntament amb [jérβa] 'herba', [sjéra] 'serra', [djén] 'dent', [jéywa] 'euga', etc.

formes de participi *féto* (a Bissaurri) i *fet* (a Espés i Bonansa). En l'inventari lèxic que tanca l'estudi de Haensch (1960), hi apareix la forma *llét*, sense diftongar, que l'autor recull als nuclis de Castilló de Sos, Bissaurri, Renanué, Espés, Bonansa, Castanesa i Ardanui.

Als pobles situats al curs mitjà de l'Isàvena, estudiats per Haensch (1974), l'evolució del grup -ARIU no varia respecte del resultat de les varietats estudiades per Haensch (1960).⁹⁵ Quant a la conservació del diftong *ei*, Haensch (1974) recull les formes de participi *fet* (a Calvera) i *feto* (a Serradui), sense conservació del diftong *ei*, però no disposem de més casos que puguin exemplificar l'evolució del grup -ACT-.

Els nuclis administrativament ribagorçans de Llesp, Ventolà, Malpàs, Massivert, Viu de Llevata, Adons, Abella d'Adons i Perves, que formen part del terme municipal del Pont de Suert, són estudiats per Alturo & Fondevila (1986), juntament amb els nuclis veïns pertanyents al municipi de Sarroca de Bellera, al Pallars Jussà. Quant a la realització de la vocal mitjana anterior en posició tònica, aquesta es realitza [é] en els mots del tipus [primé] 'primer' (< ARIU).⁹⁶ En alguns punts (sobretot a Llesp, Malpàs i Ventolà), Alturo & Fondevila hi han detectat força casos de conservació de [é] del llatí vulgar: p. ex., [téms] i [érβa] (però [fésta]). De casos com aquests amb obertura també se'n localitzen al Pont de Suert en mots com *m[é]u*, *t[é]u*, *s[é]u*, *p[é]dra*, *t[é]mps*, *t[é]* (3 PI *tenir*) (Alturo, 1987: 133).⁹⁷

Les varietats pròpies dels nuclis de la vall de la Sosa de Peralta, a l'alta Llitera, són estudiades per Sistac (1993).⁹⁸ Hi és característica la realització oberta de la vocal mitjana anterior en les formes [éra] 'era', [fê] 'fer' (verb) i com a resultat del sufix -ARIU: [primé] 'primer', [frontéra] 'frontera', etc.⁹⁹ El diftong llatí -AI- segueix una altra evolució en els mots *més*, *madeixa*, *freix* o *freixe*, *feix*, etc., on monoftonga en [é]. Quant a la forma de primera persona del singular del futur, és general de tots els parlars estudiats per Sistac

⁹⁵ [erβé] 'herber' i [saliné] 'saliner' als nuclis de Calbera, les Ferreries, Beranui, Castrocit, Morens, Vallabriga i Rallui; [erβéro] i [salinéro] als nuclis de Serradui, Riguala i la Vileta (Haensch, 1974: 304).

⁹⁶ A Perves, Alturo & Fondevila (1986: 56) recullen la realització [é] en el nom d'algunes cases: *casa Figu[é]ra*, *casa'l Ton[é]ro*.

⁹⁷ De les variables lingüístiques escollides per Alturo (1987) per estudiar el canvi lingüístic al Pont de Suert, aquesta és la que presenta un índex de variació lingüística més baix.

⁹⁸ Els nuclis estudiats per Sistac (1993), els quals conformen la vall de la Sosa de Peralta, en l'estudi es presenten dividits en tres zones: Gavasa i Peralta (zona 1: variants del català ribagorçà), Calassanç i Acanui (zona 2: varietats de transició del català a l'aragonès; hi ha predomini de trets catalans), i Alins (zona 3, considerada de transició de l'aragonès al català per major pes específic dels fenòmens castellans i aragonesos).

⁹⁹ Hi ha variants amb -o final als nuclis d'Acanui i d'Alins: p. ex., [priméro].

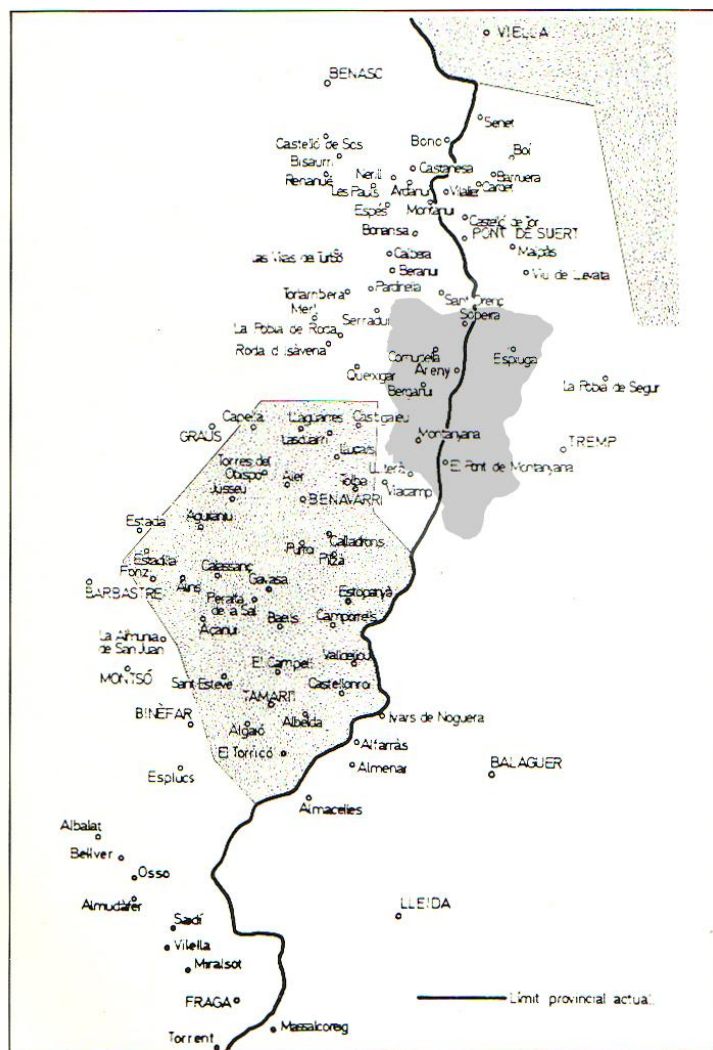
(1993) la realització tancada. Pel que fa a l'evolució de la [é] del llatí vulgar (< ĕ breu del llatí clàssic) en els parlars de la vall de la Sosa de Peralta, cal destacar la solució [é] que trobem davant de la consonant lateral palatal: [péʎ] 'pell', [taβéʎa] 'tavella', [martéʎ] 'martell', així com en tots els resultats dels sufixos -ĖLLU, -ĖLLA.¹⁰⁰ La realització [é] és molt general en els parlars de la vall de la Sosa de Peralta i es troba en mots com [térme], [dimékres], [érβa], [péðra], [ʎéβre], els possessius [méw], [téw], [séw], el mot [néw] i la forma verbal [té], entre altres exemples (però [rék] 'rec', [séya] 'sega', [sén] 'cent', [téms] 'temps', etc.). Quant a l'evolució del grup -ACT-, a Gavasa i Peralta trobem les formes [ʎéjt] i [fějt].¹⁰¹

Tal com ja hem assenyalat, l'estudi de Sistac no se centra exclusivament en aquesta zona de l'alta Llitera, sinó que en l'apèndix cartogràfic aquest autor inclou una sèrie de mapes dedicats a tota l'àrea ribagorçana. Reproduïm a (4) el mapa procedent de Sistac (1993) en què es marquen els límits de l'àrea ribagorçana que resol el sufix -ARIA en -[éra]. Incloem en el mapa de Sistac la silueta corresponent a la nostra àrea d'estudi.

¹⁰⁰ Cal tenir en compte que aquests resultats relatius a l'obertura de -ĖLLU > [éʎ], així com altres exemples que presentem, són especialment representatius de la zona 1 (Gavasa i Peralta) de l'estudi de Sistac (1993), atès que a la zona 2, tot i la presència d'alguns mots amb el resultat [éʎ], [éʎa], la solució majoritària és [íʎo], [íʎa]; això mateix passa a la zona 3, on tret d'alguns casos escadussers de [éʎ], [éʎa], el sufix més freqüent és [íʎo], [íʎa]. Cal tenir en compte la particularitat de l'obertura -ĖLLU > [éʎ]: es tracta d'una solució vocàlica arcaïtzant pràcticament exclusiva d'aquesta zona estudiada per Sistac. Només es retroba a la localitat de Maella, al Matarranya, i al poble dels Pallaresos, al Camp de Tarragona (apud Sistac, 1993: 43).

¹⁰¹ A Calassanç i Açanui, [fějto] i [fěj], però [ʎét], amb monoftongació; a Alins, [fěj] i [fějto] apareixen al costat de [fěj] i [fějto], i de la forma [létʃe], per 'llet'.

(4)

MAPA 4. Àrea ribagorçana de -ARIA > -[l'era].

A partir de Sistac (1993: 365)

A (4) es pot observar que la *e* tònica procedent del sufix -ARIU, -ARIA es realitza oberta a bona part de l'àrea septentrional de la Ribagorça i a la Llitera: en ribagorçà, doncs, aquesta evolució és pròpia de “la baixa vall de l'Isàvena amb alguns llocs de parla més aviat aragonesa, com Capella; la rodalia de Benavarri i tots els pobles de la Llitera, juntament amb Fonts i Estadella, ja lingüísticament aragonesos” (Sistac, 1993: 40). Així, doncs, “[r]esten fora d'aquesta àrea la ribera de l'Éssera, l'alta vall de l'Isàvena i tota la conca de la Noguera Ribagorçana, aigües amunt del Montsec (la Terreta, rodalia del Pont de Suert, valls de Barravés, Senyiu i Boí)” (Sistac, 1993: 40-41).¹⁰²

¹⁰² Sistac (1993: 40) afegeix que aquest tret “tradicionalment considerat com a propi del ribagorçà i el pallarès, no té una àrea geogràficament definida. Així el trobem a Maella (ribera del Matarranya) i, ja dins del català oriental, al Capcir i a les localitats de la Riera i els Pallaresos (Tarragonès)”. També s'estén per la

D'acord amb Moners (2008), que dedica una monografia al parlar de Castigaleu, aquest nucli, que a (4) queda al límit nord de l'àrea -ARIA > [é], resol aquest sufix en [é]. La major incidència de [é] es redueix en aquest nucli als mots procedents de [é] del llatí vulgar que mantenen aquest timbre: *f[é]sta*, *h[é]rba*, *p[é]dra*, *ll[é]bre* (Moners, 2008: 23-34). Pel que fa a la resolució de -ACT-, destaquem que hi ha conservació del diftong, però amb tancament de la vocal mitjana anterior: p. ex., [ʎéjt].

Finalment, Viruete (2009: 2), a partir de dades extretes de *l'Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI), documenta a Benavarri [é] com a resultat del sufix -ARIU (*din[é]s*, *gin[é]r*) i també en mots que han conservat el timbre del llatí vulgar (*n[é]u*, *p[é]dra*). El grup llatí -ACT- es resol amb manteniment del diftong i obertura de *e*: p. ex., [ʎéjt].

e) Síntesi i conclusions

A continuació, presentem uns quadres comparatius que mostren, de forma resumida, els resultats pel que fa a l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica en pallarès (vg. (5)) i en ribagorçà (vg. (6)), i els resultats pel que fa al manteniment del diftong *ei* en mots com *lleit*, *feit* o *pleit* en pallarès (vg. (7)) i en ribagorçà (vg. (8)). Aquestes graelles són una síntesi de les dades relatives a aquests dos trets que hem presentat al llarg d'aquest capítol i que hem obtingut del buidatge tant d'obres de caràcter general com d'obres de tipus específic dedicades a pallarès i ribagorçà. Per tal de facilitar l'estudi comparatiu dels resultats propis de la varietat que es parla a la Terreta amb els propis d'altres parlars pallaresos i ribagorçans, i amb l'objectiu de determinar si, pel que fa als trets estudiats dins del vocalisme tònic, la nostra àrea d'estudi –la Terreta– s'aproxima més a la varietat pallaresa o a la ribagorçana, hem inclòs, en cadascuna de les graelles, les dades relatives a la Terreta obtingudes en el marc d'aquest treball. La síntesi que s'ofereix a (5), (6), (7) i (8) és el punt de partida per tal d'elaborar les conclusions d'aquest capítol, les quals ens han de permetre, si és possible, de classificar la nostra àrea d'estudi com a lingüísticament pallaresa o com a lingüísticament ribagorçana. Evidentment cal tenir en compte que les conclusions que obtinguem en aquest punt del treball tenen un valor parcial atès que es basen únicament en el vocalisme tònic.

Vall d'Aran i per tot el gascó pirinenc (Sistac, 1998: 63). A Griera (1914: 61) trobem exemples amb [ɛ] recollits a la Vall d'Aran: [ʒé] 'gener'.

(5) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica en pallarès i a la Terreta.

		Descripcions generals		Valls de Cardós i Vall Ferrera (Pallars Sobirà) Coromines, 1935	Vall del Flamisell (Pallars Jussà) Roca-Pons, 1956		Valls d'Àneu (Pallars Sobirà) Sistac, 1998	Pallars Sobirà i Vall Fosca Beà, 2015		Conca de Tremp (Pallars Jussà) Romero, 2001a	La Terreta (Ribagorça i Pallars Jussà)	
		Veny, 1982	Alegre, 1991									
Resultat de A llatina + iod	primer, carrer matinera	[é]	[é]	[é] ¹⁰³	[é] Mont-ros i Torre de Cabdella, i Espui i Cabdella	[é] a la resta	[é]	[é]	[é] al sud de Cabdella, Peramea i Gerri	[é]	[é]	
	més, vés	[é]	[é]	[é]			[é]	[é], [é]	[é]	[é]		
	freix o freixe, greix	[é]	[é]	[é], [é]	[é]	----	[é], [é]	[é]	[é]			
	cantaré, batré	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é], [é]	[é]	[é]			
Resultat de [é] del llatí vulgar	festa	----	----	[é]	[é]	[é]	[é], [é]	[é]	[é]	[é]		
	finestra	----	----	[é], [é]	[é]	[é]/[é]	[é], [é]	[é]	[é]			
	castell	----	----	[é]	[é]	[é]	----	[é]	[é]			
	serp	----	----	[é]	[é]	----	[é], [é]	----	[é]			
	herba	----	----	[é]	[é]	[é]	[é], [é] ¹⁰⁴	----	[é] a la Ribera	[é] a la resta		
	meu, teu, seu	----	----	[é]	[é] Mont-ros i Torre de C., i Espui i Cabdella	[é] a la resta	[é] ([é])	[é]				
	neu	----	----	[é]	[é]	[é]	[é], [é]	----				
	pedra	----	----	[é] (valls de Cardós) [é] (Vall Ferrera)	[é]	[é]/[é]	[é], [é]	[é]				
	llebre	----	----	----	[é]	----	[é] ([é])	----	[é]			
	temps	----	----	[é]	[é]	----	[é] ([é])	----	[é]			

¹⁰³ Al poble de Tor, [é] en tots els casos.

¹⁰⁴ Beà (2015) assenyala que en aquest cas la distribució de les formes amb [é] i [é] és força clara: *h[é]rba* a les valls del nord (amb vacil·lació a la Vall d'Àneu), a la Vall d'Assua i al Batlliu de Sort; vacil·lació a les valls del sud; i *h[é]rba* a la Vall Fosca.

(6) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica en ribagorçà i a la Terreta.

		Descripcions generals		Alta Ribagorça (Ribagorça) Haensch, 1960	Castigaleu (Ribagorça) Moners, 2008	Benavarri (Ribagorça) Viruete, 2009 (a partir de l'ALPI)	Vall de la Sosa de Peralta ¹⁰⁵ (Llitera) Sistac, 1993	Griera (1914)				La Terreta (Ribagorça i Pallars Jussà)
		Veny, 1982	Alegre, 1991					Llitera ¹⁰⁶	Benavarri i Tolba ¹⁰⁷	Vall Isàvena ¹⁰⁸	Noguera Ribagorçana ¹⁰⁹	
Resultat de A llatina + iod	primer, carrer matinera	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]
	més, vés	[é]	[é]	---	[é]		[é]	---	---	---	---	[é]
	freix o freixe, greix	[é]	[é]	---	[é]		[é]	---	---	---	---	[é]
	cantaré, batré	[é]	[é]	[é]	[é]		[é]	---	---	---	---	[é]

(Continua a la pàgina següent)

¹⁰⁵ Els resultats que presentem aquí són especialment representatius de la zona 1 de l'estudi de Sistac (1993).

¹⁰⁶ [fěsta], [kěβre] a Tamarit i Sant Esteve; [fěsta], [kěβre] a Peralta. [kastéΛ] i [martéΛ] a Tamarit i Sant Esteve; [kastéΛ] i [martéΛ] a Peralta, coincidint amb Sistac (1993). [pjěðras] a Peralta, forma que divergeix de l'apuntada per Sistac (1993) en aquest mateix nucli: [pěðra].

¹⁰⁷ [finěstra] i [pěðra] a Benavarri; [finěstra] i [pěðra] a Tolba.

¹⁰⁸ [érβa] a les Paüls; [érβa] a la resta.

¹⁰⁹ [nėw] i [kěβre] a Areny i a Sopeira; [nėw] i [kěβre] a Senet, Castanesa i el Pont de Suert. [pěðra] a Areny; [pěðra] a la resta, però, d'acord amb les nostres dades, la forma amb [é] és la pròpia de la localitat de Sopeira. [érβa] a Senet i Castanesa; [érβa] al Pont de Suert, a Sopeira i a Areny; segons les dades procedents del nostre corpus, però, a Sopeira i a Areny, [érβa]. Les nostres dades per a Areny i Sopeira també divergeixen de les de Griera en el timbre de la vocal mitjana anterior de *finestra* i *festa*, que nosaltres hem localitzat amb [e].

(Ve de la pàgina anterior)

		Descripcions generals		Alta Ribagorça	Castigaleu	Benavarri	Vall de la Sosa de Peralta	Llitera	Benavarri i Tolba	Vall Isàvena	Noguera Ribagorçana	La Terreta	
Resultat de [é] del llatí vulgar	festa	----	---	---	[é]		[é]	[é], [é]	[é]	[é]	[é]	[é]	
	finestra	----	---	---			---	---	[é], [é]	---	[é]	[é]	
	castell, martell	----	---	[é]	[é]		[é]	[é], [é]	[é] ¹¹⁰	[é]	[é]	[é]	
	serp	----	---	---	[é]		[é]	---	---	---	---	[é]	
	herba	----	---	[é]	[é]		[é]	[é], [é]	[é]	[é], [é]	[é], [é]	[é] a la Ribera	[é] a la resta
	meu, teu, seu	----	---	---	[é]		[é]	---	---	---	---		
	neu	----	---	---	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é]	[é],[é]		
	pedra	[é]	---	[é]	[é]	[é]	[é]	[é], [jé]	[é], [é]	[é]	[é], [é]		
	llebre	---	---	[é]	[é]	---	[é]	[é], [é]	[é]	[é]	[é], [é]	[é]	
	temps	[é]	---	---	[é]	---	[é]	---	---	---	---	[é]	

¹¹⁰ En el mapa de Sistac (1993: 357) es delimita l'àrea ribagorçana de -ĒLLU> -[éĶ], la qual comprèn únicament els pobles lliterans de Calassanç, Gavasa, Peralta de la Sal i Acanui. Per tant, els pobles ribagorçans de Benavarri i Tolba queden, d'acord amb Sistac (1993), fora de l'àrea -ĒLLU> -[éĶ].

(7) Manteniment del diftong *ei* en mots del tipus *lleit*, *feit* o *pleit* en pellarès i a la Terreta

	Resultat de A llatina+iod procedent del grup -ACT-	Exemples	Observacions
Descripció general Veny (1982)	[é] ([éj])	[léét], [fét] ([léjt])	El fet que Veny presenti la forma amb diftong entre parèntesis fa pensar que potser es tracta d'una forma menys generalitzada que les formes amb [é].
Descripció general Alegre (1991)	[éj], [é]	[léét] o [léjt] [fét] o [fējt]	
Valls de Cardós i Vall Ferrera (Pallars Sobirà) Coromines, 1935	[éj] i [é] ([éj] al poble de Tor)	[léjt] (Àreu), [léét] o [léjt] (Farrera), [léét] (Esterri de Cardós, Tavascan, Estaon), [léjtéra] arreu, [léjt] i [plét] (Tor),	Per Coromines (p. 246) “[d]avant <i>t</i> el tractament genuí de l’Alt Pallars és [éj] ([éj] a Tor), però les formes del català comú amb [é] o [é] comencen de penetrar [...]”.
Valls d'Àneu (Pallars Sobirà) Sistac, 1998	[é]	[léét], [fét]	
Vall del Flamisell (Pallars Jussà) Roca-Pons, 1956	[é]	[léét], [plét]	
Conca de Tremp (Pallars Jussà) Romero, 2001a	[é]	[féts]	
Pallars Sobirà i Vall Fosca Beà, 2015	[é], [é]	[léét] / [léét]	
La Terreta (Ribagorça i Pallars Jussà)	[é]	[léét], [fét]	

(8) Manteniment del diftong *ei* en mots del tipus *lleit*, *feit* o *pleit* en ribagorçà i a la Terreta

		Resultat de A llatina+iod procedent del grup -ACT-	Exemples	Observacions
	Descripció general Veny (1982)	<i>ei</i>	<i>lleit, feit, ppleit</i>	No s'especifica si la <i>e</i> del diftong és oberta o tancada.
	Descripció general Alegre (1991)	<i>ei</i>	<i>lleit, feit, ppleit</i>	No s'especifica si la <i>e</i> del diftong és oberta o tancada.
	Alta Ribagorça (pobles del curs alt del riu Éssera, del riu Isàvena i del riu Noguera Ribagorçana) Haensch, 1960	[é]	[féto], [fét], [lét]	La forma amb -o final és pròpia del poble de Bissaurri (ribera de l'Éssera).
	Vall de l'Isàvena (pobles del curs mitjà) (Ribagorça) Haensch, 1974	[é]	[féto], [fét]	La forma amb -o final és pròpia del poble de Serradui.
Griera (1914)	Noguera Ribagorçana	[é], [éj]	[lét], [fét], [plét] (Senet i Castanesa) [lét], [fét], [plét] (el Pont de Suert i Sopeira) [léjt], [fét], [plét] (Areny)	Hi ha divergències entre les dades proposades per Griera i les obtingudes en el marc del nostre estudi a Areny i a Sopeira.
	Vall de l'Isàvena	[éj]	[léjt], [fét]/[fétto], [plét]/[plétto]	Les formes amb -o són pròpies de Roda, Llaguardes i Lasquarri.
	Benavarri i Tolba	[éj]	[léjt], [fét], [plét]	Viruete recull les formes [lét] i [fét], amb obertura.
	Llitera	[éj], [éj]	[léjt], [fét], [plét] (Tamarit) [léjt], [fét], [plét] (Peralta)	Cal tenir en compte que el DCVB documenta a la localitat de Tamarit de Llitera la forma amb [éj]: [lét]. La forma [fét], documentada a Peralta per Griera, divergeix de la forma documentada per Sistac (1993) al nucli de Peralta: [fét].
	Vall de la Sosa de Peralta (Llitera) Sistac, 1993	[éj]	[léjt] i [fét] (dades de Gavasa i Peralta)	Transcrivim només les formes pròpies de la zona 1 de l'estudi de Sistac (1993).
	Castigaleu Moners, 2008	[éj]	[léjt], [fét], [alettá]	
	Benavarri Viruete, 2009 (a partir de l'ALPI)	[éj]	[léjt], [fét]	
	La Terreta (Ribagorça i Pallars Jussà)	[é]	[lét], [fét]	

I. Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica (vg. (5) i (6))

Quant a aquest primer tret que hem estudiat dins del vocalisme tònic, d'acord amb les consideracions de Veny (1982) i d'Alegre (1991) hem establert a § b) que la varietat de la Terreta s'allunya més del pallarès que no pas del ribagorçà, pel fet que la varietat ribagorçana no coneix l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica en tants contextos com la pallaresa. Vegem ara, un cop revisats els estudis específics sobre aquestes dues varietats, si arribem a aquesta mateixa conclusió.

En pallarès, A llatina + iod es resol en [é] a tot el Pallars Sobirà (Coll, 1991). Els treballs de Coromines (1935), de Sistac (1998) i de Beà (2015) ho confirmen: el resultat de -AI- és [é] en els mots *carrer*, *primer*, *caldera* (procedents del sufix llatí -ARIU, -ARIA), en altres mots, com *més* i *vés*, o *freix* i *greix* (en aquests dos darrers casos hi ha més vacil·lació, pel possible tancament per influència de la semivocal i de la fricativa prepalatal), i també en les formes de primera persona del singular del futur simple. A l'extrem septentrional del Pallars Jussà –la vall del Flamisell o Vall Fosca (Roca-Pons, 1956)–, hi ha solucions amb obertura i amb tancament: les primeres, que es donen en els mots procedents del sufix llatí -ARIU, -ARIA i en els mots *més* i *vés*, però no en els mots *freix* i *greix* ni en les formes de primera persona del singular del futur simple, són les pròpies de la zona nord-est de la vall del Famisell; les segones, amb [é], són les pròpies de la resta de la vall, i coincideixen amb les de la Terreta així com amb les formes de la resta del Pallars Jussà. El resultat [é], procedent de la [é] del llatí vulgar (< Ē del llatí clàssic), el trobem en una sèrie de mots aïllats i es fa difícil sistematitzar-ne tant el context d'aparició com la distribució geogràfica: per exemple, a les valls de Cardós i Vall Ferrera, i a les valls d'Àneu, on detectem un nombre més alt d'ocurrències de [é] d'aquest tipus, no sempre hi ha coincidència entre els mots que presenten [é] a una zona i a l'altra (*f[é]sta* a Àneu, però *f[é]sta* a Cardós i Vall Ferrera), i, de fet, dins de les mateixes valls, hi ha també casos de vacil·lació que afecten un mateix mot (p. ex., *fin[é]stra* i *p[é]dra* alternen amb *fin[é]stra* i *p[é]dra* a aquestes dues zones de l'alt Pallars). Tot i la manca de sistematització d'aquest fenomen, és evident que el nombre d'ocurrències en [é] torna a ser altra vegada superior a l'àrea de l'alt Pallars que no pas a zones més meridionals: a la vall del riu Flamisell, per exemple, només es documenten amb obertura les formes del possessiu i no a tots els pobles

de la vall. A la conca de Tremp, aquests mots que en alguns punts del pallarès han conservat el timbre vocàlic del llatí vulgar presenten [é].

En ribagorça, A llatina + iod no es resol sistemàticament en [é]. Només els mots procedents del sufix llatí -ARIU, -ARIA es resolten amb l'obertura de la vocal mitjana anterior, i no pas a tota l'àrea ribagorçana: així, per exemple, l'evolució -ARIU > [é] és desconeguda a bona part de la vall de l'Isàvena i a les conques alta i mitjana del riu Noguera Ribagorçana (on incloem la Terreta); al sud de la Ribagorça i a la Llitera, en canvi, -ARIU es resol amb l'obertura de la vocal (vg. (4)). Pel que fa a la conservació de la [é] del llatí vulgar (< Ē del llatí clàssic), pràcticament arreu de l'àrea ribagorçana es localitzen casos de mots aïllats amb [é]; de fet, ja hem vist que tots els estudis de tipus específic dedicats al ribagorçà que hem consultat en recullen exemples. Altra vegada, però, es tracta d'ocurrències l'aparició de les quals és a vegades difícil de sistematitzar, i, a més a més, en alguns indrets apareixen amb més freqüència que en d'altres.

A partir d'aquestes informacions relatives a l'obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica, es fa difícil classificar la parla de la Terreta com a més ribagorçana o com a més pallaresa. La solució a la Terreta de A llatina + iod, [é], és comuna a altres zones del pallarès (tot el Pallars Jussà, amb l'excepció d'una part de la Vall Fosca) i també del ribagorçà (bona part de les valls de l'Isàvena i de la Noguera Ribagorçana). A la vegada, la solució [é] de la Terreta divergeix de la solució amb obertura que trobem tant en bona part del pallarès (tot el Pallars Sobirà i una part de la Vall Fosca) com en algunes zones ribagorçanes (àrea meridional de la Ribagorça i Llitera). Pel que fa a la conservació de la [é] del llatí vulgar allà on la resta de varietats del català han evolucionat a [é], hem pogut comprovar que aquests mots amb [é] s'estenen tant per territori ribagorçà com pallarès. A la Terreta, però, només el nucli de la Ribera de Cornudella presenta en alguns mots aïllats solucions d'aquest tipus; la resta de localitats i punts d'estudi de la Terreta presenten solucions idèntiques a les generals de la vall del Flamisell i a les de la Conca de Tremp, i, de fet, a les del català nord-occidental general.

II. Manteniment del diftong *ei* en mots del tipus *lleit* o *feit* (vg. (7) i (8))

Amb relació al segon tret objecte d'estudi del vocalisme tònic, un cop consultades les obres de Veny (1982) i d'Alegre (1991), hem establert que les realitzacions amb monoftongació de la Terreta s'allunyen tant del ribagorçà com del pallarès. Les solucions

de la nostra àrea d'estudi disten del ribagorçà pel fet que la solució que Veny i Alegre apunten com a ribagorçana és la que presenta el diftong *ei*. Igualment, no hi ha coincidència entre les formes documentades a la Terreta i les formes generals que Veny i Alegre recullen per al pallarès: si bé en aquesta varietat, al costat de les formes amb diftong, hi apareixen les realitzacions amb monoftongació, aquestes últimes es realitzen amb obertura de la vocal mitjana anterior, a diferència del que passa a la Terreta, on es realitzen amb tancament.

Deixant de banda les caracteritzacions dialectals que ens donen informació general i molt sintetitzada sobre ribagorçà i pallarès, posem en relació ara les solucions de la Terreta amb les procedents dels estudis específics centrats en aquestes dues varietats i que hem revisat al llarg d'aquest capítol, solucions que es poden consultar de manera resumida a (7), per al pallarès, i a (8), per al ribagorçà.

Pel que fa al pallarès, podem comprovar que les solucions de la Terreta, amb monoftongació i tancament de la vocal mitjana anterior, divergeixen de les documentades per Coromines (1935) a les valls de Cardós i Vall Ferrera ([éj] i també [é]), i de les recollides per Sistac (1998) a les valls d'Àneu ([é]). En canvi, les solucions de la Terreta coincideixen plenament amb les de la vall del Flamisell i la Conca de Tremp, documentades per Roca-Pons (1956) i per Romero (2001a), respectivament, on el resultat del grup -ACT- és [é].

Quant al ribagorçà, en els estudis específics d'aquesta varietat que hem revisat la solució diftongada *ei* (prescindint ara de si la vocal mitjana és oberta o tancada) apareix amb força freqüència: als pobles de la vall de l'Isàvena estudiats per Griera (1914) hi és la solució majoritària; també a Castigaleu (Moners, 2008), Benavarri (Viruete, 2009) i Tolba (Griera, 1914; DCVB), i a la Llitera, d'acord amb les dades de Griera (1914) i de Sistac (1993). Tanmateix, la conservació del diftong *ei* no és l'única solució que trobem a l'àrea ribagorçana: Haensch (1960, 1974) recull les formes amb monoftongació als pobles del curs alt dels rius Éssera, Isàvena i Noguera Ribagorçana, així com als nuclis que es troben al curs mitjà de l'Isàvena. Griera (1914) documenta també les formes monoftongades als pobles de Senet i Castanesa –al curs alt de la Noguera Ribagorçana–, però, en canvi, recull les formes [féjt] (però [léjt]) al Pont de Suert i a Sopeira, i [féjt], [pléjt] i [léjt] a Areny. Val a dir, però, que aquestes dades referents a Sopeira i a Areny no coincideixen amb les obtingudes en aquestes localitats en el marc del nostre estudi: no hem trobat cap cas de conservació del diftong *ei* en cap punt de la Terreta.

Així les coses, i un cop revisats els estudis específics dedicats a ribagorçà i pallarès, podem establir que les solucions de la Terreta coincideixen parcialment amb els resultats que ofereix el pallarès pel que fa a l'evolució del grup -ACT-: si bé la Terreta s'allunya de les realitzacions [éj] i [é] pròpies de l'alt Pallars, coincideix plenament amb les solucions que trobem a la zona del Pallars Jussà. D'altra banda, i pel que fa al ribagorçà, si bé les solucions sense diftong de la Terreta no responen a la solució majoritària del grup -ACT- en aquesta varietat (conservació del diftong *ei*), sí que coincideixen amb les solucions que també es donen en alguns punts de l'àrea de parla ribagorçana, com el curs alt de la Noguera Ribagorçana.

A tall de conclusió, podem dir que els dos trets estudiats en aquest capítol no ens permeten de determinar si la Terreta pertany a la varietat ribagorçana o a la pallaresa. Les solucions pròpies de la Terreta es retroben també en algunes àrees del ribagorçà i del pallarès, però, tot i això, no responen a les solucions que, per a aquests trets, s'han associat tradicionalment a ribagorçà i pallarès. De fet, amb l'excepció, en certa manera, del nucli de la Ribera de Cornudella, podem afirmar que els resultats de la Terreta quant a l'obertura de la vocal mitjana anterior i quant al manteniment del diftong *ei* ens mots del tipus *lleit*, *feit* i *pleit* són comuns als del català nord-occidental més general.

VI.2.1.2 Vocalisme àton: realització de -a àtona final en síl·laba travada

S'inscriu dins del vocalisme àton una característica que tradicionalment s'ha considerat d'especial interès per a la caracterització i diferenciació de ribagorçà i pallarès, i és, precisament per això, objecte d'estudi del present capítol.¹¹¹ Es tracta de la realització de -a

¹¹¹ Són diversos els trets que hem localitzat a la Terreta amb relació al vocalisme àton, alguns de coincidents amb el català nord-occidental general i d'altres amb les varietats pallaresa i ribagorçana. Entre altres trets, s'observa, en alguns mots, tancament de /e/ en [i] en posició pretònica, p. ex.: *g[i]noll*, *d[i]jú*, *g[i]ner*, *g[i]neral* (al costat de *g[e]neral* i *[x]eneral*); també hem documentat, tot i que més aïlladament, els mots *b[i]llota*, *d[i]xar*, *m[i]njar*, *h[i]reva* o *ll[i]gir*. Les formes verbals dels verbs *tindre* i *vindre* *t[i]nim*, *t[i]niva*, *v[i]nim*, *v[i]niva*, etc., amb tancament, es localitzen arreu de la nostra àrea d'estudi, però són sobretot generals al Pont de Montanyana. La /e/ s'ha tancat també en [i] en posició final en mots aïllats com *tard[i]* i *ferr[i]* (però a tot arreu *pint[e]*, i no *pint[i]*); val a dir, però, que al costat de les variants amb -[i] se senten les formes *tard[e]* i *ferr[o]*. També hem localitzat casos molt esporàdics de *frare* amb tancament de la -e final, *frar[i]*, i la forma *màn[i]c*, amb conservació de la vocal etimològica. De manera aïllada, la /a/ es tanca en [e] en mots com *cl[e]tell*, *r[e]biar*, *pl[e]nxar*, *s[e]but*. Pel que fa a o- inicial, pràcticament no hi ha exemples de diftongació d'aquesta vocal: *[o]rella*, *[o]vella*. S'observen tant casos de tancament de /o/ pretònica en [u] –especialment quan /i/ ocupa la síl·laba tònica (*f[u]rniga*)– com casos d'obertura de /e/ en [a] en posició inicial (*[a]studi*, *[a]squerro* *[a]scaufar*, *[a]ncara*), però cap dels dos trets no es produeix de manera sistemàtica i hi ha variabilitat en funció de l'informant i del mot. Fora de la posició inicial, hem localitzat

àtona final quan es troba en síl·laba travada. A grans trets podem dir que [a] s'associa als parlars ribagorçans –si bé, com veurem, no és l'única solució que trobem en ribagorçà–, i que [e] és la solució característica del pallarès, i general del català nord-occidental.¹¹² Val a dir que la realització com a [a] o com a [e] de, per exemple, el femení plural constitueix un important element diferenciador entre parlars, del qual els parlants de la nostra àrea d'estudi tenen plena consciència.

En els casos que ens permeten exemplificar el comportament -de *a* àtona final seguida de consonant, -*a* correspon majoritàriament al morf de flexió /a/ marca de femení i va seguida pel morf flectiu de plural /z/, o bé, en l'àmbit de la flexió verbal, -*a* forma part d'alguns morfs de mode-temps (/a/ per al present d'indicatiu dels verbs de la classe verbal I, /ba/ per a l'imperfet d'indicatiu, i /ría/ per al condicional), els quals, seguits dels corresponents morfs de nombre-persona, donen lloc al context de -*a* àtona en síl·laba travada.¹¹³

L'estudi de la realització de /a/ a la Terreta quan va seguida de consonant fa que ens plantegem una altra qüestió: la realització de /a/ àtona quan es troba en posició final i síl·laba lliure. En els quaderns de camp, Alcover recull, a diferents punts del domini i, principalment, del Pirineu, variants de /a/ que, en aquest context, es perceben com a més posteriors que [a]. D'aquestes mateixes realitzacions de /a/ en síl·laba lliure, se n'ha fet ressò Beà (2013, 2015, 2016) en diversos estudis recents dedicats a la varietat pallaresa. Com veurem més endavant, aquesta variant més posterior de /a/ no és adoptada de manera

altres casos d'obertura de /e/ en [a] en mots com *f[a]rradura*, *f[a]rrada*, *t[a]rroc* o *j[a]rsé*. Destaquem també dins del vocalisme àton la forma masculina *esquerr[o]*: amb l'excepció d'Areny, on la forma majoritària és *esquerr[e]*, la forma amb -[o] és general de tota l'àrea occidental de la Terreta; a l'àrea oriental, se senten totes dues variants. En darrer terme, recollim les formes *maití*, *maitiner* i *amaitinar*: aquestes formes són les generals als nuclis ribagorçans de la Terreta, però alternen amb les variants sense diftong als nuclis pallaresos.

¹¹² Aquest tret també ha estat pres en consideració per Alvar (1976: 151) entre la nòmina de trets que permeten adscriure els parlars de la franja aragonesa a l'aragonès o al català. Alvar descriu la forma del femení plural -*as* com la solució més aragonesa i la forma -*es* com la més catalana.

¹¹³ Partim del punt de vista que som davant d'un fenomen de tipus fonològic per l'alternança produïda pels contextos síl·laba lliure i síl·laba travada per consonant, si bé tots els casos de síl·laba travada que farem servir com a exemple al llarg d'aquest capítol corresponen a /a/ seguida de morf flectiu, ja sigui de plural o de nombre-persona. De fet, tradicionalment s'ha parlat de la isoglossa del femení plural -*as* / -*es* per tal de fer referència al tret que tractem en aquest capítol (vg. Veny, 1982: 100; Alegre, 1991: 188, entre d'altres), cosa que suposa la inclusió del fenomen que estudiem en la nòmina de trets de tipus morfològic. Tal com hem vist en la nota anterior, Alvar també inclou aquest tret dins l'àmbit de la morfologia. Segurament això es deu a l'afluència de casos de /a/ en síl·laba travada que corresponen a mots en femení plural.

sistemàtica per tots els informants de la nostra àrea i, atès que treballs anteriors han localitzat aquesta realització tant a nuclis pertanyents al pallarès com al ribagorçà, no li atribuïm caràcter d'isoglossa entre aquestes dues varietats, per la qual cosa no la prenem com una característica rellevant per al tipus d'estudi plantejat en aquesta tesi. Malgrat tot, ens sembla interessant de deixar-ne constància, d'una banda, perquè no hi ha cap treball que es faci ressò d'aquest tipus de realitzacions als nuclis de la Terreta, i, de l'altra, per la repercussió que aquestes realitzacions puguin tenir en els contextos de síl·laba travada. No oferirem, en cap cas, un estudi aprofundit de la realització de /a/ final àtona des del punt de vista de la fonètica acústica; això requeriria una anàlisi instrumental acurada d'un volum considerable de dades que queda fora de l'abast i de l'objectiu primordial del nostre estudi.

Els diferents apartats en què s'organitza aquest capítol són, com en bona part dels capítols que conformen aquest treball, els següents: presentació i comentari de les dades obtingudes a la Terreta en el marc del nostre estudi (vg. § *a*)), recull d'informació referent a -a àtona final en síl·laba travada en obres de caràcter general (vg. § *b*)), en estudis dedicats al pallarès o a algun nucli o àrea pallaresos concrets (vg. § *c*)), i en estudis centrats en el ribagorçà o en alguna àrea o nucli ribagorçans concrets (vg. § *d*)). Finalment, el capítol es tanca amb un apartat dedicat a les conclusions (vg. § *e*)). Tal com hem assenyalat abans, no podem estudiar /a/ en síl·laba travada sense fer referència a la realització de /a/ en síl·laba lliure, per la qual cosa dedicarem una part del capítol a tractar aquest darrer context.

a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

A (8) es presenten les solucions localitzades a la Terreta per a /a/ en síl·laba final travada. Tots els mots recollits corresponen a /a/ seguida de morf de flexió, ja sigui nominal o verbal.¹¹⁴ La transcripció proposada és ampla, és a dir, no assenyalen en la nostra transcripció la realització més endarrerida de /a/ a la qual hem fet referència i que tractarem posteriorment en aquest mateix punt. A (9) es mostra la distribució de les solucions [a] i [e] a la Terreta tenint en compte les respostes de cada informant.

¹¹⁴ Altres exemples en què /a/ apareix en síl·laba travada els trobem a *pllorass*[e]s / *pllorass*[a]s 'el qui plora molt', i també en l'adverbi *aixin*[e]s / *aixin*[a]s. En cap dels dos casos no associem directament la -s que apareix en aquests mots amb la marca de flexió nominal. Si no hem recollit aquests ítems a (8) és perquè només els hem localitzat en alguns informants de la Terreta.

(8) Realització de /a/ en síl·laba final travada a la Terreta

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta	Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta
	Resta de nuclis	el Pont de Montanyana
/a/+consonant	[a] cas[a]s, full[a]s, port[a]s, bon[a]s, egoist[a]s; compr[a]s, compr[a]n, comprav[a]s, comprarí[a]m	[e] cas[e]s, full[e]s, port[e]s, bon[e]s, egoist[e]s; compr[e]s, compr[e]n, comprav[e]s, comprarí[e]m

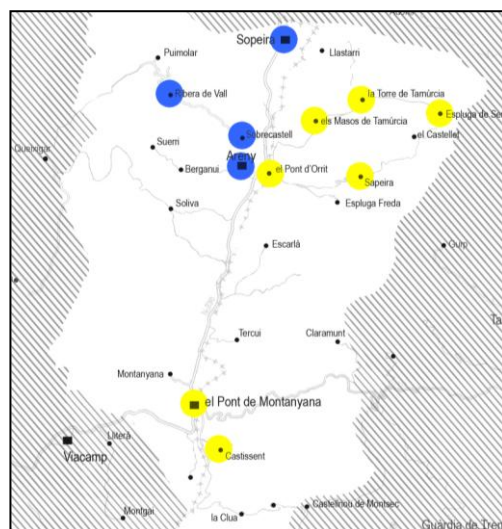
(9) Distribució de les solucions [a] i [e] en síl·laba final àtona travada a la Terreta

INFORMANTS	Núclis administratius ribagorçans de la Terreta																			Núclis administratius pallaresos de la Terreta																	
	Sopeira					la Ribera de Cornudella				Sobrecastell			Areny de Noguera							el Pont de Montanyana		els Masos de Tamúrcia			la Torre de Tamúrcia		el Pont d'Orit (Orit)		Espluga de Serra		Sapeira	Castissent					
FENOMEN	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	RSF	JSL	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB
Realització de /a/ àtona final en sil·laba travada																																					

Realització com a [a]

Realització com a [e]

D'acord amb aquestes dades, /a/ final seguida de consonant té un comportament clarament diferenciat a banda i banda del riu. Als nuclis de la Terreta situats a l'esquerra del riu i administrativament pallaresos [a] àtona en síl·laba final oberta alterna amb [e] en síl·laba final travada: [káza]~[kázes]. Aquesta alternança no es produeix a la zona administrativament ribagorçana, on [káza]~[kázas], amb l'excepció, però, de la localitat ribagorçana del Pont de Montanyana, que es comporta, en el tractament d'aquest tret, com

els nuclis d'administració pallaresa. Si bé no podem dir que la distribució del tret objecte d'estudi coincideix amb el límit administratiu, sí que, en certa manera, és coincident amb el traçat del riu: recordem que el Pont de Montanyana, tot i ser administrativament ribagorçà, té una part del seu nucli –concretament el nucli antic– a l'esquerra del riu, és a dir, a la banda del riu que sovint en aquest treball denominem com la ribera pallaresa.¹¹⁵

Les formes verbals corresponents, per exemple, a l'imperfet d'indicatiu del verb *comprar*, que reproduïm a continuació, permeten il·lustrar perfectament les diferències entre uns i altres nuclis:

(10)

Nuclis ribagorçans	Nuclis pallaresos i el Pont de Montanyana
comprav[a]	comprav[a]
comprav[a]s	comprav[e]s
comprav[a]	comprav[a]
compràv[a]m	compràv[e]m
compràv[a]u	compràv[e]u
comprav[a]n	comprav[e]n

Les formes de la columna de la dreta són un exemple de com opera el fenomen pel qual /a/ es realitza [e] en síl·laba final àtona tancada i [a] en síl·laba final àtona oberta, mentre que les de l'esquerra són un exemple de la no-aplicació d'aquest fenomen; aquestes darreres corresponen a les formes que s'han associat típicament al ribagorçà. Pel que fa al paradigma localitzat als nuclis pallaresos de la Terreta i al Pont de Montanyana, [a] i [e] hi presenten una distribució complementària: [a] per a les persones 1 i 3 (contextos de síl·laba lliure) i [e] per a la resta de formes (contextos de síl·laba travada).¹¹⁶ La solució del pallarès (i general en nord-occidental) per a la forma de 3a persona del singular presenta

¹¹⁵ De fet, al nucli de Montanyana, situat íntegrament a la dreta del riu, uns 2 km al nord-oest del Pont de Montanyana, no hi és característic el tancament de /a/ en [e] propi del Pont de Montanyana. Tal com s'explica a l'apartat dedicat als aspectes metodològics (vg. § III.2), tot i que durant les fases dedicades al treball de camp vam visitar el nucli de Montanyana, no hi vam poder fer cap entrevista per manca d'informants. Destaquem, dels parlants del Pont de Montanyana, la consciència pel que fa a la diferència en la realització de /a/ travada en un i altre nucli. “Montanyana ti el *deje* de la *a*. [...] io sóc i vai néixer al Pont i aquí tinc lo *deje* de la *e*. [...] Sí, sí, ací la *e* i a Montanyana la *a*. A Montanyana diuen *trumfas* i ací *trumfes*”, explica uns dels informants entrevistats al Pont de Montanyana; i el seu fill afegeix: “Ací parlem molt en la *e*”.

¹¹⁶ Aquesta mateixa distribució la trobem en els parlars d'Amposta i Tortosa (vg. Massip, 1989: 59; Viaplana, 1999: 22, 149-158; Valls, 2013: 172) i en algunes varietats de la Ribera d'Ebre (vg. Cubells, 2009: 169), i és també la general del valencià.

tancament de /a/ en [e] (*ell comprav*[e]) –la solució típica de /a/ en síl·laba travada, tot i el context de síl·laba oberta–, i divergeix, per tant, de la localitzada a tota la Terreta.¹¹⁷ Així, doncs, podem considerar el segment vocàlic [a] que apareix en les formes de 3a persona (*ell comprav*[a], *ell compr*[a], *ell comprari*[a]) dels nuclis pallaresos de la Terreta com un element distintiu d’aquesta àrea, que coincideix, a més a més, amb el segment que presenten les formes dels nuclis ribagorçans de la Terreta.¹¹⁸

En tots els exemples presentats fins ara hem utilitzat [a] per transcriure el so corresponent a la realització de /a/ en síl·laba final oberta, i [a] i [e] per a les realitzacions de /a/ en el context de síl·laba final travada. Tanmateix, el grau de transcripció proposat és ample i [a] no correspon exactament al so que pronuncien alguns dels parlants de la Terreta, el qual es percep, tal com ja hem assenyalat, com una realització de [a] més posterior.¹¹⁹ Aquesta variant més endarrerida de /a/ ha estat, de fet, documentada en síl·laba lliure en diversos punts del domini des de principis del segle XX. Als quaderns de camp d’Alcover n’hi ha un nombre considerable d’exemples recollits a diversos punts del ribagorçà i del pallarès: a Bonansa, el Pont de Suert, Tamarit de Llitera, la Vall Fosca, la Pobla de Segur, Serradell, Claramunt –nucli situat a l’àrea oriental de la Terreta (actualment deshabitat)–, Gerri de la Sal i Esterri d’Àneu.¹²⁰ Bàsicament aquest so és

¹¹⁷ En aquest cas hem d’atribuir el segment [e] que apareix a la forma de 3a persona del singular a una regla fonològica condicionada morfològicament. Val a dir que l’informant JPG, dels Masos de Tamúrcia, un dels pocs informants inclosos dins del grup joves dels nuclis administrativament pallaresos, és l’únic, del conjunt de parlants entrevistats en aquest estudi, que adopta de manera sistemàtica [e] com a marca de tercera persona. Aquest canvi es pot atribuir, d’una banda, al temps que aquest informant ha passat a la Pobla de Segur –va anar a escola a aquesta localitat–, però també, de l’altra, a la procedència de la mare, originària de Boí. Tant a la Pobla com a Boí el tancament en [e] es produeix en la 3a persona del singular.

¹¹⁸ Coll (1991: 26) destaca com a particularitat dins del pallarès que al nucli de Castissent la marca de 3a persona és, “com en alguns parlars ribagorçans”, [a], la solució, com hem vist, pròpia de tota la Terreta.

¹¹⁹ Tot i les precisions al voltant d’aquest so que farem a continuació, al llarg de tota la tesi optarem per utilitzar sempre [a] en les transcripcions corresponents a *a* àtona final i no distingirem, per tant, si aquest so es produeix amb més o menys endarreriment.

¹²⁰ Els quaderns de camp també recullen mostres de la realització endarrerida de *a* àtona final en alguns indrets d’Andorra, del Solsonès i de l’Alt Urgell. De fet, Massanell (2011: 58) documenta a Coll de Nargó –però ja no entre els informants joves– un so corresponent a *-a* final en síl·laba oberta que es percep “com una vocal neutra força endarrerida, velaritzada, potser a mig camí entre [a], [ə] i [ɔ]”. Aquesta mateixa autora també transcriu formes de Coll de Nargó amb [ɑ] final: *cantess*[ɑ], *pobr*[ɑ] (Massanell, 2001: 135). En alguns punts fronterers entre català oriental central i català nord-occidental /a/ neutralitza en posició final absoluta en [ɑ] (Odèn), [ɛ]/[ɑ]/[ɔ] (Barberà, Solivella, l’Espluga de Francolí, Rocafort, Sarra), [a]/[ɑ] (Colldejou) i [ɑ]/[ɔ] (Prades) (Recasens, 1996: 111). Veny (2007: mapa 3) recull la variació de timbre de la vocal *-a* àtona final en els femenins i assenyalava que /a/, per la seva condició de vocal més oberta del sistema i pel fet de trobar-se en posició àtona final de mot, pot patir diverses modificacions com, per exemple, l’endarreriment articulatori. Concretament, Veny localitza [ɔ] a Sant Llorenç de Morunys, [ɑ] a Llobera de

representat als quaderns de camp per [Λ] o per [ɔ] (també per [o], tot i que amb menys freqüència) *–fust[Λ] / fust[ɔ], somer[Λ] / somer[ɔ], di[Λ] / di[ɔ]; fest[Λ]; Mari[ɔ], pubill[ɔ], miss[ɔ], d[ɔ]n[ɔ], r[ɔ]b[ɔ]–*, i és descrit per Alcover com una *-a* àtona final “molt fosca, casi com *o*”.¹²¹ De les anotacions d’Alcover deduïm que es tracta d’una variant prou estesa però no generalitzada: per exemple, a Tamarit de Llitera, Alcover, al costat de la variant posterior, també recull en els quaderns de camp la variant no posterior. També Sistac (1993: 73) es fa ressò del comportament de *-a* àtona en síl·laba final lliure a la Llitera: a Gavasa assenyala que la realització de *-a* en aquest context és una mica més posterior que no pas quan apareix en posició tònica, però és a Peralta on localitza un so que transcriu com a [ä] i que descriu com a “obert semiobert, entre posterior i centralitzat”.¹²² Aquest mateix autor, al Pallars Sobirà, especialment a Alós i Isil, hi ha documentat una pronúncia de *a* que “recorda vagament una *o*, amb un punt d’articulació similar al que té a la Vall d’Aran” (Sistac, 1998: 64). Beà (2013: 29) ha analitzat espectrogràficament mostres de /a/ en posició final al Pallars Sobirà i a la Vall Fosca i ha pogut determinar que aquesta vocal es realitza –tot i que no de manera generalitzada– com a [ɔ] (en menys casos també com a [o]) o bé en posicions molt properes a aquest so. Posteriorment, aquest mateix autor ha afinat la descripció d’aquesta vocal, que ha definit com a molt pròxima a la central quasioberta [ɐ] (Beà, 2015: 24).

La diversitat de propostes a l’hora de transcriure *-a* àtona final es deu, evidentment, a la manca d’estudis de tipus experimental dedicats a aquest segment, els quals permetrien determinar amb més exactitud, d’una banda, la naturalesa d’aquest so i, de l’altra, el grau de semblança entre les realitzacions documentades pels diferents autors. Tanmateix, Beà (2013: 29), que sí que ha analitzat acústicament mostres de *-a* final, ha posat de manifest el

Solsonès i a Saidí, i [ɐ] a Sort i a Sanaüja. També Cubells (2009: 71) ha deixat constància d’una realització medial oberta velaritzada de la /a/ posttònica final en síl·laba lliure als pobles de la Ribera d’Ebre, de Faió, Garcia, Miravet i Tivissa.

¹²¹ El DCVB recull, entre d’altres, la forma amb [o] [alβertʃino] i [karβáso] per a Tamarit de Llitera, [torónɔ] per a la Torre de Cabdella i la Pobla de Segur, però [torónɔ], amb [ɔ] final, a Tamarit de Llitera. A *La flexió verbal en els dialectes catalans*, d’Antoni M. Alcover i F. de B. Moll, que hem consultat en línia (<http://espm.iec.cat/fvdc/>), les transcripcions de, per exemple, la *-a* final de la primera persona de l’imperfet d’indicatiu de punts com la Pobla de Segur, Esterri d’Àneu o Tamarit de Llitera, entre d’altres, són diverses: [o], [ɔ] i [a].

¹²² Sistac (1993: 73) diferencia el so que transcriu com a [ä] de la [ɔ] resultat de l’harmonia vocàlica característica d’alguns parlars valencians. D’altra banda, constata la tendència dels no autòctons a interpretar aquest so [ä] com a *-o*.

camp de dispersió considerable de *-a* en aquest context, el qual segur que també contribueix a l'heterogeneïtat de les transcripcions proposades.¹²³

Quant a les nostres dades, tampoc no podem precisar amb exactitud quina és la realització de /a/ final en síl·laba lliure a la Terreta, no només perquè, per l'objectiu del nostre estudi, no disposem de prou dades per aprofundir en estudis acústics precisos, sinó perquè sembla clar que /a/ presenta força variabilitat en aquest context: a pràcticament tots els nuclis hem percebut sons que van des de [a] a [ɔ] passant per [ɑ] i per sons propers a [ə] (i fins i tot hi ha alguna realització que podríem descriure com a *a* més endarrerida i lleugerament aspirada). Només a Areny les realitzacions més posteriors hi són absents i el segment final correspon majoritàriament a [a].¹²⁴ A la resta de nuclis, de manera més o menys sistemàtica, hi hem localitzat realitzacions com les descrites, tant en informants del grup grans com en informants del grup joves.

Entre els factors que poden intervenir en l'alteració del timbre vocàlic de *-a* final, cal enumerar la posició doblement poc prominent –posició final i posició àtona– que ocupa aquest element (per a qüestions de prominència i els seus efectes en el vocalisme del català, vg. entre d'altres Lloret & Jiménez, 2008, i Jiménez & Lloret, 2013a i 2013b i les referències allà citades). De fet, si ens fixem en les dades pertanyents al nostre corpus, és el context de posició final absoluta, és a dir, de posició final de mot i de frase, i no de posició final només de mot, el context en què hem percebut més clarament /a/ com a velaritzada. Això podria deure's al relaxament articulatori característic de la posició final absoluta, el qual contribuiria a fer de la vocal final un element encara més susceptible als canvis articulatoris que quan es troba en posició final de mot. Tanmateix, només una anàlisi espectrogràfica detallada de mostres de *-a* en tots dos contextos ens permetria determinar amb exactitud les diferències entre la vocal en posició final de mot i la vocal en posició final absoluta; sense una anàlisi d'aquest tipus, no podem anar més enllà de les apreciacions basades en la percepció. Tot i això, val a dir que les nostres apreciacions coincideixen amb les consideracions d'Alcover (1921-1922: 34) –el qual especifica que les realitzacions de *-a* àtona com a *-o* localitzades a Tamarit es produeixen en el context de final de frase fonètica–, i, en certa manera, coincideixen també amb les consideracions de

¹²³ Beà (2015: 24) puntualitza que la variació de /a/ àtona final en síl·laba lliure “és tan gran que qualsevol proposta de representació del fonema resulta forçosament inexacta”.

¹²⁴ A Areny hem localitzat, tot i que de manera molt aïllada, mostres del tipus [pérle] ‘perla’, [magnétique] ‘magnètica’, [klientéle] en alguns informants. El fet que la realització de /a/ no es realitzi a Areny amb un punt d'articulació més posterior pot afavorir l'assimilació de /a/ a la vocal mitjana anterior tònica.

Schädel (1909) –el qual, al Pallars, transcriu diferentment la *-a* en posició final de mot de la *-a* en posició final de mot i de frase: [a] per al primer context i [ɑ] per al segon (apud Recasens, 1996: 95). Pel que fa a aquest darrer cas, cal tenir en compte que Recasens es refereix a la transcripció de Schädel per exemplificar el procés de substitució de realitzacions posteriors velaritzades de /a/ per altres realitzacions més anteriors: en aquest sentit és destacable, doncs, que la substitució de [ɑ] per [a] afecti la posició final de mot però no la posició final de mot i de frase, on Schädel, com hem vist, transcriu [ɑ].

Quant als condicionaments coarticulatoris, no sembla que la variant objecte d'estudi vingui determinada pel possible efecte de les consonants adjacents (vg. Beà, 2013) ni per una vocal mitjana oberta posterior tònica en la síl·laba precedent, un dels contextos per a la producció de l'harmonia vocàlica característica del valencià, especialment del valencià meridional.¹²⁵ La vocal baixa en posició final i síl·laba àtona es velaritza amb independència de l'entorn segmental: *-a* final àtona presenta un punt d'articulació més endarrerit i aquest canvi, a diferència del que passa en el fenomen de l'harmonia, es produeix independentment de la vocal que ocupa la síl·laba anterior.¹²⁶ A més a més, no hem de perdre de vista que la manca de sistematicitat en la producció d'aquestes realitzacions –fins i tot un mateix informant pot presentar realitzacions més o menys velaritzades– fa que no puguem parlar tant de fenomen com de tendència a la velarització.

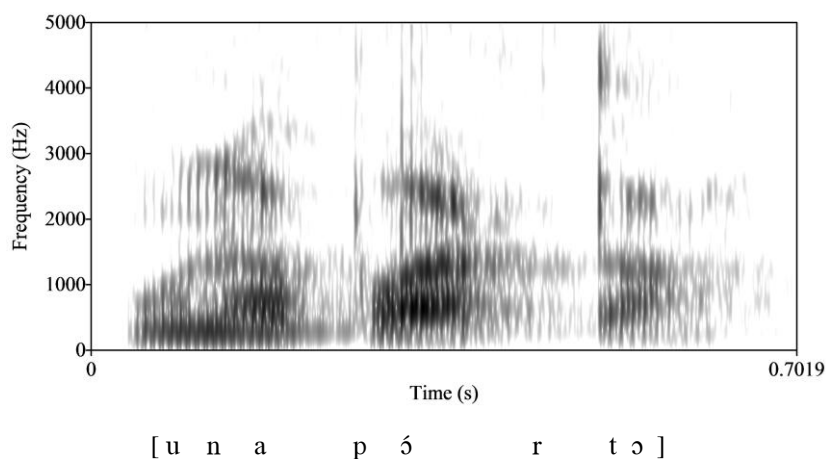
Ara bé, tot i l'assumpció que la realització com a més posterior de *-a* àtona final i el fenomen d'harmonia vocàlica no tenen res a veure, les dades que hem obtingut en el marc del nostre estudi ens permeten apuntar que es pot establir una certa relació entre tots dos processos: en els casos amb context harmònic amb /ɔ/ a la síl·laba tònica (tipus *p[ɔ]rta*, *b[ɔ]na*, *p[ɔ]ta*, *cass[ɔ]la*, *r[ɔ]ia*, *s[ɔ]la*, *b[ɔ]ja*, *esquir[ɔ]la*, *f[ɔ]ra*, etc.), hem observat que en un nombre considerable d'ocurrències la /a/ final es percep més clarament com una [ɔ]

¹²⁵ Si bé Beà (2013), que ha estudiat l'efecte de la consonant precedent en la realització de la vocal final, detecta en contacte amb les consonants labials i amb la lateral alveolar velaritzada un gran nombre de realitzacions properes a [ɔ], en els altres contextos (consonants dentoalveolars, consonants palatals i consonants velars) obté igualment per a la vocal final de bona part dels exemples un F2 inferior al de la [a] del lleidatà. De l'estudi de Beà es desprèn que el context consonàntic adjacent no determina la realització de *-a*. Amb relació a l'aranès, Carrera (2007: 49), però, ha apuntat que al municipi de Naut Aran *-a* en posició final es pot pronunciar [ɑ] o [ɔ] especialment quan hi ha “un element labiau ath costat o era vocau tònica ei velara o barrada”, p. ex.: [kýka] o [kýkɔ], [kóka] o [kókɔ].

¹²⁶ Amb relació al fenomen de l'harmonia vocàlica, en el model més prototípic /a/ posttònica s'assimila a les dues vocals mitjanes obertes, /ɛ/ i /ɔ/. Hi ha, però, models més restrictius en què /a/ només s'assimila a una de les vocals (per exemple, a Borriana, només /ɔ/ escampa els seus trets cap a /a/). Per a una perspectiva general dels diferents models d'harmonia en valencià, vg., entre d'altres, Jiménez (2001).

que no pas en els contextos en què en la posició de síl·laba tònica hi ha qualsevol altre segment vocàlic que no sigui [ɔ]. A tall d'exemple –i conscients que només un estudi acústic exhaustiu permetria treure conclusions definitives sobre aquest punt–, reproduïm a continuació l'espectrograma corresponent a la seqüència *una porta* (vg. (11)) pronunciada per un dels informants del Pont de Montanyana (APO). La semblança articulatòria entre la vocal tònica i l'àtona la fa evident la quasi coincidència entre els valors formàntics de l'una i l'altra (vg. (12)).¹²⁷ En canvi, l'espectrograma per al mot *massa* (vg. (13)), pronunciat pel mateix informant, mostra que els valors formàntics de la *-a* final corresponen a una articulació menys posterior que [ɔ], però, a la vegada, més posterior que la [a] de la síl·laba tònica de *massa* (vg. (14)).

(11) Espectrograma corresponent a la seqüència *una porta*. Informant: APO (el Pont de Montanyana)

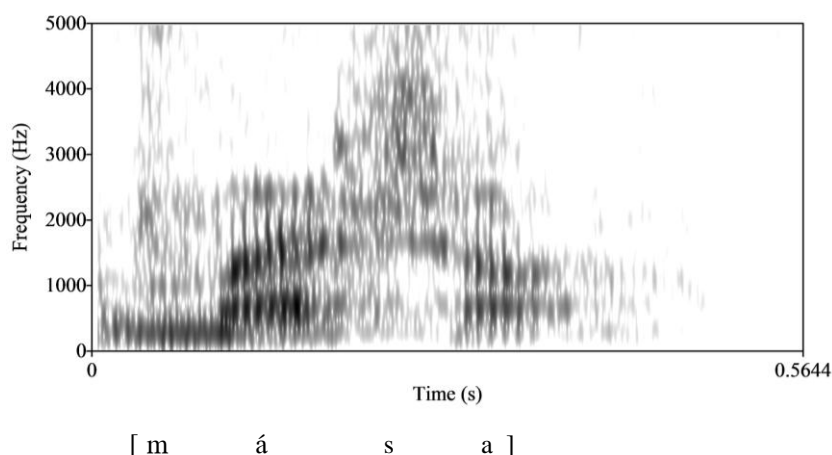

(12) Valors del primer i segon formants corresponents als segments vocàlics de *porta*

	F1	F2
<i>porta</i>	626	1194
<i>porta</i>	647	1186

¹²⁷ L'espectrograma l'hem obtingut gràcies al programa Praat, eina per a l'anàlisi fonètica de la parla desenvolupada pels professors de la Universitat d'Amsterdam Paul Boersma i David Weenink. Es pot descarregar gratuïtament a <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>. Agraïm a Ana Maria Fernández, del Laboratori de Fonètica de la Universitat de Barcelona, les indicacions que ens ha donat per a l'ús d'aquest programa. Per a la identificació dels valors formàntics hem pres en consideració el punt central de la vocal.

(13) Espectrograma corresponent al mot *massa*. Informant: APO (el Pont de Montanyana)

(14) Valors corresponents als formants dels segments vocàlics de *massa* i del segment vocàlic final de *porta*

	F1	F2
<u>ma</u> ssa	638	1572
mass <u>a</u>	675	1316
port <u>a</u>	647	1186

De fet, cal tenir en compte que, entre els possibles factors condicionants de l'harmonia vocàlica del valencià, Recasens (1996: 100) apunta l'existència d'una realització posterior velaritzada de /a/ àtona final absoluta de frase, la qual, en mots amb vocal tònica oberta (sobretot /ɔ/), podria haver esdevingut encara més velaritzada i ser identificada perceptualment amb [ɔ]. Els casos localitzats a la Terreta amb [ɔ] o realitzacions molt properes a [ɔ] en posició final exemplifiquen aquesta hipòtesi amb relació als passos que podria haver seguit el procés de l'harmonia: la similitud articulatòria entre la pronúncia velaritzada de /a/ final i la vocal mitjana oberta posterior afavoriria l'assimilació de la segona a la primera i explicaria per què quan hi ha [ɔ] a la síl·laba tònica és més probable que la vocal baixa s'articuli com una [ɔ].¹²⁸

Pel que fa a -a en síl·laba travada i a la possible velarització de la vocal baixa posttònica en aquest context, el nombre d'ocurrències d'aquest tipus a la Terreta queda reduït als nuclis situats a la dreta del riu, ja que els de l'esquerra (incloent-hi el Pont de Montanyana), com ja hem assenyalat, presenten sempre [e] en síl·laba travada. En els

¹²⁸ Sobre l'harmonia en valencià i les fases i els condicionaments del canvi lingüístic en l'harmonia, vg. les propostes d'Herrero & Jiménez (2011, 2013) i Jiménez & Herrero (2015).

nuclis sense alternança [a] síl·laba lliure / [e] síl·laba travada, quan /a/ va seguida de consonant, la vocal resultant es percep generalment com a [a] però també hi ha ocurrencies de realitzacions menys baixes semblants a [ɔ]. Les realitzacions endarrerides del tipus [ɑ] o fins i tot [ɔ] són molt escasses: només n’hem localitzat casos a Sopeira i especialment quan hi ha /ɔ/ a la síl·laba tònica, i, tot i això, amb menys freqüència que en el context de síl·laba oberta. Això ens confirma que la tendència a la velarització que hem observat està estretament lligada al context de síl·laba lliure i a la posició final absoluta i que el procés pel qual la realització velaritzada pot aproximar-se a [ɔ] per l’efecte d’una vocal mitjana oberta posterior en síl·laba tònica és un procés poc fonologitzat, atès que les mostres d’aquest tipus en síl·laba travada són pràcticament inexistent.¹²⁹

b) Referències a -a àtona final en síl·laba travada en obres de caràcter general

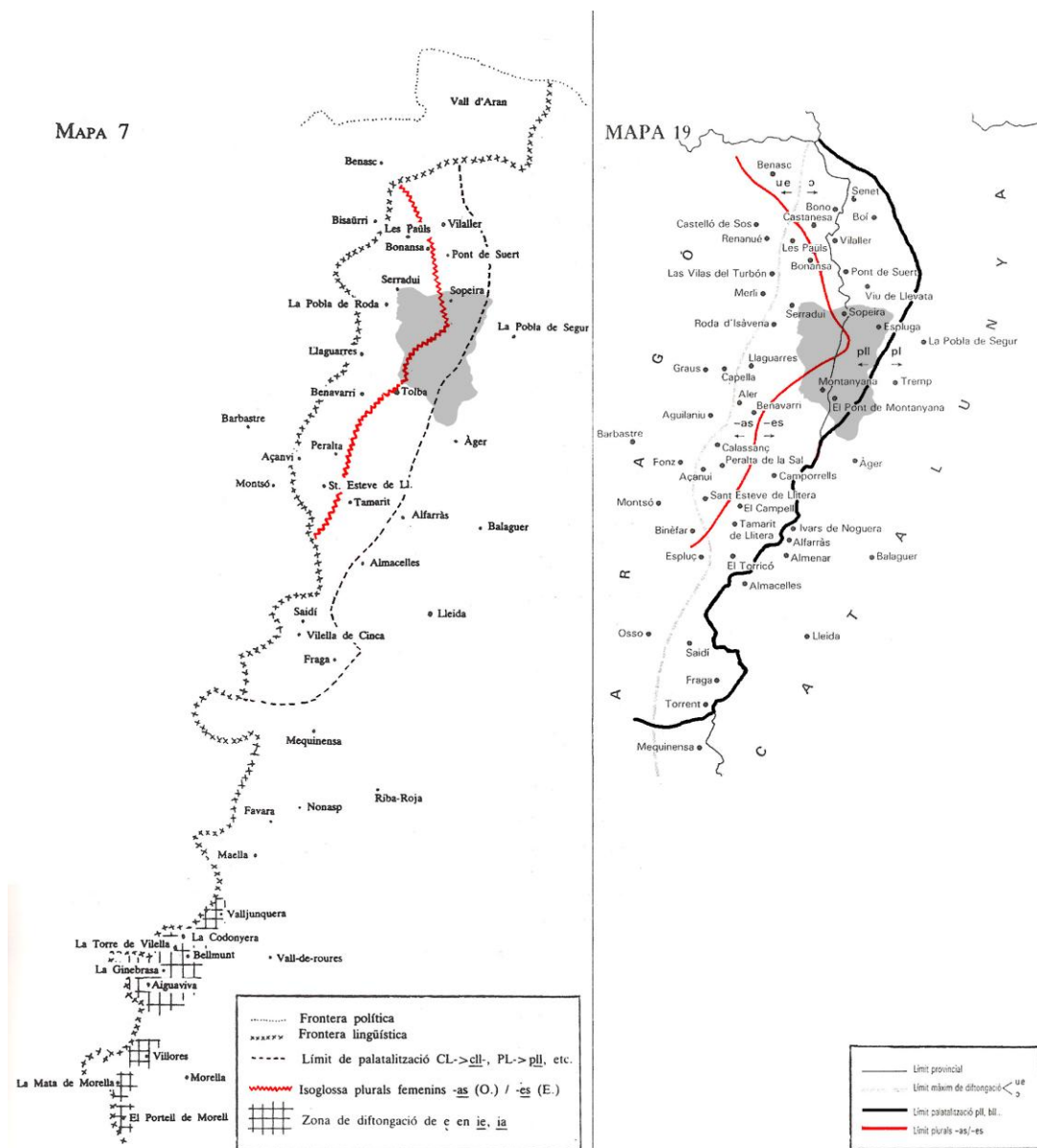
Moll ([1952] 2006: 100) situa la realització de /a/ com a [a] en síl·laba travada en “una petita zona de la Ribagorça (Bonansa, Benavarri i els voltants)”. Tot i que aquesta referència a la localització de la variant [a] és més aviat poc precisa, en tenim prou per constatar que [a] no és l’única solució que trobem en ribagorçà, i també, d’això, en deixa constància Veny (1982). Cal tenir en compte que aquest autor tracta la realització de -a final travada dins la nòmina de trets morfològics, és a dir, pren en consideració el context de -a final quan és marca de femení i va seguida de la marca de plural; de fet, l’autor parla de la isoglossa del femení plural, la qual “parteix la Ribagorça en oriental i occidental” (Veny, 1982: 100). Posteriorment, Veny & Massanell (2015: 259) s’han referit en general a la realització de -a àtona final en síl·laba travada, que afecta, per tant, diverses terminacions àtones de a travada tant en l’àmbit de la flexió nominal com en el de la flexió verbal. Veny & Massanell subscriuen les realitzacions amb [a] a la Ribagorça més occidental.

A (15) reproduïm el mapa en què Veny (1982: 87) recull el traçat aproximat de la isoglossa dels plurals femenins. Al costat, reproduïm el mapa d’Alegre (1991: 166), amb inclusió de més punts geogràfics de referència i on també s’assenyala, aproximadament, el límit de les solucions [a] i [e] en síl·laba travada. En tots dos mapes hem destacat en

¹²⁹ N’és una prova que no n’hem trobat pràcticament cap referència en estudis anteriors. Només Grieria (1914: 88-89) es fa ressò a la Llitera, concretament a Peralta, de les formes plurals amb [o] [prúnos], [péros], etc.

vermell la isoglossa corresponent al tret estudiat que tracen aquests autors, i hi hem afegit, en color gris, la silueta corresponent a la nostra àrea d'estudi.

(15)

A partir de Veny (1982: 87)

A partir de Alegre (1991: 166)

Tots dos mapes coincideixen a situar la línia divisòria [a]/[e] més a l'occident que la línia que marca l'absència/presència de palatalització de /l/ agrupada, de manera que pràcticament tota la isoglossa transcorre per les comarques de la Ribagorça i de la Llitera. Si ens fixem ara en la zona del mapa corresponent a la nostra àrea d'estudi (delimitada al nord per Sopeira i al sud pel Pont de Montanyana) observem que el nucli de Sopeira queda inclòs dins la zona amb tancament de /a/ en [e] en síl·laba travada. D'acord amb les dades

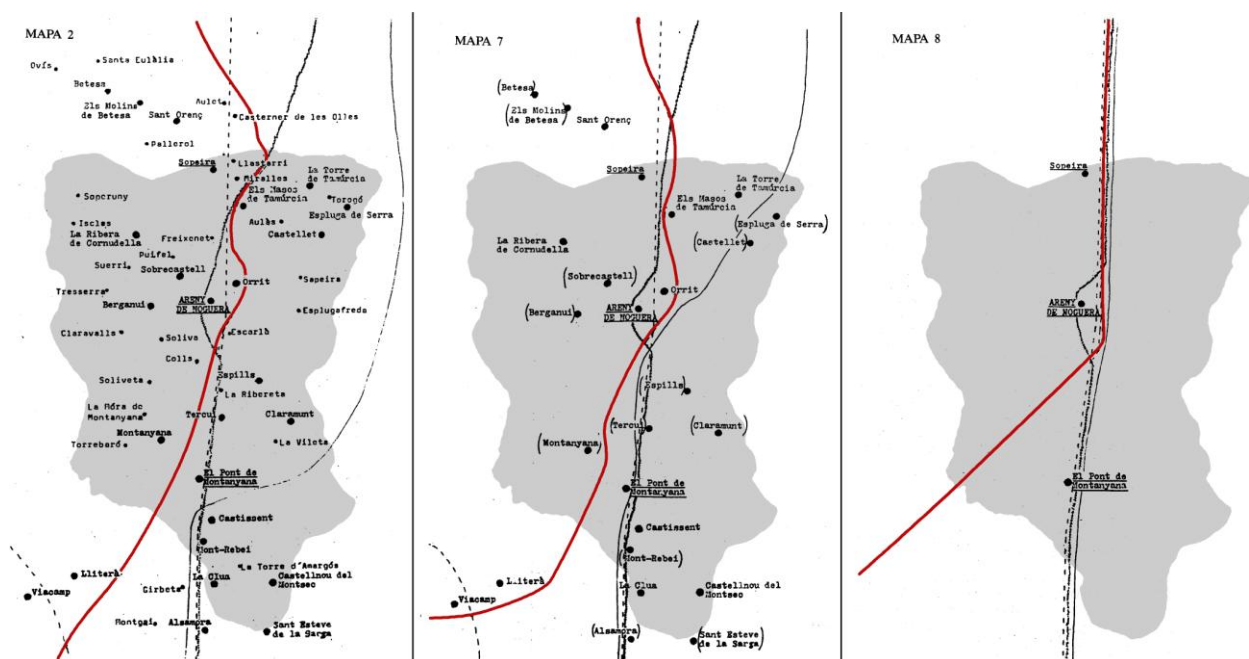
obtingudes en el marc de la nostra recerca, però, la solució característica d'aquesta localitat –i l'única que hi hem localitzat– és sempre [a]. A l'alçada de Sopeira, doncs, la línia corresponent a aquesta isoglossa hauria de situar-se més a la dreta, per tal d'incloure aquest nucli en l'àrea sense tancament i, de fet, Veny (2007: mapa 4) ja inclou Sopeira, punt d'enquesta de l'ALDC, dins l'àrea on [a] apareix en síl·laba travada.¹³⁰ S'observa a (15), especialment en el mapa d'Alegre, que la isoglossa objecte d'estudi depassa en un punt concret el límit administratiu i penetra a la comarca del Pallars Jussà: es tracta, probablement, del nucli d'Orrit, que altres estudis (Barrull & Sistac, 1992; Sistac, 1993: 358) també inclouen dins l'àrea de [a] en síl·laba travada.

c) Referències a -a àtona final en síl·laba travada en els estudis específics sobre el pellarès

A diferència del que fem en altres capítols, no repassarem en aquest punt els diversos estudis dedicats a l'àmbit pellarès, atès que tots coincideixen a donar [e] com a solució pròpia d'aquest dialecte per al context de /a/ en síl·laba travada. Ara bé, ens sembla interessant de recollir en aquest apartat el fet que a l'àrea administrativament pellaresa de la Terreta, on [e] és la solució majoritària per a -a àtona final travada, Barrull & Sistac (1992) localitzin el resultat [a], concretament, al nucli d'Orrit. A (16) incloem els mapes procedents de l'estudi de Barrull & Sistac (1992) que recullen la distribució del resultat de -a àtona en síl·laba final seguida de consonant a la Terreta (hem marcat en vermell la línia divisòria entre [a] i [e] i hi hem inclòs la silueta corresponent a l'àrea que estudiem en aquest treball). El primer mapa reproduïx el traçat de la isoglossa abans que s'iniciés el despoblament massiu de l'àrea objecte d'estudi (mapa 2); el segon, el traçat en el moment en què Barrull & Sistac hi van dur a terme el seu treball de camp, l'any 1985 (mapa 7); el tercer ressegueix el traçat que es preveia que acabaria dibuixant la isoglossa (mapa 8).

¹³⁰ És probable que tant Veny com Alegre hagin tingut en compte, en l'elaboració dels mapes, dades procedents del treball de Giera (1914) sobre el vocalisme, en el qual es recullen informacions contradictòries quant al nucli de Sopeira: en la taula 1 (p. 33) de l'estudi de Giera consta que a Sopeira el femení plural és amb [-as]; en les taules 25 i 26 (p. 88-89), en canvi, les formes que es donen per a Sopeira són les mateixes que al Pont de Suert, amb [-es]. L'atribució de les formes amb [e] a Sopeira es deu molt probablement a un error. En treballs posteriors (Francino, 1992: 142; Barrull & Sistac, 1992: 97 (mapa 6); i Sistac, 1993: 358-359 (mapa 6)), el nucli de Sopeira sempre apareix dins la zona de manteniment de [a] en síl·laba travada.

(16)

A partir de Barrull & Sistac (1992: 56, 61-62)

En el mapa 2, Orrit no és l'únic nucli d'administració pallaresa que queda a l'esquerra de la isoglossa: també hi són els nuclis administrativament pallaresos de Casterner de les Olles, Llastarri i Miralles. En el mapa 7, corresponent a l'any 1985, cap d'aquests tres nuclis ja no hi apareix perquè ja havien estat abandonats. Així mateix, ens consta que el nucli pròpiament d'Orrit va quedar despoblat definitivament l'any 1970; hem de suposar, doncs, que quan Barrull & Sistac parlen d'Orrit probablement es refereixen al Pont d'Orrit i a les masies esparses que formaven part d'Orrit. Sigui com sigui, els informants del Pont d'Orrit que hem pogut entrevistar en el marc d'aquest estudi presenten [e] en síl·laba travada, i no pas [a]: avui, doncs, el traçat de la isoglossa correspon amb el que anunciava el mapa 8.

d) Referències a -a àtona final en síl·laba travada en els estudis específics sobre el ribagorçà

Les diferents obres que tenen com a objecte d'estudi el ribagorçà permeten traçar una isoglossa que divideix els parlars ribagorçans entre els que presenten [a] i els que presenten [e], en una línia que va de nord a sud i que, a grans trets, podem dir, tal com assenyalava Veny (1982), que parteix els parlars ribagorçans en orientals i occidentals. Concretament, destaquem que, al curs alt del riu Noguera Ribagorçana, tota la comarca d'administració

catalana de l'Alta Ribagorça queda a la dreta de la isoglossa, és a dir, a la zona on *-a* esdevé [e] en síl·laba travada, però la isoglossa penetra en aquest punt fins més enllà de la línia divisòria amb Aragó i, d'aquesta manera, a bona part dels nuclis de la Ribagorça aragonesa contigus a la comarca de l'Alta Ribagorça i situats a la riba dreta del riu Noguera Ribagorçana, també hi és característica [e] (Haensch, 1960: 46; Sistac, 1993: 358-359, mapa 6).¹³¹ A l'àrea administrativament ribagorçana de la Terreta (vg. 16), la resolució de *-a* final seguida de consonant tampoc no hi té un comportament homogeni i el Pont de Montanyana adopta, a diferència de la resta de nuclis de la seva àrea, [e]. Si ens situem ara a la zona que queda al sud de la nostra àrea d'estudi, el tancament de *-a* en [e] és propi dels nuclis ribagorçans situats al sud-est de la localitat de Benavarri així com dels nuclis de la meitat oriental de la Llitera (Sistac, 1993: 358-359, mapa 6; Giralt, 1998: 369). No aportem en aquest punt informació addicional respecte al que s'ha dit a § b); simplement volem destacar, altra vegada, que tant [a] com [e] són solucions ribagorçanes per a *-a* en síl·laba travada.

e) Síntesi i conclusions

La distribució de la realització de /a/ en síl·laba travada a la Terreta és clara: [e] a la zona administrativament pallaresa, amb la inclusió del nucli ribagorçà del Pont de Montanyana, i [a] a la zona administrativament ribagorçana, amb l'excepció del Pont de Montanyana. Si bé no podem dir que a la Terreta la línia divisòria entre [a] i [e] coincideix exactament amb el límit administratiu (hi ha l'única excepció del Pont de Montanyana), sí que coincideix en certa manera amb el traçat del riu (recordem que bona part del nucli del Pont de Montanyana se situa a l'esquerra del riu, és a dir, a la riba pallaresa), després que els nuclis d'administració pallaresa de Casterner de les Olles, Llastarri, Miralles i Orrit, que presumiblement presentaven manteniment de [a] en síl·laba travada (Barrull & Sistac, 1992), hagin desaparegut, i que ja no tinguem constància, d'acord amb les nostres dades, de l'existència d'aquest tret al Pont d'Orrit.

La Terreta no presenta, doncs, un comportament homogeni quant a la realització de *-a* en síl·laba travada. De fet, podríem adscriure els nuclis de la ribera dreta, amb resultat

¹³¹ Aquesta isoglossa també té incidència al nord-oest de la Ribagorça, a la zona de parla benasquesa: a la meitat nord hi ha tancament de *-a* en [e] seguida de consonant, i a la meitat sud, manteniment (Saura Rami, 2003: 363, mapa 6).

[a], al dialecte ribagorçà, atès que el resultat [a] s'associa prototípicament a aquesta varietat; de la mateixa manera, podríem adscriure els nuclis de la ribera esquerra, amb resultat [e], al dialecte pallarès, atès que aquesta és la solució que presenten els parlars veïns pallaresos. Tanmateix, ja hem vist que el tancament de *-a* en [e], característic de la zona oriental de la Terreta, ho és també d'altres parlars ribagorçans –de nuclis situats al curs alt de la Noguera Ribagorçana (tant a la comarca aragonesa de la Ribagorça com a la catalana de l'Alta Ribagorça) i de bona part de la Llitera. A la Terreta n'és un clar exemple el poble del Pont de Montanyana. Tenint en compte això, doncs, també podríem caracteritzar la zona oriental de la Terreta de ribagorçana. Optem, doncs, per no atribuir a aquesta isoglossa caràcter diferenciador entre les varietats ribagorçana i pallaresa. Tanmateix, el seu pas per la Terreta perfila l'interès d'aquest territori, com veurem al llarg d'aquest estudi, com a zona de pas d'isoglosses.

D'altra banda, no podem tancar aquest apartat sense fer referència a la realització de /a/ final àtona en síl·laba oberta, a la qual hem dedicat bona part del contingut d'aquest capítol. Bàsicament ens hem limitat a deixar constància de l'existència a la Terreta de realitzacions més o menys velaritzades de *-a* que associem amb la posició final de mot i especialment amb la posició final absoluta de mot i de frase i que han estat documentades també en altres punts del domini. Aquestes variants no es distribueixen uniformement per tot el territori de la Terreta: a Areny, per exemple, no n'hem trobat pràcticament casos, però sí a la resta de nuclis, on, tanmateix, les respostes d'un mateix informant poden presentar variabilitat quant al timbre de la vocal (més o menys baixes, més o menys posteriors). A més a més, hem observat que el nombre de variants posteriors semblants a [ɔ] prolifera quan la vocal que ocupa la síl·laba tònica és una vocal mitjana oberta posterior, un dels contextos per a l'harmonia vocàlica que caracteritza alguns parlars valencians. Ara bé, el fet que en les nostres dades [ɔ] també pugui aparèixer en contextos, diguem-ne, no harmònics i el fet que l'aparició de [ɔ] no sigui del tot sistemàtica quan hi ha [ɔ] a la síl·laba precedent fan que no puguem descriure aquestes solucions com a resultat d'un procés harmònic com el que té lloc en valencià. Els casos detectats, però, ens permeten exemplificar el procés que es podria haver seguit per arribar al fenomen d'harmonia vocàlica del valencià a partir d'una pronúncia velaritzada de /a/ que esdevindria [ɔ] darrere de [ɔ] tònica. En aquest sentit, seria interessant dur a terme un estudi aprofundit i basat en anàlisis de tipus espectrogràfic de les realitzacions posteriors

de *-a* localitzades no només a la Terreta sinó a diferents punts del domini en contextos harmònics i no harmònics, per tal de constatar fins a quin punt es pot establir un paral·lelisme entre aquestes realitzacions finals i l'harmonia del valencià. D'altra banda, un estudi d'aquest tipus permetria treure conclusions més definitives quant al grau d'alteració del timbre de *-a* àtona final.

VI.2.2 Consonantisme

VI.2.2.1 Palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/

Entre els diferents fenòmens que estudiem dins del consonantisme, la palatalització de la lateral alveolar dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ és, potser, el tret més identificatiu del ribagorçà i una de les particularitats ribagorçanes més conegudes pels lingüistes. A més a més, aquestes realitzacions amb el segon element palatalitzat constitueixen, com veurem, la darrera mostra del primer estadi pel qual van passar força llengües de la Romània abans d'arribar a la solució que presenten avui. El seu interès i singularitat ens obliga, doncs, a fer una sèrie de consideracions generals (vg. § *a*)) abans d'endinsar-nos en l'estudi d'aquest tret a la nostra àrea, la Terreta. Dins d'aquestes consideracions prèvies, fem una breu descripció del fenomen de la palatalització de la lateral i n'assenyalem, a grans trets, l'extensió geogràfica –tot fent una breu referència a la seva extensió històrica i al seu origen. En darrer lloc, ens interessem, des d'un punt de vista general, per la vitalitat i l'estat actual del fenomen de la palatalització, i ens centrem, d'una banda, en la pèrdua d'aquest tret, i, de l'altra, en la iodització de la consonant palatal –tots dos són processos de canvi que s'han observat especialment entre les generacions més joves en les àrees amb palatalització de /bl/, /pl/, /gl/, etc. Un cop revisats aquests aspectes de caràcter general, es presenten les dades relatives a la Terreta recollides en el marc d'aquesta recerca (vg. § *b*)), i, a continuació de les dades, dediquem un únic apartat a repassar, des de la contribució de Saroïhandy el 1906 al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, els diferents estudis previs que aporten informació sobre quin ha estat i quin és avui l'abast de la palatalització dins del domini lingüístic català, tenint especialment en compte les referències a la nostra àrea d'estudi (vg. § *c*)). A diferència de l'esquema que se segueix en aquesta tesi per a l'estudi de la majoria de fenòmens, en el cas de la palatalització de la lateral no s'ha cregut convenient de dedicar un apartat a la presència del tret objecte d'estudi dins del pallarès i dins del ribagorçà segons les

descripcions generals i segons els estudis específics dedicats a aquestes dues varietats, perquè pràcticament la totalitat de les obres de caràcter general i dels estudis específics coincideixen a situar la palatalització del segon element dels grups consonàntics /b/, /p/, /g/, etc. dins la varietat ribagorçana i fora de la pallaresa. Només hem localitzat algunes referències escadusseres a la presència d'aquest tret en pallarès, i hem optat per incloure-les dins l'apartat c) i no en un apartat específic. Finalment, el capítol dedicat a la palatalització de la lateral alveolar de /b/, /p/, /g/, etc. es tanca amb la síntesi i conclusions (vg. § d)), on posem en relació les nostres dades amb la informació obtinguda en l'apartat c), per tal de determinar si, pel que fa al fenomen de la palatalització, la nostra àrea d'estudi és més aviat ribagorçana o pallaresa.

a) Consideracions generals sobre la palatalització de la lateral dels grups consonàntics /b/, /p/, /g/, /k/ i /f/

Un dels trets més distintius de la varietat del català ribagorçà és la palatalització de la lateral alveolar quan constitueix el segon element d'una obertura complexa, el primer segment de la qual només pot ser una oclusiva bilabial, /b/ o /p/, velar, /g/ o /k/, o bé una fricativa labiodental sorda, /f/: [bʎát] 'blat', [pʎówre] 'ploure', [réʎʎa] o [régʎa] 'regle', [máskʎe] 'mascle', [fʎó] 'flor', etc.¹³² La palatalització de l'element lateral afecta, doncs, totes les combinacions possibles en català d'una consonant i una /l/ en una mateixa síl·laba; aquests grups consonàntics amb el segon element palatalitzat poden aparèixer tant en posició àtona com en posició tònica, i, en general, tant a inici de paraula com a l'interior de mot (darrere de vocal o darrere de consonant).¹³³ A banda de la lateral alveolar d'aquests grups consonàntics, també pot ser objecte de palatalització la que apareix darrere de consonant ròtica ([burʎá] 'burlar', [serʎé] o [θerʎé] 'Cerler'). Val a dir, però, que

¹³² Les obertures del tipus *tl / *dl són, com en pràcticament totes les llengües del món, inexistents en català. Lloret (2002: 213) assenyala el següent: "S'ha explicat la pràctica inexistència universal de *tl* i *dl* amb restriccions específiques relatives a les característiques articulatòries d'aquests grups consonàntics: el caràcter no continu d'ambdues consonants explicaria la tendència universal de les llengües a rebutjar aquest tipus d'agrupació (enfront de l'acceptació dels grups *tr* i *dr*, en què les oclusives són no contínues i [r] continua), ja que les llengües prefereixen grups que difereixin en continuïtat (vg. Greenberg 1978)".

¹³³ Diem *en general* perquè, per exemple, Arnal (1998: 185, 214) no registra en el parlar de filiació lingüística aragonesa de la Baixa Ribagorça occidental, on també és característica la palatalització de la /l/ agrupada, cap cas de [fʎ] en posició interior de mot, ni de [gʎ] en posició inicial de paraula, ni de [ʎʎ] a l'interior de mot en posició intervocàlica (sí que en detecta, però, després de consonant: *cancingllo*, *mangllana* o *mingllana*, *ringllera*, etc.).

aquest fenomen té un abast geogràfic molt més reduït –la Baixa Ribagorça (Veny, 1982: 101; Veny & Massanell, 2015: 262)– que no pas el de la palatalització que es produeix en els grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/, general de tot el català ribagorçà.

A (17) recollim exemples de la palatalització que afecta la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/, tant en posició inicial com a l'interior de mot:¹³⁴

(17)

	Posició inicial de mot	Posició interior de mot	
		Darrere de vocal	Darrere de consonant
/pl/	[pλά] ‘pla’ [pλέτα] ‘pleta’	[ropλεγá] ‘roplegar’	[áμπλε] ‘ample’
/bl/	[bλάτ] ‘blat’ [bλάηk] ‘blanc’ [bλαηkeá] ‘blanquejar’	[oβλιγá] ‘obligar’ [pόβλε] ‘poble’ ¹³⁵	[sembλά] ‘semblar’
/kl/	[kλάτέλ] ‘clatell’ [κλά] ‘clar’	[rekλάmá] ‘reclamar’	[máskλε] ‘mascle’ [εηκλύza] ‘enclusa’
/gl/	[λέβα] ‘gleva’ ¹³⁶	[róggλε] ‘rogle’ ¹³⁷ [iggλέzja]~[iyλέzja] ~[ilézja]~[λέzja] ‘iglésia’	[ύηgλα]~[ύηλα] ‘ungla’
/fl/	[flós] ‘flor’ [flák] ‘flac’ [flúj] ‘fluix’	[afλuj]á] ‘afluixar’	[umflá] ‘unflar’

La palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ ha estat considerada tradicionalment com una de les isoglosses que marca el límit est de la varietat ribagorçana: concretament assenyala el límit entre ribagorçà i pallarès, a la zona pirinenca i prepirinenca, i entre ribagorçà i lleidatà, a la plana.¹³⁸ Es tracta d'un tret propi

¹³⁴ Els exemples inclosos a (17) provenen del corpus d'estudi.

¹³⁵ Apuntem aquí la variant més general, amb realització aproximant, tot i que també se sent la forma [pόbbλε] i, fins i tot, [pόpλε]. Recasens (1996: 192) assenyala que la realització del grup /bl/ pot variar a la Ribagorça, a la Llitera i al Baix Cinca “entre [b(:)λ], [p(:)λ] (*poble* (DCVB)) i [βλ] (*doble*; B. Cinca (Galán, 1973))”. El DCVB documenta la forma [pόbλε] a les localitats del Pont de Suert, Benavarri i Fraga (s. v. *poble*).

¹³⁶ Sistac (1993: 105) assenyala que “[e]l grup GL- gairebé no apareix en mots patrimonials, però tenim GLEVA > [λέβα]”, amb pèrdua de la consonant velar, tal com passa a [ύηλα], [σίηλα], [ilézja] o [λέzja].

¹³⁷ La realització [róggλε] és la més habitual, però també se senten les formes [róγλε] i [rókλε]. Recasens (1996: 241) assenyala que “[a] comarques frontereres amb l'Aragó, la realització del grup /gl/ pot variar, sobretot, entre [g(:)λ], [k(:)λ] (*rogle*; A. Ribagorça (DCVB)), [γλ] (*mogle*; B. Cinca (Galán, 1973)) i [λ] (*(es)glésia*, *glera*, *ungla*; A. Ribagorça)”.
¹³⁸ Amb la denominació *lleidatà* volem fer referència a alguns dels parlars de la Noguera i del Segrià que limiten amb el ribagorçà de la Llitera.

del català ribagorçà que, a diferència del que passa amb un nombre considerable de trets, no és compartit amb el pallarès. Dins del domini lingüístic del català, però, el fenomen de la palatalització de la /l/ agrupada no és un tret exclusiu de la varietat ribagorçana, sinó que, a banda de l'àrea geogràfica corresponent a la Ribagorça i a la Llitera, el retrobem en alguns punts del Baix Cinca (vg. Barnils, 1916; Galan, 1973; Galan & Moret, 1995; Moret & Sasot, 1996).¹³⁹

A banda de ser característic de la varietat ribagorçana del català, el tret objecte d'estudi també és propi del conjunt de parlars ribagorçans. Així, els parlars de transició (vg., entre d'altres, Haensch, 1962, per a alguns parlars de la vall de l'Isàvena; Haensch, 1974, per a alguns parlars de les valls de l'Isàvena i de l'Éssera; Sistac, 1993, i Giralt, 1998, per a alguns parlars de la Llitera, i Saura Ramí, 2003, per al benasquès) i els parlars de tipus aragonès que trobem a l'àrea ribagorçana (vg. Arnal, 1998, per als parlars de la Baixa Ribagorça occidental) se singularitzen, com el català ribagorçà, pel tractament que fan dels grups BL, PL, GL, CL i FL, amb palatalització de la lateral (p. ex.: PLANU > [pʎá]). Aquesta resolució s'allunya tant de la del català i l'aragonès més generals –amb solució conservadora (p. ex.: PLANU > [plá])– com de la del castellà –amb solució, podríem dir, innovadora (p. ex.: PLANU > [ʎáno]).¹⁴⁰ La solució amb palatalització, pròpia dels parlars ribagorçans, la podem entendre, doncs, com un estadi intermedi, a mig camí entre la solució conservadora del català i l'aragonès més generals i la solució innovadora del castellà, tal com es pot comprovar en l'esquema de (18), elaborat a partir d'Arnal (1998: 194).

(18)

llatí		català i parles alt-aragoneses		ribagorçà		castellà
PL-	>	/pl-/ solució conservadora	>	/pʎ-/ solució intermèdia	>	/ʎ-/ solució innovadora

A partir d'Arnal (1998: 194)

¹³⁹ Els parlars del Baix Cinca no s'inclouen dins de la varietat ribagorçana, perquè, si bé comparteixen alguns trets amb els parlars de la Ribagorça i la Llitera –la palatalització n'és un exemple ben clar–, també en tenen en comú amb els del Baix Segre. Tenint en compte això, ens sembla encertada la proposta de distribució per àrees del català occidental de Sistac (1998: 44), en què la zona del Baix Cinca es considera una àrea de transició entre ribagorçà i lleidatà.

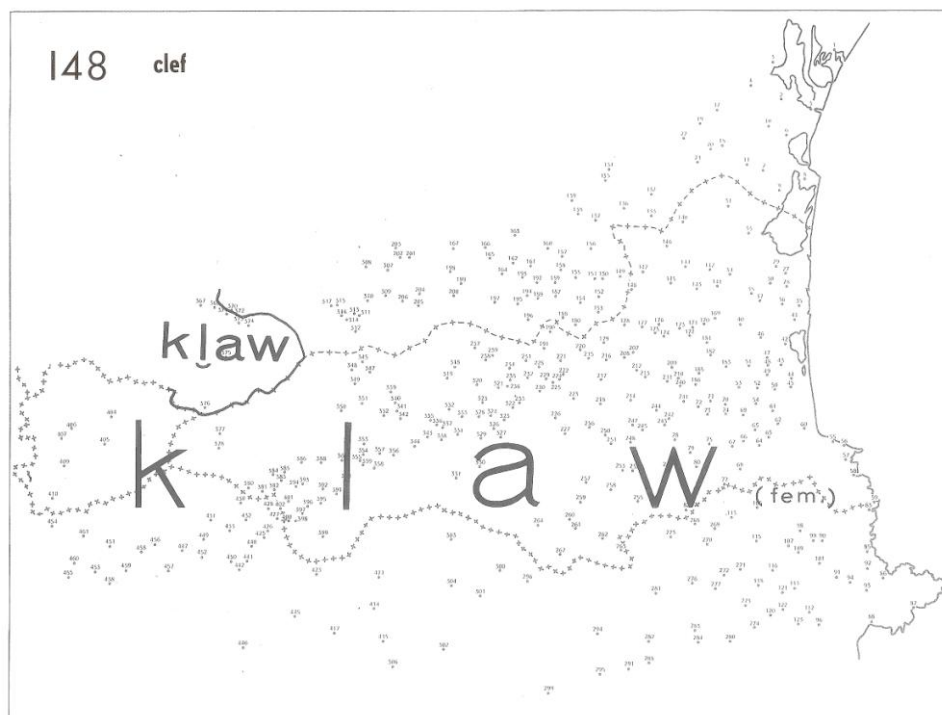
¹⁴⁰ La solució [ʎ] que ofereix el castellà no és general: aquest resultat només el trobem en els grups consonàntics PL (*llover, llorar, llano*), CL (*llamar*) i FL (*llama*) en posició inicial, i encara cal exceptuar-ne una bona colla de casos: *plaza, claro, flor*, etc.

La solució palatalitzada dels grups objecte d'estudi degué tenir una extensió geogràfica més gran que la que presenta actualment; així ho assegura Menéndez Pidal (1926: 501): “Sin duda en lo antiguo la palatalización tuvo más extensión por Galia y por España, pero la reacción culta restauró en muchos lugares la correcta pronunciación de *cl-*, *pl-*, *fl-*”. De fet, són una prova d'aquesta major extensió les mateixes solucions pròpies dels grups consonàntics inicials *pl-*, *cl-* i *fl-* en castellà, [ʎorár] ‘llorar’, [ʎamár] ‘llamar’, etc., tenint en compte que aquestes es poden explicar fàcilment a partir de les formes palatalitzades, tal com fa Veny (1982: 101): “Per aquesta fase va passar el castellà antic (**cllave*), abans d'arribar a la [ʎ] moderna (*llave*)”.¹⁴¹ Menéndez Pidal (1926: 501) també apunta que, de la mateixa manera, els resultats propis del gallec-portuguès i del lleonès occidental ([ʃ]amar o [tʃ]amar < CLAMARE, [ʃ]ano o [tʃ]ano < PLANU, [ʃ]ama o [tʃ]ama < FLAMA) també es poden explicar partint d'un estadi amb lateral palatal, amb simplificació de la lateral palatal a [j] (per pèrdua del tret lateral) i fusió de l'obstruent amb la iod en articulacions fricatives i africades, prepalatals en aquest cas. A la Ligúria i altres regions del nord d'Itàlia així com en bona part del sud d'Itàlia, també la preponderància de l'element palatal fa que la lateral perdi el tret lateral i mantingui el caràcter palatal: així, quan la primera consonant és oclusiva, la simplificació ha donat lloc a un resultat africacat prepalatal (CLAVE > c[ʎ]ave > c[j]ave > [tʃ]ave), i quan la primera consonant és fricativa, la simplificació ha donat lloc a una consonant fricativa prepalatal (FLORE > [ʃ]u) (Menéndez Pidal, 1926: 501). També al nord dels Pirineus s'han documentat resultats del tipus [pʎ], [kʎ], [fʎ], etc. en petites àrees pirinenques: a la zona d'Ortès, de parla gascona (al departament dels Pirineus Atlàntics, històricament conegut com a Baixos Pirineus) (Menéndez Pidal, 1926: 501), a l'Ariège –a l'àrea històricament coneguda com a País de Foix– (Guiter, 1966), i en el llenguadocià de l'alta vall de l'Aude, a prop del Capcir (Menéndez Pidal, 1926: 501; Sistac, 1993: 105). Concretament, de les formes amb

¹⁴¹ També Lapesa ([1942] 1980: 185) fa referència al pas de, per exemple, [kʎ] > [ʎ], amb supressió de la consonant inicial: “El lenguaje de Castilla adoptó las principales innovaciones que venían de las regiones vecinas, dándoles notas propias. [...] con el Noroeste palatalizó la /l/ de los grupos iniciales /pl-/ , /cl-/ , /fl-/ ([pʎánu], [kʎáβe], [fʎáma]), aunque después siguió evolución distinta, suprimiendo la primera consonante (*llano*, *llave*, *llama*)...”. Menéndez Pidal (1926: 501) veu en la pèrdua de la primera consonant i el manteniment de la consonant palatal l'influx de les llengües preromanes: “Castilla también practica la simplificación de los tres grupos perdiendo la primera consonante, pero toma un rumbo aparte, pues conserva la lateral ʎ: *llamar*, *llano*, *llama*; sin duda hay debajo de este fenómeno algún rasgo propio de las lenguas indígenas, pues el vasco dice también *luma* ‘pluma’, *landatu* ‘plantar’, *lore* ‘flor’ [...]”.

palatalització de la /l/ agrupada localitzades a l'Ariège, en deixa constància l'*Atlas linguistique des Pyrénées orientales* (ALPO) d'Henri Guiter (apud Guzmán, 1997: 396-397), que cartografia dades recollides l'any 1948.¹⁴² Reproduïm a (19), a tall d'exemple, el mapa 148 de l'ALPO, corresponent a l'entrada *clef* 'clau'.

(19) Mapa 148 de l'ALPO

També la palatalització de la lateral fou la primera fase de l'evolució fonètica que van patir algunes varietats de l'italià (concretament la que correspon a la varietat estàndard) abans d'arribar a la solució amb iod d'avui en dia: PLANU > [pɰ]anu > [pj]ano. De fet, és a Itàlia on, d'acord amb Menéndez Pidal (1926: 501), cal establir l'origen de la palatalització, la qual, segons aquest mateix autor, es va estendre a àrees del centre de França i en petites àrees pirinenques. També en romanès la palatalització de la lateral va afectar els grups consonàntics amb consonant velar, /kl/ i /gl/, els quals, posteriorment, es van resoldre en [kj] i [gj]. (apud Arnal, 1998: 187, nota 287).

¹⁴² Les ocurrences amb palatalització que recull Guiter a l'ALPO les hem localitzat a través de Guzmán (1997). Concretament, els punts d'enquesta d'aquest atlas on es documenten pronúncies palatalitzades, així com alguna de ioditzada, són Castelet, Savinyac, Sorgeat, Ax dels Banys, Ascó, Orgeix, Orlú, Merens i l'Hospitalet. Hi ha mostres d'aquestes realitzacions en un nombre considerable de mapes: mapes 83 (*blanchi à la chaux* [bɰaŋkít]), 148 (*clef* [kɰáw]), 208 (*à l'église* [ajgɰéjzo], [agɰéjzo]), 212 (*la joue enflée* [üfɰádo]), 425 (*pleine de raisins* [pɰéno], [pjéno]), 426 (*qu'il pleuve* [pɰáwge]) i 427 (*pluie* [pɰézo]). A través de Saura Rami (2003: 80) hem localitzat també el testimoni de Rohlf (1970: 151, nota 220), el qual recull exemples del gascó de l'Ariège com *flhamou*, *blhat*, *plhassa*, *plheja*, etc.

Des del punt de vista articulatori, l'origen d'aquests grups consonàntics amb el segon element palatalitzat l'hem de buscar en les combinacions de 'consonant velar + lateral alveolar', això és, /kl/ i /gl/. Recasens (1996: 311) explica que la palatalització de /l/ a l'Alta i a la Baixa Ribagorça, a la Llitera i al Baix Cinca "fa pensar en el caràcter poc velar que hi té la consonant", i afegeix que "[e]l pas de /l/ a [ʎ] s'originà segurament a partir d'una realització especialment palatalitzada de la lateral alveolar en alguns contextos (possiblement darrere de consonant dorsal als grups *cl*, *gl*; Straka, 1965); en consonància amb aquesta hipòtesi explicativa, a alguns parlars la consonant ha esdevingut palatal darrera de consonant dorsal però no pas darrera de consonant labial (romanès, italià oriental; Grammont, 1971)". Per Lloyd ([1987] 1993: 363), el fet que en italià oriental i en romanès la palatalització només es produeixi rere consonant velar fa pensar que la palatalització degué començar en el grup /kl/ i que, posteriorment, es degué estendre als altres grups. En paraules de l'autor, "[l]os testimonios del italiano y del rumano indican que el primer cambio que tuvo lugar fue la palatalización de /l/ después de /k/. Se puede pensar que este cambio empezó con la asimilación de la articulación dorsovelar de /k/ a la siguiente lateral. La elevación de la parte posterior de la lengua hizo que la punta se retrajera hacia la zona palatal. La distribución alofónica de los conjuntos iniciales con /l/ habría sido originariamente como sigue: [pl], [fl] y [kʎ]. Así pues, la extensión de la palatal [ʎ] a los otros conjuntos no puede entenderse como un desarrollo fonético similar, sino más bien como la unificación alofónica de todos los conjuntos: los hablantes adoptan la palatal /ʎ/ del último grupo como articulación para todos los conjuntos (Tuttle, 1975, 407-408)". Una evidència addicional en favor de la relació entre el caràcter dorsal de la consonant oclusiva original i el fenomen de fusió amb palatalització ve de l'evolució de grups interns com ara CT en llengües com el castellà: LACTE > *laite* > *leite* > *leche* (Menéndez Pidal, [1904] 1968: 143); i de l'evolució dels grups C'L, G'L en llengües com el català: OC'LU > *uil* > *ull*, als quals es van adaptar en llatí vulgar els grups amb labial (POPULU > llatí vulgar POC'LU > *poll*) i amb dental (VETULU > llatí vulgar VEC'LU > *vell*) (Moll, [1952] 2006: 130-132).

Pel que fa a la vitalitat i l'estat actual del fenomen de la palatalització de /l/ agrupada amb /p/, /b/, /k/, /g/ o /f/, val a dir que diversos estudis han posat de manifest, d'una banda, que s'observa un retrocés de les formes que presenten palatalització –les quals sovint són substituïdes per les formes amb 'consonant + lateral alveolar' ([kʎáw] >

[kláw])—, i, de l'altra, que la lateral palatal dels grups consonàntics estudiats pot esdevenir iod ([kɫáw] > [kjáw]).

El primer canvi al qual fem al·lusió suposa l'abandonament d'un tret plenament identificador de la varietat ribagorçana, d'un tret marcadament ribagorçà.¹⁴³ La pèrdua de la palatalització de la lateral ja s'ha fet efectiva en alguns indrets, sobretot en àrees d'administració catalana, com el Pont de Suert (Alturo, 1987), Vilaller, Barruera, Boí, etc. (Guzmán, 1997).¹⁴⁴ Sistac (1993: 105) assenyala que “[l]a palatalització és prou viva encara entre totes les generacions, si bé s’observa una certa decadència entre els més joves, especialment en els pobles situats a la vora de la carretera nacional 230 i en tots els d’administració catalana, i també en aquells que tenen parlars aragonesos ja força castellanitzats (baixa vall de l’Éssera i rodalia de Fonts)”. Diversos factors lingüístics externs i, evidentment, factors interns del canvi lingüístic han desencadenat el procés de pèrdua d’aquest fenomen tan genuí del conjunt de parles ribagorçanes. Força autors coincideixen a atribuir-ne les causes a l’influx de la llengua castellana: per Sistac (1993: 105, nota 225) “[s]ens dubte n’ha estat la causa la massiva arribada de castellanoparlants per a les construccions hidroelèctriques”; per Guzmán (1997: 399), que ha constatat la pràctica desaparició del tret objecte d’estudi a pobles com Malpàs, Boí, Barruera, Vilaller, Viu de Llevata, el Pont de Suert, etc., aquesta pèrdua és més acusada a la Ribagorça d’administració catalana que no pas a la d’administració aragonesa i es localitza sobretot en localitats amb un alt índex de castellanització fruit de la immigració i del turisme que han rebut, però també en nuclis que han patit un fort descens demogràfic i han estat repoblats per població no ribagorçana. També per Arnal (1998: 191) que alguns parlants de la Baixa Ribagorça occidental presentin, al costat de les formes fonètiques ribagorçanes,

¹⁴³ El fet que alguns parlants ribagorçans, cada vegada més, tinguin plena consciència d’aquest tret com un element diferencial fa que el manteniment d’aquesta característica entre els més joves es pugui entendre com un recurs d’autoafirmació, fins al punt que aquestes generacions arriben a cometre ultracorreccions: en el marc del nostre estudi, com veurem, hem registrat formes amb palatalització de la lateral en algun jove allà on, fins i tot, els informants més conservadors presenten la lateral alveolar inalterada, p. ex.: [pɫanéta] vs. [planéta]. En els joves entrevistats per Guzmán (1997: 409) que mantenen la lateral palatal, aquesta conservació del tret respon, segons els mateixos informants, “al seu interès per mantenir aquest tret distintiu que els identifica amb una determinada comunitat lingüística i al seu estil de vida que es desenvolupa socialment gairebé al voltant del poble i les localitats més veïnes”. Tanmateix, el fet que un tret sigui tan marcat pot desencadenar l’efecte contrari a l’anterior i, així, són força els informants que abandonen aquesta característica tan genuïna del ribagorçà quan se’n van a estudiar a Lleida o a Barcelona, per exemple, o bé quan es dirigeixen a algú que parla una varietat diferent de la seva.

¹⁴⁴ De les variables estudiades per Alturo (1987) al Pont de Suert, la palatalització de /pl/, /bl/, /fl/, etc. és la que realitzen menys informants, i els qui la produeixen són tots nascuts en altres pobles de l’Alta Ribagorça (entesa aquesta denominació en el treball d’Alturo en el sentit geogràfic i no administratiu). En el seu estudi dedicat als grups ‘consonant + L’, Guzmán (1997) posa de manifest la tendència a un major grau de conservadorisme en els grups [pɫ], [bɫ], [fɫ], etc. dels habitants de l’Alta Ribagorça aragonesa enfront d’un major grau d’innovació dels de l’Alta Ribagorça catalana, idea que ja apuntava Alturo deu anys abans.

variants sense palatalització es podria atribuir a la interferència del castellà, el qual constitueix el model lingüístic de referència per a aquests parlants.¹⁴⁵ D'altra banda, no podem passar per alt que la gran difusió i prestigi de què gaudeix la varietat del català estàndard també juga a favor de la pèrdua de la palatalització: així, doncs, el retrocés de les formes pròpies amb palatal de la varietat ribagorçana es podria explicar també per un procés d'estandardització i, consegüentment, de desdialectalització, que afectaria, sobretot, els nuclis d'administració catalana.

Ara bé, entre els casos en què s'observa manca de palatalització cal distingir bé aquells que s'atribueixen, com hem vist, a una pèrdua del tret allà on la palatalització havia estat habitual anys enrere d'aquells que s'expliquen per la mateixa naturalesa o origen del mot: és possible que les formes cultes, els castellanismes o altres manlleus, així com els neologismes o els mots d'introducció més aviat recent que contenen un dels grups consonàntics susceptibles de patir palatalització mantinguin inalterada la lateral alveolar d'aquests grups consonàntics.¹⁴⁶ En aquest sentit, Sistac (1993:105) assenyala que “[h]i ha paraules no patrimonials sense palatalització (o realitzada només esporàdicament): [klandestí], [klásik], [klién], [klíma], [fláto], [pláka], etc.; sense que tampoc siguin estranyes pronúncies amb palatal”. Guzmán (1997: 402) també recull els mots amb conservació de l'articulació lateral *fletxa*, *triangle*, *fluorescent* i *flotador*, etc., i n'atribueix la manca de palatalització al fet que no s'utilitzen habitualment. A aquesta manca de familiarització dels parlants amb aquests mots a la qual al·ludeix Guzmán per justificar l'absència de palatalització, podríem afegir-hi el fet que la majoria de mots que proposa l'autor són formacions cultes (com *fluorescent*) o mots incorporats al català a través d'altres llengües (com *flotador*). També Arnal (1998: 193) detecta casos en el parlar de la Baixa Ribagorça occidental en què només és possible trobar la solució amb lateral alveolar: alguns es justifiquen pel fet que es tracta de préstecs i cultismes (els exemples que dona Arnal són *plancha*, *bicicleta*, *inflá*, *doble*, *clase*, *plaga*, *problema*, *plátano*, etc.); d'altres s'expliquen, segons l'autora, perquè els ètims llatins presenten les seqüències

¹⁴⁵ Arnal (1998: 194) apunta que en les localitats més occidentals que conformen el seu estudi i, per tant, limítrofes amb zones de parla aragonesa i de parla castellana, el nombre de realitzacions palatalitzades és extremadament reduït en comparació a les localitats que es troben a la part nord-oriental de la seva àrea d'estudi (Capella, Pueyo de Marguillén, etc.), és a dir, a l'interfluvi Éssera-Isàvena, i a les que es troben a la part meridional (Fonts i Estadella), on, segons l'autora, el fenomen de la palatalització és ben viu.

¹⁴⁶ No és estrany que la resolució dels grups ‘consonant + L’ variï en funció de si som davant d'un mot patrimonial o d'un cultisme. Fixem-nos, si no, en l'alguerès. La lateral dels grups ‘consonant + L’ esdevé generalment en aquesta varietat una bategant, com en [kráw] ‘clau’, [frór] ‘flor’ i [prát] ‘plat’, però aquest comportament no el retrobem, per exemple, en els mots cultes *clàusula* [kláwzula], *flora* [flóra] i *pleura* [pléwra] (Lloret, 2002: 212). El mateix passa amb alguns mots que excepcionalment presenten vocals sense reduir: es tracta de formes d'origen culte o de tipus tècnic, o bé de neologismes: *classe*, *base*, *ego*, *judo*, *rèquiem*, entre d'altres (Mascaró, 2002: 110-111).

-BŮL-, -PŮL-, -FĪL-, etc. i no pas els grups primaris -BL-, -PL-, -FL-. (els casos d'aquest tipus que recull Arnal són *anebláse*, *nubláse*, *arramblá*, *diablo*, *enreblá*, *pueblo*, *tablero*, *chuflá*, *musclo*, *aclopadó*, etc.).¹⁴⁷ Tot i aquests casos que es documenten sense palatalització, cal tenir en compte que, sovint, el context fonològic és l'únic element determinant i s'acaba imposant, sigui quina sigui la naturalesa del mot: així, especialment entre els informants més grans un cultisme o bé una paraula procedent d'un altra llengua pot rebre el mateix tractament que un mot patrimonial, això és, amb palatalització de l'element alveolar precedit de /p/, /b/, /k/, /g/ o /f/.

El segon canvi que pot afectar [pʎ], [bʎ], [fʎ], etc. és el de la iodització de la lateral palatal. Són força els autors que han detectat aquest procés de substitució de [ʎ] per [j], i val a dir que la majoria coincideixen a situar-lo entre les generacions més joves. Saura Rami (2003: 80), en el seu estudi dedicat al benasquès, deixa constància d'aquestes pronúncies entre la gent més jove: “Sólo el estrato social más joven del Valle (hasta 30 años) realiza estas secuencias de manera despalatalizada al itálico modo: *piasa* = it. *piazza*, *fiamma* = it. *fiamma*, *bianco* = it. *bianco*, etc.”. També Arnal (1998: 187) situa les solucions amb iod especialment entre els informants més joves que ha tingut en compte en la seva recerca, els de 18 a 30 anys, i, només en algunes localitats, en els informants de fins a 45 anys. Igualment Guzmán (1997: 409) detecta el canvi [ʎ] > [j] als nuclis ribagorçans de les Paülis, Montanui, Bonansa, Sopeira i Areny en el grup d'informants de 15 a 40 anys, així com Castro (2008: 48), que localitza pràcticament tots els casos de iodització dels nuclis lliterans de Castellonroi, Valldellou i Camporrells, i del nucli ribagorçà d'Estopanyà, en els informants de menys de 40 anys. En les monografies dedicades a les localitats del Baix Cinca de Fraga (Galan & Moret, 1995) i de Saidí (Moret & Sasot, 1996) s'assenyala, d'una banda, que el fenomen de la iodització s'observa entre alguns informants de menys de 30 anys, i, de l'altra, que no només es produeix en els mots que contenen la lateral palatal com a segon element d'una obertura complexa, sinó també en la resta de contextos d'aparició de [ʎ].¹⁴⁸ Galan & Moret i Moret & Sasot atribueixen el canvi [ʎ] > [j] a la influència de la

¹⁴⁷ Gairebé la totalitat dels préstecs i cultismes que Arnal recull en el seu treball són pràcticament idèntics als mots corresponents que trobem en castellà. Així, la forma castellana també podria afavorir la no-palatalització d'aquests mots.

¹⁴⁸ Dels tres informants de la localitat de Fraga que trobem al Corpus Oral Dialectal (COD) de la Universitat de Barcelona, n'hi ha dos que ioditzen totes les laterals palatals dels grups [bʎ], [pʎ], [kʎ]: un dels dos, de fet, és ieista en tots els contextos d'aparició de la lateral palatal; l'altre només pronuncia com a iod les [ʎ] d'aquests agrupaments consonàntics. Aquestes dades corresponen a informants d'entre 30 i 45 anys, grup d'edat en el qual, com s'ha pogut comprovar, la majoria d'estudis comencen a detectar aquest canvi. A les localitats de Benavarri i de Tamarit de Llitera, també punts d'enquesta del COD, no s'hi ha registrat la iod en

llengua castellana, on és sabut que el ieisme hi és cada cop més general: de fet, que la iodització no només afecti [ʎ] quan és el segon element dels grups consonàntics estudiats és un argument a favor d'aquesta explicació. Altres autors, com Arnal (1998: 187), atribueixen la substitució de la lateral palatal per la iod en els grups consonàntics [pʎ], [bʎ], [kʎ], etc. a una qüestió de facilitat articulatòria: “Estos cambios [pʎ] > [pj], etc., típicos del italiano oficial (*chiamare, fiore, bianco*, etc.), son la manifestación de un proceso de debilitamiento para facilitar la articulación de la palatal lateral en dicha posición”, i no tant a una qüestió de l'influx del castellà, sobretot tenint en compte que en la parla estudiada per Arnal no hi ha casos de ieisme fora dels grups consonàntics assenyalats. Guzmán (1997: 400) també fa referència a “un relajament en la producció del so per part dels parlants, la qual cosa facilitaria la pronúncia dels diferents mots”, i Recasens (1996: 324) es refereix a aquest canvi, però únicament en el grup [gʎ]: “En ribagorçà, el grup [g(:)ʎ] (/gl/) pot fer-se [g(:)j] per tal de facilitar la pronúncia d'ambdues oclusives dorsals successives”. Val a dir que, a diferència d'aquest autor, la resta no fan cap distinció entre els diferents grups que presenten [ʎ] com a segon element i que, per tant, es poden veure afectats per la iodització. La pronúncia ioditzada es pot entendre, doncs, com una manera de facilitar la realització d'aquests grups de dues consonants, però, a la vegada, no hem de perdre de vista que, de ben segur, la llengua castellana, on el ieisme està ben estès, també influeix positivament en la iodització del so lateral palatal dels grups [pʎ], [bʎ], [kʎ], etc.

Dels dos canvis que poden patir els grups consonàntics [pʎ], [bʎ], [kʎ], [gʎ] i [fʎ] –la substitució de la lateral palatal per la lateral alveolar, i la iodització de la lateral palatal–, el segon, a diferència del primer, no l'entem com una pèrdua de la

lloc de la lateral palatal. El primer a donar compte d'aquestes realitzacions amb iod fou Barnils (1916: 34) en la seva contribució a l'estudi del parlar de Fraga. De fet, aquest autor es refereix a un estadi previ a la iodització de la lateral palatal, a un estadi intermedi entre la palatalització de la lateral i la seva iodització; és el cas de, per exemple, [pʎjása] ‘pllaça’, on la lateral palatal apareix seguida de la iod: la [j] ja apareix però encara no ha substituït definitivament la lateral palatal. Així, en mots com “*rascle, glera, plena, mascle i doble*, darrera la [ʎ] es percep un segon element palatal [y], que afebleix notablement l'articulació d'aquella; [...] el desdoblament de la consonant palatal que es constata, ocorre particularment davant de *e*, mancant davant les altres vocals, i principalment davant les posteriors”. Aquesta realització que apunta Barnils, la qual podem qualificar de *iod intermèdia*, tot i que s'entén com una fase prèvia a la iodització de la palatalització no és en cap cas un estadi pel qual hagin de passar obligatòriament els grups [pʎ], [fʎ], [kʎ], etc. abans d'esdevenir [pj], [fj], [kj], etc. Quant a la particularitat que assenyalava Barnils, que [ʎj] pot ocórrer especialment davant de *e*, val a dir que no hem trobat en cap obra cap més referència al paper que les vocals poden tenir en l'aparició de la iod. D'altra banda, també cal tenir en compte els casos amb iod, ja definitiva, que Barnils (1916: 34) detecta a la Vall de Boí: *p[j]ovia* i *p[j]aça*.

palatalització, és a dir, com l'abandonament d'aquest fenomen que identifica els parlars ribagorçans, sinó com un nou estadi d'aquest tret. Es tracta d'un procés de canvi que suposa una nova fase en l'evolució del so palatalitzat precedit de consonant, amb pèrdua del tret lateral, semblant al que van experimentar algunes varietats de la llengua italiana.

Tal com s'ha vist, el procés de iodització es pot atribuir al relaxament en la producció del so palatal per tal de facilitar la pronúncia d'aquests grups consonàntics que autors com Lloyd ([1987] 1993: 363) han qualificat de “pesats” en termes articulatoris. A banda d'aquesta conversió de [ʎ] en [j], el tractament específic que pot rebre el grup [gʎ] també es pot entendre com una estratègia per facilitar l'articulació d'aquest grup format per lateral palatal precedida de consonant velar sonora: la dificultat articulatòria es pot resoldre en el cas de [gʎ] amb l'elisió de /g/; així, són habituals en ribagorçà les formes *llésia* per *gllésia*, *cllésia* o *igllésia*, *llera* per *gllera*, *cinlla* per *cinglla*, *unlla* o *ulla* per *unglla*, etc., amb pèrdua de la consonant velar (Recasens, 1996: 312).¹⁴⁹

b) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

Tot seguit presentem les dades relatives a la palatalització de la lateral alveolar dels grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ que hem recollit a la Terreta organitzades en dos tipus de quadres, un de reduït i un de més extens.¹⁵⁰ El primer (vg. (20)) vol ser una síntesi dels resultats obtinguts als diversos punts objecte d'estudi (s'indica si hi ha palatalització de la lateral, absència de palatalització o iodització); el segon (vg. (21)) recull les transcripcions fonètiques de cada ítem i per a cada informant. Les dades de què hem partit per confeccionar les graelles corresponen als ítems procedents de les enquestes guiades. Tot i que els textos espontanis també ens han proporcionat un nombre considerable d'informació

¹⁴⁹ Saroïhandy (1908: 333) ja va donar compte en la seva contribució al Primer Congrés d'aquesta peculiaritat del grup /gl/. Una altra forma amb elisió de /g/ que afegim a les recollides per Recasens i que hem localitzat a la nostra àrea d'estudi és el mot *sanlluc* (< *SINGLUCCU). Cal tenir en compte que alguns també atribueixen l'origen d'aquesta forma a una adaptació humorística del nom *Sant Lluc* (DCVB, s. v. *sanglot*). En el *Petit atlas lingüístic del domini català*, Veny (2007: mapa 79) assenyala que “[e]n ribagorçà i pallarès, a partir de *sangllut, a causa de la palatalització del grup -GL- (com *reglle* ‘regle’), per etimologia popular (homonimització formal) s’ha passat a *sanlluc* (com si fos *santlluc). L’impuls onomatopèic justificaria la *u* [...]”.

¹⁵⁰ De la palatalització de la lateral precedida de ròtica no en presentem dades. Es tracta d'un tret que hem documentat en informants aïllats de la riba oest de la Terreta i de manera no sistemàtica. Alguns exemples esparsos que hem recollit són els topònims *Ce[rʎ]er* ‘Cerler’ i *Esca[rʎ]à* ‘Escarlà’. Pel que fa al mot *parlar*, ítem del qüestionari guiat que conté la seqüència -rl-, hem trobat alguna ocurrència aïllada de *par[rʎ]ar*; però, de fet, cal tenir en compte que els informants opten preferentment pels mots *ragonar* (i altres variants: *raonar*, *anragonar*, etc.) i *xarrar*. Quant al mot *perla* –també recollit en el qüestionari guiat–, del conjunt d'informants enquestats tan sols dos informants han proposat la forma amb palatal, i encara amb alternança amb la forma amb alveolar.

relativa a la palatalització, aquesta ens ha servit per confirmar algunes respostes que ens semblaven dubtoses. Entre els mots que integren el quadre per a l'estudi de la palatalització a la Terreta, hi ha mots patrimonials, però també algun cultisme, algun castellanisme i algun mot incorporat al català a través d'altres llengües. A la graella s'ha optat per no incloure cap de les respostes corresponents als ítems que formen part del corpus d'estudi *flotar* i *oblidar*: en el primer cas, força informants han proposat la forma *nedar* per *flotar*; en el segon cas, pràcticament tots els informants han donat com a resposta la forma *olvidar* i només un dels informants grans de Sobrecastell (PGC) ha proposat la forma amb palatalització [ejʃoβʎiðá] 'eixobllidar'.

INFORMANTS	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta	Nuclis administrativament pallaresos
------------	---	--------------------------------------

(Continua a la pàgina següent)

(Ve de la pàgina anterior)

INFORMANTS	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
	Sopeira					la Ribera de Cornudella					Sobrecastell					Areny de Noguera					el Pont de Montanyana					els Masos de Tamúrcia					la Torre de Tamúrcia					el Pont d'Orrit (Orrit)					Espluga de Serra					Sapeira					Castissent																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
FENOMEN																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
Palatalització del grup CL- (inici de mot)																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
clar, claror																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																

- Realització amb lateral palatal

Realització amb lateral alveolar

Iodització de la lateral palatal

Vacil·lació (lateral alveolar / iod)

Vacil·lació (lateral alveolar / lateral palatal)

Vacil·lació (iod / lateral palatal)
- Informants de 55 a 85 anys

Informants de 26 a 49 anys

A Altres (respostes que no corresponen a l'ítem buscat.
Ex.: hipo per sanlluc, asul per blau, miseríós per miserable...)

X No s'ha obtingut cap resposta.

(21) Palatalització de la lateral alveolar dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/.

Transcripció dels ítems estudiats

INFORMANTS	Núclis administrativament ribagorçans de la Terreta					
	Sopeira					
FENOMEN	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA
Palatalització del grup PL- (inici de mot)						
pla	płá	płá	płá	pjá	płá	pljá
plaça	płása	płása	płása	pjása	płása	pljása
plaià	plája	plája	plája	plája	plája	plátjas
planetes	planétas	planétas / płanétas	planétas	planétas	planéta téra	planétas / pljanétas
planta	płánta	płánta	płánta	pjánta	płánta	plánta / pljánta
planxa, planxar	płántja, płántja	płántja, płántja	płántja, płántja	pljántja, pljántja	płántja, płántja	plántja
plat	płát	płát	płát	pját	płát	plját
plàtano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátan
ple, plena	płé, pléna	płé, pléna	płé, pléna	pjé, pjéna	płé, pléna	pléna / pljéna
pleta	płéta	płéta	płéta	pjéta	płéta	pljéta
plou, ploure, plogut...	płoyút, plów	płoyút, plów	płoyút, plów	pjoyút, pjów	płoyút, plów	płoyút / pjoyút, pljów
plorar, plorasses	płorá, plorásas	płorá, plorásas	płorá, plorásas	pjorá, pjorájre, piorásas	płorá, ploramíka	pljorá / ploramíka
Palatalització del grup -PL- (interior de mot)						
aplaudir	apławóin	apławóit	aplawóí	aplawóí	aplawóin	aplawóí
aplenar, amplenar	apłená	apłená	apłená	apjená	apłená	apłená, apléna / apljéna
aroplegar	aropłeyá	aropłeyá	aropłeyá	arobbjeyá	aropłeyá	aropleyá
complir	kúmpłó, kumpłeáñj	kumpłises, kumpłeáñj	kumpłí	kumpłjírás	kumpłíré	kumpłírás
multiplicació	múltipłíká	múltipłíkasjó	múltipłíká	múltipłíkasjó	múltipłíkasjó	múltipłíkasjó
triple	trípłé	trípłé	trípłé	trípje	trípłé	trípje
Palatalització del grup BL- (inici de mot)						
blanc	błáñk	błáñk	błáñ	bjánk	błáñ	blján
blau	błáw	asúl	błáw	bjáv	asúl	bljáv / błáw / asúl
blat	błát	błát	błát	bját	błát	blát / blját
Palatalització del grup -BL- (interior de mot)						
biblioteca	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka
comestibles	kómestíβles	kómestíβles	kómestíβles	kómestíβjes	kómestíβles / kómestíβles	kómestíβles
culpable	kulpáβbłé	kulpáβbłé	kulpáβbłé	kulpáβjes	kulpáβbłé	kulpáβbłé
doble	dóbbłé	dóbbłé	dóbbłé	dóβje	dóβbłé	dóβle / dóbbje
miserable	mizeráβje / mizeráβbłé	mizeráβbłé	mizeráβbłé	mizeráβje	mizeráβbłé, mizeráβbłé	
mobles	móβjes	móβles	móβles	móβjes	móβles	móβles / móβjes
obligant	oβłiyáða	oβłiyán	oβłiyán	oβjiján	oβłiyán	oβliján
poble, poblet	póβbłé, pobłét	póβbłé, poβłét	póβbłé, poβłét	póβje, poβjét	póβbłé, poβłét	póβle / póβje, poβjét
potable	potáβbłé	potáβbłé	potáβbłé	potáβje / potáβje	potáβbłé	potáβle / potáβje
problema	proβłéma	proβłéma	proβłéma	proβłéma	proβłéma	proβłéma
Palatalització del grup CL- (inici de mot)						
clar, claror	kłá, kłaró	kłá, kłaró	kłá, kłaró	kjá, kjarióðt	kłá, kłaró	kljá, kljaró
clara d'ou	kłára	kłára	kłára	kjára	kłára	klára / kljára
clàssica	kłásika	kłásika	kłásika	kłásika	kłásika	kłásika
clatell	kłatéł	kłatéł	kłatéł	kłatáj, kłatejáða	kłatéł, kłatejáða	kłatáj / kłatáj
clau	kłáw	kłáw	kłáw	kjáv	kłáw	kljáv
clavell	kłáβéł	kłáβéł	kłáβéł	kjaβéj	kłáβéł	klaβéj
clients, clientela	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla
clima, climàtic	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik
Palatalització del grup -CL- (interior de mot)						
mascle	máskłé / mátfó	máskłé	máskłé	máskje / mátfó	máskłé	máskle / máskje
miracle	mirákłé / miláyro	mirákłé	mirákłé	miráyvlje	mirággłé	mirákle / miráklje
secla 'séquia'	séggłá	séggłá	séggłá	sékja	séggłá	séklja
Palatalització del grup GL- (inici de mot)						
globo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo
lleua 'gleua'	łéβa	łéβa	łéβa		łéβa	łéβa
Palatalització del grup -GL- (interior de mot)						
iglésia	iyłézia	łézia	iyłézia	iyłézia	iyłézia	azyłésja, iyłésja
regle	régglá	régglá	régglá	régglja	révja	réggle / régglje
rogle	rógglé	rógglé	rógglé	rójje	rógglé	rókje
sigle 'segle'	síkje, síklo	síggłé	síylo	síyje	síylo	séyle / séggłje
sanlluc 'sanglot'	sanłúk	sanłúk	sanłúk	sanjúk	sanłúk / ipo	sanglót
ungla	únłá	únłá	únłá	únja	únłá	úngla / únglja
Palatalització del grup FL- (inici de mot)						
flac	flák	flák	flák	fják	flák	flák / flják
flato		fláto		fláto	fláto	fláto
flauta, flautista	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista	fláwta	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista	fláwta
fletxa	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja
flor	fló	fló	fló	fjós	fló	fló / fljós
fluix	flújj	flújj	flújj	fjújj	flújj	flújj
Palatalització del grup -FL- (interior de mot)						
unflar	umflán	ke s umflé	umflán	umflán	ke s umflé	umflá / umfljá

INFORMANTS		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta							
FENOMEN	la Ribera de Cornudella				Sobrecastell				
	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	
Palatalització del grup PL- (inici de mot)									
pla	plá	plá	plá	plá	plá	plá	plá	plá	plá
plaça	plása	plása	plása	plása	plása	plása	plása	plása	plása
plaia	plája	plája	plája	plája	plája	plája	plája	plája	plája
planetes	planéta	planétas	planétas	planéta	planéta	planétas	planétas	planétas	planétas
planta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta
planxa, planxar	plántja, plántja	plántja	plántja, plántja	plántja	plántja, plántja	plántja, plántja	plántja	plántja	plántja, plántja
plat	plád de f3k	plát	plát	plát	plát	plát	plát	plát	plát
plàtano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano
ple, plena	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna	pléna	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna
pleta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta
plou, ploure, plogut...	plougút, plów	plougút, plów	plougút, si pluyís	plów	plougút, plów	plougút, plów	plougút, plów	plougút, plów	plougút, plów
plorar, plorasses	plorá, plorós	plorá, plorásas	plorá, plorásas, ploraadó	plorá	plorá, plóramik	plorá, plorásas, ploramik	plorá, plorásas, ploramik	plorá, plorásas, ploramik	plorá, plorásas, ploramik
Palatalització del grup -PL- (interior de mot)									
aplaudir	aplawóin		aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin
aplenar, amplenar	pléná, apméná	apméná	apméná	apméná	apméná	apméná	apméná	apméná	apméná
aroplegar	aropleyá	aropleyá	aropleyáts	aropleyá	aropleyá	ropleyá, ropleyá	aropleyá, ropleyá	aropleyá	aropleyá
complir	kúmples, kumpóleás	kúmples	kumpáises	kumpáí	kumpáí	kumpáí	kumpáisko	kumpáí	kumpáí
multiplicació	multiplikasjó	multiplikasjó	multipliká	multipliká	multipliká	multipliká	multipliká	multipliká	multipliká
triple	trípale	trípale	trípale	trípale	trípale	trípale	trípale	trípale	trípale
Palatalització del grup BL- (inici de mot)									
blanc	bálh	bálh	bálh	bálh	bálh	bálh	bálh	bálh	bálh
blau	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl
blat	bát	bát	bát	bát	bát	bát	bát	bát	bát
Palatalització del grup -BL- (interior de mot)									
biblioteca	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka	biβljotéka
comestibles	komestíβles	komestíβles	komestíβles	komestíβles	komestíβles	komestíβles, komestíβles	komestíβles, komestíβles	komestíβles	komestíβles
culpable	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβles	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβle
doble	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle
miserable	miseráβle		miseráβle	miseráβle	miseráβle	miseráβle	miseráβle	miseráβle	miseráβle
mobles	móβles	móβles	móβles / muéβles	móβles	móβles	móβles	móβles	móβles	móβles
obligant	oβliγá		oβliγán	oβliγán	oβliγán	oβliγán	oβliγán	oβliγán	oβliγán
poble, poblet	póβle, poβlét	póβle	póβle, poβlét	póβle, poβlét	póβle, poβlét	póβle, poβlét	póβle, poβlét	póβle, poβlét	póβle, poβlét
potable	potáβle / potáβle	potáβle	potáβle	potáβle	potáβle	potáβle	potáβle	potáβle	potáβle
problema	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma
Palatalització del grup CL- (inici de mot)									
clar, claror	klá, klarióat	klá	klá, kláro	klá	klá	klá, kláro	klá, kláro	klá, kláro	klá, kláro
clara d'ou	klára	klára	klára	klára	klára	klára	klára	klára	klára
clàssica	klásika	klásika	klásika	klásika	klásika	klásika	klásika	klásika	klásika
clatell	klaté	klaté	klaté	klaté	klaté, kláte	klaté	klaté, kláte	klaté, kláte	klaté, kláte
clau	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw
clavell	klabé	klabé	klabé	klabé	klabé	klabé	klabé	klabé	klabé
clients, clientela	kliéns, klientéla	klién	kliéns, klientéla	kliéns	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla
clima, climàtic	klíma, klímátik		klíma, klímátik	klíma	klíma / klímátik	klíma, klímátik	klíma, klímátik	klíma, klímátik	klíma, klímátik
Palatalització del grup -CL- (interior de mot)									
mascle	máskle	máskle	máskle / mátfó	máskle	máskle	máskle	máskle	máskle	máskle
miracle	mirággle	mirággle	miráγle	mirággle	mirággle	mirággle	miráγle	miráγle	miráγle
secla 'séquia'	séγla	séγla	séγla	séγla	séggla	séggla	séγla	séγla	séγla
Palatalització del grup GL- (inici de mot)									
globo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo
lleua 'gleua'	léβa	léβa	léβa	léβa	léβa	léβa	léβa	léβa	léβa
Palatalització del grup -GL- (interior de mot)									
iglésia	lézja, glésja	íγlézja	íγlézjas	íγlézja	lézja, igglézjas	igglésja, íγlésja	igglézja	íγlésja	íγlésja
regle	régga	régga	régga	régga	régga	régga	régga	régga	régga
rogle	rógga	rógga	róγle	róγle	rógga	rógga	róγle	róγle	róγle
sigle 'segle'	síγlo	síγlo	síγlo	síγlo	síγle	síγlo	síγlo, síγle	síγlo	síγlo
sanlluc 'sanglot'	sanlúk	sanlúk	sanlúk	sanlúk	sanlúk	sanlúk	sanlúk / ipo	sanlúk	sanlúk
ungla	únla	únla	únla	únla	únla	únla	únla	únla	únla
Palatalització del grup FL- (inici de mot)									
flac	flák	flák	flák	flák	flák	flák	flák	flák	flák
flato			fláto	fláto	fláto	fláto	fláto	fláto	fláto
flauta, flautista	fláwta, flawtista		fláwta, flawtista	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista / flawtista	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista
fletxa	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja
flor	flós	flósra	flós	flós	flós	flós	flós	flós	flós
fluix	flúj	flúj	flúj	flúj	flúj	flúj	flúj	flúj	flúj
Palatalització del grup -FL- (interior de mot)									
unflar	únflás	únflá	únflán	únflán	únflán	únflán	únflán	únflán	únflán

INFORMANTS		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta				
FENOMEN	Areny de Noguera					
	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS
Palatalització del grup PL- (inici de mot)						
pla	płá	płá	płá	pjá	płá	pjá
plaça	płása	płása	płása	pjása	płása	pjása
plaià	płája	płája	płájas	płája	płája	płája
planetes		planétas	planétas	planétas	planétas	planétas
planta	płánta	płánta	płánta	płánta	płánta	pjánta
planxa, planxar	płántŝa / plántŝa	płántŝa, płántŝa	płántŝa, płántŝa	pjántŝa, pjantŝa	płántŝa, plantŝa	pjántŝa, pjantŝa
plat	płát	płád de fšk	płát	pját	płát	pját
plàtano	płátano	płátano	płátano	płátano	płátano	płátano
ple, plena	płé, pléna	płé, pléna	płé, pléna	pjé, pjéna	płé, pléna	pjé, pjéna
pleta	płéta	płéta	płéta	pjéta	płéta	pjéta
plou, ploure, plogut...	płoyút, plów	płoyút, plów	płoyút, plów	pjoyút, pjoén	płoyút, plów	pjoyút, pjów
plorar, plorasses	płorá	płorá, płorájre	płorá, płoramikas	pjorá, pjorané, pjorásas	płorá, płorásas	pjorá, pjoramikas
Palatalització del grup -PL- (interior de mot)						
aplaudir	aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin	aplawóin
aplenar, amplenar	apłená	apłená	apłená	apjená	apłená	apjená
arroplegar	aropłeyá	aropłeyá	aropłeyá	ropjeyá, ropjeyém	aropłeyá	aropjeyá
complir	kumpłises	kumpłisko	kumplisko	kumplisko / kumpjisko	kumpłi	kumplisko
multiplicació	multiplikasjó	multiplikasjó	multiplikasjó	multiplikasjó	multipliká	multiplikasjó
triple	tríbbłe	trípłe	trípłe	tríple / trípje	trípłe	trípje
Palatalització del grup BL- (inici de mot)						
blanc	błán	błánk	błán	bján	błán	bján
blau	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl	asúl
blat	błát	błát	błát	bját	błát	bját
Palatalització del grup -BL- (interior de mot)						
biblioteca	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéke
comestibles	komeștiβłes	komeștiβłes	komeștiβłe / komeștiβłe	komeștiβłe / komeștiβje	komeștiβłe	komeștiβłe
culpable	kulpáβłe	kulpáβłe	kupáβłe / kulpáβłe	kulpáβłe / kulpáβje	kulpáβłe	kulpáβje
doble	dóβłe	dóβłe	dóbbłe	dóβje	dóβłe	dóβje
miserable	miseráβłe	miseráβłe	miseráβłe / miseráβłe	mizeráβje	miseráβłe	mizeráβje
mobles	móβłes	móβłes	móβłes	móβjes	móβłes	móβjes
obligant	oβłiyán	oβłiyán, oβłiyas	oβłiyán	oβjiyán	oβłiyán	oβłiyán
poble, poblet	póβłe, poβłét	póβłe, poβłét	póβłe, poβłét	póβje, poβjét	póβłe, poβłét	póβje, poβjét
potable	potáβłe / potáβłe	potáβłe / potáβłe	potáβłe	potáβłe / potáβje	potáβłe	potáβłe
problema	proβłéma	proβłéma	proβłéma	proβłéma	proβłéma	proβłéma
Palatalització del grup CL- (inici de mot)						
clar, claror	kłá	kłá, kłaró	kłá, kłarióat	kjá, kjaró	kłá, kłaró	kjá, kjaró
clara d'ou	kłára	kłára	kjárá	kjárá	kłára	kjárá
clàssica		klásik	klásika	klásika / kjásika	klásika	klásika
clatell	kłatél	kłatél	kłatél	kjatéj	kłatél	kjatéj
clau	kłáw	kłáw	kłáw	kjáv	kłáw	kjáv
clavell	kłabél	kłabél	kłabél	kjabéj	kłabél	kjabéj
clients, clientela	kliéns, klientéla	kliéns, klientéle	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéle
clima, climàtic		klíma, klimátik	klíma, klimátik	klimátik	klíma, klimátik	klíma, klimátik
Palatalització del grup -CL- (interior de mot)						
mascle	máskłe	máskłe	máskłe	máskje	máskłe	máskje
miracle	mirággłe	mirákłe, mirággłe	mirággłe	mirággłe / mirággje	miráyłe	mirággje
secla 'séquia'	séggłá, séγłá	séggja / séγłá	séggłá	séggja, séggłja	séggłás	séggja
Palatalització del grup GL- (inici de mot)						
globo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo
lleva 'gleva'	łéβa	łéβa	łéβa		łéβa	
Palatalització del grup -GL- (interior de mot)						
iglésia	iyłéžja, iggłéžjas	iggłéžja	iyłéžja, iggłéžja	iyłéžja	iyłéžja	iyłéžja
regle	réggłá, réγłá	réggłá	réggłá	réggja	régγłá	régγja
rogle	róggłe	róggłe, rógγłe	róggłe	róggje	rógγłe	róggje
sigle 'segle'	síγłe	síγłe	síγłlo, síggłlo	síγłlo	síγłlo, síγłe	síγłlo
sanlluc 'sanglot'	sanłúk	sanłúk	sanłúk	sanjúk	sanłúk, singłót / ipo	sanjúk
ungla	únłá	únłá	únłás	únás	únğłá	úná
Palatalització del grup FL- (inici de mot)						
flac	fłák	fłák	fłák	fłáko		fłáko / fják
flato	fłáto		fłáto	fłáto	fłáto	fłáto
flauta, flautista	fłáwta, flawtista / fłáwta	fłáwta, fławtista	fłáwta, fławtista	fłáwta / fjáwta	fłáwta, flawtista	fłáwta, flawtista
fletxa	fłétŝa	fłétŝa	fłétŝa	fłétŝa	fłétŝa	fłétŝa
flor	fłó	fłó	fłó	fłó	fłó	fłó
fluix	fłújŝ	fłújŝ	fłújŝ	fłújŝ	fłújŝ	fłújŝ
Palatalització del grup -FL- (interior de mot)						
unflar	umfłá	umfłá	umfłá	umfłá	umfłán	umfłán

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta				
INFORMANTS	el Pont de Montanyana			
	AFE	APO	JFM	CCS
Palatalització del grup PL- (inici de mot)				
pla	płá	płá	pjá	płá
plaça	płása	płása	pjása	płása
plaia	płája / plája	plája	plája	plája
planetes	płanètes	pláneta	pjanètes	planètes
planta	płántíla	płánta	pjánta	płánta
planxa, planxar	płántŷa, płántŷá	płántŷa, płántŷá	pjántŷa, pjantŷá	płántŷa, plantŷá
plat	płát	płát	pját	płát
plàtano	plátano	plátano	pjátano, plátano	plátano
ple, plena	płé, pléna	płé, pléna	pjé, pjéna	płé, pléna
pleta	płéta	płéta	pjéta	
plou, ploure, plogut...	płoyút, plów	płoyút, plów	pjoyút, pjów	płów
plorar, plorasses	płorá	płorá, ploráses	pjorá, pjorané	płorá
Palatalització del grup -PL- (interior de mot)				
aplaudir	aplawdín / apławdín	aplawdĩ	apjawdín	aplawdín
aplenar, amplenar	ampłená	ampłená	ampjená	empłená
arroplegar	aropłeyá	aropłeyá	aropjeyá	
complir	kumpłíses	kumpłiré	kumplisko	ke kompłiske
multiplicació	multiplikasjó	multiplikasjó	multiplikasjó	multiplikasjó
triple	tríplé, trípłe	trípłe	trípje	trípłe
Palatalització del grup BL- (inici de mot)				
blanc	błánŷ	błánŷ	bjánk	błánŷ
blau	asúl	bláw	asúl	błáw
blat	błát	błát	bját	błát
Palatalització del grup -BL- (interior de mot)				
biblioteca	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka
comestibles	komestíłles		komestíłjes	komestíłles
culpable	kulpáplé	kulpáplé	kulpáplje	kulpáplé
doble	dóplé	dóbbłé	dóplje	dóbbłé
miserable	miseráplé	mizerábble	miseráplje	
mobles	móplés	móplés	mópljes	móplés
obligant	ołłiyá	ułłiyán	ołłiyá / ołłiyá	ołłiyán
poble, poblet	póbbłé, połłét	póbbłé, pobbłét	póplje, połłjét	póplé, połłét
potable	potáplé	potáplé	potáplje	potáplé
problema	probléma / prołłémes	probléma	probléma	probléma
Palatalització del grup CL- (inici de mot)				
clar, claror	kłá, kłaró	kłarén, kłaró	kjá, kjaró	kłá
clara d'ou	kłára	kłára	kjára	kłára
clàssica	kłásika / kłásika	kłásika	kjásika	kłásika
clatell	kłetél	kłatél, kłatełáða	kjetéj	kłatél
clau	kłáw	kłáw	kjáw	kłáw
clavell	kłabél	kłabél	kjabéj	kłabél
clients, clientela	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kliéns, klientéla	kłiéns, kłientéla
clima, climàtic	kłíma	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik	kłíma, kłimátik
Palatalització del grup -CL- (interior de mot)				
mascle	máskłé	máskłé	máskje	máskłé
miracle	mirággłe	mirákłé	mirággje	mirákłé
secla 'séquia'	séggłá	séggłá	séggja, seggjó	séggłá
Palatalització del grup GL- (inici de mot)				
globo	glółlo	glółlo	glółlo	glółlo
lleva 'gleva'	łéłla	łéłla	jéłla	
Palatalització del grup -GL- (interior de mot)				
iglésia	iyłésja	iggłézja	iyłésja	iyłésja
regle	régglja	régglja	réyja	rékłá
rogle	rógglje	rógglje	rókje	
sigle 'segle'	síggłle / síggłle	síggłlo	síylo / síyje	síylo
sanlluc 'sanglot'	łpo	sanłúk	łpo	łpo
ungla	únłla	únłla	únglja	únłla
Palatalització del grup FL- (inici de mot)				
flac	fłák	fłák	fjáka	fłáko
flato	fłáto	fłáto	fjáto	fłáto
flauta, flautista	fłáwta, flawtísta / fłáwta	fłáwta, flawtísta	fłáwta, flawtísta	fłáwta / fłáwta, fławtísta
fletxa	fłétŷa	fłétŷa	fłétŷa	fłétŷa
flor	fłó	fłó	fłó	fłó
fluix	fłúŷŷ	fłúŷŷ	fłúŷŷ	fłúŷŷ
Palatalització del grup -FL- (interior de mot)				
unflar	umfłá	s umfłá	ke s umfłje	umfłán

INFORMANTS		Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
		els Masos de Tamúrcia				la Torre de Tamúrcia		
FENOMEN	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	
Palatalització del grup PL- (inici de mot)								
pla	płá	płá	płá	plá	płá	płá	płá	
plaça	płása	płása	płása	plása	płása	płása	płása	
plaià	płája	płája	płája	płája		płája	płája	
planetes	planéta	płanéta	planètes	planéta		planètes	planéta	
planta	plantíſa / płantíſa	płánta	płánta	plánta	plánta	płá, płánta	plánta	
planxa, planxar	płántſja, płentſjá	płántſja, płentſjá	płántſja, plantſjá	płántſja	płántſja	płántſja, płantſjá	płántſja	
plat	płáta / płáta	płáta	płát	płát	płát	płáta	płát	
plátano	płátano / płátano	płátano	plátano	plátano	plátano	plátano	plátano	
ple, plena	płé	płé, pléna	płé, pléna	płé, pléna	płé, pléna	płé, pléna	płé, pléna	
pleta	płéta	płéta	płéta	płéta	płéta	płéta	płéta / pléta	
plou, ploure, plogut...	płoyút	płojén, płojéſa	płoyút	płoyút	płówre	płoyút, plów	płoyút / płoyút	
plorar, plorasses	płorá	płorá, płorájre	płorá, płorós	płorá	płorá	płorá, płorós	płorá, płorós	
Palatalització del grup -PL- (interior de mot)								
aplaudir	apławóſi	apławóſi	apławóſi / aplawóſi	apławóſi		apławóſi / aplawóſi	apławóſi	
aplenar, amplenar	aplená / apłená	apłená l	apłená	apłená		apłená	apłená	
arroplegar	aropłeyá	aropłeyá	arepléya	aropłeyá	aropłeyaría	aropłeyá	aropłeyá	
complir	kompłises	kumpłiso, kumpłéaſj	kompłiso, komplises	kumpłises	kumpłit		kumpłises, kumpłéaſj	
multiplicació	muntpliká	multipliká / muntpliká	muntplikasjó	multipliká	muntipłiká	muntipłikasjó	muntipliká	
triple	tríbbłe	tríbbłe	trípłe	tríbbłe	tríbbłe	tríbbłe	tríplikáda	
Palatalització del grup BL- (inici de mot)								
blanc	błáſj	błáſj	błáſj	błáſj	błáſj	błáſj	błáſj / błáſj	
blau	asúl	błáw	błáw	błáw	asúl	bławét	błáw / błáw	
blat	błát	błát	błát	błát	błát	błát	błát	
Palatalització del grup -BL- (interior de mot)								
biblioteca	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka	biłłjotéka		biłłjotéka	biłłjotéka	
comestibles		komestíbbłe	komestíbbłe	komestíbbłe			komestíbbles	
culpable	kulpábbłe	kulpábbłe	kulpábbłe, kulpábble	kulpábbłe		kulpábbłe	kulpábbłe	
doble	dóbbłe	dóbbłe	dóbbłe	dóbbłe	dóbbłát	dóbbłé, dóbbłádes	dóbbłáda	
miserable	mizerábbłe	mizerábbłe		mizerábbłe	mizerábbłes	mizerábbłe	mizerábbłe	
mobles	móbbłes, móggłes	móbbłes, móbbłes	móbbłes	móbbłes		móbbłes	móbbłes	
obligant	ołłiyan	ołłiyan	ołłiyan	ołłiyan		ołłiyan		
poble, poblet	póbbłé	póbbłé, pobbłét	póbbłé, poβłét	póbbłé, poβłét	pobbłét	póbbłé, póbbłé, poβłét	póbbłé / póbbłé, poβłét	
potable	potábbłe	potábbłe	potábbłe	potábbłe		potábbłje	potábbłe	
problema	probléma	probléma	probléma	probléma	probléma	probléma	probléma	
Palatalització del grup CL- (inici de mot)								
clar, claror	kłá	kłá, kłaró	kłá, kłarióat	kłá	kłá	kłá, kłaró	kłá, kłaró	
clara d'ou	kłára	kłára	kłára	kłára	kłára	kłára	kłára	
clàssica			kłásika	kłásika		kłásika	kłásika	
clatell	kłatéł	kłatéł	kłatéł, kłatełáda	kłatéł		kłatéł, kłatełáda	kłatéł	
clau	kłáw	kłáw	kłáw	kłáw	kłáw	kłáw	kłáw	
clavell	kłébbėl	kłébbėl, kłébbėl	kłébbėl	kłébbėl	kłébbėl	kłébbėl	kłébbėl	
clients, clientela	kłiéns, kłientéla	kłiéns, kłientéla	kłiéns, kłientéla	kłientéla		kłiéns, kłientéla	kłiéns, kłientéla	
clima, climàtic		kłemátik, kłima		kłima			kłima	
Palatalització del grup -CL- (interior de mot)								
mascle	máskłé	máskłé	máskłé / mátłó	máskłé	máskłé	máskłé	máskłé	
miracle	miráyyłé	mirággłé / miláyyre	mirággłé	mirákkłé	mirákkłé	mirággłé	miráyyłé, mirággłé	
secla 'séquia'	séggłá	séggłá	sékkłá, séggłá, séyyłá	sékkłá	séggłá	séggłá de rék / séggłá	séyyłá	
Palatalització del grup GL- (inici de mot)								
globo	glóbbó	glóbbó / glóbbó	glóbbó	glóbbó	glóbbó	glóbbó	glóbbó	
lleua 'gleua'	łébbá	łébbá		łébbá	łébbá	łébbá	łébbá	
Palatalització del grup -GL- (interior de mot)								
iglésia	iggłézza, glézza / ikłézza	klézza / kłézza	kłézza	ıylézza		iggłézza	ıylézza	
regle	réggłá	réggłá, réyyłá	rékkłá	réggłá		réggłá, réyyłá	réyyłá	
rogle	róggłé	róggłé	rogglét	róyyłé	róggłé	róggłé		
sigle 'segle'	sentúrcja		sıylo	sékkłé, séyyłé, sıyyłé	sıyyłé	sıkkłé / sıggłé	séyyłé, sıyyłé	
sanlluc 'sanglot'	saſłúkk	saſłúkk	saſłúkk	singłót / sanłúkk	saſłúkk	saſłúkk	saſłúkk	
ungla	úſłá	úłłá	úſłá	úſłá	úſłes	úłłá, úſłá	úſłes	
Palatalització del grup FL- (inici de mot)								
flac		flákk	flákk, flákk, sék			fláka	flákk	
flato				fláto			fláto	
flauta, flautista	fláwta / fláwta	fláwta, flawtísta	fláwta, flawtísta	fláwta		fláwta / flawtísta	fláwta, flawtísta	
fletxa	flétſja	flétſjes	flétſja	flétſja	flétſja	flétſja, flédſja	flétſja	
flor	flós	flós	flós	flós	flós	flósra	floréta	
fluix	flújj	flújj	flújj	flújj		flújj	flújj	
Palatalització del grup -FL- (interior de mot)								
unflar	s úmfłá	s úmfłá		umflá	umflá	umflá	s úmfłá	

Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta								
INFORMANTS	el Pont d'Orrit (Orrit)				Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB	
Palatalització del grup PL- (inici de mot)								
pla	plá	plá	plá	plá	plá	plá	plá	plá
plaça	plása	plása	plása	plása	plása	plása	plása	plása
plaià	plája	plája	plája		plája	plája	plája	plája
planetes	planéta	planéta	planéta		planéta	planéta	planéta	planéta
planta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta	plánta
planxa, planxar	plántja	plántja, plentja	plántja		plántja, plantja	plántja, plantja	plántja, plantja	plántja, plantja
plat	plát	plát / pát	plát	plát	plát	plát	plát	plát
plàtano	plátano	plátano	plátano		plátano	plátano	plátano	plátano
ple, plena	plé, pléna	pléna / páténa	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna	plé, pléna
pleta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta	pléta
plou, ploure, plogut...	ployút, plów, ployén	plów / plów	ployút, ployén, plów	plówre	ployút, plów	ployút, plów	ploéβa, ploén	
plorar, plorasses	plorá	plorá / ploramíkes	plorá, plorájre	plorá	plorá, plorájre	plorá, plorájre	plorá	plorá
Palatalització del grup -PL- (interior de mot)								
aplaudir	aplawóin	aplawóin	aplawóin		aplawói	aplawói	aplawói	aplawói
aplenar, amplenar	aplená	aplená / apáténa	emplená	aplená	aplená	aplená	aplená	aplená
arroplegar	aropleyá, pleyá	ropleyá	aropleyá	aropleyá	aropleyá	aropleyá	kučím	
complir		komplí	kumplísko	kumpli	kumpliso	kúmplo	kúmplo	kúmplo
multiplicació	multiplikasjó	multiplikasjó	muntplikasjó		multiplikasjó	multiplikasjó		
triple	tríple	tríple	tríple		tríple	tríple	tríple	tríple
Palatalització del grup BL- (inici de mot)								
blanc	blán	blán / blán	blán	blán	blán	blán	blán	blán
blau	bláw	bláw	bláw	bláw	bláw	bláw	bláw	bláw
blat	blát	blát	blát	blát	blát	blát	blát	blát
Palatalització del grup -BL- (interior de mot)								
biblioteca	biβliotéka	biβliotéka	biβliotéka		biβliotéka	biβliotéka	biβliotéka	biβliotéka
comestibles	komeštíβles	komeštíβles	komeštíβles		komeštíβles	bóns	komeštíβle	
culpable	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβles		kulpáβle	kulpáβle	kulpáβle	kulpáβle
doble	dóple	dóβle	dóβle	dóβle	dóβle	dóbble	dóβle	
miserable	mizerábble	mizeráβle	mizeráβle		mizeráβle, mizerábble	mizeráβle	mizerábble	
mobles	móples	móβles	móβles	móbbles	móβles	móbbles	móbbles	móbbles
obligant	oβliyán	oβliyán	oβliyán	oβliyá	oβliyán	oβliyán	oβliyán	oβliyán
poble, poblet	póbble, poβlét	póβle / póβle	póβle, poβlét	póple	póβle, poβlét	póbble, póβle, poβlét	póβle	
potable	potáβle	potáβle	potáβle		potáβle	potáβle	potáβle	potáβle
problema	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma	proβléma
Palatalització del grup CL- (inici de mot)								
clar, claror	klá, klaró	klá, klaró	klá, klaró	klá	klá	klá, klaró	klá, klaró	klá, klaró
clara d'ou	klára	klára	klára	klára	klára	klára	klára	klára
clàssica	klásika	klásika	klásika		klásika	klásika	klásika	klásika
clatell	klatéč	klatéč, klatečáda / klatéč	klatéč	klatéč	klatéč	klatéč	klatéč	klatéč
clau	kláw	kláw / kláw	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw	kláw
clavell	klaβéč	klaβéč / klαβéč	klaβéč	klaβéč	klaβéč	klaβéč	klaβéč	klaβéč
clients, clientela	kliéns	kliéns, klientéla	kliéns		klientéla	kliéns, klientéla	kliéns	
clima, climàtic	klíma	klíma	klíma		klíma	klíma	klíma	klíma
Palatalització del grup -CL- (interior de mot)								
mascle	máskle	máskle / máskle	máskle	máskle	máskle	máskle	máskle	máskle
miracle	mirákle	mirággle	mirákle		mirággle	mirággle	mirággle	mirággle
secla 'séquia'	séggla	séyla	séggla / sékja / sánxa	séggla	séggla	séggla	séggla	séggla
Palatalització del grup GL- (inici de mot)								
globo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo	glóβo
lleua 'gleua'	léβa	léβa	gléβa / léβa	léβa				
Palatalització del grup -GL- (interior de mot)								
iglésia	igglézja	iylézja / iylézja	úna jylézja	iylézja	igglézja	iylézja	igglézja	igglézja
regle	réggla	réyla	réyla		réggla	réggla	réggla	réggla
rogle	rókle	rógggle, róyle	róyle	rógggle	róyle	rógggle	rógggle	rógggle
sigle 'segle'	sékle	síyle	síyle		sígggle	sígggle	sígggle	sígggle
sanlluc 'sanglot'	sančúk	sančúk	singlót / ipo		sančúk	sančúk	sančúk	sančúk
ungla	úngla	úngles	úngla / úna	úngla	úngla	úngla	úngla	úngla
Palatalització del grup FL- (inici de mot)								
flac	flák	flák	fláka		flák	flák		
flato	fláto	fláto			fláto			
flauta, flautista	fláwta	fláwta	fláwta	fláwta	fláwta	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista	fláwta, flawtista
fletxa	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja	flétja
flor	floréta	fló / fló	fló	fló	fló	fló	fló	fló
fluix	flújj	flújj	flújj		flújj	flujjét	flújj	flújj
Palatalització del grup -FL- (interior de mot)								
unflar	umflán	umflá	umflán	umflá	ke s imfle	ke s úmfle	umflán	

Si ens fixem ara en els quadres precedents i, especialment, en (20), que recull de manera succinta els resultats per a la palatalització a la nostra àrea d'estudi, és evident que el nombre d'ocurrències amb palatalització de la lateral a les localitats i nuclis sota administració ribagorçana i aragonesa és molt superior al nombre d'ocurrències d'aquest tipus localitzades als nuclis sota administració pallaresa i catalana.

Als nuclis estudiats que se situen a la riba aragonesa, pràcticament tots els informants palatalitzen la lateral alveolar dels grups *pl*, *bl*, *cl*, *gl* i *fl*, amb l'excepció d'alguns mots en què, quasi de manera sistemàtica, tots els informants opten per la realització alveolar de la lateral: *plaia*, *planetes*, *plàtano*, *biblioteca*, *problema*, *clàssica*, *client*, *clima*, *globo*, *sigle*, *flato* o *fletxa*.¹⁵¹ Tal com ja hem comentat anteriorment, es tracta de casos que, per la seva naturalesa –castellanismes o manlleus d'altres llengües, cultismes i mots d'introducció més aviat recent–, sovint no es veuen afectats pel fenomen de la palatalització. Fora d'aquests exemples, però, la palatalització de la lateral és, a l'àrea occidental de la Terreta, la solució habitual. D'altra banda, en aquesta mateixa zona, hem detectat casos de iodització de la lateral palatal en alguns informants del grup joves, concretament de Sopeira (RFP i MBA), d'Areny (RSF i MNS) i del Pont de Montanyana (JFM) –l'informant més gran del nostre corpus on hem localitzat realitzacions d'aquest tipus té 42 anys. Tret de MBA, que presenta força casos de vacil·lació de formes amb iod i formes amb lateral alveolar, la resta d'informants assenyalats ioditzen de manera sistemàtica la lateral palatal dels grups consonàntics estudiats.¹⁵² Com hem vist, diversos autors han atribuït la substitució de l'element lateral palatal per la iod en aquests grups de dues consonants a una qüestió de facilitat articulatòria; tanmateix, en els informants de la Terreta amb realitzacions [pj], [bj], [kj], etc. els casos de [j] no es vinculen exclusivament a aquest context, sinó que aquests informants presenten ocurrències de [j] en qualsevol altre context d'aparició de la lateral palatal ([fúja] per *fulla*, [kastéj] per *castell*, [járima] per *llàgrima*). Sobre aquestes realitzacions amb iod que hem registrat a Sopeira, a Areny i al Pont de Montanyana, hem d'afegir que, si bé suposen un canvi en el tret objecte d'estudi, no les entenem com un abandonament del fenomen de la palatalització sinó com una evolució que es produeix a partir de l'element palatalitzat: així, la iodització la

¹⁵¹ Després d'aquests mots, en què els informants opten de manera generalitzada per la lateral alveolar, els mots amb més realitzacions alveolars són *aplaudir*, *multiplicació* i *flauta*, seguits de *potable*, *comestible* i *culpable*.

¹⁵² MBA de Sopeira presenta formes amb iod però precedides de lateral alveolar: [pljása], [kljáw] (cf. [pjása] i [kjáw]), formes adoptades per la resta d'informants ieistes de l'àrea occidental de la Terreta).

situàriem més a prop de les realitzacions [pʎ], [bʎ], [kʎ], etc. que no pas de les realitzacions [pl], [bl], [kl], etc. Pel que fa als nuclis de Sobrecastell i de la Ribera de Cornudella, les realitzacions amb iod hi són inexistents i les respostes dels informants corresponents als dos grups d'edat que hem establert coincideixen en el manteniment de la lateral palatal.

Als nuclis situats a la riba catalana del riu, el nombre de realitzacions amb lateral palatal és considerablement inferior al de l'altra riba: hem localitzat aquestes variants, tot i algunes vacil·lacions, de manera quasi sistemàtica entre els informants del grup grans dels Masos de Tamúrcia i de la Torre de Tamúrcia, però ja no entre els joves d'aquests nuclis –JPG no presenta cap realització amb lateral palatal i EBA alterna les solucions amb palatal i alveolar, amb majoria de les segones.¹⁵³ Entre els informants del Pont d'Orrit, només JBL, pertanyent al grup joves, presenta variants palatalitzades; aquestes, però, són minoritàries i apareixen al costat de les variants majoritàries amb alveolar. Si ens fixem en les escasses respostes amb conservació de la lateral palatal obtingudes entre els joves de la part oriental de la Terreta, és interessant d'assenyalar que entre aquests informants no hi ha, a diferència de l'àrea occidental, casos de iodització de la lateral palatal.¹⁵⁴ En la resta d'informants de la Terreta oriental –informants d'Espluga, Sapeira i Castissent–, no hem localitzat cap cas de palatalització de la lateral.¹⁵⁵

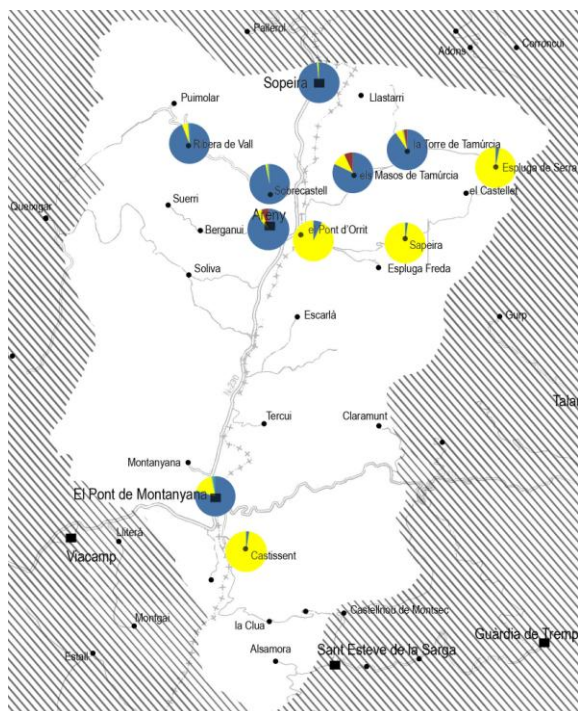
A continuació incloem dos mapes de la Terreta que recullen, per al tret estudiat, la distribució de les respostes dels informants del grup grans (vg. (22)) i la distribució de les respostes dels informants del grup joves (vg. (23)). Assenyalem en els mapes les solucions amb lateral alveolar amb color groc (hem descartat aquells ítems on la realització amb alveolar és sistemàtica o quasi sistemàtica: *plaia*, *planetes*, *plàtano*, *biblioteca*, *problema*, *clàssica*, *client*, *clima*, *globo*, *sigle*, *flato* o *fletxa*), les solucions amb lateral palatal amb color blau, les solucions amb iod amb color verd, i els casos de vacil·lació lateral alveolar / lateral palatal amb color granat. De la comparació de tots dos mapes, és destacable que, d'un grup d'edat a l'altre, hagin proliferat les formes amb iodització a l'àrea occidental i, en canvi, les formes amb lateral alveolar a l'àrea oriental.

¹⁵³ Fins i tot en el fragment de conversa espontània d'EBA, la proporció de formes amb lateral alveolar és superior a la de formes amb lateral palatal.

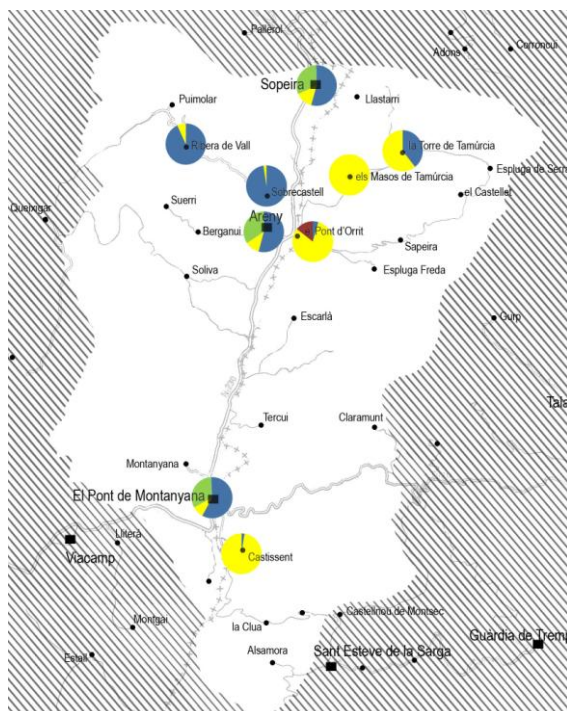
¹⁵⁴ Tampoc no es localitzen ocurrences de iod en altres contextos d'aparició de la lateral palatal entre els informants de l'àrea oriental.

¹⁵⁵ Hi ha el cas excepcional de *sanlluc*, que es realitza amb lateral palatal a tota la Terreta. També hem localitzat casos de la forma castellana *hipo* i de les formes catalanes *sanglot* i *singlot*.

(22) Respostes grup grans

(23) Respostes grup joves

c) Palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ dins del domini lingüístic català

Diversos autors coincideixen a qualificar la palatalització del segon element dels grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ com un fenomen propi i distintiu de la varietat ribagorçana, el qual és absent en la varietat veïna pallaresa. Es tracta, doncs, d'un tret lingüístic que tradicionalment ha actuat d'isoglossa entre ribagorçà i pallarès: la seva presència ([pʎ], [bʎ], [kʎ], etc.) marca el límit est de l'àrea ribagorçana al mateix temps que la seva absència ([pl], [bl], [kl], etc.) marca el límit oest de l'àrea pallaresa. A continuació presentem de forma sintetitzada la informació que una sèrie d'estudis previs ens proporcionen sobre l'abast geogràfic d'aquest tret, amb l'objectiu, d'una banda, de repassar quina ha estat i quina és avui l'extensió d'aquest fenomen en català, i, especialment, dins la nostra àrea d'estudi, i, de l'altra, de comprovar si som realment davant d'un tret que marca el límit entre ribagorçà i pallarès.

Les primeres referències a l'abast geogràfic de la palatalització de la lateral dins del domini lingüístic del català les trobem al Primer Congrés Internacional de la Llengua

Catalana de 1906, en la comunicació de Jean-Joseph Saroïhandy.¹⁵⁶ L'autor en una extensa nota a peu de pàgina assenyala l'àrea d'aquesta "particularitat fonètica molt curiosa, que's troba a Aragó lo meteix qu'a Catalunya": segons l'autor formen part d'aquest territori les conques dels rius Éssera i Isàvena, la conca del riu Noguera Ribagorçana –del Montsec cap amunt–, la comarca de la Llitera –l'autor anomena els pobles d'Açanui, de Sant Esteve i de Tamarit de Llitera a tall d'exemple–, alguns pobles com Estadella i Fonts (a la Baixa Ribagorça occidental), i bona part del Baix Cinca –amb les localitats de Saidí, Vilella de Cinca, Fraga i Torrent de Cinca. D'altra banda, Saroïhandy també documenta vestigis de la pronunciació amb palatalització a la vall de Sarroca de Bellera –de vessant pallaresa i situada al límit entre l'Alta Ribagorça i el Pallars Jussà– i també a la vall de Cabdella –situada al nord del Pallars Jussà–; deduïm, doncs, que, en aquestes dues valls, les realitzacions amb palatal hi devien ser residuals.¹⁵⁷

Mossèn Alcover (1908-1909: 20) descriu a "Escorcolls dialectals" l'àrea que es caracteritza per la palatalització de la /l/ agrupada: "Els aplecs *bl*, *cl*, *fl*, *gl*, *pl* fan sonar la *l*, no lingual, sino paladial: *Ķ=ll* castellana y *gl* italiana, axò a Torrent de Cinca, Velilla, Saidí, Fraga, Lliteres, Ribagorça". El mateix Alcover (1908-1909: 274), a "Una mica de dialectologia catalana", dóna, basant-se en la contribució de Saroïhandy al Primer Congrés, informació més específica sobre l'àrea geogràfica en què hi ha palatalització, i afegeix que "[a]quest fenomen nosaltres l'afinàrem a Vilaller i a Claramunt (Conca de Tremp)". Ens interessa especialment que Alcover anoti com a nucli amb casos de palatalització el poble pallarès de Claramunt. Agregat a Tremp des de 1970 i antigament integrant del municipi de Fígols de Tremp, aquest nucli, ara deshabitat, es troba a la zona oriental de la Terreta. D'altra banda, en els quaderns de camp d'Alcover, en els quals disposem de dades referents a la palatalització recollides majoritàriament entre 1918 i 1921, Bonansa, Vilaller,

¹⁵⁶ Les localitzacions que recull Saroïhandy (1908: 334, nota 1) no només corresponen a llocs la parla dels quals és de filiació lingüística catalana, sinó que l'autor també fa referència a pobles amb varietats de transició, com Açanui i Sant Esteve, i a d'altres amb parlars considerats de filiació lingüística aragonesa, com Estadella o Fonts (vg. Arnal, 1998).

¹⁵⁷ Reproduïm tot seguit les paraules exactes de Saroïhandy (1908: 334, nota 1): "[...] El según era'l mapa del territori de *flama*, *cllau*, *pllorà*. Es un territori molt extès. En formen part, al Pirinèu d'Aragó, les conques enteres dels dos rius que se junten a Graus; l'Éssera (Venash, Campo) y l'Issàbena (Vallabriga, Roda). A Catalunya, hi entra tot el Curs Superior de la Noguera Ribagorçana fins al Monsech. També queden alguns vestigis de la pronunciació *cllau*, *bllau*, *flama* a la ribera de Sarroca y a la de Capdella. Baixant de les montanyes, y seguint el Curs inferior de la Noguera Ribagorçana, desde Tragó de Noguera, no's troba sino *clau*, *blau*, *flama*. Igual passa en la punta de la Provincia de Lleyda compresa entre'l Segre y la frontera d'Aragó (Almacelles, Lleyda, Massalcoreig). A Aragó, encara's diu *flama* y *cllau* a Estadilla, Fonç, Açanuy, Santisteve y Tamarit de Llitera. Però, en la plana de Monçó, ahont passen la carretera y la Via Fèrrea que van de Çaragoça a Lleyda, desapareixen *flama* y *cllau* per deixar el camp llibre a *llama* y a *llave*, que s'usen a Monçó, L'Almunya, Binèfar y Albalat de Cinca. No així més al Sur, a Çaidí y Fraga, a Velilla y Torrent de Cinca, ahont *flama*, *cllau* y *bllat* son paraules encara avui plenes de vida".

el Pont de Suert, Tamarit de Llitera i Fraga són els punts d'enquesta on es localitzen realitzacions amb palatalització de la /l/ com a segon element d'una obertura complexa. Ara bé, al Pont de Suert, tant Alcover (Quadern VI, 1921) com Benejam (Llibreta s/n 2, 1921) ja apunten una certa recessió en aquest tipus de realitzacions pel fet que si bé les documenten entre els informants més grans ja no ho fan entre els més joves.¹⁵⁸ En canvi, tal com fan notar Sistac (1993: 105) i Guzmán (1997: 399), no hi ha cap referència a la pèrdua d'aquest tret en el DCVB, cosa que fa assegurar a Sistac que “[a]l Pont de Suert, la pèrdua no hi deu ser gaire antiga, ja que el DCVB no la hi registrava en el moment de la seva replega”.

Amb relació als casos escadussers de palatalització que Saroïhandy detecta a la vall de Cabdella, val a dir que en l'estudi que Roca-Pons (1956) dedica a aquesta zona no hi ha cap referència a aquest fenomen. De la mateixa manera, quant a les romanalles de palatalització que el mateix Saroïhandy localitza a la ribera de Sarroca de Bellera, Alturo & Fondevila (1986) no detecten en aquesta vall cap cas de palatalització de la lateral alveolar dels grups consonàntics objecte d'estudi.¹⁵⁹

Badia i Haensch fan extensiva la palatalització de /pl/, /bl/, /fl/, etc. a la comarca del Pallars: segons Badia ([1951] 1981: 182), “[e]n els grups PL, BL, FL i CL, la L ha estat palatalitzada en el nord-oest del domini català (Pallars, Ribagorça i Llitera), on trobem formes com *ple* dial. [pʎé], *blanc* dial. [bʎán], *flor* dial. [fʎó], *clau* dial. [kʎáw]”; d'acord amb Haensch (1960: 113), “[e]ste típico cambio fonético abarca una amplia zona: al este de nuestra región [recordem que la regió d'estudi de Haensch (1960) és l'Alta Ribagorça aragonesa], el condado de Pallars; al oeste el valle del Esera de Benasque hasta Graus, y al sur, el valle de Isábena; un poco más al sur también la región de la Litera. Hasta en Fraga encontramos este típico cambio fonético”. Amb relació al fet que Badia i Haensch situïn el tret de la palatalització al Pallars, cal qüestionar-se si quan aquests autors fan servir la denominació *Pallars* volen fer referència a la totalitat del Pallars o només a la vora esquerra de la Noguera Ribagorçana i, potser també, a la vall del Flamisell, on hem vist que Saroïhandy havia localitzat algun cas aïllat de palatalització.¹⁶⁰ Val a dir que a Coll

¹⁵⁸ Alcover (Quadern VI, 1921) assenyala que “an el Pont de Suert no diuen [kʎa], b[ʎ]ank, b[ʎ]aw, p[ʎ]a, etc. segons m'asseguren els minyons o mossetes de la conjugació. Lo que es elles no ho diuen! Els vells ho diuen encara”; Benejam (Llibreta s/n 2, 1921) acompanya la forma *pllá* amb el comentari “ho diuen es veys”.

¹⁵⁹ A l'ALDC, segons dades recollides el 1975, no hi ha cap forma que presenti palatalització al nucli de Sarroca de Bellera. Només s'hi registra la forma *sanlluc*.

¹⁶⁰ En aquest sentit, cal tenir en compte que el comtat de Pallars, al qual fa al·lusió Haensch, es defineix com el “[t]erritori català medieval situat a la conca alta de la Noguera Pallaresa entre la cresta del Pirineu i la comarca de la Pobla de Segur incloent les valls d'Àneu, Cardós i Ferrera, així com la vora esquerra de la Noguera Ribagorçana i la vall del Flamisell” (GEC, s. v. *comtat de Pallars*).

(1991) –estudi general sobre el parlar del Pallars– no hi ha constància d’aquestes realitzacions en cap indret del territori pallarès.

En les descripcions de caràcter general com la que ofereix Veny (1982: 100) la palatalització de la /l/ agrupada apareix, dins del domini lingüístic del català, com un tret característic i exclusiu de la varietat ribagorçana. “És l’únic dialecte català que presenta aquesta distribució de [ʎ]” (p. 101), apunta Veny, i també destaca el paper que la palatalització de la lateral de /pl/, /bl/, /fl/, etc. exerceix com a isoglossa: “La delimitació dialectal del ribagorçà ve donada a l’est per les isoglosses que corresponen a *pl*, *cl*, etc. / *pll*, *cll*, etc. (*plorar/pllorar*) (cf. mapa 7) i a [dʒ] (o [ʒ]) / [tʃ] (*gent/txent*) que són força acostades (p. 100)”. A continuació reproduïm el mapa de Veny (1982: 87), en què es pot observar el traçat que ressegueix la isoglossa de la palatalització de la /l/ agrupada (vg. (24)). Incloem també el mapa que Alegre (1991: 166) presenta en la seva caracterització dels dialectes catalans (vg. (25)), en el qual s’assenyala, igualment, el límit de la palatalització. Ens interessa recollir aquest darrer mapa pel fet que, respecte al mapa de Veny, inclou més noms de nuclis i localitats. A tots dos mapes hem destacat en vermell la isoglossa corresponent al fenomen de la palatalització que tracen aquests autors i hi hem afegit, també, la silueta, en color gris, corresponent a la nostra àrea d’estudi.

(24)

MAPA 7

A partir de Veny (1982: 87)

(25)

MAPA 19

A partir d'Alegre (1991: 166)

Els punts objecte del nostre estudi que apareixen en el mapa d'Alegre són les localitats ribagorçanes de Sopeira (també la recull Veny en el seu mapa) i del Pont de Montanyana, i el nucli pallarès d'Espluga de Serra. Així, pràcticament la totalitat de la nostra àrea d'estudi (amb l'excepció dels nuclis administrativament pallaresos que es troben al sud-est del Pont de Montanyana) queda inclosa dins l'àrea de la palatalització de CL, PL, FL, etc.

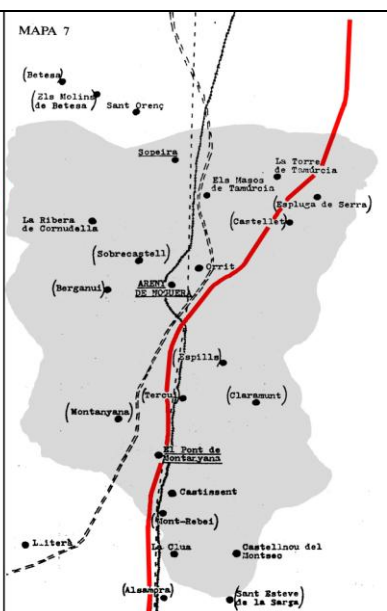
En el treball de Barrull & Sistac (1992: 53) dedicat a la Terreta, aquests autors assenyalen, d'entrada, l'antiga extensió de la palatalització en aquest territori abans que se

n'iniciés el retrocés: “Sembla que fins fa poc feien a la Terreta aquestes palatalitzacions tots els llocs d'administració aragonesa més els situats al nord de la carretera C1311 Pont de Montanyana-Tremp.”, és a dir, els nuclis de la Terreta administrativament pallaresos, amb l'excepció de Castissent, la Clua i Alsamora, al sud del Pont de Montanyana.¹⁶¹ Els autors també deixen constància de l'estat en què es troba la palatalització en el moment en què duen a terme l'estudi: “En aquesta zona ja només la conserven amb plena vitalitat els Masos i la Torre de Tamúrcia i Orrit, així com els pobles d'Osca. A Areny i al Pont de Montanyana, però, s'hi observa una certa recessió”, i, finalment, pronostiquen quin serà el traçat d'aquest tret a la llarga: la isoglossa de la palatalització retrocedirà cap a l'oest fins a coincidir amb la frontera administrativa o política, retrocés que vindrà donat pel despoblament que afecta la zona administrativament pallaresa. Tot seguit, presentem tres dels mapes que acompanyen l'estudi de Barrull & Sistac (1992: 56, 61-62) i que il·lustren els tres estadis que hem descrit anteriorment: en el primer (26) es pot observar, juntament amb el traçat d'altres isoglosses, la línia que havia seguit la isoglossa de la palatalització (la destaquem en vermell); en el segon (27) s'observa el traçat de la isoglossa en el moment en què aquests dos autors duen a terme la seva investigació; en el tercer (28), es recull com sembla que es veurà modificada amb el temps aquesta isoglossa. En tots tres hi hem dibuixat el traçat de l'àrea estudiada en el nostre treball.

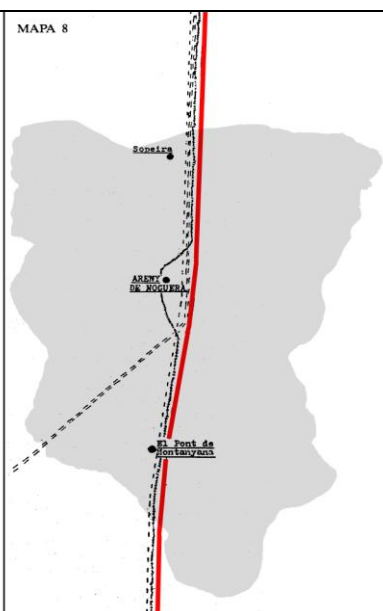
(26)

(27)

(28)

A partir de Barrull & Sistac (1992: 56, 61-62)

¹⁶¹ Sistac (1993: 105) fa referència explícita al fet que la palatalització “no ha afectat mai els pobles de la riba est de la Noguera Ribagorçana al sud del Pont de Montanyana (Castissent, Castellnou, Alsamora, Sant Esteve de la Sarga, etc.), vinculats tradicionalment a Tremp”.

El mapa 7 de Barrull & Sistac presenta canvis respecte del mapa d'Alegre (1991: 66), que encara inclou el nucli pallarès d'Espluga de Serra –el situat més a l'est dels que conformen la nostra àrea d'estudi– dins del límit de la palatalització; per Barrull & Sistac, en canvi, ja en queda fora, juntament amb altres nuclis que sembla que també s'havien caracteritzat pel fenomen que ens ocupa, com el Castellet, Sapeira o Esplugafreda. Això confirma la sospita d'aquests dos autors que a la Terreta “la distribució d'isoglosses que marquen els manuals i els llibres de dialectologia podia haver variat sensiblement en els darrers anys, especialment a conseqüència del brutal despoblament que pateixen les comarques de muntanya” (p. 89). Concretament per al nucli pallarès de Sapeira –inclòs en el mapa 2 de Barrull & Sistac (1992), a l'est d'Orrit–, Tort (1992: 451) apunta que hi ha “de forma eventual, sobretot entre la gent més gran, exemples esporàdics de palatalització”. L'ús per part de Tort dels mots *eventual* i *esporàdics* és una prova de la recessió i pèrdua d'aquest fenomen ja anunciades per Barrull & Sistac (1992).

L'abast geogràfic de la palatalització de la /l/ agrupada també ha retrocedit en altres punts del domini, especialment a la comarca de l'Alta Ribagorça (ens hi hem referit ja a § a)). Sistac (1993: 105, 368-369) assenyala que el tret ha desaparegut de Viu de Llevata i del Pont de Suert –a l'estudi d'Alturo (1987) aquest tret era el que presentava un índex d'innovació més elevat a la capital de la comarca de l'Alta Ribagorça–, i que es troba en decadència als pobles de Vilaller, Boí, Barruera i Malpàs. Posteriorment, Guzmán (1997: 399), per la distribució que ha observat del tret estudiat a l'Alta Ribagorça, considera que caldria fer coincidir pràcticament el traçat de la isoglossa de la palatalització amb el del límit administratiu entre Aragó i Catalunya, de manera que aquest tret quedaria circumscrit al territori administrativament aragonès.

d) Síntesi i conclusions

D'acord amb les dades recollides en el marc del nostre estudi, la palatalització de la lateral té una distribució desigual a la Terreta. A la part d'administració aragonesa el tret gaudeix encara de força vitalitat, amb la generalització, cada vegada més, això sí, de les formes amb iod en una franja de població que podríem situar aproximadament per sota dels 40-45 anys.¹⁶² D'altra banda, aquest canvi no afecta la Ribera ni Sobrecastell, nuclis més petits i més allunyats de la carretera principal que no pas Sopeira, Areny i el Pont de Montanyana,

¹⁶² Fixem aproximadament el límit de la franja d'edat amb iodització de la lateral palatal als 40-45 anys, tenint en compte que l'informant més gran del nostre corpus amb realitzacions amb iod té 42 anys.

on hem detectat els casos de iodització. Pel que fa a la part d'administració catalana, les dades assenyalen que la palatalització només es manté sense vacil·lacions en els informants grans dels Masos de Tamúrcia i de la Torre de Tamúrcia; d'altra banda, les dades referents als informants joves permeten apuntar que en aquesta zona hi ha, com a l'àrea occidental, un canvi en curs: l'adopció de les formes amb lateral alveolar en detriment de les formes amb palatal. El canvi lingüístic pren, doncs, a la Terreta dues direccions diferents: la iodització de la lateral palatal a la dreta del riu i l'abandonament del tret a l'esquerra del riu. Les primeres realitzacions les atribuïm a l'influx del castellà —ahora de fer aquesta afirmació tenim en compte que els nostres informants presenten realitzacions amb iod en qualsevol context d'aparició de [ʎ] i no tan sols en els grups consonàntics estudiats—; les segones realitzacions, amb pèrdua de l'element palatal, les associem, en canvi, a la pressió que pot exercir el català com a model lingüístic sobre un tret marcat com el de la palatalització. La situació que pronosticaven Barrull & Sistac (1992) —el retrocés de la línia que marca el límit de la palatalització cap a l'oest i la coincidència d'aquesta línia amb la frontera administrativa— sembla que és imminent.

Un cop revisada quina és la situació de la palatalització a banda i banda del nostre territori, cal que donem resposta a l'objectiu últim que es planteja aquest treball: quina és l'adscripció subdialectal de la Terreta d'acord amb el tret estudiat? A través dels estudis previs que hem repassat per tal de conèixer l'extensió de la palatalització de la lateral alveolar dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ (vg. § c)), queda clar que aquest tret és indissociable de la varietat ribagorçana. Tenint en compte això, no tenim cap dubte a l'hora d'incloure la part occidental de la Terreta —l'administrativament aragonesa— dins de la varietat ribagorçana pel que fa a la resolució dels grups objecte d'estudi. Anys enrere sembla que aquesta mateixa afirmació hauria estat igualment vàlida per a una àrea més extensa de la que ocupa avui la palatalització a la part oriental de la Terreta. Sembla que una bona part de la Terreta oriental es caracteritzava per la palatalització de la /l/ agrupada, amb l'excepció dels nuclis situats més al sud, com Castissent, on no hem trobat casos de palatalització. De fet, tampoc no n'hem trobat casos en els dos informants d'Espluga de Serra i de Sapeira i molt pocs al Pont d'Orrit. Els Masos i la Torre de Tamúrcia, doncs, constituïrien, pel fet que les palatalitzacions encara s'hi conserven amb vitalitat entre els informants grans, l'últim vestigi de les realitzacions ribagorçanes a l'esquerra del riu. Com hem vist, però, es tracta d'una zona on la palatalització és a punt de desaparèixer, tal com ha passat a bona part de la comarca de l'Alta Ribagorça.

VI.2.2.2 Ensordiment de sibilants

L'ensordiment dels fonemes sibilants /z/, /dz/, /ʒ/ (amb procés d'africació previ a l'ensordiment) i /dʒ/ es considera, juntament amb la palatalització de la lateral alveolar dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ (vg. § VI.2.2.1), un dels trets fònics més distintius del català ribagorçà.¹⁶³ Aquest fenomen consisteix en l'ensordiment de la fricativa i l'africada alveolars, /z/ i /dz/, les quals es realitzen [s] i [ts], respectivament ([kása] 'casa' i [dótse] 'dotze'), així com de les prepalatals /ʒ/ i /dʒ/, que conflueixen amb [tʃ] ([tʃóʃe] 'jove' i [métʃe] 'metge').¹⁶⁴ El fet que les sibilants sonores conflueixin amb el correlat sord es tradueix en una reducció de l'inventari consonàntic, marcada per l'absència de /z/, /dz/, /ʒ/ i /dʒ/. Ara bé, tant en ribagorçà com en altres varietats del català amb reducció per ensordiment del nombre de fonemes sibilants sonors, val a dir que hi ha variació en el nombre d'elements sibilants perduts: aquesta pèrdua pot afectar els sons

¹⁶³ Pel que fa a les prepalatals partirem en aquest capítol de dues formes subjacents diferents: l'africada /dʒ/ per a aquells mots que es realitzen amb africada a pràcticament tot el domini català (com *viatjar*, *formatge*, *metge*, amb *tg* i *tj* com a representació ortogràfica), i la fricativa /ʒ/ per a aquells mots que es realitzen amb fricativa a certes parts del domini i amb africada en d'altres, com *jugar*, *gent*, *llegir*, *taronja* o *urgent* (amb *g* i *j* ortogràfiques). Atès que en bona part del nord-occidental, així com en valencià i alguerès, l'africada és la solució més general, i tenint en compte que en aquesta varietat és dubtosa la viabilitat de l'oposició /ʒ/-/dʒ/, som conscients que bé podríem haver partit d'una sola forma subjacent, /dʒ/, amb ensordiment per explicar els casos d'apitxament, amb manteniment per als casos que es realitzen amb [dʒ], i amb desafricament per als casos amb [ʒ]. Tot i aquesta possibilitat d'organitzar les dades partint únicament de /dʒ/, aquest treball opta per fer-ho a partir de /ʒ/ i de /dʒ/, d'una banda perquè és una proposta més diasistemàtica, la qual pot facilitar la comparació interdialectal, i, de l'altra, perquè el comportament de les dades recollides a la Terreta (vg. els quadres (31), (32), (33), (34) i (35)) s'explica millor en el marc d'una proposta basada en aquestes dues formes subjacents diferenciades.

¹⁶⁴ Pel que fa a la representació de les africades, fem ús de la lligadura. Es pot deduir, doncs, que entenem les africades com un sol element i no com una successió de dos elements independents, tant a nivell fonètic com a nivell fonològic. Som conscients, però, que la interpretació fonològica de les articulacions africades, és a dir, determinar si són de natura bifonemàtica (successió de dos fonemes diferents, un d'oclusiu i un de fricatiu: /ts/, /dz/, /tʃ/ i /dʒ/), o bé de natura monofonemàtica (un sol fonema: /ts/, /dz/, /tʃ/ i /dʒ/), és una qüestió que ha generat controvèrsia entre els lingüistes. Pradilla (2002: 299-301) ofereix una revisió bibliogràfica sobre el tractament fonològic de les africades en català i, més recentment, també Wheeler (2005: 15-22) en el marc de la teoria de l'optimitat. Per als nostres interessos, apuntem simplement l'origen de la controvèrsia: Alarcos (1959) és partidari del caràcter bifonemàtic de les africades, mentre que Badia (1988) defensa la interpretació monofonemàtica de totes les africades amb l'excepció de /ts/, que interpreta com una seqüència de fonemes (/t/ + /s/), pel fet que presenta una distribució molt limitada tautomòrficament (en posició inicial, només comptem amb els exemples *tse-tse* i *tsar*, estrangerismes tots dos, i en posició intervocàlica, amb els casos de *lletsó* i *potser*). De fet, /ts/ només apareix de manera habitual en posició final com a resultat de l'adjunció de la fricativa alveolar morf de plural o morf de segona persona del singular a un morf acabat en oclusiva dental: *gat-gats*, *promet-promets*, és a dir, en seqüències lèxiques heteromòrfiques. Afegim també a aquestes seqüències, les de tipus postlèxic d'oclusiva més fricativa, com *set sucs* (Lloret, 1992; Bonet & Lloret, 1998: 177). Val a dir que en aquest treball no traurem conclusions quant al valor fonemàtic de /ts/.

alveolars i prepalatals –reducció de l’inventari com la que hem descrit– o tan sols els prepalatals, com veurem.

Pel que fa a l’organització dels continguts del present capítol, abans de presentar les dades recollides a la Terreta per al tret estudiat, oferirem breument unes consideracions de tipus general (vg. § *a*)) sobre el fenomen de l’ensordiment. Seguidament, presentarem les dades obtingudes en el marc d’aquest estudi quant a l’ensordiment de sibilants, en farem un comentari i n’oferirem una breu interpretació (vg. § *b*)); a continuació, repassarem les referències a l’ensordiment de sibilants en les obres de caràcter general (vg. § *c*)); després, examinarem els treballs que se centren en el pallarès o en alguna àrea o nucli concrets de l’àrea pallese, per tal de comprovar quin és el tractament del tret estudiat en aquesta varietat segons les obres de caràcter més específic i per tal d’establir correlacions, si és possible, amb la nostra àrea d’estudi (s’inclourà també en aquest apartat informació procedent d’estudis anteriors al nostre sobre nuclis administrativament pallese de la Terreta) (vg. § *d*)); tot seguit, i amb el mateix objectiu que el punt anterior, es tindran en compte els estudis que se centren en la varietat ribagorçana i es recollirà també, procedent d’estudis anteriors al nostre, informació sobre el tret estudiat en nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta (vg. § *e*)). Finalment, aquest capítol es tancarà amb la síntesi i les conclusions: si existeix, s’establirà, a la nostra àrea d’estudi, una diferenciació entre ribagorçà i pallarès quant al fenomen de l’ensordiment i, segons això, si escau, es caracteritzarà la Terreta de més pallese o de més ribagorçana (vg. § *f*)).

a) Consideracions generals sobre l’ensordiment de sibilants

Dins del domini lingüístic català l’ensordiment de sibilants no és un tret exclusiu de l’àrea ribagorçana, sinó que es tracta d’una característica que també és pròpia del valencià central, varietat que es coneix, precisament, amb el nom de valencià *apitxat*.¹⁶⁵ La denominació *apitxament*, inicialment vinculada a les comarques centrals del País Valencià, s’utilitza tradicionalment per designar el fenomen de l’ensordiment de les sibilants i, per tant, també es fa servir per fer referència a aquesta característica fora de l’àrea valenciana. A banda de la zona apitxada del valencià, i del ribagorçà, hi ha també altres àrees del domini que es caracteritzen per l’ensordiment de sibilants: Gandia, a la Safor –ja més allunyada de les comarques centrals valencianes– i alguns nuclis del Baix Aragó catalanòfon (Rafel, 1981; Quintana, 1987) es caracteritzen pels ensordiments alveolar i

¹⁶⁵ També es vincula a la denominació *apitxat* la neutralització de /b/ i /v/ en /b/, tot i que, de fet, aquest tret es pot considerar de caràcter general pel fet que s’estén a força territoris del domini lingüístic català.

prepalatal; a Onda (Plana Baixa), a algunes localitats de la serra d'Espadà (Betxí, Tales, Suera, Veo, Aín), a Forcall (Ports de Morella) i a Vilafranca del Maestrat (Alt Maestrat), hi és característic l'ensordiment prepalatal (Recasens, 1996: 286).¹⁶⁶ A més a més, en diversos punts del territori s'han localitzat pronúncies ensordides de l'africada prepalatal sonora, especialment associades a la posició postdònica, això és en mots com *metge*, *viatge*, *fetge*, *natja*, *calitja*, *plantatge* (Recasens, 1996: 215). Aquesta marcada tendència a l'ensordiment de l'africada prepalatal es localitza en una àrea geogràfica molt heterogènia; així, se'n té constància en punts del català nord-occidental com la Segarra i la Noguera (Alcover, 1908-1909); en pallarès (Coromines, 1935); a pobles no apitxats del Baix Aragó (Rafel, 1981); al Segrià, a Andorra i a l'Alt Urgell (DCVB, articles corresponents a *metge*, *ferratge*, *calitja*); en tortosí meridional, al Baix Maestrat (Pradilla, 1996); en àrees del català central –en punts septentrionals com Cadaqués (Sala, 1979), Pau (Comas, 1970) i a les comarques de la Garrotxa, la Baixa Cerdanya, la Selva i el Berguedà (Alcover, 1908-1909); a l'àrea del Penedès-Conca (Alcover, 1908-1909); a Barcelona (Mier, 1986) i a Barberà del Vallès (Pons, 1992); i dins l'àrea oriental extrema del Camp de Tarragona (Recasens, 1985)–, i en alguns pobles de Mallorca (Alcover, 1908-1909) (apud Recasens, 1996: 215-216; apud Pradilla, 2002: 310-311).

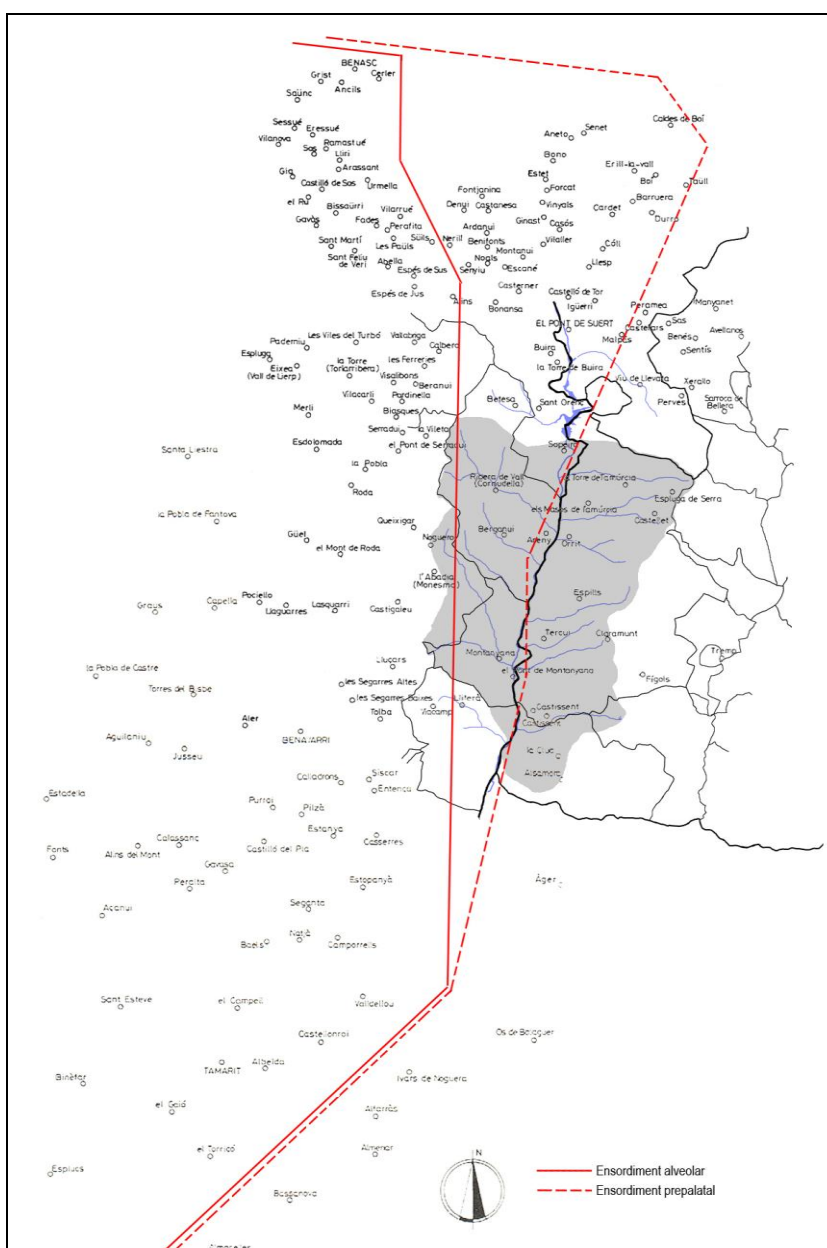
Tal com es pot comprovar, l'ensordiment alveolar i l'ensordiment prepalatal no presenten una distribució geogràfica paral·lela dins del domini lingüístic català. Això mateix passa en territori ribagorçà, on cal distingir l'àrea en què l'ensordiment només afecta les prepalatals de l'àrea en què l'ensordiment afecta simultàniament alveolars i prepalatals. A algunes de les poblacions de parla catalana de la Ribagorça administrativament aragonesa i a totes les de la Llitera es produeix aquest doble ensordiment que afecta alveolars i prepalatals, tal com passa en els parlars de transició entre català i aragonès i en els de filiació lingüística aragonesa. En canvi, aquells nuclis, dins la Ribagorça aragonesa, que estan situats a la franja més oriental d'aquesta comarca (a la riba dreta de la Noguera Ribagorçana), només presenten ensordiment prepalatal.¹⁶⁷ A més a més, aquest ensordiment sobrepassa la frontera administrativa i s'estén també per la comarca d'administració catalana de l'Alta Ribagorça. Així, l'extensió geogràfica d'un i altre ensordiment és coincident només en part, atès que el límit de l'ensordiment prepalatal arriba molt més a l'est que l'alveolar. Per tant, en ribagorçà, existeixen àrees

¹⁶⁶ Per a referències més concretes a la distribució i extensió de l'ensordiment de sibilants a l'àrea valenciana vg. Recasens (1996: 286).

¹⁶⁷ Hi ha una única excepció, el cas d'Areny de Noguera, que centrarà bona part de l'atenció d'aquest capítol. Com veurem més endavant, el fenomen de l'ensordiment només es localitza de manera parcial en aquest nucli.

exclusivament d'apitxament prepalatal, però no existeixen àrees només d'apitxament alveolar. En el mapa que s'inclou a (29), elaborat a partir de mapes procedents de Sistac (1993: 362-365, mapes 8 i 8 bis i 9 i 9 bis), s'observa clarament que el límit de l'ensordiment alveolar només coincideix parcialment amb el límit de l'ensordiment prepalatal: la isoglossa del primer ressegueix la divisòria d'aigües entre la Noguera Ribagorçana i els rius de Queixigar i Isàvena, mentre que la isoglossa de l'ensordiment prepalatal coincideix, aproximadament, amb el traçat del riu Noguera Ribagorçana, en el curs mitjà d'aquest riu, i amb la divisòria d'aigües entre la Noguera Ribagorçana i la Pallaresa, més al nord.

(29)

A partir de Sistac (1993: 362-365)

La nostra àrea d'estudi, la Terreta (la silueta de la qual hem inclòs a (29)), se situa íntegrament a la dreta de la línia que marca el límit de l'ensordiment alveolar i, per tant, l'apitxament de /z/ i /d͡z/ no hi és propi. En canvi, pel que fa a l'ensordiment prepalatal, el límit del qual, com ja s'ha vist, s'estén més a l'est que l'alveolar, la Terreta no té un comportament homogeni: una part de la Terreta se situa a l'esquerra de la línia divisòria entre les realitzacions amb ensordiment prepalatal i les que no en presenten, i l'altra, a la dreta. Atès que aquest treball té com a objecte d'interès la Terreta, si bé en aquest capítol inclourem alguna referència a l'ensordiment alveolar, ens centrarem principalment en l'ensordiment prepalatal i la seva distribució a la nostra àrea d'estudi.

A continuació (vg. (30)) presentem alguns exemples de realitzacions típicament ribagorçanes, amb africada prepalatal sorda resultat del procés ensordidor de sibilants. Els exemples que s'inclouen a (30) s'organitzen segons si l'africada prepalatal sorda apareix en posició inicial o en posició interior de mot, i, en aquest darrer context, segons si apareix darrere de vocal o de consonant. La prepalatal sorda pot coincidir amb la síl·laba tònica ([tront͡ʃé]) o bé aparèixer en síl·laba àtona pretònica ([t͡ʃinóʎ]) o posttònica ([formát͡ʃe]).

(30)

Posició inicial de mot	Posició interior de mot	
	Darrere de vocal	Darrere de consonant
[t͡ʃóʃe] 'jove'	[ʎet͡ʃi] 'llegir'	[tront͡ʃé] 'taronger'
[t͡ʃáwme] 'Jaume'	[dit͡ʃóws] 'dijous'	[trónt͡ʃa] 'taronja'
[t͡ʃuá] 'jugar'	[pat͡ʃés] 'pagès'	[kont͡ʃeláða] 'congelada'
[t͡ʃinóʎ] 'genoll'	[orit͡ʃinál] 'original'	[urt͡ʃén] 'urgent'
[t͡ʃén] 'gent'	[bót͡ʃa] 'boja'	[alβert͡ʃina] 'albergínia'
[t͡ʃinást] 'Ginast' (topònim)	[biat͡ʃá] 'viatjar'	
	[mét͡ʃe] 'metge'	
	[formát͡ʃe] 'formatge'	

El resultat africad sord [t͡ʃ], propi de la varietat ribagorçana, és vist com un tret més aragonès i menys català, una solució típicament aragonesa enfront de les solucions sonores [ʒ] i [d͡ʒ] del català general.¹⁶⁸ Val a dir, però, que aquesta prepalatal sorda, idiosincràtica de l'aragonès, no ho era de l'aragonès antic: des del punt de vista de l'evolució històrica,

¹⁶⁸ Amb relació a aquest tret Alvar (1976: 34) diu el següent: "Es éste uno de los rasgos más característicos para la diferenciación lingüística en Ribagorza ya que *ch* [procedent de G^{e,i}] es un fonema típicamente aragonés, recogido, incluso, en las manifestaciones dialectales de la provincia de Teruel".

els sons llatins G^e i i i-, per un procés de reforç articulatori, van evolucionar cap a la sonora [d̪], i no fou fins més tard que se'n produí l'ensordiment.¹⁶⁹ Aquest tret, que s'associa amb l'aragonès, s'estén també entre els parlars ribagorçans que denominem de transició, i també s'estén, com ja s'ha dit, entre les parles ribagorçanes de filiació lingüística catalana, més enllà de la frontera administrativa entre Aragó i Catalunya, i esdevé un dels trets més distintius del català ribagorçà. Així, aquest tret, que en principi constitueix un element diferenciador entre aragonès i català, en el marc del nostre estudi l'entenem especialment com un tret que marca el pas d'una parla més ribagorçana a una parla més pallesega, i que, per tant, ens donarà informació sobre l'adscripció subdialectal de la Terreta: la presència d'aquest tret ens situarà en la varietat del català ribagorçà mentre que la seva absència ens situarà en la varietat pallesega, la qual, de fet, presenta l'evolució pròpia del català nord-occidental, [d̪] (i també [ɟ]).

Entre les explicacions que s'han associat en català a l'apitxament, n'hi ha que apunten a factors externs i atribueixen el fenomen a la interferència del castellà, o de l'aragonès, o al contacte amb parlants apitxats; d'altres són partidàries de l'origen intern del fenomen.¹⁷⁰ Sovint, però, poden intervenir-hi totes dues causes: una com a causa primera i l'altra com a afavoridora del canvi.¹⁷¹ Quant a les causes de tipus intern, amb relació als ensordiments esporàdics del tipus *metge*, *calitja*, etc. localitzats en alguns punts del català central i del català nord-occidental i als quals ens hem referit anteriorment, Recasens (1996: 216) assenyala que una africada amb un període oclusiu de durada llarga (en contacte amb vocal tònica) pot comportar un augment de nivell de la pressió intraoral i dificultar el pas de l'aire a través de la glotis, cosa que es traduiria en la realització sorda de l'africada. A més a més, aquest ascens del nivell de pressió intraoral es veuria afavorit per un punt d'articulació com ara el palatal, per tal com la pressió augmenta a mesura que el lloc d'articulació es fa més posterior. Altres condicionaments interns als quals s'ha atribuït l'ensordiment de l'africada prepalatal són el baix rendiment de l'oposició entre les africades sordes i sonores en català (Mier, 1986); l'ensordiment d'algunes formes per analogia dels seus primitius (Fabra, 1906); i un grau elevat de palatalitat en les palatals i

¹⁶⁹ Arnal (1996: 85, nota 16) apunta el següent: "La grafía atestiguada en el siglo XVII es "ch" [...], lo que permite inferir que el ensordecimiento ya se había producido en esa centuria, al menos en lo que concierne al habla de la zona de Guara [...]".

¹⁷⁰ Per a un resum de les diferents hipòtesis explicatives sobre l'apitxament, vg. Pradilla (2002: 211-212).

¹⁷¹ En el cas de Gandia, d'acord amb Morant & Escrivà (1987), l'apitxament és "resultat de l'efecte combinat d'una causa interna, la tensió articulatòria, i d'alguns factors externs, com el contacte amb els parlants apitxats [...]" (apud Pradilla, 2002: 311).

una forta tensió articulatòria en l'africada, que suposarien l'ensordiment parcial d'un dels segments que formen les africades, el qual s'estendria, posteriorment, a l'altre segment.¹⁷²

Finalment, volem fer una breu referència a la procedència històrica de les realitzacions prepalatals en català, atès que és possible que hàgim de remetre a les formes històriques en algun moment d'aquest capítol. D'entrada, val a dir que és divers el ventall de sons llatins que cal prendre en consideració. Els sons Ĵ , DĴ , GĴ , $\text{G}^{\text{e}, \text{i}}$ i BĴ van evolucionar en el català primitiu en $[\text{d}\text{ʒ}]$. En posició intervocàlica el resultat fou $[\text{j}]$ en ribagorçà i pallarès i també en altres àrees del català nord-occidental i del català central, on encara en queden alguns casos (vg. § VI.2.2.3 per al tractament d'aquests sons llatins en ribagorçà i pallarès). L'africada prepalatal primitiva, $[\text{d}\text{ʒ}]$, es va conservar en alguerès, valencià i part del nord-occidental, però, per un procés de simplificació articulatòria, es va desafricar en $[\text{ʒ}]$ a la resta del domini. Tanmateix, en aquestes varietats que finalment es van resoldre en $[\text{ʒ}]$, la variant africada pot reaparèixer en posició inicial absoluta, per reforçament consonàntic, i en pronúncia emfàtica –tot i que no ho fa de manera sistemàtica (Badia, [1951] 1981: 181). Altres sons llatins que cal tenir en compte en el desenvolupament de les sibilants palatals són els grups -TIC- i -DIC-, els quals, a una bona part del domini lingüístic, van evolucionar a $[\text{d}\text{ʒ}]$: *fetge* < *FETĴCU, *metge* < MEDĴCU, *formatge* < *FORMATĴCU, etc. Així mateix, a bona part del domini presenten realització africada aquells mots amb la terminació llatina -ĴINE: *farratge* < FARRAGĴINE, *imatge* < IMAGĴINE, *calitja* < CALIGĴINE; i també alguns mots amb Ĵ , DĴ , GĴ , $\text{G}^{\text{e}, \text{i}}$ i BĴ prenen el so africat en posició posttònica: així *corretja* < CORRIGIA, *platja* < PLAGIA, *mitja* < MEDIA, amb africada, però *pagès* < PAGĴNSE i *major* < MAJĴRE, amb realització fricativa palatal davant l'accent.¹⁷³

¹⁷² Les consideracions de Mier (1986) i de Fabra (1906) es refereixen als ensordiments localitzats en barceloní. Quant a l'ensordiment parcial d'un dels segments que conformen els sons africats sonors, en parlars del domini del valencià apitxat on l'oclusiva és emesa amb oclusió simple, Recasens (1996: 287) vincula el procés d'ensordiment amb el grau elevat de palatalitat de les consonants palatals, i amb els requeriments articuladoris considerables sobre la formació de l'oclusió i/o de la constricció durant la producció de les consonants africades i/o fricatives. Segons Recasens mecanismes de producció d'aquest tipus podrien haver motivat l'augment del nivell de pressió intraoral i la cessació de la vibració de les cordes vocals: així l'ensordiment s'hauria iniciat a l'element oclusiu en zones en què les oclusives explosives són particularment tenses, i s'hauria transmès posteriorment al període fricatiu següent. En aquest sentit, val a dir que Pradilla (1996) també aporta dades d'africades amb ensordiment parcial, però en aquest cas, i a diferència de la hipòtesi de Recasens, l'ensordiment s'inicia sempre en el període fricatiu: $[\text{d}\text{ʒ}]$.

¹⁷³ No hi ha un acord clar entre lingüistes sobre l'evolució cap a $[\text{d}\text{ʒ}]$, especialment darrere l'accent, dels casos de -ĴINE i d'alguns casos de Ĵ , DĴ , GĴ , $\text{G}^{\text{e}, \text{i}}$ i BĴ . Copiem textualment la nota 93 feta a l'edició de Moll ([1952] 2006: 112), que ens sembla una bona síntesi de les possibles interpretacions d'aquest canvi: "Alguns mots originàriament amb *g*, *j* foren arrossegats a *tg*, *tj*, la qual cosa ha esdevingut fonamentalment darrere l'accent. Aquest canvi ha estat interpretat per alguns lingüistes com un pas de $[\text{ʒ}]$ a $[\text{d}\text{ʒ}]$ (Coromines, 1971: 260; Badia i Margarit, 1981a: 216-217; Blasco, 1984: 48-49; Rasico, 1990: 100), fet que Lamuela (1984:

b) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

A continuació es presenten, organitzades en dos tipus de quadres diferents, les dades recollides en el marc del nostre estudi relatives a l'ensordiment prepalatal a la Terreta: els primers quatre quadres informen de la distribució i realització de les sibilants prepalatals i inclouen la transcripció fonètica dels diferents ítems que, procedents del qüestionari guiat, configuren el corpus d'estudi d'aquest capítol (vg. (31), (32), (33) i (34)); el cinquè quadre vol ser una síntesi dels anteriors: no inclou les respostes transcrites, però sí que permet d'observar, a través d'un sistema de colors, si les realitzacions pronunciades per cada informant i a cada localitat presenten o no ensordiment (vg. (35)).

Els quadres que inclouen la transcripció de les dades sumen un conjunt de quatre graelles que s'organitzen tenint en compte els contextos següents: la realització de /ʒ/ en posició inicial absoluta (vg. (31)), en posició intervocàlica (vg. (32)) i en posició postconsonàntica (vg. (33)), i la realització de /d̪ʒ/ (vg. (34)).¹⁷⁴ A més a més, les dades també s'han distribuït tenint en compte la posició de /ʒ/ i de /d̪ʒ/ respecte de l'accent, és a dir, segons si aquests elements prepalatals apareixen en síl·laba pretònica (o prepretònica), tònica o posttònica. Les graelles es presenten dividides en dos grans blocs: el primer inclou les solucions obtingudes en els nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta, i el segon, les dades procedents dels nuclis administrativament pallaresos. En aquests dos blocs s'inclouen les possibles realitzacions de /ʒ/ i de /d̪ʒ/ i s'indica quina és la solució habitual a la zona ribagorçana, i quina ho és a la zona pallaresa, o, si escau, en un nucli en concret. En els quadres només s'inclouen referències a informants específics quan la solució proposada per un informant és diferent de la que és habitual al seu nucli. A les notes a peu de pàgina que acompanyen les graelles s'inclouen altres ítems que han pronunciat els informants: generalment es tracta, però, de formes de procedència castellana (p. ex., [xórxe], [arxen̄tino]) o bé de variants formals de la forma inclosa en el quadre que no varien pel

176) creu poc creïble pel vaivé [d̪ʒ] > [ʒ] > [d̪ʒ] i perquè el segon procés contradiu el principi segons el qual el canvi lingüístic es produeix en el sentit marcat (africat) > no marcat (fricatiu). Per això, aquest filòleg creu que el canvi es produí quan *g* i *j* representaven encara [d̪ʒ], que es geminaria per la força articulatòria amb què s'escomet la consonant immediata a la vocal tònica. També Casanova (1984a: 70) pensa que en el moment d'aquest canvi *g* i *j* corresponien a la palatal africada simple, la qual es mantingué sense desafricar en els reflexos dels sufixos -AGINEM, -IGINEM per confusió amb els reflexos dels sufixos -ATICUM". Aquestes solucions amb africada, que són força generals en català, en alguns punts del domini són emeses amb [ʒ]: *forma*[ʒ]e, *mi*[ʒ]a, *lle*[ʒ]a, *ima*[ʒ]e, *fero*[ʒ]e. Per a un llistat d'aquestes àrees, vg. Recasens (1996: 215) i Pradilla (2002: 308).

¹⁷⁴ Sobre la conveniència de partir d'aquestes dues formes subjacents, vg. la nota 163.

que fa a la realització de les prepalatals objecte d'estudi sinó per algun altre tret: p. ex., [tʃeperút] (forma majoritària, inclosa en el quadre) ~ [tʃiperút] (forma complementària inclosa a peu de pàgina).

A continuació de cadascun dels quadres que recullen la transcripció fonètica de les dades (quadres (31), (32), (33) i (34)), s'inclou un breu comentari explicatiu; al final d'aquest apartat –i un cop presentat el quadre que funciona com a síntesi dels anteriors (quadre (35))–, es fa un comentari general i s'ofereix una breu interpretació de les dades.

(31) Realització de /ʒ/ en posició inicial

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
		[tʃ] Solució habitual als nuclis ribagorçans menys a Areny	[dʒ] ([ʒ]) Solució habitual a Areny	[tʃ]~[dʒ]	[tʃ]	[dʒ]~[ʒ] Solució habitual	[tʃ]~[dʒ]
SÍL·LABA TÒNICA	<i>gent</i>	[tʃén]	[dʒén]			[dʒén]~[ʒén]	
	<i>gel</i>	[tʃél]	[dʒél]			[dʒél]~[ʒél]	
	<i>ges</i> ‘guix’	[tʃés]	[dʒés]			[dʒés]~[ʒés]	
	<i>jou</i>	[tʃów]~[tʃów]	[dʒów]			[dʒów]~[ʒów]	
	<i>jove</i>	[tʃóβe]	[dʒóβe] [ʒóβe] JSL, Areny	[tʃóβe]~[dʒóβe] MNS, Areny		[dʒóβe]~[ʒóβe]	
	<i>juny</i>	[tʃún]	[dʒún]			[dʒún]~[ʒún]	
	<i>Jaume</i>	[tʃáwme]	[dʒáwme] [ʒáwme] MPA, Areny			[dʒáwme]~[ʒáwme]	
	<i>Jordi</i>	[tʃórði] ¹⁷⁵ (També ACT, Areny)	[dʒórði] [ʒórði] MPA, Areny (També JGA, Sobrecastell)			[dʒórði]~[ʒórði]	

(Continua a la pàgina següent)

¹⁷⁵ També [xórxe] (LGA, la Ribera; JGA, Sobrecastell) i [xórxe] (APO, el Pont de Montanyana).

(Ve de la pàgina anterior)

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
		[tʃ]	[dʒ] ([ʒ])	[tʃ]~[dʒ]	[tʃ]	[dʒ]~[ʒ]	[tʃ]~[dʒ]
SÍL·LABA PRETÒNICA (O PREPRETÒNICA)	<i>gener</i>	[tʃiné] (També RSF, Areny)	[dʒiné]	[tʃené]~[dʒené] MNS, Areny		[dʒiné]~[ʒiné] ([dʒené]~[ʒené])	
	<i>genoll</i>	[tʃinóʎ] ¹⁷⁶	[dʒinóʎ] ¹⁷⁷ [ʒinóʎ] CST, Areny			[dʒinóʎ]~[ʒinóʎ]	
	<i>jugar</i>	[tʃuá]~[tʃuɣá]	[dʒuá]~[dʒuɣá]	[tʃuɣá]~[dʒuɣá] MNS, Areny		[dʒuá]~[ʒuá] ([dʒuɣá]~[ʒuɣá])	
	<i>judici</i>	[tʃuðisi] ¹⁷⁸	[dʒuðisi]		[tʃuðisi] MBE, el Pont d'Orrit	[dʒuðisi]~[ʒuðisi] [dʒuísi]~[ʒuísi]	
	<i>geperut</i>	[tʃeperút] ¹⁷⁹ (També tots els informants d'Areny)			[tʃeperút] JEG, els Masos de Tamúrcia	[dʒeperút]~[ʒeperút]	
	<i>joventut</i>	[tʃuβɛntút]~[tʃoβɛntút] (També MNS, Areny)	[dʒuβɛntút] [ʒuβɛntút] CST, Areny			[dʒuβɛntút]~[ʒuβɛntút]	
	<i>julivert</i>	[tʃuliβért]	[dʒuliβért]			[dʒuliβért]~[ʒuliβért]	
	<i>Josep</i>	[tʃuzép] ¹⁸⁰	[dʒuzép] ¹⁸¹			[dʒuzép]~[ʒuzép]	
	<i>Joan</i>	[tʃuán] ¹⁸²	[dʒuán] ¹⁸³ [ʒuán] MPA, Areny			[dʒuán]~[ʒuán] ¹⁸⁴	

¹⁷⁶ També [tʃinóʎ] (APB, Sopeira), amb palatalització de la nasal, i forma amb iod en lloc de lateral palatal (RFP i MBA, Sopeira; JFM, el Pont de Montanyana).

¹⁷⁷ Forma amb iod en lloc de lateral palatal (RSF i MNS, Areny).

¹⁷⁸ També [tʃuís] (EGA, Sopeira; JGA, Sobrecastell; JFM, el Pont de Montanyana).

¹⁷⁹ També [tʃiperút] (LGA, la Ribera).

¹⁸⁰ També [xosé] (EGA, Sopeira), [xosé] a la Ribera i al Pont de Montanyana, i [tʃusép] (PBG, Sobrecastell).

¹⁸¹ També [xosé] (JSL i MNS, Areny).

¹⁸² També [xwán], en alternança amb [tʃuán], a la Ribera.

¹⁸³ Alguns informants expliquen que també poden utilitzar la forma [xwán].

¹⁸⁴ Alguns dels informants més vells pronuncien les formes [dʒuɣán] i [dʒuβán].

Entre les realitzacions de /ʒ/ en posició inicial, hem localitzat casos amb [tʃ̞], casos amb [dʒ̞] (o [ʒ]) i casos de vacil·lació [tʃ̞]~[dʒ̞]. Vegem com es distribueixen aquestes solucions en el territori de la Terreta. [tʃ̞] és la solució que adopten tots els nuclis ribagorçans, excepte el d'Areny, on el procés d'apitxament no afecta la /ʒ/ inicial. La solució habitual en aquest nucli ribagorçà és [dʒ̞], al costat d'alguns exemples, més minoritaris, amb [ʒ]. També hi ha alguns casos aïllats d'ensordiment: es tracta de tres casos pronunciats per tres informants diferents d'Areny ([tʃ̞órði], ACT, del grup d'informants grans; i [tʃ̞iné], RSF, i [tʃ̞uβeɲtút], MNS, del grup d'informants joves). La darrera d'aquestes informants, MNS, també presenta vacil·lació [tʃ̞]~[dʒ̞] en algunes de les seves respostes. El mot *geperut* (i també *gepa*, que no hem inclòs en la graella, però del qual també tenim ocurrencies) es pronuncia a Areny igual que a la resta de nuclis ribagorçans, és a dir, amb la solució sorda. Es tracta d'una forma aïllada que és pronunciada sistemàticament amb realització sorda a tots els nuclis de la riba dreta. A diferència de l'àrea ribagorçana, els nuclis pallaresos es comporten, podríem dir, de manera uniforme: la solució que hi hem marcat com a habitual és [dʒ̞]~[ʒ], sense especificar quina de les dues solucions apareix en cada resposta. Hem optat per referir-nos a [dʒ̞]~[ʒ] en general, per la constant alternança que hem observat entre aquestes dues realitzacions en posició inicial en pràcticament tots els informants.¹⁸⁵ Quant a formes que s'aparten de la solució habitual dins dels nuclis pallaresos, hem detectat dos casos aïllats d'ensordiment: [tʃ̞uðísi], MBE, el Pont d'Orrit, i [tʃ̞eperút], JEG, els Masos de Tamúrcia. En darrer lloc, cal dir que la distinció que hem fet tenint en compte la posició de /ʒ/ respecte de l'accent no ha estat rellevant.

Als ítems que hem recollit a (31) per a l'estudi de /ʒ/ en posició inicial, cal que hi afegim el pronom personal *jo* i l'adverbi *ja*. Aquests dos mots permeten d'observar novament el comportament diferenciatiu que pren Areny respecte a la resta de nuclis ribagorçans i l'arreglament d'aquest nucli amb els pallaresos. Són pròpies d'Areny i dels nuclis de la riba esquerra les variants amb africada o fricativa sonora [dʒ̞ó], [dʒ̞á] i

¹⁸⁵ Totes dues variants, l'africada i la fricativa sonores, són habituals en les respostes dels parlants pallaresos de la Terreta. En l'aparició d'una variant o una altra ben segur que deuen contribuir-hi factors com una pronúncia més o menys emfàtica o el context fonològic, això és que la vocal de la síl·laba inicial sigui o no accentuada. Per conèixer la distribució de les solucions amb africada i fricativa entre els informants, vg. (35).

[ʒó], [ʒá]; les realitzacions per a aquests dos mots als nuclis ribagorçans són [jó] i [já], amb aproximant palatal. S'observa, però, a Areny, igual que en els nuclis pallaresos, una certa recessió en l'adopció de les formes amb sibilant a favor de les formes amb [j].

(32) Realització de /ʒ/ en posició intervocàlica

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
		[tʃ] Solució habitual als nuclis ribagorçans menys a Areny	[ʒ] Solució habitual a Areny	[dʒ]	[tʃ]	[ʒ]	[dʒ]
INICIAL DE MOT V# — V	<i>quatre gira-sols</i>	[kwátre tʃirasóls] ¹⁸⁶	[kwátre ʒirasóls]			[kwátre ʒirasóls]	
	<i>molta gent</i>	[mólta tʃén]	[mólta ʒén]			[mólta ʒén]	
	<i>de jugar</i>	[gánez ðe tʃuá]	[gánez ðe ʒuá]			[gánez ðe ʒuá]	

(Continua a la pàgina següent)

¹⁸⁶ Hi ha algun cas esporàdic amb la realització [x]: [xirasól]

(Ve de la pàgina anterior)

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
		[tʃ]	[ʒ]	[dʒ]	[tʃ]	[ʒ]	[dʒ]
INTERIOR DE MOT V_V	<i>original</i>	[oritʃinál] ¹⁸⁷	[orizinál] (També EGA, Sopeira)			[orizinál]	
	<i>boja</i>	[bótʃa] (També tots els informants d'Areny)			[bótʃa] APP, JPP i JEG, els Masos de Tamúrcia CMM i MBE, el P. d'Orrit		[bódʒa] Resta d'informants
	<i>llegir</i>	[ʎetʃi] ¹⁸⁸ (També tots els informants d'Areny)			[ʎetʃi] Tots els informants dels Masos de Tamúrcia	[ʎeʒi] Informants del Pont d'Orrit ¹⁸⁹ RLB, Sapeira DCB, Castissent	[ʎedʒi] Tots els informants de la Torre de Tamúrcia MBM, Castissent
	<i>pagès</i>	[patʃés] (També tots els informants d'Areny)			[patʃés] APP, JPP i JEG, els Masos de Tamúrcia	[paʒés] Resta d'informants	[padʒés] MAS, la Torre de Tamúrcia
	<i>dejú</i>	[detʃú] ¹⁹⁰	[deʒú] / [diʒú] ¹⁹¹			[deʒú] / [diʒú] ¹⁹²	
	<i>dijous</i>	[ditʃóws] ¹⁹³	[diʒóws]			[diʒóws]	
	<i>corregir</i>	[koretʃi] ¹⁹⁴ (També MPA, Areny)	[koreʒi]	[koredʒi], ACT Areny	[koretʃi] JEG i JPG, els Masos de Tamúrcia	[koreʒi] Resta d'informants	[koredʒi] MAS i EBA, la Torre de T. RLB, Sapeira

¹⁸⁷ Al costat de la forma amb africada prepalatal sorda, també se senten força casos amb el so [x]: [orixinál].

¹⁸⁸ La resposta majoritària és [ʎetʃi], però també hi ha algun cas de tancament de *e* en *i*: [ʎitʃi].

¹⁸⁹ També [ʎiʒi] (CMM, el Pont d'Orrit).

¹⁹⁰ La resposta majoritària és [detʃú], però també hi ha algun cas de tancament de *e* en *i*: [ditʃú].

¹⁹¹ La meitat dels informants d'Areny utilitzen la forma [deʒú]; l'altra meitat, [diʒú].

¹⁹² Aproximadament la meitat dels informants dels nuclis pallaresos utilitzen la forma [deʒú] i l'altra meitat, [diʒú].

¹⁹³ A la Ribera el mot *dijous* es pronuncia amb vocal mitjana baixa: [ditʃóws].

¹⁹⁴ Al costat de la forma amb africada prepalatal sorda, també se senten alguns casos amb el so [x]: [korexí].

Les dades per a /ʒ/ intervocàlica es presenten dividides segons si el context intervocàlic té lloc en l'àmbit del mot o entre mots. Els resultats de /ʒ/ inicial de mot precedida de la vocal final d'un mot anterior són clars: [tʃ] és la solució habitual als nuclis ribagorçans exceptuant Areny; [ʒ] és la solució pròpia dels nuclis pallaresos i també la d'Areny. Quant a /ʒ/ intervocàlica interior de mot, la distribució de solucions no és tan evident: l'àrea ribagorçana, amb l'excepció d'Areny, opta per l'africada sorda; pel que fa a Areny, hi ha solucions amb fricativa prepalatal sonora (a *corregir*, *original*, *dejú* i *dijous*), però també mots pronunciats amb africada prepalatal sorda (*llegir*, *boja*, i *pagès*). Les solucions per als nuclis pallaresos també són diverses: a banda de [ʒ], hem localitzat altres realitzacions, com ara, al nucli dels Masos de Tamúrcia, les formes [ʎetʃi], [bótʃa] i [patʃés], amb ensordiment –com a Areny–, i també [koreʎi] (JEG i JPG, els Masos de Tamúrcia); a altres punts de l'àrea pallaresa, hi ha alguna forma aïllada amb africada sonora –[ʎedʒi], [padʒés] i [koredʒi]– i la forma [bódʒa], solució general de tots els informants pallaresos, amb l'excepció d'aquells que ja hem assenyalat que la realitzen amb africada sorda.

(33) Realització de /ʒ/ en posició postconsonàntica

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
		[tʃ] Solució habitual als nuclis ribagorçans menys a Areny	[dʒ]-[ʒ] Solució habitual a Areny especialment darrere de nasal [dʒ] especialment darrere de bategant o vibrant [ʒ]		[tʃ] Solució habitual	[dʒ]-[ʒ] especialment darrere de nasal [dʒ] especialment darrere de bategant o vibrant [ʒ]	
SÍL·LABA PRETÒNICA	<i>congelada</i>	[kontʃeláða]	[kondʒeláða]			[kondʒeláða] DCB, Castissent	
	<i>argentí</i>	[artʃeɲtí] ¹⁹⁵		[arʒeɲtí] ¹⁹⁶			[arʒeɲtí]

(Continua a la pàgina següent)

¹⁹⁵ Cal dir que la forma per la qual opten majoritàriament els informants és la forma castellana [arxenˈtino]. També s’ha recollit la forma amb prepalatal fricativa sorda [arʃeɲtí], pronunciada per AFE (el Pont de Montanyana). Amb relació a aquesta última forma, amb fricativa prepalatal sorda, val a dir que en la resta de formes que presenten consonant ròtica davant de la prepalatal, aquest informant ha optat per la realització amb fricativa prepalatal sorda [ʃ]: [awβerʃina], [urʃén] i [alérʃja]. Tot i tractar-se d’una idiosincràsia d’aquest informant, és destacable el fet que aquesta realització només apareix darrere de la consonant ròtica però no ho fa mai darrere de nasal, on l’informant sempre realitza [tʃ].

¹⁹⁶ També [arxenˈtino] (RSF, Areny).

(Ve de la pàgina anterior)

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta				
		[tʃ]	[dʒ]-[ʒ]			[tʃ]	[dʒ]-[ʒ]			
		[dʒ]	[ʒ]			[dʒ]	[ʒ]			
SÍL·LABA TÒNICA	menjar	[mentʃá] ¹⁹⁷	[mendʒá] ¹⁹⁸				[mendʒá]	[menʒá] APP, els Masos de Tamúrcia		
	taronger	[trontʃé] ¹⁹⁹	[torondʒé]	[tronʒé] JSL, Areny			[torondʒé]	[toronʒé] APP, els Masos de Tamúrcia		
	urgent	[urtʃén] ²⁰⁰		[urʒén]	[urdʒén] ACT i RSF, Areny (També EGA, Sopeira, i APO, el Pont de Montanyana)				[urʒén]	[urdʒén] JBL, el Pont d’Orrit, i RLB, Sapeira
	albergínia	[alβertʃína] ²⁰¹	-----		----- ²⁰²		[alβertʃína] JEG, els Masos de Tamúrcia		[alβerʒína] ²⁰³	

(Continua a la pàgina següent)

¹⁹⁷ També [mintʃá] (LGA, la Ribera).

¹⁹⁸ MNS, d’Areny, vacil·la entre la forma amb tʃ i la forma amb dʒ.

¹⁹⁹ També [torontʃé] (APB, Sopeira).

²⁰⁰ La forma [urxén] és la que se sent a la Ribera.

²⁰¹ [alβertʃína] és la solució majoritària entre els informants ribagorçans, la qual es presenta sovint en alternança amb les formes [berenxéna] i [alβerxéna]. També s’ha recollit la forma [alβertʃínja] (MBA, Sopeira).

²⁰² [alβerxéna] és la resposta utilitzada pels informants d’Areny, en alternança, en algun cas, amb la forma [berenxéna].

²⁰³ Al costat de la forma majoritària [alβerʒína], se senten les variants [arβerʒína], [azβerʒína], [awβerʒína] i [alβerʒínja]. També [alβerxéna] (CMM i MBE, el Pont d’Orrit).

(Ve de la pàgina anterior)

		[tʃ]	[dʒ]	[ʒ]	[tʃ]	[dʒ]	[ʒ]
SÍL·LABA POSTÒNICA	<i>àngel</i>	[án̄tʃel] ²⁰⁴	[ándʒel] ²⁰⁵ [án̄ʒel] MPA, Areny			[ándʒel] [án̄ʒel] APP, els Masos de Tamúrcia	
	<i>esponja</i>	[espóntʃa] ²⁰⁶	[espón̄dʒa] [espón̄ʒa] MPA, Areny			[espón̄dʒa]~[aspón̄dʒa] [aspón̄ʒa] DCB, Castissent	
	<i>diumenge</i>	[duméntʃe]~ [doméntʃe]	[duméndʒe]~[doméndʒe]			[duméndʒe]~[doméndʒe] [dumén̄ʒe]~[domén̄ʒe] APP, JPP, els Masos de T. EBA, Torre de Tamúrcia	
	<i>granja</i>	[grántʃa]	[grándʒa] [grán̄ʒa] JSL, Areny			[grándʒa] [grán̄ʒa] APP, els Masos de T.	
	<i>menjo</i>	[méntʃo] ²⁰⁷	[méndʒo] [mén̄ʒo] MPA i CST, Areny			[méndʒo] [mén̄ʒo] APP i JPP, els Masos de T., CMM, el Pont d’Orrit; DCB, Castissent	
	<i>monges</i>	[móntʃas] ([móntʃes] al Pont de Montanyana)	[món̄dʒas]			[món̄dʒes] [món̄ʒes] APP, els Masos de Tamúrcia	
	<i>taronja</i>	[tróntʃa]	[toróndʒa] [torón̄ʒa] MPA Areny [trón̄ʒa] JSL, Areny			[toróndʒa] [torón̄ʒa] APP, els Masos de Tamúrcia	
	<i>al·lèrgia</i>			[alérʒja] ²⁰⁸ [alér̄dʒja] ACT, Areny, EGA, Sopeira			[alérʒja] ²⁰⁹

²⁰⁴ També hi ha alguns casos de la forma [áŋxel], a la Ribera i a Sobrecastell.

²⁰⁵ MNS, d’Areny, vacil·la entre la forma amb tʃ i la forma amb dʒ.

²⁰⁶ També [aspóntʃa] (APO, el Pont de Montanyana).

²⁰⁷ També [míntʃo] (LGA i ECP, la Ribera; PBG, Sobrecastell).

²⁰⁸ [alérʒja] és la solució majoritària a tots els nuclis ribagorçans, al costat de la forma [alérxja], que també han proposat força informants.

²⁰⁹ De tots els informants pallaresos, un de sol ha proposat la forma [alérxja] (JPG, els Masos de Tamúrcia).

A la graella dedicada a les realitzacions de /ʒ/ postconsonàntica recollim les solucions [tʃ], [dʒ] i [ʒ]. A diferència del quadre dedicat a les solucions en posició inicial, en aquesta graella sí que distingim els casos de [dʒ] dels de [ʒ], per tal de poder comprovar si una solució o l'altra vénen afavorides per la consonant que les precedeix. Pel que fa a la distribució de les solucions obtingudes, [tʃ] és la pròpia dels nuclis ribagorçans però no ho és d'Areny, que torna a mostrar un comportament diferenciat dins l'àrea administrativament ribagorçana. Areny opta, altra vegada, per les solucions [dʒ] i [ʒ], que retrobem a tots els nuclis pallaresos de la Terreta.²¹⁰ Hi ha, però, algun cas de vacil·lació al nucli d'Areny. La informant MNS, que ja presentava casos de vacil·lació en el context de posició inicial, també vacil·la en posició postconsonàntica entre les africades sonora i sorda: [mendʒá]~[mentʃá], [ándʒel]~[ántʃel]. Altres casos destacables dins dels nuclis ribagorçans pel fet que s'allunyen de la solució habitual són els següents: [urʒén], pronunciat sense ensordiment per EGA i per APO, informants de Sopeira i el Pont de Montanyana, respectivament; [grándʒa]~[grántʃa] (JBS, Sopeira), amb vacil·lació; i [alérʒja], variant majoritària a tots els nuclis ribagorçans al costat de la forma [alérxja].²¹¹

Quant a la distribució de [dʒ] i [ʒ], tant a Areny com als nuclis pallaresos, la tendència que hem observat és que [ʒ] apareix darrere de ròtica ([arʒen̩tí], [urʒén], [alβerʒína], [alérʒja]), i [dʒ], darrere de nasal ([kon̩dʒeláða], [toron̩dʒé], [dumén̩dʒe]), dades que coincideixen amb la tendència apuntada per Recasens (1996: 297).²¹² Això no vol dir que no hi hagi casos aïllats en què l'africada apareix darrere de ròtica ([ur̩dʒén]) i la fricativa darrere de nasal ([toron̩ʒé], [torón̩ʒa]), però són més minoritaris. Pel que fa a la

²¹⁰ En el conjunt dels nuclis pallaresos hem detectat un sol cas d'ensordiment: [alβertʃína] (JEG, els Masos de Tamúrcia). Es tracta d'un cas aïllat, com els de posició inicial [tʃuðisi] (MBE, el Pont d'Orrit) i [tʃeperút] (també JEG, els Masos de Tamúrcia).

²¹¹ Els casos d'*al·lèr[tʃ]ia*, solució que reconeixem com a ribagorçana, són minoritaris entre els informants ribagorçans.

²¹² En el qüestionari en què es basa aquest estudi no hi ha casos de /ʒ/ precedida d'oclusiva oral o de lateral, contextos en què la realització africada és, com en el cas de les nasals, més esperable que la fricativa (Recasens, 1996: 297). Quant a /ʒ/ precedida de vibrant o de bategant, el nombre de mots dins del qüestionari que exemplifiquen aquest cas és considerablement menor que els mots amb nasal, tal com s'observa a (33). De fet, en la nostra llengua, la freqüència d'aparició de /ʒ/ precedida de ròtica és menor que la de /ʒ/ precedida de nasal, i encara són menys freqüents les ocurrences de /ʒ/ precedida d'oclusiva oral o de lateral; aquestes dues últimes combinacions apareixen, a més a més, en mots poc usuals. Aquestes comprovacions s'han basat en l'opció de cerca per combinacions de segments que ofereix la versió en línia del DIEC (<http://dlc.iec.cat/>), la qual és útil per tal de determinar el grau de freqüència d'aparició d'una determinada combinació.

posició de /3/ respecte de la síl·laba tònica, altra vegada no hem trobat cap correlat entre l'accent i l'ensordiment.

(34) Realització de /d͡ʒ/

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
		[t͡ʃ] Solució habitual	[d͡ʒ]	[t͡ʃ]~[d͡ʒ]	[t͡ʃ]	[d͡ʒ] Solució habitual	[t͡ʃ]~[d͡ʒ]
SÍL·LABA TÒNICA	<i>viatjar</i>	[biat͡ʃá]			[biat͡ʃá] APP, JPP, JPG, els Masos de Tamúrcia	[biad͡ʒá]	[biad͡ʒá]~[biat͡ʃá] JBL, el Pont d'Orrit
	<i>metgessa</i>	[met͡ʃésa] ²¹³	[med͡ʒésa] MPA i CST, Areny		[met͡ʃésa] Tots els informants dels Masos de T. JBL i MBE, el Pont d'Orrit	[med͡ʒésa]	
	<i>mitjó</i>	[mit͡ʃó]			[mit͡ʃó] Tots els informants dels Masos JBL i MBE, el Pont d'Orrit	[mid͡ʒó]	
SÍL·LABA POSTTÒNICA	<i>fetge</i>	[fét͡ʃe]			[fét͡ʃe] APP, JPP, els Masos de Tamúrcia MBE, el Pont d'Orrit	[féd͡ʒe]	[féd͡ʒe]~[fét͡ʃe] JPG, els Masos de T.
	<i>formatge</i>	[formát͡ʃe]			[formát͡ʃe] APP, JPP, JEG, els Masos de T. JBL i MBE, el Pont d'Orrit	[formád͡ʒe]	
	<i>lletja</i>	[lét͡ʃa]			[lét͡ʃa] APP, JPP, JEG, els Masos de T. JBL i MBE, el Pont d'Orrit		[léd͡ʒa]~[lét͡ʃa] JPG, els Masos de T.
	<i>metge</i>	[mét͡ʃe]	[med͡ʒe] CST, Areny	[med͡ʒe]~[mét͡ʃe] MPA, Areny	[mét͡ʃe] Tots els informants dels Masos de T. JBL i MBE, el Pont d'Orrit	[med͡ʒe]	
	<i>mitges</i>	[mít͡ʃas] ([mít͡ʃes] al Pont de Montanyana)			[mít͡ʃes] Tots els informants dels Masos de T. CMM i MBE, el Pont d'Orrit	[míd͡ʒes]	
	<i>rellotge</i>	[relót͡ʃe]	[relód͡ʒe] ACT, Areny		[relót͡ʃe] Tots els informants dels Masos de T. JBL, CMM i MBM, el Pont d'Orrit	[relód͡ʒe]	
	<i>viatge</i>	[biát͡ʃe]	[biád͡ʒe] ACT, Areny		[biát͡ʃe] APP, JPP, JEG, els Masos de Tamúrcia	[biád͡ʒe]	

²¹³ Quant a la realització de la fricativa alveolar, tot i que la forma amb [s] és la pronunciada majoritàriament pels informants, cal dir que també hi ha informants que han donat com a resposta [met͡ʃéza].

Hem organitzat els mots procedents del qüestionari per a l'estudi de /d̪z̪/ segons si el fonema africatat prepalatal sonor es troba en síl·laba tònica o en síl·laba posttònica. Les realitzacions que recollim a (34) per a /d̪z̪/ són [t̪ʃ] i [d̪z̪]; també deixem constància dels casos de vacil·lació [t̪ʃ]~[d̪z̪].²¹⁴ Per primera vegada la solució ribagorçana, [t̪ʃ], és comuna a totes les localitats ribagorçanes, amb la inclusió d'Areny, per bé que els tres informants més grans d'aquest nucli també presenten algunes ocurrences amb sonora ([med̪z̪ésa], MPA, CST; [méd̪z̪e], CST; [relód̪z̪e] i [biád̪z̪e], ACT) o amb vacil·lació ([mét̪ʃe]~[méd̪z̪e], MPA). Tot i aquestes discrepàncies, més o menys aïllades, podem dir que, de les dades presentades en aquest capítol, els resultats de /d̪z̪/ són els que mostren més homogeneïtat entre nuclis ribagorçans. Curiosament, però, els nuclis pallaresos, que, especialment en les graelles (31) i (32), mostren un comportament pràcticament afí, en aquest context divergeixen. En principi plantegem [d̪z̪] com a solució habitual, però observem que una part dels informants pallaresos opta en aquest context per l'africada prepalatal sorda, és a dir, per la solució de tipus ribagorçà. Sembla que la distribució de [t̪ʃ] i [d̪z̪] a l'àrea pallaresa respon a criteris geogràfics: informants del Pont d'Orrit i informants dels Masos de Tamúrcia inclouen entre les seves respostes solucions amb ensordiment. Tot i la manca de regularitat en les respostes —és a dir, no tots aquests informants ensordeixen sistemàticament tots els ítems—, els casos d'ensordiment no són esparsos i, per tant, cal prendre en consideració aquestes realitzacions que difereixen de les esperables dins l'àrea pallaresa.

D'acord amb les dades obtingudes, la proximitat respecte de l'accent no condiciona ni afavoreix el procés d'ensordiment, el qual es produeix tant en síl·laba tònica com en síl·laba posttònica.

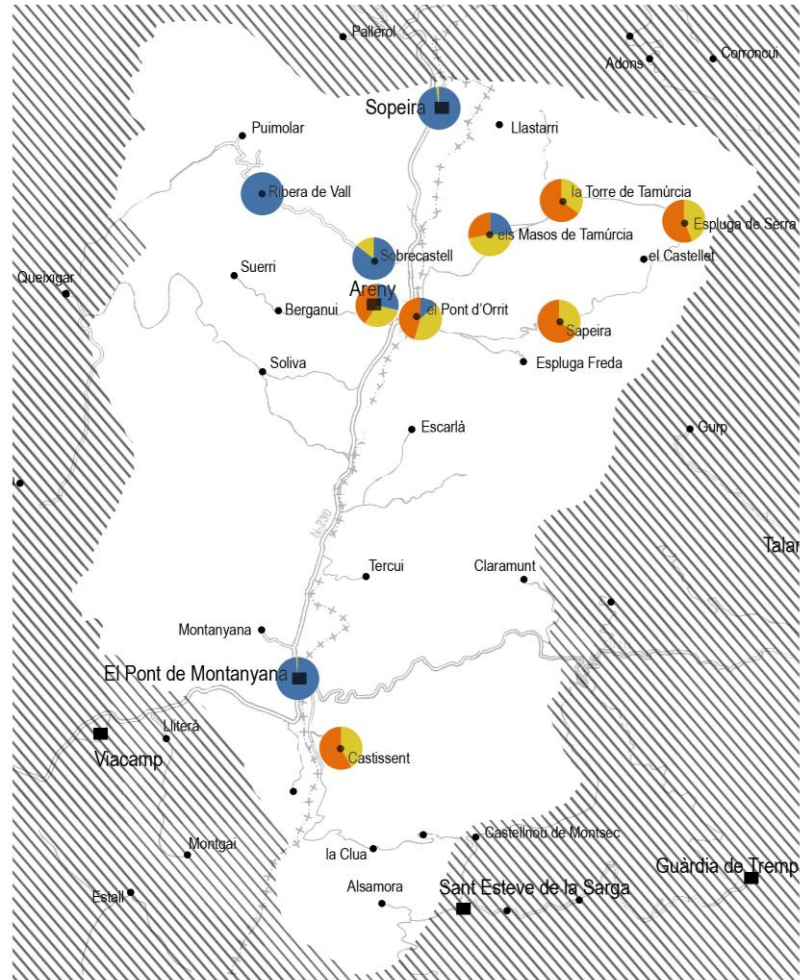
²¹⁴ Pel que fa a la geminació de les africades intervocàliques, hi ha constància d'africades pronunciades amb allargament del segment oclusiu en indrets del nord-occidental: així, l'africada sonora és emesa amb oclusió llarga a les Garrigues (Arqués, 1910), en pallarès (Coromines, 1935) i a la Noguera (Schädel, 1909), i la sorda ha estat documentada com a curta en pallarès (Coromines, 1935) i en lleidatà (Gili, 1932) (apud Recasens, 1996: 214). Pel que fa a les nostres dades, les africades sonores es pronuncien majoritàriament amb geminació i també ho fan les sordes, tot i que amb menys freqüència. De tota manera, es tracta d'una percepció que no està basada en l'anàlisi instrumental que caldria fer per poder determinar amb exactitud la durada del període oclusiu. Malgrat haver-hi allargament del segment oclusiu en bona part dels mots recollits a la Terreta, com que no és un aspecte central de la caracterització d'aquests parlars, hem optat per transcriure les dades com a no geminades per simplificar-ne la representació.

(35) Resultats per a l'ensordiment prepalatal a la Terreta. Síntesi

[illegible]

Tot seguit, situem a (36) les principals solucions que hem recollit a (35): en blau les realitzacions de $[tʃ]$, i en groc i taronja les de $[ʒ]$ i $[dʒ]$, respectivament. El mapa pretén oferir una idea general de la distribució d'aquestes solucions al territori i, per tant, no s'especifica quina solució apareix en els diferents contextos estudiats, informació que ja es recull a (35).

(36) Distribució per nuclis de $[tʃ]$, $[dʒ]$ i $[ʒ]$

Si ens fixem en la distribució dels colors a la graella que hem inclòs a (35), concretament dels colors que representen les solucions amb fricativa i africada prepalatals sonores i del color que representa la solució amb africada prepalatal sorda, s'evidencia, tal com hem anat apuntant, que el nucli d'Areny es desmarca de l'àrea ribagorçana i es caracteritza, en canvi, per una evolució paral·lela a la dels nuclis pallaresos. Això és així en bona part dels contextos però no en tots: Areny mostra un comportament afí a l'àrea pallaresa en els contextos de $/ʒ/$ inicial absoluta, $/ʒ/$ postconsonàntica, $/ʒ/$ intervocàlica en el context d'inici de mot precedida d'un mot acabat en vocal, i en alguns dels ítems amb $/ʒ/$ intervocàlica interior de mot. En canvi, les respostes per al nucli d'Areny coincideixen amb

les de la resta de nuclis ribagorçans —és a dir, es realitzen amb ensordiment— en tres dels exemples de /z/ intervocàlica (*llegir, pagès i boja*) i en els ítems amb /d͡z/ intervocàlica. Areny és l'únic dels nuclis ribagorçans que presenta aquesta idiosincràsia però val a dir que no és l'únic nucli de la Terreta que es comporta d'aquesta manera, tot i que sí que és, com veurem, el que ho fa d'una manera més regular. Als nuclis pallaresos del Pont d'Orrit i dels Masos de Tamúrcia, igual que a Areny —però d'una manera menys sistemàtica—, es recullen amb pronúncia ensordida els mots amb /d͡z/ intervocàlica; al nucli dels Masos, s'hi localitzen, com a Areny, les solucions amb [t͡ʃ] dels mots *llegir, pagès i boja*. D'aquests, el mot *boja* també és pronunciat amb ensordiment al Pont d'Orrit.

Es pot afirmar, doncs, que quant a l'ensordiment prepalatal hi ha tres models diferents que conviuen a la Terreta: una àrea d'ensordiment total, una àrea amb absència d'ensordiment, i una àrea d'ensordiment parcial (en què l'ensordiment afecta el context d'africada subjacent i no —en general— els casos de fricativa); o el que és el mateix: una àrea d'adscripció ribagorçana, una àrea d'adscripció pallaresa (amb resultats, de fet, coincidents amb el nord-occidental general), i una àrea de transició entre totes dues varietats, però amb més elements en comú amb el pallarès que no pas el ribagorçà. Dit això, el que caldrà ara és explicar per què en els nuclis que presenten ensordiment parcial —amb Areny com a paradigma— aquest fenomen es produeix en determinats contextos i no en d'altres.

Són diversos els estudis que han associat la preservació de trets amb els efectes de prominència: les posicions més prominents són les posicions estructurals més fortes (inici de mot, obertura sil·làbica, síl·laba tònica...), i això fa que els elements que es troben en aquestes posicions siguin més resistents al canvi que no pas els que es troben en posicions relativament menys prominents i, per tant, més febles.²¹⁵ Tenint en compte això, i d'acord amb les nostres dades, la posició inicial de mot, en tant que més prominent que qualsevol altra posició dins del mot (vg. Nooteboom, 1981; Hawkins & Cutler, 1988; Barnes, 2002; Chitoran *et al.*, 2002; Lloret & Jiménez, 2008; Jiménez & Lloret, 2008, 2013a, 2013b), pot ser la responsable que en aquest context es preservi sistemàticament la sonoritat. La posició inicial afavoreix, doncs, pel seu caràcter prominent, el manteniment del tret sonor i, en la mateixa línia, afavoreix també l'enfortiment, cosa que explicaria la tendència marcada de la fricativa a l'africació que s'observa en les nostres dades.

²¹⁵ Vg., per al català, els treballs de Lloret & Jiménez (2008) i Jiménez & Lloret (2013a, 2013b) per a un estudi dels efectes de la prominència en el vocalisme, i Jiménez & Lloret (2008) per a una aplicació als fenòmens relacionats amb la sonorització d'obstruents.

En el cas de /ʒ/ postconsonàntica –que en les àrees d’ensordiment parcial de la Terreta es manté sonora–, podem posar en relació la conservació del tret sonor en aquest context amb el grau de semblança articulatòria que presenten els dos segments en contacte (vg. Itô *et al.*, 1995): la preservació de la sonoritat vindria aquí afavorida pel fet que l’element que precedeix /ʒ/ és també un element consonàntic (sonor), i, per tant, més semblant a /ʒ/ que no pas un element vocàlic, per la qual cosa el tret compartit relatiu a la sonoritat queda més ben protegit i es manté inalterat.²¹⁶ Ara bé, la solució que apareix en aquests casos no és únicament [ʒ], sinó que també hi apareix l’africada [dʒ]. La distribució d’aquestes dues solucions sonores no té un comportament aleatori. En les nostres dades, en general [ʒ] apareix darrere de ròtica i [dʒ] darrere de nasal i, per tant, l’aparició de l’africada es pot associar aquí amb l’element oclusiu anomenat *intrusiu*, que sovint apareix després de laterals i nasals quan van seguides de fricatives sibilants (vg. Clements, 1987; Recasens, 1996).²¹⁷

Hem argumentat que quan l’element que precedeix /ʒ/ és un element consonàntic (sonor) és més fàcil que es preservi la sonoritat de /ʒ/, ja que som davant de dos elements sonors semblants articulatòriament (perquè a més de sonors són consonàntics tots dos). Ara bé, quan l’element que precedeix /ʒ/ o [dʒ] és una vocal, el fet que els dos elements –vocal i consonant– siguin diferents (o menys semblants que dos elements consonàntics) fa que l’efecte de preservació de la sonoritat s’atenuï; és a dir, el tret sonor de /ʒ/ i [dʒ] no queda especialment protegit darrere de vocal i, per tant, pot arribar a canviar (o no) per altres motius. A Areny, constatem, per al context de vocal seguida de fricativa sonora, que, tret d’algun cas excepcional que comentarem, /ʒ/ no canvia –opta per mantenir la sonoritat–,

²¹⁶ Per tal de donar compte de l’abast dels processos assimilatoris, diversos estudis han apel·lat al grau de similitud articulatòria entre elements, basant-se en la condició *VC-LINK proposada per Itô *et al.* (1995), segons la qual com més dissemblants són dos segments menys possibilitat tenen de compartir trets, i viceversa. El grau de semblança articulatòria s’ha mesurat per mitjà de l’escala de sonicitat; així, els elements que es trobin allunyats en l’escala molt probablement tindran poques possibilitats d’interactuar entre si, mentre que els que es trobin a prop tendiran a compartir característiques (per a un anàlisi de les assimilacions de sonoritat en català tenint en compte la semblança articulatòria entre segments, vg. Jiménez, 1999 i Jiménez & Lloret, 2008). Fent una relectura d’aquest principi, podem apel·lar al fet que, si un element va precedit d’un altre element amb el qual “comparteix” semblances articulatòries, aquesta semblança pot afavorir la preservació de trets comuns (com el relatiu a la sonoritat que tractem aquí).

²¹⁷ Tal com ja s’ha comentat anteriorment (vg. nota 212), no disposem de dades amb oclusiva oral o amb lateral i només disposem d’exemples de ròtica i de nasal. Recasens (1996: 297) ja assenyala que darrere de bategant o vibrant sol haver-hi la realització fricativa, mentre que l’africada sol aparèixer darrere d’occlusiva oral i nasal i de lateral. L’alguerès també presenta aquestes articulacions amb oclusius intrusius quan la lateral o la nasal apareixen seguides de *s* (*animals* [animáľts], *funció* [funtsió]) (vg., entre d’altres, Recasens, 1996: 256, 308).

mentre que en el context de vocal seguida d'africada sonora /dʒ/ canvia i s'ensordeix. En aquest cas, tal com proposa Recasens (1996), hem de suposar que l'ensordeïment de l'africada, i no de la fricativa, es produeix per motius de simplificació articulatòria que adduïrem més endavant.²¹⁸

Si ens fixem, ara, en els casos de /ʒ/ intervocàlica per al nucli d'Areny, cal que separem aquells en què /ʒ/ va precedida d'un mot anterior acabat en vocal dels casos de /ʒ/ intervocàlica a l'interior d'un mot. Els casos de tipus postlèxic (*quatre gira-sols, molta gent, de jugar*) es resolen sempre amb [ʒ]: en aquest context, la posició inicial de mot –que, com hem dit abans, és una posició prominent– explicaria la protecció, el manteniment, de la sonoritat. Els casos de tipus lèxic –dels quals no tenim gaires ocurrences– presenten una disposició més complexa: tenim els casos de [ʎetʃi] 'llegir', [patʃés] 'pagès' i [bótʃa] 'boja', amb africada sorda, però [diʒú] 'dijú', [diʒóws] 'dijous', [koreʒí] 'corregir' i [oriʒinál] 'original', amb fricativa sonora. Abans de treure cap conclusió sobre la realització d'aquests mots, cal dir que el fet que el nombre d'ítems de /ʒ/ intervocàlica sigui reduït i que entre aquests ítems hi hagi disparitat de solucions no és casual. Remetent-nos a factors històrics, comprovem que l'evolució dels sons llatins -ʎ-, -Dʎ-, -Gʎ- i -Bʎ- que ha donat [ʒ] a bona part del territori, ha evolucionat en [j] en ribagorçà i també en pallarès (vg. § VI.2.2.3); això fa que existeixin poques paraules que ens permetin observar el comportament de /ʒ/ entre vocals. A més, en la bibliografia, els mots *dejuni, dijous, boja, llegir* i *pagès* sovint destaquen entre les excepcions al tractament que esperaríem en ribagorçà i pallarès per a -ʎ-, -Dʎ-, -Gʎ-, etc. D'acord amb les nostres dades, els dos primers mots es realitzen amb fricativa prepalatal sonora a Areny; els altres tres, amb africada prepalatal sorda.²¹⁹ La diferència de comportament entre aquests dos grups de mots respon, probablement, al seu origen: DE-(DE)JUNIUS i DIE JOVIS, pel fet de tractar-se de compostos llatins, es poden haver assimilat als casos postlèxics de /ʒ/ inicial de mot precedida de vocal, mentre que els casos de *boja, llegir* i *pagès* es deuen haver

²¹⁸ Recordem que en alguns punts del domini lingüístic català s'han localitzat pronúncies amb ensordiment de l'africada prepalatal en posició posttònica, context que funciona en aquests casos com a factor que afavoreix la pronúncia ensordida per la tensió articulatòria (Recasens, 1996: 215). En el cas d'Areny i dels nuclis pallaresos que presenten ensordiment de /dʒ/, l'ensordeïment no queda reduït al context posttònic, i, per tant, queda clar que l'ensordeïment afecta l'africada prepalatal sigui quin sigui el seu context d'aparició.

²¹⁹ El fet que aquests mots no hagin rebut el tractament esperable en ribagorçà s'atribueix al fet que es tracta de mots manllevats a la llengua literària o bé a altres dialectes (vg. § VI.2.2.3). En el cas de *llegir*, però, una explicació alternativa pot ser per diferenciació entre [j] i la vocal palatal alta anterior, /i/.

assimilat als casos del tipus *metge*, *viatge*, *rellotge*, etc.²²⁰ De fet, són destacables les realitzacions pronunciades per alguns informants de l'àrea pallaresa amb africada sonora [bódʒa], [ʎedʒí] i [padʒés] (les dues darreres són més minoritàries que la primera); aquesta pronúncia, que no hem localitzat en cap altre dels ítems de /ʒ/ intervocàlica, pot ser indicadora d'un estadi africad anterior a l'ensordiment. D'altra banda, tenim els mots *original* i *corregir*, majoritàriament pronunciats amb [ʒ] pels informants d'Areny, als quals cal afegir, procedents dels fragments de parla espontània del nucli d'Areny, ítems que, com *original* i *corregir*, es pronuncien amb fricativa sonora: [imaʒína t], [imaʒinasjió], [aʒuntamén], [s aʒúntan], [iʒjénikas], etc. Aquests casos, al costat dels de *dijous* i *dijú*, constaten que [ʒ] és la solució general per què opten els parlants d'Areny per a /ʒ/ entre vocals i que, per contra, [ʎetʃí], [patʃés] i [bótʃa] són excepcionals perquè han rebut un tractament lèxic diferenciat.

De fet, si deixem de banda aquests tres mots en el conjunt de les dades, sembla que els resultats en l'àrea d'ensordiment parcial es redueixen a [ʒ] (o [dʒ] en el cas de posició inicial de mot i darrere de nasal) per als mots que presenten una /ʒ/ subjacent, i a [tʃ], per als mots procedents de /dʒ/ subjacent. Aquesta divisió clara entre els resultats de /ʒ/ i /dʒ/ ens permet d'explicar els resultats obtinguts en termes de simplificació articulatòria: és a dir, el fet que només s'ensordeixi /dʒ/ i no pas /ʒ/ respon al fet que l'africada és més complexa articulatòriament que no pas la fricativa –l'africada conté un primer moment oclusiu (menys continu) addicional– i, per tant, l'ensordiment que afecta /dʒ/ i no /ʒ/ es pot entendre com un procés de simplificació articulatòria que només afecta els segments complexos (vg. Recasens, 1996).

Fins aquí hem repassat la distribució de l'ensordiment de tipus prepalatal en una zona que queda fora, en la seva totalitat, de l'àrea d'ensordiment de tipus alveolar. Tanmateix, les dades que hem obtingut per a /z/ i /dz/, i que recollim a (37), ens obliguen a fer un breu apunt sobre la realització d'aquestes consonants alveolars a l'àrea d'estudi.

²²⁰ Hauríem d'afegir a aquests ítems el mot [botʃúra], el qual presenta una distribució idèntica a [bótʃa] 'boja'. En el cas d'aquests dos mots també és possible que la pronúncia ensordida s'expliqui per assimilació (analogia) a la de la forma base primitiva [bótʃ].

(37) Resultats per a l'ensordiment alveolar a la Terreta

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																			
	Sopeira					la Ribera de Cornudella				Sobrecastell				Areny de Noguera				el Pont de Montanyana			els Masos de Tamúrcia				la Torre de Tamúrcia		el Pont d'Orit (Orit)		Espluga de Serra		Sapeira	Castissent								
casa	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL (Orit)	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB		
setze																																								

Realització amb alveolar sorda

Realització amb alveolar sonora

 Realització amb alveolar sorda
 Realització amb alveolar sonora

Dels 12 informants del grup joves procedents dels nuclis d'administració ribagorçana, n'hi ha 5 que presenten ensordiment de la fricativa i l'africada alveolars. Aquestes realitzacions són destacables pel fet que no són pròpies de la nostra àrea d'estudi, sinó de parlars situats més a l'oest de la Terreta; l'ensordiment alveolar, doncs, estaria avançant cap a l'est. Considerem que la pèrdua d'aquesta parella de sons alveolars sonors en els nostres informants es pot atribuir a la influència del castellà, però, a la vegada, plantegem que la manca dels sons fricatiu i africad prepalatals sonors també pot contribuir a la uniformització de l'inventari consonàntic amb la pèrdua dels correlats alveolars sonors.

c) Referències a l'ensordiment de sibilants en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general

En totes les obres de caràcter general que hem consultat (Alcover, 1908-1909; Alcover, 1912-1913; Grieria, 1949; Badia, [1951] 1981; Moll, [1952] 2006; Veny, 1982; Recasens, 1996; Veny & Massanell, 2015) l'ensordiment de les consonants sibilants s'inclou dins la nòmina de trets propis del català ribagorçà, i bona part d'aquestes obres fan constar aquest tret al costat de la palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ com una de les característiques més singulars d'aquesta varietat. A banda de comprovar, a través d'aquestes obres, que l'ensordiment de sibilants és un tret que s'associa a la varietat ribagorçana, ens interessa de veure fins a quin punt les obres de caràcter general tracten diferenciadament l'ensordiment alveolar del prepalatal i fins a quin punt es fan ressò de comportaments idiosincràtics com el de la localitat ribagorçana d'Areny de Noguera.

En diverses ocasions Alcover fa referència a l'ensordiment de les consonants sibilants sonores en ribagorçà. Pel que fa a les alveolars, assenyala que "[...] dins la regió catalana de la Ribagorça d'Aragó, tota *s* es sorda; la sonora *s* s'es perduda" (Alcover, 1908-

1909: 294).²²¹ Quant a les sibilants prepalatals, Alcover també recull com a propi de la varietat ribagorçana l'ensordiment d'aquestes consonants: “[...] la ciutat de València ab tots els pobles de la seua horta i altres més allunyats, com Gandia i Onda i *casi tot el Ribagorça* [la cursiva és nostra], del so prepalatal-africat-sonor i el prepalatal-fricatiu sonor i el sort inicial i medial darrera consonant, en fan un sol so prepalatal-africat-sort; i així, en lloc de dir *metge, viatge, gent, monja, xop, xic, punxa, arxiu*, pronuncien: *metxe, viatxe, txent, montxa, txop, txic, puntxa, artxiu*” (Alcover, 1912-1913: 107). Tot i les clares referències a l'àrea ribagorçana, aquestes tenen un caràcter general i, per tant, dels fragments del BDLC no s'obté informació dels límits exactes de l'apitxament en territori ribagorçà ni de la diferència d'extensió entre els ensordiments prepalatal i alveolar.

A Griera (1949), en canvi, sí que hi ha referències a poblacions concretes que donen una idea de l'extensió de l'apitxament en l'àrea ribagorçana. Pel que fa a l'alveolar, l'autor assenyala que “[e]ntre vocals la -s- passa a z en todo el dominio catalán occidental hasta el límite del Noguera Ribagorzana: [káza], [káze] «casa», [kuzí] «primo», [ónze] «once», [kínze] «quince», [kóza] [kóze] «cosa» (Senet, Vilaller, Pont de Suert, Areny, Almacellas, Zaidí, Fraga, Velilla, Menquinenza). En cambio comparecen [kamísa], [ónse], [kínse], [rósa], [kása], [kósa], etc., en Castanesa, Las Pauls, Beranuy, Roda, Lascuarre, Tolva, Benabarre, Peralta, Tamarite, San Esteban de Llitera y otros pueblos aragoneses” (Griera, 1949: 57); i pel que fa a la prepalatal afegeix, per al context de posició inicial, que: “G delante de E I y J inicial evolucionan a [d͡ʒ] en las comarcas de Urgel, Garrigas y Pallars: [d͡ʒén] «gente», [d͡ʒél] «hielo», [d͡ʒermá] «hermano», [d͡ʒiné] «enero», [d͡ʒún] «junio», [d͡ʒók] «juego», [d͡ʒów] «yugo», [d͡ʒáwme] «Jaime». En el Ribagorza estos dos sonidos evolucionan a [t͡ʃ] como en valenciano: [t͡ʃén], [t͡ʃél], [t͡ʃermá], [t͡ʃiné], [t͡ʃún], [t͡ʃók], [t͡ʃów], etc. (Vilaller, Castanesa, Las Pauls, Pon de Suert, Sopeira, Tolva, Roda, Benabarre, Peralta de la Sal, Tamarite, San Esteban de Llitera)” (Griera, 1949: 60). Igualment, en posició intervocàlica, “[e]n el Ribagorza, comparece [t͡ʃ]: [ret͡ʃie], [ʎet͡ʃie], [dit͡ʃóws] (Senet, Castanesa, Las Pauls, Pont de Suert, Sopeira, Tolva, Benabarre, Tamarite)” (Griera, 1949: 60). Els nuclis citats per Griera no constitueixen una llista

²²¹ Alcover (1912-1913: 257), en un altre fragment del BDLC, torna a fer referència a l'ensordiment alveolar: “[...] fora de la ciutat i horta de València i els quatre o cinc pobles més de parlar pitxat o apitxat, tal problema [distingir quan s'ha d'escriure -ss- o just -s-] no existeix perquè la gent fa la diferència entre els dos sons [entre la fricativa alveolar sorda i la fricativa alveolar sonora], com se fa dins totes les Balears i dins tota Catalunya espanyola i francesa, *fora una pellerengada de la Ribera Ribagorsana, que també tenen el parlar pitxat* [la cursiva és nostra], com la ciutat i horta de València”.

exhaustiva de poblacions, però, tot i això, fan evident que l'àrea de l'ensordiment alveolar i l'àrea de l'ensordiment prepalatal no coincideixen: així, Griera dóna el Pont de Suert o Vilaller com a exemples de nuclis que presenten ensordiment prepalatal, però també com a exemples de localitats que mantenen la distinció fonològica entre /s/ i /z/ i, per tant, amb absència d'ensordiment alveolar. D'altra banda, també és destacable que la localitat ribagorçana d'Areny de Noguera no consti entre les que es caracteritzen per l'ensordiment prepalatal; probablement Griera –que abans de publicar l'obra *Dialectologia catalana* ja havia fet el seu estudi dedicat a la frontera catalanoaragonesa– ja tenia coneixement del caràcter distintiu d'aquesta localitat ribagorçana quant al fenomen de l'ensordiment prepalatal.²²²

D'acord amb Badia ([1951] 1981: 63), a banda de la palatalització de la lateral dels grups PL, FL, CL, l'altre tret pel qual se singularitza el ribagorçà és “l'ensordiment d'alguns sons sonors ([z], [dz̃], [dʒ̃], que esdevenen [s], [ts̃] i [tʃ̃]), tipus de parla conegut amb el nom d'*apitxat*, tot i que aquesta denominació és aplicada preferentment al valencià central”. Les referències a l'ensordiment que trobem a Moll ([1952] 2006: 34) situen aquest tret com a “propi de la regió de l'extrem nord-oest i d'una extensa comarca valenciana que inclou la ciutat de València”. Veny (1982: 101) destaca, dins del conjunt de trets ribagorçans, l'ensordiment de la fricativa i l'africada alveolars sonores i de l'africada prepalatal, i, igualment, Veny & Massanell (2015: 260-261) assenyalen que en l'inventari consonàntic del ribagorçà hi manquen les sibilants sonores. Si bé Badia, Moll, Veny i Veny & Massanell deixen clar que l'ensordiment de sibilants és un tret característic del català ribagorçà, les referències que fan a l'extensió concreta d'aquest fenomen dins l'àrea de parla ribagorçana són generals i en cap cas no es tracta de manera diferenciada l'ensordiment de tipus alveolar de l'ensordiment de tipus prepalatal.

Recasens (1996) aporta informacions més precises quant als límits del tret objecte d'estudi dins del domini ribagorçà.²²³ Pel que fa a l'ensordiment alveolar, els parlars ribagorçans que no compten amb la realització [z] dins del seu inventari consonàntic i que, per tant, presenten únicament el correlat sord de la fricativa alveolar són “alguns pobles de la Llitera (Tamarit, Sant Esteve, Peralta), la Baixa Ribagorça, i algunes localitats de l'Alta Ribagorça nord-occidental (Benasc, Castelló de Sos, Espés, Bissaurri, les Paüls; ALPI, Griera (1914), Haensch (1958-1962))” (Recasens, 1996: 268). Aquest autor deixa ben clar que l'àrea ribagorçana que ensordeix la fricativa alveolar sonora no coincideix exactament

²²² A § e) s'inclouen dades procedents de l'estudi de Griera *La frontera catalano-aragonesa* pertanyents al nucli d'Areny així com a altres nuclis ribagorçans.

²²³ S'inclouen també referències a indrets de parla ribagorçana de filiació lingüística no catalana.

amb l'àrea on es localitzen els casos d'apitxament de /ʒ/, i que l'apitxament prepalatal té una major extensió que el procés paral·lel que afecta l'alveolar: l'autor dona Castanesa, Bonansa, Vilaller, el Pont de Suert, Sopeira i la Ribera de Cornudella com a exemples de nuclis que ensordeixen /ʒ/ però que distingeixen entre /s/ i /z/, i Benasc, Castelló de Sos, Espés, les Paülis i Bissaurri com a casos on el fenomen d'ensordiment és doble (Recasens, 1996: 286).²²⁴ Recasens encara fa una altra precisió quant a la distribució i realització de les sibilants en territori ribagorçà i que és especialment interessant amb relació al nostre estudi: l'autor destaca el fet que la localitat d'Areny no només distingeix entre /s/ i /z/ sinó que també fa la distinció entre [tʃ] i [dʒ]; aquesta autor dona compte, doncs, del caràcter distintiu d'aquesta localitat quant a aquest tret.²²⁵

Després de repassar les obres anteriors, podem dir que és a Grieria (1949) i a Recasens (1996) on trobem una aproximació més concreta al fenomen de l'ensordiment; tots dos autors fan esment de la diferent extensió d'un i altre ensordiment.²²⁶ D'altra banda, Recasens també destaca el comportament peculiar d'Areny, que, en certa manera, es podia deduir també a Grieria. La resta d'obres consultades, que fan una aproximació general al tret de l'ensordiment, no informen dels límits concrets dels ensordiments alveolar i prepalatal en ribagorçà. Sí que deixen ben clara, però, la vinculació d'aquest tret a la varietat ribagorçana.

d) Referències a l'ensordiment de sibilants en els estudis específics sobre el pallarès

Diversos estudis dedicats a varietats pallareses (Coromines, 1935; Roca-Pons, 1956; Sistac, 1998) constaten el que es pot deduir de les obres de caràcter més general: que el

²²⁴ En aquest paràgraf, quan parlem de l'ensordiment prepalatal, no fem referència al fonema africacat /dʒ/, atès que la informació extreta de Recasens que s'inclou en aquest fragment correspon a la realització de /ʒ/ en el context de posició inicial absoluta de mot i de frase. Això no vol dir que la informació recollida aquí no sigui aplicable també a altres contextos d'aparició de /ʒ/, o a /dʒ/. De fet, Recasens presenta [tʃ] també com a al·lòfon de /ʒ/ en posició intervocàlica i postconsonàntica, i com a al·lòfon de /dʒ/ en mots del tipus *metge* i *viatge*.

²²⁵ Aquesta informació també prové de l'apartat que Recasens dedica a la realització de /ʒ/ en posició inicial absoluta de mot i de frase, que és on hi ha més referències a nuclis concrets dins l'àrea ribagorçana. En la resta de contextos d'aparició de [tʃ] (com a al·lòfon de /ʒ/ en posició intervocàlica i postconsonàntica, i com a al·lòfon de /dʒ/ en mots del tipus *metge* i *viatge*) no es dona informació específica sobre el comportament del nucli d'Areny.

²²⁶ És comprensible que sigui l'obra de Recasens, per la seva tipologia i pel fet de ser de les més posteriors que s'han revisat en aquest apartat, la que inclogui referències més concretes quant a l'extensió del tret objecte d'estudi. De fet, com veurem, moltes de les fonts de què se serveix Recasens són estudis específics sobre el ribagorçà que repassarem a § e).

fenomen d'ensordiment de sibilants és absent en pallarès.²²⁷ Així, Coromines (1935: 254-255), per exemple, recull a les valls de Cardós i de Vall Ferrera els mots sense ensordiment [formádʒe], [deʒúni], [paʒés], etc.²²⁸ D'altra banda, però, cal tenir en compte que, en l'estudi més recent dedicat al pallarès de què es disposa, Beà (2016: 177-178) –al costat de la realització amb africada sonora, que qualifica de pronúncia més corrent– deixa constància també de casos en què /dʒ/ es realitza [tʃ]: *relo[tʃ]e*, *via[tʃ]e*, *mi[tʃ]ons*, etc. Aquestes realitzacions documentades per Beà confirmarien la marcada tendència a l'ensordiment de l'africada prepalatal que s'ha localitzat en diversos punts del domini lingüístic català.²²⁹

Quant als estudis que tenen en compte algun punt de l'àrea administrativament pallaresa de la Terreta, Tort (1992: 452) diu del nucli de Sapeira que no es detecta, en general, el fenomen d'ensordiment característic del ribagorçà. A la resta de nuclis pallaresos de la Terreta, estudiats per Barrull & Sistac (1992: 53), l'ensordiment de prepalatals tampoc no hi és característic, amb l'excepció, però, del nucli d'Orrit, on aquests autors detecten ensordiment en mots com [patʃés] i [ʎitʃi]. Barrull & Sistac especifiquen que l'ensordiment es localitza a Orrit només en el context intervocàlic i que en posició inicial hi ha manteniment de la sonora. D'altra banda, Barrull & Sistac fan esment dels nuclis pallaresos de Casterner de les Olles, Llastarri i Miralles –a l'extrem septentrional de la Terreta–, els quals també s'havien caracteritzat per aquest ensordiment.²³⁰

Després de repassar en aquest punt les obres centrades en el pallarès o amb informació d'algun nucli pertanyent a aquesta varietat, es constata que l'ensordiment

²²⁷ Només una sola vegada Coromines (1935: 255, § 22) recull la forma [furmátʃe] a Tor, al costat de la forma majoritària [formádʒe]~[furmádʒe]. Com a mostra que aquest exemple amb ensordiment és un cas aïllat Coromines assenyala que es tracta d'una pronúncia “estrangera al nostre dialecte”. D'altra banda, tant Coromines com Roca-Pons fan referència a casos d'africada prepalatal sorda a les zones que estudien, però que no són resultat d'un procés d'apitxament sinó de l'africament de la fricativa prepalatal sorda, especialment si es troba en posició inicial o darrere de consonant: [tʃót] ‘xot’ (mussol), [tʃintʃa] ‘xinxà’, [mánʃa] ‘manxa’ i [burʃá] ‘burxar’ són alguns dels exemples de Coromines; [tʃiwlá] ‘xiular’, [tʃáfek] ‘xàfec’, [tʃoálá] ‘xollar’ i [pántʃa] ‘panxa’ ho són de Roca-Pons. Aquest fenomen de reforçament de la consonant fricativa, que darrere consonant es produeix per la fonologització d'un so intrusiu i en posició inicial de mot per enfortir aquesta posició estructuralment prominent (l'efecte *Rich-get-richer* de Donegan, 1978: 143, a què apel·len Jiménez & Lloret, 2013), està prou estès tant en català occidental com en català oriental.

²²⁸ De Roca-Pons (1956: 76-77) destaquem els exemples coincidents amb les entrades del nostre corpus [formádʒe] ‘formatge’, [médʒe] ‘metge’ i [relódʒe] ‘rellotge’, i [bódʒa] ‘boja’, [paʒés] ‘pagès’ i [diʒóws] ‘dijous’.

²²⁹ Aquesta tendència a l'ensordiment que s'ha detectat en diversos punts del territori s'associa especialment a la posició posttònica. En aquest sentit, cal tenir en compte que, en pràcticament tots els exemples recollits per Beà (2016) en què es localitzen –al costat de les realitzacions sonores– les corresponents realitzacions sordes, l'africada prepalatal es troba en aquesta posició, context que en pot afavorir l'ensordiment.

²³⁰ L'any 1985, moment en què Barrull & Sistac realitzen el treball de camp a la Terreta, aquests nuclis ja estan despoblats.

prepalatal no és propi d'aquesta varietat i que, per tant, el nucli d'Orrit tindria un comportament excepcional dins del pallarès.

e) Referències a l'ensordiment de sibilants en els estudis específics sobre el ribagorçà

La informació que presentem tot seguit, procedent d'estudis específics sobre el ribagorçà, ens permetrà d'ampliar la informació obtinguda del buidatge de les obres de caràcter més general (vg. § c)) quant a la distribució i realització de les consonants sibilants en ribagorçà, tant de les alveolars com de les prepalatals, però amb especial interès en les darreres. Les aportacions que tenim en compte en aquest apartat són principalment els treballs de Saroïhandy (1908), Navarro (1908), Grieria (1914), Alcover (1921-1922), Haensch (1960, 1962, 1974 i 1980), Alturo & Fondevila (1986), Alturo (1987), Alturo & Turell (1990), Francino (1992), Barrull & Sistac (1992), Sistac (1993) i Saura Rami (2003), així com dades procedents de l'ALEANR. Cal tenir en compte que, entre els estudis citats, n'hi ha alguns que s'ocupen, de manera parcial o total, de parlars ribagorçans que no entenem com a parlars de filiació lingüística catalana: així, per exemple, en els estudis de Grieria (1914), Haensch (1960, 1962, 1974) i Sistac (1993), alguns dels nuclis objecte d'estudi se situen fora del domini lingüístic català, i recordem, novament, que l'obra de Saura Rami (2003) està dedicada al benasquès. Ens interessa, tanmateix, conèixer quina és la distribució de les consonants sibilants en els diferents parlars ribagorçans, per tal d'esbrinar quin lloc ocupa la Terreta dins del conjunt de parles ribagorçanes.

Les primeres referències a la realització de les consonants sibilants en ribagorçà les trobem en els treballs de Saroïhandy i de Navarro, en el marc del Primer Congrés de la Llengua Catalana, de 1906. En "El català del Pirineu, a la ralla d'Aragó", Saroïhandy (1908: 331-332) ja destaca la presència del fenomen de l'ensordiment en ribagorçà i de la seva absència en la varietat veïna del Pallars: "Encara més interessant és la varia pronunciació que's dona a la *j* o a la *g* de *fregí*, *llegí*, *dijous*. Entre dos vocals, al Pallars, es el meteix sò qu'a Barcelona o qu'en francès. Però a principi de dicció, y en el interior, després de consonant, en lloch de *germà*, *jove*, *penjà*, se diu: *djermà*, *djove*, *pendjà*. A les orilles de la Noguera Ribagorçana, ixa *dj* se cambia en *tx*; *txermà*, *txove*, *pentxà*, y també *ditxous*, *fretxí*, *lletxí*, lo que prova que, aquí, se dava primitivament el sò *dj* a la *j* intervocàlica, y en efecte, *ditxous* y *lletxí* no poden sinó representar formes més antigues que sonaven **didjous* y **lledjí* amb una *dj* sonora. Es a principi de dicció qu'aquet sò de *tx* crida molt l'atenció: *Txaume*, *Txuan*, *txou*, *txinoll*, *txiné*, *txuny*, *txuriol*, *txurà*, *txugà*, *txelà*, *txirà* y així's diu en tot l'Alt Aragó, fins als Països de llengua vascongada". A Navarro

(1908), en la seva intervenció “El català an el Ribagorça”, tampoc no li passen per alt els casos amb prepalatal sorda, que recull així: *Chesus, Chaume, mençà* i *chaure*.

El treball de Grieria (1914), tot i tenir com a objecte principal d’estudi el vocalisme al llarg de tota la frontera catalanoaragonesa, ens és útil pel fet que entre els ítems que recull n’hi ha que ens permeten d’observar com es realitzen les sibilants a tota l’àrea ribagorçana (vg. (38) i (39)). Quant a les alveolars, recollim un exemple de /z/ en posició intervocàlica; pel que fa a les prepalatals, hem mirat d’incloure, en la mesura que hem pogut, ítems coincidents amb els que hem recollit en el nostre qüestionari, per tal d’afavorir l’estudi comparatiu de les dades.²³¹

(38)

	Ribera Éssera	Ribera Isàvena	Ribera Ribagorçana	Benavarri i voltants	Llitera
roses	[s]	[s]	[z]	[s]	[s]

A partir de Grieria (1914: 88)

(39)

	Ribera Éssera	Ribera Isàvena	Ribera Ribagorçana		Benavarri i voltants	Llitera
			Senet Castanesa El Pont de Suert Sopeira	Areny		
juny	[tʃ]	[tʃ]	[tʃ]	[dʒ]	[tʃ]	[tʃ]
jove	[tʃ]	[tʃ]	[tʃ]	[dʒ]	[tʃ]	[tʃ]
dijous	[tʃ]	[tʃ]	[tʃ]	[ʒ]	[tʃ]	[tʃ]
fetge	[tʃ]	[tʃ]	[tʃ]		[tʃ]	[tʃ]
formatge	---- ²³²	[tʃ]	[tʃ]		[tʃ]	[tʃ]

A partir de Grieria (1914: 57, 67-68, 82-83, 96-97)

²³¹ Les àrees i nuclis –els incloem entre parèntesis– estudiats per Grieria (1914) són els següents: Vall d’Aran (Canejan, Montcorbau, Salardú, Viella); ribera Ribagorçana (Senet, Castanesa, el Pont de Suert, Sopeira, Areny); ribera Éssera (Benasc, Castilló, Campo, Graus); ribera Isàvena (les Paüls, Llaguarres, Lasquarri, Roda, Beranui); zona de Benavarri (Tolba, Benavarri, Jusseu, Aguilaniu, Torres del Bisbe), Llitera (Binèfar, Tamarit, Sant Esteve, Fonts, Peralta) i riberes baixes del Segre i del Cinca (Lleida, Massalcoreig, Fraga, Candanos, Vilella, Vallobar). A (38) i (39) sintetitzem la informació procedent de Grieria (1914) referent només a l’àrea ribagorçana. Destaquem que en alguns dels nuclis que estudia Grieria (1914) pertanyents a les riberes de l’Éssera i de l’Isàvena, a la zona de Benavarri i a la Llitera s’han obtingut les respostes tipus [x]unio, [x]ueves, fígado, etc., que no recollim a (39), ja que només ens hem fet ressò d’aquelles respostes recollides per Grieria (1914) amb realització prepalatal. D’altra banda, hem transcrit únicament el so objecte d’estudi i no el mot sencer, que varia en funció de l’àrea (p. ex., [tʃúno] i [tʃuéβes] a l’Éssera, però [tʃun] i [dítʃóws] a la Noguera Ribagorçana). Per a la transcripció del mot sencer en cada cas, vg. Grieria (1914).

²³² Totes les formes recollides per Grieria (1914) als nuclis de l’Éssera corresponen al mot *queso*.

A partir de les dades de Grieria ens podem fer una idea de la distribució de l'ensordiment en territori ribagorçà. Posant de costat tots dos quadres constatem que l'extensió d'un i altre ensordiment no és coincident: l'ensordiment és doble a tota l'àrea ribagorçana excepte al llarg de la conca de la Noguera Ribagorçana, on no hi ha casos d'ensordiment de tipus alveolar. Les dades de Grieria quant a les prepalatals són també significatives pel fet que no hi passa per alt el comportament particular de la localitat ribagorçana d'Areny. Ben al contrari, Grieria en destaca la peculiaritat: absència d'ensordiment prepalatal, però de manera parcial, això és, no generalitzable a tots els contextos. És a dir: a Areny hi ha manteniment de /ʒ/ en posició inicial i en posició intervocàlica (ens basem en l'exemple de *dijous*) –a diferència del que passa a la resta de localitats ribagorçanes–, però sí que hi ha ensordiment de /dʒ/ –com en la resta de localitats de parla ribagorçana. Val a dir que les dades de Grieria, les quals coincideixen amb les recollides en el marc del nostre estudi, constitueixen probablement el primer treball que deixa constància d'aquest comportament diferenciat del nucli d'Areny de Noguera.

L'*Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja* (ALEANR) confirma les dades presentades per Grieria (1914) per a la localitat d'Areny. D'acord amb enquestes realitzades l'any 1964, Areny és l'únic nucli ribagorçà dels estudiats en aquest atlas que no presenta ensordiment prepalatal en tots els contextos. Així, no es produeix ensordiment ni en posició inicial (p. ex., [ʒów] 'jou' (mapa 118), [ʒinóʎ] 'genoll' (mapa 975), [ʒelá] 'gelar' (mapa 1476), [dʒermá] 'germà' (mapa 1479)), ni en posició postconsonàntica (p. ex., [duméndʒe] 'diumenge' (mapa 1279), [mindʒá] 'menjar' (mapa 1475)) ni en posició intervocàlica (p. ex., [aʒinoʎá s] 'agenollar-se' (mapa 975) i [diʒóws] 'dijous' (mapa 1283)). Com en Grieria, però, sí que es recull l'ensordiment prepalatal en mots com [mitʃós] 'mitjons' i [mitʃas] 'mitges' (mapa 1060) i [fétʃe] 'fetge' (mapa 1406), i, excepcionalment, en posició inicial, en els mots [tʃépa] 'gepa' i [tʃaperút] 'geperut' (mapes 996 i 998), com en les nostres dades.

Pel que fa a la Llitera, tant Alcover (1921-1922), per a Tamarit, com Sistac (1993), per a la zona de l'alta Llitera, i Giralt (1998), per a tota la Llitera, confirmen les dades que hem extret de Grieria (1914): la Llitera s'inclou dins la zona en què el procés d'apitxament

és doble; és a dir, afecta tant alveolars com prepalatals.²³³ L'ensordiment també és doble, tal com es deduïa de les dades de Griera (1914), en els nuclis alt-ribagorçans estudiats per Haensch (1960) que es troben a la ribera de l'Éssera (amb Bissaürri i Renanué com a nuclis principals de l'estudi) i a la ribera de l'Isàvena (amb Espés i les Paüls com a nuclis principals). En canvi, els nuclis situats a la zona més a l'est de les tres estudiades per Haensch –la que comprèn part de la conca alta del riu Noguera Ribagorçana (amb Bonansa, Noals, Ardanui i Castanesa com a nuclis principals de l'estudi)– es caracteritzen pel fet que només ensordeixen les consonants prepalatals però no pas les alveolars: “El tratamiento de la -s intervocálica: en la zona oriental es sonora, por ejemplo, en Bonansa y Castanesa: *lausa* > *llóza*; en la zona oeste, en cambio, es sorda; *llósa* (Bisaurri, Renanué, Espés)” (Haensch, 1960: 85).²³⁴ L'estudi de Saura Rami, dedicat al benasquès, confirma les dades recollides per Haensch a la ribera de l'Éssera: absència del fonema alveolar sonor i dels fonemes fricatiu i africatat prepalatals sonors (Saura Rami, 2003: 72, 74).

Els treballs d'Alturo & Fondevila (1986), Alturo (1987) i Alturo & Turell (1990) ens situen tots tres a la comarca de l'Alta Ribagorça. En el treball d'Alturo & Fondevila (1986), dels nuclis estudiats pertanyents al municipi del Pont de Suert, només Llesp, Ventolà i Malpàs es caracteritzen per l'ensordiment prepalatal, mentre que als nuclis ribagorçans de Massivert, Viu de Llevata, Abella d'Adons, Adons i Perves, tret d'algun cas aïllat, no hi ha realitzacions amb ensordiment. Aquests darrers nuclis responen, doncs, al tractament palarès del fenomen. Pel que fa a la capital de l'Alta Ribagorça, l'ensordiment prepalatal és característic del parlar del Pont de Suert, però es veu afectat, també com altres trets, pel canvi lingüístic, el qual s'estudia amb detall a Alturo (1987) i a Alturo & Turell (1990). Aquest darrer treball es fa ressò de la substitució gradual de la variant autòctona [tʃ] per la variant associada a la normativa i al català estàndard [ʒ], i estudia els factors lingüístics tant interns com socials i geogràfics que en propicien el canvi.²³⁵ Entre els factors lingüístics interns, les autores n'assenyalen dos com a més rellevants: el context fonològic precedent i el tipus de paraula. D'una banda, el fet que una vocal precedeixi /ʒ/ pot afavorir la presència de la realització fricativa (casos de *pagès*, *llegir*, *enrajolat* i *originàriament*); d'altra banda, és més fàcil que la variant africada es preservi en noms propis, com ara topònims o cognoms, que no pas en noms comuns, verbs, adjectius i

²³³ En paraules d'Alcover (1921-1922: 27), “[a] Tamarit de Llitera, com a tota la Ribagorça, parlen *pitxat*, que diuen els valencians, això és, fan *tʃ* tota *dʒ* i s tota *z*, i així no pronuncien [kóza], [káza], [paʒézos], [fédʒe], [dʒóʒe], [dʒeperút], [mónza], sinó [kósa], [kása], [patʃésos], [fétʃe], [tʃóʒe], [tʃeperút], [móntʃa]”.

²³⁴ Vg. també Haensch (1960: 73, 77-79).

²³⁵ Les dades recollides en el marc de l'estudi d'Alturo & Turell (1990) són un clar indicador d'aquest canvi: dels 2.940 ítems recollits, un 22% corresponen a realitzacions amb africada prepalatal sorda, i un 78% a la variant amb fricativa prepalatal sonora.

adverbis, en línia amb la tendència general constatada de preservació de trets en noms propis per sobre dels altres tipus de mots (vg. Veny, 1982: 38).²³⁶

Entre els estudis que prenen en consideració algun nucli o nuclis de la part administrativament ribagorçana de la Terreta, n'hi ha força que inclouen referències concretes al fenomen de l'ensordiment. Francino (1992) presenta dins la nòmina de trets propis de la localitat de Sopeira l'ensordiment de les prepalatals (exemples de *txent*, *txove*, *ditxous* i *tratxiné*) a la vegada que destaca que aquest apitxament no afecta la fricativa alveolar. La contribució de Haensch (1980) ens interessa especialment pel fet que es tracta d'un estudi comparatiu entre el parlar de la Ribera de Cornudella i el d'Areny de Noguera, parlars que coincideixen en bona part dels seus trets però que difereixen en alguns. De fet, l'estudi posa en relleu la diferència més important entre aquests dos nuclis de l'àrea ribagorçana de la Terreta, que és, precisament, l'apitxament, és a dir, "l'existència d'un parell d'africades (sorda i sonora) a Areny, mentre que en el parlar de Cornudella només tenim, com en la resta de parlars occidentals del Ribagorça, l'africada sorda (*tx*)" (Haensch, 1980: 222). L'absència d'ensordiment a Areny es tradueix, d'acord amb Haensch, en "una important isoglossa", situada entre el poble d'Areny i el poble de Sobrecastell, "que marca el pas d'un tipus de parla «més catalana» (lleidatana) a una altra de més «aragonesa»", o –tenint en compte els objectius del nostre estudi– d'un tipus de parla més pallese a un tipus de parla més ribagorçana. Haensch (1980) proporciona un nombre considerable d'exemples concrets de les realitzacions de /ʒ/ en posició inicial i en posició postconsonàntica (concretament, darrere de nasal), i de /d͡ʒ/; no hi ha dades, però, de /ʒ/ intervocàlica. Alguns dels ítems recollits en el marc del nostre qüestionari, però, coincideixen amb els de Haensch, cosa que pot facilitar un estudi comparatiu de les dades.

²³⁶ Quant als condicionants de tipus social, l'abandonament de la variant local, és a dir, de la variant ribagorçana [tʃ], va lligada a diversos factors però, especialment, al sector dels serveis públics, al grup de mitjana edat i a les dones més que no pas als homes, i també al fet de ser originari de la Ribagorça administrativament catalana. Quant a la pertinença a un grup d'edat, Alturo & Turell (1990: 25) afirmen que "[t]he middle-aged group is more sensitive to the prestigious variant, whereas younger and older informants are more conservative in retaining the local variant. In the case of the younger speakers in the Ribagorça, the explanation could lie in increasing consciousness of local traits, expressing local identity, rather than national Catalan identity, linguistically expressed in this case by Standard Catalan variants". Pel que fa al fet d'haver nascut a la Ribagorça catalana o a la Ribagorça aragonesa com a factor condicionant del canvi, les autores expliquen que "[t]he second highest probability [d'aparició de [ʒ]], still above .50, corresponds to those informants from the Ribagorça who were born in the Catalan part of the region. One explanation for this could be that the locals wanted to innovate, imitating the most prestigious standard form. On the other hand, the speakers from the Aragonese Ribagorça seem to be more conservative since they continue to use the local variant more extensively. These results seem to indicate that what favors the standard variant most is belonging to the Catalan administrative community –in this case, el Pont de Suert and other villages in the Catalan Ribagorça [...]" (Alturo & Turell, 1990: 25-26).

Reproduïm a (40) els mots que aquest autor recull als nuclis d'Areny i de la Ribera de Cornudella:²³⁷

(40)

	<i>parlar d'Areny</i>	<i>parlar de la Ribera</i>
<i>genoll</i>	ginóll	txinóll
<i>gep</i>	gepa	txépa
<i>gelar</i>	gelà	txelà
<i>guix</i>	ges	txes
<i>germà</i>	girmà	txirmà
<i>ginebre</i>	ginebre	txinebre
<i>jou</i>	jou	txou
<i>jòneg</i>	jòneg	txòneg
<i>jonc</i>	junc	txunc
<i>jugar</i>	jugà	txugà
<i>julivert</i>	julivert	txulivert
<i>àngel</i>	àngel	àntxel
<i>congesta</i>	congesta	contxesta
<i>menjar</i>	minjá	mintxá
<i>menjadora</i>	menjadora	mentxadora
<i>fetge</i>	fetge	fetxe
<i>mitges</i>	mitjas	mitxas

Taula elaborada a partir de Haensch (1980: 222, 229)

D'acord amb les dades aportades per Haensch, l'absència d'ensordiment a Areny és general i s'estén també a casos com *fetge* o *mitges*, els quals, d'acord amb les dades de Grieria (1914), es realitzen, com hem vist, amb ensordiment i no tenen, per tant, un comportament diferenciat respecte de la resta de nuclis ribagorçans. En l'estudi de Barrull & Sistac (1992), l'ensordiment prepalatal apareix com un dels trets característics dels nuclis situats a l'oest del riu; ara bé, es destaca, dins d'aquesta àrea caracteritzada per l'ensordiment prepalatal, el caràcter idiosincràtic del nucli d'Areny, però, a diferència de Haensch (1980) –segons el qual l'ensordiment prepalatal és del tot absent en aquesta localitat–, Barrull & Sistac (1992: 53) detecten que aquest fenomen no és del tot desconegut a Areny i que sí que es produeix –com en el nucli veí d'Orrit– en el context de posició intervocàlica: [pat̪jés] i [ʎit̪j] són els exemples que aporten aquests autors. També Sistac (1993: 88, nota 158) fa referència al cas excepcional d'Areny dins l'àrea ribagorçana

²³⁷ Mantenim la variant fonoortogràfica utilitzada per l'autor, el qual especifica que el so que correspon a *g* i *j* és el de l'africada prepalatal [d͡ʒ] i no pas el de la fricativa.

i afegeix aquí, al costat de [patʃés] i [ʎetʃi], el mot [formátʃe] com a exemple d'ensordiment intervocàlic.

Després de repassar els estudis referents a la varietat ribagorçana i, especialment, els estudis amb informació sobre algun nucli o nuclis en particular de la Terreta, val a dir que es confirma el caràcter particular d'Areny dins l'àrea ribagorçana. Tanmateix, cal dir que manca certa coherència entre les dades aportades per uns i altres autors: així, Haensch (1980) no hi detecta cap cas d'ensordiment, mentre que per Griera (1914), l'ALEANR, Barrull & Sistac (1992) i Sistac (1993) l'ensordiment s'hi produeix de manera parcial. Tanmateix les dades aportades no acaben de clarificar si l'ensordiment es produeix en qualsevol context intervocàlic, és a dir, si afecta mots procedents de /ʒ/ i /dʒ/ intervocàliques, o una o l'altra.

f) Síntesi i conclusions

El tractament de les prepalatals a la Terreta és interessant pel fet que podem afirmar que, en aquesta àrea, hi conflueixen tres models diferents: el model ribagorçà (a l'extrem occidental); el model pallarès, coincident, de fet, amb el nord-occidental (a l'extrem oriental), i, entre tots dos, un model de transició entre ribagorçà i pallarès, amb Areny com a paradigma. A continuació, sintetitzem a (41) els resultats obtinguts en el marc del nostre estudi:

(41)

	Model ribagorçà	Model de transició	Model pallarès
	Nuclis ribagorçans		Nuclis pallaresos
		Areny de Noguera	el Pont d'Orrit i els Masos de T.
/ʒ/ inicial	[tʃ]	[dʒ] (~[ʒ])	
/ʒ/ postconsonàntica	[tʃ]	[dʒ] (després de nasal) / [ʒ] (després de ròtica)	
/ʒ/ entre vocals*	[tʃ]	[ʒ]	
/dʒ/	[tʃ]**		[dʒ]

* Ja hem vist que el nombre d'ítems que ens permet d'observar el comportament de /ʒ/ en posició intervocàlica és reduït, perquè el resultat dels grups llatins -ʎ-, -Dʎ-, -Gʎ-, -G^e·i- i -Bʎ-, que ha donat [ʒ] a bona part del territori, ha evolucionat en [j] en ribagorçà i pallarès.

Per als casos de *boja*, *llegir* i *pagès* –pronunciats amb ensordiment a tots els nuclis ribagorçans (també, per tant, a Areny) i al nucli pallarès dels Masos de Tamúrcia (al Pont d'Orrit se sent *bo[tʃ]a*, però *lle[ʒ]ir* i *pa[ʒ]ès*)–, hem proposat un tractament lèxic diferenciat, excepcional o aïllat que explicaria l'ensordiment en aquests tres casos concrets amb /ʒ/ (vg. § b)).

** A Areny les solucions amb [tʃ] en aquest context són quasi sistemàtiques, així com als Masos de Tamúrcia. Pel que fa al Pont d'Orrit, hi ha alternança de les solucions [tʃ] i [dʒ].

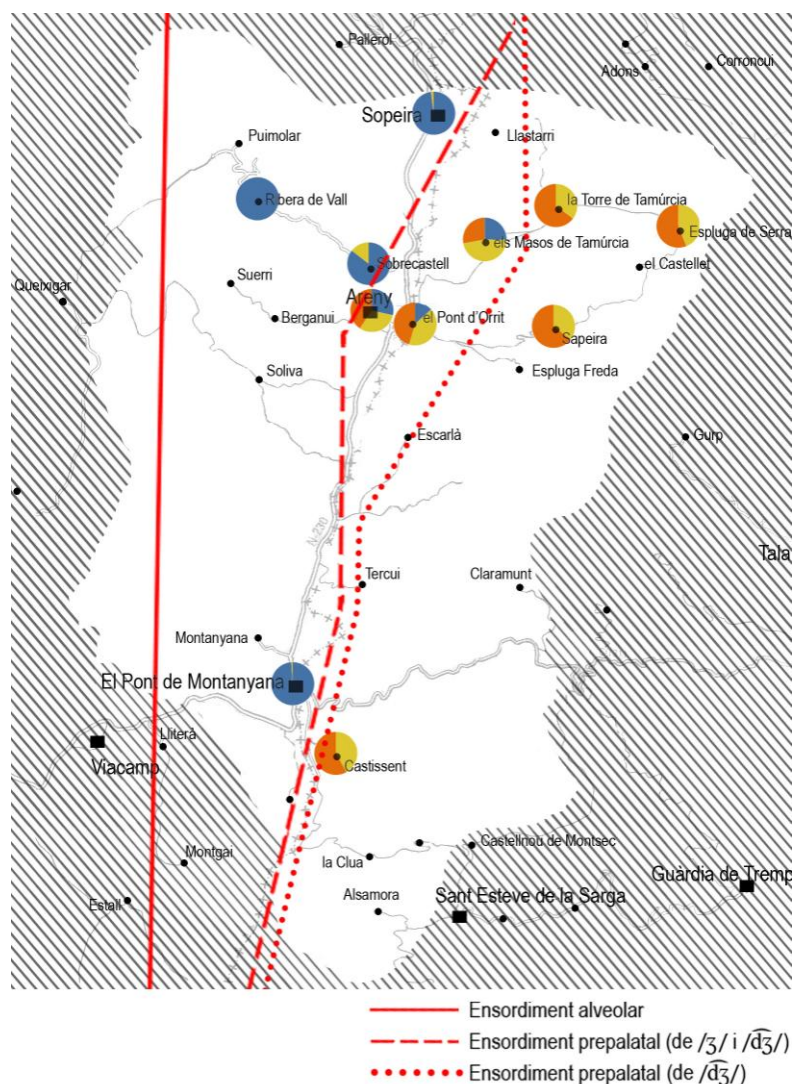
Parlem de *model de transició* perquè en aquest cas els resultats pel que fa al fenomen de l'ensordiment coincideixen parcialment amb el pallarès i parcialment amb el ribagorçà. Des d'un punt de vista lingüístic, és destacable el fet que en aquest model d'ensordiment parcial no hi hagi ensordiment de /ʒ/ (com en pallarès) però sí que n'hi hagi de /dʒ/ (com en ribagorçà). Això fa evident el grau de complexitat articulatòria de les africades –superior al de les fricatives i responsable del canvi– i, de l'altra, ens dona indicis de la progressió lògica que segueix l'ensordiment a la nostra àrea: d'est a oest, absència d'ensordiment (àrea pallaresa), ensordiment de /dʒ/ (o ensordiment prepalatal parcial, a alguns nuclis pallaresos i a Areny), ensordiment de /dʒ/ i /ʒ/ (o ensordiment prepalatal total, a l'àrea ribagorçana de la Terreta); finalment, però fora de la nostra àrea d'estudi, ensordiment doble, és a dir, alveolar i prepalatal (a partir de les valls de l'Isàvena i de l'Éssera). D'altra banda, no podem passar per alt que alguns informants joves de l'àrea ribagorçana de la Terreta presenten pèrdua de la distinció entre els sons fricatiu i africat alveolars sords i els sons fricatiu i africat alveolars sonors, a favor dels primers; això fa que en l'inventari consonàntic d'aquests parlants hi manquin totes les sibilants sonores, tant prepalatals com alveolars, tal com passa als parlars ribagorçans amb ensordiment doble. Aquest ensordiment de tipus alveolar no ha estat mai propi de la Terreta.

En el marc del nostre estudi, el model d'ensordiment que hem descrit a mig camí entre el ribagorçà i el pallarès, l'hem localitzat, d'una banda, al nucli ribagorçà d'Areny, i, de l'altra, al nucli pallarès dels Masos de Tamúrcia i, més aïlladament, al del Pont d'Orrit. Com hem vist, són força les obres que han deixat constància del comportament idiosincràtic d'Areny (sense que s'hagin endinsat gaire, però, en la casuística particular d'aquesta localitat). Pel que fa a l'àrea administrativament pallaresa de la Terreta, Barrull & Sistac (1992) han recollit variants amb ensordiment en context intervocàlic, concretament, al nucli d'Orrit.²³⁸ Aquests autors, a més a més, assenyalen que, abans que es produís l'èxode massiu que va deixar molts pobles de la zona deshabitats, aquest ensordiment ocupava una àrea més extensa: era també propi dels nuclis de Miralles, Llastarri i Casterner. Respecte a Barrull & Sistac, caldria que afegíssim a aquesta àrea d'ensordiment parcial el nucli dels Masos de Tamúrcia, on, d'acord amb les nostres dades, aquest tipus d'ensordiment és característic.

²³⁸ Ja hem vist a § c) que els dos exemples que Barrull & Sistac (1992) localitzen a Orrit són [ʎitʃi] i [patʃés], casos amb /ʒ/ subjacent la resolució dels quals en [tʃ] hem atribuït a un tractament lèxic excepcional o aïllat. Posteriorment, ja hem vist que Sistac (1993) es refereix a l'ensordiment que té lloc tant a Areny com a Orrit i afegeix, també, com a exemple, un cas d'ensordiment de /dʒ/, [formátʃe].

En darrer terme, hem volgut distingir a (42) l'àrea de no-ensordiment (que definim com a pallaresa), l'àrea d'ensordiment prepalatal total (que definim com a ribagorçana) –amb ensordiment de /ʒ/ i /dʒ/–, i l'àrea d'ensordiment parcial –amb només ensordiment de /dʒ/.²³⁹ Podem dir que aquesta àrea que hem resseguit en el mapa i que avui abraça Areny, el Pont d'Orrit i els Masos de Tamúrcia constitueix un clar exemple de transició entre la solució de tipus ribagorçà i la solució que en aquest capítol hem descrit com de tipus pallarès.

(42)

²³⁹ Al mapa de (42), també hi hem dibuixat el traçat que marca el límit de l'ensordiment alveolar.

VI.2.2.3 Tractament dels sons llatins $-I-$, $-DI-$, $-GI-$, $-G^{e,i}-$ i $-BI-$

Els sons llatins $-I-$, $-DI-$, $-GI-$, $-G^{e,i}-$ i $-BI-$ han rebut diversos tractaments en català: d'aquests tractaments, la solució [j], que apareix tant en posició medial (MAJORE > [majó] 'major', PODIARE > [pujá] 'pujar', CORRIGIA > [koréja] 'corretja', etc.) com en posició final (PÖDĪU > [púj] 'puig', GAUDĪUM > [gój] 'goig', MAJU > [máj] 'maig', FAGEU > [fáj] 'faig' (substantiu), RŮBĚU > [rój] 'roig', etc.), és considerada com un arcaisme fonètic, un element de caràcter arcaic (Coromines, 1935: 259; Veny, 1982: 97).²⁴⁰

Aquestes realitzacions amb [j] s'associen a les varietats pallaresa i ribagorçana, però, segons alguns autors (Alcover, 1908-1909: 260; DCVB, s. v. *maig*, *puig*, *roig*, *passejar*; Coromines, 1935: 259), devien ser presents antigament en altres comarques del català nord-occidental i del català central, concretament a Andorra, a l'Alt Urgell, al Solsonès, al Berguedà, al Bages i al Lluçanès, on en resten alguns casos testimonials i alguns topònims que evidencien que l'abast primitiu d'aquestes realitzacions amb [j] devia ser, efectivament, més gran. Segons Coll (1991: 18, 23), la isoglossa [pújo] - [púz] segueix actualment la frontera amb les comarques de l'Alt Urgell i la Noguera, les quals queden fora de l'àrea que resol els grups $-I-$, $-DI-$, $-GI-$, $-G^{e,i}-$ i $-BI-$ en [j]. Sistac (1998: 65) circumscriu el tret objecte d'estudi a les àrees pallaresa i ribagorçana, però afegeix que es tracta d'un tret compartit, escadusserament, amb algun altre parlar pirinenc (Alt Urgell i Andorra).²⁴¹ Alguns autors (Quintana, 1987; Navarro, 1996) també l'han documentat a la localitat de Maella, a la Terra Alta.

²⁴⁰ Dels sons llatins que hem anotat, Coromines (1935: 257) fa referència a $-I-$, $-DI-$, $-GI-$ i $-G^{e,i}-$; Veny (1982: 97) també hi anota $-BI-$: RŮBĚU > [rój] 'roig'. Pel que fa a la representació d'aquests sons, són diverses les notacions que apareixen a la bibliografia; optem en aquesta tesi per mantenir la transcripció proposada per Coromines (1935). Quant a la representació del so resultant d'aquestes bases llatines, hem optat per transcriure amb el símbol [j], en lloc de [i̯], la semivocal que pot aparèixer com a segon element d'un diftong decreixent (p. ex.: [púj]), coincidint així amb el símbol amb què es representa la semiconsonant que pot ocupar el primer constituent d'un diftong creixent (p. ex.: [majó]).

²⁴¹ Trobem en altres varietats del català i també en altres llengües romàniques processos semblants al fenomen objecte d'estudi o bé que hi poden guardar relació. En rossellonès hi ha una sèrie de mots procedents de $-DI-$ i $-G^{e,i}-$ que tenen com a resultat [j] en lloc de [tʃ] (*ra[j]* 'raig', però *ma[tʃ]* 'maig') –igualment, en aquesta varietat, cal tenir en compte que la [ʃ] final es redueix a [j] en alguns mots: *pe[j]* 'peix', *cala[j]* 'calaix', però *co[jʃ]* 'coix'. També en provençal antic, Recasens (1998: 550) recull, procedents de $-DI-$, $-GI-$ i $-G^{e,i}-$, a part de realitzacions amb africada i amb fricativa, també realitzacions amb [j] (*correi* 'correig', *mei* 'mig', *enveia* 'enveja', *correia* 'corretja', *saieta* 'sageta'), o bé amb elisió consonàntica (*paes* 'pagès'); i, procedents de $-I-$, realitzacions amb [j], com *mai* 'maig' i *maior* 'major', o amb elisió entre

Entre les formes procedents de $-\tilde{I}-$, $-\tilde{D}\tilde{I}-$, $-\tilde{G}\tilde{I}-$, $-G^{e,i}$ i $-\tilde{B}\tilde{I}-$ que es resolen en [j], hi ha alguns casos en què aquest so aproximant apareix en contacte amb una vocal palatal (/i/ o /e/): per exemple, [pijó] ‘pitjor’, [faǵina] ‘fagina’, [koréja] ‘corretja’, [batejá] ‘batejar’, i la resta de verbs en $-\tilde{I}DIARE$ en llatí. En el context de “vocal palatal + [j]” i també de “[j] + vocal palatal” (en aquest darrer context, només quan [i] correspon a la vocal palatal), la semiconsonant pot desaparèixer pel contacte amb aquesta vocal palatal. Així, [pió], [faína], [koréa], [bateá], [paseá], [barreá] o [festeá] són formes que presenten elisió de [j] per assimilació a la vocal palatal. També és possible de trobar realitzacions en què la [j] es pronuncii molt dèbilment (segurament, pas previ a la desaparició de la semiconsonant): en aquests casos, però, no s’arriba a produir l’elisió; llavors, transcrivim [pi^jó], [fa^jina], [koré^ja], [bate^já], [pase^já], [barre^já] o [feste^já].²⁴²

En darrer lloc, cal tenir en compte que hi ha algunes excepcions a l’evolució palleusa i ribagorçana dels sons llatins $-\tilde{I}-$, $-\tilde{D}\tilde{I}-$, $-\tilde{G}\tilde{I}-$, $-G^{e,i}$ i $-\tilde{B}\tilde{I}-$ en [j]: *dejuni*, *llegir*, *fregir*, *dijous*, *pagès*, *boig*, *desig* o *mig* en són alguns exemples. Els tres últims casos –*boig*, *desig* i *mig*– presenten, tant en ribagorçà com en palleus, una africada prepalatal sorda ([b^hótʃ], [dezítʃ], [mítʃ]), com en català general; la resta d’exemples presenten una africada prepalatal sorda en ribagorçà (p. ex.: [fretʃi]) i una fricativa prepalatal sonora en palleus (p. ex.: [freʒi]).²⁴³ Per tal de donar compte d’aquestes realitzacions, podem apel·lar, en alguns casos, a l’origen dels mots: és probable que alguns d’aquests mots no rebin el

vocals, *maor* ‘major’. També Recasens (1998: 550) dona compte del resultat històric corresponent a $G^{e,i}$ final en friülès, que és /j/ (apud Francescotto, 1966). L’aproximant /j/ és també majoritàriament l’evolució normal de $-\tilde{D}\tilde{I}-$, $-\tilde{G}\tilde{I}-$ i $-\tilde{B}\tilde{I}-$ en aragonès (vg. Alvar, 1953: 195-196, i Arnal, 1998: 138-139, per als parlars de filiació lingüística aragonesa de la Baixa Ribagorça occidental –*royo* ‘roig’, *buyol* ‘bujol’, *fuyo*, al costat de *fuigo*, ‘fujo’, *rayo* ‘raig’, *pueya* ‘cim’, *mayoral* ‘majoral’, etc.) i també en castellà (*mayo* ‘maig’, *haya* ‘faig’, *mayor* ‘major’, etc.).

²⁴² De l’absorció de la iod per una vocal palatal, en tenim mostres també en castellà: la /j/ resultant de les seqüències llatines $-\tilde{D}\tilde{I}-$, $-\tilde{G}\tilde{I}-$, etc. va desaparèixer precedida de vocal palatal, p. ex.: *peor* < PEIÖRE, *correa* < CORRÍGIA, i tots els verbs en *-ear* < $\tilde{I}DIARE$, etc. En benasquès, per exemple, l’aproximant desapareix en l’infinitiu dels verbs procedents del sufix $-\tilde{I}DIARE$, que dona *-ia* (*forquìa* ‘treballar amb la força’), però reapareix al present (*forqueye* (3a persona del singular)) (Saura Ramí, 2003: 98). Deixant de banda les realitzacions que ens ocupen, un altre cas d’absorció de /j/ per contacte amb una vocal palatal el trobem en mallorquí: la consonant aproximant palatal /j/ sol presentar una realització bastant oberta i, fins i tot, pot arribar a elidir-se: *ce(i)a* (Recasens, 1998: 549). També són interessants les aportacions de Pradilla (2002: 307) pel que fa a la realització [j3]. Aquest autor ha pogut constatar, concretament a Benicarló, que el context vocàlic anterior amb vocals no velars afavoreix una mena d’assimilació de la semiconsonant: així, tenim *enve[3]a* o *ra[3]a* enfront de *pu[j3]ar* o *ro[j3]a*.

²⁴³ Per a l’estudi detallat de la distribució de les fricatives i les africades en ribagorçà i en palleus, i, concretament, a la Terreta, vg. § VI.2.2.2.

tractament que esperaríem en ribagorçà i en pallarès pel fet de tractar-se de mots manllevats a la llengua literària o bé a altres dialectes (Coromines, 1935: 258; Coll, 1991: 23; Sistac, 1998: 65).²⁴⁴

Amb l'estudi de -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^e ĭ- i -BĬ- a la Terreta, volem deixar constància del grau de manteniment, a la nostra àrea d'estudi, de la solució pròpia del ribagorçà i del pallarès per a aquests sons llatins. D'altra banda, ens interessa recollir el tractament que rep la iod a la Terreta quan es troba en contacte amb una vocal palatal -/e/ o /i/–, és a dir, si hi ha casos d'assimilació de [j] a aquestes vocals. A continuació, presentem, en primer lloc, les dades obtingudes en el marc d'aquest estudi relatives al tractament dels sons llatins Ĭ, -DĬ-, -GĬ-, -G^e ĭ- i -BĬ- a la Terreta (vg. § a)); seguidament, i amb l'objectiu de posar en relació les nostres dades amb el que la bibliografia ha recollit per al tret estudiat, repassem breument el contingut d'obres de caràcter general (vg. § b)); repassem també el contingut de treballs que tenen el pallarès o alguna àrea concreta del pallarès com a objecte d'estudi –per tal d'ampliar i, si escau, matisar les informacions procedents de la consulta d'obres més generals (vg. § c))– així com el contingut d'estudis que se centren en la varietat ribagorçana (vg. § d)). El capítol es tanca amb la síntesi i conclusions (vg. § e)).

a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

A continuació presentem els resultats generals obtinguts a partir de les enquestes realitzades a la Terreta per al tractament dels sons llatins -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^e ĭ- i -BĬ- (vg. (43)) en posició medial i final –s'hi inclouen tant mots procedents del qüestionari guiat

²⁴⁴ Coll (1991: 23) inclou, per exemple, el mot *dejuni* dins la nòmina de mots procedents de la llengua literària; l'autor afegeix que es tracta d'un mot introduït a través de l'església. D'altra banda, és interessant l'apunt que fa Sistac (1993: 99) amb relació a aquest mateix mot: pel fet de tractar-se d'un compost llatí (DE-(DE)JUNI), la -J- pot haver estat tractada com a inicial. D'aquí [dĭtʃú]~[dētʃú] (majoritàriament per al ribagorçà) o [dizú]~[dezú] (majoritàriament per al pallarès), i no [dijú]~[dejú]. Així mateix s'explica *dijous*: DIE JOVIS > [dĭtʃóws]~[dētʃóws] (per al ribagorçà) o [dizóws]~[dizóws] (per al pallarès), i no [dijóws]~[dijóws]. En altres casos es fa difícil d'explicar per què determinats mots no han seguit el tractament dialectal de -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^e ĭ- i -BĬ- llatins propi del ribagorçà i del pallarès. Sistac (1993: 99) enumera entre aquests casos –els exemples són del ribagorçà de l'alta Llitera– les formes *LEGERE* > [ʎetʃi], *FRIGERE* > [fretʃi], *TRAGINARIU* > [tratʃiné] i *MEDIA* > [mítʃa], les quals, cal pensar, segons l'autor, són préstecs del català comú, segurament molt antics. Amb relació al mot *mitja*, Sistac (1993: 99, nota 210) es fa ressò de la informació inclosa en el DECAt (s. v. *mig*): Coromines assegura haver sentit la forma *míes* (“aquella terra la menen a míes”) a Torre Baró, municipi de Montanyana. Sistac, en canvi, no l'ha poguda documentar en lloc de la Ribagorça ni del Pallars, on la forma que se sent habitualment es realitza amb africada prepalatal. Una possible explicació a la manca de la realització [j] en mots com *llegir*, *fregir* o *mitja* és per diferenciació entre [j] i la vocal palatal alta anterior, /i/. Tenim, però, casos contradictoris, com [fajína] ‘fagina’.

com dels fragments de parla espontània.²⁴⁵ Complementem aquest quadre amb una segona graella (vg. (44)) en què es recullen els resultats de cadascun dels informants del corpus per als ítems en què la iod va precedida de vocal palatal.

(43) Tractament dels sons llatins -I-, -DI-, -GI-, -G^e- i -BI-

		Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta	Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta
Posició final		[j] [fáj] ‘faig’ (substantiu), [máj] ‘maig’, [rój] ‘roig’, [pítarój] ²⁴⁶ ‘pit-roig’, [púj] ‘puig’, [fúj] ‘fugir’, [batéj]~[batéʎ] ²⁴⁷ ‘bateig’	
	+ s (plural)	[j] [rójs] ‘roigs’, [gójs] ‘goigs’	
Posició medial	“vocal central / velar + [j] + vocal central / velar”	[j] [rója] ‘roja’, [pujá] ‘pujar’, [majó] ‘major’, [majoría] ‘majoria’	
	“[j] + vocal palatal” ([j] + [i])	[Ø] [fújre] ‘fugir’, [faína] ‘fagina’	
	“[j] + vocal palatal” ([j] + [e] / [ɛ])	[j] [fajéða] ‘fageda’, [projékte] ‘projecte’	
	“vocal palatal + [j]” ([i] + [j])	[Ø] [pió] ‘pitjor’	
	“vocal palatal + [j]” ([e] + [j])	[Ø] ([j]) [koréa] ([koréja]) ‘corretja’, [brufeá] ([brufejá]) ‘borrufejar’, [festeá] ([festejá]) ‘festejar’, [bateá] ([batejá]) ‘batejar’, [paseá] ([pasejá]) ‘passejar’ ²⁴⁸	

²⁴⁵ No hem inclòs en el quadre el resultat de mots com *boig*, *mitja*, *pagès*, *llegir*, *dijous* o *dejú*, els quals, tal com ja s’ha assenyalat, són excepcions al tractament de -I-, -DI-, -GI-, -G^e- i -BI- en ribagorçà i pallarès. Aquests mots s’inclouen dins la graella dedicada a la distribució de les fricatives i africades prepalatals a la Terreta (vg. § VI.2.2.2 b)).

²⁴⁶ També hem recollit les formes [pítirój] i [pìdrój]; la forma majoritària, però, és la que s’ha transcrit a (43).

²⁴⁷ Excepte JFM –un dels informants joves del Pont de Montanyana–, la resta d’informants d’aquesta localitat utilitzen la forma [batéʎ] ‘bateig’. Per Coromines (DECat, s. v. *batejar*), la solució [batéʎ], que aquest autor localitza a la localitat pallaresa de la Pobla de Segur, és una forma amb ultracorrecció. L’ALDC (mapa 484) també la documenta a la Ribagorça, als nuclis de Tolba i Estanya, situats al sud-oest del Pont de Montanyana, fora de la nostra àrea d’estudi.

²⁴⁸ Indiquem entre parèntesis la forma menys habitual a la Terreta. Procedent dels textos espontanis, hem sentit la forma [taleá] ‘talejar’ –només hem recollit la variant amb elisió de l’aproximant. Pel que fa al mot *netejar*, no n’hem obtingut ocurrences; és general de la Terreta la forma *llimpiar*.

(44) Solucions per informants de casos de “vocal palatal + [j]”

INFORMANTS	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																
	Sopeira					la Ribera de Cornudella				Sobrecastell			Areny de Noguera					el Pont de Montanyana			els Masos de Tamúrcia			la Torre de Tamúrcia		el Pont d'Orit (Orit)		Espluga de Serra										
	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB
corretja												X																										
batejar																																						
passejar																																						
pitjor																																						

Elisió de l'aproximant palatal

Conservació de l'aproximant palatal

Vacil·lació elisió / conservació

X

No s'ha obtingut cap resposta

Adopció de variants no pròpies ([pitʃó], [pidʒó]) al costat o no de la variant pròpia

La solució pròpia de la Terreta per als sons llatins $-ĭ-$, $-Dĭ-$, $-Gĭ-$, $-G^{e,i}-$ i $-Bĭ-$ és [j]. Quan la iod va precedida de vocal palatal, aquest element semiconsonàntic desapareix de manera sistemàtica en el mot [pió] –és a dir, quan la vocal que precedeix [j] és una /i-/; en els casos concrets en què la vocal palatal és una /e/, s'observa vacil·lació entre les formes amb conservació de [j] i les formes amb elisió, però, de totes dues, les segones són clarament les solucions majoritàries. El nombre de formes en què no hi ha assimilació de l'aproximant a la /e/ és, de fet, molt reduït i només n'hem detectat mostres, i de manera no sistemàtica, entre alguns informants del grup grans, ja siguin de la ribera ribagorçana o de la pallaresa (vg. (2)). Pel que fa al context en què [j] precedeix una vocal palatal, quan aquesta vocal és /i/, l'elisió de la iod es produeix, com en [pió], de manera sistemàtica: [faína]; quan aquesta vocal és /e/ o /ɛ/ no es produeix mai l'elisió de [j]: [projekte], i no [proékte].

Pel que fa a la vitalitat del tret objecte d'estudi a la Terreta, tal com s'observa a (2), pràcticament no hi ha casos de substitució de les variants autòctones per variants no pròpies; aquest tret, per tant, mostra un alt grau de conservació a la zona. Tots els casos en què hem detectat adopció d'una forma no patrimonial es redueixen en el nostre corpus al mot *pitjor* i se circumscriuen a l'àrea d'administració pallaresa: hem documentat casos aïllats de vacil·lació [pidʒó]~[pió] i un sol cas d'adopció de la variant amb africada sorda [pitʃó].

b) Referències al tractament de -I-, -DI-, -GI-, -G^e_i- i -BI- llatins en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general

L'evolució a [j] dels sons llatins intervocàlics -I-, -DI-, -GI-, -G^e_i- i -BI- en posició medial (PODIARE > [pujá] 'pujar') i final (MAJU > [máj] 'maig') consta, en pràcticament totes les obres que inclouen informacions generals referides al pallarès i al ribagorçà, com a pròpia d'aquestes dues varietats (Badia, [1951] 1981; Veny, 1982; Recasens, 1996).²⁴⁹ Concretament, Badia ([1951] 1981: 194) situa aquest tipus de realitzacions en ribagorçà, en pallarès i a la Conca de Tremp i Recasens indica que són pròpies del pallarès i de tot el territori ribagorçà (Alta Ribagorça, Baixa Ribagorça i Llitera). Veny (1982: 97-98 i 101) les atribueix tant al ribagorçà com al pallarès, si bé marca una lleu diferenciació entre totes dues varietats: en la caracterització dedicada al pallarès, l'autor fa una especial incidència a la combinació [ej], la qual "es redueix a [e] per absorció de la segona palatal per la primera, a la Vall d'Àneu (així com en ribagorçà): *enveia* > *envea*, *enveió* > *enveós*" (p. 98). Partint d'aquesta observació feta per Veny, entenem, d'una banda, que, amb l'excepció de la Vall d'Àneu, a la resta de punts del pallarès hi és característic el manteniment de la [j] dins de la combinació [ej]; de l'altra, que l'elisió de [j] quan va precedida de [e] és més pròpia, o més general, de la varietat ribagorçana que no pas de la pallaresa. Aquesta idea es confirma en l'apartat dedicat per Veny a les característiques del ribagorçà, quan l'autor assenyala que "precedida, però, d'una vocal anterior, aquesta [y] tendeix a ésser absorbida per aquella: *passeià* > *passeà*, *trasteià* > *trasteà*, *correia* > *correa*, *piyó* > *pió*" (p. 101). Amb relació a aquestes últimes consideracions fetes per Veny, no hem de passar per alt que la pèrdua de la semiconsonant aproximant en ribagorçà és qualificada per aquest autor de tendència ("[...] aquesta [y] tendeix a ésser absorbida..."), i, per tant, no de fenomen de caràcter sistemàtic.²⁵⁰ Aquesta distinció entre ribagorçà i pallarès també es recull a Veny & Massanell (2015): en ribagorçà la iod precedida per *e* o *i* desapareix; per al pallarès no s'especifica.

²⁴⁹ Curiosament, Moll ([1952] 2006: 138 i 140) només fa referència a la reducció a [j] dels grups estudiats com a característica de la varietat pallaresa. Dóna com a exemples els mots *roi*, *pui*, *fai*, *goi*, *puyà*, *tremuya* i *correya* (respectem la grafia utilitzada per l'autor, en què la distinció *i* / *y* reflecteix el caràcter semivocàlic del primer element vers el caràcter semiconsonàntic del segon).

²⁵⁰ Les consideracions fetes per Alegre (1991: 181, 187) quant al fenomen objecte d'estudi coincideixen amb les de Veny.

Tenint en compte les informacions aportades en aquest punt, podem dir que la solució en [j] dels sons llatins $-\tilde{I}-$, $-D\tilde{I}-$, $-G\tilde{I}-$, $-G^{e,i}-$ i $-B\tilde{I}-$ és un tret compartit per pallarès i ribagorçà, un tret que ens dóna evidències del fet que les varietats pallaresa i ribagorçana són susceptibles de ser descrites diasistemàticament. Ara bé, si tenim en compte la contribució de Veny i l'al·lusió que fa a la caiguda de [j], podríem arribar a afirmar, a grans trets, que pallarès i ribagorçà es comporten parcialment de manera diferenciada quant al tractament de $-\tilde{I}-$, $-D\tilde{I}-$, $-G\tilde{I}-$, $-G^{e,i}-$ i $-B\tilde{I}-$: mentre el pallarès, en general, manté [j], en ribagorçà, la [j] té tendència a desaparèixer precedida d'una vocal palatal.

c) Referències al tractament de $-\tilde{I}-$, $-D\tilde{I}-$, $-G\tilde{I}-$, $-G^{e,i}-$ i $-B\tilde{I}-$ llatins en els estudis específics sobre el pallarès

En els estudis que repassem en aquest punt, els quals aporten informacions relatives a àrees concretes del pallarès, la solució [j] dels sons llatins $-\tilde{I}-$, $-D\tilde{I}-$, $-G\tilde{I}-$, $-G^{e,i}-$ i $-B\tilde{I}-$ apareix com una característica indissociable d'aquesta varietat. D'altra banda, però, ens interessa observar si l'absorció de [j] per contacte amb una vocal palatal apareix també com un tret característic del pallarès, o si, com hem establert en l'apartat anterior, es tracta d'un tret més ribagorçà.

Coromines (1935: 257-259) recull a Cardós i a Vall Ferrera un nombre considerable d'exemples que presenten [j] en posició medial ([majó] 'major') i final ([fúj] 'fuig'). Destaquem que pràcticament tots els exemples que aquest autor dóna dels verbs construïts amb el sufix *-ejar* són transcrits amb $[-ejá]$, amb conservació de l'element semiconsonàntic ([barejá] 'barrejar', [batejá] 'batejar'). Cal tenir en compte, però, alguns casos anotats per Coromines que difereixen lleugerament de la transcripció anterior: a [balanse^já s] 'balancejar-se' i [gale^já] 'galejar' l'aproximant superindexada remet a una pronúncia molt dèbil de [j], per efecte de la vocal palatal –en aquest cas /e/– que la precedeix.²⁵¹ En paraules de Coromines (1935: 33, nota 1) referides a la semiconsonant, "[d]arrera e sovint es pronuncia molt dèbil, com a so evanescent: llavors escric e^j ". Coromines també fa referència a l'efecte sobre [j] de l'altra vocal palatal, i, en mots com

²⁵¹ En consonància amb les formes verbals en [ejá]~[e^já], Coromines (1935: 258) recull, per al mot *corretja*, les realitzacions [koréja] i [koré^ja].

[faína] ‘fagina’ i [saí] ‘llard’.²⁵² A la Vall Fosca, Roca-Pons (1956: 76-77) assenyala, com Coromines, que precedida de *e* la [j] pot arribar a sonar molt dèbilment, o bé pot arribar a desaparèixer. Així, l'autor recull les formes [koréa] ‘corretja’ i [bareá] ‘barrejar’, al costat de les corresponents formes amb consonant aproximant.²⁵³ També Alturo & Fondevila (1986: 61) han detectat algun cas de supressió de [j], precedida de la vocal palatal *e*, entre els nuclis administrativament pallaresos propers al vessant oriental del Coll de Perves: així, *enveà* ‘envejar’ a Sarroca de Bellera, però *correia* ‘correa’ a les Iglésies. El mateix passa a la Vall d'Àssua, a ponent de la localitat de Rialp, al Pallars Sobirà, on, d'acord amb Andrevia *et al.* (1991: 372), les formes amb conservació de la semiconsonant precedida de vocal palatal alternen amb aquelles formes en què la semiconsonant hi ha estat absorbida: *amveia~amvea*, *barreiàvom~barreàvom*. També Coll (1991: 22) es fa ressò d'aquesta vacil·lació (*caralleiar~carallear*), que no atribueix a cap punt del pallarès en concret i que, per tant, es pot entendre com una tendència general que pot afectar tota la varietat pallaresa. A la Vall d'Àneu, d'acord amb les formes recollides per Sistac (1998: 65), quan la semiconsonant va precedida d'una vocal anterior, [j] és absorbida per aquesta vocal: així *passear*, *barrear*, *batear* i *envea*.²⁵⁴ Pel que fa a l'estudi de Romero (2001a) dedicat a la Conca de Tremp, hi ha en aquesta zona, com en tot el pallarès, manteniment de [j] medial i [j] final arcaïques, i, igualment, precedida de vocal anterior, s'indica que la [j] pot desaparèixer. En darrer terme i en consonància amb el que s'ha recollit fins ara, Beà (2015: 175) ha documentat per tota la seva àrea d'estudi formes amb conservació de la iod i formes en què s'ha perdut en contacte amb vocal palatal –aquestes són, per l'autor, les que tenen més difusió. Al costat de les variants tipus *neteiar* i *netear*, Beà també recull la variant tipus *netejar*.

Després de revisar aquests estudis, sembla evident que la caiguda de [j] pel contacte amb una vocal palatal –majoritàriament en els exemples que es recullen, aquesta vocal és

²⁵² Al costat d'aquestes formes amb pèrdua de l'aproximant, Coromines detecta en alguns indrets les formes amb articulació fricativa prepalatal: així, [fažina] a Tor i [fežina] a Farrera, i [saži] a Esterri de Cardós.

²⁵³ No totes les formes recollides per Roca-Pons a la Vall Fosca coincideixen, quant a realització, amb les recollides per Coromines a les valls de Cardós i Vall Ferrera: al Flamisell, Roca-Pons hi troba les formes [boráza] ‘borratja’, [trađžině]~[trađžině] ‘traginer’ i [saži] ‘sagí’; en canvi, Coromines recull les formes [borája], [trainé] i [saí] (a Esterri de Cardós, [saži]). De la mateixa manera, Coromines recull la forma [ambéza] ‘enveja’, mentre que Roca-Pons, al costat d'aquesta mateixa forma, també recull [ambéa] i [ambéja].

²⁵⁴ Recordem que la Vall d'Àneu és l'únic punt del pallarès on Veny (1982: 98) situava realitzacions amb absorció de [j] per [e].

[e]– no és estranya en pallarès. Així les coses, sembla que la dicotomia que havíem fixat en l'apartat anterior (l'assimilació de [j] a la vocal palatal com a més ribagorçana, i la no-assimilació de [j] a la vocal palatal com a més pallaresa) no té continuïtat en aquest apartat.

d) Referències al tractament de -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^e ĭ- i -BĬ- llatins en els estudis específics sobre el ribagorçà

Tots els estudis que s'ocupen de manera particular de parlars ribagorçans recullen com a tret característic d'aquesta varietat la resolució dels sons llatins -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^e ĭ- i -BĬ- com a [j] (Haensch, 1962: 81; Haensch, 1974: 303; Alturo & Fondevila, 1986; Alturo, 1987: 101; Francino, 1992: 142; Sistac, 1993: 98-99).²⁵⁵

Les referències a l'absorció de la semiconsonant per efecte d'una vocal palatal –pèrdua que havíem atribuït més al ribagorçà que no pas al pallarès– són recurrents en aquests estudis: Haensch no en dóna exemples, però sí Alturo & Fondevila (1986), els quals recullen la forma *bateat* ‘batejat’ al nucli ribagorçà d'Adons, però *brufear* (‘nevar i fer vent alhora’, DCVB, s. v. *borrufar* o *borrufear*) i *taleiesses* (‘observar amb atenció’, DCVB s. v. *talejar*), amb conservació de l'aproximant, als nuclis ribagorçans de Malpàs i Massivert, respectivament. També Francino (1992: 142) s'hi refereix: al nucli ribagorçà de Sopeira “[n]’hi ha que han perdut la semiconsonant: *pasar* per *pasejar*, *pior* per *pitjor*”.²⁵⁶ Igualment, Sistac (1993: 98-99) recull exemples, a l'alta Llitera, de formes amb caiguda de [j] [pió] ‘pitjor’, [koréa] ‘corretja’, [bareá] ‘barrejar’, [mareá] ‘marejar’, etc. És d'especial interès el comentari que afegeix aquest autor amb relació a les realitzacions amb absorció de [j], les quals “[...] impliquen una fase amb /j/: [pasejá], [barejá], [majéstro], etc., que encara se sent esporàdicament entre parlants d'edat de tota la Llitera i és general al Pallars” (Sistac, 1993: 98, nota 208). D'aquests mots es pot deduir, en consonància amb Veny (1982), que l'absorció de l'aproximant per una vocal palatal no és tan freqüent en pallarès com ho és en ribagorçà. D'altra banda, cal tenir present que la

²⁵⁵ Altra vegada recordem que entre els parlars ribagorçans objecte d'estudi de les obres de Haensch n'hi ha que els podem considerar de filiació lingüística catalana, d'altres de filiació lingüística aragonesa, i d'altres, de transició.

²⁵⁶ L'ALDC localitza a Sopeira les formes [bɫaŋkeá] (mapa 218: *emblanquinar la façana*), [festejá] (mapa 449: *festejar*), [batejá] (mapa 485: *batejar*), [batejaðóra] (mapa 583: *pica baptismal*), [terseá] (mapa 763: *terçar*), [femejá] (mapa 772: *femar*) i [baréja] (mapa 797: *el mestall*). Tot i que les formes amb manteniment de l'aproximant són majoritàries, ja hi ha formes que evidencien que la conservació de la [j] no és sistemàtica.

conservació de l'aproximant entre els parlants ribagorçans de la Llitera només és pròpia de les generacions més grans, i d'una manera ocasional, cosa que ens pot fer pensar que la tendència a l'absorció de [j] per una vocal palatal avui està ja pràcticament consolidada.

Un cop revisats aquests treballs, no podem dir que l'elisió de [j] sigui, o hagi estat, l'única solució possible en ribagorçà quan la semiconsonant es troba en contacte amb una vocal palatal, atès que també s'han documentat en aquesta varietat solucions amb manteniment. Tot i això, sembla que sí que podem dir que, en aquest context, el ribagorçà opta majoritàriament per l'absorció de [j].

e) Síntesi i conclusions

En els darrers apartats hem pogut constatar que ribagorçà i pallarès solucionen en [j] els sons llatins -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^e i -BĬ-; es tracta, doncs, d'una solució comuna a totes dues varietats, un tret que forma part del conjunt de característiques compartides per ribagorçà i pallarès que fa evident l'existència d'un contínuum entre aquestes dues varietats. La Terreta, en tant que adopta la solució [j], es pot incloure dins d'aquest contínuum ribagorçà-pallarès

Quant a la realització de [j] en contacte amb vocal palatal, a § *b*) hem atribuït l'absorció de la semiconsonant per la palatal al ribagorçà però no al pallarès. Tanmateix, després de revisar els continguts d'obres que aporten informació sobre àrees concretes tant del pallarès (vg. § *c*)) com del ribagorçà (vg. § *d*)), podem afirmar que la desaparició de [j] per contacte amb una vocal palatal no és una especificitat ribagorçana, i que és també característica de la varietat pallaresa. En totes dues varietats s'han localitzat realitzacions amb absorció de la semiconsonant i sense absorció, per bé que potser en ribagorçà la desaparició de [j] sembla estar més estesa que en pallarès. Així les coses, l'absorció de [j] en contacte amb una vocal palatal difícilment pot ser utilitzada com un tret definitori que permeti classificar una àrea com a més ribagorçana o com a més pallaresa.

Pel que fa a la Terreta, els mots en què [j] apareix en contacte amb una vocal palatal no presenten una solució unitària: hi ha casos d'elisió –resultat majoritari– i hi ha alguns casos aïllats de manteniment. La distribució entre unes i altres solucions respon a criteris generacionals: els casos de conservació de [j] que hem localitzat de manera esporàdica només s'han detectat entre alguns dels parlants grans de banda i banda del riu. Per la distribució que presenten a la Terreta aquestes dades, sembla evident que les

solucions sense absorció de [j] devien ser antigament generals a tota la Terreta (d'aquí que encara en trobem mostres entre els parlants més grans), i que han anat evolucionant cap a les formes amb assimilació de [j], ara majoritàries.

VI.2.2.4 Tractament dels grups romànics N'R i L'R

Els grups romànics formats per una consonant sonant nasal o lateral seguida de líquida (consonant nasal + líquida: -M'L-, -M'R-, -N'R-; lateral + ròtica: -L'R-) solen inserir en català una consonant epentètica –una oclusiva bilabial o una oclusiva dental– homorgànica amb la primera consonant del grup: així, a *semblar* (< SIMULARE), *nombre* (< NUMERU) i *sembrar* (< *sem'rar < SEMINARE: el grup originari és -M'N-, que, per dissimilació de nasals, passa a -m'r-) s'insereix una oclusiva bilabial, mentre que a *cendra* (< CINERE) i *moldre* (< MOLERE) s'ha afegit una oclusiva dental. En tots dos casos la consonant oclusiva actua com a epèntesi per tal de resoldre les seqüències /m + l/, /m + r/, /n + r/ i /l + r/.

En algunes varietats del català, però, la introducció de l'epèntesi només s'ha produït quan la primera consonant és una nasal bilabial, i, en canvi, les seqüències de nasal i lateral alveolars seguides de bategant s'han resolt sense inserció d'epèntesi, i amb la vibrantització de la ròtica: [sénra] 'cendra', [mólre] 'moldre'. Aquest manteniment dels grups romànics N'R i L'R amb vibrantització de la segona consonant s'ha associat principalment a àrees pirinenques. Així, Badia ([1951] 1981: 228-229) el situa, amb plena vitalitat, dins del “rossellonès i en totes les parles pirinenques”, on, fins i tot les formes amb D etimològica, com *encendre* (< INCENDERE) o *vendre* (< VENDERE), s'han vist reduïdes a *nr*: [ensénre], [bénre]. Moll ([1952] 2006: 153) assenyala, com Badia, que la conservació dels grups *nr* i *lr*, sense intercalació de l'oclusiva dental, és pròpia del rossellonès i d'alguns altres parlars pirinencs, i destaca també el fet que “en pallarès i altres dialectes del Pirineu” es produeixi la pèrdua de *d* encara que aquesta sigui etimològica: *penre* (< PRENDERE), *tonre* (< TONDERE).²⁵⁷

Les consideracions de Badia i de Moll amb relació a la localització d'aquest tret ens plantegen algunes qüestions. Entenem –perquè, de fet, Moll s'hi refereix explícitament– que el tractament N'R > [nr] i L'R > [lr] és propi del pallarès; però, ho és també de la varietat ribagorçana? És a dir, podem considerar que la varietat ribagorçana forma part dels

²⁵⁷ Tant Badia ([1951] 1981: 228-229) com Moll ([1952] 2006: 153) fan referència al manteniment dels grups romànics N'R i L'R amb vibrantització de la segona consonant en el dialecte balear; tots dos autors coincideixen a assenyalar, però, que en aquesta varietat les pronúncies [nr] i [lr] es conserven de manera vacil·lant i que són només el reflex d'un antic hàbit fonètic.

parlars pirinencs als quals fan referència Badia i Moll, en tant que, si bé no la totalitat del territori de parla ribagorçana, una bona part d'aquest sí que es troba a l'àrea pirinenca? Es tracta d'un tret que identifiquem majoritàriament amb el pallarès? Amb el ribagorçà? O es tracta d'un tret comú a totes dues varietats, i, per tant, un tret que dóna evidències del contínuum ribagorçà-pallarès, és a dir, de la suau transició existent entre ribagorçà i pallarès? I, pel que fa a l'objecte del nostre estudi, podem incloure la Terreta dins d'aquest conjunt de *parlars pirinencs* quant al tractament dels grups romànics N'R i L'R? En cas afirmatiu, quin és el grau de manteniment de les solucions sense oclusiva dental? Hi ha diferències quant a la resolució dels grups N'R i L'R dins de la Terreta, o bé la totalitat de l'àrea objecte del nostre estudi es comporta d'una manera homogènia pel que fa al tractament d'aquests grups?

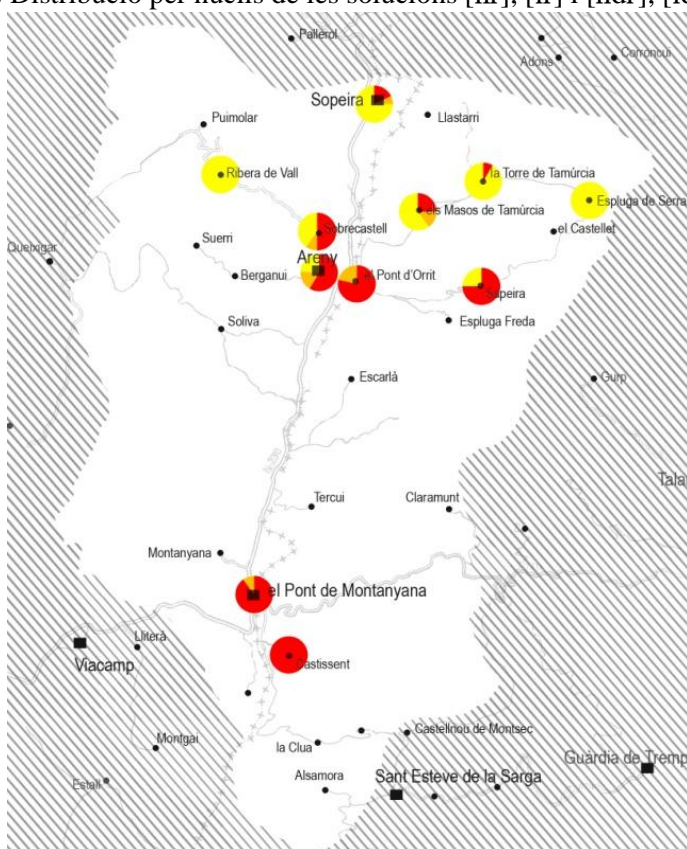
En els apartats que es presenten a continuació s'inclouen, en primer lloc, les dades corresponents a la Terreta obtingudes en el marc del nostre estudi (vg. § a)); en segon lloc, repassem breument el contingut d'obres de caràcter general que contenen referències al tractament dels grups N'R i L'R tant en pallarès com en ribagorçà (vg. § b)); en tercer lloc, es recullen les informacions relatives al tret objecte d'estudi procedents d'estudis i treballs dedicats exclusivament a la varietat pallaresa (vg. § c)); el mateix es fa en el següent apartat per a la varietat ribagorçana (vg. § d)); finalment, el capítol es tanca amb un apartat dedicat a la síntesi i a les conclusions (vg. § e)).

a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

A continuació es presenten les dades relatives al tractament dels grups romànics N'R i L'R obtingudes a partir de les enquestes realitzades a la Terreta. Els resultats es presenten organitzats en dos tipus de quadres: un de reduït i un de més extens. El primer (vg. (45)) dóna informació, de manera resumida, de la presència / absència de les pronúncies [nr] i [lr] així com dels casos de vacil·lació en els diferents nuclis objecte d'estudi i per a cada informant; el segon (vg. (47)), més complet, recull les respostes de cada informant amb la corresponent transcripció fonètica. En tots dos quadres, a banda dels ítems obtinguts en la part del qüestionari guiat, s'ha optat per incloure-hi altres solucions procedents dels fragments de parla espontània que també il·lustren el tractament dels grups N'R i L'R (hi ha també exemples amb D etimològica, com ara *vendre* < *VENDERE*), amb l'objectiu de completar i de ratificar les respostes procedents del qüestionari guiat d'aquells informants que presenten vacil·lació. Aquestes formes addicionals apareixen especificades i transcrites fonèticament a (47).

(45) Tractament dels grups N'R i L'R²⁵⁸

	Manteniment dels grups N'R i L'R
	Inserció d'una epèntesi dental
	Vacil·lació
X	No s'ha obtingut cap resposta.

(46) Distribució per nuclis de les solucions [nr], [lr] i [ndr], [ldr]²⁵⁹

²⁵⁸ Pel que fa als ítems *vindre*, *tindre* i *voldre* que s'han inclòs a (45), donem com a mot de referència la forma d'infinitiu, però, tal com es pot comprovar a (47), hem obtingut informació a partir tant de les formes d'infinitiu com de les de futur i condicional.

²⁵⁹ Per a l'elaboració d'aquest mapa ens basem en les respostes procedents del qüestionari guiat corresponents als ítems *vindre*, *tindre*, *divendres*, *endra* i *voldre*. Fem servir la mateixa distribució per colors que a (45).

(47) Tractament dels grups N'R i L'R. Transcripció dels ítems estudiats²⁶⁰

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta						
Sopeira						
	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA
Tractament dels grups N'R i L'R						
vindre	bínre, binrá	bínre / bínðre	bínre, binrá	bínre, binrá	bínre, binrá	bínðre, bínðrá
tindre	tínre, tinrían	tínre / teñdrían	tínre, tenrían	tínre, tenrían	tínre, tinrían	tínðre, tinðrían
divendres	diþéñdres / diþénres	diþénres	diþénres	diþénres	diþénres	diþéñdres
cendra	sénras	sénra	sénra	sénra	sénra	séñdra
voldre	bólre, bolrá	bólre / bóldre	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bóldre, bołdrá
Ítems procedents dels fragments de conversa espontània						
	penríia	enþénre				
	mólre	bénre / béñdre				
		bínre / bínðre				
		tínre / tínðre, teñdría				
		péñdre				

la Ribera de Cornudella				Sobrecastell			
	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	PBG
Tractament dels grups N'R i L'R							
vindre	bínre, binrá, benrá	bínre, binrá	bínre, binrá	bínre	bínre, binrá	bínre, binrá	bínðre, bínðrá
tindre	tínre	tínre	tínre, tinrían	tínre	tínre	tínre, tenrían	tínðre, tinðrían
divendres	diþénres	diþénres	diþénres	diþénres	diþénres	diþéñdres	diþéñdres
cendra	sénra	sénra	sénra	sénra	sénras	sénras	sénras / séñdra
voldre	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bólre	bólre / bołdrá	bóldre, bołdrá
Ítems procedents dels fragments de conversa espontània							
					pénre		apéñdre
					apénre		béñdre
					bénre		

Areny de Noguera					
	MPA	CST	ACT	RSF	JSL
					MNS
Tractament dels grups N'R i L'R					
vindre	bínðre, bínðrá	bínre / bínðre	bínre / bínðre	bínðre, bínðrá	bínðre, bínðrá
tindre	tínre	tínre / teñdrían	tínre / tínðrían	tínðre, tinðrían	tínðre
divendres	diþénres	diþénres / diþéñdres	diþénres	diþéñdres	diþéñdres
cendra	séñdra	sénra	séñdras	séñdras	séñdra
voldre	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bóldre, bołdrá	bóldre, bołdrá
Ítems procedents dels fragments de conversa espontània					
	binrán	ensénre	pénre		
		bínre / bínðre	ensenrían		
		apénre / apéñdre	diþénres / diþéñdres		
		entéñdre	bolrías / bołdrías		
		béñdre	bínre / bínðre		
		tínðre	tínre, tinrá / tínðre		
		mantínðre			

el Pont de Montanyana			
	AFE	APO	JFM
			CCS
Tractament dels grups N'R i L'R			
vindre	bínre / bínðre	bínðre, bínðrá	bínðre, bínðrá
tindre	tínðre	tínðre, tinðríen	tínðre, tinðríen
divendres	diþéñdres	diþéñdres	diþéñdres
cendra	séñdra	séñdres	séñdres
voldre	bólre / bóldre	bóldre, bołdrá	bóldre, bołdrá
Ítems procedents dels fragments de conversa espontània			
	péñdre		
	apéñdre		
	móldre		
	bínðre		
	tínðre		
	bołdría, bóldre		

²⁶⁰ Atès que TNG, de la Torre de Tamúrcia, i ACG, d'Espluga Serra, no han completat tots els ítems del qüestionari guiat, s'ha optat també, en aquests dos casos, per incloure ítems addicionals procedents de la conversa espontània.

Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta							
els Masos de Tamúrcia				la Torre de Tamúrcia			
APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	
Tractament dels grups N'R i L'R							
vindre	binrá / bíndre	bínre, binrá	bínre, binrá / bíndrá	bíndre, bíndrá	bínre	bínre, binrá	bínre, binrá
tindre	tinríen / tíndre	tínre, tinríen	tínre	tíndre, tíndrien		tínre, tenríen	tínre, tenríen
divendres	diβénres	diβénres	diβénres	diβéndres	diβénres	diβénres	diβéndres
cendra	sénra	sénra	sénra	séndra		sénres	sénra
voldre	bólre, bolrá	bólre, bolrá	bolrá	bóldre, bołdrá		bolrá	bolrá, bóltre
Ítems procedents dels fragments de conversa espont							
	resólre		bínre		apénre		bénre
	kalrá				kalrá		bóltre
	mólre / mółdre						
	bénre / béndre						
	tínre / tíndre						
	bałdríen						
	bíndre						

	Pont d'Orrit (Orrit)			Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB
Tractament dels grups N'R i L'R							
vindre	bĩndre, biĩdrá	bĩnre / bĩndre, biĩdrá	bĩndre, biĩdrá	bĩnre	bĩndre, biĩdrá	bĩndre, biĩdrá	bĩndre, biĩdrá
tindre	tĩndre, tiĩdrĩen	tĩnre, tinĩen / tĩndre	tĩndre	tĩnre	tĩndre, tiĩdrĩen	tĩndre, tiĩdrĩen	tĩndre
divendres	diβĩndres	diβĩndres	diβĩndres		diβĩndres	diβĩndres	diβĩndres
cendra	sĩndres	sĩndra	sĩndres		sĩndra	sĩndra	sĩndres
voldre	boĩldre, boĩdrá	bolrá / bóĩldre, boĩdrá	boĩldre, boĩdrá	bolrán	bolrá	boĩdrá	buĩdría
Ítems procedents dels fragments de conversa espontània							
	kálre apĩndre bĩndre bĩndre			pĩnre tĩnre entretĩnre			

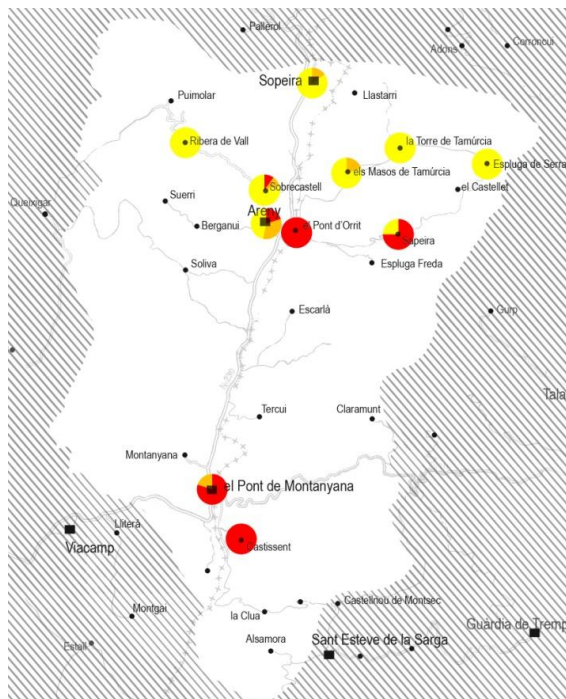
Les dades recollides a (45) i (47) mostren que tant a la Terreta d'administració ribagorçana com a l'administració pallaresa hi ha casos de manteniment dels grups secundaris N'R i L'R, però també de variants amb *d* epentètica. Val a dir que aquells informants que resolen els grups estudiats sense la introducció d'un element dental també estenen aquest tractament als mots amb D etimològica: així, [apénre] 'aprendre', [bénre] 'vendre', [anténre] 'entendre', [ansénre] 'encendre', etc. s'assimilen als casos de conservació sense *d* epentètica de N'R i L'R.

Pel que fa a la distribució concreta de les formes amb i sense oclusiva dental, a la riba dreta del riu –la ribagorçana–, les solucions [nr] i [lr] es mantenen sense vacil·lacions en tots els informants de la Ribera de Cornudella i en pràcticament tots els informants de Sopeira, amb l'excepció de l'informant més jove, que realitza totes les formes amb inserció d'epèntesi. A Sobrecastell, únicament els informants grans –amb algun cas aïllat de vacil·lació– adopten les formes sense epèntesi. A Areny de Noguera tampoc no s'han localitzat casos de [nr] i [lr] entre els informants del grup joves, però sí que n'hi ha entre

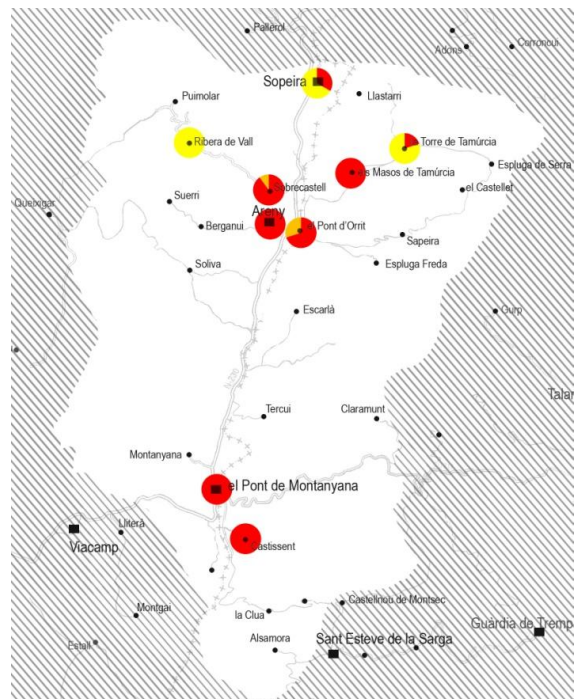
els informants grans, els quals, tanmateix, vacil·len molt en les seves respostes. Finalment, tret de dos casos esporàdics de vacil·lació, tant els informants grans com els joves del Pont de Montanyana resolen els grups N'R i L'R amb inserció de l'epèntesi dental. Curiosament, i deixant de banda la variació que ve condicionada pel factor edat, la distribució que presenta aquest tret sobre el territori descrit fins ara segueix una gradació nord-sud, de manera que les solucions [nr] i [lr] són més freqüents en els punts més septentrionals de la nostra àrea d'estudi, Sopeira i la Ribera, i són absents –o pràcticament absents– en el punt més meridional, el Pont de Montanyana. Pel que fa a la riba esquerra del riu, els grups N'R i L'R es conserven sense epèntesi a la Torre de Tamúrcia i als Masos de Tamúrcia (tret del cas de l'informant jove, el qual insereix sistemàticament l'epèntesi dental). Als altres punts objecte d'enquesta de la Terreta administrativament pallaresa, amb l'excepció de l'informant d'Espluga de Serra i d'alguns casos aïllats de manteniment, la resta d'informants afegeixen la dental epentètica.

Tot seguit incloem dos mapes amb la distribució de les respostes dels informants del grup grans (vg. (48)) i de les respostes dels informants del grup joves (vg. (49)) per al tret estudiat. Fem servir la mateixa notació de colors que a (45) i (46).

(48) Respostes grup grans

(49) Respostes grup joves

b) Referències al tractament dels grups romànics N'R i L'R en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general

Ja hem assenyalat que tant Badia ([1951] 1981: 228-229) com Moll ([1952] 2006: 153) vinculen les solucions [nr] i [lr] als parlars pirinencs. Moll fa referència explícita a la presència de les pronúncies sense inserció d'epèntesi en la varietat pallaresa, però, en canvi, no trobem cap referència explícita al ribagorçà ni a Badia ni a Moll. Tot i això, i tal com plantejàvem a l'inici d'aquest capítol, podem entendre que tant pallarès com ribagorçà s'integren dins del conjunt de parles pirinenques a les quals fan al·lusió aquests dos autors i que, per tant, totes dues varietats es caracteritzen per la no-inserció de l'oclusiva dental i per la vibrantització de la ròtica en els grups N'R i L'R. Pel que fa a Veny (1982: 98), el manteniment, amb vibrantització de la ròtica, dels grups N'R i L'R apareix dins del conjunt de trets que caracteritzen la varietat pallaresa; aquest tret és compartit amb el rossellonès, el català septentrional de transició i el balear, però no apareix entre les característiques que Veny atribueix al ribagorçà. Veny & Massanell (2015: 255) també inclouen aquesta característica en la nòmina de trets pallaresos –no consta entre els ribagorçans–, i destaquen el fet que la no-inserció de l'epèntesi s'ha estès a casos de D etimològica, que han perdut la consonat dental, com en rossellonès.²⁶¹

Recasens (1996: 230) assenyalava, quant a la localització del tret objecte d'estudi, que dins del domini lingüístic del català el grup *nr*, i semblantment *lr*, “perviu en mallorquí i menorquí, Alta i Baixa Ribagorça, comarques septentrionals del Principat (pallarès, Baixa Cerdanya, Andorra, Alt Urgell, Berguedà, Solsonès, Ripollès, Garrotxa i Alt Empordà), alguerès i rossellonès (amb inclusió del Capcir i l'Alta Cerdanya)”.²⁶² De les consideracions fetes per aquest autor, ens interessa destacar, per al nostre estudi, que els grups secundaris N'R i L'R no són objecte d'epèntesi dental en pallarès –entenem que de manera general a tota aquesta varietat. Tampoc ho són en ribagorçà, però, en aquest cas, el manteniment de N'R i L'R se circumscriu a l'Alta i la Baixa Ribagorça; Recasens no fa referència a la comarca de la Llitera, de parla també ribagorçana, com les anteriors.

²⁶¹ En aquest punt cal tenir ben present la tipologia de les obres de Veny (1982) i Veny & Massanell (2015), les quals tenen com a objectiu oferir una síntesi de les característiques principals de tots els dialectes catalans. Tenint en compte això, que el manteniment dels grups romànics N'R i L'R no aparegui dins la nòmina de trets del ribagorçà anotats per aquests autors no implica necessàriament que aquesta sigui una característica que no es trobi també en ribagorçà: el fet que pugui tractar-se d'un tret no general de l'àrea de parla ribagorçana podria justificar-ne la no-inclusió en una caracterització dialectal amb voluntat de síntesi.

²⁶² Entre aquests territoris, Recasens (1996: 230) assenyalava que les pronúncies *nr* i *lr* es troben en recessió o bé ja han desaparegut a bona part del balear, a les comarques septentrionals del català central, i en alguerès. Recasens també recull que els grups *nr* i *lr* s'han mantingut en occità, d'acord amb Alibert (1976). Sobre aquest tret en català septentrional de transició, vg. Adam (2006).

c) Referències al tractament dels grups romànics N'R i L'R en els estudis específics sobre el pallarès

La conservació dels grups N'R i L'R, amb reforç de les vibracions de la líquida, ha estat documentada a les valls de Cardós i Vall Ferrera (Coromines, 1935: 257), als pobles de la vall del Flamisell (Roca-Pons, 1956: 76), al municipi de Sarroca de Bellera (Alturo & Fondevila, 1986) –al límit amb l'Alta Ribagorça–, al nucli de Sapeira (Tort, 1991: 451) –a la Terreta–, a la vall d'Àssua (Andreva *et al.*, 1991: 372) i a la vall d'Àneu (Sistac, 1998: 65). Beà (2016: 156-157), en la seva tesi dedicada als parlars del Pallars Sobirà i de la Vall Fosca, localitza les realitzacions sense *d* epentètica a tota l'àrea d'estudi, al costat, però, de les corresponents solucions amb introducció de la dental.²⁶³ Coll (1991: 23) assenyala que el manteniment dels grups N'R i L'R és un tret propi de pràcticament tot el Pallars (s'entén de les comarques del Pallars Sobirà i del Pallars Jussà), amb l'excepció de la Conca de Tremp. Tanmateix Romero (2001a: 64) localitza les pronúncies [nr] i [lr] entre informants molt grans de Tremp, i afegeix que tant Alcover & Moll (1930-1962: I, 316) com Grieria (1949: 47) ja havien documentat aquestes solucions en aquesta localitat.²⁶⁴

Les referències que trobem en la bibliografia a la vitalitat de les pronúncies [nr] i [lr] en pallarès són escasses. Només Sistac (1998: 65) dóna compte del fet que les variants tipus *tenre*, *cenra*, *tolre*, *divenres*, etc. estan sent substituïdes per les generals de la llengua normativa.

d) Referències al tractament dels grups romànics N'R i L'R en els estudis específics sobre el ribagorçà

Diversos estudis dedicats a la Ribagorça –entesa en sentit ampli com a zona que abraça tant la comarca d'administració aragonesa com la d'administració catalana– han documentat l'absència de *d* epentètica en la resolució dels grups N'R i L'R (i en alguns

²⁶³ Quant a la distribució de les solucions tipus *vinre* i *vindre* en el territori estudiat per Beà (2016), aquest autor apunta que les segones presenten una major freqüència d'aparició que les primeres i que les variants amb manteniment dels grups N'R i L'R es concentren més aviat a les valls meridionals del seu estudi (vg. el mapa en què Beà, 2016: 503 cartografia la distribució d'unes i altres solucions a la seva àrea d'estudi).

²⁶⁴ Pel que fa a altres referències al tractament del fenomen objecte d'estudi en nuclis pallaresos, Alcover (1908-1909: 290) recull la forma *pondre* a Isavarre, Esterri, Llavorsí, Sort, la Pobla de Segur i Tremp, però *valre* a Isavarre, Esterri i Llavorsí, i *entenre* i *penre*, amb pèrdua de la *D* etimològica, a Alós d'Isil, Isavarre, Llavorsí, la Torre de Cabdella i la Pobla de Segur. D'altra banda, l'ALDC documenta a Sarroca de Bellera les formes sense oclusiva dental *cenra*, *penre* i *estenre* –les dues darreres són formes amb *D* etimològica–, a Sort, *cenra*, *pendre* i *estendre*, i a Alins de Vallferrera i Esterri d'Àneu, *cendra*, *pendre* i *estendre* (mapes 314, 173 i 417, respectivament).

mots, també, de D etimològica). Concretament, aquestes variants han estat documentades als nuclis ribagorçans de Bissaurri, Renanué, Espés, Castanesa, Ardanui, Noals i Bonansa (Haensch, 1960: 83), i als de Calbera, les Ferreries, Beranui i Serradui, situats al curs mitjà del riu Isàvena (Haensch, 1974: 302).²⁶⁵ També han estat localitzades als nuclis –pertanyents al municipi del Pont de Suert– de Llesp, Ventolà, Malpàs, Massivert, Viu de Llevata, Adons i Perves (Alturo & Fondevila, 1986), i també a la localitat del Pont de Suert (Alturo, 1987).²⁶⁶ Pel que fa a la Terreta, tenim constància de les realitzacions [nr] i [lr] a Areny i a la Ribera (Haensch, 1980: 15) i a Sopeira (Oliva, 1908: 425; ALDC; Francino, 1992: 142). D’acord amb aquests estudis, és evident que el manteniment de N’R i L’R amb vibrantització de la ròtica és un tret prou estès a la Ribagorça. Ara bé, aquestes formes no s’han documentat en punts més meridionals d’aquesta comarca com Castigaleu (Moners, 2008: 39-40), Benavarri (Viruete, 2007-2008: 104), Tolba i Estanya (ALDC), i nosaltres tampoc no les hem sentit a Viacamp.²⁶⁷

En els parlars ribagorçans de l’alta Llitera –estudiats per Sistac (1993)–, les formes que s’hi documenten són [θéndra] ‘cendra’, [diþéndres] ‘divendres’, [bindrá] ‘vindrà’, etc., totes amb inserció d’una oclusiva dental epentètica. Aquest tractament dels grups secundaris objecte d’estudi és, de fet, comú a tota la comarca de la Llitera i constitueix “el factor principal de distanciament entre els parlars de la Llitera i els de la Ribagorça i el Pallars” (Sistac, 1993: 115).²⁶⁸ Com hem vist, però, alguns parlars meridionals de la Ribagorça, contigus als de la Llitera, també opten per la inserció de la dental.

Les al·lusions, en la bibliografia, a la vitalitat de les formes que no presenten inserció de l’element epentètic en la varietat ribagorçana són més aviat escasses. Tan sols Alturo (1987) se’n fa ressò a la localitat del Pont de Suert, on un nombre elevat d’informants o bé vacil·la entre les realitzacions [nr] / [ndr] i [lr] / [ldr], o bé utilitza de manera majoritària les formes amb oclusiva dental. El nombre d’informants amb

²⁶⁵ Amb l’excepció de les de Castanesa, Noals i Bonansa, les parles de la resta de nuclis citats que estudia Haensch (1960, 1974) són o bé parles que podem considerar de transició o bé parles que pertanyen al domini lingüístic aragonès; així, doncs, en aquest punt no sols hem tingut en compte els treballs dedicats exclusivament a la varietat del català ribagorçà, sinó que també hem pres en consideració estudis dedicats a varietats ribagorçanes que no són de filiació lingüística catalana. Concretament del tractament en benasquès dels grups romànics N’R i L’R en deixa també constància Saura Rami (2003: 103-104): *tinre* < TEN(E)RE, *pllanre* < PLAN(GE)RE, *suelre* < SOL(E)RE, *bulre* < BUL(LI)RE i *salre* < SAL(I)RE són alguns dels exemples que recull aquest autor.

²⁶⁶ Alcover (1908-1909: 290) documenta les formes *entenre* i *tenre* als nuclis de l’Alta Ribagorça de Vilaller i de Boí.

²⁶⁷ Igualment, en els parlars, de filiació lingüística aragonesa, de la Baixa Ribagorça occidental (nuclis de Santa Liestra, Perarrua, la Pobla de Castre, Estadella o Fonts, entre d’altres), els grups N’R i L’R s’hi resolen amb la inserció de la *d* epentètica: *vendré*, *tendría*, *caldría*, *caldrá*, *saldrá*, etc. (Arnal, 1998: 128).

²⁶⁸ Així, d’acord amb el que apunta Sistac, trobem que en l’estudi de Giralt (1998) sobre els parlars de la Llitera les formes d’infinitiu *pendre*, *vindre*, *tindre* i *voldre* i les formes verbals de futur i de condicional d’aquests verbs sempre es presenten amb inserció de l’occlusiva dental (vg. Giralt, 1998: 288, 291, 294, 296).

conservació sistemàtica dels grups [nr] i [lr] és reduït, la majoria són d'edat avançada i, tot i viure al Pont de Suert, han nascut tots en altres pobles de la comarca.

e) Síntesi i conclusions

Les informacions que hem obtingut dels treballs que, d'una manera particular, s'han ocupat del pallarès i del ribagorçà apunten que som davant d'un tret propi de totes dues varietats. En el cas del ribagorçà, però, tal com es deduïa de les consideracions fetes per Recasens (1996), el tret no és compartit per tota l'àrea lingüísticament ribagorçana: no es localitza a la comarca de la Llitera, però sí que s'estén, en canvi, per la de la Ribagorça, tot i que hem pogut comprovar que en alguns nuclis meridionals d'aquesta comarca tampoc no s'hi recullen, com a la Llitera, les formes amb [nr] i [lr]. Així, doncs, tant els parlars de la Llitera com –sembla– alguns parlars del sud de la Ribagorça quedarien fora de l'àrea de manteniment dels grups romànics N'R i L'R, una característica que se circumscriu més aviat a les àrees de muntanya, és a dir, més al nord.

Pel que fa a la nostra àrea d'estudi, hem vist que la distribució que presenta aquest tret a la Terreta també segueix una gradació nord-sud, de manera que les formes amb conservació dels grups romànics N'R i L'R, sense inserció de l'oclusiva dental, són les variants habituals a l'àrea septentrional i, en canvi, no es troben en els nuclis més meridionals –el Pont de Montanyana i Castissent–, propers a nuclis i zones on, de fet, la bibliografia ja ha detectat casos d'inserció d'epèntesi. Quant a la vitalitat del tret objecte d'estudi a la Terreta, només a la Ribera de Cornudella les solucions amb [nr] i [lr] es mantenen sense alteracions en tots els informants; a la resta de nuclis, la recessió d'aquestes solucions és evident, sobretot en els informants del grup joves, alguns dels quals adopten de manera sistemàtica les solucions amb oclusiva dental.²⁶⁹ Entre alguns informants grans, però, també s'observa un retrocés en l'ús de les variants autòctones: destaquem el cas d'Areny, on tots els informants del grup grans presenten vacil·lacions entre les formes sense oclusiva dental i les formes amb introducció de l'oclusiva dental.

Finalment, quant a l'adscripció subdialectal de la nostra àrea d'estudi, cal tenir en compte que el fet que siguem davant d'un tret que trobem tant en pallarès com en ribagorçà fa que, novament, tal com passava amb el tractament dels grups -l̥-, -Dl̥-, -Gl̥-, -G^é·i- i -Bl̥- (vg. § VI.2.2.3), no puguem determinar si la Terreta pertany a l'àrea subdialectal

²⁶⁹ Recollim el comentari de tipus metalingüístic fet per un dels informants joves de la Ribera de Cornudella, JTR: “*Tinrian*, en dos erres. *Tinrian*, no *tindrian*. Lo que passa que hi ha vegades que tamé diem *tindríam*, perquè bueno... pero lo veritable de per ací é *tinria*. Los abuelos de antes, *tinria*”.

ribagorçana o bé a la pallaresa; som davant d'un tret que se suma al conjunt de característiques compartides per pallarès i ribagorçà i que fan evident l'existència d'una suau transició entre aquestes dues varietats.

VI.3 Aspectes morfològics

VI.3.1 Paradigmes flectius de classes nominals

VI.3.1.1 Article definit

El present capítol té com a objectiu determinar quin és el sistema d'articles vigent a la Terreta i el lloc que ocupa aquest sistema dins del català nord-occidental i respecte a les varietats ribagorçana i pallaresa. El nostre interès per l'article definit ve suscitat pel fet que el pallarès presenta com a tret diferencial –tal com han posat de manifest diversos autors– la forma de masculí plural *les*. D'aquesta manera, masculí i femení plurals conflueixen en pallarès en la mateixa forma: *les cavalls*, *les cases*. Així doncs, si bé en aquest capítol presentarem el paradigma complet de l'article definit a la Terreta, val a dir que centrarem especialment la nostra atenció en l'article definit plural, per tal com aquest element pot ser que ens permeti de traçar una isoglossa entre pallarès i ribagorçà. D'altra banda, si bé en aquest capítol deixarem constància de la diferència entre la forma femenina [las] i la forma femenina [les], la realització de la marca flectiva de femení no serà l'objecte central del nostre estudi aquí, atès que aquesta qüestió ja s'ha tractat en el capítol dedicat a la realització de /a/ final en síl·laba travada per morfs de flexió (vg. § VI.2.1.2).

Quant a l'organització d'aquest capítol, en primer lloc, es presenten les dades recollides en el marc del nostre estudi (vg. § *a*)); en segon lloc, es recullen, procedents d'obres de caràcter general, referències als paradigmes dels articles ribagorçà i pallarès i es dóna compte –si n'hi ha i si aquestes obres se'n fan ressò– de les particularitats d'aquests sistemes (vg. § *b*)); en tercer lloc, s'inclou informació referent al sistema d'articles procedent de treballs de tipus específic, primer d'estudis centrats en el pallarès (vg. § *c*)), i, després, d'estudis centrats en el ribagorçà (vg. § *d*)). Finalment, aquest capítol es tanca amb l'apartat de les conclusions, on es posen en relació les nostres dades amb la informació més rellevant obtinguda en els apartats precedents (vg. § *e*)).

a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

A continuació es presenten les dades corresponents a l'article definit dividides en dos quadres: en el primer, hi apareixen les formes localitzades a la Terreta administrativament ribagorçana (vg. (50)); en el segon, les formes recollides a la Terreta administrativament pallaresa (vg. (51)). Les dades s'organitzen tenint en compte el context precedent i posterior a l'article.²⁷⁰ A l'esquerra hi fem constar la variant o variants més habituals; a la dreta, hi incloem altres variants que s'han localitzat més esporàdicament, és a dir, formes més minoritàries amb relació a la que apareix a l'esquerra. Destaquem en gris aquelles formes que només hem localitzat en una de les dues zones. Pel que fa a la procedència de les dades incloses a (50) i (51), cal dir que s'han tingut en compte ítems que provenen tant del qüestionari guiat com dels textos lliures. Atès que l'article és la unitat lèxica amb més freqüència d'aparició en la nostra llengua, els textos orals han sigut una font imprescindible per a l'obtenció de les diferents variants contextuais que prenen els articles.²⁷¹

²⁷⁰ Per a l'elaboració del quadre i l'organització de les dades, seguim el model de Colomina (2002: 543).

²⁷¹ Ens basem en les consideracions fetes per Romero (2001c: 261-262), que, al seu torn, es basa en resultats del *Diccionari de freqüències* de l'Institut d'Estudis Catalans (Rafel, 1996).

(50) Sistema d'articles definits als nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta

Mot precedent acabat en	Masculí singular	Femení singular	Masculí plural	Femení plural	Mot següent començat per
	Variant habitual Altres	Variant habitual Altres	Variant habitual Altres	Variant habitual Altres	
consonant o semivocal (també al principi d'oració o després de pausa)	[lo] [el]	[la] -	[los] [els]	[las] - [les] al Pont de Montanyana	consonant o semivocal
consonant o semivocal (també a principi d'oració o després de pausa)	[l] [el]	[l] - [la]	[los] [els]	[las] - [les] al Pont de Montanyana	vocal
vocal	[l] [lo]	[la] -	[ls] ([els]) [los] [s] ([es])	[las] - [les] al Pont de Montanyana	consonant o semivocal
vocal	[l] [el]	[l] - [la]	[ls] ([els]) [los]	[las] [les] al Pont de Montanyana	vocal

(51) Sistema d'articles definits als nuclis administrativament pallaresos de la Terreta

Mot precedent acabat en	Masculí singular		Femení singular		Masculí plural		Femení plural		Mot següent començat per
	Variant habitual	Altres	Variant habitual	Altres	Variant habitual	Altres	Variant habitual	Altres	
consonant o semivocal (també al principi d'oració o després de pausa)	[lo]	[el]	[la]	-	[los]	[els] [es] [as] [les]	[les]	[es] [as]	consonant o semivocal
consonant o semivocal (també a principi d'oració o després de pausa)	[l]	[el]	[l] [la]	-	[los]	[els] [les]	[les]		vocal
vocal	[l]	[lo]	[la]	-	[ls] ([els]) [s] ([es])	[los]	[les] [ls] ([els]) [s] ([es])		consonant o semivocal
vocal	[l]	[el]	[l] [la]	-	[ls] ([els])	[los]	[les] [ls]([els])		vocal

A grans trets, les variants incloses a (50) i (51) es distribueixen de la següent manera entre els informants del corpus:

(52)

INFORMANTS	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																		
	Sopeira					la Ribera de Cornudella					Sobrecastell					Areny de Noguera					el Pont de Montanyana		els Masos de Tamúrcia		la Torre de Tamúrcia		el Pont d'Orrit (Orrit)		Espluga de Serra		Sapeira		Castissent						
	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JCA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB	
Article definit																																							
lo (/ postvocàtic), la																																							
los (/s, s postvocàtics), les																																							
lo (/ postvocàtic), la																																							
los (/s, s postvocàtics), les (/s, s postvocàtics)																																							
● Aquests informants, tot i que presenten casos de la variant femenina /s i s/, ho fan de manera aïllada.																																							
Altres variants																																							
Variant /es masculí plural																																							
Variant es (també as, amb obertura vocàlica) masculí plural																																							
Variant es (també as, amb obertura vocàlica) femení plural																																							

Tal com s'observa en els quadres precedents, les formes que adopta l'article definit a banda i banda del riu són parcialment coincidents: es pot dir que les formes

corresponents al masculí i femení singulars i al masculí plural són pràcticament idèntiques a tota la Terreta; no és el cas, però, de les formes del femení plural, que, com veurem, presenten algunes diferències remarcables, i no només pel que fa a la realització de la marca de femení /a/ en síl·laba travada. Tot seguit repassarem les diferents formes que constitueixen el sistema d'articles a la Terreta a partir d'exemples concrets procedents del corpus enregistrat.²⁷²

Les variants de l'article masculí singular més habituals a la Terreta són, com en català nord-occidental general, la forma plena *lo* i la variant asil·làbica *l*, les quals es distribueixen en funció del context fonètic anterior i posterior a l'article.

La forma corresponent a l'article etimològic, *lo*, apareix davant d'un mot començat per consonant o semivocal, però sempre que l'article vagi també precedit per un mot acabat en consonant o semivocal (p. ex.: “É molt diferent *lo* ragonar.”; “An esto poblle no mos arriba mai *lo* sol.”) o bé aparegui a principi d'oració o després de pausa (p. ex.: “*Lo* cinquanta-dos mos va vindre la llum.”; “Vai nàixer l'an vint-i-dos, *lo* dia cinc d'aguet mes que entrem.”). En aquests mateixos contextos, al costat de la variant *lo*, que és, d'acord amb les nostres dades, la variant habitual, hem localitzat alguns casos d'introducció de la variant reforçada *el* (p. ex.: “Después fem *el* mandongo.”; “*El* pare i el fill.”). Es tracta d'una variant innovada: majoritàriament n'hem trobat ocurrències entre els informants més joves, tant de la Terreta d'administració pallaresa com de la Terreta d'administració ribagorçana, els quals, val a dir, no la utilitzen de manera sistemàtica sinó que l'alternen amb la variant patrimonial. A més a més, cal tenir en compte que hem localitzat aquestes ocurrències de la variant *el* sobretot en el qüestionari guiat, és a dir, en la part més controlada de l'enquesta, i en menys ocasions ho hem fet en la part de l'enquesta corresponent a la conversa lliure, la qual es caracteritza per un nivell més alt d'espontaneïtat. Per tant, si bé hi ha indicis de la introducció d'aquesta variant a la zona, sembla que la seva presència ve afavorida encara per un estil de parla més formal, menys espontani, i per una major intervenció de la consciència lingüística en el moment de parlar, característiques que s'associen al qüestionari guiat.²⁷³

Pel que fa a la variant asil·làbica, *l* apareix quasi sistemàticament davant de vocal, sigui quin sigui el context precedent (p. ex.: “Allí estavan los soldats, *l*'exèrcit amagat...”). En aquest mateix context, de manera més esporàdica, també hem localitzat casos de la

²⁷² Tots els exemples que presentem en aquest capítol corresponen a les frases o sintagmes complets en què s'ha produït l'article i apareixen transcrits fonoortogràficament.

²⁷³ Campmany (2008) en la seva tesi doctoral posa de manifest el grau d'incidència dels diferents estils de parla en la variació lingüística mitjançant la comparació de dades procedents d'una parla més lenta i formal (qüestionaris) amb dades procedents d'una parla més ràpida i informal (textos lliures).

variant reforçada *el* (p. ex.: “*El* estudiant...”). Quan el context articuladori precedent és de tipus vocàlic, de manera general es produeix la reducció de la forma etimològica a la forma asil·làbica o reduïda *l* (p. ex.: “Vai a vere·*l* metge.”; “Agafo·*l* tractor.”).²⁷⁴ Ara bé, dins del nostre corpus, també hem documentat casos aïllats en què reapareix la forma plena (p. ex.: “Hi era *lo* deu per cent de alfabetisats.”; “...i el dia que vai púguer tinre *lo* rentador allà a la era...”; “...é *lo* problema d’esta sona...”), els quals probablement s’expliquen per factors com ara el ritme de parla o l’èmfasi en la parla. La forma *lo* apareix també precedida per l’adjectiu *tot*, amb pèrdua de la dental per assimilació a la lateral: “to *lo* poblle”; “to *lo* dia”. Davant l’indefinit *un*, l’article masculí pren, d’acord amb les nostres dades, la forma *la* (p. ex.: “*La* un é andalús i l’atre é castellà.”; “De *la* un [genoll] estic operada de pròtessis.”). Es tracta molt probablement, tal com han assenyalat diversos autors, de l’article *lo*, que, per dissimilació de vocals velars, ha donat lloc a *la*.²⁷⁵

Pel que fa al femení singular, les formes de l’article corresponen a les de l’article definit general: *la* apareix davant de consonant o semivocal i *l’* davant de vocal. Tanmateix, en aquest darrer context, la reducció de *la* a *l’* no és tan sistemàtica com en altres indrets del domini català i alguns informants opten per solucions plenes, del tipus *la egua*, *la edat*, *la oportunitat*, *la unlla*, etc.

Quant al masculí plural, les diferents variants contextuais que hem recollit com a habituals a la Terreta són la forma etimològica *los* i les formes asil·làbiques *ls* i *s*. Pel que fa a la distribució d’aquestes solucions, *los* apareix en els mateixos contextos que *lo* singular, és a dir, darrere de mot començat per consonant o semivocal (també a principi d’oració o després de pausa) i seguit d’un mot començat per consonant o semivocal (p. ex.: “Tu sas *los* dias que fa que hi treballan?”; “*Los* d’Ixelles, com a si tiran cap allà a l’Aragó, raonan molt diferent.”). *Los* es manté també en forma plena quan va seguit d’un mot començat per vocal (p. ex.: “A l’hivern tenívem *los* animals tancats.”). En els darrers contextos exemplificats, tal com passava al singular, especialment alguns dels informants joves (tant de l’àrea oriental com de l’àrea occidental de la Terreta) presenten, al costat de la forma patrimonial, casos aïllats de la forma innovada *els*.²⁷⁶

²⁷⁴ També hem localitzat alguns casos amb la vocal de suport [e]: així, al costat de, per exemple, la seqüència “el pare i·*l* fill”, amb la forma reduïda de l’article, també hem trobat casos amb la forma reforçada, “el pare i [e]l fill”. De fet, hem observat que [i], més que cap altra vocal, afavoreix l’aparició de la forma reforçada *el*.

²⁷⁵ Es tracta, de fet, d’un tret que ha estat localitzat ja en aragonès i en català antics i en diverses varietats catalanes i aragoneses. Per a un llistat extens de referències, vg. Galan & Moret (1995: 35, nota 107), Giralt (1998: 55, nota 110) i Saura Rami (2003: 120, nota 3).

²⁷⁶ Tal com passava amb la forma singular, les formes reforçades que hem localitzat entre alguns dels informants més joves es concentren majoritàriament a la part del qüestionari guiat més que no pas en el text de producció lliure.

Quan el context articulatori precedent és de tipus vocàlic, les formes per a l'article masculí plural habitualment són *ls* i la variant simplificada *s*, amb elisió de la lateral i conservació del morf de plural.²⁷⁷ Aquesta darrera variant pot aparèixer quan l'article precedeix un mot començat per consonant (p. ex.: "...fer popà·s corders..."; "Quan si van murí·s pares..."; "No arribaven senó·s cotxes a Areny malament..."; "...sabre·s moviments des llunes..."; "...i·s pastors, ny'ha un que é més lo jefe, que diuen lo maioral."; "Pues ací·s pijos eran la púrria.").²⁷⁸ La forma de l'article *ls*, en canvi, és la variant contextual que apareix generalment seguida de vocal (p. ex.: "...i·ls atres tots vam tinre que estudiar a fora."; "Açò é·ls Olivassos."). Aquest fenomen d'elisió de la lateral que hem observat quan l'article va seguit d'un mot començat per consonant es pot explicar en termes d'estructura sil·làbica: el fet que siguin preferibles les còdes simples es resol en aquest cas amb l'elisió d'una de les consonants de la coda per contacte amb la consonant de l'obertura del mot següent. Que la lateral, i no la fricativa alveolar, sigui el segment elidit es podria explicar pel fet que la fricativa conté informació de tipus morfològic, si bé és cert que aquesta informació també apareix en el substantiu que trobem a continuació de l'article. Altres casos, no sistemàtics, de simplificació de coda que hem localitzat entre els nostres informants són [ramás] 'ramats', [trosés] 'trossets de paret', [pórs] 'porcs'. Sistemàticament es produeix simplificació consonàntica en alguns verbs com ara [sás] 'saps', [bós] 'vols' o [és] 'ets'. És destacable que en tots els casos es preserva el segment que conté informació morfològica.

Pel que fa al nombre d'ocurrències a la Terreta de *ls* i *s*, val a dir que si bé pràcticament són inexistents els casos de *s* en context prevocàlic, sí que existeixen casos de *ls* en context preconsonàntic (p. ex.: "Vinen a arropllegà·ls críos."; "Li volevan penre·ls quartos."), és a dir, amb manteniment de la lateral, tot i la consonant inicial del mot següent.²⁷⁹ De fet, tal com s'observa a (53), la simplificació de *ls* en context preconsonàntic no és un tret comú a tots els informants, i es fa difícil d'establir correlacions entre l'ús de la forma simplificada i les característiques dels informants.

²⁷⁷ De la mateixa manera que en el singular, també hem localitzat alguns casos amb la vocal de suport [e]: "...i [e]ls flabiols, que diem, d'una canya..."; "Los ganaders de Catalunya i [e]s d'Aragó...". Com en el singular, també hem trobat casos esporàdics de *los* darrere de mot acabat en vocal (p. ex.: "Se piava an una civella, com igual que una correa des que porten ara *los* hòmens, igual."), que atribuïm als mateixos factors als quals ja hem fet referència en el singular. La forma plena *los* apareix darrere de l'adjectiu *tots*, que, com en el masculí singular, també presenta simplificació: "To *los* barrancs feven basses".

²⁷⁸ *Pijos*, que es recull en el darrer exemple, era el nom amb què es coneixia la gent que, sobretot procedent d'Andalusia, va venir a treballar en la construcció dels pantans i que vivia en condicions pèssimes.

²⁷⁹ S'ha observat que l'elisió de la lateral no es produeix mai quan la consonant inicial del mot següent és, com el morf de flexió, una fricativa alveolar. En aquest cas, la simplificació consonàntica es resol amb la fusió de fricatives, i la conservació de la lateral: "Hai d'anar a ampli·l(s) sellons".

Només podem apuntar que la simplificació es produeix de manera més sistemàtica a la zona administrativament pallaresa, als nuclis dels Masos i de la Torre de Tamúrcia. D'altra banda, cal tenir en compte que en alguns informants alternen la forma amb elisió de la lateral i la forma amb conservació, cosa que fa pensar que, a banda del context fonològic, altres factors més variables, com ara la velocitat d'elocució, també deuen incidir en la tria. L'elisió de la lateral s'ha d'entendre a la nostra zona d'estudi com una tendència més que no pas com a resultat d'un comportament sistemàtic.

(53) Comportament de la lateral en la variant asil·làbica masculina plural *-ls* davant de consonant

INFORMANTS			Manteniment de la lateral	Alguns casos de simplificació	Simplificació quasi sistemàtica
Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta	Sopeira	APB			
		JBS			
		NTC			
		RFP			
		EGA			
		MBA			
	la Ribera de Cornudella	LGA			
		ECP			
		JTR			
		CTR			
	Sobrecastell	REP			
		PGC			
		JCA			
		PBG			
	Areny de Noguera	MPA			
		CST			
		ACT			
		RSF			
		JSL			
		MNS			
	el Pont de Montanyana	AFE			
		APO			
		JFM			
		CCS			
Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta	els Masos de Tamúrcia	APP			
		JPP			
		JEG			
		JPG			
	la Torre de Tamúrcia	TNG			
		MAS			
		EBA			
	el Pont d'Orrit (Orrit)	CMM			
		JBL			
		MBE			
	Espluga de Serra	ACG			
	Sapeira	RLB			
	Castissent	MBM			
		DCB			

Paral·lelament a l'article, la forma de pronom d'acusatiu de tercera persona masculí plural i també la forma de datiu poden presentar, igualment, aquesta mateixa simplificació (p. ex.: "I el dia que em dava un tall d'aguella cansalada i dos ous, que me's cuiguís allà al bosc, com un sinyor, anava."; "Vinivan ací, i·s tremolavan las dents."; "No, estos [arbres] s'han mort sols i cauen; cauen, que se's fa malbé la soca."). Tal com passa amb l'article, l'elisió de la lateral tampoc no es produeix de manera sistemàtica davant de consonant i, de fet, entre els pronoms hem localitzat menys casos de simplificació que entre els articles.²⁸⁰ Es podria plantejar que el fet que hi hagi menys casos de simplificació de la lateral quan *ls* correspon a un clític pronominal que no pas quan correspon a l'article respon a la necessitat de preservar la forma sencera del pronom i, per tant, tota la informació morfològica, atès que el pronom és l'únic mot a partir del qual podem restablir l'element que està substituint i del qual ha assumit les funcions.

En combinació amb les preposicions *a*, *de*, *per* i *per a* –*pa* a la nostra àrea d'estudi–, l'article definit masculí plural ha donat lloc a les formes contractes que recollim a (54), altra vegada amb possible simplificació de la lateral quan l'article va seguit de consonant.

(54) Variants dels articles contractes masculins

A	DE	PER	PER A	
as	des	pes	pas	davant mot començat per consonant
als	dels	pels	pals	davant mot començat per vocal

²⁸⁰ Pel que fa a aquesta qüestió, caldria fer-ne un estudi independent basat en el nombre d'ocurrències amb simplificació dels articles i dels pronoms per tal de treure'n conclusions concretes.

Incloem a (55) alguns exemples contextualitzats de les formes contractes procedents del corpus objecte d'estudi:

(55) Exemples de les variants dels articles contractes masculins
als, dels, pels, pals i *as, des, pes, pas*

	davant mot començat per consonant	davant mot començat per vocal	
	amb simplificació consonàntica	sense simplificació consonàntica	
A	<p>“I hu teniven <i>as</i> <u>M</u>asos, això, <i>as</i> <u>M</u>asos de Tamúrcia.”</p> <p>“Va dir <i>as</i> d'Espluga...”</p> <p>“...ací <i>s</i> <u>M</u>asos.”²⁸¹</p>	<p>“Segó, donavan <i>als</i> <u>t</u>ossinos.”</p>	<p>“Hai astat <i>als</i> <u>a</u>partaments eixos.”</p>
DE	<p>“...potser cinquanta menjadors <i>des</i> <u>p</u>ollastres de Casa Costereta.”</p> <p>“...allà dalt <i>des</i> <u>c</u>aps.”</p> <p>“...una enfermedat <i>des</i> <u>g</u>ossos d'antes: escanacia.”</p> <p>“des <i>des</i> quinze anys”</p> <p>“...pa baixar una vora <i>des</i> <u>p</u>antalons.”</p> <p>“Jo era <i>des</i> més <u>j</u>ovenots.”</p> <p>“Ara en fan <i>des</i> <u>c</u>llops [de mel].”</p>	<p>“El cent per cent <i>dels</i> <u>c</u>riós.”</p>	<p>“...los arreus <i>dels</i> <u>a</u>nimals.”</p>
PER	<p>“I cantar <i>pes</i> <u>c</u>arrers i penjar trastes a l'almudella.”²⁸²</p> <p>“Mos ho passàvem bomba <i>pes</i> <u>t</u>rossos.”</p>	<p>“A Castissent corrien los cunills <i>pels</i> <u>c</u>arrers.”</p>	<p>“<i>pels</i> <u>h</u>orts”</p>
PER A	<p>“Lo menjar <i>pas</i> <u>t</u>ossinos”</p>	<p>“Ara hi ham fet uns pisets <i>pals</i> <u>t</u>reballadors que tenim.”²⁸³</p>	<p>“Hi ha un departament al rader, que tinen <i>pals</i> <u>o</u>rdenadors.”</p>

Val la pena destacar que el nombre de solucions amb simplificació que hem localitzat entre els articles contractes plurals és considerablement superior al nombre d'elisions localitzat entre les formes de l'article definit masculí plural (vg. (53)): bona part

²⁸¹ El contacte vocàlic es resol aquí amb l'elisió de la *a*.

²⁸² “Penjar trastes a l'almudella” fa referència a una antiga tradició que havia estat molt arrelada entre els joves del Pont de Montanyana que consistia, la nit de Cap d'Any, a arreplegar eines del camp i mobles de la gent del poble, sense que aquests se'n adonessin, per penjar-los al capdamunt d'un arbre molt alt, una almudella, que hi havia a la plaça del poble. L'endemà “l'amo se'ls [els trastes] era d'anar a buscar dalt”.

²⁸³ Val a dir que alguns dels informants joves de la Terreta presenten casos de substitució de *pals* per *pels*.

dels informants que només presentaven alguna simplificació esporàdica i alguns dels que es caracteritzaven pel manteniment de la lateral presenten, quan l'article és part d'una forma contracta, elisió quasi sistemàtica de la lateral. Una major sistematicitat en la simplificació de la lateral podria entendre's pel fet que l'article apareix en aquests contextos precedit d'una preposició, la qual ja facilita la identificació de l'element com a article contracte; per la intel·ligibilitat de la forma, doncs, no es fa tan necessari preservar la forma completa de l'article i, per tant, això podria afavorir l'elisió de la lateral.²⁸⁴

Encara hem localitzat una altra forma per al masculí plural, però aquest cop només en alguns dels informants més grans dels Masos de Tamúrcia i de la Torre de Tamúrcia, a la part administrativament pallaresa de la Terreta. Es tracta de la variant *es*, que hem trobat davant de consonant, en els contextos de posició inicial (p. ex.: “*Es* caminers hu van arreglar.”) o postconsonàntic (p. ex.: “On crien *es* cunills, lo cunillar.”; “An *es* vailets (=pastor elèctric) eixos.”), contextos que correspondrien, d'acord amb les nostres dades, a la forma *los*. De fet, els casos de la forma *es* que hem detectat són minoritaris i els informants entre els quals n'hem localitzat ocurrences utilitzen, en pràcticament tots els casos, la forma plena *los*. Pel que fa a l'origen de *es*, no sembla que aquesta forma s'hagi d'entendre com una variant formada a partir de la forma reforçada *els*, per elisió de la lateral, per tal com aquests informants no utilitzen mai *els* en els contextos esmentats. Més aviat es podria pensar que es tracta d'una forma que prové de la variant reduïda *ls*, la qual, un cop aglutinada a un mot acabat en vocal o a les preposicions que donen lloc als articles contractes, i amb simplificació consonàntica davant de consonant, s'hauria reinterpretat com a *es*. Fixem-nos en els exemples següents, en què la forma asil·làbica de l'article apareix darrere d'un mot començat per vocal (vg. (56)) o després, per exemple, de la preposició *de* (vg. (57)) –una de les preposicions utilitzades amb més freqüència– com a part d'un article contracte.

(56) esta paret la van fe(r)·ls caminers > fe(r)·s caminers > fe(r) *es* caminers > *es* caminers

(57) de·ls poblles > *dels* poblles > *des* poblles > de *es* poblles > *es* poblles

Es tractaria, doncs, d'una forma que s'ha estès des d'un context precedent vocàlic als contextos propis de *los* (posició inicial, posició postconsonàntica), però que, a diferència de *los*, no apareix mai davant de vocal (**Es* estudiants). Aquest procés exemplificat a (56) i (57) recorda, de fet, la creació de les formes reforçades *el* i *els*,

²⁸⁴ La sistematicitat en l'elisió de la lateral dels articles contractes així com la major conservació de la lateral que hem observat en els clítics d'acusatiu i de datiu són qüestions que tan sols queden apuntades en aquest capítol sense cap voluntat de treure'n conclusions determinants, atès que no s'ha dut a terme una anàlisi acurada d'aquestes qüestions.

pròpies de l'article definit general. Formades a partir de les formes reduïdes per enclisi, a causa d'un fals tall sil·làbic en casos com *diu que'l dia* > *que el* (en comptes de *que lo*) (vg., entre d'altres, Badia, [1951] 1981: 319), *el* i *els* han substituït les formes etimològiques i s'han convertit a bona part del domini en les úniques formes sil·làbiques utilitzades. Tanmateix, en el cas dels informats que utilitzen *es*, aquest procés de desaglutinació només hauria donat lloc a aquesta forma simplificada plural, i no pas a les formes *el* i *els*. Tal com ja hem assenyalat, les variants utilitzades per aquests informants són sempre *lo* i *los*, i només *es* –mai *els*– apareix en algunes ocasions en lloc de *los*. D'acord amb les nostres dades, no es pot establir un criteri pel qual a vegades aquests informants utilitzen *es* i d'altres vegades *los*. Es tracta de dues formes per a l'article masculí plural que, tret del context prevocàlic, apareixen en els mateixos contextos de manera aleatòria (variació lliure). De les dues, però, *los* és la forma majoritària, la qual cosa pot explicar-se per la correspondència amb la forma pròpia del singular, *lo*, que pot exercir més pressió analògica sobre una forma plural *los* que no pas sobre una forma *es*. Encara ens sembla interessant afegir una altra consideració sobre la forma *es*: només n'hem trobat ocurrences entre aquells informants que de manera quasi sistemàtica presenten simplificació amb elisió de la lateral de la forma reduïda *ls* davant de consonant (vg. (52)), cosa que fa pensar que l'origen plantejat per la variant masculina *es* pot ser factible. En darrer terme, cal dir que també hem documentat la variant *es* sota la forma *as* (p. ex.: “Aguells xicots, *as* caminers, tots si perdeven.”), amb obertura de la *e*- àtona inicial en [a], tal com passa a bona part del català nord-occidental en mots com [anténðre], [ambolík], [aɲkára], [askríwre], [anrík] ‘Enric’ o [ajʃí] ‘eixir’. L'article segueix un procés paral·lel al de la preposició *en* i els pronoms febles *em*, *et* i *es*, sovint pronunciats amb obertura per alguns informants de la Terreta: *an* i *am*, *at* i *as*.²⁸⁵ També l'article contracte *del* és realitzat per alguns informants [dal]; l'obertura pot venir afavorida aquí per l'influx de l'article contracte *al*.

La darrera forma de l'article masculí plural que hem localitzat a la Terreta és la forma *les* (p. ex.: “I aguet Ton de Jan se n'hi va anar al rader pa seguí'l [el jabalí] a vere se, se li podia tornar a tirar, i *les* atres [homes] ancà li vam cridar: «No hi vaigues, perquè é ferit; igual ti pot fer mal».”; “Si vissen *les* moixons...”), però només n'hem trobat mostres aïllades entre alguns informants de la Torre de Tamúrcia i en l'informant d'Espluga de Serra (altra vegada a la Terreta administrativament pallaresa). Insistim que les ocurrences

²⁸⁵ Aquestes variants reforçades les hem localitzat a la Terreta al costat de les variants més habituals tipus *mi*, *ti* i *si* (vg. § VI.3.1.3).

localitzades són molt aïllades –quasi irrelevantes– i sempre apareixen al costat de la forma majoritària *los*. Probablement es tracti d’una forma residual, d’un vestigi de l’article masculí *les*, propi de la varietat pallaresa i que antigament també podria haver estat característic d’aquesta zona. Aquesta mateixa forma reapareix com a pronom acusatiu de tercera persona masculí plural entre els mateixos informants que presenten alguna ocurrència de *les* com a article masculí (p. ex.: “No n’ham pllegat, [de bellotes], pobreta, pa donà’ls as tossinos, quan *les* volévem fer grassos.”, “Precisament nates *les* [els matxos] compràvom a la fira de Salàs. *Les* compràvom i-ls acostumàvom a treballar, que era una penitència allò. [...] I ni va astar que se hi van fer mal an animals, així acostumant-*les* a treballar.”; “Fai la meua, i la gent se no em molesten i no em falten, *les* deixo astar tranquils.”). Si bé hem notat que apareix amb una mica més de freqüència que l’article, no es tracta d’una forma gens generalitzada i els informants que la utilitzen ho fan al costat de la forma plena *los*, tal com es pot comprovar en el fragment següent, que recull totes dues variants en alternança: “Vam adomar un parell de bous, acostumà’ls a treballar, que eren jovenets; *los* va comprar el meu pare, de joves, pa fe’ls vinre pa que es fessen grossos per llaurar. *Les* van acostumar a llaurar”.

Arribats a aquest punt, podem afirmar que, llevat d’aquestes dues darreres formes que hem localitzat molt ocasionalment a la Terreta d’administració pallaresa –*es* i *les*–, no hi ha diferències rellevants en el sistema d’articles masculins de banda i banda de la Noguera Ribagorçana a la nostra àrea d’estudi, i que el sistema d’articles de la Terreta coincideix bàsicament amb el sistema que s’associa al nord-occidental general. Si ens fixem, però, en les formes del femení plural, veurem que presenten algunes particularitats –les quals centraran la nostra atenció a partir d’ara– que són característiques només d’alguns nuclis de la Terreta.

La forma pròpia del femení plural a l’àrea d’administració ribagorçana és, com l’article definit general, la forma *les* –[les] al Pont de Montanyana i [las] a la resta de nuclis ribagorçans–, la qual es presenta com a única forma per al femení plural en aquesta zona de la nostra àrea d’estudi. A la Terreta d’administració pallaresa també hem localitzat la forma *les* –pronunciada [les] a tots els nuclis–, però concretament als Masos de Tamúrcia, a la Torre de Tamúrcia i a Espluga de Serra hem observat que, al costat d’aquesta forma, hi ha les variants contextuais *ls* i *s*. La distribució de *les*, *ls* i *s* als nuclis assenyalats és paral·lela a la distribució que hem presentat per a les formes de masculí plural *los*, *ls* i *s*. Vegem a (58) alguns exemples de l’article femení plural procedents del corpus.

(58) Distribució de les variants de l'article femení plural *les*, *ls* i *s*

Context precedent		Context posterior
	LES	
consonant o semivocal (també al principi d'oració o després de pausa)	<p>“<i>Les</i> dos cases se'n van anar a Barcelona.”</p> <p>“La porta, <i>les</i> finestres...”</p> <p>“Tamé es cuidaven <i>les</i> seues terres.”</p> <p>“To lo dia allà dalt an <i>les</i> ovelles.”</p> <p>“...a menà-hi <i>les</i> egues.”</p> <p>“La cera mo la menjàvom tota perquè la feven <i>les</i> abelles.”</p>	consonant o semivocal
	LS	
vocal	<p>“El pols dels tiros i <i>ls</i> asperonades des jabalins...”</p> <p>“Guardava <i>ls</i> ovelles.”</p> <p>“Va gafà <i>ls</i> ovelles, perquè consideraen que era un treball més fàcil de guardà <i>ls</i> ovelles que llaurar.”</p> <p>“Ara m vui ascurçà <i>ls</i> unlles.”</p> <p>“Fan ferea <i>ls</i> aranyes [...], a jo me fan angúnia <i>ls</i> aranyes.”</p>	vocal
	S	
vocal	<p>“No sabem se <i>s</i> deu i mitja eren tres quarts, dos quarts...”</p> <p>“Me'n vai a llaurar o a vere <i>s</i> vaques.”</p> <p>“Pa guardà <i>s</i> vaques tamé diuen un <i>vaquer</i>.”</p> <p>“Sapeira i <i>s</i> masies...”</p> <p>“Les ovelles i <i>s</i> vaques són una miqueta contràries.”</p> <p>“Miraré si trobo <i>s</i> fotografies.”</p>	consonant

La forma femenina *ls* hauria experimentat un procés de creació paral·lel al de la forma asil·làbica del masculí a partir de la forma plena. Es tractaria, doncs, d'una forma creada per analogia al masculí, el resultat de la qual es traduiria en una pèrdua de distinció entre les formes del femení i del masculí plurals en el context postvocàlic: “restregà *ls* ulls” i “guardava *ls* ovelles”; i amb simplificació consonàntica: “fer popà *s* corders” i “guardà *s* bèsties”.²⁸⁶ Altra vegada, la simplificació de *ls* en *s*, tot i que habitual, no opera necessàriament davant de consonant.

També val la pena destacar, tal com passava al masculí, el paral·lelisme existent entre les diferents variants contextuais de l'article femení que acabem de veure i les formes

²⁸⁶ La distinció de gènere sí que es manté clarament a la nostra àrea d'estudi en el context postconsonàntic o de posició inicial, en què la forma masculina és majoritàriament *los* i la femenina, *les*.

que pren el pronom d'acusatiu femení plural. Així, *les* és la forma que apareix darrere de consonant o a principi d'oració o després de pausa (p. ex.: “Esta semana me n’ha de nàixer; llavons *les* [les vaques] portarem cap allí a casa.”), mentre que *ls* i *s* són les variants utilitzades darrere de vocal. En els exemples s’observa que, de manera anàloga a les formes de l'article, en general *ls* apareix seguida de vocal (vg. (59)), mentre que *s* ho fa, habitualment, seguida de consonant (vg. (60)).

(59) “Se hi feva unes olives bones, eh. Ancara ny’ha alguna, eh. La Irene hi ha hores que diu que·*ls* arroplllegaríem, diu, pa confità’*ls* i coses així. [...] Allí tamé hi ha unes ulives més guapes; aguelles sí que hu són de bona mena. La Irene, ancara li hu diré, se’*s* vol arroplllegar. [...] Se’*s* mengen los mixons”.

(60) “Miraré si trobo·*s* fotografies pa ansenyà-te’*ls*. Ancara·*s* tinc, ancara. Que se’*ls* eren fet, que diries que era una postal, quan era a Barcelona”.

Aquesta convergència de les formes de maculí i femení plural, tant dels articles com dels clítics, que hem localitzat entre alguns parlants de la Terreta pallaresa també ocorre en les formes dels articles contractes –idèntiques per al masculí i per al femení–, per tal com la vocal final de les preposicions *a*, *de*, *pe(r)* i *pa* permet la sil·labificació de les variants femenines *ls* i *s*. Vegem-ho:

(61) Distribució de les variants dels articles contractes femenins a la Terreta

	A	DE	PER ²⁸⁷	PER A	
Tots els nuclis ribagorçans de la Terreta					
Alguns nuclis pallaresos de la Terreta:	a les	de les	pe les	pa les	
El Pont d'Orrit*					
Sapeira*					
Castissent					
Alguns nuclis pallaresos de la Terreta:**	as	des	pes	pas	davant mot començat per consonant
Els Masos de Tamúrcia					
La Torre de Tamúrcia	als	dels	pels	pals	davant mot començat per vocal
Espluga de Serra					

* L'informant JBL del Pont d'Orrit i la informant RLB de Sapeira presenten de manera esporàdica algunes formes femenines del tipus *dels*, *pels*, etc.

** La solució amb simplificació és força majoritària entre aquests informants, tot i que recordem, altra vegada, que no es produeix de manera sistemàtica. Allò més rellevant en aquest punt no és si aquests informants pronuncien les formes amb elisió o no de la lateral, sinó que, a diferència dels informants dels nuclis ribagorçans i d'alguns informants dels nuclis pallaresos, utilitzen les mateixes formes que hem vist per al masculí.

A continuació (vg. (62)), presentem algunes solucions, procedents del corpus d'estudi, corresponents als informants pallaresos dels Masos de Tamúrcia, de la Torre de Tamúrcia i d'Espluga de Serra, els únics que, com hem vist en la graella anterior, presenten formes coincidents per als articles contractes masculins i femenins.

²⁸⁷ Aprofitem per deixar constància aquí de les formes que adopten les preposicions *per* i *per a* seguides de l'article femení singular a tota la Terreta: *pe la* (p. ex.: "Emprés, *pe la* nit...", "Va ser *pe la* guerra...") i *pa la* (p. ex.: "*Pa la* festa, fèvam cocas d'ou.").

(62) Exemples de les variants dels articles contractes femenins
als, dels, pels, pals i *as, des, pes, pas*

	davant mot començat per consonant	davant mot començat per vocal	
	amb simplificació consonàntica	sense simplificació consonàntica ²⁸⁸	
A	<p>“Mon germà va fer la mili <i>as</i> <u>m</u>ines.”</p> <p>“<i>As</i> <u>y</u>uit del maití.”</p> <p>“Hi era gent vella <i>as</i> <u>c</u>ases.”</p> <p>“No hu hai dit <i>as</i> <u>n</u>ueres, i me’ls astimo.”</p> <p>“Per posar vi <i>as</i> <u>b</u>ótes.”</p>	<p>“Quan natres érom <i>als</i> <u>m</u>ines...”</p>	<p>“Saluden <i>als</i> <u>a</u>migues.”</p> <p>“<i>Als</i> <u>o</u>nze de la nit</p>
DE	<p>“Igual que una correa <i>des</i> que porten ara los hòmens.”</p> <p>“Tinc tota l’arreamenta; tinc los collars <i>des</i> <u>m</u>ules...”</p> <p>“...pa sabre es moviments <i>des</i> <u>l</u>lunes.”</p> <p>“S’ha passat això <i>des</i> <u>g</u>anes de ballar.”</p> <p>“Des <i>des</i> <u>d</u>otze hasta allà as tres o’s quatre...”</p>	<p>“Lo pèl <i>dels</i> <u>c</u>abres.”</p>	<p>“La llana <i>dels</i> <u>o</u>velles”</p> <p>“La missa <i>dels</i> <u>à</u>nimes, l’undemà de Tots Sants”</p>
PER	“Va <i>pes</i> <u>c</u> arreteres.”	“Va <i>pels</i> <u>c</u> arreteres.”	_____ ²⁸⁹
PER A	“...a vallar, a fe·l tancat <i>pas</i> <u>y</u> agues.”	_____ ²⁹⁰	_____

La darrera forma que hem localitzat per al femení és la variant *es*, que, igual que aquesta mateixa forma en el masculí, només apareix de manera esporàdica: n’hem trobat ocurrencies aïllades entre els informants de la Torre i dels Masos de Tamúrcia. Apareix en contextos que habitualment ocupa la variant plena *les*: “De tot érem criat, natres. *Es* dos coses [eugues i someres], sí.”; “Diem vaquers (=pastor elèctric) perquè guarden *es* vaques,

²⁸⁸ Tal com hem assenyalat a la nota 279, no hi ha elisió de la lateral quan la consonant inicial del mot següent és una fricativa: “Ara a l’hivern, *als* sis ja plegues; ja é de nit”. En casos en què la consonant del mot que hi ha a continuació de l’article és una vibrant, la simplificació consonàntica es resol amb pèrdua de la fricativa per rotacisme, i conservació de la lateral: “...una font més bona, allí, *al(s)* roques.”; “...allà davall *del(s)* roques”.

²⁸⁹ En el nostre corpus no hem trobat ocurrencies de “*pels* + vocal” ni de “*pals* + consonant” o “*pals* + vocal”. Tanmateix, el comportament d’aquestes preposicions és anàleg al de les preposicions *a* i *de*, de les quals hem obtingut més solucions pel fet que es tracta d’unitats amb una freqüència d’ús més elevada.

²⁹⁰ L’informant més jove dels Masos de Tamúrcia, JPG, i l’informant més jove de la Torre de Tamúrcia, EBA, coincideixen tots dos a substituir en algunes ocasions la forma *pals* per *pels*: “Lo menjar *pels* vaques”.

sas?"; "Se jo perdiguís *es* cllaus..."; "Nàem a buscà·l pa an *es* mules a Areny".²⁹¹ D'altra banda, val a dir que darrere de vocal, context majoritàriament corresponent a *ls* i *s*, hi hem localitzat aquestes mateixes formes però amb inserció de [e] com a vocal de suport, és a dir, *els* (p. ex.: "Les egües i *els* someres") i *es* (p. ex.: "I *es* dones tamé teniven una amistat molt grossa."; "Així passava an les ovelles i *es* vaques."). De fet, és probable que a partir d'aquests exemples s'hagi format aquesta forma *es*, la qual, amb independència del context vocàlic precedent, s'ha estès –recordem que amb poca freqüència, igual que la forma masculina *es*– a contextos propis de la forma plena *les*, això és, context postconsonàntic, posició inicial o després de pausa.

Després d'haver repassat les diferents formes que conformen el sistema d'articles a la Terreta, allò més remarcable és que una part de la Terreta pallaresa conserva un sistema d'articles diferent del de la resta d'informants i del nord-occidental general. A banda de formes més aviat escadusseres –pràcticament residuals, tot i que també significatives, atès que poden aportar informacions sobre estadis anteriors de la parla–, són especialment notables les formes femenines que apareixen darrere de vocal, *ls* i *s*, les quals són formalment coincidents amb les del masculí. Tenint en compte això, doncs, podem establir que, en alguns punts de la Terreta, hi ha sincretisme de les formes masculines i femenines plurals en el context postvocàlic.

b) Referències als sistemes d'articles pallarès i ribagorçà en obres de caràcter general

Tot seguit, repassarem la informació relativa als sistemes d'articles pallarès i ribagorçà procedent de Grieria (1949), Veny (1982) i Colomina (2002). Aquestes obres, com veurem, ens donen una idea aproximada de quina és la distribució dels articles en les varietats pallaresa i ribagorçana.

Grieria (1949: 61) presenta com a articles predominants del català nord-occidental l'article etimològic *lo* (*l'*, davant de vocal) i *los* i les formes *la* (*l'*, davant de vocal), *les* –generalment, aquesta última, amb [e] com a marca de femení plural. Tot i això, Grieria destaca com a particularitat de punts com ara Benavarri o Peralta el morf de flexió [a]. Una altra idiosincràsia que Grieria subratlla dins del sistema d'articles de la varietat nord-occidental és la forma *les* [les] com a masculí plural (*les cavalls*, *les homes*, *les peus*), que

²⁹¹ Igual que en el masculí, aquesta variant pot presentar obertura de la vocal inicial: "As mules portaven la collera".

l'autor localitza al Pallars.²⁹² D'acord amb Grieria, aquesta forma de l'article masculí *les*, coincident amb l'article femení plural, pot ser considerada un arcaisme dels plurals masculins amb *-es* del català antic, la terminació dels quals acabà sent substituïda al segle XV per la terminació *-os*.²⁹³

Veny (1982: 98), en la seva monografia dedicada als dialectes catalans, al costat de les formes generals del dialecte nord-occidental *—lo, los, la, les—*, deixa constància, per la seva idiosincràsia, d'algunes variants subdialectals, entre les quals destaquen la pallaresa i la ribagorçana. Entre les formes de l'article en pallarès, Veny assenyala, com Grieria, que la forma *les* és comuna al masculí i al femení plurals. Al costat de *les*, Veny també hi fa constar la forma *es* (*es peus, es dents*), que atribueix a una pronúncia més aviat ràpida o descurada. Aquesta darrera variant, vinculada a una elocució ràpida, apareix fixament, segons Veny, en les contraccions pallaresses *as, des* i *pes*. Pel que fa a la varietat ribagorçana, Veny (1982: 102) fa referència a dos sistemes d'articles: l'un respon al model general del nord-occidental, *lo (l), los (ls), la (l)* i *les*; l'altre pren per al masculí les mateixes formes que l'article definit general, és a dir, *el* i *els* (amb la variant masculina plural *es* en elocució ràpida), al costat de les quals poden aparèixer, tot i que més esporàdicament, les formes *lo* i *los*. Quant a la distribució d'aquests dos sistemes d'articles en territori lingüísticament ribagorçà, Veny assenyala que el segon correspon a les localitats més occidentals.

Colomina (2002: 544) aporta informació quant a la distribució i vitalitat dels diferents sistemes d'articles en català: pel que fa a la varietat nord-occidental, les formes de l'article definit clàssic *lo, los* (que hem definit com a pròpies d'aquesta varietat) es mantenen amb plena vitalitat a l'àrea que va de la Llitera al Baix Maestrat. A la comarca de l'Alta Ribagorça, en canvi, Colomina assenyala que “només són d'ús habitual a hores d'ara les formes de l'article general (*el, els*)”, tal com passa a l'Urgell, l'Alt Urgell, les Garrigues i la Segarra. Finalment, Colomina delimita una tercera àrea on conviuen les

²⁹² Grieria dóna com a exemples de nuclis del Pallars on *les* masculí és característic Sort, la Torre de Cabdella, Esterri i Durro. La darrera d'aquestes localitats, Durro, pertanyent al municipi de la Vall de Boí, avui es troba inscrita a la denominació comarcal de l'Alta Ribagorça. Recordem que abans que els actuals municipis de la Vall de Boí, Vilaller i el Pont de Suert sol·licitessin l'any 1988 de formar una comarca pròpia, l'Alta Ribagorça, aquests tres municipis en la divisió territorial de l'any 1936 feta per la Generalitat quedaven inclosos a la comarca del Pallars.

²⁹³ Vg. Badia ([1951] 1981: 274-275, § 114, II) per a una explicació de la substitució de l'antiga terminació *-es* per *-os*. Pel que fa a l'origen de *les* masculí, el DCVB (s. v. *les*) proposa que aquesta forma de l'article masculí és “resultat d'un relaxament de pronúncia de l'article masculí *los*, influït probablement per la forma *les* de l'article femení”, i la situa a Andorra, al Pallars i a la Conca de Tremp. Pel que fa a la presència d'aquest article a Andorra, en trobem referències a Ordino, recollides en el Quadern XIII (1921): “an el plural los noms masculins i femenins duen lo mateix article «les»: les caballs, les caps, les camps, les dones, les mans, les terres, lez abres, lez homes, lez angels”. En el mateix quadern i la mateixa localitat, però, també es té constància de les formes que coneixem com a etimològiques: “l'article determinatiu es lo, la, los, les”.

formes clàssiques (*lo, los*) amb les formes de la llengua comuna o generals (*el, els*) –les primeres, conservades pels parlants més grans i vinculades a les àrees rurals; les segones, adoptades progressivament pels parlants més joves i vinculades a les àrees urbanes. Aquesta lluita entre el paradigma clàssic i el paradigma general –aquest darrer associat a la normativa i al català estàndard–, Colomina la situa en àrees del català occidental com el Segrià i la Noguera, el Camp de Tarragona, els Ports i l’Alt Maestrat, i també a les comarques, objecte del nostre interès, del Pallars i la Ribagorça. D’altra banda, per al pallarès, Colomina també destaca la particularitat que presenten els articles masculí i femení plurals, els quals conflueixen en la forma *les* (o *es* en una pronúncia més ràpida).²⁹⁴ Atès que Colomina (2002) repassa forma i usos dels articles a tot el domini, les referències quant a la distribució dels diferents paradigmes en l’espai geogràfic pallarès i ribagorçà són de tipus general. A grans trets, doncs, d’acord amb la informació recollida per aquest autor, sembla que al Pallars podem trobar formes dels articles masculí singular i plural corresponents a *lo-les* (i *es*) i a *lo-los*, i també a *el-els* com a variant no autòctona que va prenent terreny a les anteriors. Quant al territori ribagorçà també s’observa certa variació: a l’Alta Ribagorça, *el-els*; a la Llitera, les formes etimològiques *lo-los*; i a la Ribagorça, xoc entre aquests dos sistemes, l’un forà i l’altre autòcton.²⁹⁵

Del buidatge d’aquestes obres subratllem que allò que coincideixen a destacar tots tres autors és la forma per al masculí plural *les*, característica del pallarès i coincident amb la forma del femení. Tant Veny com Colomina també fan referència a la variant pallaresa masculina i femenina *es*, que atribueixen a una elocució ràpida o relaxada, i Veny, a més, deixa constància dels articles contractes propis del pallarès, *as, des* i *pes*, comuns al masculí i al femení. Pel que fa al ribagorçà, els articles d’aquesta varietat coincideixen amb el paradigma del nord-occidental general, però, tal com apunta Veny, les formes masculines *el* i *els* (també *es* en elocució ràpida) són pròpies de la Ribagorça occidental.

²⁹⁴ Colomina (2002: 542) es fa ressò del paral·lelisme existent entre les formes característiques del pallarès i les de l’alacantí, és a dir, del fet que masculí i femení es redueixin a una sola forma en aquestes dues varietats. D’acord amb el que diu Colomina, en la varietat pallaresa *les* és la forma habitual i *es* la forma que apareix en pronúncies ràpides o descurades, i en la varietat de l’alacantí, en canvi, *es* és la forma normal i *les* la que apareix de manera més aïllada. Cal que també fem referència al rossellonès: el masculí plural *els* es manté així davant de vocal, però coneix dues variants contextuais davant de consonant: *el peus* o *es peus* (Veny, 1982: 49). També Colomina (2002: 542, nota 7) destaca que en rossellonès davant mot començat per consonant *els* sol reduir-se a *es* (*els* homes, *es* caps, *es* bous) (apud Fouché, 1924: 66), i que una situació molt semblant es produeix en algunes varietats del valencià meridional no alacantí. No ens n’ocuparem en aquest capítol, però seria interessant aprofundir en els possibles paral·lelismes que s’estableixen entre aquestes varietats.

²⁹⁵ No hem de confondre en aquest punt les formes no autòctones *el-els* de què ens parla Colomina i que van prenent lloc a les etimològiques *lo-los* amb les formes *el-els* que Veny situa a la franja més occidental del ribagorçà.

Si posem en relació les nostres dades amb el que s'ha exposat fins ara, podríem dir que bona part de la Terreta no presenta cap particularitat respecte al sistema d'articles propi del nord-occidental general.²⁹⁶ Hi ha, però, alguns informants de la Terreta administrativament pallaresa (nuclis dels Masos, de la Torre i d'Espluga) que se'n desmarquen lleugerament i que presenten algunes solucions que podem identificar com a pallareses: els articles contractes masculins i femenins plurals utilitzats per aquests informants corresponen als descrits per Veny *–as, des i pes–*, però alternen en els nostres informants amb aquestes mateixes formes amb conservació de la lateral *–als, dels, pels*. Segons les nostres dades, les variants amb reducció apareixen, generalment, davant de consonant, i les segones davant de vocal. De l'article masculí paradigmàtic del pallarès *les*, també n'hem trobat algunes mostres entre aquests informants, però són molt aïllades; la forma majoritària és *los*. Sí que hem trobat de manera força generalitzada entre aquests mateixos parlants ocurrences de *es* i de *els* masculí i femení vinculades a un context precedent vocàlic (de fet, *s* i *ls*), formes coincidents amb les que apareixen darrere de les preposicions en la formació dels articles contractes. Si bé tant Veny com Colomina fan referència a la forma *es*, no la vinculen, però, al context vocàlic precedent; pel que fa a la variant *els* comuna al masculí i femení que hem localitzat en les nostres dades darrere de mot acabat en vocal no n'hem trobat referències en les obres consultades en aquest punt.

c) Referències al sistema d'articles en els estudis específics sobre el pallarès

En aquest punt sintetitzarem les referències al sistema d'articles pallarès que trobem a Coromines (1935), Roca-Pons (1956), Alturo & Fondevila (1986), Coll (1991), Andrevia *et al.* (1991), Tort (1992), Sistac (1998) i Beà (2016).²⁹⁷ També farem alguna referència a les localitats pallareses incloses als quaderns de camp d'Alcover & Moll i al COD.²⁹⁸ Atès que l'article masculí plural i els articles contractes plurals constitueixen, d'acord amb el que hem vist en l'apartat anterior, elements distintius del pallarès i, per tant, es presenten com a diferenciadors entre ribagorçà i pallarès, tant en aquest apartat com en el següent –dedicat al ribagorçà–, centrarem especialment el nostre interès en aquestes formes.

Coll (1991: 24), en la seva monografia dedicada al parlar del Pallars, traça la isoglossa entre la forma de masculí plural *les* i la forma de masculí plural *los* en una ratlla

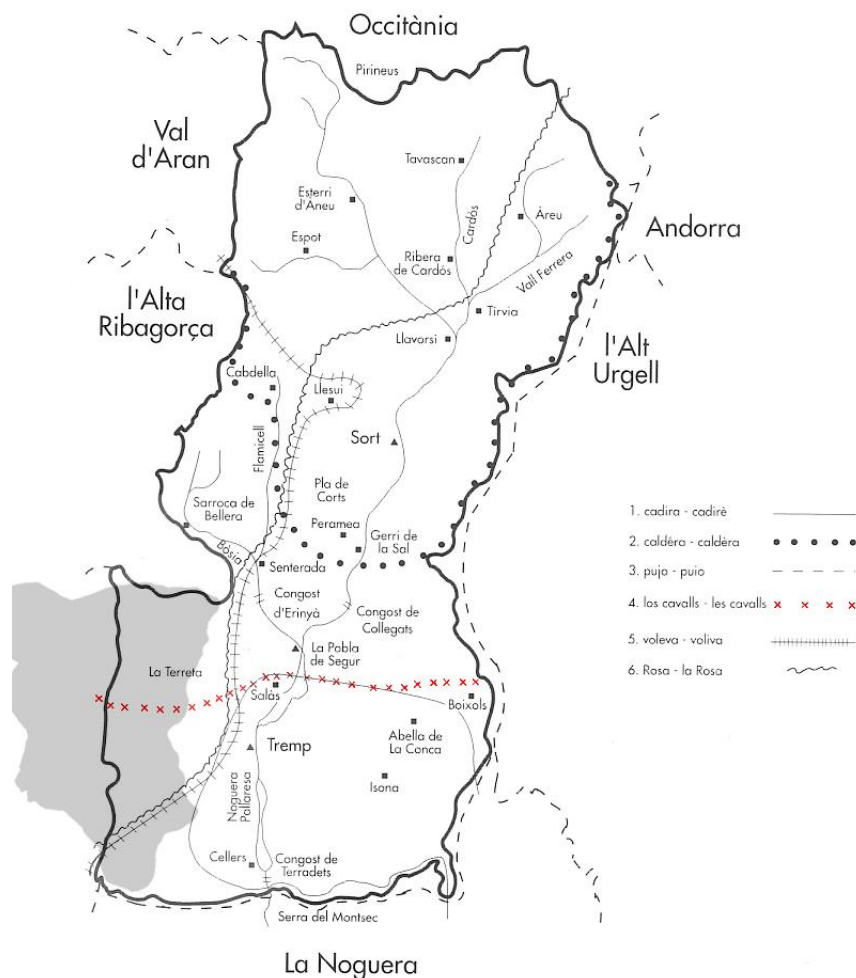
²⁹⁶ Recordem que deixem de banda qüestions relacionades amb la realització de la marca de femení /a/ en síl·laba travada.

²⁹⁷ L'estudi de Barrull & Sistac (1992), dedicat a l'àrea de la Terreta, només explora trets de tipus fònic i, per tant, no hi podem fer referència en els propers capítols, dedicats a fenòmens de tipus morfològic.

²⁹⁸ Si bé es tracta de dos corpus que recullen informació dialectal de tot el domini, els incloem aquí –així com també farem en l'apartat dedicat als estudis específics per al ribagorçà– per tal com ens proporcionen exemples de localitats pallareses i ribagorçanes en concret.

que travessa d'oest a est el Pallars Jussà i que se situa entre la Pobla de Segur (al nord de la isoglossa) i Salàs de Pallars (al sud de la isoglossa). Al sud d'aquesta línia, a la Conca de Tremp, el sistema d'articles que hi és característic és *lo* (*l'*, *'l*), *los*, *la* (*l'*), *les*; al nord de la línia, *lo* (*l'*, *'l*), *les*, *la* (*l'*), *les*: el primer coincideix amb el català nord-occidental general; el segon difereix del primer per la forma *les* del masculí plural, distintiva del pallarès. D'acord amb la isoglossa traçada per Coll (1991: 18) (vg. (63)), bona part de l'àrea de la Terreta administrativament pallaresa s'inscriu dins la zona en què l'article masculí *les* hi és característic, si bé la part sud de la Terreta administrativament pallaresa queda inclosa en la mateixa àrea que la Conca de Tremp. A (63) hem marcat en color vermell la isoglossa objecte d'estudi en el mapa de Coll i hem introduït la silueta corresponent a la Terreta.

(63) Distribució de la isoglossa *les cavalls* / *los cavalls* segons Coll (1991)

A partir de Coll (1991: 18)

D'altra banda, Coll (1991: 24) també fa al·lusió a les formes que l'article plural adopta precedit d'una preposició tant en masculí com en femení: *als*, *dels*, *pels* i *prals*, i *as*, *des*, *pes* i *pras*, que l'autor vincula a un llenguatge més ràpid o relaxat; no inclou, però, cap

referència a la variant *es* a la qual Veny feia al·lusió i que també vinculava a una pronúncia ràpida.

Pel que fa als estudis consultats centrats en àrees geogràfiques concretes del Pallars, pràcticament tots coincideixen a donar, al costat de les formes singulars *lo* i *la*, la variant plural *les* com a forma característica del masculí en pallarès i, per tant, com a forma comuna al masculí i femení: [les korðés] ‘les corders’, [les áines] ‘les aïnes’.²⁹⁹ Així, n’hi ha constància al Pallars Sobirà, concretament en els estudis dedicats a les valls de Cardós i Vall Ferrera (Coromines, 1935: 263), a la vall d’Àneu (Sistac, 1998: 66) i a la vall d’Àssua (Andreu *et al.*, 1991: 372) i en l’estudi de Beà (2016: 197-198) dedicat al Pallars Sobirà i a la Vall Fosca. Els quaderns de camp (Quadern XVI, 1902; Quadern, XII, 1906; Quadern VI, 1921) també localitzen aquesta forma en diversos indrets del Pallars Sobirà, i en estudis més recents, com el COD, en dades corresponents als caps de comarca recollides entre 1996 i 1998, aquesta forma s’ha registrat a Sort. Pel que fa al Pallars Jussà, la variant *les* masculí ha estat documentada a la vall del Flamisell (Roca-Pons, 1956: 77), als nuclis administrativament pallaresos propers al vessant oriental del Coll de Perves (Alturo & Fondevila, 1986), i al nucli de Sapeira, a la Terreta (Tort, 1992: 451). Dades procedents dels quaderns de camp (Quadern, XII, 1906; Quadern VI, 1921) també la documenten en indrets del Pallars Jussà: a Senterada, a la Pobla de Segur, a Salàs i a Tremp. Amb relació a aquests dos últims nuclis, Salàs i Tremp, recordem que Coll (1991) els situa a l’àrea de *los* i, per tant, fora del territori on és característic *les* masculí plural. El fet, però, que Alcover hi documenti la forma *les* a principis del segle XX fa pensar que aquesta isoglossa degué recular en algun moment cap al nord; això podria provar-ho que Romero (2001a: 102) trobi romanalles de *les* masculí a Tremp, forma que, d’acord amb l’autora, és utilitzada molt ocasionalment per informants grans d’aquest nucli. Tot i aquestes formes residuals, l’article que es considera propi de l’àrea de Tremp, tal com assenyalava Coll, és *los*.³⁰⁰

Pel que fa a la variant *es* –masculí i femení–, bona part dels treballs consultats també la vinculen al pallarès, al costat de *les*. Coromines (1935), però, l’associa a un parlar ràpid o descurat i la caracteritza de més estranya que *les*; Andreu *et al.* (1991: 372), que la localitzen a la vall d’Àssua, destaquen el fet que no apareix sistemàticament a tots els

²⁹⁹ Els exemples són de Coromines (1935).

³⁰⁰ Romero (2001c) dedica la seva tesi doctoral a descriure el procés de canvi lingüístic que afecta diferents trets morfològics nominals propis de la Conca de Tremp, un dels quals és l’article etimològic *lo*, *los*, que es troba, segons l’autora, en un estat de regressió bastant avançat per la pressió que exerceixen les formes *el*, *els*. Segons l’autora, “[l]a influència de la llengua escrita i els models vehiculats pels mitjans de comunicació de massa accentuarien la tendència a la substitució d’elements especialment connotats com les formes etimològiques *lo/los* de l’article definit masculí, de les formes plenes pronominals en unitats i en combinacions bàsicament per formes coincidents amb la llengua normativa i/o amb el català central” (Romero, 2001a: 68).

pobles de la vall, i Beà (2016: 197-198) la documenta, però amb menor freqüència que *les*.³⁰¹ A banda de les al·lusions de Coromines a la velocitat d’elocució i a l’estil de parla, no hem trobat més referències que ens permetin determinar quan apareix la variant *les* i quan ho fa *es*. Tanmateix, alguns dels casos de *es* recollits en els quaderns de camp, a Coromines (1935) i a Alturo & Fondevila (1986) ens donen indicis que el context que realment –o inicialment– podria haver desencadenat l’aparició de la forma *es* és un context precedent vocàlic, context en què trobem un nombre considerable d’ocurrències d’aquesta forma, sovint sota la forma asil·làbica *s*: “volen que no partisca·s peres” (Quadern XII, 1906), “tanque·s ulls”, “aparto·s mosques” (Coromines, 1935: 263-264), “i *es* músics” (Alturo & Fondevila, 1986). Tanmateix, si bé *es* hauria aparegut vinculat a aquest context, més tard s’hauria estès a contextos propis de *les* –darrere de consonant o posició inicial–, tal com mostren altres exemples procedents d’aquests estudis: “tocaven *es* músics” (Alturo & Fondevila, 1986), “*Es* cabirons” (Coromines, 1935: 263). Aquesta variant, però, no s’entén si no fem referència a una variant de la qual deixen constància Alturo & Fondevila (1986) i que val la pena destacar: es tracta de la forma *els* (o *ls* en variant asil·làbica), comuna al masculí i al femení, que sol aparèixer darrere de vocal i que és, de fet, la mateixa variant *es* però sense reducció consonàntica.³⁰² Com *es*, *els* s’ha estès, d’acord amb les dades d’Alturo & Fondevila, a altres contextos a banda del postvocàlic: “*els* ovelles”, “la tinen *els* pares”. Tot i la vinculació de *es* i *els* al context darrere de vocal, val a dir que l’aparició d’aquestes formes no es desencadena sistemàticament en aquest context: així, trobem a Alturo & Fondevila (1986) exemples com “vam ajuntar *les* dos districtes”, “a vere *les* ovelles” o “antrecavar *les* trumfes”, amb forma plena, tot i la vocal del mot precedent, que esperaríem que afavorís la presència de *els* o *ls*, o bé de *es* o *s*. Per tant, ben segur que, a banda del context fònic, altres factors que han adduït diversos autors (velocitat d’elocució i pronúncia descurada) intervenen en l’aparició d’unes variants o altres.

Les referències als pronoms d’acusatiu de tercera persona són, en general, escasses. Coromines (1935: 264) dóna *les* com a forma pròpia per al masculí i femení i destaca que es redueix a *ls*, tant al femení com al masculí, darrere de vocal: p. ex., “enjoyà’*ls* [els bous]” i “antrecavà’*ls* [les patates]”.³⁰³ Els exemples procedents dels quaderns de camp i

³⁰¹ Segons Coromines (1935: 263), “[l]a forma més corrent és *les*, típica del català del Pallars. Al costat d’aquesta existeix una forma més rara *es*, pròpia del parlar ràpid i negligit [...]. La forma *les* és molt més freqüent [...]”.

³⁰² De la variant asil·làbica *ls* en deixa constància Alcover (Quadern XIII, 1921) a la localitat andorrana d’Ordino: “los articles femenins plurals: Per bendre’ls llenyes i’ls fustes. Si l’article comensa frase, diuen «les». Si du davant una paraula que acaba ab vocal, a les hores el «les» torna [ls]. Això es lo mateix p’els noms masculins i femenins”.

³⁰³ Curiosament, Coromines, que en el cas dels articles no recollia exemples de *els* masculí i femení postvocàlics, però sí de la forma reduïda *es*, sí que recull casos de *els* com a clític. Això es podria posar en

del corpus d'Alturo & Fondevila coincideixen amb les dades recollides per Coromines.³⁰⁴ Beà (2016: 212) també recull la forma plena *les* (per al masculí també *los*), al costat de les formes *es* i *els*, i *'ls*, forma reduïda que aquest autor associa al context postvocàlic.

Quant als articles contractes, totes les obres destaquen que masculí i femení plurals comparteixen, altra vegada, les mateixes formes. Treballs que no ofereixen una descripció exhaustiva com els d'Andreu *et al.* (1991) i Sistac (1998) es limiten a esmentar les formes *als*, *dels*, *pels* i *prals*, o *as*, *des*, *pes* i *pras*, amb elisió de la lateral, però no s'especifica en aquests treballs quan apareixen unes variants o altres. Recordem que Coll sí que vincula l'ús de les contraccions amb simplificació a un llenguatge més ràpid o relaxat, tal com Coromines feia amb la variant *es*. Tanmateix, a partir de les dades sobre articles contractes recollides en els quaderns de camp i a les dades d'Alturo & Fondevila (1986) corresponents als nuclis de les Iglésies, Sas i Sarroca de Bellera, es pot deduir que factors contextuals poden afavorir la simplificació (vg. (64)) –el mot següent comença en consonant– o bé el manteniment de la lateral (vg. (65)) –el mot següent comença en vocal–, si bé cap d'aquests contextos no és determinant:

(64) “lo pel (sic) *des* cabres” (Quadern XII, 1906);
“lo camión *des* mineros”, “*des* pobles de Buira pa n'amont”, “*pes* cases”, però també
“amb compassió *dels* músics”, “el ball *dels* bastons”, “*als* places” (Alturo & Fondevila, 1986).

(65) “la llana *dels* auvelles” (Quadern XII, 1906);
“*als* últims anys”, “*als* atres cases”, “*als* Iglésies”, “*dels* Iclésies”, “*pels* Iclésies”,
però “fins *as* Iclésies” (Alturo & Fondevila, 1986).³⁰⁵

La simplificació, com podem veure en els darrers casos inclosos a (64), no es produeix sistemàticament davant de consonant, però sembla evident que el context consonàntic, més que no pas el vocàlic, l'afavoreix. D'altra banda, no podem passar per alt que, curiosament, Coromines (1935: 263-264) només documenta com a formes contractes pròpies de Cardós i Vall Ferrera les formes amb elisió *as*, *des* i *pes*: això podria explicar-se pel fet que el context de la majoria d'exemples que recull és consonàntic ([fón des klóts],

relació amb el que hem apuntat sobre la necessitat de preservar la forma completa del pronom per qüestions d'intel·ligibilitat.

³⁰⁴ Les referències als quaderns de camp relatives a la forma dels pronoms corresponen al Quadern XII (1906), concretament als nuclis de la Torre de Cabdella i de la Pobla de Segur: “l'article «les» en acusatiu y el genitiu torna 'ls o 's”.

³⁰⁵ És interessant destacar la forma *alshòrens*, documentada per Alturo & Fondevila (1986). L'incloem aquí pel fet que està formada a partir de l'article contracte femení i pren, per tant, la forma *alshòrens*. No l'hem documentada a la nostra àrea d'estudi.

[lo kanud dez menejróns], [máre ðe ðéw dez néws], [una skéla pez éggwes]); tot i això, l'únic cas en context prevocàlic que recull ([az əstərnáðes]) també presenta la forma simplificada. De la mateixa manera, els exemples de Beà (2016: 198) també mostren que l'elisió de la lateral no es produeix de manera sistemàtica davant de mot començat per consonat (“*pels* camins de Burg”) així com tampoc el manteniment de la lateral davant de mot començat per vocal (“*as* horts”).

Novament, totes les obres consultades destaquen la peculiaritat de l'article *pallarès les*, que, com hem vist, és pràcticament inexistent com a forma de l'article masculí plural a la Terreta. Val a dir, però, que algunes de les obres tingudes en compte en aquest punt, precisament pel seu caràcter més exhaustiu, recullen exemples concrets d'articles que, a banda de mostrar el sincretisme de *les* masculí i femení, també apleguen casos de *es* i *els* (*s* i *ls*), que, paral·lelament a les contraccions amb les preposicions, apareixen especialment darrere de mots acabats en vocal (tot i que, com hem vist, no ho fan de manera exclusiva ni sistemàtica). Aquestes variants, igual que *les*, són idèntiques en el masculí i el femení, i, igual que *les*, són característiques de la varietat *pallaresa*. Així, doncs, podem afirmar que el sistema d'articles dels informants dels Masos, la Torre i Espluga, els quals utilitzen, amb certa regularitat, aquestes altres formes que també es presenten com a idiosincràtiques del *pallarès*, es pot caracteritzar de *pallarès*.

d) Referències al sistema d'articles en els estudis específics sobre el ribagorçà

Deixant de banda la comarca de l'Alta Ribagorça, a la qual ens referirem més endavant, podem dir que, d'acord amb els estudis consultats dedicats a la Ribagorça i a la Llitera, dos sistemes –tal com assenyalava Veny (vg. § *b*)– conviuen en l'àmbit del català ribagorçà: *el, els*, i *lo, los*. Les formes pròpies del femení són *la, les*: la forma plural es pronuncia [las] a pràcticament tota la Ribagorça, amb l'excepció d'alguns nuclis on la pronúncia és [les], com en bona part dels nuclis lliterans de l'àrea oriental (vg. § VI.2.1.2); tal com ja s'ha indicat, no ens aturarem aquí en aquesta darrera qüestió.

Amb relació al masculí, la variant *el, els* és la forma predominant en les varietats ribagorçanes de transició, algunes de les quals presenten formes residuals de l'article etimològic *lo*, especialment en sintagmes fossilitzats.³⁰⁶ L'article *el, els* també ha estat

³⁰⁶ Quan ens referim a varietats ribagorçanes de transició no només incloem les de la Ribagorça sinó també les de la Llitera, concretament la d'Alins (varietat de transició de l'aragonès al català), i la d'Açanui, Calassanç i Sant Esteve de la Llitera (de transició del català a l'aragonès, però amb predomini de trets catalans). En totes, l'article masculí és *el-els*, i la forma masculina plural es pot reduir a *es* (Giralt, 1998: 53-59). Trobem més referències al sistema d'articles a la Llitera a Carpi (1981: 32) i a Sistac (1993: 153-154).

documentat a Bonansa (Alcover: Quadern VI, 1921) i als pobles de la conca alta del riu Valiera –Noals, Benifonts, Ardanui, Castanesa i Fontjanina (Haensch, 1960: 91-92)–, on Haensch encara hi localitza força casos de *lo*.³⁰⁷ També a Benavarri, a l'àrea de la Baixa Ribagorça, segons dades de l'ALPI recollides l'any 1947 (apud Viruete, 2009), *lo*, *los* i *el*, *els* conviuen en la parla d'aquesta localitat, però “és la forma moderna *el*, *els* la que té més ocurrències” (Viruete, 2009: 4). De fet, segons dades del COD recollides entre 1996 i 1998, *el* i *els* han desplaçat pràcticament del tot *lo* i *los* a Benavarri, les quals es mantenen en certes locucions com ara *to los deportes*, *to los ans*.

Pel que fa a l'extensió de *lo*, *los*, podem dir, a grans trets, que l'article etimològic s'estén per tota la Llitera (amb l'excepció dels nuclis inclosos a la nota 306) i, al llarg de la franja oriental de la Ribagorça, per la conca central i baixa de la Noguera Ribagorçana. Així, Haensch (1980) localitza als nuclis objecte del nostre interès d'Areny i de la Ribera de Cornudella les variants dels masculí *lo*, *los*, i Moners (2008) localitza aquestes mateixes formes a Castigaleu, a la Baixa Ribagorça; val a dir, però, que l'entrada de les formes *el*, *els* a Castigaleu no passa per alt a Moners (2008).

Si ens fixem ara en l'Alta Ribagorça, veurem que hi ha diferències considerables entre el sistema d'articles d'aquesta comarca i la resta del domini ribagorçà. Dades extretes dels quaderns de camp relatives als nuclis del Pont de Suert (Quadern VI, 1921), Vilaller i Boí (Quadern XII, 1906) donen *les* com a variant pròpia del masculí i femení juntament amb la forma *es* i les formes asil·làbiques *s* i *ls*, i, a tall d'exemple, la forma contracta per al femení *dels* (i també *des*).³⁰⁸ Als nuclis ribagorçans propers al Coll de Perves (Ventolà, Malpàs, Massivert, Viu de Llevata, Abella d'Adons, Adons i Perves) i al nucli de Llesp, estudiats per Alturo & Fondevila (1986), les formes recollides majoritàriament en els textos dialectals coincideixen amb les localitzades per Alcover a principis de segle XX a l'Alta Ribagorça, i també Valls (2013: 205) té constància de les variants *les* i *es* en alguns informants del Pont de Suert i de Vilaller. Així, les formes localitzades com a autòctones d'aquesta comarca no s'identifiquen amb els sistemes d'articles presentats en els paràgrafs anteriors com a ribagorçans, sinó més aviat amb el sistema d'articles que hem identificat com a típicament pallarès. Es tractaria, doncs, d'una característica pallaresa que hauria trobat en el riu Noguera Ribagorçana el seu límit oest.

³⁰⁷ Especialment a Bonansa, Noals i Ardanui (vg. Haensch, 1960: 92).

³⁰⁸ Un dels informants de Sopeira del nostre corpus, JBS, ens explica una broma que sovint li fa un company ramader de la Vall de Boí sobre el fet que tant un com l'altre treballen “en los animals més bojos del món de la Terra”. Quan JBS li pregunta quins són, la resposta de l'altre és –i és interessant que JBS ho reproduïxi d'aquesta manera– “*Es* crabes, *els* egües i *es* dones”.

Encara cal afegir que entre els trets que Alturo (1987) pren com a variables per estudiar un possible procés de desdialectalització al Pont de Suert hi ha les formes de plural de l'article definit: els resultats obtinguts per l'autora apunten cap a un procés de substitució parcial pel fet que els informants més predominants són aquells que presenten encara alternança de les formes autòctones que acabem de veure amb formes foranes. Dades del COD corresponents a enquestes realitzades en aquesta localitat a informants d'entre 30 i 45 anys mostren que, si bé hi ha indicis clars de canvi lingüístic –*els* és la solució majoritària que apareix per al masculí–, també hi ha certa conservació de formes autòctones –no n'hem trobat de la forma *les* masculí però sí de la forma *es* (*es* gossos, *es* dones) i també de *els* femení (*els* asquenes), al costat, però, de casos de *les* femení. També se senten, tot i que no de manera majoritària, articles contractes com els que hem vist per al pallarès: “*als* sis i mitja”.³⁰⁹

Si posem en relació les nostres dades amb les aplegades en aquest punt, val a dir que les que hem recollit a Areny i a la Ribera de Cornudella coincideixen amb les documentades en l'estudi de Haensch (1980). Areny, la Ribera i, de fet, tots els nuclis ribagorçans on hem recollit dades en el marc del present estudi s'emmarquen dins l'àrea ribagorçana on l'article etimològic *lo*, *los* és característic. Si que és cert que hem localitzat casos de *el*, *els*, però són encara minoritaris a la nostra zona i no apareixen amb la mateixa freqüència que en punts més occidentals del ribagorçà.

D'altra banda, d'aquest apartat és especialment destacable el cas particular de l'Alta Ribagorça: en el territori que avui correspon a aquesta comarca hi és propi el sistema d'articles que tradicionalment s'ha atribuït al pallarès, el qual es manté avui especialment en l'ús de les formes contractes que hem descrit i en la forma *es* comuna al masculí i femení, i en la forma femenina *els*. Aquestes dades per a l'Alta Ribagorça presenten punts en comú amb les que hem localitzat a l'àrea nord-oriental de la Terreta entre els informants dels Masos, la Torre i Espluga, amb predomini dels articles contractes que hem caracteritzat de pallaresos i de les variants *els* i *es* masculí i femení, les quals –tret d'algun cas excepcional d'*es* en posició inicial o context postconsonàntic– només hem trobat en context postvocalic. S'observa, doncs, una certa continuïtat entre les solucions pròpies de la comarca de l'Alta Ribagorça i les que hem documentat a alguns dels nuclis nord-orientals de la Terreta.

³⁰⁹ En enquestes complementàries a les que vam fer a la Terreta realitzades al Pont de Suert el juny de 2007, vam poder observar que la forma *es* –ja sigui en posició inicial, darrere de consonant o darrere de vocal– així com les formes contractes idèntiques per al masculí i el femení són encara vives en aquesta localitat, especialment entre la gent gran. Algun dels informants joves que vam enquestar també conservava les formes contractes autòctones, però, en canvi, utilitzava majoritàriament *els* per al masculí i *les* per al femení i, en alguna ocasió, la forma reduïda *es* (o *'s*), però sempre com a forma enclítica darrere de vocal.

e) Síntesi i conclusions

El sistema d'articles majoritari a la Terreta és bàsicament coincident amb el del nord-occidental general: *lo* (*l*), *los* (*ls*), *la* i *les* (en alguns nuclis de la Terreta [*las*] i en d'altres [*les*]). Pel que fa a la riba dreta, tots els informants presenten, majoritàriament, aquestes variants de l'article definit. Aquest sistema també és propi de la riba esquerra de la Terreta, però concretament els informants dels Masos de Tamúrcia, la Torre de Tamúrcia i Espluga de Serra presenten, a banda de les formes pròpies del nord-occidental, unes variants per als articles plurals que vinculen aquests nuclis de l'àrea nord-oriental de la Terreta a la varietat pallaresa. A banda de les ocurrences molt aïllades de l'article masculí *les* idiosincràtic del pallarès que hi hem localitzat, els parlants d'aquests nuclis utilitzen altres variants que apareixen recollides en els estudis dedicats al pallarès i que tenen com a particularitat –com la variant *les*– el fet que són formes idèntiques per al masculí i per al femení. Així, els informants d'aquests nuclis adopten de manera sistemàtica les variants pallareses comunes al masculí i al femení dels articles contractes *als*, *dels*, *pels*, *pals* (amb simplificació –*as*, *des*, *pes* i *pas*– si s'escau) i les variants asil·làbiques utilitzades darrere de mot acabat en vocal *ls* i *s* (amb simplificació), també idèntiques per al masculí i per al femení. Una altra variant en què masculí i femení convergeixen i que hem localitzat en aquests nuclis és *es*; aquesta variant ha estat localitzada de manera més aïllada al costat de les corresponents formes plenes per al masculí i el femení *los* i *les*, que són les habituals. És possible que aquestes variants de tipus pallarès gaudissin antigament d'una major extensió a la Terreta oriental; de fet, encara hem localitzat mostres, tot i que molt aïllades, de les formes contractes de tipus pallarès al Pont d'Orrit i a Sapeira.

Del conjunt de variants de tipus pallarès que hem localitzat a la Terreta oriental, de la que hem obtingut menys mostres és de la variant masculina *les*. Si bé les ocurrences que n'hem detectat són molt residuals, podem pensar que són un vestigi d'una forma usada antigament de manera més majoritària. En lloc de *les*, la forma plena per què opten aquests informants de manera sistemàtica és, com tots els informants de la Terreta, *los*. Si ens plantejem que s'hagi pogut produir una possible pèrdua d'una forma antiga *les* i substitució per *los* a la riba oriental de la Terreta, podríem prendre en consideració, d'una banda, la incidència d'una posició marcada com és, per exemple, la posició inicial

–reservada a *les*–, que en podria afavorir la pèrdua, i, de l'altra, el fet que la Terreta oriental limita amb una àrea on l'article predominant és *los*.³¹⁰

En darrer terme, és destacable el paral·lelisme que s'estableix entre la comarca de l'Alta Ribagorça i l'àrea nord-oriental de la Terreta: totes dues àrees, situades a l'esquerra del riu Noguera Ribagorçana, constitueixen els punts més occidentals del domini on són pròpies les formes dels articles pallaresos.

VI.3.1.2 Demostratius

El nostre interès pels demostratius ve suscitat per les característiques formals i funcionals d'aquests elements en el domini lingüístic català. Pel que fa a les característiques formals, val a dir que als segles XII i XIII ja hi ha testimonis en català de la concurrència de les formes simples derivades dels demostratius llatins *ISTE*, *IPSE* i *ILLE* amb les formes reforçades, les quals es van formar posteriorment sobre aquestes mateixes formes llatines però amb les partícules *ECCE* i *ECCU*, que s'hi anteposaven per tal d'accentuar el caràcter demostratiu que les formes originals estaven perdent en llatí vulgar (Badia, [1951] 1981: 309; Moll, [1952] 2006: 180). D'aquestes solucions, les reforçades han acabat sent en la nostra llengua les d'ús més general, si bé les formes simples s'han conservat en els parlars valencians i ribagorçans i en altres punts del català occidental.³¹¹ Pel que fa a les característiques funcionals, és a dir, els termes de demostració, val a dir que els tres graus de dixi –corresponents a l'espai del jo, del tu, i a l'espai diferent dels interlocutors–, propis del català antic i coincidents amb els del llatí, han quedat reduïts avui a bona part del domini a dos graus de distància –proximitat i llunyania–; tanmateix, el sistema ternari –encara vigent en català– se circumscriu principalment al valencià i al ribagorçà, si bé també n'hi ha mostres en pallarès i en altres punt del català occidental. Totes dues qüestions –l'ús de formes simples o reforçades i l'ús d'un sistema binari o ternari– seran objecte del nostre interès en aquest capítol per tal com ens permetran, d'una banda, caracteritzar la parla de la Terreta i, potser, de l'altra, traçar una isoglossa entre ribagorçà i pallarès a la nostra àrea d'estudi.

Tot i que els determinants demostratius centren principalment l'atenció d'aquest capítol, també inclourem referències als locatius o adverbis demostratius i, més breument,

³¹⁰ Seria interessant de disposar d'estudis actualitzats sobre l'article en les diferents zones que conformen el dialecte pallarès: sense perdre de vista la idiosincràsia i particularitats de cada vall, pensem que un estudi comparatiu ens permetria comprovar si existeixen paral·lelismes entre la nostra àrea d'estudi i altres zones del pallarès i ens podria aportar informació sobre l'evolució de l'article pallarès a la nostra zona.

³¹¹ Segons Coromines (DECat, III: 717), “la conservació preferent de la forma curta no està restringida al P. Val., sinó que continua més o menys accentuada tot al llarg del català occidental, en la seva franja ponentina, i fins als Pirineus”.

als demostratius neutres, atesa la correlació existent entre aquests diferents elements lingüístics.

El capítol segueix el mateix esquema organitzatiu que els anteriors: presentació i comentari de les nostres dades (vg. § *a*)); recull de referències als sistemes de demostratius ribagorçà i pallarès procedents d'obres de caràcter general (vg. § *b*)); recull d'informació referent als demostratius procedent de treballs de tipus específic, primer d'estudis centrats en el pallarès (vg. § *c*)), i, després, d'estudis centrats en el ribagorçà (vg. § *d*)); i, finalment, síntesi i conclusions (vg. § *e*)).

a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

Tot seguit es presenten de forma resumida les dades obtingudes a la Terreta per als demostratius –masculí i femení singulars, masculí i femení plurals, i neutre– i per als locatius (vg. (66)).³¹² Cal tenir en compte que aquest quadre recull tots els resultats obtinguts; és per això que no totes les dades que s'hi presenten es poden atribuir absolutament a tots els informants. A continuació de la graella, però, s'inclou un comentari general de les dades així com de les especificitats que hi pugui haver i que ens semblen rellevants per al nostre estudi.

³¹² La informació corresponent als demostratius neutres i als locatius, l'hem extreta principalment dels textos de producció lliure; pel que fa a la resta de demostratius, les dades són fruit generalment tant del buidatge del qüestionari guiat com dels textos. Tot i les possibilitats de sistematització que ofereixen els resultats d'un qüestionari guiat, val a dir que, en el cas dels demostratius, els exemples procedents dels textos lliures són especialment interessants perquè ens permeten obtenir informació de la funció que desenvolupen els demostratius, és a dir, dels graus locatius que expressen.

(66) Sistema de demostratius i locatius a la Terreta

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta			Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta		
Demostratius	1r grau	2n grau	3r grau	1r grau	2n grau	3r grau
masculí singular	[ésto] ([ést])*	[éjfo] ([éj])	[ífo] ([í])	[ayéΛ] [ayét] ([ayést]) [ayésto]	[éjfo] ([éj]) [ayéj] [ayéjfo]	[ayéΛ]
femení singular	[ésta]	[éjfa]	[ífa]	[ayéΛa] [ayésta]	[éjfa] [ayéjfa]	[ayéΛa]
masculí plural	[éstos]	[éjfos]	[ífos]	[ayéΛs] [ayéstos]***	[éjfos] [ayéjfos]	[ayéΛs]
femení plural	[éstas] [éstes]**	[éjfas] [éjfes]**	[ífas] [ayéΛes]**	[ayéΛas] [ayéΛes]** [ayéstes]	[éjfes] [ayéjfes]	[ayéΛes]
neutre	[asó]	[ajfó]	[aΛó]	[asó]	[ajfó]	[aΛó]
Locatius	[así] [akí]	[astí]	[aΛí] [aΛá]	[así] [akí]		[aΛí] [aΛá]

* Les formes que fem constar entre parèntesis apareixen generalment davant de mot començat per vocal.

** [éstes], [éjfes] i [ayéΛes] són, a l'àrea administrativament ribagorçana de la Terreta, formes exclusives del nucli del Pont de Montanyana (vg. § VI.2.1.2).

*** No hem documentat cap cas de la forma de demostratiu de primer grau masculí plural [ayéts].

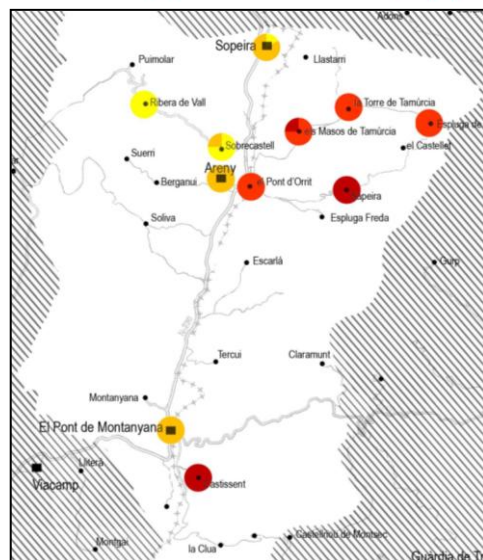
Tal com s'observa en el quadre, els sistemes de demostratius de banda i banda del riu (prescindim ara dels demostratius neutres) presenten elements comuns però també elements divergents. Pel que fa als graus de locació, la Terreta té, a grans trets, un comportament homogeni: el sistema més estès i general a tota l'àrea d'estudi és el que presenta tres graus locatius, si bé, com veurem, hi ha alguns informants el sistema dels quals és binari. Quant a la forma que adopten els demostratius a un costat i l'altre del riu, si bé veiem que hi ha formes coincidents –pràcticament les mateixes formes no reforçades, és a dir, sense la partícula *aqu-* ([ay]- a la nostra àrea d'estudi), apareixen a la dreta i a l'esquerra del riu–, també observem que hi ha formes que són exclusives de la zona pallaresa –a l'esquerra del riu les formes simples coexisteixen amb formes reforçades.

A (67) es pot veure la distribució que presenten entre els informants del corpus les diferents variants dels demostratius que hem inclòs a (66):

(67)

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																		
Sopeira						la Ribera de Cornudella						Sobrecastell					Areny de Noguera					el Pont de Montanyana					els Masos de Tamúrcia				la Torre de Tamúrcia		el Pont d'Orrit (Orrit)		Espluga de Serra		Sapeira	Castissent	
APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JCA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB		
																				</																			

- esto, ixo, aguell*
- esto, eixo, aguell*
- Vacil·lació formes simples (*esto, eixo, aguell*) i formes reforçades (*aguest / aguesto, aqueix / aqueixo, aguell*)
- aguest, aguell*

A la zona ribagorçana, el primer grau locatiu pren les formes *esto* (o *est*), *esta*, *estos* i *estes* –la forma *est* apareix generalment davant de mot masculí singular començat per vocal: *est home*, *est an*, *est abre*. El segon grau locatiu adopta les formes *eixo* (*eix* seguit de mot començat per vocal), *eixa*, *eixos* i *eixes*, però també les formes *ixo* (*ix* seguit de mot començat per vocal), *ixa*, *ixos*, *ixes*, amb reducció de [ej]- inicial a [i]-.³¹³ La distribució d'aquestes formes de segon grau, que no alternen mai en un mateix parlant, sembla que segueix criteris geogràfics: les formes del tipus *ixo* les hem localitzades especialment en els informants ribagorçans de Sobrecastell i de la Ribera i n'hem sentit algun cas espars a Sopeira, i les del tipus *eixo*, a la resta de nuclis ribagorçans. Finalment, la forma per al tercer grau locatiu és a tots els nuclis *aguell*, *aguella*, *aguells* i *aguelles*, amb sonorització de la velar. Pel que fa a la funció i ús d'aquests demostratius, si bé es detecten casos aïllats de confusió, en general es diferencien clarament els tres graus de proximitat i llunyania, i

³¹³ Aquesta reducció pot haver-se produït inicialment en el demostratiu masculí singular seguit de mot començat en síl·laba tònica –atès el caràcter àton que adopta el demostratiu en aquest context: [éjʃ óme] > [ej.ʃó.me] > [iʃ óme]–, i, posteriorment, haver-se estès a la resta de formes del paradigma.

el camp expressiu de cadascun dels tres demostratius queda ben delimitat: el primer grau expressa proximitat respecte a l'emissor, ja sigui en l'espai ("Vols dir que crema *esta* calefacció?") o bé en el temps ("I el segó, les peles... *esto* pa integral que fan ara..."); el segon grau expressa proximitat respecte al receptor ("A dins les mines, encara, una aigua roia com *eixa* jaqueta que tu portas."), o simplement fa referència a llocs que no necessàriament pertanyen a l'espai del receptor però que es perceben com a poc allunyats ("Ara han posat un cinquanta astí, que no es pot córrer a més de cinquanta, al tros *eixo* de la benzinera.", "La meua mare era d'*eixa* casa da on é Rosita."); i el tercer grau expressa llunyania, tant en l'espai ("Veus *aguella* porta que hi ha tapiada allà?") com en el temps ("Aguell an vam anar a Viella i em va dar gust de passar el port per dalt, que no hi era passat mai.").³¹⁴

A l'àrea pallaresa trobem les mateixes formes que a l'àrea ribagorçana, amb l'excepció d'*ixo*, *ixa*, *ixos*, *ixes*, de les quals no hem trobat cap mostra.³¹⁵ La particularitat de la zona pallaresa, però, és que aquestes formes simples de primer i segon grau del tipus *esto* i *eixo*, comunes a banda i banda del riu, poden alternar –en un mateix parlant– amb les formes amb reforçament *aguest* (pronunciat [ayét] i, només a vegades, [ayést] davant de vocal) o *aguesto*, *aguesta*, *aguestos* i *aguestes* (primer grau), i *agueix* o *agueixo*, *agueixa*, *agueixos*, *agueixes* (segon grau).³¹⁶ Bona part dels informants de la zona pallaresa fan un ús indistint de les formes amb o sense reforçament inicial, i, d'acord amb els exemples que hem recollit, no sembla que la tria en aquests parlants d'unes o altres formes segueixi cap criteri; és un cas, doncs, de variació lliure. Aquest ús indistint de formes simples i reforçades és molt evident en els informants grans; en informants més joves també es localitza aquesta barreja d'unes i altres variants, però amb predomini, a vegades, d'un tipus de formes per sobre de les altres.³¹⁷ D'altra banda, les formes del masculí singular amb *-o* final, *aguesto* i *agueixo* ("Aguesto color", "L'apllec *agueixo* t'agradarà."), es troben només

³¹⁴ Per assenyalar elements en el passat, no és estrany que també s'usin formes de demostratiu de segon grau: "...i cantar «Cara al sol» –*eixa* maestra, no–, pero quan hi era antes lo maestro Don José, cada maití". De la mateixa manera, s'usa habitualment el demostratiu de segon grau sense valor dític: "Estaven los crestons –*eixos* que porten les esquelles– allà al mig d'un pllanell.", o, en moltes ocasions, posposat al nom: "No sé si hi hai astat, als apartaments *eixos*.", "La cigarra, *eixa* que canta tant...", "L'atre dia vaig lligir en una enciclopèdia d'*eixes*...".

³¹⁵ Quan diem que hem trobat les mateixes formes que a l'àrea ribagorçana, entenem que es tracta de les mateixes formes però amb una realització diferent de la marca de femení /a/ quan va seguida del morf de plural. Per a la realització de /a/ final en síl·laba travada per morfs de flexió, vg. § VI.2.1.2.

³¹⁶ Hem localitzat alguns casos d'afèresi (això és, d'elisió de la vocal inicial), especialment darrere de vocal: "Lo dia 5 de *guet* mes que entrem...", "Lo molí *guell*...", però també fora d'aquest context: "Fixe't, tu, *guell* home...", "No sortir, com *guell* qui diu, de casa". Aquestes solucions les presenten alguns dels informants de més edat, i encara no de manera sistemàtica.

³¹⁷ Aquests informants no tenen un comportament homogeni pel que fa a la tria de la variant més predominant. En alguns informants prevalen les formes simples i en d'altres les reforçades.

en alguns dels informants més grans de la Terreta pallaresa i en alternança amb les corresponents formes sense vocal final *aguest* i *agueix*.³¹⁸ Si bé es pot pensar que és fàcil que aquestes solucions amb *-o* s'hagin creat per analogia als plurals *aguestos* i *agueixos*, també és probable que hagin rebut l'influx de les formes simples del singular *esto* i *eixo*. Quant al manteniment d'un sistema de triple oposició, els informants més grans conserven tots tres graus de distància –tant en les formes amb reforçament com sense–; a mesura que abandonem les franges d'edat més grans, si bé els informants coneixen la forma de segon grau (la donen com a resposta al qüestionari guiat), l'ús espontani que en fan és cada cop més reduït (n'hi ha poques ocurrencies als textos lliures).

Paral·lelament al sistema que hem descrit per a la Terreta d'administració pallaresa, el qual podem caracteritzar de doble per l'alternança de formes simples i reforçades, hi ha, entre els informants enquestats en aquesta mateixa àrea, quatre parlants –els dos informants de Castissent, la informant de Sapeira, i l'únic informant jove dels Masos de Tamúrcia–, el sistema demostratiu dels quals només presenta formes reforçades, concretament les formes *aguest*, *aguesta*, *aguestos* i *aguestes*, i, com en tota la Terreta, *aguell*, *aguella*, *aguells*, *aguelles*.³¹⁹ A banda de les diferències formals entre aquest sistema i l'anterior, n'hi ha també, doncs, de tipus funcional: en aquest darrer sistema, les formes de segon grau hi són inexistents; per tant, el sistema de demostració d'aquests informants té dos graus locatius –*aguest* i *aguell*– i el camp expressiu que correspondria a *agueix* l'ocupa generalment *aguest*.

Una darrera consideració que cal fer és amb relació a les variants reforçades sonoritzades *aguest(o)*, *agueix(o)* i *aguell* i la seva possible pèrdua i substitució per les generals amb velar sorda. Pel que fa a aquesta qüestió, que ha estat estudiada en profunditat per Romero (2001c) a la Conca de Tremp, a la nostra àrea d'estudi només els dos informants més joves de banda i banda del riu –MBA de Sopeira i MBE del Pont d'Orrit– vacil·len en l'ús d'aquestes formes i presenten algun cas amb velar sorda.³²⁰

Quant als demostratius neutres, en línies generals *açò* i *això* conviuen a tota la nostra àrea d'estudi –el darrer amb més ocurrencies que el primer–, i l'oposició semàntica

³¹⁸ Ens caldrien més dades per poder establir si l'ús de les formes amb *-o* es vincula a un context concret. Sí que és cert que n'hem trobat força exemples posposats i també en qualitat de pronom, però no en disposem de prou casos.

³¹⁹ És significatiu que aquests informants que no presenten alternança de formes simples i reforçades utilitzin en el singular la forma *aguest*, i mai *aguesto*, la qual cosa ens dóna més evidència de la possible influència d'*esto* en *aguesto*.

³²⁰ Puntualitzem que l'informant de Sopeira només vacil·la en el demostratiu de tercer grau, atès que MBA utilitza les formes simples com a demostratius de primer i segon grau i no pas les reforçades. Val a dir que tot i que pertanyen a nuclis situats a banda i banda del riu, existeixen paral·lelismes entre aquests dos informants: tots dos són nascuts pels volts de 1980 (MBA, el 1979; MBE, el 1982) i tots dos van ser escolaritzats en català al Pont de Suert i, posteriorment, van cursar estudis a Lleida.

entre tots dos és pràcticament inexistent. Se senten també les variants amb *e-* inicial *eçò* i *eixò* (no només en el context de mot precedent acabat en *e*) i també casos de la variant amb afèresi *ço*.³²¹

Pel que fa als locatius, hi ha coincidències i divergències entre una banda i l'altra de la Noguera Ribagorçana a la nostra àrea d'estudi. Als nuclis ribagorçans de la Terreta, aquestes formes adverbials s'organitzen al voltant de les tres categories locatives de proximitat i llunyania que hem vist per als determinants demostratius: *ací* per al primer grau, *astí* per al segon grau, i *allí* o *allà* per al tercer grau.³²² A (68), (69) i (70) recollim alguns exemples del corpus que evidencien aquesta correspondència entre demostratius i locatius:

(68) “Acostumats a *esta* casa tanta gent, i ara vere-mos *ací* las dos solas.”

(69) “Finestres, Montfalcó, tot això d'*astí*, d'Alsamora, de la Clua, tota *eixa* gent veniven a moldre cada setmana.”

(70) “Anda, i quin poblle més majo *aguell* que es veu *allà*.”

Si bé aquest sistema trigradual és el que domina a la Terreta ribagorçana, cal que fem algunes puntualitzacions. En general, la distinció entre *ací* com a adverbi de màxima proximitat i *astí* (segon grau) és clara, però es localitzen casos d'interferència entre tots dos adverbis.³²³ D'altra banda, la forma *aquí* no és desconeguda a la zona i, quan apareix –l'hem localitzada tant en informants joves com vells–, ho fa més amb el valor d'*ací* que no pas el d'*astí*. Tot i la presència d'*aquí* associat al primer grau, el nombre d'ocurrències d'aquest adverbi és encara molt menor respecte al d'*ací*. *Aquí* ocupa poques vegades el camp expressiu d'*astí*; aquesta distribució es podria atribuir al fet que aquest adverbi, comú amb l'aragonès, és un mot molt característic del català ribagorçà, el qual podria actuar com a tret definidor de la comunitat de parla: això el preservaria més del canvi. De fet, es tracta d'una forma molt usada entre els informants per fer referència a localitzacions més o menys properes: “Mo'n nam *astí* al club, miram lo futbol i fem la partida.”, “Un senyor gran, *astí* a Areny.” (l'informant parla des del Pont de Montanyana), “Natres mateix tenim cent-cinquanta o cent-seixanta crabes, *astí* a la serra.”, “Fa uns dies que era pr'*astí*.”, “Vai anar per *astí*, per la Vall de Broto.”, “Si has dat vueltes per *astí*, ia ho veus, quatre

³²¹ Als Masos de Tamúrcia hem sentit “*ço* de + nom de persona” per expressar la propietat d'un terreny: “Avui hai anat a llaurar a *ço* de Tarroc” (vg. DCVB, s. v. *ço*; DECat, s. v. *est*).

³²² *Astí* és un adverbi aragonès que trobem en les parles alt-aragoneses i en territori ribagorçà fins a Fraga (Galan & Moret, 1995: 51). Coromines (DECat, s. v. *est*) té idea d'haver-lo sentit també a Nonasp i a Flix, i Quintana (1987: 169) deixa constància de la seva existència a Favara i a Maella.

³²³ El fet que *açò* i *això* es confonguin més que no pas *ací* i *astí* pot deure's al fet que aquesta parella de demostratius neutres són fonèticament més semblants que no pas la parella de locatius.

casetes.”, “*astí* davall”, “*astí* dalt”, o bé al passat: “La meua addicció al xocolate vi de *astí* [de quan era xic]”. En darrer lloc, pel que fa a l’alternança *allí* / *allà*, totes dues solucions són habituals, però hem detectat que el nombre d’ocurrències d’*allí* és lleugerament superior.³²⁴

A la zona pallaresa de l’àrea d’estudi, la distribució i forma dels locatius demostratius és diferent de la que hem descrit fins ara. La gran diferència ve marcada per l’absència de l’adverbi de segon grau *astí*.³²⁵ De fet, no hi ha en aquesta zona cap adverbi que s’associï al segon grau: majoritàriament els informants utilitzen *ací* i *aquí* pràcticament sense diferenciació semàntica entre primer i segon grau, i només en algun informant dels més grans l’antiga distinció *ací*-primer grau, *aquí*-segon grau es manté lleugerament. *Ací* i *aquí* són solucions pràcticament sinònimes.³²⁶ D’altra banda, JPG dels Masos i DCB de Castissent ja només presenten casos de la variant *aquí*. Pel que fa a *allí* / *allà*, la distribució d’aquestes solucions és idèntica a la que hem descrit per a la zona ribagorçana.

b) Referències al sistema de demostratius en ribagorçà i pallarès en obres de caràcter general

Tenim en compte a continuació les consideracions fetes per Veny (1982: 98, 105) i Colomina (2002: 548-551) amb relació al sistema de demostratius. Per al pallarès, Veny, al costat de les variants amb velar sorda *aquet* i *aquest*, recull les variants sonoritzades *aguet* i *aguest*, *aguesta*, *aguestos* i *aguestes*, i *aguell*, *aguella*, *aguells* i *aguelles*, formes que també trobem a Colomina.³²⁷ Pel que fa al ribagorçà, Veny atribueix al primer grau les formes *esto* (*est*, *este*), *estos*, *esta*, *estes* (-as), al segon grau, *eixo* (*ixo*, *ixe*), *eixos*, *eixa*, *eixes* (-as), i, al tercer grau, *aquell*, *aquells*, *aquella*, *aquelles*, o bé *aguell*, *aguella*, *aguells*, *aguelles*, que circumscriu al nord de l’àmbit ribagorçà. Per la seva banda, Colomina posa de manifest el paral·lelisme existent entre les formes del sistema de tres graus del valencià

³²⁴ En combinació amb altres adverbis o preposicions (“...el corder é d’un vesí d’*allà* dalt.”, “Està tipa d’estar *allà* dalt.” “*Allà* baix a Lleida, é igual.”, “Uns d’*allà* de Cllaravalls.”) i davant de designacions de temps (“*Allà* als ans cinquanta...””) es localitzen més casos d’*allà*. *Allí*, en canvi, es fa servir més per fer referència a localitzacions concretes (“Lo pare de ca d’Antoni ja va nàixer *allí*.”), si bé això no es pot generalitzar a tots els informants.

³²⁵ Val a dir, però, que dos dels informants de la zona pallaresa –JBL i MBE del Pont d’Orrit– adopten aquesta forma, tot i que no sempre l’usen amb el valor de segon grau que li correspon, la qual cosa confirmaria que es tracta d’una forma que no els és pròpia.

³²⁶ Novament hem localitzat casos de pèrdua de la vocal inicial en tots tres adverbis, sobretot darrere de mot acabat en vocal: “vindre (a)*cí*”, “de (a)*quí* de Torgó”, “collivem l’oli (a)*quí*”, “fer (a)*llí* l’oli”, “arribo (a)*llí*”. Aquestes elisions, que no són sistemàtiques, es documenten especialment en informants grans de la riba pallaresa.

³²⁷ Colomina, al costat d’*aguestos*, també deixa constància de la forma *aguests*, pronunciada [ayéts], la qual Veny no recull probablement perquè, tal com ell mateix explicita, només deixa constància del sistema més diferenciat.

i del ribagorçà (*este (est)*, *eixe* i *aquell*), i atribueix les formes *esto* i *ixo* a la zona lliterana.³²⁸ A més a més, inclou una breu referència a l'Alta Ribagorça, on localitza les formes *isto*, *ista*, *istos*, *istes*, al costat de les reforçades *aguet*, *aguesta*, etc., a més de les formes *aquell*, *aquella*, *aquells*, *aquelles*.

De Veny (1982) i Colomina (2002) destaquem, a grans trets, que tots dos coincideixen a associar el manteniment dels tres graus de locació i l'existència de formes simples al sistema de demostratius ribagorçà, i l'existència de dos graus locatius i de formes reforçades al pallarès. D'altra banda, es fa palès que la variació que presenten els demostratius pel que fa a la forma en territori ribagorçà és força considerable i que, fins i tot, a l'Alta Ribagorça es localitzen formes curtes i llargues.

c) Referències al sistema de demostratius en els estudis específics sobre el pallarès

De les obres dedicades al pallarès, Coll (1991) és qui ens ofereix una visió més general d'aquesta varietat: les variants que l'autor recull com a més habituals són *aguet*, *aguesta*, *aguestos* i *aguestes*, i *aguell*, *aguella*, *aguells*, *aguelles*, les quals conformen un sistema de dos graus locatius. La forma *agueix*, tot i que existent, s'usa com a sinònima d'*aguet*, i es troba, de fet, en procés de desaparició. El mateix passa amb les formes neutra i locativa *açò* i *ací*, que s'usen al costat d'*això* i *aquí*, sense distinció de graus, i que es troben també en retrocés (Coll, 1991: 25). Beà (2016: 203) recull les diferents formes de demostratiu localitzades al Pallars Sobirà i a la Vall Fosca, que són diverses; entre aquestes variants, però, les que Beà presenta com a habituals coincideixen amb les recollides per Coll (1991).³²⁹ Pel que fa al segon grau de proximitat, les mostres que Beà localitza d'*agueix* són residuals. Aquest autor, com Coll, també informa de la confusió entre *això* i *açò*, i *ací* i *aquí*.

Si consultem els treballs centrats en àrees o nuclis concrets de l'àmbit pallarès observem que, de fet, les referències a la forma *agueix* o a una forma de segon grau hi són, en general, escasses. Coromines (1935: 265) localitza a les valls de Cardós i Vall Ferrera les variants *aquet*, *aquest* i *aguet*, i *aguell*, però no recull cap exemple d'*agueix*.³³⁰ El

³²⁸ Entenem, tenint en compte el caràcter general d'aquestes obres, que, a efectes de sistematització, Colomina atribueixi *este* i *eixe* a la zona ribagorçana i *esto* i *ixo* a la lliterana. Tanmateix, *esto* i *ixo* són també, com podem veure amb les dades relatives a la Terreta, pròpies de la comarca de la Ribagorça.

³²⁹ La diversitat formal que presenten els demostratius en pallarès es fa especialment palesa en les formes que Beà (2016: 203, 517) recull per al masculí plural: *aguestos*, *aguets*, *aquets*, *aquestos* i *aguetos*.

³³⁰ Pel que fa a la sonorització dels demostratius, Coromines (DECat, III: 718) assenyala que la variant amb sonora en el demostratiu de primer grau està molt estesa a la Vall d'Aran, a les valls del Pallars Sobirà i a part del Jussà i de l'Alta Ribagorça. En canvi, la forma *aguell* la qualifica de més estranya i del tot absent a la Vall d'Aran, valls de Cardós i Vall Ferrera. És per això que atribueix la sonorització de les formes de primera persona a un cas de "dissimilació, davant la sorda recolzada -t-, que segueix".

mateix ocorre a l'estudi dedicat al parlar de la vall del Flamisell, en què Roca-Pons (1956: 78) destaca l'ús de les formes sonoritzades *aguet* i *aguell*, però no inclou cap referència a *agueix*, igual que Tort (1992: 451) per al nucli de Sapeira (dins la nostra àrea d'estudi). A la vall d'Àneu Sistac (1998: 68) deixa constància de les variants *aguet* (o *aguest* davant vocal) i *aguell* i, com Coll, de la variant *agueix*; aquesta variant, però, l'atribueix a la gent més gran.³³¹ La pràctica absència de referències a la forma *agueix* en aquests treballs podria ser, si més no, un indicatiu que l'abandonament de la variant de segon grau i la consegüent reducció dels tres graus locatius a dos en la varietat pallaresa degué començar fa temps.

Un cas que volem comentar a part és el de la zona corresponent als nuclis administrativament pallaresos propers al vessant oriental del Coll de Perves –les Iglésies, Sas i Sarroca de Bellera–, que presenta un cert paral·lelisme amb una part de la nostra àrea d'estudi pel que fa a les formes recollides: Alturo & Fondevila (1986) localitzen, al costat de les formes reforçades –que són les majoritàries–, casos de formes simples –aquestes segones, però, són menys utilitzades que les primeres. D'altra banda, pel que fa als graus de locació, *agueix* apareix com a forma habitual del segon grau, al costat d'*aguet* i *aguell*, primer i tercer grau. En aquest sentit, una dada significativa és l'edat dels informants enquestats en el marc de l'estudi d'Alturo & Fondevila, tots nascuts pels volts de principi del segle XX.

Finalment, quant a les referències als demostratius neutres i locatius, Coromines (1935) destaca la vitalitat de les formes *açò* i *ací*. De la mateixa manera ho fa Roca-Pons (1956), tot i que ja informa de la incipient confusió entre *açò* i *això*. Sistac (1998) també adverteix de la pressió d'*això* sobre *açò*, i de la pèrdua d'ús de l'adverbi *ací*.

d) Referències al sistema de demostratius en els estudis específics sobre el ribagorçà

D'acord amb les obres que se centren en algun nucli de la nostra àrea d'estudi o bé que n'aporten informació concreta, *esto* i *eixo* són les formes de primer i segon grau pròpies dels nuclis de Sopeira (Oliva, 1908) i d'Areny (ALEANR, mapes 1601 i 1602). Igualment, tenim mostres del demostratiu de tercer grau a Sopeira (Griera, 1914: 39) i a Areny (Griera, 1914: 39; ALEANR, mapa 1603), però les dades procedents d'aquestes dues obres no coincideixen: Griera recull la forma amb sonora –*aguell*–, que hem localitzat a tota la zona en el marc d'aquest estudi, i l'ALEANR, en canvi, recull la forma amb sorda –*aquell*–, que, segons les nostres dades, no és pròpia de la zona. Finalment, l'estudi de

³³¹ Per al masculí plural, Sistac (1998) recull *aguestos* i, menys freqüentment, *aguets*.

Haensch (1980) proposa com a formes comunes a la Ribera i a Areny les variants *esto* (*est*) i *aguell* –primer i tercer grau–, però també la forma amb reducció *ixo* per al segon grau, de la qual, tanmateix, no hem obtingut cap mostra al nucli d’Areny en el nostre treball i que, com hem vist, tampoc no localitzaven ni Oliva (1908) ni l’ALEANR. Les dades de Haensch per al nucli de la Ribera sí que coincideixen amb les nostres.

Deixant de banda la forma *ixo*, proposada per Haensch per a Areny, i la forma *aquell*, proposada per l’ALEANR també per a Areny, la resta de solucions conformen dos paradigmes de demostratius, poc diferenciats (*esto*, *eixo* i *aguell*, i *esto*, *ixo* i *aguell*), que coincideixen amb els obtinguts en el marc del nostre estudi. Aquests, però, no són els únics sistemes de demostratius propis de la varietat del català ribagorçà, sinó que la variació amb relació als demostratius en el domini ribagorçà és força considerable. Ens interessa fer-hi una breu referència per tal de situar, entre els paradigmes existents, els sistemes que nosaltres hem establert com a característics de la Terreta administrativament ribagorçana.

A la Llitera el sistema més estès és *esto*, *ixo* i *aquell*. Només a l’àrea més occidental d’aquesta comarca, en els parlars de transició d’Alins, Açaui i Calassanç, trobem les formes *este*, *ixe* i *aquell*, amb *-e* en lloc de *-o* com a marca de masculí, tant en singular com en plural (Sistac, 1993: 157; Giralt, 1998: 107). Aquestes mateixes solucions s’estenen per la Baixa Ribagorça –en tenim constància a Tolba (ALEANR, mapes 1601 i 1602; Valls, 2013: 196), Benavarri (Quadern de camp II, 1918; Valls, 2013: 196), Castigaleu (Moners, 2008: 50) i, fins al nord, a Serradui (Haensch, 1974: 309).

Al nord de la nostra àrea d’estudi –a la conca alta del riu Noguera Ribagorçana i als nuclis entre el Pont de Suert i Perves–, la distribució de les formes demostratives és més complexa. L’any 1921 els quaderns de camp recullen variants reforçades al Pont de Suert –*aguest*, *agueix*, *aguell*–, a Vilaller –*aguisto*– i fins a Bonansa –*aguisto*, *aguixo*, *aguell*–, però també *est* i *esta* al Pont de Suert i *ixo*, *ixa* a Bonansa. Haensch (1960: 131), a Bonansa, igual que a Castanesa, hi recull les formes simples *isto* i *ixo*, i *aguell* per al tercer grau. Alturo (1987), a banda de les formes reforçades, situa al Pont de Suert dos paradigmes més –*esto*, *eixo*, *aguell* i *isto*, *ixo*, *aguell*, formes que també Valls (2013: 199) subscriu al Pont de Suert i a Vilaller, al costat, també, de les formes amb reforçament. Als nuclis propers al Coll de Perves, Alturo & Fondevila (1986) també hi detecten casos de formes simples –*esta* i *eixa*– i reforçades –*aguesta* i *agueixa*–, en alternança lliure en un mateix parlant, si bé a Viu de Llevata i a Adons aquests autors ja assenyalen el poc rendiment que hi tenen les formes no reforçades.³³² Si bé és cert que mancaria aprofundir

³³² Les formes que reproduïm aquí en femení singular són les que Alturo & Fondevila (1986) donen com a referència.

en la distribució de formes simples i reforçades en aquesta àrea, allò que ens sembla destacable és que precisament aquest polimorfisme no es produeix en altres àrees del ribagorçà.

En darrer lloc, pel que fa als demostratius locatius, val a dir, a grans trets, que el sistema de triple gradació format pels adverbis *ací*, *astí* i *allí* / *allà* és el més estès en català ribagorçà, si bé *aquí* tampoc no hi és desconegut.

e) Síntesi i conclusions

A mode de resum, presentem a continuació dues graelles amb els diferents sistemes de determinants demostratius localitzats a la Terreta (donem com a referència les formes del masculí singular). La primera graella –vg. (71)– inclou les formes corresponents a cada localitat; als extrems de la graella s'inclouen els sistemes més diferenciats entre si. La segona graella –vg. (72)– està basada en la primera i n'és una versió simplificada que posa en relleu les coincidències i divergències de formes entre els diferents nuclis.

(71)

Sobrecastell La Ribera	Sopeira Areny El Pont de Montanyana	Els Masos de Tamúrcia La Torre de Tamúrcia Espluga de Serra El Pont d'Orrit	Castissent Sapeira Els Masos de Tamúrcia*
esto (est) ixo (ix) aguell	esto (est) eixo (eix) aguell	esto (est) / agosto - ague(s)t eixo (eix) / agueixo - agueix aguell	ague(s)t aguell

* Fem constar també els Masos de Tamúrcia en aquesta casella perquè un dels informants d'aquest nucli, JPG, ha optat pel sistema de demostratius *aguest*, *aguell*.

(72)

Sobrecastell La Ribera	Sopeira Areny El Pont de Montanyana	Els Masos de Tamúrcia La Torre de Tamúrcia Espluga de Serra El Pont d'Orrit	Castissent Sapeira Els Masos de Tamúrcia
esto (est)		agosto	ague(s)t
ixo (ix)	eixo (eix)	agueixo	agueix
aguell			

Si partim de la dicotomia que les formes simples i un sistema ternari corresponen a la varietat ribagorçana i que les formes reforçades i un sistema binari corresponen al pallarès, no hi ha dubte a l'hora de caracteritzar la Terreta administrativament ribagorçana també de lingüísticament ribagorçana, amb pervivència de dos sistemes de demostratius pràcticament idèntics –amb l'única distinció *ixo-eixo*–, i un sistema de tres graus de demostració. Adscriure la Terreta administrativament pallaresa a una varietat o a una altra és més difícil, atesa l'heterogeneïtat de les nostres dades. D'una banda hi ha les solucions dels quatre informants que presenten un sistema que podem caracteritzar de prototípicament pallarès (únicament formes reforçades i dos graus de distància): els dos informants de Castissent –és probable que no hi hagi hagut mai alternança de formes simples i reforçades, tenint en compte la seva localització més perifèrica dins de la Terreta–, la informant de Sapeira, que es desmarca del comportament de la resta d'informants grans de la Terreta, i l'informant jove dels Masos de Tamúrcia. Tanmateix, el sistema que podem qualificar de majoritari a la Terreta oriental és el dels informants que presenten un sistema doble amb alternança lliure de formes típicament ribagorçanes i formes típicament pallaresses –amb pervivència de tres graus en tots dos paradigmes. Aquesta situació d'alternança, però, és molt més “estable” en els informants de més edat: utilitzen unes i altres formes per igual. En informants més joves que presenten, com els anteriors, un sistema doble, la situació d'alternança és una mica menys “estable”: a vegades s'observa una prevalença d'unes formes per sobre d'unes altres.

De fet, ja hem vist a § *b*) i § *c*) que aquest polimorfisme de formes simples i reforçades en els demostratius personals no és un cas aïllat, sinó que estudis específics dedicats a les varietats ribagorçana i pallaresa ens donen evidències que l'alternança de formes simples i reforçades ha estat o és característica d'altres zones que s'inscriuen dins d'aquestes varietats (nuclis propers al coll de Perves, el Pont de Suert, Vilaller i, fins i tot, més a l'oest, Bonansa). L'alternança de formes típicament ribagorçanes i típicament pallaresses pot ser presa com un exemple de la confluència de ribagorçà i pallarès en aquests punts. A la Terreta, aquesta zona a cavall del ribagorçà i del pallarès, la situaríem no a tota la Terreta sinó concretament a la zona administrativament pallaresa de la Terreta, atès que són les formes simples les que penetren a l'àrea pallaresa i no pas les formes reforçades les que penetren a l'àrea ribagorçana. D'altra banda, a la zona ribagorçana la diferència entre les formes de segon grau *ixo-eixo* també s'ha d'entendre com una transició lògica del pallarès cap al ribagorçà: d'est a oest, *agueixo* > *eixo* > *ixo*, i no pas *agueixo* > *ixo* > *eixo*.

Finalment, des del punt de vista dels demostratius locatius, caracteritzem de ribagorçana la meitat oest de la Terreta (formes *ací*, *astí* i *allí* / *allà*, i pervivència dels tres graus), i de pallaresa, la meitat est (formes *ací* (*aquí*) i *allí* / *allà*, i reducció a dos graus). En aquest sentit, és interessant de destacar que, a l'àrea ribagorçana, la triple oposició es conserva, doncs, tant en els demostratius com en els locatius; a l'àrea pallaresa, en canvi, tot i el manteniment clar en una part dels informants del sistema de tres graus de distància en els demostratius, aquesta triple distinció és pràcticament inexistent en els adverbis. L'ús del sistema ribagorçà *esto*, *eixo*, *aguell* en els informants de la Terreta pallaresa està deslligat, doncs, del sistema locatiu ribagorçà *ací*, *astí*, *allí* / *allà*: no hi ha correlació, en aquest cas, entre demostratius i locatius.

VI.3.1.3 Apunts sobre els clítics pronominals

Els pronoms de primera i segona persona del singular (acusatiu i datiu), el reflexiu de tercera persona (singular i plural) i el partitiu centren el contingut d'aquest capítol. No s'ofereix, doncs, en aquest punt, una panoràmica general del sistema de clítics pronominals a la Terreta –no es recullen ni les altres formes simples dels clítics ni les combinacions pronominals. És cert que la inclusió en aquesta tesi dels trets lingüístics que s'hi estudien es justifica en una bona part dels casos per la condició d'isoglosses d'aquests trets; aquest cop, però, volem deixar constància de la forma que adopten els clítics assenyalats per la seva idiosincràsia, això és, el segment vocàlic [i] que caracteritza les formes plenes *mi*, *ti*, *si* i *ni*. D'altra banda, d'aquestes variants, com veurem, n'hem trobat poques referències a la bibliografia, per la qual cosa encara ens sembla més necessari dedicar-los un apartat d'aquest treball.

Les diferents parts de què consta aquest capítol són, com en capítols anteriors, les següents: presentació i comentari de les dades obtingudes en el marc d'aquest estudi (vg. § *a*)); recull de referències al tret objecte d'estudi en obres de caràcter general (vg. § *b*)), en estudis centrats en el pallarès o que inclouen alguna referència a una àrea o nucli pallaresos (vg. § *c*)) i en estudis centrats en el ribagorçà o que inclouen alguna referència a una àrea o nucli ribagorçans (vg. § *d*)); i, finalment, síntesi i conclusions (vg. § *e*)).

a) Presentació i descripció de les dades per a la Terreta

En el quadre que s'inclou a continuació (vg. (73)) es recullen de manera sintètica les solucions més habituals a la Terreta per a les formes simples dels clítics de primera i segona persona del singular (acusatiu i datiu), del pronom reflexiu (singular i plural) i del pronom partitiu. Els clítics es distribueixen en la graella segons la posició que ocupen respecte del verb i segons el context adjacent.³³³ Més endavant, en aquest capítol, es donen exemples contextualitzats dels clítics procedents del corpus recollit en el marc del nostre estudi (vg. (74) i (75)) i informació més concreta (vg. (76)) relativa a la distribució, entre els informants, de les variants de més interès que es presenten a (73). Les dades

³³³ En posició enclítica, en el context d'adjacència vocàlica, no només es contemplen els verbs acabats en vocal corresponents a formes d'imperatiu sinó també les formes d'infinitiu, per l'elisió característica de bona part del nord-occidental de la -r en les seqüències d'infinitiu més clític. També en posició enclítica, a banda de la semiconsonant (w#___), recollim el context postconsonàntic (C#___) en general, si bé aquest context fa referència, concretament, a les formes de gerundi (nt#___) i a algunes formes d'imperatiu acabades en consonant.

corresponents als clítics pronominals s’han extret, majoritàriament, dels fragments de conversa espontània que conformen el corpus d’aquesta tesi.

(73) Formes dels pronoms de primera i segona persona del singular (acusatiu i datiu), del pronom reflexiu (singular i plural) i del pronom partitiu a la Terreta

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta			
	PROCLISI		ENCLISI		PROCLISI		ENCLISI	
	___#C	__# V	w#___ C#___	V#___ (r)#___	___#C	__#V	w#___ C#___	V#___ (r)#___
1a sg.	[mi]	[m]	[mi]	[m]	[mi], [me]	[m]	[mi], [me]	[m]
	[me] al Pont de M.		[me] al Pont de M.					
2a sg.	[ti]	[t]	[ti]	[t]	[ti], [te]	[t]	[ti], [te]	[t]
	[te] al Pont de Mont.		[te] Pont de Mont.					
reflexiu 3a sg. i pl.	[si]	[s]	[si]	[s]	[si], [se]	[s]	[si], [se]	[s]
	[se] al Pont de Mont.		[se] al Pont de Mont.					
partitiu	[ni]	[n]	[ni]	[n]	[ni], [ne]	[n]	[ni], [ne]	[n]
	[ne] al Pont de Mont.		[ne] al Pont de Mont.					

Tal com es pot observar a (73), les formes que adopten a la Terreta els pronoms de primera i segona persona del singular, el pronom reflexiu de tercera persona i el pronom partitiu són diverses. En els contextos d’adjacència consonàntica, per exemple, tant en posició proclítica com enclítica, hem localitzat bàsicament dues formes plenes que es diferencien, de fet, per la vocal que ocorre en posició final: [me], [te], [se] i [ne] –solucions comunes a les de bona part dels parlars nord-occidentals i d’altres parlars del domini– i [mi], [ti], [si] i [ni] –solucions, com veurem, d’abast molt més reduït en el conjunt del domini lingüístic.³³⁴

³³⁴ El pronom partitiu amb [i] té en català nord-occidental una major extensió que no pas les formes amb [i] dels clítics de primera i segona persona del singular i del reflexiu de tercera persona. El DCVB, a banda de situar la variant *ni* al Pont de Suert (“*Ni* compres, de pomes? -No en compro.”), també la recull a Sant Martí de Maldà (“De figues, *ni* vols o no en vols?”) i a Riba-roja d’Ebre (“*Ni* teniu, de figues per a vendre? -No en tenim”). Valls (2013: 223) també destaca el fet que *ni* té en català nord-occidental un major rendiment que les formes *mi*, *ti* i *si* i apunta que una possible explicació d’aquest fenomen podria trobar-se en una

En posició proclítica les variants plenes tipus [me] i tipus [mi] apareixen, com ja s'ha dit, davant d'una forma verbal començada per consonant i sempre que el clític vagi precedit d'un mot acabat en consonant, o bé aparegui a principi d'oració o després de pausa, tal com ho exemplifiquen els casos procedents del nostre corpus que es recullen a continuació.

(74) Formes localitzades en posició proclítica en el context ____#C

	Formes plenes en	
	[i]	[e]
1a sg.	<p>“El foc <i>mi</i> fa por.”</p> <p>“<i>Mi</i> mataven los abres, les plantes.”</p> <p>“A Tercui hi viu una família que són holandesos, <i>mi</i> pareix.”</p>	<p>“En les mans <i>me</i> vai restregar els ulls.”</p> <p>“<i>Me</i> van dar vint-i-nou carbasses.”</p>
2a sg.	<p>“La fas al forn o com <i>ti</i> semblle.”</p> <p>“<i>Ti</i> fots un fart de riure.”</p> <p>“Se [els animals] van a Catalunya, <i>ti</i> fa la guia el veterinari; se é Aragó, <i>ti</i> fas la guia tu.”</p>	<p>“Al fermentar, pues <i>te</i> pot fer mal.”</p> <p>“<i>Te</i> daven lo mateix pes [de blat que de pa].”</p>
reflexiu 3a sg. i pl.	<p>“Demà quan [la terra] <i>si</i> seque una mica, hi passaré el roll.”</p> <p>“<i>Si</i> van casar el mateix dia.”</p> <p>“Molt tard, a la nit, <i>si</i> tancaven les portes.”</p> <p>“Primolar, <i>si</i> diu, pero pa escriure é Puimolar.”</p>	<p>“Els animals <i>se</i> posaven al rader.”</p> <p>“<i>Se</i> feva un vi molt bo ací.”</p> <p>“Si corgués molt, <i>se</i> cansaria.”</p>
partitiu	<p>“El gran <i>ni</i> ti trenta-vuit.”</p> <p>“<i>Ni</i> fan de tota, de mel, ara.”</p> <p>“En un hort i tres porcs no pots viure. <i>Ni</i> cal mil, de porcs.”</p> <p>“De faltas d'ortografia, <i>ni</i> feva molt pocas.”</p>	<p>“Una part d'ignorància pues tothom <i>ne</i> tenim.”</p> <p>“<i>Ne</i> tiven menos de confiança que l'aigua a la cistella.”</p>

En posició enclítica, aquestes mateixes formes plenes apareixen darrere de consonant o semivocal, concretament darrere de la forma verbal de gerundi i de formes verbals d'imperatiu acabades en consonant o semivocal [w]. Vegem-ne alguns exemples procedents també del corpus enregistrat:

gramaticalització de la combinació pronominal entre el partitiu i el datiu singular de tercera persona. Cubells (2009: 117) també recull ocurrences de *ni* en alguns parlars de la Ribera d'Ebre, varietats que presenten les formes *me*, *te* i *se* per als altres clítics estudiats. En aquest capítol hem optat per oferir un tractament simultani d'aquests quatre clítics i per proposar-ne una anàlisi conjunta.

	Formes plenes en	
	[i]	[e]
1a sg.	“Entén- <i>mi</i> .”	“Dis- <i>me</i> el que em vulgues dir.”
2a sg.	“Beu- <i>ti</i> [un vaso].”	“Beu- <i>te</i> [un vaso].”
reflexiu 3a sg. i pl.	“Ni secant- <i>si</i> el riu eren vist lo fondo.” “Anavan a rader [els animals], pues esperant- <i>si</i> .”	“Estan beient- <i>se</i> l’aigua.”
partitiu	“Fem- <i>ni</i> una mica més [d’entrevista].”	“Beu- <i>ne</i> un vaso [d’aigua].”

En els contextos d’adjacència vocàlica, els clítics estudiats prenen la forma asil·làbica [m], [t], [s] i [n]: la forma elidida en posició proclítica (“Jo *m*’hai apocat molt.”; “Depén de com *t*’ixca.”; “Al disembre, gener... quan *s*’escunça.”; “Enguan *n*’és l’an, de bellotes.”), i la forma reduïda en posició enclítica (“Puia *m* una remolcada d’alfals.”; “Fixa *t*.”; “Imagina *t*.”; “Compra *n*.”; “No sé com asplirà *m*.”; “Una manera de relacionà *t* un poc.”; “Ara en fe(r) *s* fosc.”; “Allavons subvencionaven tornà *n* a posar [de vinya].”). Generalment, els clítics també adopten la forma reduïda quan, en posició proclítica, van precedits, en la cadena fònica, per un mot acabat per vocal (“Jo-*m* vai quedar soltera.”; “Ara-*t* diré una cosa.”; “Ací no-*s* va conèixer guerra.”; “Si no pllou més que ara, no-*n* baixarà got d’aigua.”; “Ací no hi era senó una casa que-*n* tinguís [de vaques].”), si bé, en aquest mateix context, també hem detectat casos –tot i que amb menys freqüència– de formes plenes (“No *ti* preocupes.”; “No *te* cregues.”; “[...] perquè *te* trobes com a covard.” “Ja se’n feva de coses, pero *si* treballava en més pena que ara.”; “Ma germana *si* recorda de més coses que jo”; “Ho van llimpiar i *si* veuen trossets de paret.”; “I *se* va ascapar de montanya.”; “Aquí *ni* naix poca [d’aigua].”, entre d’altres). Aquests casos sense reducció no els associem a cap informant en concret i és fàcil, de fet, que un mateix informant alterni les formes plena i reduïda en aquest context: “Bestiar i crabes. Oh, que *ni* teniva dos-centes an aguell temps. Vaques, allavons, no-*n* teniven”.³³⁵

Tant les variants *me*, *te*, *se* i *ne* com les variants asil·làbiques recollides a la Terreta coincideixen amb els clítics de la majoria de varietats occidentals. Des del punt de vista

³³⁵ El manteniment de la forma plena tot i el context vocàlic precedent respon probablement a qüestions emfàtiques o de ritme de parla, tal com hem apuntat en el capítol dels articles per a algunes formes plenes que apareixen darrere de vocal (vg. § VI.3.1.1).

fonològic, totes dues variants conflueixen en una sola forma, atès que l'element vocàlic de les variants del tipus *me* generalment s'interpreta com una vocal de suport no lèxica –l'epèntesi típica i no marcada de les varietats occidentals, [e], inserida a la dreta– que permet la sil·labificació de grups consonàntics que o bé són mal formats per condicions universals (p. ex. *t'pot o *diz'm, en què la sonicitat no decreix del nucli al marge) o bé no s'adiuen amb les característiques específiques del català, que, per exemple, no admet, en general, codes complexes formades per elements del verb i elements del clític (com en *bew't o en *beien(t)'s); Bonet & Lloret, 1998: § 7; 2005). Les altres formes plenes localitzades a la Terreta, les del tipus *mi*, presenten una vocal que es podria interpretar, molt probablement, com una conversió de la vocal *e* en *i*, i, per tant, com una reminiscència d'un tancament en síl·laba final àtona característic de l'àrea xipella que, en aquest cas, afectaria la vocal inserida [e]. Tanmateix, seguint la proposta de Massanell (2011) per a les ocurrences d'aquest tipus localitzades a Coll de Nargó (Alt Urgell) –proposta també adoptada per Valls (2013)–, el fet que aquest tancament només afecti els quatre clítics pronominals descrits i no es localitzi en altres mots –o, si més no, no sistemàticament– fa que haguem de considerar aquesta [i], des del punt de vista sincrònic, com una epèntesi lèxicament condicionada, és a dir, limitada a aquests pronoms.³³⁶ La inserció de l'epèntesi [i] en comptes de la més general [e] també es pot justificar pel fet que els clítics són elements morfològics poc prominents –o febles– i, per tant, poden optar per seleccionar una vocal menys sonant i menys marcada (això és, la tancada no labial [i]) com a epèntesi alternativa (per a les qüestions de prominència i selecció de vocals epentètiques, vg. Lloret & Jiménez, 2008). Una anàlisi alternativa a la de considerar [i] com una epèntesi lèxicament condicionada seria la de considerar que som davant d'un cas d'al·lomorfa externa o d'al·lomorfa condicionada fonològicament (Mascaró, 1996; Lloret, 2011): tindriem, d'una banda, l'al·lomorf asil·làbic (/m/) quan la seqüència clític#verb o verb#clític es pot sil·labificar correctament segons els condicionaments universals i específics del català abans esmentats, i, d'altra banda, tindriem dos al·lomorfs sil·làbics (/mi/ i /me/) quan la seqüència clític#verb o verb#clític no es pot sil·labificar correctament. No hi hauria, però, cap condicionament que pogués seleccionar *me* o *mi* en cada cas i seríem davant d'un cas de variació lliure que, de fet, ens permetria explicar els

³³⁶ A banda dels clítics amb *i*, a la Terreta es localitzen alguns tancaments aïllats –*ferr*[i] 'ferro', *tard*[i] 'tarda' i *frar*[i] 'frare'–, els quals no es produeixen de manera sistemàtica.

casos, com veurem, en què a la Terreta pallaresa conflueixen els sistemes tipus *me* i tipus *mi*.

Pel que fa a la interpretació de la vocal –ja sigui [e] o [i]– com a epentètica o com a part de la forma subjacent, cal afegir que hem localitzat alguns exemples –molt aïllats– de formes plenes darrere de verb acabat en vocal: “Marxa-*te*”, “Cuida-*ti*”, “(A)gafa-*ti* xoriç”, els quals anirien a favor de la naturalesa no epentètica del segment vocàlic, perquè la seqüència de verb més clíctic no presenta cap problema sil·làbic i, per tant, no requereix cap vocal inserida. Hem optat per no prendre en consideració els exemples d’aquest tipus atès que són molt minoritaris i no hi ha, entre els exemples recollits, ni un sol cas d’infinitiu més clíctic –els casos més nombrosos d’adjacència vocàlica al nostre corpus– en què aparegui la forma plena; aquesta tan sols apareix darrere d’alguns casos aïllats d’imperatiu acabats en vocal, com els que hem recollit, on la presència de la forma plena es podria atribuir a qüestions emfàtiques o d’accent.

Encara amb relació a aquestes formes, destaquem que en les combinacions pronominals no apareixen mai les variants amb la vocal [i] i només ho fan les formes amb [e]: “Si estàs sola, tampoc no *me la* menjaria, io [la girella].”; “*Me’l* vai tindre que traure a la mili [el certificat d’estudis primaris].”; “*Me’ls* vai mirar un rato [els isards].”; “Cobrava 55 pessetes cada mes; *me’(l)s* van baixar a 47.”; “Un ou d’estos escaldat, que *te’l* sucavas allí.”; “Igual *te la* deixaria [la clau].”; “No *te ho* [te w] sé esplicar.”; “Allavons, pantalons, no *se’n* duva cap.”; “Si volevan una trumfa, *se’ls* eran de cultivar.”, etc. En molts dels exemples el segon element de la combinació pronominal correspon al pronom d’acusatiu de tercera persona, singular o plural, els quals presenten, des del punt de vista formal, paral·lelismes amb els articles determinats. En aquest sentit, és interessant d’observar que, tot i les coincidències evidents entre aquests dos elements lingüístics, els clíctics *me*, *te*, *se* mostren un comportament diferent si van seguits de l’article o bé si ho fan del pronom acusatiu: “Compreu-*mi las* entradas.” vs. “Compreu-*me-las*”.³³⁷ En el darrer d’aquests casos és probable que el tancament de *e* en *i* en síl·laba final de què parlàvem anteriorment per explicar les formes del tipus *mi* no es produís perquè va quedar bloquejat pel segon clíctic de la combinació pronominal. En aquest sentit ens podem plantejar que el límit entre clíctics pronominals preserva el timbre de la vocal o bé que la seqüència dels dos clíctics és

³³⁷ En tenim un testimoni ben clar a la cançó de les “Cobles de prastí”, recollida per Artur Blasco a l’Alta Ribagorça, a Durro, i recopilada en el treball *Del Pirineu estant*, del grup de música tradicional El Pont d’Arcalís. El primer vers de la tonada de la cançó diu així: “Mare, mare, feu-*mi els* trenes; mare, mare, feu-*me’ls* bé [...]”. Aquest exemple, a banda de destacar per l’ús de la variant femenina *els* corresponent a l’article i al pronom, que hem estudiat a § VI.3.1.1, il·lustra perfectament l’ús de la forma amb [e] quan forma part d’una seqüència pronominal.

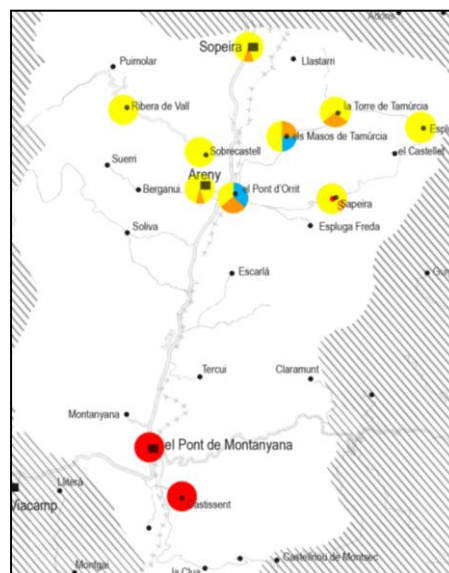
entesa com un sol mot, i, per tant, que el primer clíctic no coincideix mai amb la posició de síl·laba final, context necessari perquè es produeixi el tancament.³³⁸ Des del punt de vista de l'anàlisi sincrònica epentètica amb [e] o amb [i] que hem plantejat, és interessant destacar que la major prominència morfològica de la seqüència de clíctics (enfront dels clíctics aïllats) pot justificar la no-presència de la vocal epentètica menys sonant [i].

Quant a la distribució a la Terreta dels clíctics presentats fins ara, ens interessa especialment donar compte de les variants plenes –amb [e] i amb [i]– descrites, les quals són presents –amb certs matisos– a banda i banda del riu, tal com es pot observar a continuació.

(76) Distribució per informants de les formes tipus *me* i tipus *mi* a la Terreta

CLÍTICS	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																					
	Sopeira						la Ribera de Cornudella				Sobrecastell				Areny de Noguera						el Pont de Montanyana				els Masos de Tamúrcia				la Torre de Tamúrcia				el Pont d'Orit (Orit)				Espluga de Serra		Sapeira		Castissent	
	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSJ	MNS	AFE	APO	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB				
1a sg.																																										
2a sg.																																										
reflexiu																																										
partitiu																																										

MI, TI, SI, NI	amb presència de formes reforçades
ME, TE, SE, NE	
Vacil·lació MI/ME	amb presència de formes reforçades
EM, ET, ES, EN	amb presència de formes amb [i]
X No se n'han recollit formes.	

Segons el que es recull a (76), a la Terreta ribagorçana aquestes variants es distribueixen d'acord amb criteris geogràfics molt clars: les formes amb [i] són característiques de tots els nuclis tret del situat més al sud, el Pont de Montanyana, que no és la primera vegada –com es pot comprovar en altres capítols– que mostra un

³³⁸ Si optéssim per l'explicació de l'al·lomorfa externa que plantejàvem, l'al·lomorfe /mi/ estaria limitat a les seqüències de verb i un sol pronom.

comportament diferenciats respecte de la resta de nuclis ribagorçans. Només en el cas del pronom partitiu, s'han detectat, al costat de la forma plena *ne*, entre els informants grans d'aquest nucli, casos de *ni*.³³⁹ A (76) també hem deixat constància de les variants que alguns dels informants utilitzen al costat de les variants habituals amb [i]; són especialment evidents els casos de dues de les informants incloses en el grup dels informants joves –EGA, de Sopeira, i RSF, d'Areny–, les quals es desmarquen de la resta d'informants i vacil·len en l'ús de les formes del tipus *mi*: la primera combina les variants amb [i] amb formes reforçades, és a dir, del tipus VC, i la segona, amb formes reforçades i també del tipus *me*. Aquesta confluència de formes, que es tradueix en un sistema mixt, s'explica probablement per la pressió de l'estàndard central (formes reforçades) i per la de les formes majoritàries del nord-occidental (formes plenes amb [e]).³⁴⁰ Hi ha també altres informants, alguns pertanyents al grup d'informants de més edat, que presenten de manera molt aïllada formes reforçades; es tracta de variants que hem localitzat sobretot en posició inicial absoluta més que no pas darrere de mot acabat en consonant.

Quant a la distribució de les variants amb [e] i amb [i] a la Terreta pallaresa, tal com es pot observar en el quadre precedent, les formes del tipus *mi* són utilitzades per pràcticament tots els informants excepte per l'informant jove dels Masos, que utilitza només formes reforçades, i pels dos informants de Castissent, amb formes plenes amb [e], com al Pont de Montanyana. Si bé la resta d'informants presenten ocurrencies de les variants del tipus *mi*, no tots presenten aquestes formes com a solucions úniques sinó que és considerable el nombre d'informants –també n'hi ha entre els de més edat– que, al costat de les formes amb [i], presenta casos de formes plenes amb [e] –la variació és a l'àrea oriental més acusada que a l'occidental. Hi ha, a més a més, un informant, MBE (el Pont d'Orrit), amb alguns casos tipus *mi*, però majoritàriament amb presència de formes reforçades. Pel que fa a la presència de formes d'aquest tipus en altres informants, també aquí, tal com passava a la dreta del riu, hem detectat entre els informants grans casos més aviat esporàdics d'aquestes variants, sovint a principi de frase i amb la particularitat que a

³³⁹ Ja hem apuntat que *ni* té en català nord-occidental una major extensió que les formes *mi*, *ti* i *si*. En el cas concret del Pont de Montanyana sembla que les formes *ni* –que hem localitzat al costat de la majoritària *ne*– podrien respondre a la confluència del partitiu i del pronom locatiu *hi*: “Censats [ni] som un centenar.”; “La pell del gra, una vegada matxacada, [ni] fiques a dins.”; “...allà dalt, [ni] tenim una vinya molt gran”.

³⁴⁰ No n'hem deixat constància a la graella (76) perquè tenen, en aquests informants, un caràcter excepcional.

la riba esquerra n'hi ha més casos que es pronuncien amb obertura de la *e*- àtona inicial en [a] que no pas a l'altra riba.³⁴¹

Amb relació a l'adopció dels clítics amb [i] a la Terreta, cal que fem una breu referència a la forma que pren el pronom indefinit *qualsevol* (< QUALE SE VOLET) a la nostra àrea d'estudi. A banda de la variant [kolkéra] (també [kwalkéra]), documentada a la Ribera i a Sobrecastell, la forma majoritària a la Terreta és la que presenta el clíctic *si*: [konsiβól] (també [kunsiβól], [kwansiβól] i [kwalsiβól]). De la variant amb [i] fins i tot n'hem trobat ocurrences al Pont de Montanyana, on no tenim casos de les formes plenes amb la vocal [i]. A Castissent la variant documentada és amb [e]: [kunseβól].³⁴²

Dels quatre clítics estudiats en aquest capítol, el pronom partitiu mereix una atenció especial per la forma que adopta en les construccions impersonals existencials amb *haver*: “Ací, de carnisserias, *ny*'ha [náj] dos.”; “De taradanyas, bé *ny*'ha prou.”; “Ancara *ny*'ha alguna [d'oliva].”; “*Ny*'ha que no ho entenen.” (cf. “Sí que *n*'estam, de tranquil·las.”; “Sempre *n*'ham tingut algo [de vinya].”; “*N*'hai trobat un roglle [de moixarrines].”).³⁴³ Aquesta forma amb palatalització, *ny*' [ɲ], és característica de tota la Terreta i és resultat, molt probablement, de la fusió dels clítics *en* i *hi* –que en aquest tipus de construccions sempre apareixen en contacte– i de l'assimilació regressiva del punt d'articulació palatal que hi té lloc: *n'hi ha* [ni á] > [ɲj á] > *ny'ha* [náj].³⁴⁴ Els exemples dels nostres informants evidencien que *ny*' és resultat de la confluència d'aquests dos clítics quan es combinen davant del verb *haver* usat com a impersonal; només en un dels informants grans de la Torre de Tamúrcia hem documentat *ny*' amb el verb *haver* usat com a auxiliar (“La Irene se *ny'ha* fet una de maja [de casa].”; “A canvi, *ny'han* fet de molt majes [de cases].”; “Jo

³⁴¹ D'aquestes variants reforçades localitzades esporàdicament tampoc no n'hem deixat constància a (76).

³⁴² Cal tenir en compte que hem sentit força casos, sobretot entre alguns informants del grup joves, de les formes [kwalkjéra] i [kwalseβól], exemples de la pressió que exerceixen tant el castellà com el català estàndard.

³⁴³ Està molt estesa entre els informants la construcció “*ny*'ha vegades”, amb repetició pronominal. Segurament la presència de *ny*' en aquesta construcció deu estar lexicalitzada.

³⁴⁴ Recasens (1996: 257) assenyala que “[a]l domini occidental, i en rossellonès i alguerès, hi ha exemples de palatalització en el cas de mots d'ús freqüent en contacte ([ɲa] en lloc de *n'hi ha* i, fins i tot, l'infinitiu corresponent *nyaure*)”. De l'origen de l'element palatal en els casos estudiats, Arnal (1998) i Giralt (1998) n'ofereixen una bona síntesi en els seus treballs. Una bona part dels autors accepten que *ny*' és fruit, tal com hem dit, de la fusió del clíctic partitiu *en* i del clíctic originalment amb valor locatiu *hi* (Costa, Alcover, Badia, Moll); per a d'altres, *ny*' és l'evolució fonètica de *ne* davant de *a* (Gazdaru) o davant de vocal (Alvar) (apud Arnal, 1998: 318-319, i Giralt, 1998: 102-104). Tanmateix, per Arnal i Giralt, la darrera de les interpretacions té un inconvenient, perquè xoca amb les formes en què el pronom partitiu apareix seguit d'una [a] que no correspon a la vocal inicial del verb *haver* usat com a impersonal i on, malgrat això, no es produeix palatalització: “*n'ha* visto uno” i no pas “**ny'ha* visto uno”; “*n'agarras* una” i no pas “**ny'agarras* una” (els exemples són d'Arnal).

ny'hai vist moltes, de nevades.”; “A tres o quatre *ny'hai* dut, allà, ja.”), però el d’aquest informant és un cas aïllat.³⁴⁵ De fet, cal que fem una precisió sobre la dependència de *ny'* a la presència d'*haver* impersonal: a la nostra àrea d’estudi l’expressió de l’existència en altres temps verbals que no siguin el present també pot formular-se, en lloc de amb el verb *haver*, amb formes coincidents amb el verb *ser*, l’ús de les quals és generalitzat en l’imperfet.³⁴⁶ La variant palatalitzada es combina, també, doncs, amb *era*: *n'hi era* > *ny'era* (no pas *ny'haveva*). Vegem-ne alguns exemples: “Si *ny'era* algun que no volguís fideus: sopa.”; “A Barcelona, no *ny'era*, de pa.”; “Ma mare eran vuit germans; *ny'era* casats a Areny.”; “Pagesos, *ny'era* prou, que en feven, de vi.”; “Antes no *ny'era*, de granjas; antes eran corral i corralinas.” (cf. “No *n'eras* menjat mai [de girella]?”, on *eras* fa d’auxiliar). Igualment, trobem exemples en futur, si bé aquí la preeminència de *ser* no és tan evident com en l’imperfet i la palatalització no hi té lloc per la manca d’un element vocàlic a l’inici de la forma verbal: “La setmana que vi *n'hi* [ni] *serà* més [de corders].”, però “L’an que vi potser *ny'harà* un”.³⁴⁷ En darrer terme i amb relació a la vitalitat d’aquesta variant palatalitzada, val a dir que *ny'* s’estén per tota la Terreta i és pròpia de tots els informants.³⁴⁸

b) Referències a les variants *mi*, *ti*, *si* i *ni* en obres de caràcter general

El cert és que no hem trobat referències a aquestes variants en les obres consultades en aquest punt: no n’hi ha constància en el treball d’Alcover (1916-1917) “Els afixes pronominals davant i arrera el verb” ni a les gramàtiques de Badia (1951) i Moll (1952) ni als treballs dialectològics de Griera (1949), Veny (1982), Alegre (1991) i Veny & Massanell (2015), ni tampoc a Colomina (2002).

³⁴⁵ Tot i que es tracta d’exemples excepcionals dins del corpus, val a dir que hi detectem una certa coherència interna: d’una banda, sempre hi apareix el verb *haver* usat com a auxiliar (és a dir, no hi ha palatalització en casos com “*que *ny'aniriom*, de bruts”); de l’altra, en els exemples recollits *ny'*, a banda de recollir el valor partitiu, podria també recollir l’expressió del valor locatiu: “A canvi, *ny'han* fet de molt majes” > “A canvi, han fet *cases* molt majes *aquí*”. Simplement, però, pot ser que aquest informant hagi estès l’ús de *ny'* davant de qualsevol forma verbal d’*haver*, amb o sense valor impersonal.

³⁴⁶ Al capítol dedicat a la flexió verbal, incloem una breu referència a aquest tipus de construccions (vg. § VI.3.2.2).

³⁴⁷ Altres construccions impersonals que hem localitzat amb *ser* (i també *estar*) són, entre d’altres: “Sempre *ny'ha segut* / *estat* quatre”; “Ny’ha de *ser* / *estar* quatre”; “N’hi dau de *ser* / *estar* quatre”.

³⁴⁸ Hem localitzat casos esporàdics sense assimilació però són excepcionals, mai responen a una tipologia d’informants concrets i quan apareixen en un informant ho fan en alternança amb *ny'*, variant clarament majoritària.

c) Referències a les variants *mi*, *ti*, *si* i *ni* en els estudis específics sobre el pallarès

D'acord amb els treballs dedicats al pallarès o amb informació relativa a alguna àrea o nucli pallaresos, aquestes variants són o han estat característiques d'algun indret del domini pallarès. Coll (1991) no se'n fa ressò, però, tanmateix, Roca-Pons (1956: 77) localitza aquestes formes als pobles de la vall del Flamisell –[si péyen]–, tot i que assenyala que no són tan freqüents com les formes reforçades [a]m, [a]t, [a]s (o [e]m, [e]t, [e]s): [as péyen].³⁴⁹ Alturo & Fondevila (1986) també troben mostres de les variants plenes amb [i] als nuclis d'administració pallaresa contigus al coll de Perves. Valls (2013: 211) en dona notícia a Salàs de Pallars i a Sort, tot i que les variants amb [i] no són en aquestes localitats pallareses les úniques formes corresponents als clítics estudiats. Beà (2016: 211) també documenta les variants *mi*, *ti* i *si* en pallarès; puntualitza, però, que hi són escasses i que rarament apareixen a les valls del nord. Pel que fa al partitíu, Beà (2016: 214) també localitza casos de *ni*, però aquesta és la variant menys usada –les més habituals són, en aquest ordre, *an* i *ne*.³⁵⁰ D'altra banda, a Artés (2016), que pren la flexió clítica pronominal del pallarès com a base empírica de l'ànalisi teòrica que proposa per a la flexió nominal en català, no hem trobat referències a les formes amb [i].

Per proximitat geogràfica a l'àrea pallaresa, fem referència aquí al nucli de Coll de Nargó (Alt Urgell), on tant Massanell (2009, 2011) com Valls (2013: 211) recullen les formes amb [i] en alguns informants. Des del punt de vista diacrònic, Massanell apel·la, tal com hem explicat abans, a la regla de tancament de /e/ en [i] en síl·laba final àtona, oberta o travada, que s'atribueix al xipella i que, en aquest cas, afectaria la vocal epentètica del clíctic.³⁵¹ Tanmateix la no-operativitat d'aquesta regla –Massanell només localitza els casos dels clítics i les formes *natris* i *vatris* i no pas de manera sistemàtica en tots els informants–

³⁴⁹ Sobta la presència de les formes amb [i] no pas al costat de les corresponents formes plenes amb [e] sinó de les formes reforçades, les quals, com hem vist, Roca-Pons recull com a habituals en aquesta zona. En altres estudis dedicats al pallarès, concretament a les varietats de Cardós i Vall Ferrera (Coromines, 1935: 264) i d'Àneu (Sistac, 1998: 67), les formes localitzades són, juntament amb les formes asil·làbiques, *me*, *te* i *se*.

³⁵⁰ Beà (2016: 211, 213-214) documenta variants d'aquest tipus a la Pobleta de Bellvei, Montcortès, Gerri de la Sal, Peramea, Altron i Bernui.

³⁵¹ Sobre la vinculació d'aquestes formes al xipella, Massanell (2011: 178) en diu el següent: “Finalment hem de justificar les formes [ti], [si] i [ni] que hem recollit en alguns informants de Coll de Nargó. Ens sembla clar que, atesa la proximitat de l'àrea xipella (Tuixén no queda pas gaire lluny) i atès l'enxiquiment progressiu que aquesta pateix, es pot suposar que aquestes formes –i alguna altra que hem recollit, com *natris*, *vatris*– són restes d'un estadi anterior en què la presència de [i] en aquest context era general”. Valls (2013: 211) també recull les formes dels clítics amb [i] al nucli que ell mateix defineix com a “tradicionalment xipella” de Sant Ramon (Segarra).

fa que l'autora plantegi l'existència d'una epèntesi lèxicament condicionada per explicar aquests casos aïllats.

d) Referències a les variants *mi*, *ti*, *si* i *ni* en els estudis específics sobre el ribagorçà

Segurament, una de les primeres referències a aquestes variants –de fet, només als clítics de primera i segona persona– la trobem a Navarro (1908: 224), en el marc del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: “Els prenombs subfixes al verb: *te* y *me* son allà transformats en *ti* y *mi*, per ex.: *Festi pranllà. Donami una poma. Fesmi unes sabates*; forma que també s'assembla més a la llatina en sos datius *mihi, tibi*”. Navarro dona notícia d'aquestes formes però no n'especifica l'abast dins l'àrea ribagorçana i és per això que cal que repassem el contingut d'altres treballs per tal d'obtenir informació sobre l'extensió de les variants amb [i].

Alcover (1916-1917), que no deixava constància d'aquestes formes pronominals en el seu treball dedicat als clítics, posteriorment en recull exemples al DCVB i als quaderns de camp, concretament a Bonansa (Quadern VI, 1921) i al Pont de Suert (Quadern VI, 1921; DCVB, s. v. *ti* i *ni*).³⁵² En el treball posterior d'Alturo (1987) dedicat a aquesta localitat, les formes *mi*, *ti* i *si* formen part de la nòmina de trets que hi són característics, i així mateix ho ratifica Valls (2013: 211). Fora del Pont de Suert, hi ha constància de l'existència d'aquestes variants als pobles propers al coll de Perves situats immediatament a l'est del Pont de Suert (Alturo & Fondevila, 1986); als nuclis situats al nord-oest del Pont de Suert d'Espés –a la conca de l'Isàvena–, Bonansa, Castanesa (Haensch, 1960: 135; Haensch, 1962: 87) i Noals (ALEANR); i a Vilaller (Valls, 2013: 211), al nord del Pont de Suert.³⁵³

Val la pena afegir que les formes del tipus *mi* són desconegudes a la Llitera, on són característiques les formes plenes amb [e] (vg. Sistac, 1993: 162-163; Giralt, 1998: 62-63). Això mateix és vàlid per diversos punts de la Ribagorça situats al sud-oest i a l'oest de la nostra àrea d'estudi (vg. Viruete, 2009: 5, per a Benavarri; Moners, 2008: 47-48, per a Castigaleu).

³⁵² Els quaderns de camp donen exemples de *mi* i *ti* al Pont de Suert i recullen les formes *mi*, *ti* i *si* a Bonansa (Quadern VI, 1921) Alcover recull els casos “Los teus àngels *ti* soferan”, procedent de les Homilíes d'Organyà, i “Carboné, treu nos del bosch, *ti* pagarem”, fragment d'una cançó popular catalana, i destaca que en aquest ús, precedint el verb com a complement directe o indirecte, “la forma *ti* encara és viva al Ribagorça” (DCVB, s. v. *ti*). Pel que fa a la variant del partitíu *ni*, ja hem vist que el DCVB la documenta, no només al Pont de Suert, sinó també a Sant Martí de Maldà i a Riba-roja d'Ebre.

³⁵³ En prospeccions fetes –paral·lelament al treball de camp a la Terreta– a les zones del Pont de Suert i de la Vall de Boí, vam poder constatar que les formes *mi*, *ti*, *si* i *ni* hi són característiques i que hi són ben vives.

e) Síntesi i conclusions

D'acord amb les dades obtingudes a la zona ribagorçana de la Terreta, el Pont de Montanyana és l'únic nucli on les variants que hem localitzat com a pròpies són *me*, *te*, *se* i *ne*; a la resta de nuclis d'aquesta zona hi són característiques les variants plenes *mi*, *ti*, *si* i *ni*, que s'hi estenen amb poques vacil·lacions. Als nuclis de la zona pallaresa de la Terreta –tret de a Castissent–, les formes *mi*, *ti*, *si* i *ni* hi són les majoritàries, però la substitució d'aquestes variants per formes reforçades, i la confluència de variants tipus *me* i tipus *mi* en un mateix informant són molt més acusades que a la riba dreta del riu. Aquesta coexistència de les variants amb [e] i amb [i] en un mateix parlant que hem localitzat a l'esquerra del riu se'ns fa difícil d'explicar, però, de fet, ja hem observat, en el cas dels demostratius (vg. § VI.3.1.2), que la confluència de dos sistemes diferents en un mateix informant pot ocórrer a la Terreta pallaresa.

D'altra banda, ens interessa destacar en aquest apartat que les formes plenes estudiades permeten de constatar, novament, l'interès de la Terreta com a zona de pas d'isoglosses. Aquest cop –ja ho apuntàvem a l'inici d'aquest capítol– no es tracta d'un tret que ens permeti caracteritzar la Terreta de més pallaresa o de més ribagorçana: ja hem vist que hi ha constància de les formes *mi*, *ti*, *si* i *ni* en diferents punts del ribagorçà i del pallarès; a més a més aquestes referències sovint són aïllades i no disposem, de fet, de prou informació per delimitar amb exactitud quina ha estat o quina és l'extensió d'aquestes variants en el domini lingüístic català. Tanmateix, sí que podem aportar que el límit meridional d'aquestes formes es troba a la nostra àrea d'estudi en una línia més o menys horitzontal situada entre Areny i el Pont de Montanyana, que deixa aquest darrer nucli i el de Castissent fora de l'àrea de *mi*, *ti*, *si* i *ni*.

Finalment, volem afegir que, si bé, en general, les referències a les variants amb [i] localitzades a la bibliografia són, com ja s'ha apuntat, escasses i es tradueixen en una informació poc sistemàtica sobre aquest tret, les que atribueixen les variants amb [i] al Pont de Suert i a altres punts de l'Alta Ribagorça –entesa com a àrea geogràfica– són considerables. Ens interessa, doncs, destacar que les formes *mi*, *ti*, *si* i *ni*, documentades a la conca alta de la Noguera Ribagorçana, tenen continuïtat, al llarg del curs d'aquest riu, en els nuclis ribagorçans de la Terreta i també –tot i haver-hi més heterogeneïtat en les solucions– en els nuclis pallaresos.

VI.3.2 Flexió verbal

El nostre interès per la morfologia verbal de la Terreta, a la qual dediquem aquest capítol, ve suscitat per la manca d'una descripció que ofereixi una visió general de la flexió verbal a la zona. Treballs anteriors, com el de Haensch (1980) o Francino (1992), inclouen referències a aquest àmbit però se n'ocupen parcialment o bé de manera no sistemàtica. Amb un estudi de conjunt de la morfologia verbal de la Terreta com el que volem oferir tot seguit pretenem, d'una banda, donar compte, si existeix, de la diferenciació lingüística a la zona en un dels àmbits de la llengua que presenta més variació formal, i, de l'altra, obtenir informació, si és possible, de l'adscripció subdialectal de la zona.

Pel que fa a l'organització dels continguts, el capítol consta de dues parts. En la primera part es repassen els aspectes de més interès amb relació als temps simples i a les formes no personals (vg. § VI.3.2.1-VI.3.2.11).³⁵⁴ Principalment es fa èmfasi en les particularitats més notables que caracteritzen els parlars de la Terreta i els diferencien del català general, tant pel que fa als verbs pertanyents a les conjugacions regulars com pel que fa a verbs que presenten alguna irregularitat que interessa de destacar per als nostres objectius. Entenem per conjugacions verbals regulars les cinc classes establertes per Viaplana (1984, 1986), això és, classe I, exemplificada per *cantar*; classe IIa, sense increment (temàtic), exemplificada per *perdre*; classe IIb, amb increment (temàtic) velar, exemplificada per *beure*; classe IIIa, sense increment (temàtic), exemplificada per *sentir*; i classe IIIb, amb increment (temàtic) sibilant, exemplificada per *servir*.³⁵⁵ Val a dir que al llarg d'aquest primer bloc no s'ofereix una descripció exhaustiva de les dades obtingudes

³⁵⁴ En aquest capítol no es dedica cap apartat expressament als temps compostos, els quals, amb l'excepció del plusquamperfet d'indicatiu, no presenten, a la zona, particularitats destacables respecte del català general. En l'apartat dedicat a l'imperfet d'indicatiu (vg. § VI.3.2.2) ens ocuparem de la forma que adopta l'auxiliar en el temps de plusquamperfet.

³⁵⁵ Diversos autors parteixen en els seus treballs de la classificació proposada per Viaplana, basada en la consideració dels increments velar i prepalatal com a morfemes exponents temàtics de subclasse verbal: destaquem, especialment, en l'àrea del català occidental, el treball de Clua (1998) –per al valencià–, i els treballs de Creus (1997, 2001), Querol (2004, 2009), Massanell (2011) i Valls (2013) –per al nord-occidental–; la proposta de Viaplana també ha estat assumida per Perea (1997, 2002b). Quant a la denominació utilitzada per fer referència a l'increment propi de la subclasse IIIb, val a dir que tots els treballs que acabem de citar coincideixen a fer servir la denominació tradicional *increment palatal* o *prepalatal*, per tal com a bona part del domini català aquest increment inclou un segment amb aquest punt d'articulació. En el nostre treball, però, no hem adoptat aquesta denominació, perquè el segment que en altres indrets del domini es realitza com a palatal –i dona nom a l'increment– a la Terreta és sempre alveolar. Aquesta realització amb alveolar no es pot explicar a la nostra àrea d'estudi com a resultat d'un procés fonològic de despalatalització –fora dels paradigmes verbals, tampoc no hem detectat casos de despalatalització–, per la qual cosa hem optat per la denominació més general *increment sibilant*, que utilitzarem d'ara endavant. D'altra banda, destaquem que, respecte a la proposta de Viaplana, en lloc de *cantar* i *sentir* –que fa servir aquest autor en els seus estudis–, en el marc del nostre treball hem obtingut informació sistemàtica dels verbs *comprar* i *dormir*, els quals exerceixen, com els establerts per Viaplana, de verbs models per a les classes I i IIIa, respectivament.

per a cada informant, sinó que es presenten els resultats de manera general. Només puntualment, per a alguns aspectes concrets, s'inclouen quadres que recullen els resultats individuals. Aquesta primera part del capítol es tanca amb un apartat dedicat especialment al segment velar, per l'interès que les dades de la Terreta susciten amb relació a aquest element. Pel que fa a la segona part del capítol, s'ofereix una síntesi dels aspectes més rellevants i es recullen les conclusions principals que es poden extreure de les dades verbals (vg. § VI.3.2.12). D'altra banda, en els annexos es presenten distribuïts en graelles els paradigmes complets de divuit dels verbs que han constituït el nostre corpus d'estudi, amb l'objectiu que la disposició en taules de les diferents formes verbals faciliti l'accés a les dades i la comparació entre nuclis o zones (vg. § IX.3).

VI.3.2.1 Present d'indicatiu (PI)

Els aspectes del PI que presenten rellevància a la Terreta són diversos. Amb relació als verbs de la I conjugació, ens centrarem en les realitzacions del morfema de mode-temps de les persones 2, 3 i 6, i en la vocal temàtica que apareix a 4 i 5. Pel que fa a la II conjugació, centrarem la nostra atenció en la introducció de l'increment velar en la persona 1 d'alguns verbs, i destacarem algunes formacions corresponents a les persones 4 i 5. Quant als verbs pertanyents a la III conjugació, ens fixarem en el paradigma d'alguns verbs que introdueixen l'increment velar en la persona 1, i en els verbs amb introducció de l'increment sibilant. A banda d'aquestes qüestions, farem referència a les formes que adopten alguns verbs irregulars.

A la Terreta, les formes corresponents al paradigma de PI dels verbs pertanyents a la classe I són les següents:

(77) Formes de PI dels verbs de la I conjugació

Nuclis ribagorçans	Nuclis pallaresos i el Pont de Montanyana
kómp ^{ro}	kómp ^{ro}
kómp ^{ras}	kómp ^{res}
kómp ^{ra} ³⁵⁶	kómp ^{ra}
komprám	komprám/ém ³⁵⁷
kompráw	kompráw/éw
kómp ^{ran}	kómp ^{ren}

³⁵⁶ El grau de transcripció és ampla. No es reflecteix, doncs, la pronúncia velaritzada de *-a* final localitzada a la zona i que, com hem assenyalat a § VI.2.1.2, no és sistemàtica.

³⁵⁷ Posteriorment donarem compte de l'extensió concreta a la Terreta d'unes i altres formes, *-am* i *-au* i *-em* i *-eu*.

Deixant de banda les persones 4 i 5 dels verbs d'aquesta classe, l'única divergència observada en el PI és de naturalesa fonològica: té a veure amb la realització de /a/ en síl·laba final àtona travada i afecta, per tant, les persones 2 i 6.³⁵⁸ Tal com hem apuntat en el capítol dedicat al vocalisme àton (vg. § VI.2.1.2), als nuclis pallaresos de la Terreta i al Pont de Montanyana, hi és característic el fenomen pel qual /a/ àtona final es realitza [e] en síl·laba travada, mentre que als nuclis ribagorçans (amb l'excepció del Pont de Montanyana) no es coneix aquest fenomen. La forma corresponent a la persona 3, en canvi, és comuna a tota l'àrea d'estudi, atès que, a diferència del que ocorre a una bona part del català nord-occidental, els parlars de la Terreta desconeixen la regla fonològica morfològicament condicionada per la qual una /a/ en síl·laba final àtona oberta esdevé [e] quan es troba en una forma de tercera persona.³⁵⁹

Amb relació a les terminacions característiques de 4 i 5 PI en els verbs de la classe I, val a dir que la Terreta no mostra un comportament homogeni. A la nostra àrea d'estudi hem documentat, d'una banda, les solucions etimològiques o clàssiques *-am*, *-au*, amb el segment temàtic /á/ (*compr[á]m*, *compr[á]u*), i, de l'altra, les solucions més modernes, o dites també analògiques, *-em*, *-eu*, amb el segment temàtic /é/ (*compr[é]m*, *compr[é]u*).³⁶⁰ Com veurem, però, la distribució d'unes i altres formes presenta més complexitat a la zona oriental de la Terreta que no pas a l'occidental (vg. (78)).

³⁵⁸ També afecta, com veurem, les persones 2, 4, 5 i 6 de l'IInd i del Cond, és a dir, qualsevol terminació verbal amb *-a* àtona seguida de consonant.

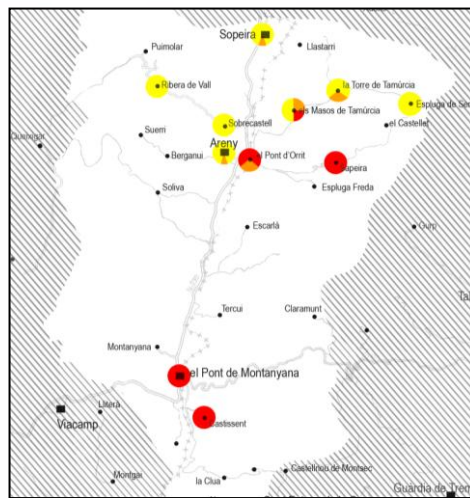
³⁵⁹ A la Terreta, hem registrat una única excepció, a la qual ja hem fet referència a § VI.2.1.2: JPG, dels Masos, adopta sistemàticament [e] com a marca de tercera persona. En aquest sentit, cal tenir en compte el temps que aquest informant, pertanyent al grup joves, ha passat a la Pobla de Segur, on va estudiar, però també la procedència de la seva mare, originària de Boí. Les úniques varietats del nord-occidental de què tenim constància que presentin la mateixa distribució complementària que hem descrit per als parlars pallaresos de la Terreta i per al Pont de Montanyana ([e] en síl·laba final àtona tancada: *compr[e]s* (2), *compr[e]n* (6), i [a] en síl·laba final àtona oberta: *compr[a]* (3)) són algunes varietats ebrenques (Veny, 1982: 104; Massip, 1989: 58; Viaplana, 1999: 149; Cubells, 2009: 144, 169; Valls, 2013: 172).

³⁶⁰ Per als verbs *anar* i *haver*, (*a*)*n*[á]*m*, (*a*)*n*[á]*u*, *h*[á]*m*, *h*[á]*u* i (*a*)*n*[é]*m*, (*a*)*n*[é]*u*, *h*[é]*m*, *h*[é]*u*.

(78) Distribució de les desinències de 4 i 5 PI dels verbs de la I conjugació per informants

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																	
Sopeira						la Ribera de Cornudella				Sobrecastell			Areny de Noguera				el Pont de Montanyana			els Masos de Tamúrcia			la Torre de Tamúrcia			el Pont d'Orrit (Orrit)			Espluga de Serra		Sapeira		Castissent				
APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APQ	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB

Terminacions -am, -au
Terminacions -em, -eu
Vacil·lació

D'acord amb les dades recollides, les terminacions *-am*, *-au* són pròpies de tots els nuclis administrativament ribagorçans excepte del més meridional –el Pont de Montanyana–, on les úniques terminacions que hi són característiques són *-em*, *-eu*. En canvi, als nuclis administrativament pallaresos es fa més difícil de donar compte de la distribució de les diferents terminacions: els informants de Castissent i Sapeira opten sense vacil·lacions per les desinències *-em*, *-eu*; als altres nuclis, els informants grans tendeixen a conservar les formes etimològiques (hi ha alguna vacil·lació aïllada) mentre que els pertanyents al grup joves adopten quasi sistemàticament (hi ha encara alternança de formes en un informant, EBA) les terminacions *-em*, *-eu*. Això no ocorre als nuclis ribagorçans de Sopeira, la Ribera, Sobrecastell i Areny.³⁶¹ Les formes verbals amb la vocal temàtica /á/ es mantenen en aquests nuclis amb plena vitalitat, no només entre els informants grans sinó també entre els joves, si bé s'ha detectat algun cas de vacil·lació entre aquests darrers (MBA, Sopeira; MNS, Areny). Tot i aquestes vacil·lacions, el grau d'adopció de les formes no patrimonials a la dreta del riu no és comparable amb el dels informants joves de l'esquerra del riu, on el procés de substitució de les solucions originals per les no

³⁶¹ L'existència de les terminacions etimològiques ja ha estat documentada a Areny (ALEANR, vol. XII, mapa 1614; Haensch, 1980: 224) i a la Ribera (Haensch, 1980: 224).

autòctones és molt evident. Tot i l'adopció de les desinències *-em* i *-eu* en detriment de les tradicionals per part d'aquests informants, podem dir que la Terreta, amb l'excepció d'algun nucli, constitueix –o ha constituït– una de les àrees perifèriques del català en què les desinències *-em* i *-eu* no han arrelat, així com en balear i en altres parlars pirinencs i nord-occidentals (Pérez Saldanya, 1998: 180).³⁶²

Pel que fa als verbs de la II conjugació, recollim les formes de primera persona dels verbs *córrer* i *perdre*, per la variació que hi hem detectat i per la introducció, en algunes solucions, de l'increment velar propi de la subclasse IIb. El verb *córrer*, per exemple, presenta majoritàriament tres variants diferents a 1 PI: dues amb segment velar, [kóre] i [kóry], i una sense velar, [kóro]. De totes tres, [kóre] és la forma més habitual i l'hem localitzada, en general, tant als nuclis ribagorçans (amb l'excepció del Pont de Montanyana) com als pallaresos (amb l'excepció de Castissent). L'altra forma amb velar, [kóry], és característica del Pont de Montanyana, on també se sent, tot i que de manera més esporàdica, [kór].³⁶³ La variant més corrent al Pont de Montanyana, [kóry], és també la solució per què han optat majoritàriament els informants pertanyents al grup joves d'Areny i de Sobrecastell que han abandonat la variant [kóre]. A Castissent, hi hem localitzat la variant [kóro], la qual és també adoptada, en alternança amb la forma amb velar [kóre], per alguns dels informants joves de l'àrea pallaresa.³⁶⁴ També el verb *perdre* presenta més d'una variant a la Terreta: al costat de [pérðo] se senten [pér] i [pérðek] (o, molt esporàdicament, [pérðik]). En aquest cas, la forma sense velar és la majoritària i la que se sent a pràcticament tots els nuclis, excepte entre els informants del Pont de Montanyana, on [pér] és la forma habitual, i entre els informants de la Ribera i els

³⁶² Per tenir una idea aproximada de l'abast que tenen les desinències etimològiques actualment en l'àrea nord-occidental, vg. Valls (2013: 136). A principi de segle les solucions clàssiques gaudien en aquesta àrea d'una major extensió geogràfica: Segons dades de *La flexió verbal en els dialectes catalans*, d'Antoni M. Alcover i F. de B. Moll, recollides el 1906, el 1918 i el 1921, hi ha presència de formes etimològiques a Vilaller, Bonansa, el Pont de Suert, Benavarri, Alós d'Isil, Esterri d'Àneu, Isavarre, Llavorsí, Sort, la Torre de Cabdella, la Pobla de Segur, Tremp, Organyà, Artesa, Pradell de Sió, Balaguer, Lleida, la Granadella, Riba-roja d'Ebre, Gandesa, Calaceit i Tortosa. En alguns punts, però, les terminacions clàssiques ja apareixen recollides al costat de les analògiques, que han acabat per substituir les primeres. La Terreta, en tant que territori on majoritàriament sí que s'han conservat les desinències *-am*, *-au*, les quals han retrocedit en altres punts del nord-occidental, pot ser considerada com una *relic area*, terme que manllevem de Valls (2013: 136) i que aquest autor pren de Chambers & Trudgill (1980: 94).

³⁶³ Les formes de 2 i 3 PI són arreu [kóres] i [kóre]; només al Pont de Montanyana hem localitzat, al costat d'aquestes solucions, les variants [kórs] i [kór], corresponents al paradigma de [kór] (1).

³⁶⁴ Destaquem que les variants per què opten alguns dels informants joves de la Terreta en detriment de la forma [kóre] no coincideixen a banda i banda del riu: [kóry] a la dreta, i [kóro] a l'esquerra.

informants grans de Sopeira i Sobrecastell, els quals utilitzen [pérðek].³⁶⁵ Per raó de l'interès de les realitzacions amb velar localitzades a la Terreta (a banda de les que acabem de recollir, també hi ha, com veurem, ocurrencies amb velar entre els verbs de IIIa), s'ha inclòs un apartat final (vg. § VI.3.2.11) dedicat exclusivament al segment velar, concretament a la naturalesa morfològica d'aquest element i a la seva distribució al llarg de tot el paradigma i de totes les classes verbals.

Amb relació a les persones 4 i 5, destaquem que en alguns verbs de la II conjugació, tipus *caure*, *creure* o *vere* [bére], hem localitzat, al costat de les corresponents solucions amb iod ([kajém], [kajéw], p. ex.), formes en què no s'articula la iod intervocàlica, com en valencià general: [kaém], [kaéw].³⁶⁶ A la Terreta, aquesta absència de la iod no només caracteritza 4 i 5 PI, sinó que també es troben formes amb hiat a l'imperfet ([kaéβa]) i, com en valencià, al gerundi ([kaén]); aquestes solucions alternen sempre a la Terreta amb les corresponents formes amb iod. Semblantment als casos de *caure*, *creure* i *vere*, els verbs *beure* i *moure* també presenten per a 4 i 5 PI dues solucions, això és, amb semiconsonant i sense –[bejém] i [mojém] i [beém] i [moém]–; les solucions amb [β] al radical són desconegudes a la zona d'estudi.³⁶⁷ També per al verb *coure*, a banda de [koém] i [koéw], hem sentit les solucions amb iod [kojém] i [kojéw]. Tots els verbs esmentats fins ara presenten, doncs, les dues variants descrites. Precisament, en algunes varietats del català, aquests verbs es distingeixen, entre d'altres, per les variants del radical de 4 i 5 PI: –[β] (*movem*, *moveu*), –[j] (*veiem*, *veieu*) i –∅ (*coem*, *coeu*) (vg. Wheeler, 2002: 668-669); a la Terreta, en canvi, aquesta distinció no existeix, perquè tots aquests

³⁶⁵ La variant [pérk], pròpia del Pont de Montanyana, és paral·lela a la variant [kórk], que, de manera més aïllada, hem documentat en aquesta mateixa localitat per al verb *córrer*. Pel que fa a [pérðek], val a dir que aquesta variant té a la Terreta un abast molt més reduït que la forma equivalent de *córrer* [kórek]. D'altra banda, tot i el paral·lelisme existent entre les formes de primera persona d'aquests dos verbs, no hi ha correspondència entre les formes de 2 i 3 PI: [pérðek], [pérs], [pér] vs. [kórek], [kóres], [kóre]. Només a la Ribera hem documentat, al costat de [pérðek], les formes [pérðes] i [pérðe] per a 2 i 3 PI i no de manera sistemàtica.

³⁶⁶ A banda del valencià, les variants sense semiconsonant tipus *caem*, *creem*, *veem* es localitzen en diversos punts de l'àrea nord-occidental com ara Fraga (Galan & Moret, 1995: 60), la comarca de la Terra Alta (Navarro, 1996: 122) i, de manera no sistemàtica, a la comarca de la Ribera d'Ebre (Cubells, 2009: 145).

³⁶⁷ Aquestes solucions també tenen correspondència en les formes d'imperfet ([bejéβa] i [mojéβa], i [beéβa] i [moéβa]) i de gerundi ([bején] i [mojén], i [beén] i [moén]). Del verb *deure*, se n'han obtingut mostres procedents dels fragments de parla espontània: [dejém] per a 4 PI i [déβa] per a 3 IInd.

verbs conflueixen en la solució doble $[-j]/-\emptyset$.³⁶⁸ Pel que fa a la tria d'unes o altres formes per part dels parlants, es fa difícil, d'acord amb les dades recollides, d'establir un criteri clar de distribució: sí que s'observa que els informants grans d'arreu de la Terreta tendeixen a utilitzar les variants amb iod mentre que els joves tendeixen a adoptar les variants sense iod; es tracta, però, d'una tendència que no ens permet d'arribar a cap conclusió definitiva.³⁶⁹ Pel que fa al verb *vere*, a banda de les variants amb iod [bejém] i [bejéw] i de les corresponents variants sense iod [beém] i [beéw], es localitzen a la Terreta les solucions [bém] i [béw], que presenten un nombre lleugerament superior d'ocurrències respecte de les altres dues variants, probablement perquè, d'aquesta manera, s'evita la igualació amb les solucions corresponents al verb *beure* [bejém] i [bejéw] i [beém] i [beéw]. A la Ribera hem documentat per al verb *vere* una forma alternativa a les anteriors, [beðém] i [beðéw], amb conservació de la consonant final etimològica del radical *ved-*. Dins d'aquest mateix grup de verbs, també hi podem incloure el verb *escriure*, que presenta a la Terreta la vocal temàtica pròpia dels verbs del segon grup $[-eskriém]$ i $[-eskriéw]$ (també $[-eskrié\beta a]$ i $[-eskrién]$), i que, com els verbs anteriors, també pot presentar la variant amb iod intervocàlica ($[-eskrijém]$, $[-eskrijéw]$, etc.), si bé el nombre d'ocurrències amb iod és considerablement inferior.³⁷⁰ Per al verb *viure*, però, que comparteix amb *escriure* l'adopció de la vocal temàtica /é/ a $[biém]$, $[biéw]$, i a $[bié\beta a]$ i $[bién]$, no hem localitzat cap resposta amb iod: $*[bijém]$, $*[bijéw]$.³⁷¹ Al costat de les solucions tipus $[biém]$ també hem sentit, amb freqüència, les variants alternatives $[biskím]$ i $[biskíw]$ (i $[biskí\beta a]$ i $[biskín]$, per a l'Ind i el gerundi): en aquest cas, el radical *visqu-* selecciona les formes de la classe III, a diferència del radical *vi-*, que selecciona les de la classe II. Es fa difícil donar compte de la distribució d'aquestes solucions amb radicals diferents, les quals fins i tot poden arribar a trobar-se en règim d'alternança en un mateix parlant, semblantment al que passa en altres varietats del català amb les formes de gerundi

³⁶⁸ Wheeler (2002: 669) deixa constància de les formes *beiem*, *moiem* i *coiem*, etc. de l'alguerès, que s'han assimilat als verbs del tipus *caure*, i de les formes del valencià *caem*, *caeu*, *creem*, *creeu*, *veem*, *veeu*, etc., les quals, amb la no-articulació de la iod del radical, perden la distinció respecte dels verbs com *coure*.

³⁶⁹ De fet, fins i tot hem detectat, tot i que no de manera recurrent, casos de vacil·lació interna en un mateix informant tipus $[kaém] \sim [kajém]$, o $[kaém]$ i $[kaé\beta a]$, però $[kajén]$.

³⁷⁰ Per al verb *escriure* també s'han localitzat variants amb obertura de la vocal àtona inicial: $[askriém]$.

³⁷¹ Probablement l'absència de la iod s'explica per la presència de la vocal alta anterior. Notem que tampoc no presenten iod les formes 4 i 5 PI del verb *riure*: $[riém]$, $[riéw]$. En canvi, sí que hem trobat casos aïllats d'inserció de iod en l'imperfet: $[rijé\beta a]$ i també $[rejé\beta a]$.

vivint i *visquent*. Pel que fa al verb *dir*, les solucions majoritàries són [diém] i [diéw], però en alguns informants grans (APB, Sopeira; AFE, el Pont de Montanyana; MBM, Castissent) se senten les formes amb velar [diyém] i [diyéw].

Pel que fa als aspectes més rellevants amb relació a la conjugació III, val a dir que un nombre reduït de verbs de la subclasse verbal IIIa adopta a la Terreta l'increment velar propi d'alguns verbs de II, el mateix que hem observat en algunes de les variants de 1 PI corresponents a *córrer* i *perdre*: a pràcticament tots els nuclis, doncs, hem documentat casos de [dórmik], [mórik] i [óβrik]. El paradigma complet de PI d'aquests verbs és el següent (prenem com a exemple *obrir*): [óβrik], [óβris], [óβri], [oβríw], [oβríw], [óβrin].³⁷² Aquestes formes verbals, però, no es localitzen a la Terreta de manera sistemàtica: d'una banda, una forma com [dórmik] pot aparèixer en un mateix nucli al costat, com veurem, d'altres solucions –sense increment ([dórmo]) o amb increment sibilant ([dormísko] o [dormíso])–, i, de l'altra, el fet que aquestes solucions siguin adoptades en un determinat verb –*obrir*, per exemple– no suposa necessàriament l'adopció de formes paral·leles a, per exemple, *dormir*; és a dir, [óβrik] i [dormísko] poden formar part del sistema verbal d'un mateix parlant. Només a la Ribera aquestes solucions apareixen en un major nombre de verbs del grup III i de manera més regular; a més a més, a banda de les formes amb velar corresponents a *dormir*, *obrir* i *morir*, hem localitzat, en aquest nucli, les variants [síntek], [túsek] i [kúzek].³⁷³ A continuació, presentem els paradigmes de PI recollits a la Ribera per als verbs *dormir* i *sentir* (vg. (79)), els quals coincideixen en la introducció d'una velar a la persona 1, però presenten, com veurem, un tret diferenciador.

(79) Formes de PI característiques de la Ribera corresponents a verbs de la III conjugació

dórmik	síntek
dórmis	síntes
dórmi	sínte
dormím	señtím ³⁷⁴
dormíw	señtíw
dórmin	sínten

³⁷² També són habituals les formes de 4 i 5 PI pronunciades amb tancament de la *o* en [u]: [uβríw], [uβríw].

³⁷³ També hem sentit la forma corresponent a 1 PI del verb *mentir* [míntek] (LGA, la Ribera de Cornudella).

³⁷⁴ També [sintím] i [sintíw].

Tal com es pot observar en les formes recollides a (79), el paradigma de *dormir* –com els d’*obrir* i *morir*– es caracteritza per la inclusió del segment vocàlic *i* a 2, 3 i 6, vocal que també precedeix la velar a la persona 1. El paradigma de *sentir* –com *tossir* i *cosir*– presenta formes paral·leles a les de *dormir* quant a l’aparició d’un segment vocàlic, però la vocal que apareix a 2, 3 i 6, i davant de la consonant velar a 1, és *e* en lloc de *i*, com en els verbs de la II conjugació *córrer* (*córr[e]c*, *corr[e]s*, *corr[e]*, *corr[e]n*) o *perdre* (*pèrd[e]c*, *perd[e]s*, *perd[e]*, *perd[e]n*).³⁷⁵ Aquests elements vocàlics, que analitzem com a marques de mode-temps a 2, 3 i 6, els analitzem a la persona 1 com a parts de l’increment velar, basant-nos en l’aparició en altres punts del paradigma de la mateixa seqüència, és a dir, del segment velar precedit de vocal *e* (*-ec*) o de vocal *i* (*-ic*).³⁷⁶

Els verbs pertanyents a la subclasse IIIb presenten a la Terreta l’increment propi del bloc occidental, *-isc-*, que adopta a la zona d’estudi, per a la primera persona, les solucions [ísk] i [ís], les quals es distribueixen d’aquesta manera sobre el terreny: les formes tipus [serβísko] es localitzen a l’àrea ribagorçana de la Terreta, i les del tipus [serβíso], a la pallaresa, si bé l’increment [ísk] ha penetrat també en aquesta darrera zona i és adoptat per algun dels informants joves (vg. (80)). Les altres persones del PI amb increment presenten formes comunes a banda i banda del riu: les solucions [serβíses] (2), [serβís] (3) i [serβísen] (6); l’únic element diferenciador, doncs, es troba en els increments que apareixen a la persona 1: [ísk] i [ís].³⁷⁷ La Ribera, altre cop, mostra un comportament particular: hem localitzat en aquest nucli per a 1 PI variants dels tipus [serβísek] i [kuísek]; ara bé, aquestes realitzacions no són sistemàtiques i apareixen al costat de les corresponents [serβísko] i [kuísko].³⁷⁸

³⁷⁵ Recordem que aquestes formes del verb *perdre* amb *e* a 2 i 3 –*perd[e]s* i *perd[e]*– precisament només les hem localitzat a la Ribera. Els paradigmes complets de PI dels verbs *morir*, *tossir* i *cosir*, que no hem reproduït a (79) ni en el cos del text, són els següents: [mórik], [móris], [móri], [morím], [moríw], [mórin]; [túsek], [túses], [túse], [tosím], [tosíw], [túsen]; [kúzek], [kúzes], [kúze], [kozím], [kozíw], [kúzen]. Les formes de 4 i 5 les hem transcrit amb [o], però alternen amb les solucions amb tancament en [u].

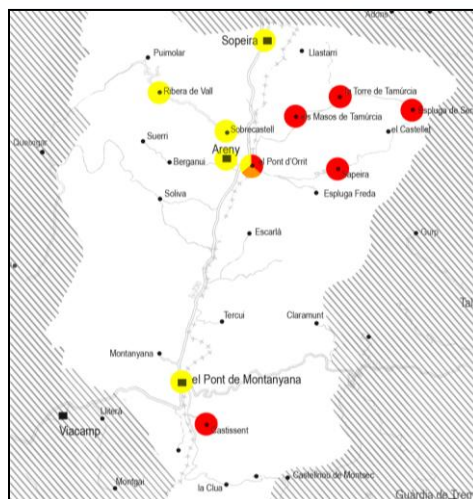
³⁷⁶ Per a una justificació en aquests termes, vg. l’apunt dedicat a l’extensió velar (§ VI.3.2.11).

³⁷⁷ D’acord amb les dades de principi del segle XX procedents de *La flexió verbal en els dialectes catalans*, sembla que el riu Noguera Ribagorçana marcava la divisió entre les formes verbals amb *-isco*, a l’oest del riu, i les formes verbals amb *-isso*, a l’est del riu. Aquesta mateixa distribució, marcada pel riu, és la que hem trobat a la Terreta.

³⁷⁸ Fem referència a l’alternança [ísk]~[ís]~[ísek] a l’apartat VI.3.2.11, dedicat principalment a l’increment velar però amb alguna referència també al de tipus sibilant.

(80) Distribució dels increments [ísk] i [ís] a 1 PI per informants

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																	
Sopeira						la Ribera de Cornudella				Sobrecastell			Areny de Noguera							el Pont de Montanyana			els Masos de Tamúrcia			la Torre de Tamúrcia			el Pont d'Orrit (Orrit)		Espluga de Serra		Sapeira	Castissent			
APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECP	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSJL	MNS	AFE	APD	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	CMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB

Quant a la subclasse IIIa, val a dir que bona part dels verbs que la integren introdueixen, per analogia, l'increment característic dels verbs de IIIb (p. ex.: [koʒísko]/-[ísko], [tošísko]/-[ísko], [koʎísko]/-[ísko]).³⁷⁹ Hi ha alguns verbs, però, que es mostren més resistents que d'altres a la inserció de l'extensió: en són alguns exemples, com hem vist, *dormir*, *obrir* i *morir*, que no sempre es conjuguen seguint el model de IIIb (*dormir*, a més a més de presentar el paradigma tipus [dórmik], [dórmis], [dórmi], [dórmin], també es conjuga com a [dórmo], [dórms], [dórm], [dórmen]). *Sentir* n'és un altre cas: deixant de banda el paradigma que hem localitzat únicament a la Ribera tipus [síntek], [síntes], etc., alternen a la zona els paradigmes [sín̄to], [sín̄s], [sín], [sín̄ten] i [señtísko]/-[ísko], [señtíses], [señtís], [señtísen]. Tanmateix, la tendència que els verbs de la subclasse IIIa es conjuguin seguint el model dels de IIIb és força generalitzada i no hem observat, en aquest sentit, diferències rellevants entre els parlants de la Terreta, tret del cas singular de la

³⁷⁹ A Sobrecastell hem sentit casos aïllats amb sonorització de la velar: [koʎisyo]. També en el PS: [koʎisya].

Ribera, amb predomini, com hem apuntat, de formes tipus [mórik], [móris], [móri], [mórin]; [túsek], [túses], [túse], [túsen], etc., per a verbs pertanyents a IIIa.³⁸⁰

Per acabar, recollim les formes de PI corresponents a alguns verbs irregulars. Els verbs *anar* i *fer* presenten solucions dobles a la primera persona: [báj] i [fáj] i [báj] i [fáj], i, si bé s'observa una certa tendència a l'aparició de les formes amb velar davant de mots començats per vocal i de les formes sense velar davant de mots començats per consonant, les variants sense velar són, de fet, les més habituals i apareixen, sovint, també seguides de vocal: “[báj] a vere el metge”. Quant al verb *haver*, [há] és la forma majoritària per a 1 PI i hi ha també algun cas aïllat de tancament: [hé].³⁸¹ Per al verb *vere*, hem documentat a la Terreta variants paral·leles a les de *fer* i *anar*, [béj] i [béj], però en aquest cas no sembla que la distribució vingui marcada pel context fònic, atès que hem recollit molts casos de la variant amb velar seguida de mot començat per consonant: p. ex., “[béj] moixons”. El verb *viure* presenta les variants de primera persona [bík] i [bísko], que es distribueixen alternativament per tota la zona amb la particularitat que, al paradigma amb [bík], li corresponen, normalment, les formes [biém] i [biéw], mentre que les variants [biskím] i [biskíw] corresponen al paradigma amb [bísko]. Destaquem també les formes de segona persona amb simplificació consonàntica [sás] ‘saps’ i [bós] ‘vols’, les quals s'estenen, com en altres punts del català nord-occidental, per tota la nostra àrea d'estudi. Els verbs *tindre* i *vindre* presenten formes idèntiques a tota la Terreta, amb *i* a 2, 3 i 6 –[tíns], [tí] i [tínen], i [bíns], [bí] i [bínen]–; pel que fa a les persones 4 i 5, hi ha oscil·lació entre les formes amb *i* –[tiním], [tiníw]; [biním], [biníw]– i les formes amb *e*.³⁸² Finalment, hem localitzat les formes del verb *ser* corresponents a 2 i 3 PI [és] i [é], generals a tota la zona d'estudi.³⁸³ Per a 3 PI, també hi ha exemples d'adopció de [és], però

³⁸⁰ És significatiu que a la Ribera l'increment velar aparegui en verbs pertanyents a IIIa i no en verbs de la conjugació IIb, els quals, de fet, ja es caracteritzen per la introducció sistemàtica de l'increment sibilant.

³⁸¹ També se sent, tot i que molt esporàdicament, la variant més moderna *he*. Quan apareix, però, ho fa en alternança amb la forma genuïna i no es presenta mai com a solució única

³⁸² Només al Pont de Montanyana tots els informants han optat per les formes [tiním], [tiníw] i [biním], [biníw].

³⁸³ No hem fet cap referència explícita a la forma de primera persona del verb *ser*, que a tota la Terreta és [sók], i no pas [sík], forma pròpia de parlars ribagorçans més occidentals (vg. Giral, 1998: 290; Viruete, 2007-2008: 117; Moners, 2008: 58, entre d'altres). Amb relació a les persones 2 i 3 d'aquest mateix verb, cal tenir en compte que, quan en l'evolució del llatí es perdé la *-t* de la tercera persona, ES i EST es confongueren en una mateixa forma. Aquesta homofonia es resolgué amb l'eliminació de la *-s* de 3 (tu [és], ell [és] > tu

són més aviat escassos i principalment es localitzen, tal com fa notar Giralt (1998: 224) a la Llitera, en les construccions introduïdes per *és que* (“*És que* ma germana l’han operat.”).³⁸⁴

VI.3.2.2 Imperfet d’indicatiu (IIInd)

Les formes d’imperfet d’indicatiu que hem localitzat a la Terreta es caracteritzen pel fet de presentar una aproximant bilabial a totes tres conjugacions, tal com passa a la resta de parlars ribagorçans i pallaresos, a punts de l’Alt Urgell i d’Andorra, i en alguerès.³⁸⁵ Altres llengües romàniques –bona part de l’italià, el retoromànic, el gascó i l’aragonès– segueixen aquest mateix model (per a exemples concrets d’aquestes llengües, vg. Pérez Saldanya, 1998: 186, i Casanova, 2002: 255). Pel que fa a l’origen d’aquesta consonant a les conjugacions II i III, diversos autors consideren que la bilabial és de naturalesa etimològica, és a dir, que hi ha conservació de la consonant llatina -B- a totes les conjugacions; d’altres en defensen l’origen analògic i atribueixen l’aparició de la consonant bilabial a la influència dels imperfets de la conjugació I sobre les altres conjugacions.³⁸⁶ Tant Pérez Saldanya (1998: 187) com Casanova (2002: 255-256) consideren que la consonant labial en català nord-occidental, així com en gascó i aragonès, té caràcter etimològic. De fet, segons Pérez Saldanya, el manteniment de la -B- llatina en aquestes zones, que vindria avalat per la documentació antiga, pot ser considerat com un

[és], ell [é]), que es produí per analogia amb la forma de tercera persona dels altres verbs, que no presentava consonant final (Casanova, 1986: 473). Pérez Saldanya (1998: 124) explica que “la *s* del radical es reanalitzà com a marca de segona persona i, consegüentment, s’eliminà aquesta consonant de la tercera persona: *tu és* vs. *ell é*”.

³⁸⁴ Giralt (1998: 224) atribueix l’ús de *és* en lloc de *é* en les frases introduïdes per *és que* a un préstec del castellà (en els parlars lliterans de transició) o bé del català general (en els parlars més orientals de la Llitera). A més a més, cal tenir en compte que el caràcter de marcador de *és que* en les construccions en què *és* ja no regeix un subjecte i *és que* ja no s’interpreta com un verb seguit d’una conjunció, sinó que s’ha reanalitzat com una unitat fixada, pot afavorir l’adopció de *és*: “*És que* ma germana l’han operat” (cf. “Lo curiós *é* que...”). Per a un estudi aprofundit de les construccions encapçalades per *és que* en català oral, vg. Marín & Cuenca (2012).

³⁸⁵ Les dades més recents de què disposem sobre punts d’aquestes àrees són les recollides per Massanell (2011: 288-290) i Valls (2013: 169). Massanell localitza casos de /ba/ com a morf de mode-temps per a totes les classes verbals en alguns parlants de Coll de Nargó. Cap dels informants de la Seu –la parla dels quals també és objecte d’estudi d’aquesta autora– no presenta el morf /ba/ fora dels verbs de la I conjugació. Per la seva banda, Valls també localitza el morf /ba/ a totes les conjugacions en alguns dels informants de Coll de Nargó, i, com Massanell, no en troba casos a la Seu. Fora de la comarca de Alt Urgell, Valls recull –en alguns llocs de manera generalitzada o gairebé generalitzada i en d’altres no tant– les variants amb /ba/ a totes les classes verbals a les localitats de Vilaller, Pont de Suert, Benavarri, Tolba, Camporrells, Tamarit de Llitera, Rialp, Sort i Salàs de Pallars. També a Andorra la Vella-Escalades i a Ordino en documenta algun cas, tot i que de manera força esporàdica, especialment a la primera localitat. Carrera (2003) en dóna notícia a la Noguera, concretament a la Vall d’Àger, on n’hi ha mostres molt escadusseres.

³⁸⁶ No aprofundirem en aquesta qüestió, però remetem a Casanova (2002: 256, nota 6), Giralt (1998: 239), Saura Rami (2003: 222, nota 229) i Carrera (2003: 10, nota 8), els quals inclouen en els seus treballs una síntesi de les diferents teories a l’entorn de la naturalesa de la consonant labial a les conjugacions II i III.

tret que “constitueix una característica areal que s’estén a l’una i l’altra banda dels Pirineus”.³⁸⁷

Pel que fa a les dades que hem recollit a la Terreta, reproduïm a continuació els paradigmes d’IInd corresponents a *comprar*, *perdre* i *dormir*.

(81) Formes d’IInd corresponents a les classes I, II i III

kompráβa	perðéβa	dormíβa
kompráβas/es	perðéβas/es	dormíβas/es
kompráβa	perðéβa	dormíβa
kompráβam/em	perðéβam/em	dormíβam/em
kompráβaw/ew	perðéβaw/ew	dormíβaw/ew
kompráβan/en	perðéβan/en	dormíβan/en

D’entrada, és destacable el sincretisme entre les persones 1 i 3 –ja hem assenyalat amb relació a 3 PI que tots els parlars de la Terreta desconeixen la regla fonològica morfològicament condicionada per la qual una /a/ en síl·laba final àtona oberta esdevé [e] quan es troba en una forma de tercera persona–; això es tradueix en la igualació de les formes 1 i 3 en l’IInd i també en el condicional. Per a les persones 2, 4, 5 i 6 hem recollit dues variants diferents: a l’esquerra de la barra es transcriuen les que se circumscriuen als nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta (amb l’excepció del Pont de Montanyana), i, a la dreta, les pròpies dels nuclis d’administració pallaresa i del Pont de Montanyana. Aquestes dues variants es diferencien únicament, com les solucions de 2 i 6 PI, per la realització de /a/ en síl·laba travada.

Tot i que no n’hem deixat constància entre les formes recollides a (81), no podem passar per alt les respostes de dos dels informants de la Terreta administrativament pallaresa que per a les persones 4 i 5 presenten solucions en què /a/ es realitza [o]: [kantáβom], [kantáβow].³⁸⁸ Cal puntualitzar que els dos parlants que opten per aquestes realitzacions pertanyen al grup d’informants grans –TNG, Torre de Tamúrcia; ACG, Espluga de Serra– i precisament mostren en general un alt grau de conservadorisme en la parla: és probable, doncs, que aquestes terminacions amb [o], ara residuals, haguessin

³⁸⁷ En alguerès, en canvi, Pérez Saldanya (1998: 187) qüestiona el caràcter etimològic de la consonant labial de l’imperfet, la presència de la qual es podria atribuir a l’influx de l’italià o d’alguns parlars sards. També Casanova (2002: 256) al·ludeix a la influència de l’italià per explicar les formes d’imperfet amb /ba/ en alguerès.

³⁸⁸ S’han localitzat variants paral·leles a les persones 4 i 5 del condicional i de l’IS. Massanell (2011: 287, 293, 312), que n’ha registrat alguns casos a l’Alt Urgell, postula una regla segons la qual /a, e/ subjacents esdevenen [o] en síl·laba final àtona travada per /m/ o /w/.

gaudit temps enrere d'una major extensió en alguns punts de la zona oriental de la Terrera.³⁸⁹

D'altra banda, cal tenir en compte que en el corpus recollit també s'han detectat solucions aïllades amb caiguda de [β] intervocàlica, que atribuïm a una realització molt feble de l'aproximant bilabial i no pas a un procés de canvi lingüístic, atès que aquestes solucions amb pèrdua de l'element aproximant s'han localitzat a totes les conjugacions –no només a II i III–, en població d'edat avançada, mai de manera sistemàtica i sempre al costat de les corresponents solucions amb bilabial. En són alguns exemples [anáem] (MAS, Torre de Tamúrcia), [anáam] (JBS, Sopeira), tot i el xoc entre vocals idèntiques, [día] i [teníen] (APP, Masos de Tamúrcia), [féan] (REP, Sobrecastell), etc.

Si ens fixem, novament, en els paradigmes recollits a (81), notem que les formes d'imperfet característiques de la Terreta, a banda de divergir de les del català general pel fet de presentar l'al·lomorfe /ba/ a totes tres conjugacions, també en divergeixen perquè a cadascuna de les conjugacions correspon una vocal temàtica diferent: /á/ per als verbs de la classe I, /é/ per als de la classe II, i /í/ per als de la classe III. Ara bé, aquesta diferenciació entre els verbs de II i de III –amb les terminacions *-eva* i *-iva*, respectivament: *perdeva* i *sentiva*– no és comuna a tota l'àrea del català nord-occidental on és característic el manteniment de la consonant labial com a marca d'imperfet, sinó que en algunes zones els imperfets de les conjugacions II i III comparteixen la vocal temàtica /í/: *perdiva* i *sentiva*.³⁹⁰ El sistema d'IIInd que distingeix cadascuna de les classes verbals (*-ava*, *-eva*, *-iva*) és, a grans trets, característic de l'àrea de parla ribagorçana –amb l'excepció de la zona oriental de la Llitera– i també ho és, ja en domini pallarès, de la vall del riu Bòsia o de Sarroca de Bellera, i de la Vall Fosca (vg. Coll, 1991: 27).³⁹¹ El sistema amb una sola terminació per als imperfets de les classes II i III, amb la vocal temàtica /í/, es localitza en punts d'Andorra i de l'Alt Urgell, avança cap a l'oest i s'estén per tot el domini pallarès, exceptuant les valls pallareses que acabem d'anomenar, i és també el sistema característic

³⁸⁹ Dins l'àmbit nord-occidental, Alcover recull les realitzacions *cantàv[o]m* i *cantàv[o]u* a Andorra la Vella, la Seu d'Urgell, Organyà, Alós d'Isil, Isavarre, Esterri d'Àneu, Llavorsí, Sort, la Torre de Cabdella, la Poble de Segur, Boí, Vilaller i el Pont de Suert.

³⁹⁰ Les dades de *La flexió verbal* donen una descripció aproximada de l'extensió dels verbs de la II conjugació en *-iva*. Recollim, concretament, les ocurrències del verb *córrer*: *corriva* és la forma documentada per Alcover a Andorra la Vella, la Seu d'Urgell, Organyà, Ponts, Artesa de Segre, Alós d'Isil, Esterri d'Àneu, Llavorsí, la Poble de Segur, Tremp, Sant Salvador de Toló i Tamarit de Llitera; *correva* és la solució recollida a la Torre de Cabdella, Boí, Vilaller, Bonansa, el Pont de Suert i Benavarri.

³⁹¹ A la Vall Fosca, concretament a la Pobleta de Bellveí, Roca-Pons (1956: 79) hi registra casos de *corriva*.

de la part oriental de la Llitera (Giralt, 1998: 244).³⁹² La Terreta en la seva totalitat se circumscriu, com mostren les dades de (81), a l'àrea on és propi el sistema de triple distinció.

En darrer terme, recollim les formes que adopten alguns verbs de la II conjugació en l'IInd i que tenen un interès especial. Paral·lelament al que hem descrit per a les persones 4 i 5 PI, els verbs amb /w/ al radical (*beure, moure, ploure, caure, creure, coure, traure*, etc.) poden prendre en l'IInd dues formes diferents, amb presència o absència de iod: [bejéβa]/[beéβa], [mojéβa]/[moéβa], [pɫojéβa]/[pɫoéβa], [kajéβa]/[kaéβa], [trajéβa]/[traéβa], etc.³⁹³ Els verbs *riure* i *escriure* també presenten una solució doble, però [eskriéβa] i [riéβa] són les formes majoritàries mentre que el nombre d'ocurrències de les variants [eskrijéβa] i [rijéβa] és molt més reduït, potser per l'influx de la vocal anterior palatal /i/ en el radical d'aquests verbs, que pot haver afavorit l'absorció de la iod.³⁹⁴ També segueix, parcialment, el model d'aquests verbs el verb *viure*, que presenta la forma [biéβa], però no l'alternativa amb iod. En consonància amb el que hem observat a 4 i 5 PI, l'imperfet de *viure* també es forma sobre el radical *visqu-*, el qual sempre va seguit de la terminació característica dels verbs de la classe III: [biskíβa].³⁹⁵ D'altra banda, cal destacar les formes [díβa], [féβa] i [béβa], corresponents als verbs *dir, fer* i *vere*. Al costat de la forma majoritària [díβa] (< DĪ(CE)BAM), també se sent, de manera esporàdica, la solució [diéβa], que s'explica, probablement, per analogia a les formes arizotòniques de la conjugació regular dels verbs de II.³⁹⁶ Per al verb *vere*, la solució [béβa] (< *VEEBA <

³⁹² És interessant l'observació de Carrera (2003: 12), que considera la Noguera –on els imperfets amb bilabial a les conjugacions II i III devien ser antigament majoritaris– com a “testimoni de la clara continuïtat geogràfica que devia existir, en la seqüència [iβ] dels imperfets de la segona, entre les zones pallareses i lliteranes”.

³⁹³ S'observa en l'IInd la mateixa tendència apuntada en el PI: els informants grans opten preferentment per les formes amb semiconsonant i els informants joves per les formes sense semiconsonant. Insistim que es tracta només d'una tendència.

³⁹⁴ De fet, la forma que Haensch (1980: 224) recull a la Ribera i a Areny per a l'IInd d'*escriure* és *escriyeba* (respectem la grafia utilitzada per l'autor). És possible que antigament la forma [eskrijéβa] gaudís de més extensió que ara.

³⁹⁵ Haensch (1960: 116, 129, 145-146) posa en relleu la correspondència a un sol verb de formes pròpies de dues conjugacions diferents: en són alguns exemples *eskribiba* vs. *escriguéba*, *bibíba* vs. *biskéba*, *redíba* vs. *riguéba* (les primeres són pròpies de Bissaurri i d'Espés; les segones de Castanesa i de Bonansa). Destaquem, d'aquestes solucions, que presentin radicals diferents, com en el cas de *viure* a la Terreta, en funció de si la terminació que hi ha a continuació correspon a la conjugació II o a la III. A la zona oriental de la Llitera, Giralt (1998: 295) recull les formes *viiva* i *visqueva*, amb una correspondència radical-conjugació inversa a l'observada a la Terreta: *vieva*, *visquiva*.

³⁹⁶ El verb *dur* no es va incloure com a ítem de l'apartat del qüestionari dedicat a la morfologia verbal. En les converses semidirigides, però, hem localitzat el cas d'IInd [dúβa] (< DŪ(CE)BAM). Aquesta solució té una

VI(D)ĒBAM) és la més utilitzada a la Terreta, però també hi ha ocurrencies de [beéβa] i algun cas de variant amb iod, [bejéβa] (aquestes darreres formes, menys freqüents que [béβa], coincideixen amb les formes d'IInd de *beure*; probablement per això són substituïdes per la forma més curta, que evita la confusió entre els verbs *vere* i *beure*).³⁹⁷ A la Ribera hem documentat la forma [bedéβa], amb el radical *ved-*, comú a 4 i 5 PI i al gerundi. Quant al verb *fer*, [féβa] (< *FAEBA < FA(C)ĒBAM) és l'única forma que hem localitzat a la Terreta. També és destacable l'IInd dels verbs *fuire*, *tindre* i *vindre*, amb la vocal temàtica dels verbs de la III conjugació: [fúíβa], [teníβa] i [beníβa] (també [tiníβa] i [biníβa]; aquest tancament és sistemàtic al Pont de Montanyana).

Una darrera consideració amb relació a formes verbals que presenten particularitats en l'IInd és el que d'entrada interpretem com l'absència de les solucions corresponents al verb *haver* en aquest temps verbal. La variant plena *haveva* i la reduïda *heva* (o *eva*, tal com la recull Veny, 1982: 102), documentades en alguns parlars ribagorçans (Sistac, 1993: 204; Giralt, 1998: 270-271; Viruete, 2007-2008: 121), són desconegudes a la Terreta i, al seu lloc, hi trobem unes solucions formalment coincidents amb les del verb *ser*: [éra], [éras]/-[es], [éa], [éram]/-[em], [éraw]/-[ew], [éran]/-[en].³⁹⁸ Això confereix una fesomia particular a les realitzacions de plusquamperfet d'indicatiu ("Io no hi *era* nat guaire, al tros.", "Només t'*era* vist un camí.", "De tot *érem* criat, natres.", "Encara no mos *érem* casat.", "Ací, de llanega, se ny'*era* fet molta.".)³⁹⁹ Aquestes formes tipus *era* també es

evolució paral·lela a la del verb *dir*, [díβa] (< DÍ(CE)BAM). No hem documentat en els textos les solucions [duéβa] i [dujéβa], però això no vol dir que no siguin presents a la zona.

³⁹⁷ Per a l'IInd de *deure*, hem localitzat, procedent de mostres de parla espontània, la forma [déβa], paral·lela a la del verb *vere*, [béβa].

³⁹⁸ Ens sembla interessant de recollir la hipòtesi que planteja Suïls (2008: 235-236) segons la qual, de la mateixa manera que en baix-ribagorçà s'arriba a una identitat completa de *ser* i *haver* per analogia del segon verb sobre el primer (Ell *èra* el primer que *eva* arribat > ell *èva* el primer que *èva* arribat), en alt-ribagorçà aquesta analogia s'ha pogut produir a la inversa, és a dir, del verb *ser* sobre el verb *haver* ("Ell *era* el primer que *eva* arribat > ell *era* el primer que *era* arribat) (Els exemples provenen de Suïls; la cursiva és nostra). D'acord amb les consideracions d'aquest autor, doncs, seriem davant d'un cas d'analogia fonològica entre els imperfets d'*haver* i *ser* i, per tant, hauriem d'entendre *era* com la forma d'imperfet corresponent al verb *ser* i com la forma d'imperfet corresponent al verb *haver*. La presència d'*era* com a auxiliar de plusquamperfet no s'hauria d'interpretar, doncs, com a resultat d'una tria entre *haver* i *ser* basada en criteris morfosintàctics.

³⁹⁹ Alturo (1995) duu a terme un estudi en el marc de la comunitat de parla del Pont de Suert centrat en les construccions de plusquamperfet d'indicatiu, atès que en aquest temps verbal l'autora observa una variació en la tria d'*haver* i *ser* com a auxiliars que no observa en cap altra forma verbal composta (la resta de formes verbals compostes utilitzen sempre *haver*). Partint d'aquesta situació, Alturo pretén determinar quins són els factors lingüístics i socials que afavoreixen l'ús d'*haver* al Pont de Suert en el plusquamperfet d'indicatiu. Tot i l'interès indubtable d'aquest treball, cal tenir en compte, tal com remarca Suïls (2008: 234), que l'alternança d'auxiliars que aquesta autora detecta al Pont de Suert no és històricament autòctona i que és el resultat d'un procés de canvi que té com a punt de partida la forma *era* com a únic auxiliar. El fet que la substitució d'*era* per *havia* sigui més acusada al Pont de Suert que en altres indrets de l'àrea ribagorçana es

localitzen a la Terreta en les construccions en imperfet tant de tipus presentacional o existencial (“No *hi era* aigua correnta pe las casas.”, “Quan vam arribar, potser *hi era* tres-centas personas a la cua.”, “A Barcelona, no ny’*era*, de pa.”) com d’obligació (“Allavons ia mos *érem* d’aspavilar com podévem.”, “*Eras* de prucurar que hi posasses tant d’aigua i tant de sal sosa.”, “T’*era* de (ha)ver dit que puiasses anit.”, “Qué hi *eren* de fer les dos soles allà baix?”).⁴⁰⁰ Les solucions que hem recollit es poden generalitzar a la totalitat dels informants enquestats en el marc del nostre estudi, si bé alguns adopten la forma *era* com a imperfet de manera sistemàtica i d’altres en alternança amb la forma *havia*. Aquesta darrera variant l’hem localitzada, al costat d’*era*, en força informants de l’àrea administrativament pallaresa de la Terreta –en general, però, *era* és la forma preferent–; a l’àrea ribagorçana pràcticament no hem localitzat cap cas de la forma *havia*.⁴⁰¹

Suïls (2006, 2008) ha indagat en la distribució d’*haver* i *ser* en alt-ribagorçà i a banda dels contextos citats, que tenen en comú l’expressió del passat, ha examinat amb detall les construccions presentacionals, atès que, en aquest tipus de construccions, la forma corresponent a *ser* no només substitueix *haver* en l’expressió de l’existència en el temps d’imperfet d’indicatiu (“Hi *era* molta canalla.”) sinó que el verb *ser* pot depassar l’àmbit de l’imperfet i estendre’s a altres temps verbals (“Se hi *fos* tanta canalla, calria més pati.”, “No penso que n’hi *siga* tantes, de cases.”), si bé l’única construcció existencial en què la forma corresponent a *ser* és adoptada sistemàticament és l’imperfet.⁴⁰² A diferència del que passa en les construccions existencials, *ser* no s’estén del plusquamperfet a altres

deu a les característiques sociolingüístiques particulars d’aquesta localitat. Pel que fa a estudis previs dedicats a la Terreta, val a dir que tant Haensch com Francino es fan ressò de l’existència de la forma d’imperfet tipus *era* a la Ribera, a Areny (Haensch, 1980: 225) i a Sopeira (Francino, 1992: 143).

⁴⁰⁰ Pel que fa a l’expressió de l’obligació, cal tenir en compte que la construcció “*era de* + infinitiu” alterna arreu de la Terreta amb la perífrasi “*teniva que* + infinitiu”.

⁴⁰¹ L’alternança *havia* / *era* que hem detectat en els informants de l’àrea oriental de la Terreta no respon, d’entrada, a cap esquema de distribució i sembla aleatòria. Només en un dels informants –ACG, Espluga de Serra– *havia* s’ha especialitzat com a auxiliar del plusquamperfet d’indicatiu i *era* com a nucli de les construccions presentacionals en imperfet.

⁴⁰² Val a dir que no hi ha casos de construccions presentacionals en present d’indicatiu i amb SN -definit que adoptin *ser* (“*En aquella casa *hi són* unes dones”, “*En aquella casa *hi é* molta tranquil·litat”). Suïls (2008: 239-240) destaca el contrast entre les construccions en present d’indicatiu i en imperfet: en les primeres, *ser* apareix amb SN +definit (“En aquella casa *hi són* tots els vostres llibres”) i *haver* amb SN -definit (“En aquella casa *hi ha* unes dones”); en les segones, *ser* és l’únic verb que hi pot aparèixer i la diferència entre un SN +definit (“En aquella casa *hi eren* tots es vostres llibres”) o un SN -definit (“En aquella casa *hi era* unes dones”) ve marcada per la presència o no de concordança. Pel que fa a la generalització de *ser* en les construccions presentacionals, Suïls (2008: 238) la descriu d’aquesta manera: “[...] un cop dins de la construcció existencial, el verb *ser* deixa d’estar sotmès a la restricció morfològica que només l’admet en imperfet d’indicatiu (ja siga com a auxiliar del plusquamperfet, ja siga com a modal en *haver de*). Altrament dit, un cop arribats a les construccions existencials deixem de tindre el que proposàvem com a al·lomorf d’*haver* i ens trobem, tot i que opcionalment i amb les restriccions que descriuré, davant un funcionament independent com a verb *ser*”. Els exemples recollits en aquest paràgraf per mostrar l’extensió de *ser* en les construccions existencials els hem extret de Suïls (2008: 237, 245).

temps compostos ni de la perífrasi d'obligació en imperfet a la perífrasi d'obligació expressada en un altre temps.

Lluny d'aprofundir en aquesta qüestió, la qual mereixeria una anàlisi emmarcada dins de l'àmbit de la sintaxi que per les característiques del nostre estudi no podem oferir –recordem que aquesta tesi no tracta qüestions de sintaxi ni de lèxic–, volem deixar constància que les dades localitzades a la nostra àrea d'estudi situen majoritàriament la Terreta en l'espai que Suïls denomina *alt-ribagorça*.⁴⁰³ A banda dels contextos a què ens hem referit amb adopció de les formes tipus *era*, hem detectat a la Terreta casos de *ser* també en les construccions presentacionals: “Van quedar dos famílies [...]; n’hi va *estar* dos que es van quedar hasta que s’han mort.”, “A Espluga, después de la guerra ja no n’hi va *ser* més, de capellà.”, “Hi ha *estat* hores que s’hi ha futut una nevada a primers d’hivern, i a l’abril ancara ny’era.”, “Casas que hi *sig*a gent jove no n’hi ha guaires, ia.”, “Casa Carmeta... hi deva *ser* alguna dona que es deva dir Carmeta.”, “Sempre hi ha *segut* / *astat* quatre igllésias.”, “La setmana que vi hi *serà* cinc famílies.”, “Ny’ha de / N’hi ti que *ser* quatre.”, etc.⁴⁰⁴ Com Suïls, però, notem que construccions paral·leles a aquestes també poden admetre *haver*: l’adopció de *ser* hi és, doncs, opcional, a diferència del que passa amb la construcció existencial en imperfet, que sempre es forma amb la solució corresponent a *ser*.

⁴⁰³ De fet, Suïls (2008: 226) apunta que, a banda d’incloure dins de l’alt-ribagorça “la vall de Boí, la vall de Barravés, i la vall del Valiera, inclosa la plana de les Paülis fins al límit amb el benasquès (òbviament també s’hi haurien d’incloure les valls adjacents de Viu-Erta-Malpàs, Gotarta-Igüerri, i Cirés-Buira-Betesa)”, probablement calgués ampliar l’àrea de l’alt-ribagorça “Ribagorça avall fins a la línia del Montsec” –cosa que inclouria clarament la Terreta–, “i cap a l’oest incloent una part de la vall de l’Isàbena si no tota”.

⁴⁰⁴ Per al present d’indicatiu, hem localitzat construccions existencials amb *ser* només quan el SN és +definit: “Allà, que ara t’ansenyaré, *hi é* la pila de batei.”, “Allí a la plaça, de on ara *hi é* el telèfono...”, “Astí fora *hi són* los gossos.”, “A casa Domenc *hi són* los caçadors”.

VI.3.2.3 Present de subjuntiu (PS)

En línies generals, podem dir que, a la Terreta, hi conviuen dos sistemes diferents de PS (vg. (82a) i (82b)), els quals presenten formes idèntiques per als verbs de la classe I, però divergeixen en la resta de classes.⁴⁰⁵

(82a) Model A

kómpre	pérðeɣa (pérðiyà)	béɣa	dórmiɣa, dormíska	serβíska
kómpres	pérðeɣas (pérðiyas)	béɣas	dórmiɣas, dormískas	serβískas
kómpre	pérðeɣa (pérðiyà)	béɣa	dórmiɣa, dormíska	serβíska
komprém	perðeɣám (perðiyám)	beyám	dormiyám	serβiyám
kompréw	perðeɣáw (perðiyáw)	beyáw	dormiyáw	serβiyáw
kómpren	pérðeɣan (pérðiyan)	béɣan	dórmiɣan, dormískan	serβískan

(82b) Model B

Model B1 Model B2

kómpre	pérye	pérðeɣe, pérðiyè	béɣe	dórmiɣe, dormíske	serβíske
kómpres	péryes	pérðeɣes, pérðiyes	béɣes	dórmiɣes, dormískes	serβískes
kómpre	pérye	pérðeɣe, pérðiyè	béɣe	dórmiɣe, dormíske	serβíske
komprém	perýém	perðeɣém, perðiyém	beyém	dormiyém	serβiyém
kompréw	perýéw	perðeɣéw, perðiyéw	beyéw	dormiyéw	serβiyéw
kómpren	péryen	pérðeɣen, pérðiyen	béɣen	dórmiɣen, dormísken	serβísken

Arreu de la Terreta, les formes de PS dels verbs de la conjugació I presenten a 1, 2, 3 i 6 les desinències *-e*, *-es*, *-e*, *-en* amb /e/ com a marca de mode-temps.⁴⁰⁶ A les persones 4 i 5 dels verbs d'aquest mateix grup, les desinències de PS són *-em* i *-eu*: el segment relacionat amb el morfema temàtic és a tota l'àrea d'estudi /é/. Fins aquí, la Terreta es comporta de manera unitària, però no ocorre el mateix amb els verbs de les conjugacions no primera: els nuclis d'Areny, Sobrecastell i la Ribera presenten la vocal *-a* tant en les formes rizotòniques, on correspon al morf de mode-temps /a/, com en les arizotòniques, on correspon al morf temàtic /á/ (model A); als nuclis de l'àrea pallaresa i a les localitats de

⁴⁰⁵ Amb relació a les dades que es presenten a (82a) i (82b) val a dir que les formes que s'indiquen entre parèntesis són solucions menys freqüents que les que apareixen a l'esquerra, fora dels parèntesis; pel que fa a les formes separades per comes, es tracta de solucions utilitzades pràcticament amb la mateixa freqüència.

⁴⁰⁶ Corresponen a les formes antigues de subjuntiu que començaren a generalitzar-se als segles XIV i XV en català peninsular i que avui es mantenen en valencià i en alguns parlars nord-occidentals (Pérez Saldanya, 1998: 148).

Sopeira i el Pont de Montanyana, en canvi, la vocal que apareix a les formes de PS és *-e*, com en els verbs de la I conjugació (model B).⁴⁰⁷

L'evolució dels nuclis ribagorçans d'Areny, Sobrecastell i la Ribera es caracteritza, doncs, pel manteniment de les formes etimològiques, amb *-a* com a desinència vocàlica en els verbs de les classes II i III. D'aquesta manera, i basant-nos en consideracions de Pérez Saldanya (1998: 157-158) per al valencià, podem dir que el sistema flexiu de PS d'aquests nuclis ribagorçans es caracteritza per la manca d'uniformitat, atès que hi ha al·lomorfa entre la marca de mode-temps dels verbs de la classe I, /e/, i la dels verbs de les classes II i III, /a/.⁴⁰⁸ D'altra banda, si posem en relació les dades de 4 i 5 PS d'aquests informants amb les obtingudes per a 4 i 5 PI, és destacable el caràcter relatiu de les marques temàtiques en les diferents classes verbals (vg. (83) i (84)): en aquests parlars ribagorçans *-a* és marca temàtica dels verbs de la classe I en el PI i dels verbs de II i de III en el PS, i *-e*, al contrari, ho és dels verbs de la classe I en el PS i dels verbs de II en el PI.⁴⁰⁹

(83) Persones 4 i 5 PI		(84) Persones 4 i 5 PS		
classe I	classe II	classe I	classe II	classe III
komprám	perðém	komprém	perðeyám	señtiyám
kompráw	perðéw	kompréw	perðeyáw	señtiyáw

Pel que fa a Sopeira, el Pont de Montanyana i als nuclis pallaresos, ja hem assenyalat que les conjugacions no primeres adopten en aquests punts el mateix segment vocàlic que els verbs de la I conjugació i, per tant, totes tres classes verbals presenten una sola marca; aquest sistema es caracteritza, doncs, per la uniformitat paradigmàtica.⁴¹⁰ El que diferencia aquest paradigma de, per exemple, el paradigma de PS del pallarès general (prenem com a referència els paradigmes recollits per Coll, 1991: 26-27) –classe I: *-e*, *-es*, *-e*, *-em*, *-eu*, *-en*; classes II i III: *-a*, *-es*, *-e*, *-em*, *-eu*, *-en*– és que a la Terreta hi ha sincretisme entre les persones 1 i 3 de totes les classes verbals: *jo begu[e]*, *ell begu[e]* (a

⁴⁰⁷ Això explica l'absència a Sopeira, al Pont de Montanyana i als nuclis pallaresos de realitzacions tipus [móʎɔ], [móʎa] o [móʎa] (1 i 3 PS de *moure*), que només hem recollit, en algun cas, en aquells nuclis el sistema de PS dels quals té /a/ subjacent en els verbs de II.

⁴⁰⁸ Aquesta mateixa distribució de les marques de PS es troba en altres parlars ribagorçans com el d'Espés (Haensch, 1960: 124, 130, 150), Castigaleu (Moners, 2008: 56) i Benavarri (Viruete, 2007-2008: 111; Valls, 2013: 174), i en els parlars occidentals de la Llitera (Giralt, 1998: 194), i coincideix amb la distribució característica de l'aragonès i del castellà.

⁴⁰⁹ Aquesta disposició de les marques temàtiques il·lustra un estadi anterior a la igualació de les formes arizotòniques de present d'indicatiu i de subjuntiu que es produí a bona part del català.

⁴¹⁰ Dades procedents de *La flexió verbal en els dialectes catalans* i dades de Haensch (1960: 124, 130, 150) atribueixen aquest model de PS –amb /e/ com a una única marca per a totes les persones i classes verbals– al nucli ribagorçà de Bonansa.

Sopeira, al Pont de Montanyana i als nuclis pallaresos de la Terreta) vs. *jo beg[a]*, *ell begu[e]* (per al pallarès general).⁴¹¹

Les dades procedents del corpus ens han permès de determinar l'existència a la Terreta dels dos esquemes de PS descrits. Tanmateix, les ocurrencies d'alguns informants d'Areny i de Sopeira presenten certes vacil·lacions respecte a aquests paradigmes. A Areny, inscrit inicialment dins del model A, hi hem localitzat casos, sobretot en les persones 4 i 5, d'adopció de la terminació del model B; aquests exemples, no sistemàtics, se circumscriuen a dos dels informants joves i també se senten, més esporàdicament, en un dels informants grans. D'altra banda, les solucions que hem obtingut per a Sopeira configuren un sistema força vacil·lant, difícil de sistematitzar, que afecta, amb major o menor grau, el conjunt d'informants d'aquest nucli: si bé les formes de PS que hi hem localitzat corresponen majoritàriament al model B, no hi manquen casos d'adopció de la vocal *-a* en verbs de les classes II i III i especialment a les persones 1, 2, 3 i 6 –[kóreɣa], [kóreɣas], [kóreɣa], [kóreɣan], però [koreɣém] i [koreɣéw]–, que configuren un sistema que podríem caracteritzar de mixt.⁴¹²

Una característica que actua de manera sistemàtica en el PS i que afecta de manera unitària la Terreta és la introducció d'un element velar a totes les persones dels verbs tipus *perdre* i d'alguns verbs tipus *dormir* –quan aquests no es conjuguen segons el model de IIIb–, i també a les persones 4 i 5 dels verbs de IIIb. Aquests darrers, d'altra banda, es caracteritzen per la introducció a 1, 2, 3 i 6 de l'increment [ɪsk]. L'aparició a la Terreta d'una extensió velar en determinats verbs de II i de III que no presenten aquest element en la varietat estàndard del català és un exemple clar de la tendència expansiva del segment velar en català nord-occidental, la qual diversos autors, com Perea (2003), Viaplana (2005) o Querol (2009, 2011), han posat de manifest. Pel que fa als verbs pertanyents a la subclasse IIa, hem localitzat a la Terreta, concretament per al verb *perdre*, tres variants diferents des del punt de vista de l'extensió: la primera, [pérɣe], és pròpia dels nuclis del

⁴¹¹ A diferència del que ocorre a bona part del nord-occidental, ja hem assenyalat que a tota la Terreta hi ha formes sincrètiques 1-3 a l'IIInd i al condicional. Amb la igualació d'aquestes persones també en el PS, podem considerar la manca de distinció entre les formes 1 i 3 com un tret definidor del sistema verbal de la nostra àrea d'estudi. D'altra banda, destaquem, novament, tal com hem fet a VI.2.1.2, la coincidència formal entre els parlars de la Terreta i els de la zona de Tortosa i Amposta (vg. Massip, 1998: 59-60; Viaplana, 1999: 151-157, Valls, 2013: 172, per a dades d'aquestes varietats), que tampoc diferencien les persones 1 i 3: tant les varietats de la Terreta com les tortosines presenten formes sincrètiques 1-3 a l'IIInd (*jo cantav[a]*, *ell cantav[a]*) i al condicional (*jo cantari[a]*, *ell cantari[a]*), i també al PS (en aquest cas, les formes de les varietats tortosines, amb /e/ com a marca modal –*begu[e]*, *begu[e]s*, *begu[e]*, *begu[e]n*– coincideixen amb les de Sopeira, el Pont de Montanyana i els nuclis pallaresos de la Terreta).

⁴¹² Per tal d'arribar a conclusions més concretes quant a l'alternança de marques a Sopeira, caldria dur a terme un estudi més aprofundit de les realitzacions de PS en aquesta localitat.

Pont de Montanyana i de Castissent i el segment que s'hi insereix correspon a /g/; les altres dues variants, [pérðeɣa]/[e] i [pérðiya]/[e], amb l'element velar precedit de les vocals *e* o *i* (/eg/ o /ig/), es troben més o menys en alternança a la resta de la Terreta.⁴¹³ Concretament, entre els informants de la zona administrativament ribagorçana de la Terreta predominen els casos de *perdre* amb /eg/ (els caos amb /ig/ hi tenen una presència més reduïda); a la zona administrativament pallaresa, en canvi, la proporció de formes tipus [pérðeɣe] i tipus [pérðiye] és pràcticament la mateixa. Quant al verb *córrer*, també hi ha alternança de solucions en funció de la forma de l'extensió, que pot ser, en el cas d'aquest verb, /g/ o /eg/: al Pont de Montanyana hem localitzat exclusivament les variants amb /g/ ([kórɣe]); a la resta de nuclis la forma majoritària és la que presenta l'increment /eg/ ([kóreɣa]/[e]), tot i que també se senten casos aïllats amb /g/.⁴¹⁴ Amb relació a la subclasse IIIa, ja hem apuntat que verbs pertanyents a aquest subgrup poden incorporar a la nostra àrea d'estudi l'extensió velar –[dórmiɣa]/[e]–, però cal afegir que aquests verbs també poden introduir l'extensió pròpia dels verbs de IIIb –[dormíska]/[e]. A la Terreta, doncs, trobem solucions dobles –amb increment velar i amb increment sibilant– per als verbs pertanyents a IIIa: per exemple, [óβriɣa]/[e] i [sínɰteɣa]/[e] (amb menys freqüència, [sínɰtiɣa]/[e] i [séɰtiɣa]/[e]), o bé [oβríska]/[e] i [sentíska]/[e].⁴¹⁵ Pel que fa a la distribució d'unes i altres, notem que hi sol haver correspondència entre l'aparició de la velar a 1 PI i l'aparició de la velar al PS ([dórmik]-[dórmiɣa]/[e]; [óβrik]-[óβriɣa]/[e]; [sínɰtek]-[sínɰteɣa]/[e]), de la mateixa manera que n'hi sol haver entre la presència de l'extensió sibilant a 1 PI i l'adopció d'aquest mateix increment al PS ([dormíska] o [dormíso]-[dormíska]). La coexistència d'aquestes

⁴¹³ Aquests segments amb vocal seguida de velar són, de fet, els mateixos que hem localitzat a la Terreta en algunes formes velaritzades de 1 PI: [pérðek] i [pérðik] (menys habitual). Al Pont de Montanyana, la forma corresponent a 1 PI és [pérk], que, com la forma de PS [pérɣe], no presenta cap element vocàlic en l'increment.

⁴¹⁴ Altra vegada podem establir un paral·lelisme entre les formes de PS i de 1 PI: els informants que opten per [kórek] a 1 PI solen presentar les formes tipus [kóreɣa]/[e] al subjuntiu; en canvi, els informants que utilitzen les formes 1 PI [kórɣo] o [kórk] (aquesta darrera, molt poc habitual) solen optar per [kórɣa]/[e]. Sobre la distribució de /g/, /eg/ i /ig/, vg. § VI.3.2.11.

⁴¹⁵ Pel que fa al verb *obrir*, les formes documentades al Pont de Montanyana i a Castissent per al PS són [awβríske] i [awríske]. En aquests mateixos nuclis, al costat de les formes amb velar i de les formes amb sibilant de PS del verb *sentir*, se senten les solucions sense increment de cap tipus [sínɰte], [sínɰtes], etc. De la concurrència de solucions amb increment de tipus velar i amb increment de tipus sibilant, que hem observat a la Terreta, Roca-Pons (1956: 79) en deixa constància a la Vall Fosca. Perea (2006: 8) també localitza solucions dobles a Llavorsí, Vilaller i Tamarit en les dades de *La flexió verbal en els dialectes catalans*.

dues solucions, amb increment velar i amb increment sibilant, no es troba a tots els verbs de IIIa: *collir*, *cosir* i *tossir*, per exemple, es conjuguen majoritàriament seguint el model de IIIb.⁴¹⁶ Pel que hem descrit fins ara amb relació als verbs pertanyents a IIa i IIIa, es pot dir que la Terreta mostra un comportament homogeni quant a la difusió de l'increment velar en el PS. Només en alguns informants de la Terreta pallaresa, concretament dels Masos i de la Torre, i sovint al costat de les solucions sense increment, hem detectat casos d'adjunció del segment velar en alguns verbs de la classe I: [kámbjeje], [tórneyes], [kómpreyen], etc.⁴¹⁷

En darrer lloc, i tal com s'ha fet en els apartats anteriors, recollirem algunes formes verbals que presenten en el PS certes peculiaritats, especialment amb relació a l'arrel. Al marge de les diferències que hem descrit pel que fa a les marques flexives, hem recollit a la Terreta, per als verbs *sabre*, *viure* i *fer*, dos paradigmes diferents. El verb *sabre* presenta, d'una banda, les formes antigues, sense consonant velar, tipus [sáβja]/[e], [sáβjas]/[es], [sáβja]/[e], [saβjám]/[ém], etc. (també pronunciades [sábbja]/[e]), i, de l'altra, les formes velaritzades tipus [sápiya]/[e], [sápiyas]/[es], [sápiya]/[e], [sapiyám]/[ém], etc.: entre els informants de l'àrea ribagorçana (amb l'excepció del Pont de Montanyana) hi ha força ocurrencies de les primeres si bé les formes amb velar també són adoptades per algun dels informants joves de Sopeira, Sobrecastell i Areny; els informants de l'àrea pallaresa opten majoritàriament per les formes amb velar, tot i que entre els informants grans dels Masos i de la Torre se sent la forma sense velar.⁴¹⁸ El paradigma més habitual arreu de la Terreta corresponent al verb *viure* és el que es forma sobre l'arrel *visqu-* ([bíska]/[e], [bískas]/[es], [bíska]/[e], [biskám]/[ém], etc.); de les formes amb velar [bíya]/[e], [bíyas]/[es], [bíya]/[e], [biyám]/[ém], etc., n'hem localitzat casos a banda i banda del riu però són més

⁴¹⁶ N'hem trobat excepcions entre els informants de la Ribera, p. ex.: [túseyə]. De fet, és en aquest mateix nucli on hem detectat un major nombre de formes amb velar per a aquests verbs a 1 PI (vg. § VI.2.3.1).

⁴¹⁷ Si bé aquestes dades, que hem localitzat de manera poc sistemàtica, són poc significatives en el conjunt d'informants pallaresos, el fet que s'hagin localitzat a l'àrea pallaresa de la Terreta i no a la ribagorçana sí que pot ser significatiu: a la zona pallaresa, la introducció de la velar permet diferenciar les formes 2 i 6 PI ([kómpres], [kómpren]) de les de PS ([kómpreyes], [kómpreyen]) i, per tant, evita el sincretisme modal entre aquestes formes; a la zona ribagorçana, amb l'excepció del Pont de Montanyana, aquestes formes no coincideixen mai formalment (2 i 6 PI: [kómpras], [kómpran], 2 i 6 PS: [kómpres], [kómpren]), cosa que justificaria l'absència d'una velar amb valor diferenciador entre modes.

⁴¹⁸ La pronúncia de la forma *sàbia* amb oclusiva bilabial geminada, [sábbja] (o [sébbja], amb tancament vocàlic), no és sistemàtica, però se sent a la zona. Aquesta mateixa realització l'hem localitzada en mots com [rebbján] 'rabiant' o [nóbbja] 'nòvia', en què la bilabial va seguida de iod (cf. la forma d'IS amb aproximant bilabial [saβís]). Veny (1982: 93) es fa ressò de la tendència en nord-occidental general a la geminació de /b/ i /g/ davant de iod o vau: *gàbbia*, *eggua*.

minoritaris. El verb *fer* també presenta un doble tractament: les formes velaritzades [fájya]/[e], [fájyas]/[es], [fájya]/[e], [fajyám]/[ém], etc. són generals, però a la zona ribagorçana també s'han localitzat les solucions [fása]/[e], [fásas]/[es], [fása]/[e], [fasám]/[ém], etc., en alternança amb les anteriors.⁴¹⁹ En darrer lloc, destaquem, del verb *anar*, que les formes arizotòniques, formades sobre el radical *an-*, introdueixen generalment el segment velar: [aniyám]/[ém], [aniyáw]/[éw] (a Areny, però, només hem enregistrat les solucions [aném], [anéw]).⁴²⁰

VI.3.2.4 Imperfet de subjuntiu (IS)

Pel que fa a les realitzacions d'IS, s'observa a la Terreta un grau considerable de variació lingüística (entre nuclis i, com veurem, sovint entre informants d'un mateix nucli) que ve donada, principalment, per les diferències en la vocal temàtica que apareix a cadascuna de les classes verbals, i, d'altra banda, per la inserció o no de l'increment velar. En línies molt generals, però, podem dir que les formes d'aquest temps verbal responen a la zona d'estudi als models A i B que es recullen a continuació (vg. (85a) i (85b)). Ara bé, insistim que hi ha informants el sistema dels quals presenta vacil·lacions i no coincideix exactament amb els models descrits, si bé, es pot dir, sí que tendeix cap a un dels dos esquemes. Més endavant, donarem compte d'aquestes especificitats, que ens poden ajudar a entendre l'evolució de l'IS a la zona.

(85a) Model A

komprás	perðís (perðeyís, perðiýís) ⁴²¹	beýís	dormís (dormiýís) ⁴²²
kompráses	perðises (perðeyíses, perðiýises)	beýíses	dormíses (dormiýíses)
komprás	perðís (perðeyís, perðiýís)	beýís	dormís (dormiýís)
komprásem	perðisem (perðeyísem, perðiýisem)	beýísem	dormísem (dormiýísem)
komprásew	perðisew (perðeyísew, perðiýísew)	beýísew	dormísew (dormiýísew)
komprásen	perðisen (perðeyísen, perðiýísen)	beýísen	dormísen (dormiýísen)

⁴¹⁹ Roca-Pons (1956: 79) documenta a la vall del Flamisell la coexistència d'aquestes dues solucions.

⁴²⁰ Les persones 1, 2, 3 i 6, [bájya]/[e], [bájyas]/[es], [bájya]/[e], [bájyan]/[en], han donat en alguns indrets del català ribagorçà les formes analògiques [bajyám], [bajyáw] (vg. Viruete, 2007-2008: 115, per a Benavarri) i [bajyéw] (vg. Giralt, 1998: 223, per a Tamarit de Llitera), que no hem localitzat a la nostra àrea d'estudi.

⁴²¹ Les formes entre parèntesis són solucions menys freqüents que les que apareixen a l'esquerra, fora dels parèntesis.

⁴²² Els verbs de les subclasses IIIa i IIIb presenten en l'IS solucions paral·leles a la Terreta; per això només hem recollit el paradigma de *dormir* com a exemple.

(85b) Model B

	Model B1	Model B2		
komprés	perýés	perðeyés, perðiyés ⁴²³	beýés	dormís, dormiyés
kompréses	perýeses	perðeyeses, perðiyeses	beýeses	dormíses, dormiyés
komprés	perýés	perðeyés, perðiyés	beýés	dormís, dormiyés
kompréssem	perýésesem	perðeyésesem, perðiyésesem	beýésesem	dormísem, dormiyésesem
komprésesew	perýésesew	perðeyésesew, perðiyésesew	beýésesew	dormísew, dormiyésesew
komprésen	perýésen	perðeyésen, perðiyésen	beýésen	dormísen, dormiyésen

A la zona administrativament ribagorçana s'estableix una distinció clara entre el Pont de Montanyana i la resta de nuclis. En aquesta localitat, les dades d'IS corresponen a les del model B, concretament al model B1. Observem, doncs, que al Pont de Montanyana les solucions per a la I conjugació coincideixen amb les d'una bona part del català, en el sentit que la vocal temàtica dels verbs de la classe I no és l'etimològica, sinó /é/, per analogia a la vocal dels verbs de la classe II.⁴²⁴ Pel que fa als verbs de III, es detecta en aquest nucli alternança de les respostes amb velar ([dormiyés]) i sense velar ([dormís]) en els informants grans, i adopció de les formes velaritzades en els joves ([dormiyés]). D'aquesta manera, el nombre de terminacions per a l'IS al Pont de Montanyana és de dues (I i II conj.: -és; III conj.: -ís) o bé d'una sola (I, II i III conj.: -és). A la resta de nuclis ribagorçans, el model més estès és, amb matisos, el corresponent al model A. En aquest cas hi ha conservació de la vocal temàtica etimològica dels verbs de la I conjugació, /á/. L'analogia amb els verbs de la II conjugació no es produeix, perquè, de fet, els verbs de la classe II no presenten en aquests nuclis /é/ com a vocal temàtica, sinó la pròpia dels verbs de la classe III, /i/: són, per tant, solucions pròpies d'aquests punts les formes [perðís] (o [perðeyís] i [perðiyís]), [beýís] o [bejýís], [koreýís] o [korýís], [koneýís], [puýís], [puís] o [poýís], [bulgís] o [bolgís], [kajýís], [riýís], [koýís] o [kojýís], [páoýís], [moýís], [saßís], [dís], [fís], [bís] ([beðís] a la Ribera), [biskís] o [biýís], [kalgís], [tiŋgís], [biŋgís], etc. Val a dir que diversos autors han documentat, generalment en parlars ribagorçans de

⁴²³ Les formes separades per comes són solucions utilitzades pràcticament amb la mateixa freqüència.

⁴²⁴ Tant Moll (1952 [2006]: 218) com Pérez Saldanya (1998: 244) destaquen que el canvi de les formes etimològiques tipus *cantàs* per les analògiques tipus *cantés* és semblant al canvi de les formes 4 i 5 PI -am, -au per -em, -eu. A la Terreta existeix una correspondència entre IS i PI: en els nuclis en què la vocal temàtica de la I conjugació s'igualava a la de la II en l'IS, les formes 4 i 5 PI dels verbs de la classe I també presenten la vocal temàtica característica dels verbs de la classe II; i a la inversa: els informants de la Terreta amb conservació de la vocal etimològica en l'IS de la conjugació I també presenten formes amb vocal etimològica a 4 i 5 PI.

transició, solucions amb la vocal temàtica /í/ en l'IS d'alguns verbs, concretament d'*escriure*, *riure*, *tindre*, *vindre* i *viure* –*redise*, *venise*, *vivise* (Haensch, 1960), *tenis(e)* (Sistac, 1993), *escribise/escruiús*, *redise/riuús*, *tenis(e)*, *venis(e)*, *vivise/viuús* (Giralt, 1998), i *redisa/e*, *venisa/e*, *vivisa/e* (Saura Rami, 2003)–, però el caràcter mixt de la conjugació d'aquests verbs que, de fet, presenten desinències pròpies de la III conjugació a l'IInd i a 4 i 5 PI explicaria la presència d'aquesta vocal també a l'IS. En cap cas, en aquests parlars, la vocal temàtica pròpia dels verbs de III és adoptada de manera regular per tots els verbs de la classe II, a diferència del que ocorre a diversos punts de la nostra àrea d'estudi; entenem, doncs, l'adopció sistemàtica de /í/ com a vocal temàtica dels verbs de II com una evolució idiosincràtica de la Terreta. Entre els verbs pertanyents a III, les solucions majoritàries als nuclis ribagorçans són les que no presenten l'increment velar, però, en cas que l'introdueixin, les solucions que s'han localitzat –molt escadusseres– són del tipus *dormiguús*, analògiques a les de la subclasse IIb (*beguús*).⁴²⁵ Per tant, la distribució de les terminacions per conjugacions del model A es pot sintetitzar d'aquesta manera: I conj.: -às; II i III conj.: -ís.⁴²⁶ Amb relació a la classe II, val a dir que les dades d'IS són un exemple del caràcter híbrid que caracteritza aquesta conjugació –de totes tres conjugacions, la II és la que presenta menys elements que la singularitzen–; en aquest cas, els verbs de II regularitzen el patró de l'IS i es comporten com els verbs de III.⁴²⁷

El darrer sistema que acabem de descriure és el propi, sense vacil·lacions, dels nuclis de la Ribera i de Sobrecastell, i, amb vacil·lacions considerables, dels de Sopeira i Areny. En aquestes dues darreres localitats, especialment els informants del grup joves o bé han substituït les variants amb vocal etimològica /á/ dels verbs de la classe I per les que presenten /é/, o bé alternen solucions de tots dos tipus.⁴²⁸ Igualment, en els verbs de la classe II, aquests mateixos informants presenten alternança de formes amb /é/ i amb /í/ –notem que alguns amb predomini de /é/ i d'altres amb predomini de /í/ (vg. (86)). Cal

⁴²⁵ El mateix passa amb el verb *perdre*: la forma sense increment, [perðís], és la solució habitual, però també se senten les formes velaritzades [perðiyís] o [perðeyís].

⁴²⁶ Aquest esquema és coincident amb el model castellà –I conj.: -ase (o -ara); II i III conj.: -iese (o -iere)–, en què les classes II i III presenten una mateixa terminació.

⁴²⁷ Wheeler (2002: 658) apunta que “[l]a interpenetració de les conjugacions II i III es fa molt més extensiva dialectalment”; en seria un clar exemple el comportament de l'IS a la Terreta. D'altra banda, volem destacar que a la Terreta, a diferència del que passa habitualment en la flexió verbal catalana, l'IS dels verbs de II pren el sistema de III mentre que l'IInd dels verbs de II (amb -eva) adopta una terminació diferent dels de la classe III (amb -iva) (vg. § VI.3.2.2).

⁴²⁸ Ens hem referit explícitament als informants joves, però això no vol dir que no hi hagi algun informant pertanyent al grup grans (MPA, Areny, p. ex.) que tingui un comportament semblant al descrit, de la mateixa manera que també hi pot haver algun informant jove (EGA, Sopeira, p. ex.) més conservador.

destacar, a més a més, que quan una forma com [perðís] és substituïda per la forma amb /é/, la forma resultant no és pas [perðés], sinó [perðiyés] o [perðeyés]: l'abandonament de les formes autòctones es tradueix, doncs, en un augment de formes amb increment velar. Finalment, pel que fa als verbs de III, hi ha manteniment de solucions no velaritzades, amb /í/, però també introducció de solucions velaritzades amb /é/ com a tema. L'adopció de les desinències amb /é/ en detriment de les tradicionals afecta, doncs, totes tres classes verbals, cosa que fa que el model d'IS d'aquests parlants tendeixi o s'assimili al model B2.

A la Terreta administrativament pallaresa també hi ha, com a l'àrea ribagorçana, diversificació en els resultats obtinguts: els informants es divideixen entre els que adopten el model B1, els que adopten el model B2, i els que presenten el model A, és a dir, el majoritari a l'àrea ribagorçana (I conj.: -às; II i III conj.: -ís). Als informants del nucli més meridional, Castissent, correspon, com als del Pont de Montanyana, el model B1. Pel que fa a la resta, els informants grans dels Masos de Tamúrcia, la Torre de Tamúrcia i Espluga de Serra es caracteritzen per la conservació de /á/ a la I conjugació i /í/ a la resta (model A), i pel manteniment de solucions sense velar a III. Els informants joves dels Masos i la Torre, en canvi, es desmarquen d'aquest model i adopten el corresponent a B2, cap al qual també tendien alguns dels joves ribagorçans, amb la diferència que, en els dos parlants pallaresos, l'abandonament de les formes autòctones està del tot consolidat. El mateix passa amb els informants del Pont d'Orrit, si bé cal tenir en compte que, aquí, un dels informants pertanyent al grup joves presenta alternança de formes amb /é/ i /í/ en els verbs de la classe II, tal com fa la informant de Sapeira (en aquest darrer cas, però, les solucions amb /í/ són més residuals). Tot i la variació interna que presenten aquestes dades i la dificultat d'extreure'n conclusions, és probable que les solucions corresponents al model A, localitzades en alguns informants grans, gaudissin en el passat d'una major extensió a l'àrea administrativament pallaresa de la Terreta, però ens és impossible de determinar quina. Els informants pallaresos que adopten el model B2 il·lustrarien, doncs, un estadi molt avançat d'un procés de substitució com l'iniciat a l'àrea ribagorçana.

A continuació, conscients del grau de variació interna a la zona amb relació al temps verbal estudiat i de la dificultat de copsar la variació individual, incloem una graella (vg. (86)) que recull la distribució de les diferents marques temàtiques d'IS per a cada conjugació i per a cada informant.

(86) Distribució en l'IS de les terminacions -às, -és i -ís per informants

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta																					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta																	
	Sopeira						la Ribera de Cornudella				Sobrecastell			Areny de Noguera				el Pont de Montanyana				els Masos de Tamúrcia			la Torre de Tamúrcia			el Pont d'Orrit (Orrit)		Espluga de Serra		Sapeira		Castissent					
	APB	JBS	NTC	RFP	EGA	MBA	LGA	ECF	JTR	CTR	REP	PGC	JGA	PBG	MPA	CST	ACT	RSF	JSL	MNS	AFE	APD	JFM	CCS	APP	JPP	JEG	JPG	TNG	MAS	EBA	GMM	JBL	MBE	ACG	RLB	MBM	DCB	
I conj.																																							
II conj.																																							
III conj.																																							

-às

Vacil·lació -às/-és

-és

Vacil·lació -és/-ís amb predomini de -és

Vacil·lació -és/-ís (no hi ha predomini d'una o de l'altra)

Vacil·lació -és/-ís amb predomini de -ís

-ís

Presència de formes velaritzades tipus -iguís

Deixant de banda les diferències que hem assenyalat fins ara, cal tenir en compte que la Terreta mostra un comportament unitari amb relació als segments d'IS corresponents a mode-temps, que són comuns a tota l'àrea d'estudi: /s/ a les persones 1 i 3 i /se/ a la resta de persones.⁴²⁹ Destaquem, d'altra banda, que els parlars de la Terreta presenten, novament, formes sincrètiques a les persones 1 i 3.

Finalment, recollim algunes formacions d'IS que tenen un interès particular. Les solucions per al verb *haver* localitzades en el corpus d'estudi són diverses: [ayés], [ayís] (o [ajyís]) i [ís]. La forma amb /é/ és pròpia del Pont de Montanyana i de Castissent, tot i que també hem sentit en els informants grans d'aquests nuclis algun cas esporàdic amb /í/.⁴³⁰ [ayés] també és la solució característica dels informants que han adoptat majoritàriament la marca temàtica /é/ en lloc de /í/ en els verbs de II (val a dir, però, que els informants que presenten alternança de solucions en aquesta classe verbal tendeixen a utilitzar, per al verb *haver*, les formes amb /í/). La forma reduïda [ís] i la forma [ayís] (o [ajyís]) apareixen en règim d'alternança en aquells informants que adopten /í/ com a vocal temàtica dels verbs del segon grup. Per explicar la solució reduïda [ís], remetem a Saura Rami (2003: 239), que atribueix les diverses variacions diatòpiques del verb *haver* al seu caràcter auxiliar i pretònic. Això i una freqüència d'ús elevada podrien haver afavorit, per exemple, la

⁴²⁹ Els dos informants que en l'IIInd presentaven les terminacions -om, -ou també les presenten a 4 i 5 IS.

⁴³⁰ Es tracta de l'únic verb pertanyent a la classe II localitzat en aquests dos nuclis amb /í/ com a vocal temàtica.

reducció de la forma plena [aýís] a [ís] a la Terreta.⁴³¹ Val a dir que aquestes dues formes, [aýís] i [ís], són paral·leles a les formes [aýés] i [és] localitzades per Sistac (1993: 205) a Peralta i Gavasa, a la Llitera; en aquest sentit, destaquem l'absència a la Terreta de la solució reduïda amb /é/ (la forma plena [aýés] és l'única solució amb aquesta vocal que apareix a la nostra àrea d'estudi), cosa que podria fer pensar, d'una banda, en una major extensió de les formes amb /í/ a la Terreta, i, de l'altra, en una introducció posterior de les formes amb /é/. Pel que fa als verbs *dir*, *fer* i *vere*, bàsicament se senten a la Terreta dues formes diferents: d'una banda, les formes amb velar [diyés], [fajyés] i [bejyés] (formes comunes a les del PS en l'adopció del radical), i, de l'altra, [dís], [fís] i [bís]. Des del punt de vista de la vocal temàtica que presenten, les primeres corresponen al model B que donàvem per a les conjugacions regulars, i, les segones, al model A (i, per tant, la distribució d'aquestes formes entre els informants correspon a la que ja hem donat per a la resta de verbs). Cal puntualitzar, d'una banda, que, al nucli de la Ribera, a més a més de la forma corresponent al model A, [bís], hi és característica la forma [beðís], en consonància amb [beðém], [beðéβa] i [beðén]; d'altra banda, cal tenir en compte que els informants que utilitzen majoritàriament [dís] i [bís] també poden presentar casos, si bé més aviat aïllats, d'introducció de l'element velar però amb conservació de la vocal /í/ com a tema: [diyís] i [bejyís]. El verb *anar* presenta les solucions [anás] i [anés], les quals segueixen la distribució que hem assenyalat per als verbs de la I conjugació; també se senten, però, les variants amb velar [aniyís] i [aniyés]. De la mateixa manera, per al verb *estar*, hem recollit les formes [estás] i [estés], però també [estiyís] i [estiyés].

VI.3.2.5 Futur

Amb relació a aquest temps verbal, destaquem les realitzacions que adopten els verbs *perdre*, *vere*, *haver*, *podre*, *voldre*, *tindre* i *vindre*. Les solucions que hem documentat per al verb *perdre* són diverses: [perðeré], en coherència amb l'infinitiu [pérðe] 'pèrder';

⁴³¹ Són pròpies d'alguns parlars catalans ribagorçans, de parlars de transició i de parlars aragonesos les formes reduïdes d'IS [és], [ése] i [ésa]. De fet, només tenim constància de la forma reduïda amb la vocal /í/ en l'aragonès de Panticosa (vg. Nagore, 1986: 159), però l'autor atribueix aquesta forma a un tancament vocàlic particular d'aquest verb, i no pas a l'adopció de /í/ com a vocal temàtica dels verbs de II en l'IS, com hem observat que passa a la Terreta.

[perðré] en coherència amb l'infinitiu [pérðre]; i la forma amb dissimilació per elisió [peðré], en coherència amb l'infinitiu [péðre]. Quant a la distribució d'aquestes solucions en el territori objecte d'estudi, la primera és característica de la Ribera i de Sobrecastell –a Sopeira se sent l'infinitiu [pérðe], però [perðré]–; la segona l'hem documentada majoritàriament a Sopeira, a Areny i als nuclis pallaresos de la Terreta; finalment, la tercera és exclusiva del Pont de Montanyana. Les solucions [aré] i [beré], corresponents als verbs *haver* i *vere*, són generals de tota la Terreta. La forma antiga [poré], per al verb *podre*, encara se sent en alguns informants grans, però de manera molt aïllada i al costat de la majoritària [poðré]. En darrer lloc, destaquem les formes amb el resultat fonètic [bolré], [tinré] i [binré], que són característiques d'un nombre considerable d'informants de banda i banda del riu (vg. § VI.2.2.4).

VI.3.2.6 Condicional

Els dos paradigmes de condicional que hem localitzat a la Terreta es diferencien únicament, tal com passa a 2 i 6 PI i a 2, 4-6 IInd, per la realització de /a/ en síl·laba travada: com ja hem assenyalat, /a/ es tanca en [e] al nucli del Pont de Montanyana i als nuclis pallaresos ([bewríes], [bewríem], [bewríew] i [bewríen]) però es realitza [a] a la resta de nuclis ([bewrías], [bewríam], [bewríaw] i [bewrían]). Com en els temps d'IInd, PS i IS, el condicional presenta formes sincrètiques a 1 i 3 a tota la Terreta: [bewría]. També hem localitzat a la zona pallaresa de la nostra àrea d'estudi, tot i que molt residualment, variants amb [o] a les persones 4 i 5 del condicional –[bewríom], [bewríow]– en aquells informants que presenten aquesta mateixa vocal a 4 i 5 IInd i 4 i 5 IS. De les formes condicionals tipus [kantarís], [kantarí], [kantarím], etc. –característiques del pallarès (Coromines, 1935: 266; Roca-Pons, 1956: 78, Veny, 1982: 99, Coll, 1991: 26-28, Sistac, 1998: 68-69; Veny & Massanell, 2015: 257; Beà, 2016: 241)–, no n'hem trobat cap exemple a la Terreta.

Les darreres particularitats que destaquem amb relació al condicional afecten els radicals verbals i són, per tant, les mateixes que hem recollit per al temps de futur: són pròpies de la Terreta les solucions [perðería], [perðría] i [peðría], amb una distribució idèntica a l'assenyalada en l'apartat anterior; [aría] i [bería] són generals a tota la Terreta;

la forma antiga [po'ria] apareix al costat de la majoritària [poð'ria]; i [bol'ria], [tin'ria] i [ten'ria], i [bin'ria] i [ben'ria] alternen amb les formes corresponents amb inserció de dental.⁴³²

VI.3.2.7 Imperatiu

Per a l'estudi de les persones 2 i 5 de l'imperatiu remetem a les persones 3 i 5 de PI, amb les quals, generalment, conflueixen (p. ex.: *ell servís - tu, servís; vates beieu - vates, beieu's un vaso d'aigua*). Tenint en compte aquesta correspondència, la forma de 2 imperatiu d'un verb com *dormir* adopta a la Terreta dues solucions diferents, [dormís] o [dórmi], segons si el parlant opta al PI per les variants amb increment sibilant o per les variants amb introducció d'una vocal *i* a les formes rizotòniques. Tal com passa en el PI, la persona 5 de l'imperatiu dels verbs de la I conjugació també presenta a la zona d'estudi dues variants diferents: amb desinència etimològica ([kompráw], [anáw]) o bé analògica ([kompréw], [anéw]). Tot i algunes vacil·lacions, la distribució d'aquestes solucions a la zona és coincident amb la descrita per a les formes corresponents de PI (vg. § VI.3.2.1).

VI.3.2.8 Infinitiu

Entre els infinitius pertanyents a la II conjugació, destaquem les formes rizotòniques corresponents als verbs *saber*, *poder* i *voler*. La variant [sáβre] és característica de tota la Terreta, si bé alguns informants esparsos proposen, sempre en alternança amb la solució anterior, la variant velaritzada [sapiyé].⁴³³ Les solucions corresponents a *poder* i *voler* són [póðre], [póðre] i [púye], i [bólre], [bólre] (o [bólðre] i [bólðre]) i [búlge], respectivament. Les formes sense velar i amb tancament de la vocal tònica, les hem localitzades a Areny i a Sopeira, mentre que les formes amb [ó] són pròpies de Sobrecastell, la Ribera i el Pont de Montanyana. Entre els informants dels nuclis pallaresos són força habituals les formes amb velar, tot i que les altres solucions no hi són

⁴³² Les formes de condicional dels verbs *poder* i *voler* presenten alternativament a la zona realitzacions amb [o] o [u]. Destaquem el fet que en el temps de futur no hem localitzat variants equivalents a [ten'ria] i [ben'ria], amb [e] al radical.

⁴³³ L'hem sentida en un dels informants del Pont de Montanyana (APO), en la informant de Sapeira i en els informants de Castissent.

desconegudes i alguns informants les adopten en alternança amb les velaritzades o fins i tot com a formes úniques.

En l'apartat dedicat als temps de futur i condicional ja s'ha fet referència a les variants que adopta el verb *perdre* a la Terreta: amb *-er*, [pérðe] (Sopeira, la Ribera), o amb *-re*, [pérðre] (Areny, Sobrecastell, nuclis pallaresos) o [péðre] (el Pont de Montanyana). D'altra banda, a tota l'àrea d'estudi, les formes corresponents als verbs *tenir*, *venir*, *veure* i *fugir* són, respectivament, [tínre], [bínre], o [tíndre] i [bíndre], [bére] i [fújre].⁴³⁴ De fet, al llarg del capítol, quan s'ha fet referència a aquests verbs, hem fet servir formes ortogràfiques basades en les variants localitzades a la zona.

VI.3.2.9 Gerundi

Tal com ja hem assenyalat en apartats precedents, el mateix grup de verbs que presenta les solucions dobles *-[j]/-Ø* a 4 i 5 PI i a l'IInd també es caracteritza per aquesta mateixa alternança en el gerundi: [kajén]/[kaén], [krején]/[kreén], [bején]/[beén]/[bén], i [beðén] a la Ribera (per al verb *vere*), [mojén]/[moén], [pʎojén]/[pʎoén], [bején]/[beén] (per al verb *beure*), [kojén]/[koén], etc. Les formes de gerundi corresponents a *viure* i *escriure* són, en correlació amb les de 4 i 5 PI i l'IInd, [bién] o [biskín] i [eskrién] (també s'han recollit realitzacions amb iod per a *escriure*, però són molt més escasses que les corresponents sense iod).

VI.3.2.10 Participi

De les formes de participi, destaquem les solucions [koryút] i [koreyút]: la primera és pròpia del Pont de Montanyana; la segona, de la resta de nuclis (si bé algun dels informants joves de Sopeira i de Sobrecastell també adopta la variant [koryút]). Com a participis del verb *ser* se senten a la Terreta [estát] (o [astát]) i [seyút] (de la variant [siyút] també n'hem localitzat ocurrencies, però molt aïllades). El verb *riure* presenta la forma de participi [reyút], que alterna amb [riyút]. Pel que fa a *haver*, tot i que les ocurrencies d'aquest verb

⁴³⁴ No tenim casos de les formes *bulldre* ni *culldre* com les que han estat documentades a Benavarri (Viruete, 2007-2008: 104), a Castigaleu (Moners, 2008: 63) o a bona part de la Llitera (Giralt, 1998: 172, 281). A la Terreta, els infinitius per a aquests verbs són *bullir* i *collir*.

són escasses perquè sovint és substituït per la forma de participi del verb *ser* –“Sempre hi ha estat/segut quatre cases”–, hem enregistrat a la Terreta les formes [aβút] i [ayút].

VI.3.2.11 Apunt sobre l'increment velar a la Terreta

A partir de les dades recollides a la Terreta, ens proposem en aquest apartat identificar els diferents segments de tipus velar que hem atribuït al morfema increment, i, paral·lelament, observar quina és la distribució d'aquests elements, és a dir, en quins temps i classes verbals apareixen, amb l'objectiu de contribuir a l'estudi d'un dels temes més controvertits de l'àmbit de la flexió verbal del català: el de la distribució i anàlisi del segment velar.⁴³⁵ A banda, però, de consideracions amb relació a aquest segment, al final d'aquest punt també s'inclou alguna referència al segment de tipus sibilant (denominació que, recordem-ho, hem adoptat en aquest capítol per al segment que tradicionalment es coneix com a *palatal*).

Els diferents segments de naturalesa velar que hem localitzat a la Terreta són [k] i [ɣ], [ek] i [eɣ], i [ik] i [iɣ], que considerem formes superficials dels al·lomorfs –corresponents al morfema extensió– /g/, /eg/ i /ig/, respectivament.⁴³⁶ Pel que fa a la distribució d'aquestes tres variants, si ens fixem en les dades corresponents al PS recollides a (87), s'observa que la tria de l'al·lormorf /g/, d'una banda, o de /eg/ i /ig/, de l'altra, no és arbitrària, sinó que està condicionada fonològicament, això és, per l'estructura sil·làbica del radical.⁴³⁷

- (87) /g/ [béye], [béya]
 /ig/ [pérðiyē], [pérðiya]; [seɲtiyám], [seɲtiyéɪm]; [serβiyám], [serβiyáɪm]
 /eg/ [pérðeɣe], [pérðeɣa]; [síɲteɣa]; [kómpreɣe]

El verb *beure* presenta sempre la variant /g/, la qual no pot adjuntar-se a una arrel acabada en coda complexa, atès que la inserció d'aquest segment comportaria problemes de sil·labificació; en aquest context fònic –el d'arrel acabada en coda complexa– les

⁴³⁵ El valor del segment velar ha estat especialment debatut i les diferents propostes d'anàlisi que se n'han fet l'han entès o bé com a part d'una variant de l'arrel o bé com un element morfològicament independent i pertinent exponent de subclasse verbal. Per a una síntesi dels diferents tractaments que, des d'un punt de vista sincrònic, ha rebut aquest segment, remetem a Querol (2009: 32-41).

⁴³⁶ Les realitzacions amb velar sorda, [k], [ek] i [ik], de les formes fonològiques /g/, /eg/ i /ig/ s'expliquen pel procés d'ensordiment que afecta les obstruents sonores finals en català; les realitzacions amb aproximant, [ɣ], [eɣ] i [iɣ], pel procés d'aproximantització d'oclusives sonores.

⁴³⁷ A (87) es recullen solucions procedents de diversos informants. És per això que s'observa variació en les marques temàtiques i de mode-temps, de les quals ja hem donat compte al llarg del capítol.

variants seleccionades són /eg/ i /ig/.⁴³⁸ Aquests dos al·lomorfs vocàlics faciliten, amb la seva addició, la sil·labificació, però, com a contrapartida, donen lloc a formes verbals esdrúixoles en algunes persones. Basant-nos en els exemples de (87), doncs, podem dir que la tria del segment /g/ vs. els segments /eg/ i /ig/ és un cas d'al·lomorfa externa condicionada per la fonologia.

Ara bé, pel que fa al verb *perdre*, a la nostra àrea d'estudi, al costat dels informants que opten per les formes tipus [pérðeɣe] o [pérðiɣe], n'hi ha que opten per la solució tipus [pérɣe], la qual no es pot justificar en els mateixos termes en què justificàvem en el paràgraf anterior la tria de /g/ respecte de /eg/ i /ig/. Val a dir que l'addició de /g/ a una arrel acabada en coda complexa com *perd-* suposa haver d'eliminar la consonant final del radical verbal, mesura que considerem extraordinària i que no hem localitzat a la Terreta fora de Ila: els verbs recollits en el marc d'aquest estudi pertanyents a les classes I i IIIa i IIIb, quan introdueixen el segment velar, opten sempre per les variants amb vocal seguida de consonant velar (com hem vist en els exemples de PS recollits a (87)).⁴³⁹ Si ens fixem únicament en les formes verbals de la subclasse IIa i les posem en relació amb les de IIb, observem que els informants de la Terreta es poden dividir en dos grups, segons si opten per un sol al·lomorf, /g/, per als verbs de II (independentment de si el radical verbal acaba o no en coda complexa) (vg. (88)), o bé distingeixen els verbs el radical dels quals acaba en coda complexa dels que no, i atribueixen als primers /eg/ o /ig/, i als segons, /g/ (vg. (89)) –aquesta és una tria, com la que il·lustraven les dades de (87), condicionada fonològicament. A tall d'exemple, recollim les formes amb velar de PI, PS i IS –a (88) les corresponents al nucli del Pont de Montanyana i a (89) les corresponents al nucli de Sopeira.

⁴³⁸ Viaplana (2005: 201) fa referència a l'estructura sil·làbica del radical com a condicionant fonològic: "When verbal roots happen to finish with a consonant or with a consonant cluster –*sentir*: *sent*; *perdre*: *perd*; *servir*: *serv*– the velar segment usually occurs as /ig/". De la mateixa manera, Querol (2009: 60) addueix condicionants fonològics per explicar els casos en què en nord-occidental /ig/ apareix en lloc de /g/, això és, quan l'addició d'aquest darrer segment presenta problemes de sil·labificació, i ofereix també una justificació en el marc de la teoria de l'optimitat (vg. Querol, 2009: § IV.2.3.1).

⁴³⁹ Perea (2002b: 604-605), d'una banda, destaca la proliferació en balear de formes que incorporen el segment velar /ig/ al PS i a l'IS de totes les classes verbals i afirma que "[l]a presència del segment *igu* /ig/, i no pas *gu* /g/, sembla justificada formalment per la incapacitat del segon element d'incorporar-se a l'arrel sense modificar-la (*cant-gu-em, *perd-gu-em, *dorm-gu-em, *cant-gu-és, *perd-gu-és, *dorm-gu-és)". De l'altra, però, deixa constància que en alguns indrets del valencià "el segment velar es pot incorporar a determinades formes verbals, alterant l'arrel: *pergam*, *dorga*". A la Terreta no hi ha casos de *dormir* amb inserció de /g/ i consegüent modificació del radical; els únics casos els hem localitzat en el verb *perdre*.

(88) Dades del Pont de Montanyana

	<i>beure</i>	<i>perdre</i>
PI (1)	[bék]	[pérk]
PS	[béye]	[pérɣe]
	[beyém]	[perɣém]
IS	[beyés]	[perɣés]
	/g/	

(89) Dades de Sopeira

	<i>beure</i>	<i>perdre</i>
PI (1)	[bék]	[pérðek] / [pérðik]
PS	[béye]	[pérðeye] / [pérðiye]
	[beyém]	[perðeyém] / [perðiýém]
IS	[beyís]	[perðís]
		([perðeyís], [perðiýés]) ⁴⁴⁰
	/g/	/eg/ o /ig/

Si bé a (88) l'adopció de /g/ en un verb com *perdre* només es pot resoldre amb l'elisió de la consonant final de l'arrel, -d, i, per tant, amb una irregularitat fonològica, val a dir que, a la vegada, l'adjunció a *perdre* del mateix segment velar que apareix a *beure* es tradueix en una certa uniformització paradigmàtica dels verbs pertanyents a la II conjugació: eliminar extraordinàriament la consonant final del radical té l'avantatge de fer que l'estructura prosòdica d'un verb pertanyent a IIa com *perdre* s'assembli més a la d'un verb pertanyent a IIb com *beure*, això és, que tots dos tinguin el mateix nombre de síl·labes i presentin la mateixa distribució accentual.⁴⁴¹ Per tant, l'homogeneïtat prosòdica, i, en conseqüència, paradigmàtica, preval per sobre de la pèrdua de l'element final de l'arrel en les solucions de (88). Al contrari, l'addició dels al·lomorfs vocàlics es resol amb un augment del nombre de síl·labes (*be-guem* vs. *per-di-guem*), que pot comportar també canvis en la distribució de l'accent (*begue* vs. *pèrdigue*), però que evita, com ja hem vist, l'elisió de la consonant final de l'arrel. Per tal de justificar la tria que fan els parlants que opten pel sistema de (88), hem de remetre a l'entrada lèxica del verb *perdre*, que en el cas d'aquests informants especifica que la variant fonològica del segment velar és /g/ per a totes les formes que introdueixen l'element de tipus velar.

Després de donar compte de la distribució de /g/ respecte de /eg/ i /ig/, que, com hem vist, només en alguns parlants de la Terreta té motivació fonològica, cal que també

⁴⁴⁰ Aquestes solucions per a l'IS recollides a Sopeira són minoritàries al costat de la forma sense introducció de velar, que és la majoritària. En altres punts de la Terreta també hem documentat [perðiýís] i [perðeyés].

⁴⁴¹ S'eviten, d'aquesta manera, resultats esdrúixols poc freqüents en la flexió verbal del català com ho són les formes de subjuntiu *sàpiga* i *càpiga*. Curiosament, però, a la Terreta, alguns dels informants que opten per la inserció de /ig/ o /eg/ en un verb com *perdre* presenten per als verbs *sabre* i *cabre* les formes planes *sàbia* i *càpia*.

ens plantejem si existeix algun condicionant que determini l'aparició del segment /eg/ respecte del segment /ig/ en els paradigmes verbals de la Terreta. Vegem, doncs, quina és la distribució d'aquests dos al·lomorfs vocàlics, l'estudi de la qual també pot donar compte de per què hem optat per interpretar les vocals inicials d'aquests dos segments com a part de l'increment i no, com veurem, com a possibles marques de conjugació o de mode-temps. Per tal de poder confrontar els contextos d'aparició de /eg/ i /ig/ i també els de /g/, recollim en una taula (vg. (90)) totes les realitzacions amb velar que hem localitzat a la Terreta (els diferents segments velars hi apareixen marcats en negreta).⁴⁴² Quant a la disposició i presentació de les dades a (90), cal tenir en compte que quan el segment velar apareix a totes les persones d'un temps verbal només hem recollit, com a exemple, una sola forma verbal; en el cas, però, del PS, hem recollit un exemple per a 1-3 i 6 PS –el corresponent a 1 PS– i un altre exemple per a 4-5 PS –el corresponent a 4 PS.⁴⁴³ D'altra banda, algunes de les solucions incloses a (90) apareixen marcades amb el símbol “(▪)”, amb el qual s'indica que les variants amb velar recollides en el quadre són les úniques (o pràcticament les úniques) formes que apareixen a la Terreta, i que no existeixen, o bé són molt escadusseres, les alternatives sense increment o amb increment sibilant. Així, p. ex., [dormiyém]/[ám], al costat de les quals hem inclòs “(▪)”, són les úniques formes que hem localitzat per a 4 PS *dormir* (les formes tipus [dormím] de PS són inexistents a la Terreta); en canvi, el fet que [dórmíye]/[a] i [dormiyés] no presentin la marca “(▪)” indica que no

⁴⁴² A (90) no hi consta la localització geogràfica concreta de les diferents formes amb segment velar que hem recollit a la Terreta. Als annexos (vg. § IX.3), en què es recullen els paradigmes verbals corresponents a la nostra àrea d'estudi, es pot resseguir la distribució del segment velar nucli per nucli. Per a cadascuna de les classes verbals, hem inclòs a (90) les formes referents a un sol verb –al verb que hem pres com a model al llarg del capítol–, excepte per a la classe IIIa, el comportament de la qual amb relació a l'increment velar hem cregut convenient d'exemplificar amb més d'un verb: *dormir* i *obrir*, d'una banda, i *sentir* i *tossir*, de l'altra. Pel que fa als temps verbals, cal tenir en compte que no hem deixat constància a (90) de les formes d'imperatiu, ja que en el marc del nostre estudi només hem obtingut informació de les persones 2 i 5, i, en general, no s'han detectat gaires casos amb velar a la persona 5 de l'imperatiu. De fet, la forma d'imperatiu per a la persona 5 del verb *beure* és a tota la Terreta [bejéw] o [beéw], com en el PI, i no hi hem detectat interferències de les formes de PS ([beýéw], [beýáw]).

⁴⁴³ També, pel que fa al PS, hem inclòs (separades per una barra inclinada) les dues solucions diferents que vénen donades per la variació que afecta els segments de mode-temps (1-3 i 6) i el segment temàtic (4-5), la distribució de les quals a la Terreta ja hem indicat a § VI.3.2.3. No sempre, però, es recullen dues solucions diferents a (90): [túseyá], per exemple, és l'única variant amb velar que hem localitzat a la Terreta, i en cap dels nuclis que presenten /e/ com a marca de mode-temps no hem localitzat una variant paral·lela, és a dir, [túseye]. El mateix passa amb les formes [pérye] i [perýém], que només hem localitzat en nuclis en què les marques de mode-temps i de tema són /e/ i /é/, respectivament.

són formes úniques i que hi ha informants que han optat per les variants no velaritzades [dormíske]/[a] i [dormís].⁴⁴⁴

(90) Realitzacions amb increment de tipus velar a la Terreta

	classe IIb	classe IIa	classe IIIa	classe IIIb	classe I
1 PI	bék	pérk			
		pérðek	síntek, túsek		
		pérðik	dórmik, óβrik		
1-3, 6 PS	béye/a	pérye (•)			
		pérðeye/a (•)	sínteja, túseja		kómpreye
		pérðiyé/a (•)	síntiyé, dórmiyé/a, óβriyé/a		
4-5 PS	beyém/ám	peryé (•)			
		perðeyém/ám(•)			kompreyém
		perðiyém/ám(•)	dormiyém/ám (•) oβriyé/ám (•) señtiyé/ám (•) ⁴⁴⁵ tosiyé/ám (•)	serβiyém/ám (•)	
1-6 IS	beyés	peryés			
	beyís				
		perðeyés perðeyís perðiyés perðiyís	dormiyés, oβriyés, señtiyés, tosiyés	serβiyés	
part	beyút				

⁴⁴⁴ Així, per exemple, el símbol “(•)” no apareix al costat de les formes [pérk], [pérðek] o [pérðik], per tal com a la Terreta també hem documentat casos de la variant sense velar [pérðo]. De la mateixa manera, en l’IS, no hem marcat cap de les formes incloses a (90) amb “(•)”, ja que totes les solucions d’IS amb velar conviuen amb les formes sense velar ([perðís], [dormís], [serβís], etc.), que són, de fet, les pròpies de la Terreta i, encara, les més habituals a la zona. Per veure exactament la distribució de totes aquestes solucions, vg. els paradigmes verbals inclosos als annexos (§ IX.3). Pel que fa al verb *beure*, no hem utilitzat el símbol “(•)”, atès que les formes d’aquest verb no poden presentar alternatives quant a la presència/absència de segment velar.

⁴⁴⁵ Hem localitzat en un informant de la Ribera la forma [síntiyám], que no hem inclòs a (90), perquè, com [señtiyám], tria l’increment /ig/ i perquè es tracta d’una forma aïllada en el conjunt de la Terreta.

És important destacar que a (90) es barregen dades procedents de sistemes d'informants diferents, i, si bé les formes amb correspondència (p. ex.: [pérk], [pérɣe] i [perɣés], amb /g/ a PI, PS i IS) són generalment adoptades per un mateix informant, l'adopció d'un determinat segment velar en una determinada forma verbal no implica necessàriament, com veurem, que aquest mateix segment aparegui repetidament al llarg del paradigma: així, poden pertànyer a un mateix informant les formes [pérðek], [pérðeye] i [perðís] –aquesta darrera sense increment–, o les formes [pérðo], [pérðeye] i [perðeyés] –la primera de les quals sense increment.

A partir de l'observació de les dades incloses a (90), oferim a (91) una síntesi de la distribució de /g/, /eg/ i /ig/.

(91) Síntesi de la distribució de l'increment velar a la Terreta⁴⁴⁶

classe IIb	classe IIa	classe IIIa	classe IIIb	classe I
/g/ PI (1) PS IS part	/g/ PI (1) PS IS			
	/eg/ PI (1) PS IS	/eg/ PI (1) PS (1-3, 6)		/eg/ PS
	/ig/ PI (1) PS IS	/ig/ PI (1) PS IS	/ig/ PS (4,5) IS	

Si ens fixem ara en les dues graelles anteriors, observem que, a banda de IIb, en què la velar presenta la mateixa distribució que en l'estàndard, a la nostra àrea d'estudi hem localitzat formes amb velar a les classes IIa, IIIa, IIIb i, de manera molt esporàdica, a I –de fet, tant a (90) com a (91) hem ordenat les classes de més presència (columna de l'esquerra) a menys presència (columna de la dreta) de formes amb velar. El comportament de l'element velar a la Terreta és, doncs, un exemple més de l'expansió interparadigmàtica que caracteritza aquest segment en algunes varietats. El patró de distribució del segment velar a IIa és, amb l'excepció del participi, paral·lel al de IIb, si bé cal afegir que l'únic temps que introdueix la velar sistemàticament i de manera generalitzada és el PS (en el cas

⁴⁴⁶ Només quan l'element velar no apareix a totes les persones d'un temps, indiquem el número de la persona corresponent entre parèntesis.

de l'IS, són freqüents les formes sense velar, per les quals, de fet, opten els informants més conservadors, però la presència de formes amb segment velar és també prou significativa; les formes de 1 PI amb segment velar només són pròpies d'alguns nuclis de l'àrea ribagorçana (vg. § VI.3.2.1)). Pel que fa a IIIa, les úniques formes amb introducció sistemàtica de l'extensió velar són 4 i 5 PS: en l'IS alternen les formes amb extensió velar i les formes sense extensió; a 1-3 i 6 PS hi ha alternança de les solucions amb increment velar i de les solucions amb increment sibilant (p. ex.: [óβriye]~[oβríske]), cosa que també ocorre a 1 PI (p. ex.: [óβrik]~[oβríso]~[oβrísko]). D'altra banda, en aquesta subclasse, cal que distingim que algunes de les formes amb velar –[sín̥tek], [túsek] i [sín̥teya] i [túseya] (concretament, les formes amb vocal *e* davant la velar)— són exclusives del nucli de la Ribera.⁴⁴⁷ Amb relació a IIIb, les úniques formes que presenten sempre l'extensió velar són, com a IIIa, 4 i 5 PS; en l'IS, com en les classes anteriors, es localitzen formes amb increment velar i formes sense increment. A la classe I, les formes que reben l'increment velar tenen una presència molt minoritària a la Terreta: no apareixen en altres temps que no siguin el PS i només són adoptades per alguns informants de l'àrea pallaresa i no de manera sistemàtica.

Pel que fa a la repartició dels increments amb inici vocàlic /eg/ i /ig/, si parem atenció a les dades de (90), sintetitzades a (91), i ens centrem especialment en les subclasses IIa i IIIa –que mostren, fora de IIb, la màxima concentració de formes amb velar–, observem que tant /eg/ com /ig/ apareixen a totes dues subclasses i que, per tant, aquests dos segments no actuen com a diferenciadors de classe. Ara bé, cal tenir en compte que la presència simultània de tots dos segments a cadascuna d'aquestes subclasses no és, com veurem, equiparable. Els al·lomorfs /eg/ i /ig/ poden aparèixer indistintament en les formes d'un verb pertanyent a IIa com *perdre* (p. ex.: [pérðek] o [pérðik], [perðeyém] o [perðiyém], i [perðeyés] o [perðiyés]), si bé hem detectat en les dades de la Terreta que el nombre de formes verbals de *perdre* amb /eg/ és superior al de les formes que introdueixen /ig/. La tria, però, d'un o altre segment no és predictable i no sembla que respongui a cap condicionant, per la qual cosa hem optat per entendre aquesta alternança com un cas de

⁴⁴⁷ Les altres formes amb velar pertanyents a IIIa i recollides a (90) per a 1 PI i 1-3 i 6 PS (concretament, les formes amb vocal *i* davant la velar, tipus *òbric*, *òbriga*...), a banda de ser característiques de la Ribera, també s'han documentat en altres indrets de la Terreta, especialment de l'àrea ribagorçana. Vg. als annexos els paradigmes corresponents a *dormir* (§ IX.3.4) i *obrir* (§ IX.3.12), que recullen exactament en quins nuclis s'han recollit ocurrences d'aquestes formes.

variació no condicionada fonològicament.⁴⁴⁸ En canvi, en els verbs de IIIa de què tenim dades, la disposició d'aquests dos segments és tota una altra. Majoritàriament /ig/ és el segment que adopten les formes de IIIa que presenten increment velar (això és, quan no introdueixen l'increment sibilant característic dels verbs de IIIb). El segment /ig/ també és adoptat pels verbs de la subclasse IIIb a 4 i 5 PS (de manera sistemàtica, com fan els verbs de IIIa) i a totes les formes d'IS (en el cas que introdueixen l'increment velar). Al nucli de la Ribera, però, alguns verbs mostren un comportament diferenciat i, al costat dels verbs que introdueixen /ig/ –que exemplifiquem a (92) amb el verb *dormir*–, n'hi ha que presenten introducció de l'al·lomorfe /eg/, exemplificats a (92) pel verb *tossir*.

(92) Formes de PI i PS corresponents als verbs *tossir* i *dormir* a la Ribera

PI		PS	
túsek	dórmik	túseyá	dórmiya
túses	dórmis	túseyas	dórmiyas
túse	dórmi	túseyá	dórmiya
tośím	dormím	tusiýám	dormiýám
tośíw	dormíw	tusiýáw	dormiýáw
túsen	dórmin	túseyan	dórmiyan

Les dades recollides a (92) ens obliguen a fer diverses consideracions al voltant de la distribució i naturalesa dels segments /eg/ i /ig/. El fet que al nucli de la Ribera verbs pertanyents a la mateixa subclasse verbal, IIIa, rebin al·lomorfs diferents fa que entenguem la distribució de /eg/ i /ig/ com a lèxicament condicionada: verbs com *tossir*, *sentir* o *cosir* reben /eg/, i verbs com *dormir*, *obrir* o *morir* reben /ig/.⁴⁴⁹ Els primers s'assimilen, doncs, als verbs de IIa, que, a la Ribera, a diferència del que passa en altres indrets de la Terreta, sempre presenten el segment /eg/ ([pérðek], [pérðeyá], [perðeyám]). Això és el que podem pressuposar a partir de l'estudi de les formes 1 PI i 1-3, 6 PS, però si ens fixem en les formes corresponents a 4 i 5 PS s'observa que /ig/ és l'únic segment velar que apareix en els verbs de III, encara que el segment que rebin les formes anteriors pertanyents a IIIa

⁴⁴⁸ Tot i que molt aïlladament, hi ha fins i tot algun cas del verb *perdre* en què hem detectat oscil·lació /eg/~/ig/ en el paradigma d'un mateix informant. Els informants que en les formes del verb *perdre* adopten /g/ mai presenten vacil·lació /g/~/eg/, /ig/.

⁴⁴⁹ Notem que els verbs *tossir* i *cosir*, el radical dels quals no acaba amb coda complexa, adopten el segment /eg/ i no pas /g/. Aquesta tria no està condicionada fonològicament sinó lèxicament.

en els altres contextos amb velar sigui /eg/: [kúzek] i [kúzeyə], però [kuziyám]. En aquests casos la tria de l'al·lomorfe està subcategoritzada a les persones 4 i 5 del temps de present del mode subjuntiu dels verbs pertanyents a III. D'altra banda, la presència de /ig/ en lloc de /eg/ a 4 i 5 PS es podria relacionar amb el fet que la introducció del segment velar en aquestes dues formes verbals de III suposa l'adopció automàtica de la vocal temàtica que adopten els verbs de II en unes formes verbals pertanyents a una conjugació, la III, que sempre adopta /i/ com a tema. En aquest sentit la vocal inicial de /ig/ podria estar relacionada amb la pertinença a III d'unes formes que han perdut l'element distintiu de la seva classe, això és, la vocal temàtica /i/ ([serβím] vs. [serβiyám] o [serβiyém]).⁴⁵⁰ Tot i aquesta associació, però, ja hem vist que a la Terreta /ig/ no es pot vincular únicament a les formes de III ni ser-ne un tret idiosincràtic, atès que un verb de la subclasse IIa com *perdre* pot introduir, sense distinció, /eg/ o /ig/.⁴⁵¹ Una darrera consideració a fer és amb relació al temps de PI: en el marc del nostre estudi hem optat per interpretar el segment vocàlic que precedeix la velar a les formes de 1 PI com a part de l'increment, atès que en altres punts del paradigma, concretament en el PS, tornem a trobar el mateix segment, ja sigui amb *e* o amb *i* inicials (p. ex.: [túsek], [túseyə] (formes exclusives del nucli de la Ribera); [dórmik], [dórmiya]; [pérðek], [pérðeyə]; [pérðik], [pérðiya]).⁴⁵² Som conscients, però, que una anàlisi alternativa a la que proposem consistiria a interpretar la consonant velar que apareix a les formes de primera persona com a morf de nombre-persona –seguint la proposta de Clua (1998) per al valencià–; això suposaria analitzar la vocal que precedeix la velar a 1 PI com a marca de mode-temps ([túsek], [dórmik]), interpretació que vindria avalada per l'aparició d'aquesta mateixa vocal a 3 PI ([túse], [dórmi]), només interpretable

⁴⁵⁰ No fem referència a l'IS, perquè a la Terreta l'aparició de velar en aquest temps no és sistemàtica (els informants més conservadors opten per les formes sense increment). Tanmateix, destaquem que, quan en l'IS dels verbs de III hi ha introducció de l'element velar, el segment inserit sempre és, com en les formes de 4 i 5 PS, /ig/. Cal tenir en compte que les formes d'IS amb la introducció de l'extensió velar també perden la vocal /i/, distintiva dels verbs de la classe III ([sentís] vs. [señtiyés]), i, en aquest sentit, /ig/ podria funcionar com a element reparador per la pèrdua de la vocal distintiva de classe.

⁴⁵¹ Així com hem establert una possible correspondència entre la presència de /ig/ a 4 i 5 PS en els verbs de IIIa i la pèrdua de la vocal temàtica típica d'aquesta conjugació, podem establir que el fet que tant /eg/ com /ig/ puguin aparèixer a *perdre* s'explica perquè amb la introducció de la velar els verbs de IIa continuen conservant la mateixa vocal temàtica dels verbs de II sense introducció de velar ([perðám] vs. [perðeyám], [perðém] vs. [perðeyém]). D'altra banda, però, tal com ja hem assenyalat, cal tenir en compte que el nombre d'ocurrències amb /eg/ per al verb *perdre* és superior al de les variants amb /ig/.

⁴⁵² Tal com hem assenyalat anteriorment, tant 4 i 5 PS com les formes d'IS dels verbs de III només presenten el segment velar precedit per la vocal *i* i mai precedit per la vocal *e*.

en termes de mode-temps pel seu caràcter àton. En aquest cas, doncs, el segment vocàlic que apareix a 1, 2, 3 i 6 entre el radical i les marques de nombre-persona (entenent també /g/ com a marca de nombre-persona, és a dir, de persona 1 limitada al present d'indicatiu d'algunes classes verbals) tindria el mateix valor morfològic, el de mode-temps.⁴⁵³ En la nostra anàlisi fem prevaldre la interpretació a 1 PI de /e/ i /i/ com a parts dels al·lomorfs extensió /eg/ i /ig/, com al PS; d'altra manera, hauríem de suposar la subcategorització de /g/ al PI i de /eg/ i /ig/ al PS.

A partir de l'observació de les diferents dades de la Terreta que presenten introducció d'un element velar, es fa evident que a la nostra àrea d'estudi l'extensió velar es caracteritza per un grau de variació al·lomòrfica complex, si bé hi ha certa coherència en l'adopció dels al·lomorfs per sistemes d'informants. De fet, aquesta complexitat en l'al·lomorfia no només es fa palesa en el cas de l'increment velar sinó també en el cas de l'increment de tipus sibilant, pel qual hem localitzat a la Terreta les variants al·lomòrfiques /isk/, /is/ i, de manera més excepcional, /isek/. L'al·lomorf /isk/ apareix tant a 1 PI ([serβísko]) com a 1-3 i 6 PS ([serβísken] o [serβískan], p. ex.) dels verbs de la subclasse IIIb i també dels pertanyents a IIIa quan no opten, com en els exemples recollits anteriorment, per la inserció de l'extensió velar. Els al·lomorfs /is/ i /isek/, en canvi, estarien subcategoritzats per persona i temps verbal, això és, 1 PI ([serβíso] i [serβísek]), l'únic context en què apareixen.

VI.3.2.12 Síntesi i conclusions

A partir de la descripció de les formes verbals de la Terreta que s'ha fet en els apartats precedents (vg. § VI.3.2.1-VI.3.2.11), oferim, tot seguit, una síntesi de la distribució a la nostra àrea d'estudi dels trets més rellevants amb relació a la morfologia verbal.

⁴⁵³ Hem fet referència explícita a verbs de IIIa (*tossir*, *dormir*). Pel que fa a *perdre*, a la Ribera notem que la forma corresponent a 1 PI és sempre [pérðek], però hi ha oscil·lació entre els informants a 2 i 3 PI: [pérðes]~[pérs] i [pérðe]~[pér]. Fora de la Ribera, al costat de [pérðek], hem localitzat de manera més aïllada la variant [pérðik], i per a 2 i 3 PI sempre [pérs] i [pér].

(93) Trets més destacables de l'àmbit de la flexió verbal a la Terreta

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta	Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta
Vocal final del morfema de mode-temps de 3 PI (I conj.), 3 IInd i 3 condicional	compr[a] comprav[a] comprari[a] ⁴⁵⁴	
Vocal temàtica 4 i 5 PI (I conj.)	compr[á]m, compr[á]u	compr[á]m, compr[á]u
	compr[é]m, compr[é]u (el Pont de Montanyana)	compr[é]m, compr[é]u (Castissent, Sapeira i altres informants de la resta de nuclis)
Extensió de tipus sibilant 1 PI (III conj.)	serv[ísk]o, dorm[ísk]o	serv[ís]o, dorm[ís]o
Formes 1, 2, 3 i 6 PI verbs <i>morir</i> , <i>dormir</i> , <i>obrir</i>	Alternança de les formes tipus <i>òbric</i> , <i>obris</i> , <i>obri</i> , <i>obrin</i> amb les formes tipus <i>obrisco/isso</i> , <i>obrisses</i> , <i>obrís</i> , <i>obrissen</i> A la Ribera de Cornudella: -adopció de les formes tipus <i>òbric</i> , <i>obris</i> , <i>obri</i> , <i>obrin</i> com a formes úniques	
	Adopció de les formes amb increment sibilant A la Ribera de Cornudella: -adopció de les formes tipus <i>tússec</i> , <i>tusses</i> , <i>tusse</i> , <i>tussen</i> ; <i>síntec</i> , <i>sintes</i> , <i>sinte</i> , <i>sinten</i>	
Formes 1, 2, 3 i 6 PI verbs <i>cosir</i> , <i>tossir</i> , <i>sentir</i>	Adopció de les formes amb increment sibilant A la Ribera de Cornudella: -adopció de les formes tipus <i>tússec</i> , <i>tusses</i> , <i>tusse</i> , <i>tussen</i> ; <i>síntec</i> , <i>sintes</i> , <i>sinte</i> , <i>sinten</i>	
Morfema de mode-temps IInd	compra[βa], perde[βa], dormi[βa]	
Vocal temàtica IInd	compr[á]va, perd[é]va, dorm[í]va	
Morfema de mode-temps PS	A Areny, la Ribera i Sobrecastell: I conj.: -[e], -[e]s, -[e], -[e]n II i III conj.: -[a], -[a]s, -[a], -[a]n	I, II i III conj.: -[e], -[e]s, -[e], -[e]n
	A Sopeira (amb vacil·lacions) i el Pont de Montanyana: I, II i III conj.: -[e], -[e]s, -[e], -[e]n	
Vocal temàtica PS	A Areny, la Ribera i Sobrecastell: I conj.: -[é]m, -[é]u II i III conj.: -[á]m, -[á]u	I, II i III conj.: -[é]m, -[é]u
	A Sopeira (amb vacil·lacions) i el Pont de Montanyana: I, II i III conj.: -[é]m, -[é]u	

⁴⁵⁴ Tal com ja hem comentat, l'informant més jove dels Masos de Tamúrcia adopta [e] com a marca de mode-temps de 3 PI, 3 IInd i 3 condicional, realització de la qual no deixem constància a (93).

Vocal temàtica IS	compr[á]s, begu[í]s, dorm[í]s	compr[á]s, begu[í]s, dorm[í]s
	Al Pont de Montanyana, i també en altres informants de la resta de nuclis (alguns, però, amb interferències del model -às (I conj.), -ís (II i III conj.)): compr[é]s, begu[é]s, dorm[í]s / dormigu[é]s	A Castissent, i també en altres informants de la resta de nuclis (alguns, però, amb interferències del model -às (I conj.), -ís (II i III conj.)): compr[é]s, begu[é]s, dorm[í]s / dormigu[é]s

De les característiques recollides a (93), en destaquem dues que s'estenen sense excepcions per tota la Terreta: es tracta, d'una banda, de la realització [a] de la vocal final que apareix a la tercera persona dels temps de PI (classe I), IInd i condicional, i, de l'altra, de l'adopció de les vocals temàtiques /á/, /é/ i /í/ a les conjugacions I, II i III, respectivament, en el temps d'IInd (-ava, -eva, -iva). El primer dels trets –la realització de la vocal -a àtona final a les formes verbals esmentades– ens inclina a caracteritzar la Terreta de ribagorçana: aproxima els parlars de la Terreta a bona part del parlars ribagorçans –també amb [a]–, i, en canvi, els distancia dels parlars pallaresos –amb [e]–; cal tenir en compte, però, que si bé en els parlars pallaresos no trobem mai [a] com a vocal final de 3 PI (I conj.), 3 IInd i 3 condicional, la realització amb [e] sí que és pròpia dels parlars ribagorçans de la comarca de l'Alta Ribagorça i de l'àrea oriental de la Llitera. Pel que fa al segon dels trets amb un comportament unitari a tota la Terreta, cal dir que el sistema d'IInd amb triple distinció que hi hem localitzat s'associa amb el ribagorçà més que no pas amb el pallarès, perquè té una presència més majoritària a la primera de les varietats, però ja hem assenyalat a § VI.3.2.2 que el sistema amb distinció doble, típic del pallarès, penetra en el domini ribagorçà, així com el típic del ribagorçà ho fa en el pallarès.

Pel que fa als trets que presenten solucions diferenciades a la Terreta, destaquem que només n'hi ha un la distribució del qual coincideix amb la frontera administrativa. Es tracta de la realització de l'increment sibilant que apareix a 1 PI (classe III), que, com hem vist, és [ísk] als nuclis administrativament ribagorçans, i [ís] als administrativament pallaresos. El riu marca, en aquest cas, el límit entre unes i altres solucions, si bé a la zona pallaresa també hem localitzat ocurrencies –més aviat aïllades– de les variants típiques de l'altra costat del riu.

D'altra banda, alguns dels trets localitzats a la Terreta ens permeten de mesurar l'efecte del canvi lingüístic, que, com sempre, és més acusat als nuclis de la part catalana

que no pas als de l'aragonesa. Així, per exemple, dels dos esquemes d'IS que hem registrat a la zona, el coincident des del punt de vista dels segments temàtics amb el general del català nord-occidental no només el localitzem als nuclis més meridionals –el Pont de Montanyana i Castissent–, on és característic, sinó que ha penetrat en punts de l'àrea més septentrional de l'àrea d'estudi, on parcialment, o totalment, ha substituït el model idiosincràtic de bona part de la Terreta (I conj.: -às; II i III conj.: -ís). Val a dir que a l'esquerra del riu, trobem casos d'adopció de les formes no autòctones repartits per tot el territori; a la dreta del riu, en canvi, de casos de substitució, només n'hem trobat als nuclis de Sopeira i d'Areny, mentre que la Ribera i Sobrecastell mostren un grau més alt de conservació de les variants autòctones.

VII. SÍNTESI I CONCLUSIONS

La Terreta és un espai d'un interès innegable des de diversos punts de vista. Geogràficament, el territori objecte d'estudi és una conca que forma una unitat ben definida pel fet de trobar-se clarament tancada entre serres; tanmateix, aquesta unitat territorial no té, com hem vist, un correlat en termes administratius. Precisament el nostre interès per la varietat lingüística pròpia de la Terreta ha estat suscitat, en bona part, per la situació geogràfica i la situació administrativa d'aquest territori: la Terreta, per les seves característiques, ha esdevingut un espai idoni per comprovar, en primer terme, si la unitat territorial es tradueix en una unitat lingüística, i per comprovar, en segon terme, si la frontera administrativa pot contribuir a la diferenciació dialectal de territoris situats a banda i banda d'un límit administratiu. A més a més, l'emplaçament concret de la Terreta dins del domini nord-occidental fa encara més interessant l'estudi d'aquesta àrea pel fet que pot aportar dades quant a la delimitació dialectal de les varietats ribagorçana i pallaresa.

Tal com s'ha especificat a § I.2, aquesta tesi s'ha proposat la consecució de tres objectius:

1. Contribuir al coneixement d'una sèrie de trets de tipus fònic i morfològic característics de la Terreta i deixar constància de la distribució que hi presenten actualment.

2. Donar compte de l'adscripció subdialectal de la Terreta, d'acord amb els trets estudiats que així ho permeten (tal com ja s'ha vist, no tots els trets tinguts en compte en el nostre estudi tenen caràcter distintiu entre ribagorçà i pallarès).

3. Comprovar si hi ha indicis de canvi lingüístic a la Terreta i, en cas afirmatiu, identificar si els processos de canvi detectats segueixen alguna dinàmica específica, és a dir, si es vinculen a una àrea o a un tipus d'informant en concret o si afecten un tret o trets determinats.

Amb relació als objectius de la tesi, hem formulat una sèrie d'hipòtesis de partida (vg. § IV), presumpcions de les quals hem partit a l'inici del nostre treball i que recollim, sintetitzades, a continuació.

1. La unitat geogràfica que caracteritza l'àrea d'estudi es tradueix també en una unitat lingüística.

2. La Terreta és, des del punt de vista de l'adscripció subdialectal, una àrea que podem descriure com a ribagorçanopallaresa.

3. El canvi lingüístic es detecta principalment en parlants del grup joves, però no afecta de la mateixa manera els informants joves de banda i banda de la frontera administrativa: els processos de canvi són més acusats a l'àrea administrativament pallaresa, on un major contacte amb la varietat del català estàndard podria ser la responsable de l'abandonament de certs trets, especialment de trets marcats.

Un cop repesos tant els objectius com les hipòtesis, presentem, tot seguit, tres graelles (vg. (1), (2) i (3)) amb la síntesi de les dades obtingudes per a alguns dels trets que han estat objecte d'estudi al llarg de la tesi.⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ És possible que, en el quadre (3), hom hi trobi a faltar alguns dels trets que hem repassat dins del capítol dedicat a la morfologia verbal, però atès que és considerable el nombre de característiques estudiades dins d'aquest àmbit, hem optat per recollir en el quadre només les més destacables. D'altra banda, s'ha intentat simplificar al màxim les respostes dels informants que consten en tots tres quadres, per tal de poder oferir una visió completa i, alhora, sintètica de les dades. En el cas, per exemple, de la palatalització de /pl/, /bl/, /kl/, etc., generalment només s'ha indicat la forma per la qual l'informant ha optat majoritàriament, és a dir, la solució amb palatal, la solució amb iod o la solució amb lateral alveolar. Evidentment, això no vol dir que l'informant no presenti casos de vacil·lació o que no pugui alternar, en algun moment, solucions de dos tipus diferents. Quan, per a qualsevol tret, en un informant, els casos d'alternança entre dues o més solucions són, podríem dir, la norma, sí que n'hem deixat constància.

Tenint en compte la distribució a la Terreta dels diferents trets estudiats, a continuació llistarem les conclusions finals a què ha arribat el nostre treball, les quals ens han de permetre, d'una banda, donar resposta als objectius plantejats, i, de l'altra, confirmar o rebatre les hipòtesis de partida:

a) Alguns dels nuclis de l'àrea administrativament ribagorçana de la Terreta –o ribera occidental– mostren certes peculiaritats:

-el Pont de Montanyana es caracteritza per la realització en [e] de /a/ en síl·laba travada, solució que divergeix de la de la resta de pobles de la ribera occidental, amb [a], però que és comuna a la dels nuclis de la ribera oriental. El Pont de Montanyana també es caracteritza per l'adopció sistemàtica de les variants pronominals *me*, *te*, *se* (la resta de punts administrativament ribagorçans opten per *mi*, *ti*, *si*) i de les terminacions verbals *-em*, *-eu* a 4 i 5 PI (I conj.), *-e*, *-es*, *-e*, *-em*, *-eu*, *-en* al PS, i *-és* (I i II conj.), *-és/-ís* (III conj.) a l'IS.

-la Ribera de Cornudella és l'únic punt que presenta obertura de la vocal mitjana en mots com *neu*, *herba*, *meu*, *teu*, *seu*, etc., i que adopta, en alguns verbs de la III conjugació, formes verbals de PI tipus *tússec*, *tusses*, *tusse* (també hi hem trobat formes tipus *òbric*, *obris*, *obri*, *obrin*, però aquestes no són exclusives d'aquest nucli).⁴⁵⁶

-Areny de Noguera presenta un tractament de les africades prepalatals que el singularitza dins de la seva àrea: trobem en l'inventari dels parlants d'aquesta localitat les consonants fricativa i africada prepalatals sonores, absents a la resta de nuclis de la ribera occidental.

Dit això, podem constatar que el Pont de Montanyana, el nucli situat més al sud, és, dins l'àrea ribagorçana, el que presenta més elements diferenciadors de la resta; de tots els trets localitzats en aquesta localitat, el més distintiu és –ens basem per determinar-ho en la percepció dels mateixos parlants de la ribera occidental– la realització en [e] de /a/ final en síl·laba travada. Tanmateix, els informants d'aquesta ribera encara veuen com a més marcada la presència de les consonants fricativa i africada prepalatals sonores en el parlar d'Areny –cal tenir en compte que a cap altre punt de l'àrea occidental de la Terreta ni, de

⁴⁵⁶ A banda d'aquestes característiques, hi ha altres particularitats que diferencien la Ribera de la resta de nuclis com, per exemple, l'adopció de les formes corresponents al verb *vere* que en aquest nucli són *vedem*, *vedeu*, *vedeva*, *vedent*, etc.

fet, del domini ribagorçà, es localitzen aquests sons consonàntics. La presència d'aquestes consonants sonores, doncs, aproxima el parlar de la localitat d'Areny, més que cap altre parlar de l'àrea ribagorçana de la Terreta, als parlars de l'altra banda del riu. Tot i això, i tal com queda recollit a (1), la distribució a Areny de les consonants sibilants prepalatals, de fet, només coincideix exactament amb la d'un sol nucli de la ribera oriental, la dels Masos de Tamúrcia.

b) A l'àrea administrativament pallaresa, a la ribera oriental, cal dir, d'entrada, que la variació ens ha estat més difícil de sistematitzar, principalment per la situació demogràfica actual dels nuclis que la conformen –queden molt pocs habitants autòctons a la zona–; això ha condicionat inevitablement la tria dels informants i n'ha limitat el nombre. A grans trets, però, podem destacar que:

- els Masos de Tamúrcia es distingeix per presentar una distribució de les sibilants prepalatals paral·lela a la d'Areny i diferent tant de la de la majoria de nuclis administrativament ribagorçans com de la de la resta de nuclis administrativament pallaresos, si bé amb més punts en comú amb els segons que no pas amb els primers.

- tant els Masos de Tamúrcia com la Torre de Tamúrcia destaquen pel fet de ser els únics nuclis de la ribera oriental amb palatalitzacions de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/, característica que comparteixen amb els nuclis de la ribera occidental. Hem de dir que encara hem trobat casos aïllats de palatalització en un dels informants del Pont d'Orrit; de fet, sabem per l'estudi de Barrull & Sistac (1992) que fa aproximadament 25 anys l'àrea amb palatalització comprenia clarament aquest nucli.

- amb l'excepció de Castissent, a la resta de nuclis (no en tots els informants, tal com es recull a (1)), hi hem documentat casos de les variants femenines dels articles *els* i *es*, que apareixen especialment precedides de mot acabat en vocal (també precedides de preposició en els articles contractes); d'aquesta manera, els articles masculí i femení plurals conflueixen en una mateixa forma en el context esmentat. D'altra banda, en el context postconsonàntic hem detectat aïlladament en informants dels Masos i de la Torre de Tamúrcia les variants femenines *es* i *as*, i en un informant de la Torre i en l'informant d'Espluga, vestigis de la forma masculina plural *les*.

- la distribució tant dels demostratius com dels clítics estudiats és reveladora d'una situació que no hem localitzat a la ribera ribagorçana. Alguns dels informants (vg. (2)) presenten un sistema que podem caracteritzar de doble, amb variants simples i reforçades. Aquestes solucions que entenem com a pertanyents a sistemes diferents coexisteixen en un

mateix parlant i es distribueixen lliurement, és a dir, la tria d'unes o altres formes no està determinada per raons contextuals. Aquesta alternança de variants en un mateix informant és especialment evident en el cas dels demostratius: exceptuant els nuclis de Sapeira i Castissent, a la resta de nuclis hem documentat formes simples al costat de formes reforçades –els informants de Sapeira i de Castissent només presenten formes reforçades. Pel que fa als clítics, també hem localitzat informants que presenten, al costat de les formes tipus *mi*, les formes tipus *me*, però en aquest cas el nombre d'informants en què concorren totes dues variants és més reduït.

-Castissent, que ja hem vist que té un comportament diferenciat pel que fa a algun tret, destaca també dins l'àmbit de la morfologia verbal. Les terminacions d'IS es distribueixen a Castissent segons els model *-és* (I i II conj.), *-és/-ís* (III conj.); aquest model també l'hem documentat en altres punts de la ribera oriental, però sempre al costat del model *-às* (I conj.), *-ís* (II i III conj.), que és el que, tot i les vacil·lacions, té una major extensió a la zona. D'altra banda, els informants de Castissent i també la informant de Sapeira opten a 4 i 5 PI per les formes tipus *cant[e]m*, *cant[e]u*.

-en únicament dos informants de la ribera oriental de la Terreta hem documentat, en les formes d'Ind, IS i condicional, les terminacions *-om*, *-ou*. Aquests dos parlants són, de fet, els mateixos informants en què hem localitzat, com ja hem assenyalat, mostres de la variant masculina *les*.

Un cop enumerats els punts anteriors, podem assenyalar que a la ribera oriental de la Terreta hi ha especialment un tret que divideix els informants en dos grups: es tracta de la palatalització del segon element de /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/, que trobem als Masos i a la Torre de Tamúrcia (i aïlladament al Pont d'Orrit), però no a la resta de punts enquestats; aquest tret escurça la distància lingüística entre, d'una banda, aquests dos nuclis i, de l'altra, tots els nuclis de l'àrea administrativament ribagorçana, on és característic. De la mateixa manera, dels dos sistemes de demostratius que presenten alguns dels informants de la ribera oriental, el constituït per formes simples coincideix plenament amb el propi dels informants de la ribera occidental. Amb relació a Castissent, val a dir que algunes de les solucions que adopta aquest nucli l'alineen al costat del Pont de Montanyana.⁴⁵⁷ Per

⁴⁵⁷ Altres trets més específics com la solució 1 PI de *córrer* –[kórɣo]– o les solucions de PI del verb *obrir* ([awríses], [awrí], etc.) acosten Castissent i el Pont de Montanyana des del punt de vista lingüístic.

acabar, i encara que es tracti de solucions aïllades, ens semblen destacables els vestigis que hem localitzat tant de l'article masculí *les* com de les terminacions verbals *-om*, *-ou*.

c) Tot i les diferències existents entre alguns nuclis que acabem de posar de manifest, hi ha també una sèrie d'elements que són comuns a tota la Terreta, els quals doten de certa uniformitat lingüística aquest territori i ens permeten d'afirmar, malgrat les diferències detectades, que la unitat geogràfica que caracteritza l'àrea d'estudi té un cert correlat també en termes lingüístics.⁴⁵⁸ D'altra banda, val a dir que són més aviat escassos els trets la distribució dels quals coincideix amb la frontera administrativa: ja hem vist que la palatalització de la lateral, pròpia de tots els nuclis administrativament ribagorçans, és present també en alguns punts de l'altre costat del límit administratiu; de la mateixa manera, les consonants prepalatals sonores no són exclusives de la zona pallaresa sinó que també les retrobem a l'àrea ribagorçana de la Terreta, a la localitat d'Areny; finalment, el Pont de Montanyana, amb una part del seu nucli situada a la dreta del riu i una altra, la del nucli històric, a l'esquerra, realitza [e] la /a/ final travada per consonant, com fan tots els nuclis que es troben sota administració pallaresa. Sí que és cert que hi ha una sèrie de trets que només hem localitzat en una de les dues riberes de la Terreta, però cal tenir en compte que en la majoria de casos no es tracta de trets generalitzables a tots els nuclis de la ribera on s'han detectat, és a dir, no són trets comuns a tota una ribera, sinó trets que caracteritzen parcialment una de les dues riberes: per exemple, les variants de l'article femení plural *els* i *es* (que hem localitzat en context postvocàlic) són absents a la ribera occidental i són característiques només de la ribera oriental, però no de tots els nuclis ni informants d'aquesta ribera; no hi són, per tant, les úniques variants existents. El mateix passa amb el sistema de demostratius: el sistema de formes reforçades i generalment dos graus de locació és exclusiu de l'àrea oriental de la Terreta però ja hem vist que no és l'únic sistema present en aquesta àrea, on també hem recollit el sistema de formes simples i tres graus de locació. Només en un sol cas, el de l'extensió de tipus sibilant que apareix a 1 PI, hem pogut establir una divisió en bloc entre els nuclis occidentals i els nuclis orientals de la Terreta: *-[isko]* és pròpia de tots els nuclis de la ribera occidental, i *-[íso]* de tots els de l'oriental (en aquesta darrera àrea, però, hi ha indicis de canvi en algun informant a favor

⁴⁵⁸ Aquesta afirmació la basem sobretot en les solucions dels informants del grup grans, que prenem com les solucions més tradicionals. En el punt e) de les conclusions matisarem, si escau, aquesta afirmació considerant els efectes que el canvi lingüístic hagi pogut tenir a la zona.

de la forma -[isko]). Les isoglosses que travessen el territori objecte d'estudi són diverses: algunes ho fan, podríem dir, verticalment, però no coincideixen amb el traçat del límit administratiu –amb l'única excepció, com hem vist, de l'extensió sibilant de les formes verbals de 1 PI. La distribució de trets observada ens serveix, doncs, per fer palès que el traçat de les isoglosses i el traçat de la frontera administrativa segueixen, en un principi, camins diferents; el seus traçats no són necessàriament coincidents. De totes les isoglosses que recorren la Terreta no totes segueixen un recorregut vertical: la línia que separa les terminacions d'IS (-às (I conj), -ís (II i III conj.) vs. és (I i II conj.), -és/-ís (III conj.)) travessa el territori horitzontalment i deixa el Pont de Montanyana i Castissent al sud de la isoglossa. Aquests dos nuclis, que són els més meridionals del nostre estudi, se situen a banda i banda del riu, però es troben a una latitud similar.

d) Sobre l'adscripció subdialectal de la Terreta, val a dir que abans d'associar els parlars de l'àrea d'estudi a ribagorçà o a pallarès ha calgut que ens plantejàssim quins dels trets estudiats eren realment distintius, és a dir, definidors de cadascuna d'aquestes dues varietats. Per fer-ho, aquest treball s'ha basat en la distribució que donen d'aquests trets diverses obres dialectològiques de caràcter general i d'altres dedicades a caracteritzar els parlars d'àrees i punts inclosos dins les varietats ribagorçana i pallaresa. A través del buidatge d'aquestes obres hem pogut constatar, tal com ja han posat de manifest autors com Coll, Alturo i Sistac, que ribagorçà i pallarès comparteixen bona part dels seus elements característics, fins al punt que es fa difícil d'establir uns límits clars entre totes dues varietats. Entre ribagorçà i pallarès existeix, doncs, una suau transició lingüística i, de fet, el nombre de trets que funcionen com a isoglosses entre aquestes dues varietats és més aviat reduït. Tanmateix, dins l'àmbit fònic, hi ha dues característiques que es vinculen a la varietat ribagorçana però no a la pallaresa: la palatalització del segon element dels grups /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/ i l'ensordiment de sibilants (pel que fa a la Terreta, només ensordiment prepalatal) es compten entre els trets que sí que actuen com a isoglosses entre ribagorçà i pallarès i això es fa palès en la bibliografia consultada però també en la mateixa percepció dels parlants, que atribueixen, a aquests trets, caràcter de veritables marcadors, en aquest cas, subdialectals. Precisament, però, la distribució d'aquests trets a la nostra àrea d'estudi dóna evidència de l'existència de la suau transició existent entre ribagorçà i pallarès, a la qual s'han referit explícitament alguns autors: els nuclis d'Areny, a la ribera occidental, i dels Masos i de la Torre de Tamúrcia, a la ribera oriental, es caracteritzen per

la palatalització de la lateral, però, en canvi, per la presència de la fricativa i l'africada prepalatals sonores en el seu inventari fònic, sons consonàntics no propis del ribagorçà; adopten, doncs, la solució ribagorçana pel que fa al primer tret, i la pallaresa, pel que fa al segon. Podem dir que Areny, els Masos i la Torre presenten les característiques *x* (palatalització de /pl/, /bl/...) i *y* (presència de /ʒ/ i /dʒ/ en l'inventari consonàntic), mentre que els nuclis de l'àrea occidental de la Terreta, amb l'excepció d'Areny, presenten *x* i no *y*, i els de l'àrea oriental, amb l'excepció dels Masos i la Torre, *y* però no *x*. La presència de *x* i no *y* en un nucli el converteix en més ribagorçà; la presència de *y* i no *x* en un nucli el converteix en més pallarès. Així, doncs, els nuclis assenyalats que presenten *x* i *y* simultàniament conformen una àrea de transició entre nuclis més pallaresos i nuclis més ribagorçans. Aquesta suau transició –o el que és el mateix: la dificultat, sembla, d'establir una frontera nítida entre ribagorçà i pallarès a la Terreta– encara es fa més evident si ens fixem en el comportament concret de les consonants sibilants prepalatals als nuclis d'Areny i dels Masos: hem assumit que tots dos nuclis tenen un comportament pallarès pel fet que presenten les prepalatals sonores en el seu inventari, però cal tenir en compte que opten per la mateixa solució que els nuclis ribagorçans, [tʃ], en una sèrie de mots aïllats (*llegir, boja, pagès*) i en la realització de /dʒ/.

Pel que fa a la isoglossa corresponent a la realització de /a/ en síl·laba travada (*cas[a]s / cas[e]s, comprav[a]s / comprav[e]s*), el fet que la realització de /a/ com a [a] sigui, dins del nord-occidental, una característica singular del ribagorçà ha fet que tradicionalment aquesta solució, pròpia de l'àrea occidental del ribagorçà, s'hagi interpretat com la solució típicament ribagorçana de /a/ en síl·laba travada, enfront de [e], present també en ribagorçà –a l'àrea oriental–, però coincident amb la solució pallaresa i, de fet, amb la general del nord-occidental. La solució [e] –ho hem pogut comprovar a través de les obres consultades– és igualment característica del ribagorçà i, per tant, el tractament d'aquest tret no pot ser el d'isoglossa que delimita ribagorçà i pallarès sinó el d'isoglossa que actua dins del ribagorçà i el divideix, aproximadament, en una franja oriental (amb [e]) i una franja occidental (amb [a]). Des del punt de vista d'aquest tret, doncs, tots els nuclis de la Terreta, optin per realitzar [a] o [e] la /a/ en síl·laba travada, es podrien adscriure a la varietat ribagorçana; d'altra banda, només aquells nuclis de la Terreta que opten per la solució [e] podrien ser catalogats de pallaresos.

Amb relació a les variants de l'article plural, podem concloure que bona part dels informants de la ribera oriental –alguns de manera més sistemàtica que altres– presenten unes variants de l'article femení considerades de tipus pallarès –fins i tot hem trobat vestigis en dos informants de l'article masculí plural *les*, atribuït també al pallarès. Ara bé, tot i la vinculació d'aquestes solucions, tradicionalment, a la varietat pallaresa, val a dir que variants com les que hem trobat a la Terreta també han estat documentades en els parlars de l'Alta Ribagorça. El sector oriental de la Terreta –l'administrativament pallarès– i l'Alta Ribagorça constitueixen, doncs, els territoris més a l'oest en què s'han localitzat casos de les variants descrites.⁴⁵⁹

Pel que fa als demostratius, és remarcable que al sector oriental de la Terreta –a l'àrea administrativament pallaresa– hi hagi una sèrie d'informants en què coexisteixen un sistema de demostratius que atribuïm al ribagorçà (formes simples i tres graus de locació) i un sistema de demostratius que atribuïm al pallarès (formes reforçades i dos, o tres, graus de locació); aquesta alternança –ja hem determinat que lliure– és una prova, com ho és la disposició que hem observat a la Terreta dels fenòmens de la palatalització i de l'ensordiment de sibilants, de la dificultat de traçar una frontera clara entre ribagorçà i pallarès a l'àrea d'estudi. És significatiu, d'altra banda, que aquest sistema mixt de demostratius es localitzi a la ribera oriental però que, en cap cas, no es localitzi a la ribera occidental, els informants de la qual presenten exclusivament el sistema de demostratius que hem caracteritzat de ribagorçà.

Amb relació a la distribució d'*haver* i *ser* a la Terreta, si bé és cert que, sobre aquesta qüestió, caldria fer-ne una recerca més específica més enllà de la que hem pogut desenvolupar en aquesta tesi, pel que hem observat a partir de les nostres dades, la presència de les formes corresponents a *ser* en construccions de plusquamperfet d'indicatiu i en algunes de tipus presentacional permetria incloure la totalitat de la Terreta –tot i les vacil·lacions detectades especialment a la zona oriental– dins l'àrea de l'alt-ribagorçà, on les formes del verb *ser* s'estenen a contextos en què la resta de varietats nord-occidentals opta per *haver*. La Terreta seria, al costat, altra vegada, de l'Alta Ribagorça, el punt més oriental en què es documenta aquest tipus de construccions.

⁴⁵⁹ Un altre paral·lelisme entre aquests dos territoris el trobem en les terminacions verbals *-om* i *-ou*. A l'àrea oriental de la Terreta n'hem trobat formes aïllades però precisament aquestes ocurrences són les que ens permeten d'assenyalar la Terreta, juntament amb l'Alta Ribagorça, com el punt més a l'oest en què es localitzen aquestes terminacions.

Tenint en compte la distribució de trets observada, no podem adscriure el conjunt de la Terreta a una sola varietat, ribagorçà o pallarès. Més aviat ens inclinàriem per adscriure l'àrea administrativament ribagorçana de la Terreta a la varietat ribagorçana, tot i que no podem passar per alt el cas idiosincràtic d'Areny, que divergeix del ribagorçà pel fet de presentar dos sons consonàntics $[-\text{ʒ}]$ i $[\text{d}\text{ʒ}]$ absents en l'inventari fònic característic d'aquesta varietat. Pel que fa a l'àrea administrativament pallaresa, en aquest territori hi hem detectat, a banda de trets que atribuïm al pallarès, presència de trets que atribuïm al ribagorçà; aquests, però, no són generalitzables a tots els nuclis d'aquesta àrea o bé conviuen amb trets de tipus pallarès, com passa, per exemple, en els informants que presenten dos sistemes de demostratius, un de tipus ribagorçà i un de tipus pallarès. En darrer terme, ens inclinàriem, doncs, per definir l'àrea oriental de la Terreta com una zona de transició entre ribagorçà i pallarès, la qual també podria incloure, a l'altra banda del riu, la localitat d'Areny. Ara bé, dit això, cal tenir present que els trets en què ens basem per caracteritzar una àrea de pallaresa o de ribagorçana, és a dir, els trets definidors d'una varietat respecte de l'altra, són escassos i ja hem vist que la seva disposició a la Terreta evidencia la dificultat de traçar una frontera clara entre ribagorçà i pallarès, fins al punt que ens plantegem si realment és possible d'assenyalar els límits d'aquests dos dominis i ens inclinem, finalment, per definir tota la Terreta com un exemple que posa de manifest l'existència del contínuum ribagorçà-pallarès, sense fronteres dialectals remarcables, de què parlen alguns autors. Pensem que aquest contínuum, l'existència del qual hem constatat a la Terreta, obliga a replantejar la divisió tradicional entre ribagorçà i pallarès.

e) Històricament la Terreta ha estat un territori aïllat i, d'entrada, amb poques interferències. Tanmateix les nostres dades mostren que el canvi lingüístic s'ha fet notar, en certa manera, també en aquesta àrea. Abans de desenvolupar amb més detall els efectes que el canvi lingüístic hagi pogut tenir a la Terreta, convé recordar que en aquesta tesi no hem fet una investigació detallada d'aquests processos de canvi –no ens hi hem aproximant amb mètodes estadístics–; tot i això, les dades obtingudes en el marc del nostre estudi ens han permès, com veurem, assenyalar tendències i esbossar –conscients que el canvi lingüístic pot donar diferències in comptables entre informants– algunes conclusions generals amb relació a aquest fenomen.

Pel que fa a les diferències detectades entre els dos grups d'edat que hem establert en aquesta tesi –grans i joves–, podem constatar que, tal com era d'esperar, els informants del grup joves presenten a la Terreta més innovacions que no pas els informants

pertanyents al grup grans, que són, amb algunes excepcions, generalment, molt conservadors. Tot i aquesta diferència entre grans i joves, val a dir que alguns dels joves enquestats, especialment de l'àrea administrativament ribagorçana, es mantenen força fidels a les solucions tradicionals.

Amb relació a la localitat o nucli d'origen de l'informant, les dades indiquen que, a la zona administrativament ribagorçana, els nuclis de la Ribera i de Sobrecastell pràcticament no presenten mostres de canvi lingüístic, mentre que els altres tres nuclis d'aquesta àrea (Sopeira, Areny i el Pont de Montanyana) són lleugerament més susceptibles al canvi: els segons contrasten amb els primers pel fet que es troben més a prop del riu i de la frontera administrativa i perquè són més fàcilment accessibles des de la carretera; Sobrecastell i, sobretot, la Ribera es troben més a l'oest, a l'interior, i més aïllats. Aquesta distinció entre nuclis que hem establert a la dreta del riu, no la podem apuntar a l'esquerra del riu, per tal com la mostra d'informants de què hem disposat en aquesta àrea ha estat, ateses les característiques demogràfiques del territori, poc homogènia.

Prenent en consideració l'adscripció administrativa dels nuclis de la Terreta, notem que el canvi lingüístic no actua de manera paral·lela a banda i banda de la frontera administrativa, tal com ho exemplifica, de fet, el comportament d'una de les isoglosses fòniques que ha tingut més pes en la delimitació tradicional entre ribagorçà i pallarès –la palatalització dels grups /pl/, /bl/, etc.–, que constitueix una prova dels resultats divergents del canvi lingüístic a la Terreta. El pràctic abandonament de la solució amb palatal i l'adopció de la solució amb lateral per part dels informants del grup joves de l'àrea administrativament pallaresa suposa una aproximació a la varietat pallaresa i, de fet, a la resta del català nord-occidental i al català general –podem pensar, per tant, que en l'adopció de la solució amb lateral hi ha una possible influència de la varietat del català estàndard, amb la qual els informants de la banda pallaresa del riu han tingut més contacte que no pas els seus veïns de l'altra banda del límit administratiu. D'altra part, els informants joves de la ribera ribagorçana opten o bé per la conservació de la palatalització o bé per la iodització de l'element palatal ([pj]) –cal tenir en compte que aquesta darrera solució amb iod no suposa l'abandó de la variant autòctona però sí l'alteració d'aquesta variant per part d'uns informants que han eliminat, de manera parcial o total, la lateral palatal del seu inventari i l'han substituïda per [j]. Ara bé, aquesta variant amb iod, que fa pensar en un major contacte amb el castellà –llengua amb què els informants de la ribera ribagorçana estan més familiaritzats, entre d'altres, pel fet d'haver cursat totalment o

parcialment els seus estudis a l'Aragó—, no es pot considerar com una pèrdua del tret, sinó com una nova variant —cada vegada més estesa, val a dir— de la solució tradicional ribagorçana. Amb relació a l'evolució desigual d'aquest tret a banda i banda de la Terreta no podem deixar de destacar el que ha posat en relleu Valls (2013) sobre l'efecte-frontera, el qual preserva els parlars de la Franja de l'anivellament amb l'estàndard, per tal com aquestes varietats —en el cas del nostre treball, les administrativament ribagorçanes— no estan tan exposades a la varietat estàndard de la mateixa llengua, que va penetrant tant a través del sistema educatiu com dels mitjans de comunicació. Tanmateix, el fet que un parlar estigui sota l'influx d'una varietat de prestigi que no sigui de la mateixa llengua també pot tenir incidència sobre els trets autòctons: en aquest sentit, a banda de la substitució, que ja hem comentat, de la lateral palatal per la *iod* en alguns dels informants del grup joves de l'àrea administrativament ribagorçana, hem detectat entre alguns informants d'aquest mateix grup una tendència a l'ensordiment de la fricativa i l'africada alveolars, ensordiment desconegut en aquesta àrea, on només es característic l'ensordiment que afecta les prepalatals.⁴⁶⁰ Una major extensió, però, d'aquestes realitzacions alveolars sordes podria acabar arrencant els parlars d'aquesta àrea amb les varietats ribagorçanes veïnes que presenten ensordiment doble —prepalatal i alveolar— i podria acabar provocant, en un futur, l'esborrament de la franja amb només ensordiment prepalatal que ara se situa a l'àrea occidental de la Terreta: passàriem, doncs, d'una transició gradual encara existent (d'oest a est, ensordiment alveolar i prepalatal / ensordiment prepalatal / no-ensordiment) a una transició abrupta (d'oest a est, ensordiment alveolar i prepalatal / no-ensordiment).

Pel que fa altra vegada a la palatalització, aquest tret, en tant que variable lingüística tradicionalment vinculada a la varietat ribagorçana, permet il·lustrar de quina manera el fet que un tret es consideri distintiu d'una varietat i, per tant, d'una comunitat de parla, pot afavorir la preservació d'aquesta característica o, al contrari, la seva recessió o desaparició: l'adopció d'un tret marcat, com la palatalització (ja sigui amb el manteniment del tret *o*, com hem vist, amb una variant innovada del tret —[pj]—), reforçaria el sentiment

⁴⁶⁰ Altres trets que queden fora de l'abast del nostre estudi ho demostren: hem pogut constatar a través dels textos lliures enregistrats que alguns dels informants joves de l'àrea administrativament ribagorçana han abandonat la preposició *en* i l'han substituïda per *con*. Més d'un informant gran ha expressat la seva sorpresa davant d'aquest canvi: “Antes hi era una cosa que diven ‘*en* això, has d'escriure *en* lo llapis’ [...], i ara la majoria diuen ‘s’ha d'escriure *con* lo llapis’. En ves de *con*, *en*. Jo no sé ni d'on ha pogut eixir això”.

de pertinença a la comunitat ribagorçana i, de retruc, a Aragó; la pèrdua d'aquest tret, en canvi, denotaria la no-pertinença a aquesta comunitat.⁴⁶¹

Hem vist en la palatalització i en l'ensordiment dos exemples evidents que la frontera política pot modificar el traçat de les isoglosses i fer augmentar les diferències entre les varietats que es parlen a banda i banda d'un límit administratiu, fins al punt que la frontera administrativa pot acabar exercint de frontera dialectal i dibuixar una distribució de trets diferent de la que hem descrit i comentat en els punts *a)*, *b)* i *c)*. Ara bé, tot i que sembla evident que la frontera té un paper destacable en els processos de canvi –hem fet incidència en l'escolarització a comunitats administratives diferents i a la influència d'una llengua de prestigi diferent–, cal tenir en compte que el Pont de Suert, a l'Alta Ribagorça, ha estat i és un veritable centre d'irradiació per als habitants de banda i banda de la Terreta i que els informants més joves de l'àrea ribagorçana han cursat estudis en aquesta localitat, per la qual cosa també s'han relacionat amb el català com a llengua del sistema educatiu. Deixant de banda factors que incideixen en el canvi lingüístic, com l'estandardització, pensem que hi ha un altre factor decisiu en el manteniment o pèrdua dels trets patrimonials: la densitat demogràfica del territori, la qual explicaria per què els informants joves ribagorçans són més conservadors que els joves pallaresos. A tota la Terreta, s'hi ha produït, des de la segona meitat del segle XX, un èxode a gran escala, però és sobretot en els nuclis de l'àrea oriental on el despoblament ha estat més dràstic i l'índex demogràfic ha arribat a valors més baixos. Les dades recollides mostren que són diversos els casos, a l'àrea oriental, en què, especialment entre els informants del grup joves, hi ha vacil·lació en l'adopció de les formes tradicionals o bé abandonament d'aquestes solucions, tant dins l'àmbit fònic –com hem vist amb la palatalització– com del morfològic.⁴⁶² Assumim, doncs, que un entorn demogràficament poc estable no pot assegurar la transmissió normal de la varietat pròpia del territori, pel fet que hi ha molt pocs parlants de referència –en paraules d'un informant mateix, “Falta gent pa dialogar el dialecte”–, i això és el que ha passat justament a l'àrea administrativament pallaresa de la Terreta i el que pot acabar

⁴⁶¹ Alturo (1995: 236) ja apuntava que la divisió administrativa de l'Alta Ribagorça semblava imposar referents d'identitat diferents a cada banda del riu, els quals poden ser a la base de l'adopció d'una forma marcada, identitària, o de la pèrdua d'aquesta forma i substitució per una de menys marcada.

⁴⁶² No es tracta necessàriament d'una substitució de la variant tradicional per la variant pròpia de la llengua estàndard, sinó que a vegades la variant que substitueix la patrimonial pertany a una altra varietat: en aquest sentit és representatiu que dos informants de l'àrea administrativament pallaresa adoptin l'extensió sibilant *-[ísko]*, en lloc de *-[iso]*, i que un altre informant d'aquesta àrea adopti *-[e]*, en lloc de *-[a]*, com a morfema de mode-temps a 3 PI (I conj.), 3 IInd i 3 condicional.

passant també, en un futur proper, a l'àrea administrativament ribagorçana, si no es fa res per invertir la dinàmica actual de despoblament.

Assenyalades les conclusions principals que s'han extret de l'estudi, pensem que amb aquesta tesi no sols aportem coneixement sobre la varietat lingüística que es parla a la Terreta sinó sobre la delimitació entre ribagorçà i pallarès, i contribuïm, per tant, en darrer terme, al coneixement del català nord-occidental. Si a Barrull & Sistac (1992), treball del qual ens hem declarat deutors, ja es feia una primera aproximació al parlar de la Terreta, en el nostre estudi hem volgut actualitzar els resultats aportats per aquests autors, aprofundir en l'estudi dels trets –de tipus fònic– que es tractaven a Barrull & Sistac i augmentar el nombre dels trets objecte d'estudi amb trets de l'àmbit morfològic: en aquest sentit, destaquem, per exemple, el capítol dedicat a la morfologia verbal, que ens ha permès, entre d'altres, incidir en un dels temes més controvertits de l'àmbit de la flexió verbal del català, el segment velar. D'altra banda, aquesta tesi aporta exemples concrets de les repercussions –diferents– que una frontera administrativa pot tenir sobre el sistema lingüístic de zones geogràficament contigües però pertanyents a administracions públiques diferents, tal com han posat de manifest Massanell (2009) i Valls (2013) en català nord-occidental.

Per acabar, considerem que aquest treball obre una sèrie de perspectives d'estudi:

1) Si bé aquesta tesi s'ha centrat en l'estudi de trets de tipus fònic i morfològic, pensem que el terreny de la sintaxi també pot ser de gran interès (ho demostren, entre altres trets, l'ús de les formes corresponents al verb *ser* en les construccions presentacionals, a les quals hem fet una breu referència en aquest treball). D'altra banda, el lèxic també és un àmbit d'estudi que ha de permetre observar concurrències i divergències entre parlars veïns i aportar informacions rellevants sobre la progressió del contínuum ribagorçà-pallarès.

2) En aquest treball hem optat per fer una aproximació a l'objecte d'estudi des d'una perspectiva podríem dir tradicional. Per a futures recerques, però, ens plantejem l'opció de desenvolupar una anàlisi emmarcada dins de la dialectometria, atès que aquesta disciplina determina la distància lingüística entre varietats mitjançant criteris quantitius, i pren aquesta distància precisament com a eina per poder delimitar i classificar varietats dialectals. Així, doncs, una aproximació a les nostres dades des d'aquest mètode ens sembla oportuna per ratificar, des d'un altre punt de vista, els resultats obtinguts en el marc d'aquesta tesi. Les dades de què partiria un estudi d'aquestes característiques, però, serien preferiblement les procedents de la part guiada de l'enquesta, pel fet que són més fàcilment

quantificables i sistematitzables, i en aquest sentit cal tenir en compte que el nostre estudi s'ha basat en les solucions obtingudes en el qüestionari guiat, però, alhora, els textos espontanis han estat també una font indispensable de dades, més difícils de sistematitzar en termes quantitatius. Això justifica, en certa manera, que hàgim optat per plantejaments més tradicionals en el nostre estudi i per fer un tractament de les dades més aviat de tipus qualitatiu, especialment de les dades procedents dels textos lliures.

3) Hem localitzat en diversos parlants de la Terreta una sèrie de realitzacions de /a/ àtona final que no corresponen exactament a [a], sinó a variants posteriors o endarrerides de /a/ –fins i tot a sons propers a [ɔ]– i també a variants, en alguns informants, semblants a [ə]. De realitzacions d'aquest tipus, bàsicament se'n té constància en punts del ribagorçà i del pallarès, en altres punts del domini nord-occidental i en punts fronterers entre català oriental i català nord-occidental. Per ara, però, pràcticament no hi ha estudis que se n'hagin ocupat –destaquem només el treball que hi ha dedicat recentment Beà (2013) en pallarès–; per això, pensem que seria interessant de fer un estudi aprofundit que permetés conèixer l'abast geogràfic d'aquestes realitzacions i sistematitzar-les. D'altra banda, el paral·lelisme que hem observat entre algunes de les realitzacions de /a/ àtona final a la Terreta i l'harmonia vocàlica del valencià planteja la possibilitat de fer-ne un estudi conjunt que podria contribuir a esclarir la naturalesa del segon fenomen.

4) Finalment, considerem que aquesta tesi posa de manifest la conveniència d'estudiar zones que presenten alguna de les característiques per les quals, de fet, hem triat la Terreta com a objecte d'estudi: en primer lloc, un alt grau de despoblament, que demana un estudi immediat d'aquestes àrees; en segon lloc, la divisió del seu territori en dues realitats administratives diferents, que fa d'aquestes àrees zones de gran interès per a l'estudi, com hem vist, dels efectes divergents que pot tenir el canvi lingüístic en funció de l'adscripció administrativa del territori; en tercer i últim lloc, una situació geogràfica extrema o lateral dins la (sub)varietat dialectal a la qual han estat inscrites, que les dota d'interès com a espais fronterers i pel seu caràcter de zona de pas d'isoglosses.

VIII. BIBLIOGRAFIA

- ADAM, Montserrat (2006). *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALAMON, F.; M. ANDREU (1992). "Aportació a la fonètica del català nord-occidental". *Collegats*, 5, p. 355-367.
- ALARCOS, Emilio (1959). "De fonología catalana: los sonidos africados". Dins *Homenaje a Gili Gaya: In memoriam*. Barcelona: Bibliograf, p. 41-49.
- ALCOVER, Antoni M. (1908-1909). "Escorcolls dialectals". *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV, p. 17-24.
- (1908-1909). "El català davant els filòlegs estrangers. Una mica de dialectologia catalana". *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV, p. 194-303.
- (1916-1917). "Els afixes pronominals personals davant i arrera el verb". *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IX, p. 11-37.
- (1921-1922). "La Conjugació i qualche cosa més del dialecte de Tamarit de Llitera". *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, XII, p. 26-30.
- ALCOVER, Antoni M.; Francesc de Borja MOLL (1929-1933). *La flexió verbal en els dialectes catalans*. *Anuari de l'Oficina de Romànica de Llengua i Literatura*, II-V. Disponible a: <http://espm.iec.cat/fvdc/> (edició i direcció a cura de M. Pilar Perea, Institut d'Estudis Catalans).
- ALDC = VENY, Joan; Lúdia PONS I GRIERA (2001-2014). *Atlas Lingüístic del Domini Català*, 14 vol. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALEANR = ALVAR, Manuel; Tomás BUESA; Antonio LLORENTE; Elena ALVAR (1979-1983). *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, 12 vol. Madrid / Saragossa: CSIC / Institución Fernando el Católico.
- ALEGRE, Montserrat (1991). *Dialectologia catalana*. Barcelona: Teide.
- ALPI = NAVARRO, Tomás (dir.) (1962). *Atlas lingüístico de la Península Ibérica*. Madrid: CSIC. Disponible a: <http://alpi.csic.es/es>
- ALPO = GUITER, Henri (1966). *Atlas linguistique des Pyrénées orientales*. París: Centre National de la Recherche Scientifique.
- ALTURO, Núria (1987). *Canvi social i canvi lingüístic a l'Alta Ribagorça*. Tesi de llicenciatura. Barcelona: Caixa de Barcelona.
- (1995). "La variació d'haver auxiliar en el català nord-occidental". Dins M. Teresa TURELL JULIÀ (ed.). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, p. 221-255.

- ALTURO, Núria; Josep Manel FONDEVILA (1986). *La frontera lingüística ribagorçà-pallarsès*. Treball acadèmic mecanografiat. Universitat de Lleida. Disponible a: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/96343>
- ALTURO, Núria; M. Teresa TURELL (1990). "Linguistic change in El Pont de Suert: The study of variation on /ʒ/". *Language Variation and Change*, 2, p. 19-30.
- ALVAR, Manuel (1953). *El dialecto aragonés*. Madrid: Gredos.
- (1976). *La frontera catalano-aragonesa*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- ANDREVA, Genoveva; Rosa RAMONEDA; Roser TOLDRA (1991). "El pallarsès de la Vall d'Àssua". *Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars*, 5, p. 369-380.
- ARNAL, M. Luisa (1996). "El tratamiento de G^{e,i}, I- iniciales en el territorio aragonés". Dins Alegría ALONSO (coord.). *Actas del III Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española: Salamanca, 22-27 de noviembre de 1993*, vol I. Madrid: Arco Libros, p. 81-102.
- (1997). "La Ribagorza: una comarca de frontera lingüística". Dins M. Luisa ARNAL; Javier GIRALT (eds.). *Actas del I Encuentro "Villa de Benasque" sobre lenguas y culturas pirenaicas*. Saragossa: Diputación General de Aragón; Departamento de Educación y Cultura, p. 39-64.
- (1998). *El habla de la Baja Ribagorza occidental: aspectos fónicos y gramaticales*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- ARTÉS CUENCA, Eduard (2016). *The influence of phonology on inflection. The interplay between syllabification and lexical insertion in Pallarese Catalan*. Tesi doctoral. UAB.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1947). "Sobre morfología dialectal aragonesa". *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XX, p. 57-123.
- ([1951] 1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i quatre.
- (1988). *Sons i fonemes de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- BARNES, Jonathan (2002). *The phonetics and phonology of positional neutralization*. Tesi doctoral. University of California, Berkeley. [Publicat com a *Strength and weakness at the interface: Positional neutralization in phonetics and phonology*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2006.]
- BARNILS, Pere (1916). "Del català de Fraga". *Butlletí de Dialectologia Catalana*, IV, p. 27-45.
- (1919). "Dialectes catalans". *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VII, p. 1-10.

- BARRULL, Carles (2001). “Entre el pactisme i la repoblació: l’organització del territori a Areny i la vall mitjana del Noguera Ribagorçana. Segles VIII-IX”. Dins *Actes del Vè Congrés Internacional d’Història Local de Catalunya. L’estructuració territorial de Catalunya. Barcelona, 10 i 11 de desembre de 1999*. Barcelona: L’Avenç, p. 259-270.
- (2003). “La descoberta d’una realitat a l’Aragó. Identitat i conflicte a la franja ribagorçana catalanoparlant a finals del segle XX”. *Ripacurtia*, 1, p. 87-102.
- (2006). “La cristianización y ‘ribagorzanización’ de un territorio prepirenaico: Areny y el Valle de Soperuny (siglos VIII-principios del XI)”. *Ripacurtia*, 4, p. 153-172.
- (2015). “La Terreta: natura, patrimoni i silenci on la Ribagorça i el Pallars s’abracen”. Dins *Patrimoni i Turisme al Pirineu. 11es Trobades Culturals Prinenques*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, p. 141-146. Disponible a: <http://publicacions.iec.cat/Front/repository/pdf/00000228%5C00000066.pdf>
- BARRULL, Aurel; Ramon SISTAC (1992). “Fronteres polítiques i dialectals a la Terreta (Ribagorça)”. Dins Isidor MARÍ (ed.). *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana, IV: Àrea 3. Lingüística social*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, p. 51-62 [Publicat també a la revista *Collegats. Anuari del Centre d’Estudis del Pallars*, 1 (1987), p. 87-98].
- BEÀ, Isaac (2013). “La vocal /a/ àtona final al Pallars Sobirà i la Vall Fosca”. *Revista de llengües y literatures catalana, gallega y vasca*, 18, p. 25-45.
- (2015). *El lèxic del Pallars Sobirà i de la Vall Fosca a través de la seua fonètica*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- (2016). *El parlar del Pallars Sobirà i de la Vall Fosca*. Tesi doctoral. Universitat de Lleida. Disponible a: <http://tdx.cat/handle/10803/385741> [darrera consulta: juny de 2016]
- BONET, Eulàlia; Maria-Rosa LLORET (1998). *Fonologia catalana*. Barcelona: Ariel.
- (2005). “More on Alignment as an alternative to domains: The syllabification of Catalan clitics”. *Probus*, 17.1, p. 37-78.
- CAMPANY, Elisenda (2008). *Diferències fonològiques entre diversos estils de parla al català septentrional de transició*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- CARPI, Joaquín de (1981). *El dialecto de Tamarite de Litera*. Osca: Ajuntament de Tamarit de Llitera.
- CARRERA, Aitor (2003). “La continuïtat de l’imperfet de tipus aragonès en català i occità. Els casos de la Vall d’Àger i de la Vall d’Aran”. *Alazet. Revista de Filologia*, 15, p. 9-27.
- (2007). *Gramàtica aranesa*. Lleida: Pagès editors.

- CARRERAS I MARTÍ, Joan (dir.) (1984). *Gran geografia comarcal de Catalunya. El Pallars, la Ribagorça i la Llitera*, vol. XII. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- CASANOVA, Emili (1986). “Evolució de la segona persona del singular del present d’indicatiu del verb *ser* en català”. Dins Joan VENY; Joan M. PUJALS (eds.). *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Tarragona-Salou, 1-5 d’octubre 1985*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 467-493.
- (2002). “L’evolució de la marca d’imperfet d’indicatiu -B- del llatí al català: una explicació multifactorial”, *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLIV. Miscel·lània Giuseppe Tavani*, 3. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 245-260.
- CASTRO, Bernat (2008). *La palatalització de la lateral*. Treball de recerca. Almenar. Disponible a:
<http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/13361/2008PJ10200.pdf?sequence=1>
- CHAMBERS, Jack K.; Peter TRUDGILL (1980). *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHITORAN, Ioana; Louis GOLDSTEIN; Dani BYRD (2002). “Gestural overlap and recoverability: Articulatory evidence from Georgian”. Dins Carlos GUSSENHOVEN; Natasha WARNER (eds.). *Papers in Laboratory Phonology 7*. Cambridge: Cambridge University Press p. 419-447.
- CHOMSKY, Noam; Morris HALLE (1968). *The Sound pattern of English*. Nova York: Harper & Row.
- CLEMENTS, G. N. (1987). “Phonological Feature Representation and the Description of Intrusive Stops”. Dins Anna BOSCH; Barbara NEED; Eric SCHILLER (eds.). *Papers from the 23rd Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. Part Two: Parasession on Autosegmental and Metrical Phonology*. Chicago: Chicago Linguistic Society, p. 29-50.
- CLUA, Esteve (1998). *Variació i distància lingüística. Classificació dialectal del valencià a partir de la morfologia flexiva*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- CLUA, Esteve; Maria-Rosa LLORET (2006): “New tendencies in geographical dialectology: The Catalan Corpus Oral Dialectal (COD)”. Dins: J.-P. Montreuil (ed.). *New Perspectives on Romance Linguistics*, vol. 2, *Phonetics, phonology, and dialectology*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, p. 31-47.
- CLUA, Esteve; Maria-Rosa LLORET; Maria Pilar PEREA (2006): “How to exploit a corpus: The experience of the Catalan Corpus Oral Dialectal”. Dins: A. Timuška (ed.). *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguistics*. Riga: Latvian Language Institute, p. 102-111.

- COLL, Pep (1991). *El parlar del Pallars*. Barcelona: Empúries.
- (2005). *Viatge al Pirineu fantàstic. Personatges, llegendes i històries màgiques*. Barcelona: Columna.
- COLOMINA, Jordi (1999). *Dialectologia catalana: Introducció i guia bibliogràfica*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- (2002). “Paradigmes flectius de les altres classes nominals”. Dins Joan SOLÀ *et al.* (dirs.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 539-551.
- COROMINES, Joan (1935). “El parlar de Cardós i Vall Ferrera”, *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XXIII, p. 241-331.
- (1959). “Els noms de la Catalunya aragonesa”, *Revue de Linguistique Romane*, 23, p. 35-63. [“Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa”. Dins Joan COROMINES, *Estudis de toponímia catalana*, vol. II. Barcelona: Barcino, 1970, p. 43-141].
- CREUS, Imma (1997). *La flexió verbal a Bell-lloc d'Urgell. Un estudi morfofonològic*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Lleida.
- (2001). *El desenvolupament de la morfologia verbal. Bases teòriques per a l'anàlisi formal*. Tesi doctoral. Universitat de Lleida.
- CUBELLS, Olga (2009). *Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic*, vol. I. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- Dades cens població Padró municipal d'habitants. Institut d'Estadística de Catalunya, Generalitat de Catalunya. Diponible a: <http://www.idescat.cat/es/>
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; Francesc de Borja MOLL (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Disponible a: <http://dcvb.iecat.net/>
- DECat = COROMINES Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vol. Barcelona: Curial Edicions / La Caixa, 1980-1991.
- Declaració de Mequinensa (1984). Disponible a: http://www.lafranja.net/?page_id=960
- Diccionari de la parla de la Ribagorça “La Ribagorça parla” [en línia]. Associació Escunç. Disponible a: <http://www.ribagorcaparla.cat/>
- DIEC = Institut d'Estudis Catalans (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Edicions 62. Disponible a: <http://dlc.iec.cat/>
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA. *III Jornada sobre Llengua i Societat als Territoris de Parla Catalana*. Barcelona, 17 de juliol de 2015. Disponible a: http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/2015_IIIJornada/arxius/III_jornada_presentacio_EULP_territoris.pdf

- DONEGAN, Patricia J. (1978). *On the Natural Phonology of vowels*. Tesi doctoral. Columbus: Ohio State University.
- EL PONT D'ARCALÍS (2003). *Del Pirineu estant*. Barcelona: Discmedi.
- ESPLUGA, Josep L. (2013). "El despropòsit del LAPAO, efecte col·lateral de la tempesta catalana". *Revista de Catalunya*, 283, p. 3-7.
- ESPLUGA, Josep L.; Arantxa CAPDEVILA (1995). *Franja, frontera i llengua. Conflictos d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*. Lleida: Pagès Editors.
- FEBRER, Víctor; Laura BRINGUÉ (2007). *Vallferrera: lo parlar i molt més*. Esplugues de Llobregat: Impremta Jordi.
- FRANCINO, Glòria (1992). "Variacions lingüístiques: Sopeira". Dins Isidor MARÍ (ed.). *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana, IV: Àrea 3. Lingüística social*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, p. 141-146.
- (2009). "Eines, farraments i mesures antigues de Sopeira". Dins Héctor MORET (ed.). *Llengües i fets, actituds i franges: miscel·lània de treballs etnològics, filològics i lingüístics oferts a Artur Quintana i Font*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya / Institut d'Estudis del Baix Cinca, p. 151-164.
- GALAN, Josep (1973). *El parlar de Fraga*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona.
- GALAN, Josep; Héctor MORET (1995). *Estudi descriptiu de la llengua de Fraga*. Fraga: Institut d'Estudis del Baix Cinca / Ajuntament de Fraga.
- GEC = *Gran Enciclopèdia Catalana* (1967-2009). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
Disponible a: <http://www.enciclopedia.cat>
- GIRALT LATORRE, Javier (1998). *Aspectos gramaticales de las hablas de la Litera (Huesca)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- (1999). "Una mostra de la transició dialectal catalanoaragonesa: els parlars de la Llitera". *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 26, p. 67-90.
- (2011). "El catalán noroccidental a ambos lados de la frontera", *Archivo de Filología Aragonesa* (AFA), 67, p. 113-141.
- (2014). "Dir les coses pel seu nom: català o aragonès oriental?", *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 24, p. 373-388.
Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/TSC/article/view/293782/382307>
- GRIERA I GAJA, Antoni (1914). *La frontera catalano-aragonesa: Estudi geogràfico-lingüístic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1920). "El català occidental", *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VIII, p. 35-59.
- (1935-1947). *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Ediciones Polígrafa.

- (1949). *Dialectologia catalana*. Barcelona: Escuela de Filología.
- GUZMÁN, Eduard (1997). “El canvi lingüístic a l’Alta Ribagorça (Estudi dels grups consonant + L a l’Alta Ribagorça aragonesa)”. Dins María Luisa ARNAL, Javier GIRALT (eds.). *Actas del I Encuentro “Villa de Benasque” sobre lenguas y culturas pirenaicas*. Saragossa: Diputación General de Aragón / Departamento de Educación y Cultura, p. 393-415.
- HAENSCH, Günther (1960). *Las hablas de la Alta Ribagorça (Pirineo Aragonés)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- (1962). “Algunos caracteres de las hablas fronterizas catalano-aragonesas del Pirineo (Alta Ribagorça): contribución al estudio de los dialectos llamados de transición”. *ORBIS. Bulletin international de Documentation linguistique*, XI, n. 1. Louvain: Centre international de Dialectologie générale, p. 75-110.
- (1974). “Las hablas del Valle de Isábena (Pirineo aragonés)”. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* (RDTP), 30, p. 295-314.
- (1980). “Els parlars catalans d’Areny i de la Ribera de Cornudella”. Dins *Estudis Universitaris Catalans oferts a R. Aramon i Serra, II*, vol. XXIV. Barcelona: Curial Edicions, p. 219-229.
- (1982). “Fronteras político-administrativas y fronteras lingüísticas: el caso de la Ribagorça catalanohablante”. *Archivo de Filología Aragonesa* (AFA), p. 7-22.
- HAWKINS, John A.; Anne CUTLER (1988). “Psycholinguistic factors in morphological asymmetry”. Dins John A. HAWKINS (ed.). *Explaining language universals*. Oxford: Blackwell, p. 280-317.
- HERRERO, Ricard; Jesús JIMÉNEZ (2011). “Coarticulació i harmonia vocàlica en valencià septentrional”. Dins Maria-Rosa LLORET; Clàudia PONS-MOLL (eds.). *Noves aproximacions a la fonologia i la morfologia del català. Volum d’homenatge a Max W. Wheeler*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 243-273.
- (2013). “De la coarticulació a la armonia vocàlica en valencià”. Dins Fernando SÁNCHEZ MIRET; Daniel RECASENS (eds.). *Studies in phonetics, phonology and sound change in Romance* (LINCOM Studies in Romance Linguistics, 73). Munic: Lincom, p. 43-63.
- “Informe sobre la revisió del model d’organització territorial de Catalunya” (2000). Parlament de Catalunya. Disponible a:
http://www.geosoc.udl.es/professorat/informe_OTC.pdf [darrera consulta: febrer de 2016]
- Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya: <http://www.icgc.cat/>

- ITÔ, Junko; Armin MESTER; Jaye PADGETT (1995). "Licensing and underspecification in Optimality Theory". *Linguistic Inquiry*, 26, p. 571-613.
- JIMÉNEZ, Jesús (1999). *L'estructura sil·làbica del català*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2001). "L'harmonia vocàlica en valencià". Dins August BOVER *et al.* (eds.). *Actes del Novè col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Barcelona, 1998*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 218-244.
- (2002). "Altres fenòmens vocàlics en el mot". Dins Joan SOLÀ *et al.* (dirs.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 169-194.
- JIMÉNEZ, Jesús; Ricard HERRERO (2015). "L'harmonia vocàlica i el canvi lingüístic". Dins Maria-Rosa LLORET; Clàudia PONS-MOLL; Eva BOSCH-ROURA (eds.). *Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 17-44.
- JIMÉNEZ, Jesús; Maria-Rosa LLORET (2008). "Asimetrías perceptivas y similitud articulatoria en la asimilación de sonoridad del catalán". *Cuadernos de Lingüística del I.U.I. Ortega y Gasset*, 15, p. 71-90. Disponible a: <http://pages.uv.es/foncat/cat/Treballs/22.Jimenez-Lloret.pdf>
- (2013a). "Vocalic adjustments under positional markedness in Catalan and other Romance languages". Dins Victoria CAMACHO-TABOADA; Ángel L. JIMÉNEZ-FERNÁNDEZ; Javier MARTÍN-GONZÁLEZ; Mariano REYES-TEJEDOR (eds.). *Information Structure and Agreement*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, p. 319-336.
- (2013b). "Efectes de prominència en canvis vocàlics *obscurs*". Dins Emili CASANOVA; Cesáreo CALVO (eds.). *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas (Valencia, 6-11 de septiembre de 2010)*. Berlín: De Gruyter. Disponible a: <http://pages.uv.es/foncat/cat/Treballs/34.Jimenez-Lloret.pdf>
- KAGER, René (1996). "On affix allomorphy and syllable counting". Dins U. KLEINHENZ (ed.). *Interfaces in Phonology*. Berlin: Akademie Verlag, p. 155-171.
- (1999). *Optimality theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KRÜGER, Fritz (1936-1939). *Die Hochpyrenäen*. Hamburg: De Gruyter & Co. [Traducció al castellà (1995-1997). *Los Altos Pirineos*. Saragossa: Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura; Osca: Diputación de Huesca; Tremp: Garsineu.]
- LABOV, William (ed.) (1972). *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LAPESA, Rafael ([1942] 1980). *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.

- LAPOINTE, Steven (2001). "Stem selection and OT". Dins Geert BOOIJ; Jaap van MARLE (eds.) (1999). *Yearbook of Morphology*. Dordrecht: Kluwer, p. 263-297.
- LLADONOSA, Pilar (2013). "Converses ribagorçanes –el parlar de la Vall de Boí". Treball del Grau en estudis catalans i occitans, Universitat de Lleida. Disponible a: <http://www.recercat.cat/bitstream/handle/10459.1/46883/plladonosaf.pdf?sequence=1>
- LLORET, Maria-Rosa (1992). "Les africades i la representació fonològica no lineal". *Els Marges*, 46, p. 47-63.
- (2002). "Estructura sil·làbica". Dins Joan SOLÀ *et al.* (dirs.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 195-249.
- (2011). "La alomorfia en teoria de la optimitat". Dins José PAZÓ; Irene GIL; María Ángeles CANO (eds.). *Teoría morfológica y morfología del español*. Madrid: Servicio de Publicaciones de la UAM, p. 133-161.
- LLORET, Maria-Rosa; Jesús JIMÉNEZ (2008). "Marcatge posicional i prominència en el vocalisme àton". *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 45, p. 55-91. Disponible a: <http://pages.uv.es/foncat/cat/Treballs/21.Lloret-Jimenez>
- LLORET, Maria-Rosa; Maria-Pilar PEREA (2002). "A report on the Corpus Oral Dialectal del Català Actual (COD)". *Dialectologia et Geolinguística*, 10, p. 59-76.
- LLOP, Ares (2013). *La negació en pallarès: sintaxi de l'adverbi* cap. Treball de màster. Universitat de Barcelona / Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: <http://filcat.uab.cat/clt/membres/doctorands/Llop/treball%20m%C3%A0ster,%20web%20clt.pdf>
- LLOYD, Paul M. ([1987] 1993). *Del latín al español. I. Fonología y morfología históricas de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- MARÍN, Maria Josep; Maria Josep CUENCA (2012). "De l'atribució a la modalitat: construccions amb *és que* en català oral". *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 52, p. 65-94.
- MARRO, Iñaki (2010). *Estudi de la variació interna de la parla de Juseu (Osca)*. Treball acadèmic. Universitat Pompeu Fabra. Disponible a: https://repositori.upf.edu/bitstream/handle/10230/5640/marro_inaki_treball_academic-1.pdf?sequence=1
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. Antònia; M. Rosa FORT CAÑELLAS; M. Luisa ARNAL PURROY; Javier GIRALT LATORRE (1995). *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*. Saragossa: Departamento de Educación y Ciencia / Universidad de Zaragoza.
- MARTÍNEZ, Michel (2001). *Any 2001: La llengua catalana a l'Aragó*. Treball inèdit. París: Universitat de la Sorbona.

- MARTÍNEZ I MARTÍN, Laura (2014). *Lo pallarès de la Vall Fosca. Estudi dialectològic sobre la parla pallaresa*. Treball de final de carrera. Universitat Oberta de Catalunya. Disponible a:
<http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/bitstream/10609/38381/6/lmartinezmartin1TFC0714mem%C3%B2ria.pdf>.
- MASCARÓ, Joan (1996). “External allomorphy and contractions in Romance”. *Probus*, 8.2, p. 181-205.
- (2002). “El sistema vocàlic. Reducció vocàlica”. Dins Joan SOLÀ *et al.* (dirs.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 89-123.
- (2007). “External allomorphy and lexical representation”. *Linguistic Inquiry*, 38, p. 715-735.
- MASSANELL, Mar (2001). “Morfologia flexiva actual de la Seu d’Urgell i Coll de Nargó: estadis en el procés d’orientalització del català nord-occidental”. *Zeitschrift für Katalanist: Revista d’Estudis Catalans*, 14, p. 128-150.
- (2009). “La planificació lingüística com a origen de fractures geoelectals: el cas del nord-occidental a la Franja de Ponent”. Dins Johannes KABATEK, Claus D. PUSCH (eds.). *Variació, poliglòssia i estàndard. Processos de convergència i divergència lingüístiques en català, occità i basc*. Aachen: Shaker Verlag, p. 125-136.
- (2011). *Permeabilitat del català nord-occidental a l’estàndard mediàtic i educatiu: el cas de l’Alt Urgell*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- MASSIP, M. Àngels (1989). *Aproximació descriptiva al parlar totosí*. Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramon ([1904] 1968). *Manual de gramática histórica española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- (1916). “Reseña a *La frontera catalano-aragonesa* de A. Grier”. *Revista de Filología española* (RFE), III, p. 73-88.
- (1926). *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Espasa-Calpe.
- MONERS, Jordi (2008). *La llengua de Castigaleu (Ribagorça). Estudi de dialectologia*. Benavarri: Centre d’Estudis Ribagorçans.
- MOLL, Francesc de B. ([1952] 2006). *Gramàtica històrica catalana*. Edició corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre. València: Universitat de València.
- MORET, Héctor (1994). “Un segle d’investigació lingüística a l’Aragó catalanòfon”. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 29. Barcelona, p. 223-239. [També a MORET (1998), p. 25-45.]

- (1995). “Com en direm? A propòsit de la denominació de les comarques de llengua catalana de l’Aragó”. *Revista de Catalunya*, 96, p. 36-44. [També a MORET (1998), p. 7-16.]
- (1998). *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l’Aragó*. Fraga: Associació Cultural del Matarranya / Institut d’Estudis del Baix Cinca.
- MORET, Héctor; Mario SASOT (1996). *Aproximació descriptiva a la llengua de Saidí*. Fraga: Institut d’Estudis del Baix Cinca / Ajuntament de Saidí.
- NAGORE, Francho (1986). *El aragonés de Panticosa, Gramática*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- NAVARRO, Antoni (1908). “El català an el Ribagorça”. Dins *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona, octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d’En Joaquim Horta, p. 222-231.
- NAVARRO, Pere (1996). *Els parlars de la Terra Alta. Estudi geolingüístic*, vol. I. Tarragona: Diputació de Tarragona. Disponible a:
<http://www.tdx.cat/handle/10803/8970>
- Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2009), 3 vol. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya / Institut d’Estudis Catalans. Disponible a:
<http://www.icc.cat/Home-ICC/Publicacions/Llibres/Llibres-de-toponimia/Nomenclator>
- NOOTEBOOM, S. G. (1981). “Lexical retrieval from fragments of spoken words: beginnings vs. endings”. *Journal of Phonetics*, 9, p. 407-424.
- Nomenclàtor: Población del Padrón Continuo por Unidad Poblacional. Instituto Nacional de Estadística. Diponible a:<http://www.ine.es/nomen2/index.do>
- OLIVA, Víctor (1908). “Documents sobre’l català parlat a Sopeira (Aragó)”. Dins *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona, octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d’En Joaquim Horta, p. 421-435.
- Padrón. Población por municipios. Instituto Nacional de Estadística. Diponible a:
http://www.ine.es/inebmenu/mnu_padron.htm
- PAZÓ, José; Irene GIL; María Ángeles CANO (eds.) (2011). *Teoría morfológica y morfología del español*. Madrid: Servicio de Publicaciones UAM.
- PEREA, Maria Pilar (1997). “Irregularitat i flexió verbal”. *Zeitschrift für Katalanist: Revista d’Estudis Catalans*, 10, p. 65-79.
- (ed.) (2001). “La flexió verbal en els dialectes catalans” d’A. M. Alcover i F. de B. Moll. *Les dades i els mapes*. Palma de Mallorca: Conselleria d’Educació i Cultura.

- Govern de les Illes Balears (CD-ROM). Disponible a: <http://espm.iec.cat/fvdc/> (edició i direcció a cura de M. Pilar Perea, Institut d'Estudis Catalans).
- (ed.) (2002a). *Quaderns de camp d'A. M. Alcover, F. de B. Moll, J. Benejam i J. Sastre*. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears (CD-ROM). Disponible a: <http://espm.iec.cat/qc-alcover/> (edició i direcció a cura de M. Pilar Perea, Institut d'Estudis Catalans).
 - (2002b). “Flexió verbal regular”. Dins Joan SOLÀ *et al.* (dirs.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 583-646.
 - (2003). “La tendència expansiva del segment velar dels verbs de la segona conjugació en els dialectes catalans”. Dins Fernando SÁNCHEZ MIRET (ed.). *Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica*. Tübingen: Max Niemeyer, p. 403-417.
 - (ed.) (2004). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears (CD-ROM). Disponible a: http://alcover.iec.cat/entrada.asp?c_epigraf=2 (edició i direcció a cura de M. Pilar Perea, Institut d'Estudis Catalans).
 - (2006). “L’expansió dels verbs incoatiu en català. Distribució i valor del segment extensió -eix-”. Dins *Actes del VII Congr s de Ling stica General*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Disponible a:
http://www.ub.edu/lexdialgrammarxius/Extensio_eix.pdf
- POL, Celestí (1962). *Diccionario dialectal del Valle de Aneu*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs / CSIC.
- PRADILLA, Miquel- ngel (1996). *El Baix Maestrat: una cruïlla fon tica*. Benicarló: Edicions Alambor.
- (2002). “Ensordiment, espirantitzaci  i fenòmens que afecten les sibilants”. Dins Joan SOL  *et al.* (dirs.). *Gram tica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 287-318.
- PRINCE, Alan, Paul SMOLENSKY (1993). “Optimality theory. Constraint Interaction in Generative Grammar”. Technical report n. 2, Rutgers University Center for Cognitive Science. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- QUEROL, Laia (2004). *Distribució i valor morfe mític dels segments velars en la morfologia verbal del català nord-occidental*. Treball d'investigació. Universitat de Barcelona.
- (2009). *Aspectes morfofonol gics en la morfologia verbal del català nord-occidental*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.

- QUINTANA, Artur (1987). "Els parlars del Baix Matarranya". *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XIV. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 155-187.
- (1989). *El català a l'Aragó*. Barcelona: Curial.
- RAFEL Joaquim (1981). *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón Meridional: estudio fonológico*. Barcelona: Universidad.
- (dir.) (1996). *Diccionari de freqüències. 1. Llengua no literària*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RAMONEDA, Rosa (coord.) (2007). *Aïna. Vocabulari temàtic del dialecte pallarès*. Lleida: Grup d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu.
- RECASENS, Daniel (1996). *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1998). "Factors històrics d'algunes característiques fonètiques i fonològiques del mallorquí". Dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny, II*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 541-558.
- REÑÉ, Josep (2010). *Estudis de dialectologia catalana. Dedicat a la comarca del Pallars Jussà*, vol. XXVI. Fondarella: Edicions Palestra.
- (2011). *Estudis de dialectologia catalana. Dedicat a la comarca del Pallars Sobirà*, vol. XXVII. Fondarella: Edicions Palestra.
- RIUS-ESCUDE, Agnès; Mireia PÉREZ-PEITX (2012). "El parlar pallarès. Aproximació als trets melòdics bàsics". *Phonica*, 8, p. 84-105.
- ROCA-PONS, Josep (1956). "Algunas particularidades del habla del valle del Flamisell". *Actes du Deuxième Congrès International d'Études Pyrénéennes*. Tolosa de Llenguadoc: Centre National de la Recherche Scientifique, p. 70-81.
- ROMERO, Sílvia (2001a). "Notes per a la caracterització de la parla de la Conca de Tremp". *Sintagma. Revista de Lingüística*, 13, p. 55-77.
- (2001b). "Una aproximació a l'estudi dels processos de canvi lingüístic en varietats geogràfiques no prestigioses: el cas de la Conca de Tremp". *Noves SL*, 5, p. 1-7.
- (2001c). *Canvi lingüístic en morfologia nominal a la Conca de Tremp*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- RUBACH, Jerzy; Geert BOOIJ (2001). "Allomorphy in Optimality Theory: Polish iotation". *Language*, 77, p. 26-60.
- SABARTÉS, Josep Maria (1993). *L'èxode pallarès. Crisi demogràfica i devallada poblacional al Pallars i a l'Alta Ribagorça (1857-1991)*. Tremp: Garsineu.

- SALDANYA, Manuel (1998). *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Univeristat de València.
- SANCHO, Alexis (2011). *Canvi rural, transformació del paisatge i polítiques territorials a la Terreta (Ribagorça, Catalunya / Aragó)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- SAROÏHANDY, Jean-Joseph (1899). “Le dialecte de Graus”. Dins *Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études*. París, p. 85-95.
- (1908). “El català del Pirineu, a la ralla d'Aragó”. Dins *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona, octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, p. 331-334.
- SAURA RAMI, José Antonio (2003). *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*. Saragossa: Institución Fernando el Católico / Gara d'Edizions.
- SISTAC, Ramon (1993). *El ribagorçà a l'alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1998). *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*. Esterri d'Àneu: Consell Cultural de les Valls d'Àneu.
- (2003). “Informe sobre la llengua catalana a la Ribagorça”. *Ripacurtia*, 1, p. 141-172.
- (2004). “Llengua i despoblament. Una relació indissociable”. *Ripacurtia*, 2, p. 41-56.
- (2009) “Frontera. Límit i nexa”. Dins Imma CREUS *et al.* (eds.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Lleida, 2009*, vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLÀ, Joan; Maria-Rosa LLORET; Joan MASCARÓ; Manuel Pérez SALDANYA (dirs.) (2002). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries.
- SOROLLA, Natxo (2003). “Què sabem del català a la Franja? Revisió demolingüística. Reflexions al voltant de la substitució”. Comunicació presenada al IV Congrés Català de Sociologia. Reus, 5 i 6 d'abril de 2003, p. 1-26. Disponible a: <http://www.iec.cat>
- (2012). “Despoblament i repoblament: evolució demogràfica de la Franja (1996-2011)”. *Temps de Franja*, 113. Calceit: Iniciativa cultural de la Franja, p. 12-13. Disponible a: https://issuu.com/temps_de_franja/docs/tdf113
- (2015). “El català a la Franja. Any 2014”. *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Política Lingüística*, 57. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Departament de Cultura; Direcció General de Política Lingüística, p. 75-88. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/300746> [darrera consulta: maig de 2016]
- SUÏLS, Jordi (2006). “Els auxiliars *haver* i *ser* en alt ribagorçà”. *De Lingua Aragonensi*, 2, p. 63-72.

- (2008). “Els auxiliars *haver* i *ser* en ribagorça. Una aproximació”. *Llengua & Literatura*, 19, p. 221-253.
- TORT, Joan (1992). “Notes sobre la Terreta i l’antic terme de Sapeira”. *Collegats. Anuari del Centre d’Estudis del Pallars*, 5, p. 445-468.
- (1998). *Viatge a la frontera de Ponent*. Lleida: Pagès Editors.
- TRANEL, Bernard (1996). “Exceptionality in Optimality Theory and final consonants in French”. Dins Karen ZAGONA (ed.). *Grammatical Theory and Romance Languages. Selected Papers from the 25th Linguistic Symposium on Romance Languages (LSRL XXV), 2-4 March 1995*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, p. 275-291.
- TREMOSA I PALAU, Ramon (1991). *La demografia i l’economia a la Clotada d’Areny (1900-1980). Un model per a interpretar l’evolució del Prepirineu*. Saragossa: Mancomunidad de la Ribagorza Oriental / Diputación Provincial de Huesca.
- VALLS, Esteve (2013). *Direccionalitat, ritme, abast i naturalesa del canvi lingüístic en curs en català nord-occidental: de l’anàlisi dialectomètrica a la reflexió sociolingüística*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- VENY, Joan (1982). *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Moll.
- (1986). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- (1992). “Fronteras y áreas dialectales”. *Iker*, 7, p. 197-245. Disponible a: <http://www.euskalzaindia.net/dok/ikerbilduma/51340.pdf>
- (2007). *Petit atlas lingüístic del domini català*, vol. 1. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- VENY, Joan; MAR MASSANELL (2015). *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*. Barcelona / Alacant / València: Universitat de Barcelona / Universitat d’Alacant / Universitat de València.
- VIAPLANA, Joaquim (1984). “La flexió verbal regular del valencià”. Dins Emili CASANOVA (ed.). *Miscel·lània Sanchis Guarner*, vol. I. València: Universitat de València, p. 391-407. [Reeditat i revisat dins Antoni FERRANDO (ed.) (1992). *Miscel·lània Sanchis Guarner*, vol. III. València: Universitat de València; Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 381-423.]
- (1986). “Morfologia flexiva i flexió verbal catalana”. *Llengua & Literatura*, 1, p. 385-403.
- (1999). *Entre la dialectologia i la lingüística. La distància lingüística entre les varietats del català nord-occidental*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Col·laboració d’Esteve CLUA, Miquel SALICRÚ i Maria Pilar PEREA.
- (2002). *Dialectologia*. València: Universitat de València.

- (2005). “Velar verbs and verbal classes in Catalan”. *Catalan Journal of Linguistics*, 4. Universitat Autònoma de Barcelona.
- VIAPLANA, Joaquim; Maria-Rosa LLORET; Maria Pilar PEREA i Esteve CLUA (2007). *COD. Corpus Oral Dialectal*. Barcelona: PPU.
- VILAVONA, Aida (2009). *El parlar d’Ainet de Besan*. Treball de recerca. Reus. Disponible a: <http://www.recercat.cat/handle/2072/43848?show=full>
- VIRUETE ERDOZÁIN, Ricardo (2007-2008). “Aproximació a la morfologia verbal del català de Benavarri (Osca)”. *Archivo de Filología Aragonesa* (AFA), LXIII-LXIV, p. 99-128.
- (2009). “El parlar de Benavarri (Osca). Notes lingüístiques a partir de l’ALPI”. XXIV Trobada Internacional de l’Associació de Joves Lingüistes, UAB, 7-9 de maig 2009. Disponible a: http://filcat.uab.cat/clt/XXIVAJL/Interlinguistica/Encuentro%20XXIV/Virnete_Erdozain_REVF.pdf [darrera consulta: juny de 2015].
- WHEELER, Max (2002). “Flexió verbal irregular i verbs defectius”. Dins Joan SOLÀ *et al.* (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. I. Barcelona: Empúries, p. 647-729.
- (2005). *The Phonology of Catalan*. New York: Oxford University Press.

IX. ANNEXOS

A continuació es presenten els següents materials complementaris:

- 1) Graella que recull les característiques principals dels 38 parlants enquestats (vg. § IX.1).
- 2) Qüestionari a partir del qual s'han obtingut, entre d'altres, les dades estudiades en aquesta tesi (vg. § IX.2).
- 3) Paradigmes verbals que apleguen i sistematitzen les dades estudiades a l'apartat dedicat a la flexió verbal (vg. § IX.3).
- 4) Cartografia complementària (vg. § IX.4). Aquest apartat dels annexos consta dels següents mapes:

IX.4.1 Situació de la Terreta en el mapa comarcal de Catalunya i Aragó

IX.4.2 Inclusió de la Terreta dins la divisió geogràfica proposada per la *Gran geografia comarcal de Catalunya* (1984)

IX.4.3 Mapa general físic de la Terreta i el seu entorn

IX.4.4 Distribució segons l'àrea geogràfica estudiada dels principals estudis citats en aquest treball dedicats a les varietats pallaresa i ribagorçana i a altres parlars ribagorçans

IX.1 Graella d'informants

La informació relativa als informants que es recull a la graella és la següent:

- localitat o nucli de procedència
- codi corresponent a l'informant (en general correspon a les inicials del parlant)
- nom de la casa
- lloc de naixement
- any de naixement
- edat en el moment de l'entrevista
- grau d'instrucció o estudis
- llengua d'estudi
- professió
- procedència de la mare
- procedència del pare
- procedència del cònjuge

A la graella, els informants es presenten distribuïts en nuclis administrativament ribagorçans i pallaresos, i, dins de cadascuna d'aquestes dues divisions administratives, s'ordenen d'acord amb la localitat o nucli de procedència; al seu torn els informants apareixen ordenats de més gran a més jove.

Nucis administrativament ribagorçans de la Terreta									
	Localitat	Codi	Casa	Lloc de naixement	Any de naixement	Edat en el moment de l'entrevista	Estudis primaris	Estudis secundaris	Llengua d'estudi
								Estudis	
	Sopeira	APB	Casa Eduardo Casa Francha	Sopeira	1933	74		A Sopeira, pocs anys.	Castellà
		JBS	Casa Estasia	Sopeira	1944	63	x	Fins als 14 anys a Sopeira.	Castellà
		NTC	Casa Constantina	Sopeira	1926	84	x	Fins als 14 anys a Sopeira.	Castellà
		RFP	Casa Eduardo	Sopeira	1965	42	x	x Fins als 10 anys a Sopeira, després interna a Benavarri, i primer grau d'administratiu a Tremp.	Castellà
		EGA	Casa Grau	Lleida	1968	39	x	Fins als 15 o 16 anys: 2 o 3 anys a Sopeira, després a Areny, i després interna a Benavarri.	Castellà
		MBA	Casa Estasia	Lleida	1979	28	x	x Al Pont de Suert, i estudis de d'electricitat a Lleida.	Català
	la Ribera de Cornudella	LGA	Casa Antoni	La Ribera de Cornudella (Puimolar)	1938	69	x	Fins als 12 o 14 anys a la Ribera.	Castellà
		ECP	Casa Ribera	La Ribera de Cornudella (Ribera de Vall)	1938	72		No va anar a escola.	-
		JTR	Casa el Nen	La Ribera de Cornudella (Ribera de Vall)	1958	49	x	Fins als 16 anys: primer a la Ribera de Cornudella, després a Areny, posteriorment intern a Barbastre i després a Tremp.	Castellà
		CTR	Casa el Nen	Lleida	1966	42	x	Intern a Barbastre, i FP d'electricitat a Osca i Tremp.	Castellà
	Sobrecastell	REP	Casa Monche	Sobrecastell	1923	86	x	Fins als 14 anys a Areny i a Tendrui.	Castellà
		PGC	Casa Barranc	Sobrecastell	1931	78	x	Fins als 14 o 15 anys a Sobrecastell i a Areny.	Castellà
		JGA	Casa Garreta	Sobrecastell	1958	49	x	x Fins als 11 anys a Sobrecastell, fins als 16 o 17 anys a Lleida.	Castellà
		PBG	Casa Cosme	Tremp	1967	40	x	x Fins als 17 anys intern a Osca. Estudis fins a COU.	Castellà
	Areny de Noguera	MPA	Casa l'Esquerrer	Areny	1926	81	x	Fins als 14 anys a Areny.	Castellà
		CST	Casa Canteré	Areny	1930	77	x	Fins als 14 anys a Areny.	Castellà
		ACT	Casa Meix	Areny	1947	60	x	Fins als 12 anys a Areny.	Castellà
		RSF	Casa Teuet	Tremp	1968	39	x	Fins a 5è d'EGB a Areny, després fins a 8è a Benavarri i 3 anys d'estudis de perruqueria a Barcelona.	Castellà
		JSL	Casa Violant	Lleida	1974	34	x	x Fins a 5è d'EGB a Areny, després fins a 8è al Pont de Suert, i estudis de de mecànica a Lleida i estudis agraris a la Seu d'Urgell.	Castellà i català
		MNS	Casa Serni	Lleida	1976	30	x	x Fins a 5è d'EGB a Areny, de 6è a COU al Pont de Suert, i estudis de perruqueria a Lleida.	Castellà i català

Codi	Professió	Procedència mare	Procedència pare	Procedència cònjuge
APB	Feines de casa i del camp.	Sobrecastell	Sopeira	Sopeira
JBS	Agricultor i ramader. Repartidor dos anys a Saragossa (durant la mili).	Sopeira	Sobrecastell	Mas de Sant Andreu (ara sota el pantà), però descendent d'andalusos.
NTC	Feines de casa i del camp.	Sopeira	Sant Orenç	No disposem d'aquesta dada.
RFP	Feines de casa i del camp; atenció a l'oficina d'informació de Sopeira.	Sopeira	Sopeira	-
EGA	Feines de casa	Sopeira	Llastarri	la Torre de Tamúrcia
MBA	Agricultor i ramader	Mas de Sant Andreu (ara sota el pantà), però descendent d'andalusos.	Sopeira	-
LGA	Feines de casa, feines del camp i posteriorment cuinera en un restaurant.	Visalibons	Puimolar	la Ribera de Cornudella
ECP	Ramader i agricultor	la Ribera de Cornudella	Brallans	-
JTR	Ramader i agricultor	la Ribera de Cornudella	Beranui	-
CTR	Ramader i agricultor	la Ribera de Cornudella	Beranui	Gandesa
REP	Ramader i agricultor i tres anys de treballant a una empresa a Escales.	la Pobla de Roda	Sobrecastell	Santisteve del Mall
PGC	Ramader i agricultor.	Serradui	Sobrecastell	la Pobla de Roda
JGA	Ramader i agricultor	Sobrecastell	Sobrecastell	Barruera
PBG	Ramader i agricultor	Sobrecastell	Sopeira	-
MPA	Mestressa de casa i treballadora a la fonda que tenien a casa seva.	Areny	Areny	-
CST	Agricultor	Areny	Areny	Serradui
ACT	Mestressa de casa, feines del camp i dependent a la farmàcia d'Areny.	Areny	Areny	Sopeira
RSF	Perruquera	Escarlà	Areny	Pont d'Orit
JSL	Ramader i agricultor	Castella-la Manxa (des dels 7 anys al Pont de Suert)	Areny	Viacamp
MNS	Agutzil; abans, perruquera.	Areny	Benavarri	-

		Localitat	Codi	Casa	Lloc de naixement	Any de naixement	Edat en el moment de l'entrevista	Estudis primaris	Estudis secundaris	Estudis	Llengua d'estudi
Nucis administrativament ribagorçans	el Pont de Montanyana		AFE	Casa Llarc	el Pont de Montanyana	1941	67	x		Fins als 14 anys: primer al Pont de Montanyana, després a Montanyana i l'últim any a Lleida.	Castellà
			APO	Casa Botiguer	el Pont de Montanyana	1937	70	x		Fins als 15 anys al Pont de Montanyana.	Castellà
			JFM	Casa Llarc	Tremp	1971	38	x	x	Fins a 5è d'EGB al Pont de Montanyana, després fins a 8è a Benavarri, i fins al COU a Lleida.	Castellà i català
			CCS	Casa Farreret	Tremp	1969	41	x	x	Fins a 5è d'EGB al Pont de Montanyana, 6è a Benavarri, fins a COU a Barbastre, i diplomatura de turisme a Osca.	Castellà
Nucis administrativament pallaresos de la Terreta	els Masos de Tamúrcia		APP	Casa Rafel	els Masos de Tamúrcia	1922	84			De petit a les nits, esporàdicament.	-
			JPP	Casa Rafel	els Masos de Tamúrcia	1926	83			De petit a les nits, esporàdicament.	-
			JEG	Casa Alberto	els Masos de Tamúrcia	1949	58	x		Fins als 9 o 10 anys a la Torre de Tamúrcia, posteriorment dos anys i mig a Barcelona.	Castellà
			JPG	Casa Rafel	els Masos de Tamúrcia	1971	36	x	x	Fins als 16 anys intern a la Poble de Segur, i dos anys d'estudis agraris a Tremp.	Castellà i català
	la Torre de Tamúrcia		TNG	Casa Jan	la Torre de Tamúrcia	1926	81			No va anar a escola.	-
			MAS	Casa Quina	la Torre de Tamúrcia	1936	72	x		De petita a la Torre de Tamúrcia.	Castellà
			EBA	Casa Quina	la Torre de Tamúrcia	1964	43	x		Fins als 19 anys: primer intern a Poble de Segur i després a Tremp.	Castellà i català
	el Pont d'Orrit (Orrit)		CMM	Mas de Farràs	Tremp	1953	56	x		Fins als 7 o 8 anys a Areny, fins als 12 anys a Orrit i 5 anys interna a Montsó; estudis administratius.	Castellà
			JBL	Casa el Coix	Tremp	1962	47	x	x	Fins als 9 anys a Orrit i a Areny; després un curs a Tremp; fins a 8è intern a la Poble de Segur (una hora setmanal de català); 1er i 2n de BUP a Tremp, i estudis de mecànica i electricitat a Barbastre.	Castellà i català
			MBE	Mas de Farràs	Lleida	1982	26	x	x	Fins a 6è a Pont de Suert; a partir de 6è a Lleida. FP1 i Grau mitjà a Lleida.	Català
	Espluga de Serra		ACG	Casa Micolau	Espluga de Serra	1933	74			No disposem d'aquesta dada.	-
	Sapeira		RLB	Casa Bertet	Sapeira	1937	70	x		Fins als 14 anys a Sapeira.	Castellà
	Castissent		MBM	Casa Cortit	Mont-rebei (Mas de l'Agustina)	1930	80	x		Fins als 14 anys: a Castissent i a la Clua, i un any (als 9 anys) a Casserres del Castell.	Castellà
			DCB	Casa Cortit	Tremp	1960	48	x	x	Fins als 13 anys a Castissent; després un any a la Poble de Segur; dels 14 als 17 anys a Tremp; dels 17 als 19 anys estudis professionals a Lleida; als 20 anys primer curs d'enginyeria tècnica industrial a Barcelona.	Castellà i català

Codi	Professió	Procedència mare	Procedència pare	Procedència cònjuge
AFE	Ramader i agricultor	Montanyana	Montanyana	Múrcia
APO	Agricultor	Berganui	el Pont de Montanyana	Castissent
JFM	Ramader i agricultor, propietari d'una botiga de queviures.	Múrcia	el Pont de Montanyana	la Puebla de Castro
CCS	Propietària d'una fonda	el Pont de Montanyana	Casserres del Castell	-
APP	Agricultor i ramader	els Masos de Tamúrcia	Llastarri	Boí
JPP	Agricultor i ramader	els Masos de Tamúrcia	Llastarri	-
JEG	Cambrera a Caldes de Boí; mestressa de casa.	Cardet	els Masos de Tamúrcia	Sopeira
JPG	Agricultor i ramader	Boí	els Masos de Tamúrcia	-
TNG	Pastor	la Torre de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	-
MAS	Feines de casa i del camp	la Torre de Tamúrcia	Aulet	Casterner de les Olles
EBA	Agricultor i ramader	la Torre de Tamúrcia	Casterner de les Olles	Sopeira
CMM	Feines de casa i del camp i quatre anys d'administrativa a Balaguer.	Orrit	Areny	Montgai
JBL	Propietari d'una benzinera	Sapeira	Orrit	-
MBE	Agricultor i ramader	Orrit	Montgai	-
ACG	Agricultor i ramader	Espluga de Serra	Casterner	-
RLB	Feines de casa i del camp	Betesa	Sapeira	Orrit
MBM	Feines de casa i del camp	Castissent	Mont-rebei	Castissent
DCB	Agricultor i ramader	Castissent	Castissent	-

IX.2 Qüestionari

A continuació s'inclou el qüestionari que es va fer servir per a l'obtenció del corpus d'estudi amb les preguntes ordenades tal com es van demanar als informants. Pel que fa a les entrades de tipus fònic, al costat de cada ítem hem afegit un número entre parèntesis indicador del tret que s'estudia en cada cas, d'acord amb els fenòmens que es llisten a continuació i el número que hem associat a cada tret:

- (1) Obertura de la vocal mitjana anterior en posició tònica
- (2) Conservació del diftong *ei* en mots com *lleit*, *feit*...
- (3) Realització de *-a* àtona final en síl·laba lliure i en síl·laba travada
- (4) Palatalització de la lateral dels grups consonàntics /bl/, /pl/, /gl/, /kl/ i /fl/
- (5) Ensordiment de sibilants
- (6) Tractament dels sons llatins -Ĭ-, -DĬ-, -GĬ-, -G^{e,i}- i -BĬ-
- (7) Tractament dels grups romànics N'R i L'R

Algunes entrades del qüestionari les hem marcat amb el número (8); es tracta d'ítems que donen compte d'altres fenòmens d'interès que no han estat pròpiament objecte d'estudi d'aquesta tesi (tancaments vocàlics, realització de *o-* àtona inicial, inserció de [ɣ] antihlàtica, despalatalització de la nasal, etc.), però que ens proporcionen informació addicional –sobretot fònica, però també d'altres tipus– sobre els parlars estudiats.

Amb relació als ítems pertanyents a la morfologia verbal –els quals s'han obtingut mitjançant la compleció de frases–, hem d'aclarir que en la versió del qüestionari que incloem aquí només hem deixat constància de l'enunciat corresponent a la primera persona de cada temps verbal, a fi de reduir la llargada del qüestionari. En general, però, els informants han completat les frases corresponents a totes les persones verbals, si no és que s'ha considerat que n'hi havia prou de recollir únicament unes persones determinades. D'alguns verbs en concret, no se n'ha demanat el paradigma complet, ja sigui perquè el paradigma conté formes que, pràcticament, no s'utilitzen i, per tant, difícils d'aconseguir (p. ex., formes d'imperatiu dels verbs *caure*, *veure* i *voler*), ja sigui perquè conté temps verbals que segueixen la conjugació regular i, per tant, es poden deduir a partir de les formes demanades per a un altre verb; alguns temps verbals simplement no els hem recollit perquè no presentaven cap particularitat respecte al nord-occidental general.

En el qüestionari hem inclòs, al costat de cada entrada, l'ítem cercat, en lletra cursiva. La forma del mot cercat que hem donat com a referència correspon a la varietat del català estàndard.

Índex

	Ítems	Pàgina
a) Fitxes amb fotos o dibuixos	73	340
b1) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 1		342
1.1 Comprar	53	
1.2 Perdre	41	
1.3 Dormir	41	
c) Dixi	14	343
b2) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 2		343
2.1 Beure	41	
2.2 Caure	29	
2.3 Veure	41	
d1) Traducció de mots o frases curtes a partir del castellà	38	344
b3) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 3		346
3.1 Córrer	41	
3.2 Servir	23	
3.3 Anar	41	
d2) Traducció de mots o frases curtes a partir del castellà	26	347
b4) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 4		347
4.1 Fer	28	
4.2 Dir	28	
4.3 Haver	5	
e1) Respostes a preguntes concretes, perífrasis i descripcions	55	348
b5) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 5		350
5.1 Voler	24	
5.2 Ser	25	
5.3 Sentir	18	
e2) Respostes a preguntes concretes, perífrasis i descripcions	20	350
b6) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 6		351
6.1 Tindre	24	
6.2 Cosir	18	
6.3 Viure	29	
e3) Respostes a preguntes concretes, perífrasis i descripcions	25	352
b7) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 7		353
7.1 Collir	18	
7.2 Obrir	18	
7.3 Tossir	18	
f) Traducció de frases del castellà. Articles	18	353
g) Traducció de frases del castellà. Demonstratius	14	354
Total	887	

a) Fitxes amb fotos o dibuixos

1. (imatge)	<i>casa</i>	(3), (5)
2. I si n'hi ha moltes, són moltes	<i>cases</i>	(3), (5)
3. (imatge)	<i>xemeneia</i>	(3), (8)
4. (imatge)	<i>fulla</i>	(3)
5. I si n'hi ha moltes, són moltes	<i>fulles</i>	(3)
6. (imatge)	<i>església</i>	(3), (4)
7. I a l'església, la gent hi va a	<i>missa</i>	(3)
8. (imatge)	<i>roda</i>	(3)
9. I si és petita és una	<i>rodeta</i>	(3)
10. I la forma que té és	<i>rodona</i>	(3), (8)
11. (imatge)	<i>blau</i>	(4)
12. (imatge)	<i>embut</i>	(8)
13. (imatge)	<i>cargol</i>	(8)
14. I això són les	<i>banyes</i>	(8)
15. (imatge)	<i>ovella</i>	(3), (8)
16. (imatge)	<i>plat</i>	(4)
17. És de color	<i>blanc</i>	(4)
18. (imatge)	<i>castell</i>	(1)
19. I si n'hi ha molts són molts	<i>castells</i>	(1), (8)
20. (imatge)	<i>globus</i>	(4)
21. I si agafo el globus i faig així, jo l'estic	<i>inflant</i>	(4)
22. (imatge)	<i>clavell</i>	(4)
23. (imatge)	<i>finestra</i>	(1)
24. (imatge)	<i>perla</i>	(3), (4)
25. (imatge)	<i>herba</i>	(1)
26. Hi ha dos	<i>cavalls</i>	(8)
27. La femella del cavall és la	<i>euga</i>	(3), (8)
28. El cavall al darrere hi té una	<i>cua</i>	(8)
29. L'euga és la femella i el cavall és el	<i>mascle</i>	(4)
30. I això concretament és la	<i>pota</i>	(3)
31. I les quatre	<i>potes</i>	(3)
32. (imatge)	<i>regle</i>	(4)
33. (imatge)	<i>multiplicació</i>	(4)

34. (imatge)	<i>flor</i>	(4)
35. Aquesta ampolla està ben	<i>plena</i>	(4)
36. (imatge)	<i>taronja</i>	(5)
37. I l'arbre que fa aquest fruit és un	<i>taronger</i>	(5)
38. (imatge)	<i>pou</i>	(8)
39. I si és petit és un	<i>pouet</i>	(8)
40. (imatge)	<i>carabassa</i>	(8)
41. (imatge)	<i>noranta</i>	(8)
42. (imatge)	<i>setze</i>	(5)
43. (imatge)	<i>espiga de blat</i>	(4)
44. (imatge)	<i>corona</i>	(3)
45. I si és petita és una	<i>coroneta</i>	(3)
46. (imatge)	<i>cassola / olla</i>	(3)
47. (imatge)	<i>ametlla</i>	(3), (8)
48. (imatge)	<i>núvol</i>	(8)
49. (imatge)	<i>llampec</i>	(8)
50. (imatge)	<i>formiga</i>	(8)
51. (imatge)	<i>síndria</i>	(8)
52. (imatge)	<i>alls</i>	(8)
53. (imatge)	<i>bellota</i>	(3), (8)
54. (imatge)	<i>planxa</i>	(4)
55. I l'acció que fas és l'acció de	<i>planxar</i>	(4)
56. (imatge)	<i>roig</i>	(6)
57. Una faldilla d'aquest color és una faldilla	<i>roja</i>	(3), (6)
58. (imatge)	<i>formatge</i>	(5)
59. (imatge)	<i>llet</i>	(2)
60. (imatge)	<i>fletxa</i>	(3), (4)
61. (imatge)	<i>mitjó</i>	(5)
62. (imatge)	<i>rellotge</i>	(5), (8)
63. (imatge)	<i>albergínia</i>	(3), (5), (8)
64. (imatge)	<i>plàtan</i>	(4)
65. (imatge)	<i>ploma</i>	(4)
66. (imatge)	<i>pinta</i>	(8)
67. (imatge)	<i>una clau</i>	(4)
68. (imatge)	<i>àngel</i>	(5)

69. Una home i una	<i>dona</i>	(3)
70. I si n'hi ha moltes, són moltes	<i>dones</i>	(3)
71. (imatge)	<i>neu</i>	(1)
72. (imatge)	<i>pit-roig</i>	(6)
73. (imatge)	<i>serp</i>	(1)
74. (imatge)	<i>pedra</i>	(1)

b1) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 1

1.1 Comprare

PI: Cada dia jo el diari.	<i>compro</i>
IIInd: Quan jo era xic cada dia jo el diari.	<i>comprava</i>
Fut: Jo demà el diari.	<i>compraré</i>
Cond.: Si pogués, jo el diari.	<i>compraria</i>
PS: La mare vol que jo el diari.	<i>compri</i>
IS: Si jo el diari, el llegiria.	<i>comprés</i>
Imp: Va, tu, el diari.	<i>compra</i>
Va, vosaltres el diari.	<i>compreu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està el diari.	<i>comprant</i>
Part: Avui la Maria ha el diari.	<i>comprat</i>
Inf: Tothom hauria de el diari cada dia.	<i>comprar</i>
Perfet d'indicatiu: Avui al matí jo el diari.	<i>he comprat</i>
Passat perifràstic d'indicatiu: Ahir jo el diari.	<i>vaig comprar</i>

1.2 Perdre

PI: Cada dia jo les claus.	<i>perdo</i>
IIInd: Quan jo era xic jo sempre les claus.	<i>perdia</i>
Fut: Jo demà el temps.	<i>perdré</i>
Cond: Si pogués, jo no el temps.	<i>perdria</i>
PS: La mare no vol que jo el temps.	<i>perdi</i>
IS: Si jo les claus, no podria obrir.	<i>perdés</i>
Imp: Va, tu, la por.	<i>perd</i>
Va, vosaltres, la por.	<i>perdeu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està el temps.	<i>perdent</i>
Part: Avui la Maria ha el temps.	<i>perdut</i>
Inf: Tothom hauria de la por.	<i>perdre</i>

1.3 Dormir

PI: Cada dia jo vuit hores.	<i>dormo</i>
IInd: Quan jo era xic jo molt.	<i>dormia</i>
Fut: Jo demà molt.	<i>dormiré</i>
Cond: Si pogués, jo més.	<i>dormiria</i>
PS: Lo metge vol que jo més.	<i>dormi</i>
IS: Si jo més, estaria menys cansat.	<i>dormís</i>
Imp: Va, tu,	<i>dorm</i>
Va, vosaltres,	<i>dormiu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està	<i>dormint</i>
Part: Avui la Maria ha poc.	<i>dormit</i>
Inf: Tothom hauria de vuit hores.	<i>dormir</i>

c) Dixi

1. Això és la meva	<i>ungla</i>	(4), (3)
2. Això és la meva	<i>mà esquerra</i>	(3)
3. Això és el meu.....	<i>peu esquerre</i>	(8)
4. I a sota del peu hi tenim la	<i>planta</i>	(3), (4)
5. Si jo faig així és que m'ha agafat el	<i>singlot</i>	(4)
6. Això d'aquí és el meu	<i>genoll</i>	(5), (8)
7. Quins instrument toco?	<i>la flauta</i>	(4)
8. Per tant, sóc un	<i>flautista</i>	(4)
9. Aquesta part del cos es diu	<i>clatell</i>	(4)
10. Això és la meva	<i>orella</i>	(3), (8)
11. I si són dues, són les dues	<i>orelles</i>	(3), (8)
12. Això és la meva	<i>cara</i>	(3)
13. I si em cau això dels ulls, em cauen	<i>llàgrimes</i>	(3), (8)
14. Si faig així amb les mans, estic	<i>aplaudint</i>	(4)

b2) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 2

2.1 Beure

PI: Cada matí jo em un got d'aigua.	<i>bec</i>
IInd.: Quan jo era xic jo molta aigua.	<i>bevia</i>
Fut: Jo demà aigua.	<i>beuré</i>

Cond: Si pogués, jo ara..... un got d'aigua.	<i>beuria</i>
PS: Lo metge vol que jo més aigua.	<i>begui</i>
IS: Si jo més aigua, em trobaria millor.	<i>begués</i>
Imp: Va, tu, aigua.	<i>beu</i>
Va, vosaltres, aigua.	<i>beveu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està aigua.	<i>bevent</i>
Part: Avui la Maria ha aigua.	<i>begut</i>
Inf: Tothom hauria de dos litres d'aigua.	<i>beure</i>

2.2 Caure

PI: Jo mai a terra.	<i>caic</i>
IInd: Quan jo era xic jo sempre..... a terra.	<i>queia</i>
PS: El pare no vol que jo a terra.	<i>caigui</i>
IS: Si jo a terra, em faria mal.	<i>caigués</i>
Ger: Ara mateix en Joan està a terra.	<i>caient</i>
Part: Avui la Maria ha a terra.	<i>caigut</i>
Inf: Ningú hauria de a terra.	<i>caure</i>

2.3 Veure

PI: Cada dia jo moixons.	<i>veig</i>
IInd: Quan jo era xic jo molts moixons.	<i>veia</i>
Fut: Jo demà moixons.	<i>veuré</i>
Cond: Sense ulleres, jo no hi bé.	<i>veuria</i>
PS: En Joan vol que jo els moixons de la Terreta.	<i>vegi</i>
IS: Si jo moixons, els caçaria.	<i>veiés</i>
Ger: Ara mateix jo estic moixons.	<i>veient</i>
Part: La Maria avui ha moixons.	<i>vist</i>
Inf: Tothom hauria de els moixons de la Terreta.	<i>veure</i>

d1) Traducció de mots o frases curtes a partir del castellà

1. viajar	<i>viatjar</i>	(5)
2. correa	<i>corretja</i>	(6)
3. Todavía no ha llegado.	<i>encara</i>	(8)
4. Ahora vendrá.	<i>vindrà</i>	(3), (7)
5. Cualquiera lo haría.	<i>qualsevol</i>	(8)

6. cocina	<i>cuina</i>	(8)
7. Hay cuatro girasoles.	<i>hi ha</i>	
8.	<i>quatre gira-sols</i>	(5)
9. La semana pasada había cuatro pájaros.	<i>hi havia</i>	
10. La semana que viene habrá cuatro familias.	<i>hi haurà</i>	
11. Siempre ha habido cuatro iglesias.	<i>hi ha hagut</i>	
12. leer	<i>llegir</i>	(5)
13. José	<i>Josep</i>	(5)
14. alergia	<i>al·lèrgia</i>	(5)
15. argentino	<i>argentí</i>	(5)
16. tener hambre	<i>tindre</i>	(7)
17. venir	<i>vindre</i>	(7)
18. huir corriendo	<i>fugir</i>	(5)
19. esponja	<i>esponja</i>	(5)
20. comer	<i>menjar</i>	(5)
21. Jo molt cada dia.	<i>menjo</i>	(5), (8)
22. Hay cuatro.	<i>n'hi ha</i>	
23. La semana pasada había cuatro.	<i>n'hi havia</i>	
24. La semana que viene habrá cuatro.	<i>n'hi haurà</i>	
25. Siempre ha habido cuatro.	<i>n'hi ha hagut</i>	
26. urgente	<i>urgent</i>	(5)
27. Jaime	<i>Jaume</i>	(5)
28. Luis	<i>Lluís</i>	(8)
29. Juan	<i>Joan</i>	(5), (8)
30. Jorge	<i>Jordi</i>	(5)
31. una imagen congelada	<i>imatge congelada</i>	(5)
32. perejil	<i>julivert</i>	(5)
33. No es muy lejos.	<i>gaire</i>	(8)
34. Él no tiene muchas ganar de jugar.	<i>gaire</i>	(8)
35.	<i>de jugar</i>	(5)
36. subir	<i>pujar</i>	(6)
37. yeso	<i>ges</i>	(5)
38. un milagro	<i>miracle</i>	(4)

b3) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 3

3.1 Córrer

PI: Cada dia jo 20 minuts.	<i>corro</i>
IIInd: Quan jo era xic jo pels camins.	<i>corria</i>
Fut: Jo demà 20 minuts.	<i>correré</i>
Cond.: Si pogués, jo més ràpid.	<i>correria</i>
PS: Lo metge vol que jo 10 minuts cada dia.	<i>corri</i>
IS: Si jo molt, em cansaria.	<i>corregués</i>
Imperatiu: Va, tu,	<i>corre</i>
Va, vosaltres	<i>correu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està	<i>corrent</i>
Part: Avui la Maria ha	<i>corregut</i>
Inf: Tothom hauria de 10 minuts de tant en tant.	<i>córrer</i>

3.2 Servir

PI: Cada matí jo l'esmorzar.	<i>serveixo</i>
PS: En Joan vol que jo l'esmorzar.	<i>serveixi</i>
IS: Si jo l'esmorzar, ningú es quedaria amb gana.	<i>servís</i>
Imp: Va, tu, l'esmorzar.	<i>serveix</i>
Va, vosaltres, l'esmorzar.	<i>serviu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està l'esmorzar.	<i>servint</i>

3.3 Anar

PI: Cada matí jo a estudi.	<i>vaig</i>
IIInd: Quan jo era xic jo a estudi.	<i>anava</i>
Fut: Jo demà a estudi.	<i>aniré</i>
Cond.: Si pogués, jo a estudi.	<i>aniria</i>
PS: El mestre vol que jo a estudi.	<i>vagi</i>
IS: Si jo a estudi, aprendria molt.	<i>anés</i>
Imperatiu: Va, tu, a estudi	<i>vés</i>
Va, vosaltres a estudi.	<i>aneu</i>
Ger: Ara mateix en Joan està a estudi.	<i>anant</i>
Part: Avui la Maria ha a estudi.	<i>anat</i>
Inf: Tothom hauria de a estudi.	<i>anar</i>

d2) Traducció de mots o frases curtes a partir del castellà

1. hígado	<i>fetge</i>	(5)
2. hablar	<i>enraonar, parlar</i>	(4), (8)
3. ruido	<i>sorroll</i>	(8)
4. razón	<i>raó</i>	(8)
5. viaje	<i>viatge</i>	(5)
6. sudar	<i>suar</i>	(8)
7. corregir	<i>corregir</i>	(5)
8. Es original.	<i>original</i>	(5)
9. un general	<i>general</i>	(5)
10. querer una cosa	<i>voler</i>	(7)
11.	<i>cosa</i>	(3)
12. juicio	<i>judici</i>	(5)
13. un fraile	<i>frare</i>	(8)
14. Pasado mañana vendrá mucha gente.	<i>vindrà</i>	(7)
15.	<i>molta gent</i>	(5)
16. Si no hubiesen bebido agua, tendrían mucha sed.	<i>haguessin</i>	
17.	<i>tindrien</i>	(7)
18. Él querrá venir.	<i>voldrà</i>	(7)
19.	<i>vindre</i>	(7)
20. gente	<i>gent</i>	(5)
21. calentar	<i>escalfar</i>	(8)
22. hielo	<i>gel</i>	(5)
23. girafa	<i>girafa</i>	(5)
24. medias	<i>mitges</i>	(3), (5)
25. Si yo hubiese terminado antes, ya habría llegado.	<i>hagués</i>	
26. ahorrar	<i>estalviar</i>	(8)

b4) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 4

4.1 Fer

PI: Cada dia jo molta feina. *faig*

IInd: Quan jo era xic jo molta feina. *feia*

PS: En Joan vol que jo molta feina. *faci*

IS: Si jo molta feina, estaria content. *fes*

Ger: Ara mateix en Joan està molta feina. *fent*

Part: La Maria avui ha molta feina. *fet*

4.2 Dir

PI: Jo sempre la veritat. *dic*

IIInd: Quan jo era xic jo no mentides. *deia*

PS: En Joan vol que jo la veritat. *digui*

IS: Si jo mentides, em creixeria el nas. *digués*

Ger: Ara mateix en Joan està mentides. *dient*

Part: Avui la Maria ha tota la veritat. *dit*

4.3 Haver

Plusquamperfet d'indicatiu:

Ahir, a les 8 de la tarda, jo ja preparat el sopar. *havia*

Ahir, a aquesta hora jo ja marxat. *havia*

Quan va esclatar la guerra ell ja casat. *s'havia*

Futur perfet: Demà, a aquesta hora, jo ja acabat la feina. *hauré*

Condicional perfet: Si jo hagués anat més ràpid, ja acabat la feina. *hauria*

(El pretèrit indefinit s'ha demanat dins del paradigma del verb *comprar* (vg. b.1.1) i el plusquamperfet de subjuntiu mitjançant la traducció dels ítems c.2.16 i c.2.25.)

e1) Respostes a preguntes concretes, perífrasis i descripcions

1. Després del dimarts, quins dies vénen?	<i>dimecres</i>	(1)
2.	<i>dijous</i>	(5), (6)
3.	<i>divendres</i>	(7)
4. I després del dissabtes, ve el	<i>diumenge</i>	(5)
5. Les parts del dia són, començant pel principi	<i>matí</i>	(8)
6.	<i>migdia</i>	(8)
7.	<i>tarda</i>	(8)
8.	<i>nit</i>	---
9. Després de l'estiu, ve la	<i>tardor</i>	(8)
10. Un persona de 20 anys és una persona	<i>jove</i>	(5)
11. El contrari de ser jove és ser.....	<i>vell</i>	(1)
12. I si n'hi ha molt són molt	<i>vells</i>	(1), (8)
13. Vols pomes? No en vull	<i>cap</i>	(8)
14. Vols aigua? No en vull	<i>gens</i>	(8)

15. 60 minuts és una	<i>hora</i>	(3)
16. 365 dies sumen un	<i>any</i>	(8)
17. Tu tens (edat de l'informant)	<i>anys</i>	(8)
18. Aquesta votació s'ha guanyat per absoluta.	<i>majoria</i>	(6)
19. El contrari d'una dona guapa és una dona	<i>lletja</i>	(5)
20. El rovell de l'ou i la	<i>clara</i>	(4)
21. El primer mes de l'any és el	<i>gener</i>	(5), (1)
22. Els tres mesos que vénen després de l'abril són	<i>maig</i>	(6)
23.	<i>juny</i>	(5)
24.	<i>juliol</i>	(5)
25. Cent anys és un	<i>segle</i>	(4)
26. La música de Mozart i de Beethoven és música	<i>clàssica</i>	(4)
27. Si un got està buit i volem que hi hagi aigua, el que hem de fer és	<i>emplenar-lo</i>	(4)
28. Lleida és una ciutat. En canvi, el Pont de Montanyana és un	<i>poble</i>	(4)
29. I si és petit és un	<i>poblet</i>	(4)
30. El poble gran que hi ha just després del pantà d'Escales és	<i>Pont de Suert</i>	(8)
31. Allà on es guarden els llibres és una	<i>biblioteca</i>	(3), (4)
32. Venus, Júpiter i la Terra són	<i>planetes</i>	(4)
33. Si et forço a fer una cosa que tu no vols, t'hi estic	<i>obligant</i>	(4)
34. Si he corregut molt, pot ser que aquí m'agafi	<i>flat</i>	(4)
35. El temps que fa a Catalunya és el mediterrani.	<i>clima</i>	(4)
36. I si dius mentides el que fas és	<i>enganyar-me</i>	(8)
37. No hi ha aigua perquè ha molt poc.	<i>plogut</i>	(4)
38. Després de l'ú ve el	<i>dos</i>	(8)
39. Quan cau aigua del cel és que	<i>plou</i>	(4)
40. A l'estiu la gent pot anar a remullar-se al riu, a la piscina o a la	<i>platja</i>	(4)
41. Una persona que s'aixeca molt d'hora és una persona molt	<i>matinera</i>	(8)
42. Si estic preocupat potser és perquè tinc un	<i>problema</i>	(4)
43. L'instrument amb el qual dos bous són agafats pel cap o pel coll és el	<i>jou</i>	(5)

44. Les taules, les cadires, els prestatges, tot això són	<i>mobles</i>	(4)
45. Les que viuen en un monestir són	<i>monges</i>	(3), (5)
46. En una botiga hi ha el botiguer, el qui despatxa, i els ...	<i>clients</i>	(3)
47. I el conjunt d'aquesta gent és la	<i>clientela</i>	(3)
48. Un que té molt egoisme és un home molt	<i>egoista</i>	(3)
49. I si és una dona, és una dona	<i>egoista</i>	(3)
50. I si són molt homes, són molts homes	<i>egoistes</i>	(3)
51. I moltes dones	<i>egoistes</i>	(3)
52. Un que viu en la misèria és un home molt	<i>miserable</i>	(4), (8)
53. I si són molts, són molts homes	<i>miserable</i>	(4), (8)
54. I si és una dona, és una dona	<i>miserables</i>	(4), (8)
55. I si són moltes, són moltes dones.....	<i>miserables</i>	(4), (8)

b5) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 5

5.1 Voler

PI: Jo un tractor.	<i>vull</i>
Fut: Jo demà anar a mercat.	<i>voldré</i>
Cond.: Si pogués, jo anar a mercat.	<i>voldria</i>
IS: Si jo un tractor, me'l compraria.	<i>volgués</i>

5.2 Ser

PI: Jo..... treballador.	<i>sóc</i>
IInd.: Quan jo era xic jo simpàtic.	<i>era</i>
PS: En Joan vol que jo més simpàtic.	<i>sigui</i>
IS: Si jo mes simpàtic, tindria més amics.	<i>fos</i>
Part: Jo tota la vida he treballador.	<i>estat</i>

5.3 Sentir

PI: Cada matí jo roba.	<i>sento</i>
PS: En Joan vol que jo el jersei.	<i>sentí</i>
IS: Si jo el jersei, quedaria bé.	<i>sentís</i>

e2) Respostes a preguntes concretes, perífrasis i descripcions

1. Als nens els agrada molt a pilota.	<i>jugar</i>	(5)
2. Quan un nen cau a terra i es fa mal, es posa a	<i>plorar</i>	(4)

3. Els dies 26 i 27 de maig és la d'Areny de Noguera	<i> festa </i>	(1)
4.	<i> major </i>	(6)
5. Un sinònim d'estar prim és estar	<i> flac </i>	(4)
6. Abans que s'aprovi una llei, hi ha d'haver un de llei.	<i> projecte </i>	(6)
7. El contrari de fosc és	<i> clar </i>	(4)
8. Si posem un tros de suro dins d'un vas d'aigua, què passa?	<i> flota </i>	(4)
9. Si ens trobem malament anem a veure el.....	<i> metge </i>	(5)
10. I si és una dona, és una	<i> metgessa </i>	(5)
11. Un que per tot comença a somicar és un	<i> ploraner </i>	(4)
12. T'has de fer una anàlisi de sang i hi has d'anar amb la panxa buida; hi has d'anar en	<i> dejú </i>	(5)
13. Una feina feta a la perfecció és una feina	<i> perfecta </i>	(1), (3)
14. Un examen fet a la perfecció és un examen	<i> perfecte </i>	(1)
15. Si el coll de la camisa em va molt just, el coll de la camisa	<i> m'escanya </i>	(8)
16. Quan neix un nen, després el porten a l'església a	<i> batejar </i>	(6)
17. I això és la cerimònia del	<i> bateig </i>	(6)
18. Un lloc que té la superfície llisa és un lloc completament	<i> pla </i>	(4)
19. Anem a fer un volt, anem a fer un passeig o a	<i> passejar </i>	(6)
20. Si demà és el meu aniversari, jo demà anys.	<i> compleixo </i>	(4)

b6) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 6

6.1 Tindre (o vindre)

PI: Cada dia jo gana.	<i> tinc </i>
IIInd: Quan jo era xic sempre gana.	<i> tenia </i>
PS: Lo metge vol que jo gana.	<i> tingui </i>
IS: Si gana, menjaria.	<i> tingués </i>

6.2 Cosir

PI: Cada matí jo roba.	<i> cuso </i>
PS: En Joan vol que jo el jersei.	<i> cusi </i>
IS: Si jo el jersei, quedaria bé.	<i> cosís </i>

6.3 Viure

PI: Jo a Areny.	<i>visc</i>
IInd: Quan jo era xic, jo aquí mateix.	<i>vivia</i>
PS: Lo metge vol que jo molts anys.	<i>visqui</i>
IS: Si jo lluny d'aquí, no m'hi trobaria bé.	<i>visqués</i>
Ger: Ara mateix en Joan està al Pont de Suert.	<i>vivint</i>
Part: La Maria sempre ha a Areny.	<i>viscut</i>
Inf: Tothom hauria de tranquil.	<i>viure</i>

e3) Respostes a preguntes concretes, perífrasis i descripcions

1. Dues vegades una quantitat és el	<i>doble</i>	(4)
2. Tres vegades una quantitat és el	<i>triple</i>	(4)
3. Si algú té 20 anys, està vivint la seva	<i>joventut</i>	(5)
4. Una persona que té un bony a l'esquena és un	<i>geperut</i>	(5)
5. El qui té l'última paraula en un judici és el	<i>jutge</i>	(5)
6. En un judici et poden declarar innocent o	<i>culpable</i>	(4)
7. Podem menjar formatge de vaca, d'ovella i de	<i>cabra</i>	(8)
8. I si aquest animal és petit és un	<i>cabrit</i>	(8)
9. I el que està sanat és el	<i>cabró</i>	(8)
10. Un que no hi toca és un grillat o un	<i>boig</i>	(5), (6)
11. Si és una dona és una	<i>boja</i>	(5), (6)
12. El contrari de millor és	<i>pitjor</i>	(6)
13. Quan es crema una cosa, després només queden les	<i>cendres</i>	(7)
14. L'home que s'encarrega dels camps és un	<i>pagès</i>	(5)
15. El lloc on el pastor tanca el ramat quan està a la muntanya és la	<i>pleta</i>	(4)
16. El lloc on es crien conills, porcs, etc. és una	<i>granja</i>	(5)
17. Un canal, una excavació llarga i estreta que serveix per conduir aigua per regar és una	<i>séquia</i>	(4)
18. L'aigua que es pot veure és aigua	<i>potable</i>	(4)
19. Els bolets que es poden menjar són bolets	<i>comestibles</i>	(4)
20. El parxís, el futbol, la botifarra...; tot això són	<i>jocs</i>	(5)
21. L'aranya teixeix una	<i>teranyina</i>	(8)
22. No parleu tant fort; heu de parlar més	<i>fluix</i>	(4)

23. El tros de terra que s'aixeca quan es llaura és la	<i>gleva</i>	(4)
24. Per festa major el ball es fa a la	<i>plaça</i>	(4)
25. El contrari de recordar és	<i>oblidar</i>	(4)

b7) Compleció de frases. Morfologia verbal. Bloc 7

7.1 Collir

PI: Cada matí jo flors.	<i>cullo</i>
PS: En Joan vol que jo flors.	<i>culli</i>
IS: Si jo flors, faria un ram.	<i>collís</i>

7.2 Obrir

PI: Cada matí jo el restaurant.	<i>obro</i>
PS: En Joan vol que jo el restaurant.	<i>obri</i>
IS: Si jo cada dia, treballaria massa.	<i>obrís</i>

7.3 Tossir

PI: Cada matí jo	<i>tusso</i>
PS: Lo metge no vol que jo	<i>tussi</i>
IS: Si jo molt, em prendria un remei.	<i>tossís</i>

A alguns informants també se'ls han demanat algunes formes dels verbs *escriure*, *moure*, *riure*, *poder*, *creure* i *saber*.

f) Traducció de frases en castellà. Articles

1. el caballo	<i>el</i>
2. Voy a ver el médico	<i>el</i>
3. Están comprando los caballos	<i>els</i>
4. Voy a comprar los coches	<i>els</i>
5. la manzana	<i>la</i>
6. las manzanas	<i>les</i>
7. Quieren que él parta las manzanas	<i>les</i>
8. Juan va por los caminos	<i>pels</i>
9. Juan va por las carreteras	<i>per les</i>
10. La comida de los conejos	<i>dels</i>
11. La comida de las vacas	<i>de les</i>

12. La lana de las ovejas	<i>de les</i>
13. Saludan a los amigos	<i>als</i>
14. A les vuit del matí	<i>a les</i>
15. Saludan a las amigas	<i>a les</i>
16. La comida para los cerdos.	<i>per als</i>
17. La comida para las gallinas	<i>per a les</i>
18. La comida para las ovejas	<i>per a les</i>

g) Traducció de frases en castellà. Demonstratius

1. Este papel es blanco	<i>aquest</i>
2. Este hombre es mi padre	<i>aquest</i>
3. Esta silla es de madera	<i>aquesta</i>
4. Estos papeles son blancos	<i>aquests</i>
5. Estas sillas son de madera	<i>aquestes</i>
6. Ese libro es grueso	<i>aqueix</i>
7. Ese hombre es mi hermano	<i>aqueix</i>
8. Esa puerta está abierta	<i>aqueixa</i>
9. Esos libros son gruesos	<i>aqueixos</i>
10. Esas ventanas están abiertas	<i>aqueixes</i>
11. Aquel árbol es un pino	<i>aquell</i>
12. Aquella montaña es alta	<i>aquella</i>
13. Aquellos árboles son pinos	<i>aquells</i>
14. Aquellas montañas son altas	<i>aquelles</i>

IX.3 Paradigmes verbals

S'inclouen, organitzats en graelles, els paradigmes d'un total de divuit verbs procedents del corpus d'estudi: es recullen els paradigmes de verbs corresponents a les conjugacions regulars (segons la proposta de classes i subclasses de Viaplana, 1986, 1999) i de verbs irregulars o destacables per alguna particularitat. Cal tenir en compte que en els paradigmes no es reflecteixen les respostes individuals de cada informant, sinó que les dades es presenten distribuïdes per nuclis o zones, amb l'objectiu d'oferir una síntesi de la flexió verbal a la Terreta.¹ En els casos en què s'ha recollit més d'una solució per a una sola forma verbal en un mateix nucli o zona, les variants proposades poden aparèixer separades per comes: es tracta de solucions que han estat registrades en informants diferents (és a dir, formes que generalment no es troben en règim d'alternança en un mateix parlant) i que es presenten en una proporció semblant en el punt on han estat localitzades. Ara bé, si una de les variants proposades apareix entre parèntesis a la dreta d'una altra solució, caldrà considerar la forma de l'esquerra com a forma majoritària i la que es troba entre parèntesis com a forma que apareix més esporàdicament. En general, les formes entre parèntesis solen correspondre a formes no patrimonials que han estat proposades, sobretot, per informants joves i que apareixen encara amb menys freqüència que les formes autòctones; a vegades, però, es tracta simplement de formes menys habituals que d'altres i que no necessàriament hem d'atribuir a l'acció del canvi lingüístic.

Els paradigmes contenen les solucions corresponents a les persones dels temps verbals simples i a les formes no personals. Pel que fa a l'imperatiu, val a dir que les respostes a alguns verbs ens han estat força difícils d'obtenir i, en algun cas, no les hem recollit. A més a més, en els verbs de la classe II amb introducció d'una velar, s'han detectat, concretament en les formes de la persona 5 d'imperatiu, força vacil·lacions, de les quals, sovint, no hem deixat constància. Tampoc no hem recollit altres vacil·lacions difícils de sistematitzar com les que hem observat al nucli de Sopeira en el temps de PS.

Pel que fa a qüestions relacionades amb la transcripció fonètica de les dades incloses als paradigmes, val a dir que alguns fenòmens de tipus fònic que presenten una distribució aleatòria a la Terreta no s'han pres en consideració. Així doncs, no s'ha reflectit, per exemple, l'elisió de la vocal inicial en el verb *anar*, ni tampoc la realització

¹ Atès que l'objectiu d'aquests paradigmes és oferir una visió sintètica de les dades, hem optat per no reflectir la marca de 3a persona [-e] que utilitza JPG dels Masos de Tamúrcia. Tampoc no hem recollit les terminacions [-om]/[-ow] que hem localitzat en els informants TNG, de la Torre de Tamúrcia, i ACG, d'Espluga de Serra.

endarrerida de la /a/ àtona final, que sempre hem transcrit [a]. També ha estat impossible de sistematitzar la distribució de les realitzacions [o] i [u] procedents d'una /o/ pretònica seguida de /í/: en aquests casos hem optat per transcriure [o], però cal tenir en compte que les formes amb [o] i amb [u] alternen a tota la zona i a vegades poden fer-ho en un mateix parlant.² En darrer lloc, destaquem que en algunes transcripcions hem inclòs algun element entre parèntesis per tal d'indicar que es tracta d'un so que pot ser elidit per alguns parlants, p. ex.: [be(j)ýis], [aw(β)ríske], etc.

² Sí que hem reflectit, en canvi, en el verb *vindre*, el tancament en [i] de la /e/ pretònica seguida de /í/ que pot localitzar-se en algunes formes d'aquest verb; aquest, però, és l'únic verb, dels que hem inclòs entre els paradigmes verbals, en què s'ha detectat aquest fenomen. Reflectir el tancament de /o/ en [u], que, com ja hem assenyalat no té un comportament sistemàtic a la zona, hauria suposat duplicar les dades de tres dels paradigmes recollits en aquest capítol: *dormir*, *obrir* i *tossir*. Pel que fa al verb *voler*, també hem optat per la transcripció únicament amb [o] de les formes de condicional d'aquest verb –si bé se senten a la zona formes amb tancament–; en canvi, pel que fa a l'IS, hem optat per la transcripció amb [u], pel fet que aquesta pronúncia es produeix de manera quasi sistemàtica entre els informants, probablement per influx del PS.

IX.3.1 Verb *comprar* (I)

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	Espluga de Serra	el Pont d'Orrit (Orrit)	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	kómpro										
2a	kómpras				kómpres						
3a	kómpa										
4a	komprám				komprém	komprám, komprém				komprém	
5a	kompráw				kompréw	kompráw, kompréw				kompréw	
6a	kómpran				kómpren						
Imperfet d'indicatiu											
1a	kompráβa										
2a	kompráβas				kompráβes						
3a	kompráβa										
4a	kompráβam				kompráβem						
5a	kompráβaw				kompráβew						
6a	kompráβan				kompráβen						
Futur											
1a	kompraré										
2a	komprarás										
3a	komprarà										
4a	komprarém										
5a	kompraréw										
6a	komprarán										
Condicional											
1a	kompraía										
2a	kompraías				kompraíes						
3a	kompraía										
4a	kompraíam				kompraíem						
5a	kompraíaw				kompraíew						
6a	kompraían				kompraíen						
Present de subjuntiu											
1a	kómpre				kómpre, kómpreye			kómpre			
2a	kómpres				kómpres, kómpreyes			kómpres			
3a	kómpre				kómpre, kómpreye			kómpre			
4a	komprém				komprém, kompreyém			komprém			
5a	kompréw				kompréw, kompreyéw			kompréw			
6a	kómpren				kómpren, kómpreyen			kómpren			
Imperfet de subjuntiu											
1a	komprás (komprés)	kompráses	komprás, komprés	komprés	komprás, komprés			komprés			
2a	kompráses (kompréses)	kompráses	kompráses, kompréses	kompréses	kompráses, kompréses			kompréses			
3a	komprás (komprés)	komprás	komprás, komprés	komprés	komprás, komprés			komprés			
4a	komprásem (komprésem)	komprásem	komprásem, komprésem	komprésem	komprásem, komprésem			komprésem			
5a	komprásew (komprésew)	komprásew	komprásew, komprésew	komprésew	komprásew, komprésew			komprésew			
6a	komprásen (komprésen)	komprásen	komprásen, komprésen	komprésen	komprásen, komprésen			komprésen			
Imperatiu											
2a	kómpa										
5a	kompráw				kompréw	kompráw, kompréw				kompréw	
Infinitiu											
	komprá										
Gerundi											
	komprán										
Participi											
	komprát										

IX.3.2 Verb *perdre* (IIa)

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tàrrida	la Torre de Tàrrida	el Pont d'Orit (Orit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	pérdek (pérðik), pérðo	pérdek	pérðo	pérk, pérðo	pérðo						
2a	pér(t)s	pér(t)s, pérðes	pér(t)s								
3a	pér(t)	pér(t), pérðe	pér(t)								
4a			perðém								
5a			perðéw								
6a			pérðen								
Imperfet d'indicatiu											
1a			perðéβa								
2a		perðéβas					perðéβes				
3a			perðéβa								
4a		perðéβam					perðéβem				
5a		perðéβaw					perðéβew				
6a		perðéβan					perðéβen				
Futur											
1a	perðré	perðeré (perðré)	perðré (perðeré)	pedré	perðré (perðeré)						
2a	perðrás	perðerás (perðrás)	perðrás (perðerás)	pedrás	perðrás (perðerás)						
3a	perðrá	perðerá (perðrás)	perðré (perðeré)	pedrá	perðré (perðeré)						
4a	perðrém	perðerém (perðrém)	perðrém (perðerém)	pedrém	perðrém (perðerém)						
5a	perðréw	perðeréw (perðréw)	perðréw (perðeréw)	pedréw	perðréw (perðeréw)						
6a	perðrán	perðerán (perðrán)	perðrán (perðerán)	pedrán	perðrán (perðerán)						
Condicional											
1a	perðría	perðería (perðría)	perðría (perðería)	pedría	perðría (perðería)						
2a	perðrias	perðerías (perðrias)	perðrias (perðerías)	pedrias	perðrias (perðerías)						
3a	perðría	perðería (perðría)	perðría (perðería)	pedría	perðría (perðería)						
4a	perðriam	perðeríam (perðriam)	perðriam (perðeríam)	pedríem	perðríem (perðeríem)						
5a	perðriaw	perðeríaw (perðriaw)	perðriaw (perðeríaw)	pedríew	perðríew (perðeríew)						
6a	perðrian	perðerían (perðrian)	perðrian (perðerían)	pedrien	perðrien (perðeríen)						
Present de subjuntiu											
1a	pérðeye (pérðiyé)	pérðeya	pérðeya (pérðiya)	pérýe (pérðe)	pérðiyé, pérðeye	pérýe					
2a	pérðeyes (pérðiyés)	pérðeyas	pérðeyas (pérðiyas)	pérýes (pérðes)	pérðiyés, pérðeyes	pérýes					
3a	pérðeye (pérðiyé)	pérðeya	pérðeya (pérðiya)	pérýe (pérðe)	pérðiyé, pérðeye	pérýe					
4a	perðeyém (perðiyém)	perðeyám	perðeyám (perðiyám)	perýém (perðém)	perðiyém, perðeyém	perýém					
5a	perðeyéw (perðiyéw)	perðeyáw	perðeyáw (perðiyáw)	perýéw (perðéw)	perðiyéw, perðeyéw	perýéw					
6a	pérðeyen (pérðiyen)	pérðeyan	pérðeya (pérðiya)	pérýen (pérðen)	pérðiyen, pérðeyen	pérýen					
Imperfet de subjuntiu											
1a	perðís (perðeyís, perðiyés)	perðís (perðiyís)	perðís (perðeyís, perðiyés)	perýés	perðís, perðeyés	perýés					
2a	perðises (perðeyises, perðiyéses)	perðises (perðiyises)	perðises (perðeyises, perðiyéses)	perýeses	perðises, perðeyéses	perýeses					
3a	perðís (perðeyís, perðiyés)	perðís (perðiyís)	perðís (perðeyís, perðiyés)	perýés	perðís, perðeyés	perýés					
4a	perðisem (perðeyisem, perðiyésew)	perðisem (perðiyisem)	perðisem (perðeyisem, perðiyésew)	perýesem	perðisem, perðeyésew	perýesem					
5a	perðisew (perðeyisew, perðiyésew)	perðisew (perðiyisew)	perðisew (perðeyisew, perðiyésew)	perýesew	perðisew, perðeyésew	perýesew					
6a	perðisen (perðeyisen, perðiyésen)	perðisen (perðiyisen)	perðisen (perðeyisen, perðiyésen)	perýesen	perðisen, perðeyésen	perýesen					
Imperatiu											
2a			pér(t)								
5a			perðéw								
Infinitiu											
	pérðre, pérðe	pérðe	pérðre	pérðe	pérðre						
Gerundi											
			perðén								
Participi											
			perðút								

IX.3.3 Verb *beure* (IIb)

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a	bék									
2a	béws									
3a	béw									
4a	bejém, beém									
5a	bejéw, beéw									
6a	béwen									
Imperfet d'indicatiu										
1a	bejéβa, beéβa									
2a	bejéβas, beéβas				bejéβes, beéβes					
3a	bejéβa, beéβa									
4a	bejéβam, beéβam					bejéβem, beéβem				
5a	bejéβaw, beéβaw					bejéβew, beéβew				
6a	bejéβan, beéβan					bejéβen, beéβen				
Futur										
1a	bewré									
2a	bewrás									
3a	bewrá									
4a	bewréw									
5a	bewréw									
6a	bewrán									
Condicional										
1a	bewría									
2a	bewrías				bewríes					
3a	bewría									
4a	bewríam					bewríem				
5a	bewríaw					bewríew				
6a	bewrían					bewríen				
Present de subjuntiu										
1a	béye	béya			béye					
2a	béyes	béyas			béyes					
3a	béye	béya			béye					
4a	beyém	be(j)yám			be(j)yém					
5a	beyéw	be(j)yáw			be(j)yéw					
6a	béyen	béyan			béyen					
Imperfet de subjuntiu (*)										
1a	be(j)yís (be(j)yés)	be(j)yís	be(j)yís (be(j)yés)		be(j)yés	be(j)yís, be(j)yés			be(j)yés	
2a	be(j)yíses (be(j)yéses)	be(j)yíses	be(j)yíses (be(j)yéses)		be(j)yéses	be(j)yíses, be(j)yéses			be(j)yéses	
3a	be(j)yís (be(j)yés)	be(j)yís	be(j)yís (be(j)yés)		be(j)yés	be(j)yís, be(j)yés			be(j)yés	
4a	be(j)yísem (be(j)yésem)	be(j)yísem	be(j)yísem (be(j)yésem)		be(j)yésem	be(j)yísem, be(j)yésem			be(j)yésem	
5a	be(j)yísew (be(j)yésew)	be(j)yísew	be(j)yísew (be(j)yésew)		be(j)yésew	be(j)yísew, be(j)yésew			be(j)yésew	
6a	be(j)yísen (be(j)yésen)	be(j)yísen	be(j)yísen (be(j)yésen)		be(j)yésen	be(j)yísen, be(j)yésen			be(j)yésen	
Imperatiu										
2a	béw									
5a	bejéw, beéw									
Infinitiu										
	béwre									
Gerundi										
	bején, beén									
Participi										
	beyút (*)									

(*) Tot i que hem deixat constància de totes dues variants, són més habituals les formes sense iod que no pas amb iod.

(**) Se senten realitzacions aïllades amb tancament tipus [biyút].

IX.3.4 Verb *dormir* (IIIa)

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orit (Orit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	dórmik, dormísko	dórmik	dórmik, dormísko	dormísko, dórmo	dormíso, dórmo						
2a	dórmis, dormíses	dórmis	dórmis, dormíses	dormíses, dórms							
3a	dórmi, dormís	dórmi	dórmi, dormís	dormís, dórm							
4a	dormím										
5a	dormíw										
6a	dórmin, dormísen	dórmin	dórmin, dormísen	dórmen, dormísen							
Imperfet d'indicatiu											
1a	dormíða										
2a	dormíðas				dormíðes						
3a	dormíða										
4a	dormíðam				dormíðem						
5a	dormíðaw				dormíðew						
6a	dormíðan				dormíðen						
Futur											
1a	dormiré										
2a	dormirás										
3a	dormirá										
4a	dormirém										
5a	dormiréw										
6a	dormirán										
Condicional											
1a	dormiría										
2a	dormirías				domiríes						
3a	dormiría										
4a	dormiríam				dormiríem						
5a	dormiríaw				dormiríew						
6a	dormirían				dormiríen						
Present de subjuntiu											
1a	dórmiye	dórmiya	dórmiya, dormíska		dórmiye, dormíske						
2a	dórmiyes	dórmiyas	dórmiyas, dormískas		dórmiyes, dormískes						
3a	dórmiye	dórmiya	dórmiya, dormíska		dórmiye, dormíske						
4a	dormiyém	dormiyám			dormiyém						
5a	dormiyéw	dormiyáw			dormiyéw						
6a	dórmiyen	dórmiyan	dórmiyan, dormískan		dórmiyen, dormísken						
Imperfet de subjuntiu											
1a	dormís (dormiyés) (*)	dormís	dormís (dormiyés)		dormís, dormiyés						
2a	dormíses (dormiyéses)	dormíses	dormíses (dormiyéses)		dormíses, dormiyéses						
3a	dormís (dormiyés)	dormís	dormís (dormiyés)		dormís, dormiyés						
4a	dormísem (dormiyésesem)	dormísem	dormísem (dormiyésesem)		dormísem, dormiyésesem						
5a	dormísew (dormiyésew)	dormísew	dormísew (dormiyésew)		dormísew, dormiyésew						
6a	dormísen (dormiyésen)	dormísen	dormísen (dormiyésen)		dormísen, dormiyésen						
Imperatiu											
2a	dórmi, dormís	dórmi	dórmi, dormís	dormís, dórm							
5a	dormíw										
Infinitiu											
	dormí										
Gerundi											
	dormín										
Participi											
	dormít										

(*) S'ha registrat algun cas amb velarització i amb /i/ com a segment temàtic: [dormiyís].

IX.3.5 Verb *servir* (IIIb)

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	serβisko	serβisko, serβisek	serβisko			serβiso (*)					
2a	serβises										
3a	serβis										
4a	serβim										
5a	serβiw										
6a	serβisen										
Imperfet d'indicatiu											
1a	serβiβa										
2a	serβiβas				serβiβes						
3a	serβiβa										
4a	serβiβam				serβiβem						
5a	serβiβaw				serβiβew						
6a	serβiβan				serβiβen						
Futur											
1a	serβiré										
2a	serβirás										
3a	serβirá										
4a	serβirém										
5a	serβiréw										
6a	serβirán										
Condicional											
1a	serβiria										
2a	serβirías				serβiríes						
3a	serβiria										
4a	serβiriam				serβiríem						
5a	serβiriaw				serβiríew						
6a	serβirian				serβiríen						
Present de subjuntiu (**)											
1a	serβiske	serβiska			serβiske						
2a	serβiskes	serβiskas			serβiskes						
3a	serβiske	serβiska			serβiske						
4a	serβiyém	serβiyám			serβiyém						
5a	serβiyéw	serβiyáw			serβiyéw						
6a	serβisken	serβiskan			serβisken						
Imperfet de subjuntiu											
1a	serβis (serβiyés)	serβis	serβis (serβiyés)		serβis, serβiyés						
2a	serβises (serβiyéses)	serβises	serβises (serβiyéses)		serβises, serβiyéses						
3a	serβis (serβiyés)	serβis	serβis (serβiyés)		serβis, serβiyés						
4a	serβisem (serβiyésem)	serβisem	serβisem (serβiyésem)		serβisem, serβiyésem						
5a	serβisew (serβiyésew)	serβisew	serβisew (serβiyésew)		serβisew, serβiyésew						
6a	serβisen (serβiyésen)	serβisen	serβisen (serβiyésen)		serβisen, serβiyésen						
Imperatiu											
2a	serβis										
5a	serβiw										
Infinitiu											
	serβi										
Gerundi											
	serβin										
Participi											
	serβit										

(*) S'han detectat casos aïllats de [serβisko].

(**) S'han registrat casos no sistemàtics de tancament de /e/ en [i] a la Ribera, al Pont de Montanyana i a Castissent, tant en el PI ([sirβim]) com en el PS ([sirβiska] o [sirβiske]).

IX.3.6 Verb *anar*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	Espluga de Serra	el Pont d'Orrit (Orrit)	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	báj, báj										
2a	bás										
3a	bá										
4a	anám			aném		anám, aném			aném		
5a	anáw			anéw		anáw, anéw			anéw		
6a	bán										
Imperfet d'indicatiu											
1a	anáβa										
2a	anáβas				anáβes						
3a	anáβa										
4a	anáβam				anáβem						
5a	anáβaw				anáβew						
6a	anáβan				anáβen						
Futur											
1a	aniré										
2a	anirás										
3a	anirá										
4a	anirém										
5a	aniréw										
6a	anirán										
Condicional											
1a	aniría										
2a	anirías				aniríes						
3a	aniría										
4a	aniríam				aniríem						
5a	aniríaw				aniríew						
6a	anirían				aniríen						
Present de subjuntiu											
1a	bájye	bájya			bájye						
2a	bájyes	bájyas			bájyes						
3a	bájye	bájya			bájye						
4a	aniyém	aniyám	aném	aném, aniyém	aniyém						
5a	aniyéw	aniyáw	anéw	anéw, aniyéw	aniyéw						
6a	bájyen	bájyan			bájyen						
Imperfet de subjuntiu											
1a	anás (anés)	anás (*)	anás, anés	an(iy)és	anás, an(iy)és			an(iy)és			
2a	anáses (anéses)	anáses	anáses, anéses	an(iy)éses	anáses, an(iy)éses			an(iy)éses			
3a	anás (anés)	anás	anás, anés	an(iy)és	anás, an(iy)és			an(iy)és			
4a	anásem (anésem)	anásem	anásem, anésem	an(iy)ésem	anásem, an(iy)ésem			an(iy)ésem			
5a	anásew (anésew)	anásew	anásew, anésew	an(iy)ésew	anásew, an(iy)ésew			an(iy)ésew			
6a	anásen (anésen)	anásen	anásen, anésen	an(iy)ésen	anásen, an(iy)ésen			an(iy)ésen			
Imperatiu											
2a	bés										
5a	anáw			anéw	anáw, anéw			anéw			
Infinitiu											
	aná										
Gerundi											
	anán										
Participi											
	anát										

(*) A Sobrecastell s'ha localitzat algun cas amb velarització i /i/ com a segment temàtic: [aniyís].

IX.3.7 Verb *caure*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a	kájk									
2a	káws									
3a	káw									
4a	kajém, kaém									
5a	kajéw, kaéw									
6a	káwen									
Imperfet d'indicatiu										
1a	kajéβa, kaéβa									
2a	kajéβas, kaéβas				kajéβes, kaéβes					
3a	kajéβa, kaéβa									
4a	kajéβam, kaéβam				kajéβem, kaéβem					
5a	kajéβaw, kaéβaw				kajéβew, kaéβew					
6a	kajéβan, kaéβan				kajéβen, kaéβen					
Futur										
1a	kawré									
2a	kawrás									
3a	kawrá									
4a	kawré									
5a	kawréw									
6a	kawrán									
Condicional										
1a	kawrí									
2a	kawrías				kawríes					
3a	kawrí									
4a	kawríam				kawríem					
5a	kawríaw				kawríew					
6a	kawrían				kawríen					
Present de subjuntiu										
1a	kájye	kájya			kájye					
2a	kájyes	kájyas			kájyes					
3a	kájye	kájya			kájye					
4a	kajyé	kajyám			kajyé					
5a	kajyéw	kajyáw			kajyéw					
6a	kajyen	kajyan			kajyen					
Imperfet de subjuntiu										
1a	kajyís (kajyés)	kajyís	kajyís (kajyés)	kajyés	kajyís, kajyés				kajyés	
2a	kajyíses (kajyéses)	kajyíses	kajyíses (kajyéses)	kajyéses	kajyíses, kajyéses				kajyéses	
3a	kajyís (kajyés)	kajyís	kajyís (kajyés)	kajyés	kajyís, kajyés				kajyés	
4a	kajyísem (kajyésem)	kajyísem	kajyísem (kajyésem)	kajyésem	kajyísem, kajyésem				kajyésem	
5a	kajyísew (kajyésew)	kajyísew	kajyísew (kajyésew)	kajyésew	kajyísew, kajyésew				kajyésew	
6a	kajyísen (kajyésen)	kajyísen	kajyísen (kajyésen)	kajyésen	kajyísen, kajyésen				kajyésen	
Imperatiu										
2a	-----									
5a	-----									
Infinitiu										
	káwre									
Gerundi										
	kajén, kaén									
Participi										
	kajyút									

IX.3.8 Verb córrer

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a	kórek		kórek (kórɣo)		kórɣo	kórek (kóro)			kóro	
2a	kóres									
3a	kóre									
4a	korém									
5a	koréw									
6a	kóren									
Imperfet d'indicatiu										
1a	koréβa									
2a	koréβas				koréβes					
3a	koréβa									
4a	koréβam				koréβem					
5a	koréβaw				koréβew					
6a	koréβan				koréβen					
Futur										
1a	koreré									
2a	korerás									
3a	korerá									
4a	korerém									
5a	koreréw									
6a	korerán									
Condicional										
1a	korería									
2a	korerías				koreríes					
3a	korería									
4a	koreríam				koreríem					
5a	koreríaw				koreríew					
6a	korerían				koreríen					
Present de subjuntiu										
1a	kóreɣe	kóreɣa	kór(e)ɣa		kórɣe	kóreɣe				
2a	kóreɣes	kóreɣas	kór(e)ɣas		kórɣes	kóreɣes				
3a	kóreɣe	kóreɣa	kór(e)ɣa		kórɣe	kóreɣe				
4a	koreyém	koreyám	kor(e)yám		koryém	koreyém				
5a	koreyéw	koreyáw	kor(e)yáw		koryéw	koreyéw				
6a	kóreɣen	kóreɣan	kór(e)ɣan		kórɣen	kóreɣen				
Imperfet de subjuntiu										
1a	koreyís (koreyés)	koreyís	kor(e)yís (kor(e)yés)		koryés	koreyís, koreyés				koreyés
2a	koreyíses (koreyéses)	koreyíses	kor(e)yíses (kor(e)yéses)		koryéses	koreyíses, koreyéses				koreyéses
3a	koreyís (koreyés)	koreyís	kor(e)yís (kor(e)yés)		koryés	koreyís, koreyés				koreyés
4a	koreyísem (koreyéseu)	koreyísem	kor(e)yísem (kor(e)yéseu)		koryéseu	koreyísem, koreyéseu				koreyéseu
5a	koreyísew (koreyésew)	koreyísew	kor(e)yísew (kor(e)yésew)		koryéseu	koreyísew, koreyésew				koreyésew
6a	koreyísen (koreyésen)	koreyísen	kor(e)yísen (kor(e)yésen)		koryésen	koreyísen, koreyésen				koreyésen
Imperatiu										
2a	kóre									kór, kóre
5a	koréw									
Infinitiu										
	kóre									
Gerundi										
	korén				korén, koryén		korén			
Participi										
	koreyút		kor(e)yút		koryút	koreyút				

IX.3.9 Verb *dir*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orit (Orit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a					dík					
2a					díws					
3a					díw					
4a					diém (*)					
5a					diéw (*)					
6a					díwen					
Imperfet d'indicatiu										
1a					díða					
2a	díðas			díðes						
3a					díða					
4a	díðam			díðem						
5a	díðaw			díðew						
6a	díðan			díðen						
Futur										
1a					diré					
2a					dirás					
3a					dirá					
4a					dirém					
5a					diréw					
6a					dirán					
Condicional										
1a					diría					
2a	dirías			diríes						
3a					diría					
4a	diríam			diríem						
5a	diríaw			diríew						
6a	dirían			diríen						
Present de subjuntiu										
1a	diýe	diýa			diýe					
2a	diýes		diýas			diýes				
3a	diýe	diýa			diýe					
4a	diýém		diýám			diýém				
5a	diýéw		diýáw			diýéw				
6a	diýen	diýan			diýen					
Imperfet de subjuntiu										
1a	dís, diýís		dís (diýés)		diýés	dís, diýés			diýés	
2a	díses, diýíses		díses (diýéses)		diýéses	díses, diýéses			diýéses	
3a	dís, diýís		dís (diýés)		diýés	dís, diýés			diýés	
4a	disem, diýísem		disem (diýéseu)		diýéseu	disem, diýéseu			diýéseu	
5a	disew, diýísew		disew (diýésew)		diýésew	disen, diýésew			diýésew	
6a	disen, diýísen		disen (diýésen)		diýésen	disen, diýésen			diýésen	
Imperatiu										
2a					dís					
5a	diýéw	diýáw			diýéw					
Infinitiu										
	dí									
Gerundi										
	dién, diyén	dín, dién	dién		dién, diyén	dién				
Participi										
	dít									

(*) S'han localitzat casos aïllats amb velar en alguns informants grans: [diyém], [diyéw].

IX.3.10 Verb *fer*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a					fáj					
2a					fás					
3a					fá					
4a					fêm					
5a					fêw					
6a					fân					
Imperfet d'indicatiu										
1a					fêþa					
2a	fêþas			fêþes						
3a					fêþa					
4a	fêþam			fêþem						
5a	fêþaw			fêþew						
6a	fêþan			fêþen						
Futur										
1a					faré					
2a					farás					
3a					fará					
4a					farém					
5a					faréw					
6a					farán					
Condicional										
1a					faría					
2a	farías			faríes						
3a					faría					
4a	faríam			faríem						
5a	faríaw			faríew						
6a	farían			faríen						
Present de subjuntiu										
1a	fáse, fájye	fása	fása, fájya		fájye					
2a	fáses, fájyes	fásas	fásas, fájyas		fájyes					
3a	fáse, fájye	fása	fása, fájya		fájye					
4a	fasém, fajyém	fasám	fasám, fajyám		fajyém					
5a	faséw, fajyéw	fasáw	fasáw, fajyáw		fajyéw					
6a	fásen, fájyen	fásan	fásan, fájyan		fájyen					
Imperfet de subjuntiu										
1a	fis		fês, fajyês		fis, fês, fajyês				fês, fajyês	
2a	fises		fêses, fajyêses		fises, fêses, fajyêses				fêses, fajyêses	
3a	fis		fês, fajyês		fis, fês, fajyês				fês, fajyês	
4a	fisem		fêsem, fajyésem		fisem, fêsem, fajyésem				fêsem, fajyésem	
5a	fisem		fêsew, fajyésew		fisew, fêsew, fajyésew				fêsew, fajyésew	
6a	fisen		fêsen, fajyésen		fisen, fêsen, fajyésen				fêsen, fajyésen	
Imperatiu										
2a					fês					
5a					fêw					
Infinitiu										
					fê					
Gerundi										
					fên					
Participi										
					fêt					

IX.3.11 Verb *haver*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a					áj						
2a					ás						
3a					á						
4a					ám						
5a					áw						
6a					án						
Imperfet d'indicatiu											
1a					éra	éra (aßía) (*)					
2a	éras			éres	éres (aßíes)						
3a					éra	éra (aßía)					
4a	éram			érem	érem (aßiem)						
5a	éraw			érew	érew (aßiew)						
6a	éran			éren	éren (aßien)						
Futur											
1a					aré						
2a					arás						
3a					ará						
4a					aréem						
5a					aréw						
6a					arán						
Condicional											
1a					aría						
2a	arías				aríes						
3a					aría						
4a	aríam				aríem						
5a	aríaw				aríew						
6a	arían				aríen						
Present de subjuntiu											
1a	ájye	ájya			ájye						
2a	ájyes	ájyas			ájyes						
3a	ájye	ájya			ájye						
4a	ajyéem	ajyám			ajyéem						
5a	ajyéw	ajyáw			ajyéw						
6a	ájyen	ájyan			ájyen						
Imperfet de subjuntiu											
1a	ís, ajýis	ís, ayís			ayés (**)	ís, a(j)ýis, a(j)ýés				ayés (**)	
2a	íses, ajýises	íses, ayíses			ayéses	íses, a(j)ýises, a(j)ýéses				ayéses	
3a	ís, ajýis	ís, ayís			ayés	ís, a(j)ýis, a(j)ýés				ayés	
4a	ísem, ajýisem	ísem, ayísem			ayéseem	ísem, a(j)ýisem, a(j)ýéseem				ayéseem	
5a	ísew, ajýisew	ísew, ayísew			ayésew	ísew, a(j)ýisew, a(j)ýésew				ayésew	
6a	ísen, ajýisen	ísen, ayísen			ayésen	ísen, a(j)ýisen, a(j)ýésen				ayésen	
Imperatiu											
2a					-						
5a					-						
Infinitiu											
					aßé						
Gerundi											
					aßén						
Participi											
					aßút (ayút)						

(*) També se senten formes aïllades amb /í/ com a vocal temàtica.

(**) Hi ha alternança de les formes tipus [éra] i tipus [aβía] en alguns informants però, en tots els casos, les primeres formes són les preferents.

IX.3.12 Verb *obrir*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orit (Orit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a	ôbrík, oþrísko	ôþrik	ôþrik, oþrísko	oþrísko	aw(þ)rísko		oþríso (ôþrik)			aw(þ)ríso
2a	ôbris, oþríses	ôþris	ôþris, oþríses	oþríses	aw(þ)ríses		oþríses (ôþris)			aw(þ)ríses
3a	ôbri, oþrís	ôþri	ôþri, oþrís	oþrís	aw(þ)rís		oþrís (ôþri)			aw(þ)rís
4a	oþríim				aw(þ)rím		oþríim			aw(þ)rím
5a	oþríw				aw(þ)ríw		oþríw			aw(þ)ríw
6a	ôþrin, oþrísén	ôþrin	ôþrin, oþrísén	oþrísén	aw(þ)rísén		oþrísén (ôþrin)			aw(þ)rísén
Imperfet d'indicatiu										
1a	oþríþa				aw(þ)ríþa		oþríþa			aw(þ)ríþa
2a	oþríþas				aw(þ)ríþes		oþríþes			aw(þ)ríþes
3a	oþríþa				aw(þ)ríþa		oþríþa			aw(þ)ríþa
4a	oþríþam				aw(þ)ríþem		oþríþem			aw(þ)ríþem
5a	oþríþaw				aw(þ)ríþew		oþríþew			aw(þ)ríþew
6a	oþríþan				aw(þ)ríþen		oþríþan			aw(þ)ríþen
Futur										
1a	oþriré				aw(þ)riré		oþriré			aw(þ)riré
2a	oþrirás				aw(þ)rirás		oþrirás			aw(þ)rirás
3a	oþrirá				aw(þ)rirá		oþrirá			aw(þ)rirá
4a	oþrirém				aw(þ)rirém		oþrirém			aw(þ)rirém
5a	oþriréw				aw(þ)riréw		oþriréw			aw(þ)riréw
6a	oþrirán				aw(þ)rirán		oþrirán			aw(þ)rirán
Condicional										
1a	oþriría				aw(þ)riría		oþriría			aw(þ)riría
2a	oþrirías				aw(þ)riries		oþriries			aw(þ)riries
3a	oþriría				aw(þ)riría		oþriría			aw(þ)riría
4a	oþriríam				aw(þ)riríem		oþriríem			aw(þ)riríem
5a	oþriríaw				aw(þ)riríew		oþriríew			aw(þ)riríew
6a	oþrirían				aw(þ)riríen		oþriríen			aw(þ)riríen
Present de subjuntiu										
1a	ôþriye, oþríska	ôþriya	ôþriya, oþríska	oþríska	aw(þ)ríske		oþríske (ôþriye)			aw(þ)ríske
2a	ôþriyes, oþrískes	ôþriyas	ôþriyas, oþrískas	oþrískas	aw(þ)rískes		oþrískes (ôþriyes)			aw(þ)rískes
3a	ôþriye, oþríske	ôþriya	ôþriya, oþríska	oþríska	aw(þ)ríske		oþríske (ôþriye)			aw(þ)ríske
4a	oþriyéim	oþriyám			aw(þ)riyéim		oþriyéim			aw(þ)riyéim
5a	oþriyéw	oþriyáw			aw(þ)riyéw		oþriyéw			aw(þ)riyéw
6a	ôþriyen, oþrísken	ôþriyan	ôþriyan, oþrísken	oþrísken	aw(þ)rísken		oþrísken (ôþriyen)			aw(þ)rísken
Imperfet de subjuntiu										
1a	oþrís (oþriyés)	oþrís	oþrís (oþriyés)	aw(þ)riyés		oþrís, oþriyés				aw(þ)riyés
2a	oþrises (oþriyéses)	oþrises	oþrises (oþriyéses)	aw(þ)riyéses		oþrises, oþriyéses				aw(þ)riyéses
3a	oþrís (oþriyés)	oþrís	oþrís (oþriyés)	aw(þ)riyés		oþrís, oþriyés				aw(þ)riyés
4a	oþrisem (oþriyésem)	oþrisem	oþrisem (oþriyésem)	aw(þ)riyésem		oþrisem, oþriyésem				aw(þ)riyésem
5a	oþrisew (oþriyésew)	oþrisew	oþrisew (oþriyésew)	aw(þ)riyésew		oþrisew, oþriyésew				aw(þ)riyésew
6a	oþrisen (oþriyésen)	oþrisen	oþrisen (oþriyésen)	aw(þ)riyésen		oþrisen, oþriyésen				aw(þ)riyésen
Imperatiu										
2a	ôþri, oþrís	ôþri	ôþri, oþrís	oþrís	aw(þ)rís		oþrís			aw(þ)rís
5a	oþríw				aw(þ)ríw		oþríw			aw(þ)ríw
Infinitiu										
	oþrí				aw(þ)rí		oþrí			aw(þ)rí
Gerundi										
	oþrín				aw(þ)rín		oþrín			aw(þ)rín
Participi										
	oþért				awþért		oþért			awþért

IX.3.13 Verb *ser*

	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta				Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu										
1a					sók					
2a					és					
3a					é					
4a					sóm					
5a					sów					
6a					són					
Imperfet d'indicatiu										
1a					éra					
2a	éras				éres					
3a					éra					
4a	éram				érem					
5a	éraw				érew					
6a	éran				éren					
Futur										
1a					seré					
2a					serás					
3a					será					
4a					serém					
5a					seréw					
6a					serán					
Condicional										
1a					sería					
2a	serías				series					
3a					sería					
4a	seríam				seríem					
5a	seríaw				seríew					
6a	serían				seríen					
Present de subjuntiu										
1a	síye	síya		síye						
2a	síyes	síyas		síyes						
3a	síye	síya		síye						
4a	siyéw	siyám		siyéw						
5a	siyéw	siyáw		siyéw						
6a	siyen	siyan		siyen						
Imperfet de subjuntiu (*)										
1a					fós					
2a					fóses					
3a					fós					
4a					fósem					
5a					fósew					
6a					fósen					
Imperatiu										
2a	síyes	síyas		síyes						
5a	siyéw	siyáw		siyéw						
Infinitiu										
					sé					
Gerundi										
					sén					
Participi										
					seyút, estat					

(*) S'han localitzat casos aïllats tipus [siyés].

IX.3.14 Verb *tossir*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	tosísko	túsek	tosísko			tosíso					
2a	tosíses	túses	tosíses								
3a	tosís	túse	tosís								
4a	tosím	tusím	tosím								
5a	tosíw	tusíw	tosíw								
6a	tosísen	túsen	tosísen								
Imperfet d'indicatiu											
1a	tosíða										
2a	tosíðas				tosíðes						
3a	tosíða										
4a	tosíðam				tosíðem						
5a	tosíðaw				tosíðew						
6a	tosíða				tosíðen						
Futur											
1a	tosiré										
2a	tosirás										
3a	tosirá										
4a	tosirém										
5a	tosiréw										
6a	tosirán										
Condicional											
1a	tosiría										
2a	tosirías				tosiríes						
3a	tosiría										
4a	tosiríam				tosiríem						
5a	tosiríaw				tosiríew						
6a	tosirían				tosiríen						
Present de subjuntiu											
1a	tosíske	tosíska, túseyá	tosíska			tosíske					
2a	tosískes	tosískas, túseyas	tosískas			tosískes					
3a	tosíske	tosíska, túseyá	tosíska			tosíske					
4a	tosiyém	tusiyám	tosiyám			tosiyém					
5a	tosiyéw	tusiyáw	tosiyáw			tosiyéw					
6a	tosísken	tosískan, túseyan	tosískan			tosísken					
Imperfet de subjuntiu											
1a	tosís (tosiyés)	tosís	tosís (tosiyés)			tosís, tosiyés					
2a	tosíses (tosiyéses)	tosíses	tosíses (tosiyéses)			tosíses, tosiyéses					
3a	tosís (tosiyés)	tosís	tosís (tosiyés)			tosís, tosiyés					
4a	tosísem (tosiyésem)	tosísem	tosísem (tosiyésem)			tosísem, tosiyésem					
5a	tosísew (tosiyésew)	tosísew	tosísew (tosiyésew)			tosísew, tosiyésew					
6a	tosísen (tosiyésen)	tosísen	tosísen (tosiyésen)			tosísen, tosiyésen					
Imperatiu											
2a	tosís	túse	tosís								
5a	tosíw	tusíw	tosíw								
Infinitiu											
	tosí										
Gerundi											
	tosín										
Participi											
	tosít										

IX.3.15 Verb *vindre*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	bírk										
2a	bíns										
3a	bí										
4a	bením, biním			biním	bením, biním						
5a	beníw, biníw			biníw	beníw, biníw						
6a	bínen										
Imperfet d'indicatiu											
1a	beníða, biníða			biníða	beníða, biníða						
2a	beníðas, biníðas			biníðes	beníðes, biníðes						
3a	beníða, biníða			biníða	beníða, biníða						
4a	beníðam, biníðam			biníðem	beníðem, biníðem						
5a	beníðaw, biníðaw			biníðew	beníðew, biníðew						
6a	beníðan, biníðan			biníðen	beníðen, biníðen						
Futur											
1a	binré, bíndré										
2a	binrás, bíndrás										
3a	binrá, bíndrá										
4a	binréem, bíndréem										
5a	binréw, bíndréw										
6a	binrán, bíndrán										
Condicional											
1a	binría, bíndría				binríes, bíndríes						
2a	binrías, bíndrías				binríes, bíndríes						
3a	binría, bíndría										
4a	binríam, bíndríam				binríem, bíndríem						
5a	binríaw, bíndríaw				binríew, bíndríew						
6a	binrían, bíndrían				binríen, bíndríen						
Present de subjuntiu											
1a	bíngge	bínga			bíngge						
2a	bíngges	bínggas			bíngges						
3a	bíngge	bínga			bíngge						
4a	bingém	bingám			bingém						
5a	bingéw	bingáw			bingéw						
6a	bingen	bingan			bingen						
Imperfet de subjuntiu											
1a	bingís (bingés)	bingís	bingís (bingés)	bingés	bingís, bingés			bingés			
2a	bingíses (bingéses)	bingíses	bingíses (bingéses)	bingéses	bingíses, bingéses			bingéses			
3a	bingís (bingés)	bingís	bingís (bingés)	bingés	bingís, bingés			bingés			
4a	bingísem (bingésem)	bingísem	bingísem (bingésem)	bingésem	bingísem, bingésem			bingésem			
5a	bingísew (bingésew)	bingísew	bingísew (bingésew)	bingésew	bingísew, bingésew			bingésew			
6a	bingísen (bingésen)	bingísen	bingísen (bingésen)	bingésen	bingísen, bingésen			bingésen			
Imperatiu											
2a	bíne										
5a	beníw, biníw										
Infinitiu											
	binre, bíndre										
Gerundi											
	benín										
Participi											
	bingút										

IX.3.16 Verb *veure*

Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta						
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	béj, béjk										
2a	béws										
3a	béw										
4a	bém (beém, bejém)	beðém	bém (beém, bejém)								
5a	béw (beéw, bejéw)	beðéw	béw (beéw, bejéw)								
6a	béwen										
Imperfet d'indicatiu											
1a	béβa	beðéβa	béβa	béβa (beéβa, bejéβa)							
2a	béβas	beðéβas	béβas	béβes (beéβes, bejéβes)							
3a	béβa	beðéβa	béβa	béβa (beéβa, bejéβa)							
4a	béβam	beðéβam	béβam	béβem (beéβem, bejéβem)							
5a	béβaw	beðéβaw	béβaw	béβew (beéβew, bejéβew)							
6a	béβan	beðéβan	béβan	béβen (beéβen, bejéβen)							
Futur											
1a	beré										
2a	berás										
3a	berá										
4a	berém										
5a	beréw										
6a	berán										
Condicional											
1a	bería										
2a	berías				beries						
3a	bería										
4a	beríam				beriem						
5a	beríaw				beriew						
6a	berían				berien						
Present de subjuntiu											
1a	béjye	béjya			béjye						
2a	béjyes	béjyas			béjyes						
3a	béjye	béjya			béjye						
4a	bejyé	bejyám			bejyé						
5a	bejyéw	bejyáw			bejyéw						
6a	béjyen	béjyan			béjyen						
Imperfet de subjuntiu											
1a	bís (bejýés)	beðís	bís	bís (bejýís, bejýés)	bejýés	bís, bejýés			bejýés		
2a	bíses (bejýeses)	beðíses	bíses	bíses (bejýíses, bejýeses)	bejýeses	bíses, bejýeses			bejýeses		
3a	bís (bejýés)	beðís	bís	bís (bejýís, bejýés)	bejýés	bís, bejýés			bejýés		
4a	bísem (bejýésem)	beðísem	bísem	bísem (bejýísem, bejýésem)	bejýésem	bísem, bejýésem			bejýésem		
5a	bísew (bejýésew)	beðísew	bísew	bísew (bejýísew, bejýésew)	bejýésew	bísew, bejýésew			bejýésew		
6a	bísen (bejýésen)	beðísen	bísen	bísen (bejýísen, bejýésen)	bejýésen	bísen, bejýésen			bejýésen		
Imperatiu											
2a	béw										
5a	béw (beéw, bejéw)	beðéw	béw (beéw, bejéw)								
Infinitiu											
	bére										
Gerundi											
	bén (beén, bején)	beðén	bén (beén, bején)								
Participi											
	bís(t)										

IX.3.17 Verb *viure*

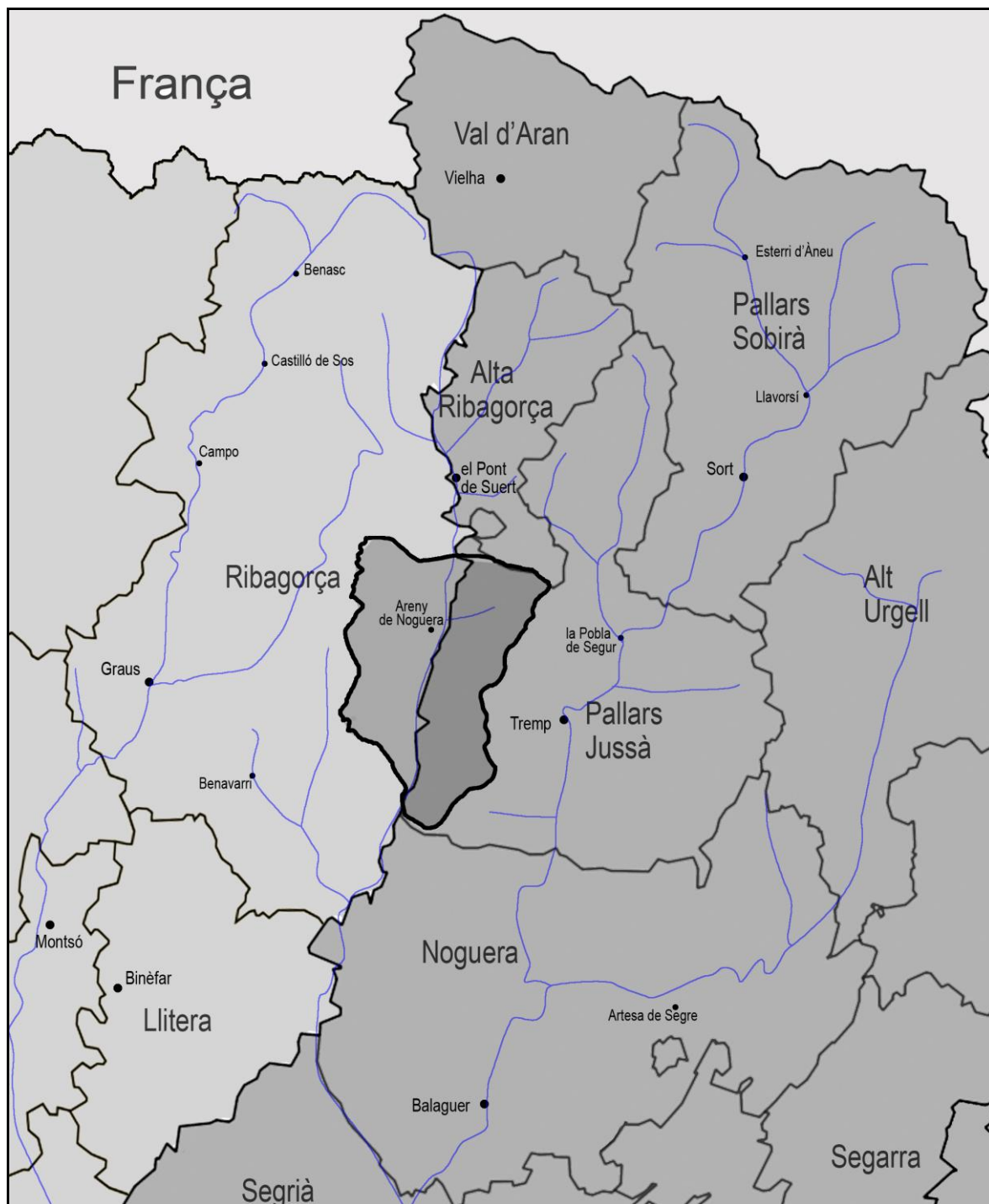
	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent	
Present d'indicatiu											
1a	bísko, bík										
2a	bíws										
3a	bíw										
4a	biém, biskím										
5a	biéw, biskíw										
6a	bíwen										
Imperfet d'indicatiu											
1a	biéßa, biskíßa										
2a	biéßas, biskíßas				biéßes, biskíßes						
3a	biéßa, biskíßa										
4a	biéßam, biskíßam				biéßem, biskíßem						
5a	biéßaw, biskíßaw				biéßew, biskíßew						
6a	biéßan, biskíßan				biéßen, biskíßen						
Futur											
1a	biwré										
2a	biwrás										
3a	biwrá										
4a	biwrém										
5a	biwréw										
6a	biwrán										
Condicional											
1a	biwría										
2a	biwrías				biwríes						
3a	biwría										
4a	biwríam				biwríem						
5a	biwríaw				biwríew						
6a	biwrían				biwríen						
Present de subjuntiu											
1a	bíske (bíye)	bíska (bíya)	bíske, bíye			bíske					
2a	bískes (bíyes)	bískes (bíyes)	bískes, bíyes			bískes					
3a	bíske (bíye)	bíska (bíya)	bíske, bíye			bíske					
4a	biském (biyéem)	biskám (biyám)	biském, biyéem			biském					
5a	biskéw (biyéew)	biskám (biyáw)	biskéw, biyéew			biskéw					
6a	bísken (bíyen)	bískan (bíyan)	bísken, bíyen			bísken					
Imperfet de subjuntiu											
1a	biskís (biskés, biyés)	biskís (biyís)	biskés, biyés			biskís (biskés)					
2a	biskíses (biskéses, biyéses)	biskíses (biyíses)	biskéses, biyéses			biskíses (biskéses)					
3a	biskís (biskés, biyés)	biskís (biyís)	biskés, biyés			biskís (biskés)					
4a	biskísem (biskésem, biyésem)	biskísem (biyísem)	biskésem, biyésem			biskísem (biskésem)					
5a	biskísew (biskésew, biyésew)	biskísew (biyísew)	biskésew, biyésew			biskísew (biskésew)					
6a	biskísen (biskésen, biyésen)	biskísen (biyísen)	biskésen, biyésen			biskísen (biskésen)					
Imperatiu											
2a	bíw										
5a	bískew (bíyew)	bískaw (bíyaw)	biskéw, biyéw			biskéw					
Infinitiu											
	bíwre										
Gerundi											
	bién, biskín										
Participi											
	biskút										

IX.3.18 Verb *voler*

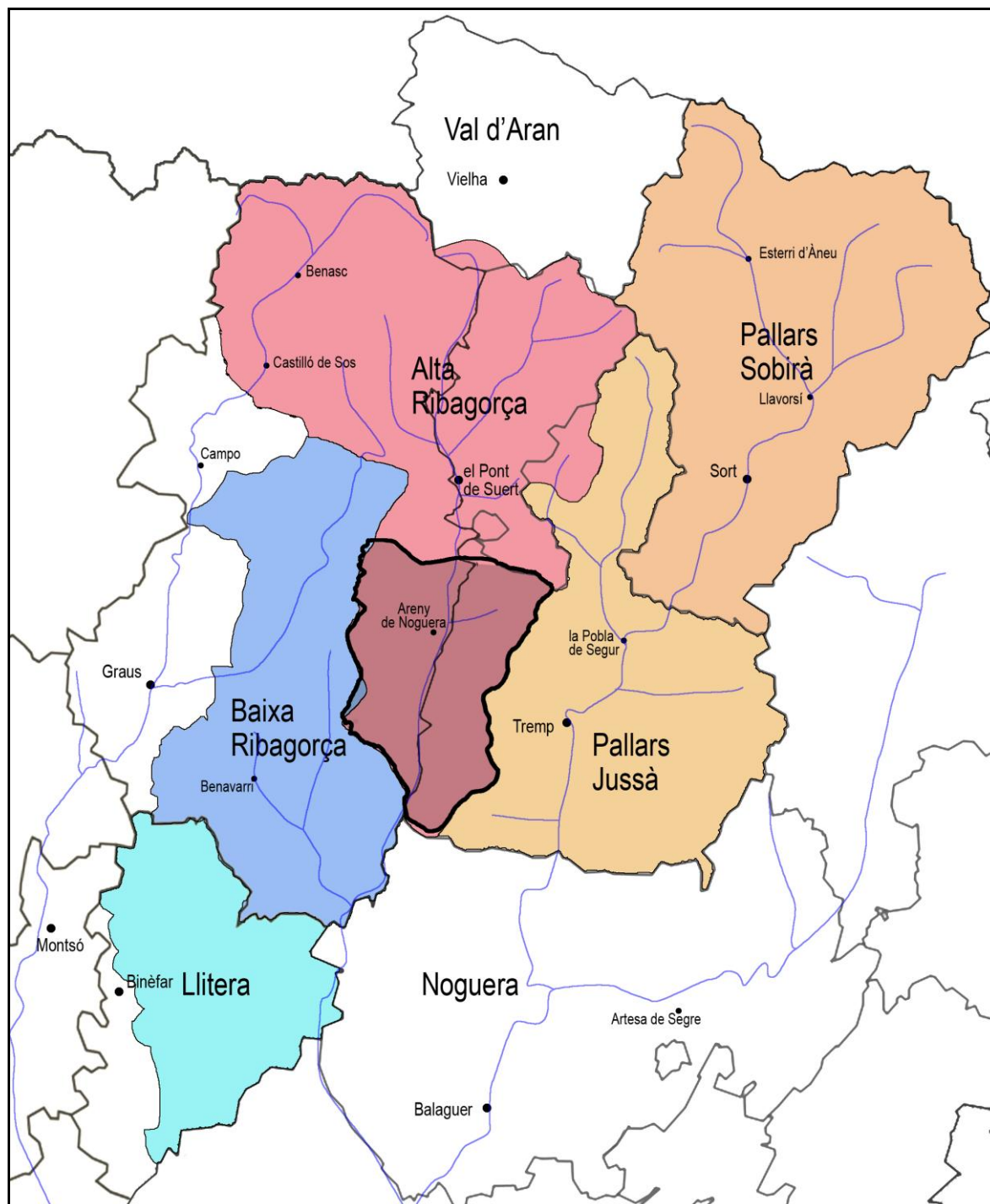
	Nuclis administrativament ribagorçans de la Terreta					Nuclis administrativament pallaresos de la Terreta					
	Sopeira	la Ribera de Cornudella	Sobrecastell	Areny de Noguera	el Pont de de Montanyana	els Masos de Tamúrcia	la Torre de Tamúrcia	el Pont d'Orrit (Orrit)	Espluga de Serra	Sapeira	Castissent
Present d'indicatiu											
1a	búj										
2a	bós										
3a	ból										
4a	bolém										
5a	boléw										
6a	bólén										
Imperfet d'indicatiu											
1a	boléßa										
2a	boléßas				boléßes						
3a	boléßa										
4a	boléßam				boléßem						
5a	boléßaw				boléßew						
6a	boléßan				boléßen						
Futur											
1a	bolré, boldré										
2a	bolrás, boldrás										
3a	bolrá, boldrá										
4a	bolrém, boldrém										
5a	bolréw, boldréw										
6a	bolrán, boldrán										
Condicional											
1a	bolría, boldría										
2a	bolrías, boldrías				bolríes, boldríes						
3a	bolría, boldría										
4a	bolríam, boldríam				bolríem, boldríem						
5a	bolríaw, boldríaw				bolríew, boldríew						
6a	bolrían, boldrían				bolríen, boldríen						
Present de subjuntiu											
1a	búlye	búlya			búlye						
2a	búlyes	búlyas			búlyes						
3a	búlye	búlya			búlye						
4a	bulýém	bulýám			bulýém						
5a	bulýéw	bulýáw			bulýéw						
6a	búlyen	búlyan			búlyen						
Imperfet de subjuntiu											
1a	bulýís (bulýés)	bulýís	bulýís (bulýés)	bulýés	bulýís, bulýés			bulýés			
2a	bulýíses (bulýéses)	bulýíses	bulýíses (bulýéses)	bulýéses	bulýíses, bulýéses			bulýéses			
3a	bulýís (bulýés)	bulýís	bulýís (bulýés)	bulýés	bulýís, bulýés			bulýés			
4a	bulýísem (bulýésem)	bulýísem	bulýísem (bulýésem)	bulýésem	bulýísem, bulýésem			bulýésem			
5a	bulýísew (bulýésew)	bulýísew	bulýísew (bulýésew)	bulýésew	bulýísew, bulýésew			bulýésew			
6a	bulýísen (bulýésen)	bulýísen	bulýísen (bulýésen)	bulýésen	bulýísen, bulýésen			bulýésen			
Imperatiu											
2a	-										
5a	-										
Infinitiu											
	bólre, bóldre	bólre, bóldre	bólre, bóldre	bólre, bóldre	bólre, bóldre, búlge						
Gerundi											
	bolén										
Participi											
	bolyút										

IX.4 Cartografia complementària

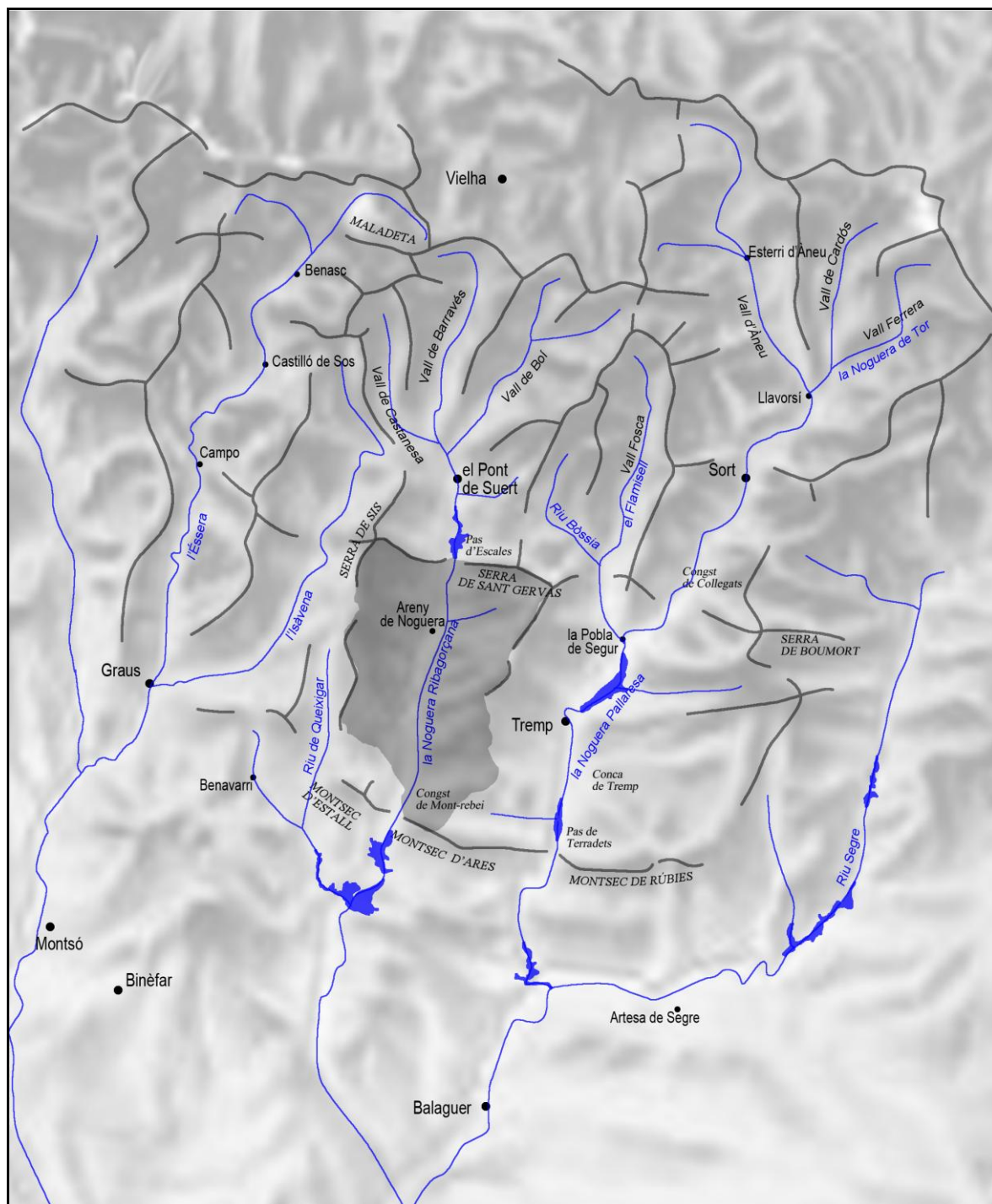
IX.4.1 Situació de la Terreta en el mapa comarcal de Catalunya i Aragó

IX.4.2 Inclusió de la Terreta dins la divisió geogràfica proposada per la *Gran geografia comarcal de Catalunya* (1984)

IX.4.3 Mapa general físic de la Terreta i el seu entorn

IX.4.4 Distribució segons l'àrea geogràfica estudiada dels principals estudis citats en aquest treball dedicats a les varietats pallaresa i ribagorçana i a altres parlars ribagorçans

